KI A JÖVŐNEK VET MAGOT...

VAS MEGYE MUNKÁSMOZGALMÁNAK KIEMELKEDŐ HARCOSAI

Ki a jövőnek vet magot...

Kiadja:
A Magyar Szocialista Munkáspárt
Vas megyei Bizottsága
Vas megye Tanácsa
A Szakszervezetek Vas megyei Tanácsa

Készült:
az MSZMP Vas megyei Bizottsága
Archívumának gondozásában

Szerkesztették:
RÁCZ JÁNOS
főszerkesztő
CSUK FERENCNÉ
GERSE JÁNOS
RÓZSA BÉLA
VÁRHELYI JÓZSEF

VARRÓ ATTILA
technikai szerkesztő

A képeket készítette:
GARAS KÁLMÁN

1978 1473 Sylvester János Nyomda
Szombathely, Kiskar u. 6.
F. v.: Hanuszek Béla

Szerzők:
DR. BANKITS ISTVÁN
BARANYAI SÁNDOR
BENCSIK ZOLTÁN
BERTALAN LAJOS
BIRÓ GYULA
CSUK FERENCNÉ
DALA JÓZSEF
GERSE JÁNOS
GOSZTONYI MIKLÓS
DR. GUTTER JÓZSEF
DR. HORVÁTH FERENC
HORVÁTH JÓZSEF
JÁKI TIBOR
JOÓ GYULA
KISS KÁLMÁN
DR. KISS MÁRIA
KULCSÁR JÁNOS
LŐRINCZ KÁROLY
LUKÁCS JÓZSEF
MENTES VILMOS
MÉSZÁROS GÁBOR
DR. MÓDOS JÓZSEF
NAGY JÁNOS
DR. NÉMETH ISTVÁN
NÉMETH LÁSZLÓNÉ
NÉMETH MIKLÓSNÉ
PETHŐ GYULA
PÓSFAI JÁNOS
PUNGOR JÁNOS
RÁCZ JÁNOS
RÓZSA BÉLA
DR. SIMON PÉTER
DR. SÖPTEI ISTVÁN
DR. SURJÁN LÁSZLÓ
TUBA LÁSZLÓ
URBÁN LÁSZLÓ
VÁGVÖLGYINÉ SZANATI ANNA

Lektorálta:
GÁBOR SÁNDORNÉ
az MSZMP KB. Pártörténeti Intézetének
tudományos munkatársa

E kiadványunk a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának 60. évfordulójára jelent meg.

ELŐSZÓ

Tisztelgés ez az életrajzi gyűjtemény a forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosainak emléke előtt, akik Vas megyéből indultak, itt tevékenykedtek vagy megyénkkel közvetlen kapcsolatban voltak. Nem szerepelhetnek valamennyien e kötetben, hiszen soruk szinte megszámlálhatatlan. Köztük sok a névtelen – vagy a még oly gondos kutató munkát, figyelmet is elkerülő – harcos. Előttük is tisztelgünk, őrájuk is emlékezünk.

Kegyeletteljes és a mának szóló emlékezés kötetünk. Emlékezés a különböző indítású, a legkülönbözőbb társadalmi osztályokból, rétegekből származó, de a munkásosztály, a nép érdekeit, a szocializmus ügyét következetesen képviselő, s ezért bátran harcoló ismert és névtelen forradalmárokra.

E kötet szereplői népünk-nemzetünk történelmének olyan kiemelkedő fordulóira emlékeztetnek, mint a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása és az első magyar proletárdiktatúra, a dicsőséges Tanácsköztársaság kivívása. De emlékeztetnek a felszabadulást követő évek és évtizedek küzdelmeire is a szocializmus győzelméért hazánkban.

Nem történelemkönyv, még csak nem is a kommunista és a munkásmozgalom Vas megyei története e gyűjtemény. Szándéka mindenekelőtt az, hogy bemutassa, megismertesse – főleg ifjabb nemzedékeinkkel – a történelmet alakító, sorsformáló harcosokat, akik a mának és a jövőnek vetettek magot.

Ezért ajánljuk a történésznek, a kutatónak csakúgy, mint minden kommunistának, KISZ-tagnak, úttörőnek, a mát építő, a tegnap iránt érdeklődő valamennyi felnőttnek és fiatalnak.

Üzenet ez a kiadvány a ma élő nemzedékek számára. Áldozatos, önzetlen életútjukkal, életművükkel szólnak hozzánk, mutatnak példát, adnak tanácsot és ösztönzést, megannyi tanulságot, amelyet oly gazdagra halmoztak az oroszországi proletariátus forradalmi harcaiban való részvételükkel, más külföldi országokban és itthon, magyar földön, szűkebb pátriájukban, Vas megyében, a kényszerű vagy maguk választotta emigrációban, az illegalitásban és felszabadult hazánkban.

Tisztalelkű, népüket és hazájukat forrón szerető, igaz hazafiak voltak ők, olyan emberek, akik népünk sorsában osztoztak és vállalták a megpróbáltatásokkal járó küzdelmet az emberhez méltó életért hazájukban éppúgy, mint határainkon túl. Így lettek ők egyszerre a haza és a nép igaz fiai és cselekedeteikben is proletárinternacionalisták.

Mégsem különleges emberek életrajza e gyűjtemény. Ellenkezőleg, betekintés életútjukba egyértelműen bizonyítja: a milliók élete az övéké is. Csupán többet vállaltak az átlagnál. Nagyobb felelősséget vettek magukra a társadalomért, osztálytestvéreikért, a mi szép életünkért és még boldogabb jövőnkért.

Közülük nagyon sokan csak álmodtak róla és önzetlenül harcoltak azért, ami azóta már beteljе-

sült. Sajnos, e harcos életű emberek nem mindegyike láthatta és élhette meg népünk minden eddiginél gazdagabb, emberibb életkörülményeit, egyre korszerűsödő és a munkások, a nép tulajdonában levő üzemeket, gyárakat, virágzó nagyüzemi mezőgazdaságunkat, amelyek teljes létbiztonságot nyújtanak népünknek, a testi, szellemi képességünket, fejlődésünket szolgáló, jól felszerelt intézményeket. Példamutatás, követésre szólító ezen életrajzok mindegyike. Jól érzékelhetőek belőlük azok a jellemvonások, tulajdonságok, amelyek a ma forradalmáraitól is megkövetelendők és nem is elérhetetlenek.

Szerették az életet, nem voltak aszkéták, örömük és bánatuk nem annyira egyéni körülményeikből, hanem népük mindenkori sorsából táplálkozott.

A népbe és eszméink igazába vetett hitük képessé tette őket önzetlen áldozatvállalásra, ha a helyzet úgy kívánta, személyes érdekeikről való lemondásra. Ahol a küzdelmet, a munkát kellett vállalni, ott az első sorokban küzdöttek mindig. Akik megérték közülük, még a felszabadulás után is deresedő hajjal, megtört egészséggel, de mindig másokra is ható friss szellemiségükkel és optimizmusukkal cselekedtek a kor parancsa szerint.

Gazdag életű emberekké lettek ők – pedig mennyi kínt, gyötrelmet és nélkülözést át kellett élniök, mert népünk szocialista jelenének és jövőjének voltak hűséges szolgálói.

Az elmúlt 60 évben a magyar forradalmi munkásmozgalom, és annak szervezője, a kommunista párt, sok megpróbáltatás és véráldozat árán ugyan, és tévedésektől, hibáktól sem mentesen, sikeresen vívta küzdelmét népünk szebb és emberibb életéért.

Mi, a ma élő nemzedékek már elődeink művének beteljesítéséért dolgozunk és harcolunk; felépítjük a fejlett szocialista társadalmat. Így válunk méltókká e harcosok életútjához, ezzel tisztelgünk dicső emlékük előtt.

Elismerés és köszönet a népes szerzői kollektívának, a szerkesztőknek, a kiadóknak s minden közreműködőnek.

Jó ügyet szolgáltak. Jelesül.

HORVÁTH MIKLÓS
az MSZMP Vas megyei Bizottságának
első titkára

BEVEZETŐ

1978. november 24-én emlékezünk a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának 60. évfordulójára. A párt hat évtizedes hősi küzdelme a magyar nemzet történetének szerves része, s egyben meghatározó fejezete. A párt immár több mint fél évszázada folytat következetes elvi-politikai harcot a munkásosztály, a dolgozó nép alapvető érdekeinek érvényesítéséért, az utóbbi három évtizedben a hatalom, a szocalizmust építő nemzetünk vezető erejeként. Megalakulása óta következetesen arra törekedett, hogy alkalmassá tegye önmagát a munkásosztály vezetésére, történelmi feladatainak megoldására. A szervezett munkásság erejére támaszkodva – nem sokkal megalakulása után – győzelemre vitte a Tanácsköztársaság ügyét, majd az ellenforradalom negyedszázada alatt, az illegalitás nehéz körülményei között is biztosította fennmaradását, védelmezte és terjesztette a marxizmus–leninizmus eszméit. A felszabadulást követően kemény politikai küzdelemben vezette a harcot, kivívta a munkásosztály hatalmát, irányította az ország újjáépítését. A hatalom birokában, vezetésével, népünk lerakta a szocializmus alapjait és sikeresen építi a fejlett szocialista társadalmat.

Amikor pártunk hat évtizedes hősi harcára emlékezve felidézzük e történelmi küzdelem csomópontjait, ezt nem öncélúan tesszük, hanem mert meggyőződésünk: e történelmi harc tanulságainak megismerése fontos ahhoz, hogy megértsük a párt jelen politikájának összefüggéseit. „... Pártunk, munkásosztályunk, népünk mai munkájához és harcához – mondotta Kádár János az MSZMP Központi Bizottságának a párt megalakulása 50. évfordulója alkalmából tartott ünnepi ülésén – sok erőt meríthetünk a magyar munkásmozgalom legutóbbi 50 évének forradalmi tapasztalataiból. Ezeket számba venni, értékelni és hasznosítani – kötelességünk. Kötelességünk annál is inkább, mert a történelmi tapasztalat ... mindinkább megerősíti a tömegekben a felismerést, hogy a népek a kor égető kérdéseire csak a szocalizmustól várhatják a választ és a megoldást."

Meggyőződésünk, hogy csak akkor válhatunk a társadalmi progresszió képviselőivé, ha ismerjük azt az utat, amelyet elődeink megtettek, ha tisztában vagyunk azzal, hogy mai harcunk hogyan kapcsolódik, illeszkedik a történelmi előzményekhez. Ehhez kívánunk segítséget nyújtani akkor, amikor a párt megalakulása 60. évfordulójának tiszteletére közreadjuk a Vas megyei munkásmozgalom kiemelkedő harcosainak biográfiáját. Szűkebb hazánk munkásmozgalma e jeles személyiségei életútjának felidézése is betekintést nyújt abba a hősi küzdelembe, amelyet itt, hazánk nyugati szélén, nehéz körülmények között vívtak.

Vas megye munkásmozgalmának alakulására hatást gyakorolt az ország gazdasági, politikai helyzete, de azok a viszonyok is, amelyek itt megyénkben bontakoztak ki.

A századforduló és a felszabadulás előtti évtizedekben Vas megye gazdasága, társadalmának osztálystruktúrája még magyarországi méretekben is elmaradott viszonyokat jelentettek. A későn indult

tőkés ipari fejlődés korlátozott volt, s az első világháború utáni időkben törést is szenvedett. Megyénk nyersanyag- és energiaszegénysége miatt kimaradt a századforduló időszakának – a bányászatot, kohászatot és energiatermelést szolgáló iparfejlesztéséből. A XIX. század közepén a tőkés fejlődés elsősorban a texiliparra jellemző, ekkor alapozódik meg a textilipar meghonosadása Kőszegen és Szombathelyen. Ez követően a vasúti közlekedés, a gépipar kisebb bázisai – Szombathelyen a Pohl-Gépgyár, Mayer Motor- és Gépgyár, MÁV Vasúti Javító Műhely – jönnek létre. Erre az időre esik a malomipar és a szeszipar, a bőr- és újabb textilipari üzemek beindítása. Így a tőkés iparosítás korszakában néhány iparág – főleg a könnyűipar – meghonosodott megyénkben, de a létrejött kisüzemek gyengék voltak ahhoz, hogy számottevő fejlődést produkáljanak. Jellemző, hogy 1890. és 1935. között a megye gyáripari munkáslétszáma lényegében nem változott: mindkét időpontban 3400–3500 körül alakult, csupán a háborús konjunktúra emelte az 1940-es években 5000 főre.

Az 1920-as évek végén kibontakozó nagyarányú gazdasági válság érzékenyen érintette az amúgy is fejletlen Vas megyei ipart. 1926-ban bezárták a sárvári Műselyemgyárat, s 600 munkás került az utcára, tekintélyes részük Belgiumba és Franciaországba kényszerült munkát keresni. 1929-ben a Mayer Motor- és Gépgyár szüntette be termelését, 800 fő vált munkanélkülivé. 1930-ban az összes foglalkoztatottak 61,4%-a dolgozott a mezőgazdaságban, s csak 18%-a az iparban, beleértve a meghatározó kisipart.

A felszabadulás előtti Vas megyében a birtokmegoszlás, hasonlóan más megyékhez, erősen feudális tagoltságú volt, mert az egyik oldalon kevés számú, de kiterjedt világi és egyházi nagybirtok, a másik oldalon pedig a kisbirtok sokasága helyezkedett el. A megye földterületének 38%-át a nagybirtokok foglalták el, az 5 kh-on aluli birtokok száma elérte a 42 700-at. A népesség derékhadát képező kisbirtokosok élete szinte nem különbözött a cselédek, a napszámosok életétől. Mintegy 20 ezer agrárproletár tengette életét a nagybirtokokon.

A felszabadulás előtti társadalmi viszonyok jellemzésénél említenünk kell az egyház meghatározó szerepét is. Gazdasági ereje – hisz 60 ezer katasztrális hold földdel rendelkezett megyénkben, – politikai szervezettsége és ideológiai befolyása akadályozta, nehezítette a progresszív társadalmi erők érvényesülését.

A megye gazdaságának jellegéből, osztálystruktúrájának egyoldalúságából – abból, hogy a paraszti – kispolgári rétegek 70%-ot képviseltek – következett, hogy a forradalmi munkásmozgalom a felszabadulás előtt nem épülhetett szélesebb tömegbázisra, s mélyebb gyökereket sem tudott ereszteni. Természetesen ezzel nem tagadjuk a kialakult és meglevő forradalmi hagyományainkat, csupán arra utalunk, hogy megyénkben nehezebb körülmények között tudott utat törni magának a marxizmus eszméje.

A szocialista mozgalom az 1890-es évek közepén kezdett kibontakozni Vas megyében. A szombathelyi munkások kezdtek először szervezkedni, önképző kört alakítottak, a szocializmus eszméjével ismerkedtek. Szociáldemokrata párt-szervezetek alakultak elsősorban a nagyobb üzemekben, Szombathelyen kívül Kőszegen, Sárváron, Körmenden, Szentgotthárdon, Vasváron stb. A századforduló után intenzív munkát fejtettek ki azért is, hogy a szocialista mozgalomnak a falusi proletárokat és a kispolgárokat is megnyerjék. Ez azért is szükségessé vált, mert a szociáldemokrata szervezkedés el-

lensúlyozására a klerikalizmus is megmozdult; kezdeményezésére kereszténységszocialista szervezetek alakultak, s tagjaikat elsősorban a falusi kisemberekből igyekeztek verbuválni.

Az 1918-as polgári demokratikus forradalom győzelmének híre rövid idő alatt Vas megyébe is eljutott. Szombathelyen november elsején alakult meg a városi, majd november 3-án a megyei nemzeti tanács. Vas megyében is a forradalom győzelmének hírére a néptömegek dühe a régi rend tagjai és kiszolgálói ellen irányult. A néptömegek ösztönös megmozdulásait a frontról hazatért katonák vezették.

A nemzeti tanács mellett Szombathelyen és a járási székhelyeken megalakultak a munkástanácsok is. Ez Szombathelyen 1918. november 10-én történt meg. Ahol a háború előtt működtek szociáldemokrata pártszervezetek, ott újjászerveződtek, ahol korábban nem volt, ott pedig megalakultak. Ezzel egyidőben harcot indítottak a mintegy 120 községben szerveződő kereszténységszocialista szervezetek ellen. A falvakban a szociáldemokrata párt földmunkás- és kisgazda-csoportjai alakultak meg. 1919. februárjában már 60 ilyen csoport tevékenykedett a megyében, taglétszámuk 10 ezerre rúgott. Jelenlegi adataink szerint kommunista pártszervezetek a megyében nem alakultak, de ennek ellenére érezhető volt a KMP hatása. A szociáldemokrata pártszervezetekben voltak olyanok, akik Oroszországban már megismerkedtek a bolsevizmussal. Egyes szociáldemokrata pártszervezetek – mint például a sárvári – tartották a kapcsolatot a Kommunisták Magyarországi Pártjával.

A Tanácsköztársaság győzelmét a megye haladó erői nagy lelkesedéssel üdvözölték. Megalakult az ideiglenes direktórium dr. Obál Béla elnökletével. Tagjaivá még Hencz Kálmánt, az MSZDP szombathelyi szervezetének elnökét és Kovács Józsefet, a szervezet titkárát választották. A megyei szervek létrejötte után rövid időn belül a községekben és a járásokban is megalakultak a munkáshatalom ideiglenes hatalmi és igazgatási szervei.

A Tanácsköztársaság történelmi jelentőségű intézkedéseinek végrehajtását, a politikai konszolidáció megteremtését fékezte, akadályozta a Nyugathoz való közelség, ahol az ellenforradalom kezdettől fogva szervezkedett a proletárdiktatúra ellen, s az ellenforradalmi megmozdulások kiinduló pontjául Vas megyét szemelték ki. Ezért az ellenség propaganda-hatása, a belső reakció szervezkedése és aknamunkája erős volt a megyében.

A Tanácsköztársaság leverése után Vas megyében a Lehár-különítmény garázdálkodott. Tizenöt személy nevét és adatait ismerjük, akiket a Lehár-különítmény a Tanácsköztársaság idején tanúsított aktív tevékenységük miatt kivégzett, s több százra tehető azok száma, akiket bebörtönöztek vagy internáltak. A fehérterror a szocializmusnak még a gondolatát is igyekezett kiirtani az ország és a megye lakosságából. Ezt azonban már nem sikerült elérniök: a Tanácsköztársaság dicső 133 napja mély nyomokat hagyott Vas megye munkásaiban, agrárproletárjaiban, az értelmiség haladó rétegében. A gazdasági élet fejletlensége ellenére a Horthy-korszakban voltak a megyében munkásmozgalmi megmozdulások, tevékenykedtek kommunisták, voltak szociáldemokrata pártszervezetek, szakszervezetek.

Az ellenforradalmi rendszer a létminimumra csökkentette a munkások fizetését, emiatt tört ki 1919. november 25-én a szombathelyi Járműjavítóban a sztrájk. A munkásmegmozdulást rövid idő alatt leverték, a sztrájk vezetőit mint „kommunista felbújtókat" letartóztatták. 1922-ben Szombathelyen, Kőszegen és a büki cukorgyár gazdaságában bérharcok zajlottak le. Szombathelyen 1922. áprilisában az építőmunkások, augusztusban a szövőgyár munkásai, októberben a cipészek léptek sztrájkba. Kő-

szegen a posztó- és lengyárban, valamint a villanytelepen voltak munkabeszüntetések. A szombathelyi sztrájkokat a kommunista sejtek szervezték, amelyek 1922. januárjában jöttek létre, s a szakszervezeteken belül működtek. Ezek tagjai felléptek a jobboldali vezetők ellen, s ahol lehetett, a jobboldali vezetőséget kibuktatták, s helyettük kommunista sejttagokat választottak meg.

Az 1925-ben alakult Magyar Szocialista Munkáspártnak Vas megyében ugyan nem jött létre szervezete, ennek ellenére az 1925–1926-os években éreztette hatását. Felélénkült a baloldali tevékenység a szociáldemokrata pártszervezetekben és a szakszervezetekben.

Az 1920-as évek közepén fellendült a munkás kulturális egyesületek tevékenysége. Jelentős volt a szombathelyi és a sárvári eszperantó csoport, amelyeket a szociáldemokrata pártszervezetek alakítottak meg. A munkás dalkultúra terjesztésében, a munkások nevelésében fontos szerepe volt a szombathelyi MEMOSZ és a sárvári Vasas dalárdának.

1932-ben Körmenden, Egyházasrádócon, Csákányban, Kiskölkeden, Halogyon és más falvakban kommunista sejteket hoztak létre, árulás következtében a csendőrség felszámolta őket és húsz sejttagot letartóztattak, közülük többet a Győrben megtartott tárgyaláson több évi börtönbüntetésre ítéltek. A Vas megyei munkásmozgalom jelentős eseménye volt 1938. június 6-a, amikor „Ne ölj" címmel munkás-dalostalálkozót rendeztek Szombathelyen. A dalostalálkozón az ország különböző területeiről érkező munkáskórusok tüntetést rendeztek a Horthy-rendszer ellen.

A második világháború, Magyarország német megszállása, a nyilaskeresztes uralom mély nyomokat hagyott Vas megye politikai viszonyaiban is. Megyénk földrajzi fekvéséből adódóan a nyilaskeresztes uralom itt érvényesült legtovább. Addig, amíg országosan 1943 őszétől a nyilas mozgalom bomlásnak indult, megyénkben ellentétes tendencia érvényesült: különösen 1944 tavaszától erősödött az úgynevezett hungarista mozgalom. A nyilaskeresztes pártnak több községben jelentős befolyása volt. A nyilas szervezetek kiépülését, uszító propagandájának hatását fokozta az a tény, hogy 1944. november közepétől a Szálasi propaganda-minisztérium három hónapig Szombathelyen működött, Kőszegen tevékenykedett a miniszterelnökség sajtóosztálya, s Sárváron a Belügyminisztérium. A nyilas mozgalom a munkásosztály körében nem tudott számottevő tömegbázisra szert tenni, a megye paraszti tömegeire, és a középrétegekre viszont komoly befolyása volt.

A második világháború elején a fasiszta propagandának még sikerült a megye lakosságát megtévesztenie, de a beszolgáltatási rendszer, a háborús vereségek hatására az elégedetlenség, az elkeseredés egyre jobban növekedett. A beszolgáltatás megtagadása tömegméretűvé vált. Emiatt a celldömölki járásban több száz termelőt állítottak bíróság elé. 1944 márciusában és novemberében több ezer embert vittek Vas megyéből is koncentrációs táborba, köztük 17 szombathelyi baloldali vezetőt is. 1945 januárjában a megyében háborúellenes megmozdulásokra került sor. Tüntetés volt Szombathelyen és Kőszegen. Szombathelyen a katonák megtagadták a parancsot, s nem lőttek a tömegekre. Kőszegen több magyar tisztet kiszabadítottak a börtönből, akik Hitler-ellenes megnyilatkozásuk miatt voltak letartóztatva.

1945. április 4-e, a népünkre köszöntött legszebb tavaszi napon fogant nemzeti újjászületésünkkel új fejezet kezdődött Vas megye történelmében is. A megye gazdasági élete a háborús károk következtében szinte megbénult. Az ipar és a mezőgazdaság oly jelentékeny károkat szenvedett, hogy a termelés beindítása a megye demokratikus erői részéről hősies erőfeszítéseket igényelt. A Magyar Kom-

munista Párt 1945. májusában tartott első országos értekezlete is az ország újjáépítését jelölte meg elsődleges feladatként oly módon, hogy a gazdasági újjáépítést össze kell kapcsolni a demokratikus átalakulással.

E nagyszerű, de sok nehézséggel járó munkát a kommunisták irányították, s minden más társadalmi erőnél következetesebben szervezték e célok megvalósítását. Amikor a pártszervező munka megyénkben megindult, a kommunista párt szervezett, egységes párttá erősödésének folyamata országosan már befejeződéséhez közeledett. Így lehetővé vált, hogy a később felszabadult területekre káderekét küldjenek a pártmunka megindításának segítésére. A Központi Vezetőség 26 elvtársat küldött Vas megyébe pártszervezői megbízatással. Munkájuk során biztosan számíthattak az 1919-es Tanácsköztársaság megyei harcosaira.

A központi és a helyi elvtársak együttes tevékenysége nyomán április hónapban a megye egész területén megindult a kommunista pártszervezetek szervezése. Április 5-én Sárváron, április 6-án Celldömölkön, Körmenden, április 8-án Vasváron, április 9-én Szombathelyen, 10-én pedig Kőszegen alakult meg a kommunista pártszervezet. Április 15-re a megyei és a járási székhelyeken létrejöttek a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetei, megelőzve a többi párt megalakulását, újjászerveződését. Megindult a szervező munka a körzségekben is, júliusban több mint 3000, szeptemberben pedig már 8300-an tartoztak a kommunista párt soraiba.

Munkához látott a többi demokratikus párt is. Amásik leggyorsabban szerveződő párt a Szociáldemokrata Párt volt, 1945 őszén többségében kiegészítette szervezeteit, s taglétszáma 10 540 fő volt. A baloldali pártok közül még a Nemzeti Paraszt Párt indította meg a szervezőmunkát. Ez a párt is azok közé tartozott, amelyeknek a felszabadulás előtt nem volt bázisa a megyében. Tagjainak zömét a szegényparasztság és a falusi értelmiség egy része adta. A megyében a kommunista pártnak a legjobb kapcsolata a Nemzeti Parasztpárttal alakult ki, s lényegileg végig meg is maradt. Ez jelentős tény, hisz 1945. szeptemberében 7600 tagja volt.

A Polgári Demokrata Párt komolyabb befolyással a megyében nem rendelkezett, csupán 190 tagja volt. A Független Kisgazda Párt viszont a felszabadulást megelőzően is jelentős tömegekre tudott hatást gyakorolni. A felszabadulás után a polgárság, a kereskedők, kisbirtokosok, nagygazdák, a régi államhatalom és államigazgatás emberei e pártba tömörültek. Vezetésében kezdettől a jobboldal volt erősebb, s ez végig meg is maradt élvezte a klérus támogatását. 1945 őszén a párt a többi párthoz viszonyítva jelentősen megnövelte taglétszámát, ami 35 400 főt tett ki, s ez magasabb, mint a másik négy párté együttvéve.

A pártszervező munkával egyidőben történt a földreform végrehajtása is. A földosztó bizottságok április 7-e és 30-a között alakultak meg. A megyében az első földosztás április 7-én Felsőpaty községben volt. Vas megyében a 20 537 igénylő között 160 ezer hold földet osztottak fel. Több mint 7 300 család házhelyhez jutott. Megalakultak – Vasszilvágyon és Felsőszelestén – az első közös gazdaságok.

A demokratikus fejlődésben, az újjáépítés feladatainak megoldásában jelentős szerepet töltöttek be az üzemi bizottságok. A Kommunista Párt felismerte e szervekben rejlő lehetőséget a munkásellenőrzés megvalósítására. E bizottságok megalakítását elsősorban a kommunista párt központi kiküldöttei, valamint a szakszervezet megyei képviselői kezdeményezték. Jelenlegi ismereteink szerint megyénkben

az első üzemi bizottság a Reich gépgyárban alakult április 10-én. Az üzemi bizottságok tagjai többségükben a két munkáspártból kerültek ki.

A hatalomért vívott harc közepette megkezdődött egy új, demokratikus szervezet létrehozása, a nemzeti bizottságok hálózatának kiépítése. Szombathelyen április 9-én alakult meg, s július 10-ig szinte mindenütt létrejöttek e népi szervek. A koaliciós pártok közötti kapcsolatok lazulása, az osztályharc élezödése a nemzeti bizottságok munkájára is hatást gyakoroltak. Mozgósította erőit a régi közigazgatás, aktivizálódtak a régi tisztviselők, s ez nehezítette a nemzeti bizottságok munkáját, nemegyszer háttébe szorította.

A felszabadulást követő hónapokban, az élet normális rendje fokozatosan kezdett kialakulni. A helyzet azonban ellentmondásos, a progresszív erők számára több szempontból nehéz volt. Aktivizálódott, felbátorodott a társadalmi reakció tábora is. Az 1945. novemberében tartott választáson a Független Kisgazdapárt győzött, a szavazatok 72,2 százalékát szerezték meg, 15,1 százalékkal többet, mint az országos eredmény. A Kommunista Párt 9,4, a Szociáldemokrata Párt pedig a szavazatok 13,2 százalékát tudhatta magáénak. A küzdelemből tehát a reakció került ki győztesen. Ebben szerepet játszottak a baloldali pártok által elkövetett hibák is, de egyben azt is jelezték, hogy ilyen rövid idő alatt a tények önmagukban kevésnek bizonyultak az elmaradott gondolkodás felszámolásához. Bizonyítja ezt többek között az, hogy az újgazdák egy része nem a kommunistákra adta szavazatát, holott tény volt, a föld a kommunisták harcával került a parasztság birtokába.

Az 1945-ös választások sikerein felbátorodott reakció erőteljes támadást indított a demokratikus vívmányok ellen. Erőit igyekezett egységbe kovácsolni, ehhez alkalmas keretet a kisgazdapártban talált. Mivel a paraszti, kispolgári tömegekre számottevő befolyása volt, ezzel alkalmanként leplezni is tudta igazi szándékait. 1947 tavaszán erőteljesebben bontakozott ki a hatalomért vívott harc. A stabilizáció, a 3 éves tervjavaslat és a párizsi békeszerződés megkötése kedvezően hatott a tömegekre, s erősödött a baloldal befolyása.

1947 őszén került sor másodszor választásokra a felszabadulás után. Ekkor már 17 700 tagja volt a Kommunista Pártnak Vas megyében, s sikerült szavazatainak arányát 13,8 százalékra növelni. A koalícióba tömörült pártok 35,9, a koalíción kívüli pártok 64,1 százalékát szerezték meg a szavazatoknak. A további fejlődés szempontjából viszont a meghatározó az volt, hogy a Parlament legerősebb pártja a Kommunista Párt lett, ami szerepet játszott abban, hogy 1948 döntő változásokat hozott az ország fejlődésében: az iparban végrehajtott államosítások, az iskolák államosítása, s a két munkáspárt egyesülése egyértelműbbé tették az 1945 után bekövetkezett fejlődést, s kialakultak a proletárdiktatúra feltételei. Megyénkben a két munkáspárt egyesülésének befejező aktusára 1948. május 30-án került sor, ekkor ülésezett a megyei egyesítő konferencia. A létrejött munkásegység meghatározó és döntő erővé vált a további fejlődésünk szolgálatában. Az 1949-es választások már ezt a helyzetet tükrözték. 1950-ben létrejöttek a tanácsok, s ezzel a közigazgatás egyértelműen a munkásosztály, a párt céljait szolgálta.

Ismeretes, hogy a szocialista építés programja kidolgozásának és megszervezésének történelmi jelentőségű munkája során a párt az 1950-es évek elején olyan hibákat követett el, amelyek a politika eltorzulásához vezettek és veszélybe sodorták a szocialista rendszer fejlődését Magyarországon. Az 1956-os ellenforradalom Vas megyében is zavarokat okozott. Horthysta elemek és bűnözők Vas me-

gyében is szembefordultak a szocializmussal, a megye lakosságának túlnyomó többsége azonban nem követte őket. Az ellenforradalom leverésében ismét érezhettük a Szovjetunió barátságát, politikai, gazdasági segítségét a nehézségek leküzdésében.

Az ellenforradalom utáni évek új korszak kezdetét jelentették az egész ország és Vas megye életében is. A Magyar Szocialista Munkáspárt politikája alapján megyénkben is sikerült megteremteni a konszolidáció feltételeit, a szocializmus alapjainak lerakását, a fejlett szocialista társadalom építését.

Azokat a körülményeket igyekeztünk röviden felvázolni, amelyek közepette itt Vas megyében a munkásmozgalom kibontakozott és fejlődött.

A Vas megyei munkásmozgalom kiemelkedő harcosai biográfiájának közreadásával is e folyamat bemutatását kívánjuk szolgálni úgy, hogy egyben megőrizzük és ápoljuk azok emlékét, akik meghatározó módon járultak hozzá megyénkben a társadalmi haladás, a szocializmus eszméjének győzelméhez.

A szerkesztés során azt tartottuk szem előtt, hogy minden olyan személyt megörökítsünk, aki valamilyen formában kötődött megyénk munkásmozgalmához, vagy kapcsolatba került azzal. A sor nyilván nem teljes, a további kutatások újabb tényeket, személyeket hozhatnak felszínre, akik ugyancsak érdemesek arra, hogy hasonló formában megemlékezzünk róluk.

RÁCZ JÁNOS
az MSZMP Vas megyei Bizottságának
titkára

ANDAVÁRI KÁLMÁN

(Szentsebestyén, 1899. március 27. – Celldömölk, 1973. július 29.)

Cselédlány édesanyja házasságon kívüli gyermeke. Apját soha nem ismerhette meg. Nehéz viszonyok között telt el gyermekkora, hisz a cselédlány fizetése csak kevésre futotta. Hat elemi iskolát végzett és nagyon fiatalon fizikai munkát kellett vállalnia. Mint minden proletár gyermek, napszámosnak szegődött.

Az első világháború éveire vált felnőtté, 1917-ben katonának sorozták. A katonai szolgálat alatt ismerkedett meg a világ dolgaival, a politikával. Világot látott, amibe egyre magabiztosabban helyezte bele saját és társai életét. Ilyen körülmények között jött a nagy fordulat, kitört a proletárforradalom, megalakult a Tanácsköztársaság. Kapcsolatba került a munkásmozgalommal, vöröskatonának állt. Itt már tudatos politikai helytállás, tisztánlátás segítette hozzá a végleges elkötelezettséghez.

A Tanácsköztársaság leverése után nehéz viszonyok következtek. A kenyérkereseti gond volt a meghatározó. Munkát kellett keresnie. Csupán a régi napszámos élet adatott számára. Hosszú évek teltek el, míg valamilyen rangosabb vállalathoz kerülhetett. 1938-ban a vasút szolgálatába állt és élete végéig ezen a pályán maradt. Ettől az időtől 1942-ig Celldömölkön dolgozott különböző szerény beosztásokban. Vonatkísérő, raktáros munkaköröket töltött be. Megszerette a vasutat, jó kollektívában dolgozott, tekintélyt szerzett magának. De tehetségét kibontakoztatni nem tudta. A vasútnál kialakult kasztrendszer a munkástehetségeket nem hagyta érvényesülni. Ehhez új világ kellett.

Az igazi élete 1945-tel, a felszabadulással kezdődött. Politikai elkötelezettségére jellemző, hogy az elsők között lépett a Magyar Kommunista Pártba. A pártalapítók soraiba tartozik. Hasonlóan szervezte a szakszervezeti mozgalmat is. Két évig tolmácsként eredményesen működött együtt a szovjet elvtársakkal.

A felszabadulás éveiben a vasút újjáépítésének élharcosa volt, ami ekkor rendkívül fontos feladatként állt az ország előtt. A kommunista párt által kiadott jelszó: „Arccal a vasút felé", úgy válhatott a tömegek mozgósításában hajtóerővé, hogy lelkes kommunista vasutasok álltak a vasútteremtés élére. Ilyen szerepet vállalt Andavári Kálmán is.

A felszabadulás után a pártmunka minden formájában részt vállalt. A tizes-bizalmitól kezdve, népnevelő, párttitkár, pártbizottsági tag, minden olyan feladat végzője, amit rábíztak és kértek tőle. Tudatos kommunista vasutas volt.

Nagy próbatételt jelentett számára is az 1956-os ellenforradalom. Az elsők között üldözték el beosztásából, politikai kampányt indítottak ellene. Ő egy pillanatra sem engedett elveiből, feleségé-

vel együtt kommunistának vallották magukat és bíztak az ellenforradalom leverésében. Az 1956-os novemberi fordulat után azonnal a párt újjászervezéséhez nyújtott segítséget, mindent megtett a konszolidálás érdekében. Helytállása a celli vasutasság szemében, e nehéz években kiemelkedő.

Andavári Kálmán pártunknak egyik legmegbízhatóbb katonája volt. Munkásságát széleskörűen elismerték, az emberek egyértelműen tisztelték és hallgattak rá. A szorgalmas, becsületes, önzetlen kommunista karakterét testesítette meg. Élete végéig nagy aktivitással dolgozott. Celldömölkön halt meg 1973. július 29-én. Emlékét tisztelettel őrzik, számon tartják munkásságát.

Kitüntetései és egyéb elismerések ma is bizonyító erővel hatnak.

– 1959-ben megkapta a Tanácsköztársaság Emlékérmet.

– 1970-ben a Felszabadulási Jubileumi Emlékérem tulajdonosa lett.

Számos más elismerésben részesült, mindenekelőtt pártmunkájáért, valamint a szocialista vasút építésében tanúsított érdemeiért.

Forrásanyag:

– A kitüntetéseket tanúsító dokumentumok és káderanyagok (életrajzok, minősítések) a család tulajdonában.

ÁVÁR ISTVÁN

(Táplánfa, 1892. december 7. — Szombathely, 1944. október 7.)

Édesapja nincstelen napszámos, majd a szombathelyi MÁV-műhely segédmunkása volt. 1922-ben tüdővészben halt meg.

Ávár István az elemi iskolát a Vas megyei Táplánfa községben végezte. Szüleivel együtt 1902-ben Szombathelyre költözött és a Pohl-gyárban segédmunkás, majd géplakatos inas lett. 1907-ben szabadult, de a gyárból nyomban el is bocsátották.

Szombathelyen nem tudott elhelyezkedni, ezért Budapestre költözött és ott vállalt munkát. Margit nővérénél lakott Kispesten, akit szoros ismeretség és barátság fűzött Bors János szocialista vezetőhöz. Általuk került először kapcsolatba a munkásmozgalommal.

Az első világháborúban az olasz fronton harcolt, míg sebesülése miatt leszerelték. Ezután már aktívan bekapcsolódott a munkásmozgalomba. A Tanácsköztársaság idején jelentkezett a Vörös Hadseregbe. Hónapokon át vöröskatonaként védte a munkáshatalmat Budapesten, Tiszafüreden és Miskolcon. A proletárhatalom megdöntése után Budapesten próbált újra elhelyezkedni, de mivel Budapestről kitiltották, visszament Szombathelyre. Ismereteink szerint ekkor már tagja volt a szociáldemokrata pártnak.

Szombathelyen is csak az 1920-as évek végén tudott elhelyezkedni, munkát a Motorgyárban kapott, mint géplakatos. 1921-ben részt vett a Motorgyár munkásainak bérharcaiban, el is bocsátották. Hosszabb munkanélküliség után újra visszavették a gyárba, de a dolgozók érdekei mellett való kiállása miatt rövidesen újra elbocsátották. Utána már nem vették fel sehova, alkalmi munkákból élt.

Tevékenyen részt vett a szombathelyi munkásmozgalomban. A húszas évek elején társadalmi munkában szervezi a szociáldemokrata pártot. A szombathelyi törvényszék 1920. március 30-án perbe fogta „lázadás bűntette" miatt, de bizonyítékok hiányában felmentették. 1926-ban megválasztották a szombathelyi Szociáldemokrata Párt függetlenített titkárává, majd pedig a Szakszervezeti Bizottság vezetőjévé. Ettől kezdve a párt élén tevékenykedett.

Szervezte, irányította a pártot, következetesen képviselte a Vas megyei munkásság érdekeit. Részt vett a bérharcokban, a szakszervezeti mozgalmakban, a Népszava röpcédulák terjesztésében. Lakásán rendszeressé váltak a házkutatások. Minden nagyobb munkásmozgalmi ünnep, rendezvény előtt jelentkeznie kellett a rendőrségen. Ezekre a napokra rendőri felügyelet alá helyezték, vagy megtiltották részvételét a rendezvényeken.

A harmincas évek elején többször volt megyei

küldött az MSZDP kongresszusán. Felszólalásaiban képviselte a Vas megyei munkások, fiatalok, a parasztok érdekeit. A párt XXVII. kongresszusán szenvedélyesen, felelősségteljesen foglalkozott a szombathelyi munkanélküliek nehéz helyzetével. Bírálta a kormányt, annak helyi képviselőit, elítélte a klerikalizmust. (A Domonkosok kultúrházának építkezéseinél csak kereszténységszocialistákat alkalmaztak, de nekik is csak 18–20 fillér órabért fizettek.)

A gazdasági válság ideje alatt több rendezvényen vett részt a községekben. Az 1932. vagy az 1933. év „Kenyérbál"-ján elmondott bevezetője miatt bezárták. (A „Kenyérbálok" bevételét a munkanélküliek segélyezésére fordították.) 1934-ben Nagykölkeden rendezett földmunkásgyűlésen mondott beszéde miatt 12 napi elzárásra ítélték. A törvényhatósági választásokon a párt jelöltje volt, az országgyűlési választásokon pedig támogatta a központi jelöltet.

1935. február 18-án cikket írt a Nyugatmagyarország című lapba. Mint a szakszervezet titkára hangsúlyozta, hogy a szociáldemokraták önzetlenül dolgoznak az OTI választmányában és pártállásra való tekintet nélkül képviselik az arra rászoruló munkások, betegek, rokkantak, özvegyek és árvák érdekeit. 1939-ben törvényhatósági bizottsági taggá választották. Mint bizottsági tagnak többször sikerült megakadályoznia a kilakoltatási rendelet végrehajtását.

Igen jelentős eseményei voltak a pártnak az országos munkás-dalos találkozók, melyeket háborúellenes agitációkra használtak fel. Ilyen volt az 1938. évi szombathelyi dalostalálkozó is, amelynek Ávár István volt a főrendezője. A találkozó jelszava: „Ne ölj".

A háború közeledtével mind nagyobb nyomást kellett elhárítania a pártvezetésnek. A párt irodáját többször elvette a helyi hatóság. Az állandó költözés, valamint a párt örökös rendőrségi zaklatása miatt a bizalmasabb pártiratokat Ávár a Brassó u. 1. sz. alatti lakásán helyezte el, de később, hogy illetéktelen kezekbe ne kerüljenek, elégették.

A háború kitörése után az 1940-es években többször behívták katonának. Sárváron, Hajmáskéren teljesített szolgálatot, rövid ideig, mert mint az MSZDP titkárát, megbízhatatlannak tartották, ezért mindig gyorsan leszerelték.

A háború alatt a párt létszáma és aktivitása csökkent. Felkészültek tehát az illegális pártmunka folytatására. Összejöveteleiket egy-egy vezetőségi tag lakásán, vagy kirándulások alkalmával tartották. Megszervezték a szovjet rádió magyar adásának hallgatását, mindig más-más párttag lakásán. Rendszeres rádióhallgatók voltak: Ávár István, Rózsa János, Németh István, Hammerschmidt János, Heimler Ernő, dr. Kondics István, Vajda Ernő és Geisler István.

1943. júliusában nem tett eleget a hatóság felszólításának, hogy a vezetőképző tanfolyam hallgatóságának névsorát szolgáltassa be, emiatt a tanfolyam megtartását nem engedélyezték. 1944. május 19-én, a nagy házkutatások során tartóztatták le az SS-ek. Feldúlták a Király utcai irodáját is. Ávárt a németek a szombathelyi börtönbe vitték, majd átadták a rendőrségnek. Fogságából június 14-én szabadult.

Ideiglenes szabadlábra helyezés után állandó rendőri felügyelet alatt tartották. Voltak olyan éjszakák, amikor háromszor, négyszer ellenőrizték, hogy otthon tartózkodik-e. Hetente tartottak nála házkutatást. Mindezek ellenére a párt illegálisan is működött. Munkahelyén, Kunovits Sándor lakatosmesternél esetenként a műhelyben, a reggeli órákban tartottak vezetőségi megbeszéléseket, összejöveteleket.

1944. október 7-én a reggeli órákban Budapestről keresték, fontos üzenetet hoztak számára. Délelőtt ismét találkozott az üzenethozóval Rózsa Jánossal. Csak néhány szót váltottak, mivel légiriadót jeleztek, így a beszélgetést estére halasztották. Ez a találkozás azonban nem jöhetett létre, mert Ávár István délután fél kettőkor bombatámadás következtében életét veszítette.

Október 7-én délután öt óra körül a németek ismét keresték, de csak a holttestét találták. Nem

hitték el, hogy meghalt, a szomszédoknak kellett az azonosítást elvégezni.

Ávár István majdnem 20 évig dolgozott az MSZDP és a Szakszervezet élén. Intelligens egyénisége, nyugodt, higgadt magatartása megbecsülést, rokonszenvet ébresztett. A legnehezebb időkben is hű maradt eszméihez, meggyőződéséhez.

Forrásanyag:

- MSZMP KB. Pl. Archív. 651. f. 6/1934/1, 651. f. 6/1937/92, 658. f. /300/1941/19, 658. f. 6/300/1943/54, 658. f. /10/8/1938/488, 635. f. 1/1919/2, 658. f. 1/29/335, 658. f. 1/30/1930/114, 672. f. /1944/ 53.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív., F. 39/4. fcs./3. ő. e.
- Ávár Istvánné (felesége) és Ávár István (fia) visszaemlékezése.
- Takács Alajos veterán visszaemlékezése Ávár Istvánra. MSZMP Vas m. Biz. Archív.
- Vasvármegye 1944. október 13. 2. p.
- Nyugatmagyarország 1935. február 18. 3. p.

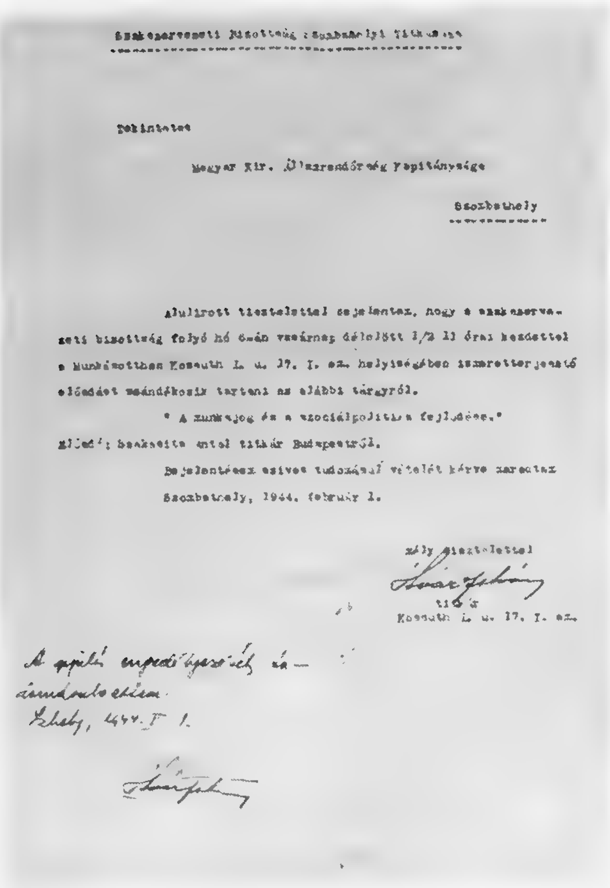

Szakszervezeti Bizottság Szombathelyi Titkársága

Tekintetes

Magyar Kir. Államrendőrség Kapitánysága

Szombathely

Alulírott tisztelettel bejelentem, hogy a szakszervezeti bizottság folyó hó 6-án vasárnap délelőtt 1/2 11 órai kezdettel a Munkásotthon Kossuth L. u. 17. I. em. helyiségében ismeretterjesztő előadást szándékozik tartani az alábbi tárgyról.

" A munkajog és a szociálpolitika fejlődése."

Előadó: Csaksetta Antal titkár Budapestről.

Bejelentésem szíves tudomásul vételét kérve maradtam

Szombathely, 1944. február 1.

kész tisztelettel

titkár

Kossuth L. u. 17. I. em.

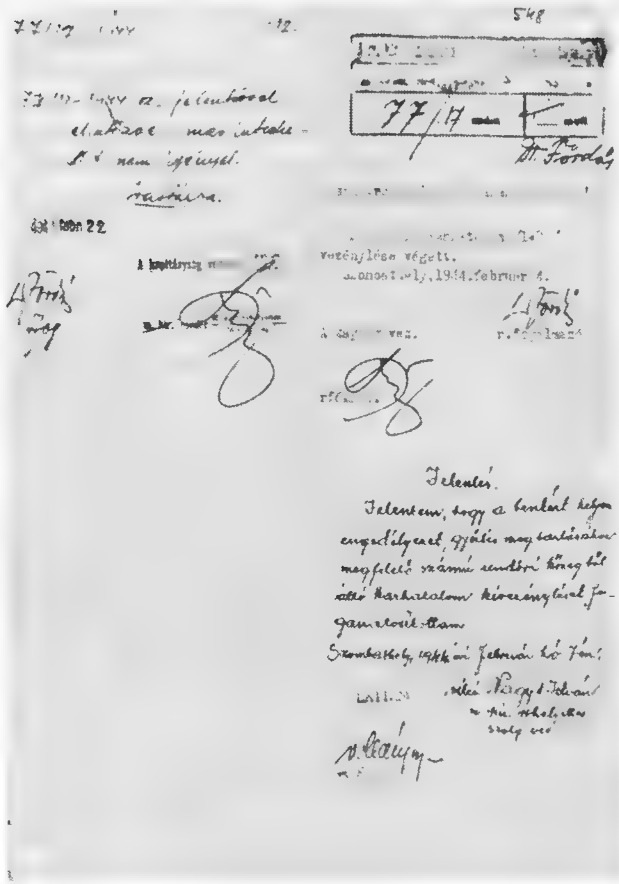

Jelentés.

Jelentem, hogy a benlevő kelyen engedélyezett gyűlés megtartásához megfelelő számú rendőri közegtől álló karhatalom kirendeléséről gondoskodtam

Szombathely, 1944 évi február hó 7én.

Ilyen engedély kellett 1944-ben egy szakszervezeti gyűlés megtartásához

BAJKÓ BÁLINT

(Marosvásárhely, 1917. május 3. — Szombathely, 1977. május 20.)

Marosvásárhelyen született 1917-ben munkáscsalád gyermekeként. Édesapja lakatos volt, édesanyja a háztartásban dolgozott. Jóképességű, eszes gyermeküket mindenáron taníttatni akarták.

Marosvásárhelyen kezdte az elemi iskolát. Tizenkétéves korában apjának új munkalehetőség után kellett néznie. Ezért 1929-ben a romániai Piatra Neamț városba költöztek. Szüleinek és neki be kellett látnia, ha tanulni akar, dolgoznia kell. A város cellulóz-gyárában vállalt munkát, s munka mellett tanult tovább. Érettségizett, majd beiratkozott a műszaki egyetemre. Egyetemi tanulmányait a fokozódó háborús készülődés szakította félbe.

Huszonkét éves volt, amikor 1939-ben megismerkedett a kommunista párt szervezőjével, s hamarosan a párt tagja lett. A körülményekre önéletrajzában így emlékszik: „1939-ben megismerkedtem egy Borisz Petrovics nevű emberrel, aki megkért, hogy egy csomagot adjak át egy előttem ismeretlen embernek, aki már fogja várni azt. Így ment ez 10 hónapon át, minden hónapban egyszer... Egy alkalommal adott nekem egy Leninről szóló könyvet. Amikor elolvastam, kérte a véleményemet. Ekkor kérdezte meg tőlem, szeretnék-e kommunista lenni, mire én igennel válaszoltam. Először kék színű lapot kaptam, amin nem volt név, csak egy pár betű és szám... Ezután a szervezésben mindig segítettem."

Amikor Németország és Románia hadat üzent a Szovjetuniónak, a magyar—román határon hidak helyreállításán dolgozott, s közben tevékenyen részt vett az illegális mozgalomban.

A fasizmus rá is lesújtott, letartóztatták. Azzal vádolták, hogy részt vett az Antonescu román fasiszta diktátor elleni szervezkedésben. Később kiderült, hogy a vád csak ürügy volt a földalatti szervezetek felgöngyölítéséhez. A sorozatos durva kihallgatások, kínzások nem tudták megtörni. Sorra lakta a fasiszta Románia Botosani, Iași, Bukarest börtöneit. A buzăni katonai törvényszéken 25 évre ítélték. Az ítéletet a ploieşti katonai törvényszék felülvizsgálta. Szülei mindenáron meg akarták menteni, azért vagyonukat pénzzé tették, s óvadék ellenében sikerült elérniük, hogy gyermeküket szabadon bocsátották.

1941. december 26-án szüleivel átlépte a magyar határt. Csíkszeredán az Állami Építészeti Hivatalnál kapott állást. Alig telt el pár hónap, kezében a katonai behívó. Ukrajnába került. Itt felvette a kapcsolatot a partizánmozgalommal, rendszeresen támogatta tagjait, részt vett a tanácskozásaikon is.

1944 novemberében, Románia felszabadulása után a kolozsvári Állami Építészeti Hivatalnál segédmérnöki beosztásba került, s jelentkezett a

kommunista pártszervezet helyi központjában, ahol megbízást kapott az utak, hidak helyreállításának irányítására. 1944. november 28-án lépett a Kolozsvári Közalkalmazottak Szakszervezetébe, ahol főbizalmi lett.

Amikor Erdélyt visszacsatolták Romániához, akkor jött Magyarországra. Átigazolással a Magyar Kommunista Párt tagjai közé lépett. Az országépítő munka különböző területein dolgozott. Csepelre került az Állami Építészeti Hivatalhoz, ott volt a Sió-csatorna, a Duna–Tisza csatorna építkezésein. A Városi Lakásépítő Vállalat, Útépítő Beruházási Vállalat, Makadám-Útépítő Vállalat, a Városi Beruházási Vállalat a további munkahelyei, ahol technikusi, illetve műszaki vezetői munkakört töltött be. 1953-ban a Borsodi Ipari Tröszt alkalmazta, ahol a kazincbarcikai Békeváros építkezésein dolgozott.

Az ellenforradalom alatt kommunistához méltóan mindent megtett a párt védelméért. November 8-án elsőként indította el Kazincbarcikán a párt újjászervezését. 1957 márciusától a munkásőrség tagja. Megkapta a Szocialista Hazáért Érdemrendet. Tulajdonosa a „Haza, a nép hűséges szolgálatáért" munkásőr kitüntetésnek, 1970-től a Felszabadulási Jubileumi Emléklapnak.

Az önfeláldozó munkában egészségi állapota leromlott. 1972 augusztusában a Borsodi Vegyi Kombináttól ment nyugdíjba, és Kőszeg városában telepedett le.

1977-ben bekövetkezett haláláig megyénkben élt.

Forrásanyag:

– MSZMP Vas m. Biz. Archív. 56. F./ Bajkó Bálint személyi anyaga.

BÁRÁNY MIHÁLY

(Orsova, 1895. szeptember 27. – Szombathely, 1973. május 16.)

Munkáscsaládból származott. Édesapja lakatos és kovácssegéd volt az Újpesti Közúti Villamos Társaságnál. Az 1905-ös vasutas sztrájkban való részvétele miatt azonban elbocsátották. Mivel elhelyezkedni nem tudott, kivándorolt Amerikába. Édesanyjának 6 gyermek neveltetéséről kellett gondoskodnia. Mihály, két és fél évig díszítő szobrászatot tanult, de oklevelet nem szerzett. Ehelyett a női fodrász mesterséget tanulta ki.

A munkásmozgalommal már inaséveiben kapcsolatba került. A Rákospalotai Munkásképző Egyesület könyvtárosa volt, később ugyanitt az eszperantó szakkör szervezője lett. Az ifjúsági mozgalomban is vezetőként dolgozott.

1914 és 1918 között Budapesten, illetve az olasz fronton teljesített katonai szolgálatot, ahonnan 1918 őszén tért haza. A Belügyminisztérium által szervezett Védőrség megszervezésére kapott pártmegbízatást. Később a szervezet titkára lett. Már a Tanácshatalom megalakulása előtt kapcsolatot tartott a kommunista párttal, személy szerint Pogány Józseffel. Március 21-én Pogány kérésére jelentette be a képviselőházban tartott gyűlésen a Védőrség csatlakozását a proletárhatalomhoz. Ennek hatására több fegyveres testület is kimondta csatlakozását. A Vörös Őrség megalakulásával a Védőrség megszűnt. Mivel 1918 októbere után nyomozótanfolyamot is végzett, öt társával együtt a Belügyi Népbiztosság politikai osztályán kapott beosztást, ahol később csoportvezető lett. A Tanácsköztársaság időszakában maradék nélkül végrehajtotta a rábízott feladatokat. Vezetői – Korvin Ottó, Sallai Imre és Stein Ferenc voltak.

Vas megyében 1919 május első napjaiban járt a körmendi és nádasdi ellenforradalom kivizsgálása ügyében.

A proletárhatalom leverése után a Budapestre bevonuló román csapatok elfogták, és a rákospalotai városházára, majd innen Pécelre vitték, ahonnan megszökött. Ezután illegalitásba kényszerült. A rendőrség egy év múlva elfogta és a Markó utcai, később a pestvidéki, majd ismét a Markó utcai fogházban tartotta. Mivel a Szombathelyi Ügyészség is körözte, Szombathelyre hozták, ahonnan 8 hónapi vizsgálati fogság után engedték szabadon. 1926-ig rendőri felügyelet alatt állt. 1918 és 1924 között fodrász-segédként különböző munkahelyeken dolgozott. 1924-ben az albertfalvai Repülőgépgyár munkása lett, ahol hamarosan szakszervezeti bizalmivá választották. 1928-ban, amikor régi mestere meghalt és műhelyét ráhagyta, otthagyta az üzemet és önálló női fodrász kisiparos lett.

1939 és 1944 között szinte minden évben bevonultatták. 1944 nyarán lezárta az üzletét, ugyanis a nyilas terror elől neki is menekülnie kellett, mi-

vel nyolc zsidó-üldözöttet és két munkaszolgálatos katonaszökevényt bújtatott 1945. január közepéig, egy kiürített rákospalotai lakásban.

A felszabadulás Budapesten érte. Az SZDP újjászerveződését követően Rákospalota északi területén volt pártelnök. Innen pártmegbízatásként 1945 április végén Vas megyébe került, a szociáldemokrata párt megyei titkára lett. Ez alatt az idő alatt tagja volt a Városi Nemzeti Bizottságnak, valamint a Megyei Törvényhatósági Bizottságnak is.

1946-ban a polgármesteri hivatal politikai biztosaként részt vett a romos épületek lebontási és újjáépítési munkáiban. 1946 végén baloldali magatartása, a kommunista párttal való harmonikus együttműködése miatt kizárták a szociáldemokrata pártból.

A pártba való visszavételét a két munkáspárt egyesülésének időszakában kérte, azonban arra csak 1956 nyarán került sor. 1946-tól 1950-ig a Szombathelyi Városi Mérnöki Hivatal műszaki ellenőre volt. 1951-től 1953-ig a Megyei Tanács pénzügyi osztályán adóügyi megbízotti feladatokat látott el. 1953-tól a Szombathelyi TÜZÉP Vállalatnál anyagirányító. Az 1956-os ellenforradalom leverése után bekapcsolódott a párt újjászervezésébe. November 13-án a Megyei Ideiglenes Intéző Bizottság is tagjává választotta. 1957 és 1959 között a Köztisztasági Vállalat igazgatójaként dolgozott, majd 1961-ig – nyugállományba vonulásáig – a villamosvasút igazgatója volt. Több társadalmi szerv elnökségének volt a tagja. Kapcsolata a mozgalommal nyugállományba vonulása után sem szakadt meg. Rendszeresen eljárt a fiatalok közé, a KISZ-szervezetekbe és úttörőcsapatokhoz. Haláláig aktív közéleti munkát fejtett ki.

Bárány Mihály a legnehezebb időkben is hű maradt felfogásához, mint a szocialista eszmék bátor hirdetője és szervezője, úgy marad meg a Vas megyei dolgozók emlékezetében.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. 56/F/ Bárány Mihály anyaga.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. 56/F Sipos Béla anyaga.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. 1/F/1956 1 öe.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. 40/F/2/fcs.

BENICZ ZSIGMOND

**(Tóti, 1901. május 2. –
Budapest, 1963. május 13.)**

Erdélyben született. Apja községi segédjegyző volt. Szülei taníttatni akarták. „... mivel tanulni nem szerettem, minden áron inas akartam lenni ..." – vallotta önéletrajzában. Így lett 1914 őszén Nagyváradon inas. Naponta 14–16 órát dolgozott, míg 1918-ban szabadult, mint mészáros és hentes.

Hazafias felbuzdulásból 1919 januárjában jelentkezett a Nemzetőrségbe, mert a román csapatok megkezdték Erdély megszállását. Csucsára került. A proletárdiktatúra győzelme után belépett a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregébe.

1919 áprilisában a románok támadása egységét a Tiszáig szorította. Rakamaz térségében vonultak védelembe, itt is sebesült meg júliusban, majd sebesülten fogságba esett.

1920 januárjáig Nagyváradon volt kórházban. Innen Brassóba vitték és a fellegvárban tartották, ahonnan szeptemberben a románok elengedték, mivel béna bal karja miatt semmire sem tudták használni.

Hazatért szülőfalujába Tótiba és ott élt mint munkanélküli. Mivel fizikai munkára alkalmatlan volt, szellemi munkát pedig nem kapott, édesanyja tartotta el. 1921. december 1-én behívták a román hadseregbe tényleges katonai szolgálatra. Csapatszolgálatra nem volt alkalmas, így ütegírnoki beosztást kapott. 1923 októberében szerelték le. Leszerelése után az Élesdi Erdőkitermelő Vállalatnál helyezkedett el mint telepkezelő és a Királyhágói telepre került.

1934-ig lényegében a fakitermeléshez kötődött élete. 1935 elején Prázsmázban helyezkedett el a Bakusi féle textilfonodában.

1940-ben, amikor Erdély egy részét visszacsatolták Magyarországhoz, el kellett hagynia munkahelyét és hazatért Nagyváradra, ahol ismét munkanélkülivé lett. A munkanélküliség vitte Budapestre 1940. december 12-én és 1941. január 2-án bejutott a Mávag Gyár B–12-es műhelyébe. Itt dolgozott 1942. december 4-ig. Ekkor a gyár katonai parancsnoka háborúellenes agitáció miatt letartóztatta és átadta a katonai nyomozó osztálynak. A Margit-körúti Központi Katonai Fegyházba szállították, ahol 4 és fél év fegyházra ítélték. Innen 1944. október 24-én Komáromba, majd október 29-én Németországba deportálták. Előbb Dachauba, onnan pedig Barthba került koncentrációs táborba.

A tábort 1945. április 30-án szovjet csapatok szabadították fel.

A halál árnyékából azonban csak rövid időre szabadult, mert május 12-én hastífusszal kórházba került és július 8-ig állt orvosi kezelés alatt.

Családjához, Budapestre július 15-én érkezett meg. Másnap jelentkezett volt munkahelyén és

azonnal kérte felvételét a Magyar Kommunista Pártba. Fel is vették.

1948. november 15-ig dolgozott tovább a Mávag-ban. Ekkor a párt gépállomásvezetői iskolára küldte. Ennek elvégzése után 1948. december 12-től Körmenden találjuk mint gépállomás vezetőt, innen is ment nyugdíjba 1961 májusában.

Vezetésével a gépállomás a megyeközponthoz tartozók egyik legjobbika lett. Példamutatásával megszilárdította a munkafegyelmet. Jó kapcsolatot alakított ki a területén élő parasztsággal és termelőszövetkezeti vezetőkkel, akiket munkatársaival együtt az új agrotechnikai módszerek ismeretére tanított. Növény- és állattenyésztői tanfolyamokat is szerveztek számukra. Kezdeményezték az agyagos kötött talajok meszezését, a rétek, legelők gépi ápolását. Az ezekhez szükséges munkagépeket saját műhelyeikben állították elő, ennek kezdeti eredménye 10–12%-os hozamnövekedés volt.

Javaslatára kezdődött meg a járásban a pillangósok nagyobb arányú termesztése, a korszerű trágyakezelés, a fejtrágyázás, a négyzetes kukoricavetés és meghonosult a korábban e területen csaknem teljesen ismeretlen silózás.

Vezetése alatt a gépállomás többször lett élüzem, ő pedig 1953-ban megkapta a Kiváló Gépállomási Dolgozó kitüntetést.

Ezután még lelkesebben végezte munkáját. Dolgozói részére korszerű fürdőt és mosdót építtetett, társalgót, könyvtárat rendezett be; korszerű pihenőhelyet alakíttatott ki. Megszervezte a napi háromszori meleg étkeztetést és védőital ellátást. Biztosította a védő- és munkaruhát; az egyes brigádoknak pedig korszerű brigádszállókat rendeztetett be. Mindezek elősegítették a jó munkakedvet, ami legfőképpen a munkaeredményekben látszott meg. A jó munka eredményeként körzetében 20–25%-kal nőttek a termésátlagok. Kezdeményezte 1953-ban a gépállomások között az önköltség csökkentési országos mozgalmat.

Munkája elismeréseként 1953. április 4-én kitüntették a Munka Érdemrend arany fokozatával, majd 1954. március 15-én Kossuth-díjat kapott.

Fáradságot nem ismerve tovább dolgozott, harcolt azért, hogy a parasztok megszeressék a gépállomást és támogatójukat lássák benne.

Egyre többet vállalt a járás politikai életének irányításából is. 1954-ben részt vett a Vas megyei Pártértekezlet munkájában. 1956-ban pedig megválasztották a Körmendi Járási Pártbizottság tagjának; a pártbizottságnak nyugdíjba vonulásáig volt tagja.

Harcos, bátor kiállású, következetes kommunista vezető volt. A feladatok végrehajtásában nem ismert lehetetlent. Jó szervező és irányító munkája jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy egy évtizednél is hosszabb időn át a megye egyik legjobb igazgatójának ismerték.

Nyugdíjba vonulásakor, 1961-ben Losonczi Pál külön levélben fejezte ki elismerését 1948–1961 között végzett kiemelkedő munkásságáért.

Nyugdíjazása után visszaköltözött családjához Budapestre. Itt is halt meg 1963. május 13-án.

Forrásanyag:

– Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Személyügyi Osztálya Benicz Zsigmond személyi anyaga.
– MSZMP Vas m. Biz Archív. F. 40/1. fcs./ 1. ő. e., F. 42. / 1. ő. e., 35/D/5 1951/298. d.

BENK VILMOS

(Budapest, 1895. szeptember 29. – Budapest 1967. február 1.)

1895. szeptember 29-én született Budapesten. Édesapja vasöntő segéd, édesanyja háztartásbeli volt. Budapesten elkezdett tanulmányait a négy polgári elvégzéséig tudta folytatni, majd követte édesapja példáját, a vasas szakmát választotta. Tizenhét éves korában megkapta a vasesztergályosi segédlevelet. Ezt követően különböző gyárakban dolgozott: a GANZ-ban, Teudloff–Dietrichben, a Lipták és Hirmannban. A szakmai képesítés megszerzése után egyszerre szervezett munkás lett, belépett a Vasas Szakszervezetbe, melynek haláláig tagja maradt. A munkásszervezet különböző megbízásokkal látta el: bizalmi, sőt a Hirmann és a Lipták gyárakban főbizalmi volt. 1919-ben a tanácsrendszer kiépítésének aktív harcosaként a negyedik Vörösőr kerület – Zala, Vas, Sopron, Moson megyék – politikai megbízottja volt. A Tanácsköztársaság leverése után letartóztatták. Kiszabadult, de rendőri felügyelet alatt maradt. 1921-ben újból börtönbe került. A Lipták gyári sztrájk szervezése miatt fekete listára tették, nem kapott munkát.

1923-ban kénytelen volt Franciaországba emigrálni. A tizenhét évi franciaországi tartózkodás alatt a Renault Voisin gyárak szakmunkása volt. Kitelepülése napjától tagja volt a francia Confédération Générale du Travail-nek, szervezte az emigrációban élő magyar munkásokat. Egy korabeli rendőrségi jelentés szerint 1925. január 22-én Budapestre utazik, hogy a hazai munkások és az emigráció között kapcsolatot építsen ki. 1928-ban Párizsban lett tagja a magát három és felesnek nevező kommunista csoportnak, szervezte a magyarországi kommunista pártnak rendezett gyűjtéseket.

A párizsi magyar királyi követség 1940. január 12-én írt jelentésében – melyben a külföldi kommunista pártok szekcióinak működéséről tájékoztatták a magyar hatóságokat – jellemzésül a következőket írták róla:

„Benk Vilmos a munkáskörökben egyik legkomolyabb tekintély, aki soha nem volt szélsőséges. Megfontolt, intelligens munkás, szakmájának egyik legjobban megbecsült munkása. Ő az, aki a háború kitörése óta a Billancourt és környéki magyar munkásságot a magyar nemzeti eszme alapján álló magyar egyesületbe akarja átszervezni."

Az emigráció éveiben értékes munkát végzett a baloldali szociáldemokrata mozgalomban. Két idegen nyelvet beszélt – a németet és a franciát –, így sokat tudott segíteni az emigrációba kényszerülteknek kapcsolataik kiépítésében.

1940-ben hazatért, tagja lett a Kommunista Pártnak. A hatóságok felfigyeltek tevékenységére. 1942-ben, majd 1944-ben hosszabb időre letar-

tóztatták. Szabadulása után ismét kapcsolatot teremtett a kommunista sejtekkel. 1945-ben, a felszabadulást követően, a GANZ Villamossági Gyárban az Üzemi Bizottság tagja. 1949. január 1-től az Országgyűlés és az Elnöki Tanács hivatalának vezetésével bízták meg, mely beosztásban 1957. áprilisáig közmegelégedéssel dolgozott.

1957. áprilisában saját kérésére nyugállományba vonult. Nyugdíjas éveiben is igyekezett hatalmas tapasztalatait átadni, rendszeresen részt vett a II. kerületi pártbizottság munkájában. Szívesen visszalátogatott a GANZ Villamossági Gyárba, melyhez oly sok szál fűzte.

Benk Vilmos tevékenységének és munkájának elismeréseként 1950-ben a Népköztársasági Érdemérmet, 1955-ben a Szocialista Munkáért Érdemérmet, 1959-ben a Tanácsköztársasági Emlékérmet, majd 1967-ben a Szocialista Hazáért Érdemrendet kapta meg.

1967. februárjában 72 éves korában Budapesten halt meg.

Forrásanyag:

- MSZMP KB Pl. Archív. 637 fond 1919–B 865 öe.
- MSZMP KB Pl. Archív. 651 fond 1940–1–5676.
- MSZMP KB Pl. Archív. 651 fond 12/16 öe.
- MSZMP KB Pl. 652 fond B-ből.
- özv. Benk Vilmosné visszaemlékezései Szombathely
- Vas m. Biz. Archív./56 F.

BERKI FERENC

(Tapolca, 1901. június 16. — Szombathely, 1965. március 15.)

Berki Ferenc 1901 június 16-án született Tapolcán. Szüleit nem ismerte, róluk talán még futó benyomás emlékét sem őrizhette, hiszen édesanyja korán elhalt, apja pedig újra megnősülve elhagyta a kisvárost. A két fiú — Imre és Ferenc — nevelésének gondja a Szombathelyen élő nagyszülőkre hárult. Ők szerény anyagi eszközeikhez mérten mindent elkövettek a fiúk boldogulásáért, de míg az idősebb testvér érettségi bizonyítványt szerzett és egy budapesti bankban helyezkedett el, Ferenc taníttatására már nem volt mód. A fiú a polgári két osztályának elvégeztével, 13 éves korában inasnak állt, kereskedősegéd az őszirózsás forradalom kirobbanásakor.

Azt az ifjút, kit az árvaság, a kenyérgondok és a zsidó származásával szemben gyakorta megmutatkozó előítélet gyermekéveitől önálló életvitelre, önálló normák kialakítására kényszerített, nem hagyhatták érintetlenül a háborús évek nélkülözéssel, szenvedéssel teli tapasztalatai, a monarchia agóniáját meggyorsító szociális megrázkódtatások, a jobb rend megszületésével kecsegtető forradalmi változások. 1918 októberében belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba, majd a KMP megalakulása után a proletárforradalmat előkészítő kommunista pártba.

A Tanácsköztársaság kikiáltásának híre szülővárosában, Tapolcán érte. A proletárdiktatúra idején folytatott tevékenységéről alig maradt fenn valamelyes adalék, annyi azonban még szűkszavú és rendkívül mértéktartó mozgalmi önéletrajzából is kitűnik, hogy fiatalos hévvel vetette bele magát a mozgalmi munkába, a nagyszerű vállalkozások varázsát kínáló eseményekbe. Nem riadt vissza a fegyveres harctól sem: az összeomlás napjaiban a Cserni-különítmény oldalán vett részt Tapolca védelmében a Dunántúlra benyomuló „Nemzeti Hadsereg" tiszti alakulataival szemben. A Balaton-vidéket számottevő veszteség nélkül „pacifikáló" orgoványi és siófoki „hősöket" meglepte a kemény ellenállás. A városka utcáin kifejlődő ütközet kimenetelét végül a Szombathelyről sebtében segítségül hívott 8. páncélvonat beavatkozása döntötte el. Berki az elesett vörösőrök között felfedezte Kerékgyártó elvtársnak, a városi direktórium vezetőjének holttestét is.

A letartóztatott Berkit gyors kihallgatás után bizonyítékok hiányában és fiatal korára való tekintettel elbocsátották a csendőrlaktanyából. Ekkor Abonyba utazott abban a reményben, hogy itt, a románok megszállta területen végképp szem elől veszítik Horthy különítményesei. Hamarosan újabb vakmerő vállalkozás részesévé lett: az abonyi Vigyázó-kastélyban fogva tartott vöröskatonák közül többeket, így a fogolytábor ismerős mészárosát, a szegről-végről rokon Hoffmann Lászlót is

sikerült egy barátja segítségével megszöktetnie a nem túl éber román őrség leitatása árán.

A románok néhány hét leforgása után átadták helyüket a Prónay-különítménynek, s Berki Ferenc tovább menekült a kirobbanással fenyegető pogrom elől. A következő hónapokban kis falvakban dolgozott, szinte bujkált, s nem elsősorban azért, hogy múltját feledtesse, hanem azért, hogy a sorozást elkerülje. Bár munka- és lakóhelyét állandóan változtatta, 1920-ban mégis sor alá került: Balatonboglárról csendőri fedezettel kísérték a kaposvári katonai parancsnokságra. Még egy kísérletet tett – Budapestre költözött. 1922-ben azonban itt is a nyomára bukkantak, s az internálótábora révén kétes hírnevet szerzett Hajmáskérre került. Minthogy a tábort már feloszlatták, az őrizetével megbízott detektívek végül a kerékpáros zászlóaljnak adták át.

A megbízhatatlannak minősített Berki Ferenc sorkatonai szolgálata 1924-ig tartott. A nehéz években minden kapcsolatát elveszítette a mozgalommal. Leszerelése után Körmendre került, ahol négy évig dolgozott Wiener Adolf és Fiai ecetgyárában. A városban és környékén számos baloldali személyt tartottak nyilván a rendőri szervek, sőt a későbbiekben még kommunista szervezkedés is folyt, legális pártszervezet azonban csak Szombathelyen működött. Berki tehát minden szabad idejét itt töltötte, majd 1928-ban át is költözött a megyeszékhelyre.

Rövidesen belépett az MSZDP-be, alaposan kivette a részét a pártmunkából, a szociáldemokrata program és gyakorlat azonban nem elégítette ki, s további kapcsolatokat keresett. A beilleszkedést, az illegális mozgalomba való bekapcsolódását lényegesen megkönnyítette végleges letelepedése és családalapítása. 1929-ben megnősült, munkát is felesége, Cziffer Ilona szüleinek kifőzdéjében vállalt. Gyorsan megismerkedett a helyi viszonyokkal, érintkezésbe került a baloldali szociáldemokratákkal, s a szakszervezetbe beépült kommunisták közvetítésével – Berki 1933-tól tagja volt a Kereskedelmi Dolgozók Szakszervezetének –, megtalálta az utat az illegális KMP-hez. A Lukács József vezetése alatt álló sejtben a „Kemény" fedőnevet viselte. Évtizedek múltával így emlékezett a kommunista csoport tevékenységére: „A munkánk főleg abból állt, hogy plakátragasztásokat hajtottunk végre, az ifjúsággal kirándultunk a közeli hegyekbe, ahol Lukács elvtárs előadást tartott. Később a Kossuth rádió híreit hallgattuk és terjesztettük. 1939-ben a németek elől menekülő lengyel kommunista elvtársakat szöktettük át Jugoszláviába."

A második világháború Berki Ferenc egyéni sorsára is tragikus hatással volt. Míg őt magát a 3. hadtesthez vonultatták be munkaszolgálatra, feleségét és gyermekét a náci haláltáborok egyike nyelte el örökre. Mégis volt ereje mindent újrakezdeni: 1946-ban újra megházasodott. Második felesége, Weisz Rózsa régi, kipróbált kommunista. A munkáspártok egyesülésekor Berki Ferenc is tagja lett az MDP-nek, s az ötvenes években a párt aktivistájaként egy sor fontos gazdaságszer-

Berki (szemüveggel) munkaszolgálatos csoportképen

vező és politikai feladatot látott el. 1948-ban a VIII. körzet gazdasági vezetője, 1955–56-ban a városi pártbizottság tagja, 1957 májusában beválasztották a megyei pártbizottságba. Helytállása elismeréseként 1955 április 4-én elnyerte a Munka Érdemérem kitüntetést.

Az ellenforradalom idején sem veszítette el a fejét, mindvégig a helyén maradt. Az általa vezetett üzletet nyitva tartotta, annak raktárában és lakásán több elvtársat bújtatott. Állandó kapcsolatot tartott fenn a határőrökkel, tőlük tájékozódott a helyzetről és a fenyegetett helyzetben levő kommunisták sorsáról. Október 24-től folyamatosan részt vett a Szombathelyi Városi Pártbizottság épületének fegyveres őrizetében és védelmében.

Egyre súlyosbodó betegsége mindinkább akadályozta aktivitásában. Hosszas szenvedés után 1965-ben hunyt el.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F. 56.
- Berki Ferencné szül. Weisz Rózsa (Szombathely, Bajcsy-Zsilinszky u. 17.) szóbeli adatközlései.

Vas megyei veteránok találkozója Szombathelyen a Tanácsköztársaság megalakulásának 40. évfordulóján (Balról a hatodik Berki Ferenc)

BÉNYEI (Bodanitz) ISTVÁN

(Szombathely, 1902. április 28. — Szombathely, 1967. február 16.)

A család legkisebb gyermeke volt, édesapja vasúti munkás, váltóőr, aki 1902-ben, alig néhány hónappal fia születése után Türjén halt meg, valószínűleg baleset következtében.

Bényei Istvánt rendkívül rossz anyagi körülmények között nevelte özvegy édesanyja, gyakran szorultak az ugyancsak nagy szegénységben élő rokonok támogatására. Ez a körülmény is közre játszott abban, hogy később is elég zárkózott volt személyes ügyeit illetően, egyéni problémáit nem szívesen teregette ki mások előtt.

Az elemi iskola elvégzése után azonnal munkába kellett állnia. Sokfelé dolgozott, és a rendkívül fogékony, értelmes fiatalember sokoldalú képzettséget szerzett. Kitanulta a nyomdász szakmát, de értett a különböző gépek kezeléséhez, javításához, sőt még a zene területén is volt bizonyos jártassága. Ennek köszönhető, hogy alkalmanként szívesen foglalkoztatták a szombathelyi Uránia-moziban, ahol a némafilmeket kísérő aláfestő zene mindenes zenésze volt, zongorázott, hegedült, de ha arra volt szükség, a dobot is ügyesen kezelte.

Sokáig dolgozott a szombathelyi Lingauer-féle nyomdában. A nyomdászok szinte kivétel nélkül szervezett munkások voltak, Bényei István is ekkor ép be a nyomdász szakszervezetbe és a szociáldemokrata pártba. A harmincas évek bérharcaiban, politikai mozgalmaiban a nyomdászokkal együtt vett részt.

A harmincas évek elején fellépő nagyarányú munkanélküliség a nyomdászokat sem kímélte. 1934-ben a nyomdából őt is elbocsátották. Ekkor belépett a sógora tulajdonában lévő Kálvária utcai kis nyomdába. Ez az üzem azonban olyan kicsi volt, hogy még a tulajdonos családja számára is alig tudott elegendő munkát, biztos megélhetést nyújtani. Így került Bényei István a Savaria mozihoz vetítőgép kezelőnek, s mozigépész volt egészen a felszabadulásig.

A háború alatt bővítették a városi mozihálózatot. Egymás után alakultak kis mozik a város külső területein, s ezeket a város bérbe adta. Bényei István a herényi mozi bérlője lett, de mellette ellátta a Savaria mozi gépészi teendőit is. Herényben mindenki szerette, becsülte, ekkor került közelebbi kapcsolatba a paraszti foglalkozású emberekkel is. Baráti szálak fűzték azokhoz, akik haladó gondolkodásukról voltak ismertek.

A felszabadulás is Herényben érte. Az utolsó német katona még el sem hagyta a községet, amikor néhány társa segítségével megakadályozta a Gyöngyös-híd felrobbantását.

A felszabadulás után továbbra is a Savaria moziban dolgozott, most már üzemvezetőként. Belépett a kommunista pártba, beválasztották az MKP

városi vezetőségébe is. Herényben is ő alakította meg a pártszervezetet. Óriási aktivitással vetette magát a pártmunkába, hamarosan a városi pártszervezet szervezési vezetője lett. 1945. augusztus 20-án részt vett a két munkáspárt – MKP–SZDP – első pártközi értekezletén, és tagja lett Szombathelyen a pártközi bizottságnak. E feladat ellátása rengeteg idejébe került, mégis Herényben aktívan bekapcsolódott a földosztó bizottság munkájába is.

1950-ben a Savaria mozitól áthelyezték az akkor megalakult Vas megyei Moziüzemi Vállalathoz műszaki vezetői munkakörbe. Ez az időszak egybeesett a megye villamosításának, a vándormozi-hálózat kialakításának idejével. Bényei István fáradhatatlanul szervezett, járta a megye falvait, oroszlánrészt vállalt a falusi keskenyfilmszínházak létrehozásában, azok műszaki problémáinak megoldásában. Gyakran megtörtént, hogy a napi munka befejezése után vonatra ült, és indult a vidéki mozikat ellenőrizni, segíteni őket munkájukban.

Volt munkatársai kivétel nélkül úgy emlékeznek vissza „Pista bácsira", mint elnyűhetetlen, mozgékony, csak a munkának élő emberre, akinek arra is volt gondja, hogy elfáradt munkatársait felvidítsa.

1967. február 16-án délelőtt azzal ment haza, hogy egy keveset pihen, s majd délután tovább folytatják az újonnan érkezett mozigépek kipróbálását. De többé nem tért vissza a helyére. Bényei Istvánt, a közösségért élő, töretlenül fáradozó kommunistát elragadta a halál.

Forrásanyag:

- Nowinszki László (Szombathely, Zsiray L. u. 2. sz.) visszaemlékezése.
- Maróti Miklós (Szombathely–Herény, Brigád u. 20. sz.) visszaemlékezése.
- A Vas megyei Moziüzemi Vállalat dolgozóinak (Babos Ernő, Bárdosi Jánosné, Horváth Lászlóné) visszaemlékezései.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 33./2. őe.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. Tájékoztatója/1972. 47. o.

BOZI LÁSZLÓ

(Sárvár, 1923. augusztus 28. – Pusignan, 1944. augusztus 30.)

A népek szabadság-mozgalmainak magyar harcosai, magyar mártírjai nyugszanak szerte a világon emlékoszloppal jelölt vagy jeltelen sírokban. Közöttük Bozi László is, a második világháború francia ellenállási mozgalmának hősi halottja.

Sárvárott a XIII. város utca 38. sz. házában született. Apja kőműves volt, aki a sárvári Selyemgyár leállása után sok száz sárvárival együtt Franciaországba menekült a munkanélküliség elől. Bozi László Lyon külvárosában, Vaulx-en-Velinben nőtt fel. Fiatalon bekapcsolódott a kommunista ifjúsági mozgalomba, röplapot terjesztett, sztrájk-őrséget vállalt. Tagja lett a Francia Kommunista Pártnak is, s kivette részét a hitlerista megszállók ellen végrehajtott szabotázsakciókból. Vasútvonalakat rongáltak meg, felrobbantották a hadicélokra termelő lyoni villamossági gyárat. 1944-ben Bozi Lászlót egy ellenőrző razzián letartóztatták, börtönbe került, de augusztus utolsó napjaiban a lyoni munkások kiszabadították. Ekkor fegyvert fogott, hogy több társával együtt útját állja a délről kivonuló német csapatoknak. A franciákból, spanyol menekültekből és magyarokból álló csapat Lyontól keletre, Pusignan mellett foglalt állást. Nem számítottak arra, hogy az a német egység, amelyet meg akartak állítani, páncélosok, nehéz fegyverek kíséretében érkezik. Az egyenlőtlen harcban a huszonkét tagú csoportból huszonegyen meghaltak. Bozi László először comblövést kapott, majd a németek tarkón lőtték.

A harc színhelyén ma emléktábla őrzi a hősi halottak neveit, köztük a sárvári Bozi Lászlóét is. Szülővárosában a XIII. város utcai házon emléktábla, a Kertvárosban egy utca neve hirdeti, hogy honfitársai emlékeznek reá.

Forrásanyag:

- Urbán László: Bozi László emlékezete. Elbeszélő költemény. = Vasi Szemle. 1958. 2. sz. 149–153. l.
- Ugyanennek szövegváltozata: Urbán László: Egy távoli fejfára. = Falusi vasárnap. 1959. 32. sz. 3. l.
- Bozi László emlékére. (Joós István emlékbeszéde.) = Vas Népe. 1958. nov. 28. 3. l.
- Urbán László: Emlékezzünk Bozi Lászlóra. = Vas Népe. 1974. aug. 25. 3. l.

A francia partizánokkal együtt nyugszik Bozi László

BRODORICS FERENC

(Nádasd, 1919. szeptember 2. – Budapest, 1956. október 25.)

Szegényparaszt szülők gyermekeként Nádasdon, 1919. szeptember 2-án született. Apja a Batthyány-Strattmann hercegek napszámosa, később pedig favágó és fűtő volt a Nádasdhoz tartozó hegyaljai Göndöcs-malomban.

Ő maga szinte gyerekfejjel kénytelen volt megismerkedni a sommás-sorssal. Bátor legényke volt, maga és sommástársai legelemibb érdekeit védve gyakran szembeszállt az uradalmi hajcsárokkal, ezért hamarosan még sommásként sem szívesen látták az uradalmakban.

Kénytelen-kelletlen megismerte a külföldi vándormunkások életkörülményeit is: 1938-ban és 1939-ben Belgiumban dolgozott. Itt részt vett baloldali mozgalmakban, megismerkedett kommunistákkal.

Hazatérte után rá is nagy hatással volt Sipos Béla nádasdi asztalos, az illegális mozgalom helyi vezetője. Tőle kölcsönkapott – akkor tiltott irodalomnak számító – könyvekből ismerkedett a marxizmussal, a szocializmusról szóló tanokkal, a kommunista eszmékkel.

1945-ben, a felszabadulás napjaiban már tudatosan kommunistának vallotta magát, tagja és szervezője lett a kommunisták pártjának. Mint ifjúkommunista, alapító tagja és szervezője volt a MADISZ nádasdi szervezetének, majd 1949-től a belügyi szerveknél dolgozott, fontos állambiztonsági feladatokat bíztak rá. Munkáját magas kitüntetésekkel többször is elismerték. Körmend, Miskolc, Szombathely, Zalaegerszeg után a fővárosban, Budapesten teljesített szolgálatot.

1956-ban, az ellenforradalom kitörésekor Budapesten fegyverrel harcolt az ellenforradalmi bandák ellen. Századosként elszántan védelmezte a néphatalmat, nem ingott meg egy pillanatra sem. Október 25-én a Szigony utca és a Práter utca sarkán a túlerőben lévő ellenforradalmi csőcselékkel szemben is bátran ellenállt. A Szigony utca 14. számú ház egyik emeleti szobájában – ekkor már elszakadt társaitól és egyedül volt – sem adta meg magát: önfeláldozóan szembeszállt az őt üldöző ellenforradalmárokkal. A túlerővel szemben azonban sokáig nem védekezhetett: a néphatalom ellenségei leteperték, félholtra verték, majd kidobták az emeleti ablakon. A ház megfélemlített lakói, akik tanúi voltak bestiális meggyilkolásának, a későbbiek során elmondták: tettüket az ellenforradalmár gonosztevők vadállati kegyetlenséggel hajtották végre.

Gyilkosai közül később többen a bíróság előtt feleltek tettükért. Halála már az ellenforradalom napjaiban megértette azokkal, akik nem láttak tisztán, hogy az ellenforradalmárok nem válogatósak eszközeikben, s szörnyű idők következnének, ha ők kerülnének hatalomra . . .

Brodorics Ferencet, akit halála után őrnaggyá léptettek elő, a Kerepesi temetőben, a néphatalomért hősi halált halt mártírok sírkertjében temették el. A körmendi járási munkásőregység ma az ő nevét viseli.

Felesége – aki évekig a Belügyminisztériumban dolgozott és jelenleg már nyugdíjas –, valamint három, azóta felnőtté vált gyermeke ma Budapesten él.

Forrásanyag:

- Haypál Tibor: Névadóinkra emlékezünk. Budapest, 1973. 84–87. old.
- Brodorics Ferencné, Budapest, Mátrai u. 3. visszaemlékezése.
- Takács József munkásőrparancsnok. Körmend visszaemlékezése.

Megjegyzés: E sorok írója gyermekkora óta jól ismerte Brodorics Ferencet. Falubelije, barátja és elvtársa volt.

CSATÁRI JÓZSEF

(Felsőcsatár, 1909. március 4. – Budapest, 1970. november 9.)

Vas megyében, egy horvátok lakta határmenti kisközségben született. Édesapja szegényparaszt volt, akinek korai halála miatt egészen fiatalon cseléd- és napszámos munkát kellett vállalnia. A munka mellett kitanulta a szíjgyártó-bőröndös mesterséget. A szakmában való elhelyezkedéshez a vidék szűkebb kereteinél a főváros nagyobb lehetőségeket kínált, ezért Budapestre költözött.

Itt került először kapcsolatba a munkásmozgalommal is. 1929-ben tagja lett az Újpesti Bőröndipari Munkások Szakszervezetének. Még ez évben a vezetőség tagjává választották. Az Újpesti Munkásotthon rendszeres látogatója lett, közreműködött a különböző kirándulások, beszélgetések és a Népszava olvasókörök megszervezésében.

A gazdasági világválság idején, 1930 tavaszán kivándorolt Belgiumba, Brüsszelben telepedett le. Az üzemben, ahol több éven át dolgozott, műhelybizalmi volt. Tagja, később titkára lett a baloldali magyar emigráns munkások Világosság nevű egyesületének. Ezzel egyidőben a belga bőripari szakszervezetnek is vezetőségi tagja volt. Jelentős szerepe volt abban, hogy a fasizmus elleni harc idején a Világosság és a Belgiumban működő magyar nyelvű kommunista csoport között jó együttműködés alakult ki. Közös pártnapokat és tájékoztatókat szerveztek. A Belga Szociáldemokrata Párt égisze alatt eredményesen vezette le a két csoport a spanyol akciót.

1936 október végén jelentkezett a Nemzetközi Brigádba. A magyar század, majd zászlóalj kötelékében szinte valamennyi bevetésben részt vett. Volt raj-, szakasz-, századparancsnok. Az utolsó hónapokban Szalvai Mihály helyetteseként dolgozott. 1937-ben a kommunista párt tagja lett. 1938 októberében a Nemzetközi Brigádok harcból való kivonása után először Párizsba került, majd vissza Brüsszelbe. Mivel itt jól ismerték, elköltözött a charleroi bányavidékre. Itt folytatta a szervezői munkát.

1940 májusában, a Belgium elleni náci fasiszta agresszió napjaiban, a kommunisták elleni hajsza idején elfogták és 6 hónapra Dél-Franciaországba internálták. Szabadulása után ismét visszakerült Brüsszelbe, ahol bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba. Hathatós szervező munkát végzett a Belgiumban élő demokratikus érzelmű magyarok összefogása érdekében. Fontos feladatának tartotta a külföldön élő magyar hadifoglyok visszatérését, amit hazatéréséig irányított.

1943-ban fokozódott a Belgiumban élő külföldi kommunisták és hazafiak üldözése, ezért rövid időre visszajött Budapestre. Végleg azonban csak 1947 végén települt vissza Magyarországra.

Kezdetben a Szakszervezetek Országos Tanácsa szociálpolitikai osztályán, majd tartalékos őrnagy-

Portré „spanyolos" korából

ként néhány hónapig az MKP Rendező Gárdájánál dolgozott. 1948 tavaszán ezredesi rendfokozattal az ÁVH-nál kapott beosztást, ahonnan saját kérésére a hadsereghez helyezték. 1948 őszén hathónapos törzstiszti tanfolyamra küldték, majd Piliscsabán kapott zászlóaljparancsnoki, rövid időn belül ugyanott ezredparancsnoki beosztást. 1949. július 6-án koholt vádak alapján őrizetbe vették, november első napjaiban első fokon 10 év fegyházra, másodfokon 13 évi kényszermunkára ítélték. Kommunista hitét azonban a börtönévek sem törték meg.

1954. július 24-én rehabilitálták, visszakapta a párttagságát. A hadseregbe való visszakerüléséig – 1954 novemberéig – a rákospalotai Bőrkonfekció munkaügyi osztályvezetője volt. Később visszakerült a Magyar Néphadsereg állományába és Aszódon teljesített szolgálatot. 1954 őszén a Zalka Máté Katonai Akadémia parancsnoki tanfolyamára került. 1956 szeptemberében honvéd ezredessé léptették elő. 1956 novemberétől az ezred feloszlatásáig a budai karhatalmi ezredben szolgált. 1957-től haláláig a Honvédelmi Minisztérium Központi Irattár parancsnokaként dolgozott.

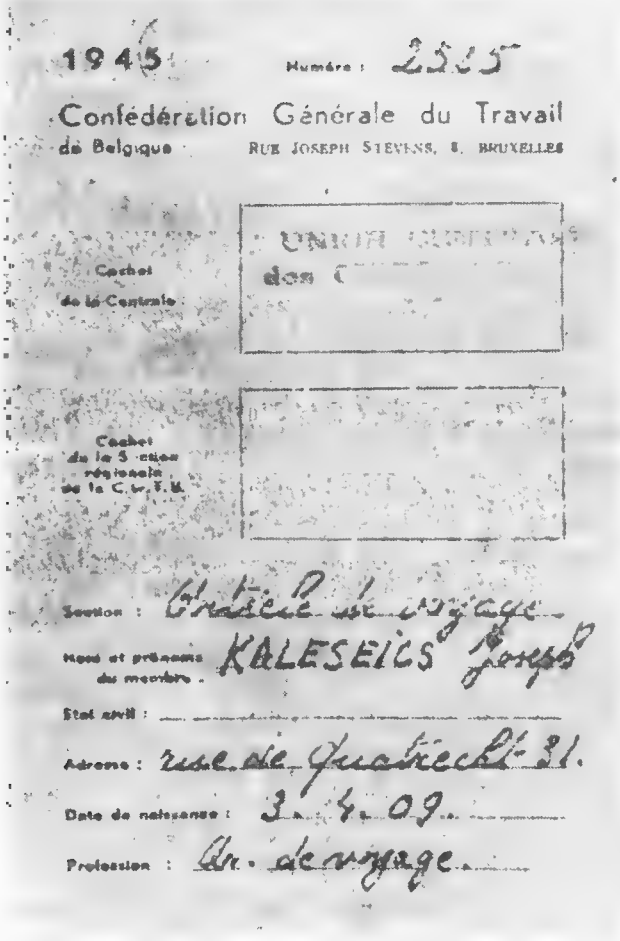

1945 Numéro : 2525

Confédération Générale du Travail de Belgique RUE JOSEPH STEVENS, 8, BRUXELLES

Cachet de la Centrale : UNION [illegible] des [illegible]

Cachet de la Section régionale de la C. [illegible]

Section : Contrôle de voyage

Nom et prénoms du membre : KALESEICS Joseph

Etat civil :

Adresse : rue de Quatrecht 31.

Date de naissance : 3. 4. 09.

Profession : Ar. de voyage.

Csatári (Kalcsics) József belga szakszervezeti igazolványának fotója

Csatári József sohasem veszítette el kapcsolatát a szülőfölddel, az ott élő emberekkel. Felelős beosztásai mellett is mindig jutott ideje, hogy közreműködjön szülőfaluja gondjainak megoldásában. Lelkesítette a termelőszövetkezeti parasztságot, erősítette bennük a bizalmat a párt és a kormány politikája iránt.

Csatári József ezredesre úgy emlékezünk, mint aki minden helyzetben igaz kommunista és internacionalistaként küzdött a haladás, a forradalom ügyéért.

Forrásanyag:

- Csatári Józsefné visszaemlékezése férjére Vas megyei Forradalmi Múzeum MA–145.
- Csatári József önéletrajza (másolat 1971. szept. 3.)
- A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének 52. sz. parancsa. Budapest. 1970. évi november hó 9.
- Csatári József: A spanyol barikádokon. Zrínyi Könyvkiadó. 1961. Budapest.
- Csatári József: Brüsszeltől Budapestig. Zrínyi Könyvkiadó. 1967. Budapest.

Magyar zászlóalj a spanyol polgárháborúban. Balra lent a második Csatári József

CSERMELY (Zernovácz) GYULA

**(Nárai, 1906. október 28. –
Szombathely, 1945. augusztus 31.)**

Ősei messzi földről, Horvátországból vándoroltak a szegénység elől a Szombathely melletti kis faluba, Náraiba. Itt vetették meg lábukat az apránként összevásárolt földön, abban a reményben, hogy a hosszú nemzedékeken keresztül nagyszámú gyereket nevelő család a nagy szegénységből kikászálódik. De a család soha sem tudott megszabadulni a szegénységtől.

Csermely Gyula szülei (az örökölt) tizennégy hold földön gazdálkodtak, ebből próbálták a maguk és tíz gyermekük megélhetését biztosítani. Gyula volt a család legkisebb gyermeke, s mire felcseperedett, testvérei közül már csak egy dolgozott otthon a mezőgazdaságban, a többieket messzire űzte a kenyértelenség: lánytestvérei cselédeskedtek, bátyjai az iparba mentek dolgozni.

Csermely Gyula már az elemi iskolában kitűnt tanulótársai közül. Tanítója többször is sürgette szüleit, hogy taníttassák a kiemelkedő képességű gyermeket. Hosszas töprengés után merték ezt vállalni, mivel a tanulással járó kiadások jócskán meghaladták anyagi erejüket. Végül is a tizenegyéves fiú megkezdte tanulmányait a szombathelyi reálgimnáziumban. Ettől kezdve nyolc éven át járta naponta a 7 kilométeres utat Náraiból Szombathelyre – télen-nyáron gyalogszerrel!

A gimnázium négy alsó osztályát kiváló eredménnyel végezte el, de ekkor a szűkös anyagi körülményeik miatt félbe kellett hagynia tanulmányait. Két évig otthon maradt, beteges szüleinek segített a mezőgazdaságban. Szívesen végezte ezt a munkát is, amellett jókedélyű, vidám fiú volt, részt vett a falusi fiatalok minden megmozdulásán, sportolt, futballozott.

A két évi kényszerszünet után a szombathelyi felsőkereskedelmi iskolában folytatta tanulmányait. Az iskolaváltoztatásban a döntő szerepet az játszotta, hogy a felsőkereskedelmi iskola biztosabb megélhetési alapnak tűnt, mivel a szülők gondolni sem mertek fiúk egyetemi továbbtanulására.

Csermely Gyula 1927-ben tett sikeres érettségi vizsgát. Sok helyen próbálkozott álláskereséssel, de sikertelenül. Végül biztosítási ügynökként tudott csak elhelyezkedni, azonban ez a munka nem nyújtott számára biztos megélhetést, és egyéni törekvéseit sem elégítette ki.

1929-ben megnősült. Apósa műszerész mester volt, mellette kitanulta a mechanikus szakmát és segédlevelet szerzett. Egy ideig műszerész segédként dolgozott. Ebben az időben került közelebbi kapcsolatba a munkásmozgalommal. Beiratkozott a Vasas Szakszervezetbe és tagja lett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak is. Munkáját igen nagy hozzáértéssel végezte, a szakmában is tekintélyt szerzett magának. Eközben a műszerész

szakmában is fellépett a munkanélküliség, Csermely Gyulának más megélhetési forrás után kellett néznie. Folyamodott különböző helyekre, de sikertelenül. A szociáldemokrata párt szervezett formában is próbálkozott harcolni a munkanélküliség ellen, és mozgalmat indított az állástalan szellemi foglalkozású fiatalok érdekében. Ügyük védelmére bizottságot alakított a párt, s Csermely Gyulát választották meg ennek a bizottságnak egyik vezetőjévé. A város vezetői kénytelenek voltak némi engedményre, és az ifjúsági mozgalom egy-két vezető emberét kezdő tisztviselői állásra nevezték ki. Jellemző Csermely Gyula önzetlenségére, hogy a saját kinevezéséről lemondott olyan fiatal tisztviselő javára, aki anyagilag jobban rászorult. Ő pedig a városnál helyezkedett el szellemi szükségmunkásként – éhbérért.

1942-ig dolgozott a városnál ilyen körülmények között, s közben tovább tevékenykedett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártban is, főleg az értelmiségi dolgozók körében. Mivel a városnál teljesen kilátástalan volt a helyzete, az előmenetelre reménye sem lehetett, ezért átment a vármegyei számvevőségre dolgozni. Itt végre iskolai végzettségének sokkal inkább megfelelő munkakört tölthetett be, de az állásváltoztatásnak volt egy másik oka is. Nevezetesen az, hogy a számvevőségen tisztultabb légkör, haladóbb szellem uralkodott. Nem véletlen, hogy a felszabadulás után többen is városi, megyei vezető funkcióba kerültek az ott dolgozók közül. 1943-ban behívták katonai szolgálatra, s csak közvetlenül a felszabadulás előtt térhetett haza Szombathelyre. 1945. áprilisában már újból ott találjuk Csermely Gyulát a vármegyei számvetőségen. Az elsők között lép be a Magyar Kommunista Pártba, s a művelt, sokoldalúan képzett és köztiszteletben álló embert megválasztják a párt városi vezetőségébe is, ahol propagandista tisztséget töltött be.

A demokratikus szervek megalakulása rohamos tempóban megy végbe Szombathelyen. Áprilisban már létrejön a Nemzeti Bizottság, és hamarosan demokratikus alapon újjáalakítják a városi képviselőtestületet is. A Nemzeti Bizottság megalakítja az igazoló bizottságokat és a népbíróságot, megteremti a demokratikus berendezkedés új szerveit.

E feladatok megoldásában Csermely Gyula oroszlánrészt vállalt magára. A pártszervezet őt delegálta a Nemzeti Bizottságba és az igazoló bizottságba is. Nem véletlen tehát, hogy a Nemzeti Bizottság őt javasolta, és a városi képviselőtestület egyhangúlag választotta meg a megüresedett polgármesteri székbe 1945. május 29-én. Az új polgármesterre szinte emberfeletti munka hárult. A légitámadások és robbanások következtében a város 4471 házából 3375 szenvedett kárt, lakhatatlanná vált 1200 lakás. A középületek közül csak néhány iskola maradt épen. Tönkrement a város csatornahálózata, megrongálódott a gázgyár, az új víztorony, az elektromos centrálé és szinte a teljes villanyvezeték hálózat. A németek – három kivétellel – az összes Perint- és Gyöngyöshidat felrobbantották. Óriási mértékű személyi veszteségek is érték a várost. Több ezerre tehető a második világháború frontjain elpusztultak száma, 3800 ember lelte halálát a náci koncentrációs táborokban, ezernél többet pedig a bombatámadások öltek meg. Az óriási anyagi és személyi veszteségek mellett az új polgármesternek meg kellett küzdenie a közellátás szinte megoldhatatlannak látszó nehézségeivel, de igen sok problémát okoztak a régi rend visszaállítására törekvő és a város közigazgatásában megbúvó ellenséges beállítottságú emberek is.

Csermely Gyula igen nagy lendülettel, tenniakarással látott hozzá a polgármesteri feladatok elvégzéséhez. Olyan embereket vett maga mellé, akik az új rend, a demokratikus átalakulás rendíthetetlen hívei voltak. Munkatársai között nagy számban találunk fiatalokat is. Az ő segítségükkel szervezte meg a városban a romeltakarítást, ami páratlan gyorsasággal sikerült. Gyorssegélyt, szociális támogatást biztosított a sokgyermekes családoknak, a hadiözvegyeknek és a kibombázottaknak. Figyelme mindenre kiterjedt, ami a város helyzetét érintette, vagy a közgondolkodást befolyásolta. A közellátás súlyos gondjain úgy próbált enyhíteni, hogy a környező malmokból minden fel-

lelhető készletet behozatott a városba az ínség enyhítésére. Majd megfelelő szakember segítségével malmot alapított a városban – az alkatrészeket úgyszólván az ország minden részéről gyűjtötték össze. A gabonát több megye területéről szerezték be a felvásárlók. A malom létrehozása és állandó működtetése óriási lépés volt a súlyos közellátási helyzet enyhítésére.

Csermely Gyula fáradságot nem ismerő, szorgalmas munkása volt Szombathelynek és a polgármesteri székben különösen megértő, figyelmes és segítőkész magatartásával csakhamar népszerűvé vált a városban. Sikeresen birkózott meg a felszabadulás utáni hónapok ezer nehézségével, de betegsége hamar megakadályozta sok-sok tervének végrehajtásában.

1945. augusztus elején a kórházba került. Még ott is érdeklődött a gondjaira bízott ezrek sorsa iránt, és intézkedett olyan ügyekben, amelyekről azt látta, hogy nem tűrnek halasztást. A betegség azonban egyre súlyosbodott és szervezete szívós küzdelem után alulmaradt.

Halála mély megdöbbenést és részvétet keltett a város lakosságában. Temetésén oly nagy számban vettek részt, hogy a szertartást a temető előtti téren kellett megtartani, mivel a halottasház előtt nem fértek el.

1945. szeptember 3-án a város által adományozott díszsírhelyre temették el Csermely Gyulát, Szombathely város első kommunista polgármesterét.

Forrásanyag:

- Szombathely–Savaria múltja, jelene, jövője. Összeállította: Szepesházy Róbert dr. Szabad Vasmegye. 1945 .szeptember 1., 2., 5. szám.
- Lóránt Ferenc (Nárai, Petőfi u. 68. sz.) visszaemlékezése.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 33./2. ő. e.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 27./151. ő. e.

28. kgy.
3582/1945. szám.

Tárgy:

Polgármesteri és polgármesterhelyettesi állás megerősítés utján való betöltése.

Az elnök bejelenti, hogy az 1030/1945. M. E. sz. rend. értelmében a Nemzeti Bizottság által ideiglenesen megbizott polgármestert és polgármesterhelyettest a képviselőtestületnek jogában áll megerősítés utján megválasztani.

Dr. Hegedüs Ferenc ismerteti az erre vonatkozó véghatározati javaslatot.

A javaslat alapján a képviselőtestület egyhangulag Csermely Gyulát polgármesterré, ifj. Lődör Jenőt pedig polgármesterhelyettessé választja.

Részlet Csermely Gyula polgármesterré választásának jegyzőkönyvéből

CSŐGÖR JENŐ

(Kőszeg, 1895. március 6. – Budapest, 1928. június 22.)

Édesanyja, Csőgör Lujza leányanyaként hozta világra gyermekét. Nagy szégyennek számított ez, hiszen a bigott társadalom szinte kivetette magából a megesetteket. A megaláztatások elől a fiatal anya néhány hónapos gyermekével elköltözött Kőszegről. Hosszú éveken keresztül Ausztriában – Bécsben és Bádenben éltek. A gyermek Jenő itt járt iskolába. A polgári elvégzése után villamosszakmát tanult, villanyszerelő lett. (Néhány tanácsköztársasági forrás, mint elektrotechnikust említi.) Közben zenélni is tanult. Több hangszeren játszott. Kitűnően beszélt magyarul, bár hivatalos anyanyelve német volt.

Az I. világháború alatt a 13. számú utászezrednél szolgált. Azt nem tudni mikor, milyen célból került haza Kőszegre, az viszont tény, hogy 1918 őszén már itt élt. A villanytelepen, majd a Nemezgyárban dolgozott, és a szociáldemokrata párt helyi szervezetének volt az elnöke. Politikai tevékenysége miatt rövid időre elítélték.

Az őszirózsás forradalom erőteljesebb mozgásba hozta a kőszegi proletariátust is. November 1-én tömegtüntetés volt a városban. Többszáz kőszegi polgár és szabadságos katona gyűlt össze a Főtéren, ahol Csőgör Jenő lelkes beszédet intézett a tömeghez.

A mai Idegenforgalmi Hivatal – Spányik ház – erkélyéről beszélt. Hangoztatta, hogy végre beteljesült annyi hős magyar szabadságharcos évszázados álma. Rákóczi, Bercsényi, Kossuth, Petőfi nem hiába harcoltak a szabadságért. Annyi önfeláldozás, véráldozat után a független, szabad Magyarország megszületett. Felszólította a katonákat, ne menjenek vissza csapattestükhöz, mert már vége a háborúnak, Károlyi Mihály miniszterelnök békét köt az antant hatalmakkal. Ezután a tüntető tömeg, élén Csőgör Jenővel elindult a katonai alreáliskola felé, miközben Kossuth-nótákat énekeltek és Károlyi Mihályt, a köztársaságot, a békét éltették.

Az alreáliskola parancsnokát Csőgör Jenő felszólította, hogy az osztrák címert távolítsák el az épület homlokzatáról.

Csőgör Jenő szuggesztív erejű, képzett szónok volt, lebilincselte a hallgatóságot. Visszaemlékezések szerint már Ausztriában bekapcsolódott a munkásmozgalomba, a világháború borzalmai és az azt követő forradalmi események pedig tudatos forradalmárrá érlelték.

A Tanácsköztársaság győzelme után a tehetséges, fiatal munkás, dr. Halász József a kőszegi direktórium elnöke mellett, a legismertebb forradalmár volt a városban. A pártegyesülés után ő lett a Magyarországi Szocialista Párt kőszegi elnöke. Megválasztották a kőszegi városi és járási tanács, a direktórium, a Vas megyei Tanács és

A nemzeti tanács megalakulása Kőszegen 1918 novemberében

Intézőbizottság tagjának. 1919. április 24-én a Kőszeg városi Munkástanács ülésén a közigazgatási apparátust átszervezték. Több ügyosztályt hoztak létre. Csőgör Jenőt beválasztották a politikai ügyosztályba, az ipari ügyosztálynak elnöke lett, és a nagyüzemeket szocializáló ügyosztálynak pedig a tagja. Emellett parancsnoka volt az egyik kőszegi munkásszakasznak. 1918-tól letartóztatásáig aktívan részt vett – egyéb sokirányú politikai, katonai tevékenysége mellett – Kőszeg kulturális életében. Tagja volt a dalárdának.

1919. június 5–6–7-én ellenforradalmi puccs zajlott le Kőszegen és környékén. Az ellenforradalmárok több középületet megszálltak. Fogva tartották a városi direktórium elnökét és több tagját. Csőgör Jenőnek jelentős szerepe volt az ellenforradalmi megmozdulás elfojtásában. Ő irányította a lékai ellenforradalom leverését, és a benne résztvevők kihallgatását is.

A Tanácsköztársaság leverése után őt is elfogták. A bírósági tárgyaláson dr. Nagy Ebeling Miklós tanú, kőszegi ellenforradalmár így vallott róla: „Csőgör Jenő már 1918 novembere óta agitációt végzett a hazatért katonák között, majd a nemzetőrségen belül. A csőcselékből és a munkanélküliek

legaljából megalakította a szociáldemokrata pártot. Állandóan lázított a társadalmi rend ellen. A Tanácsköztársaság idején, mint a direktórium alelnöke, ő volt a kommunista kormány legodaadóbb híve. Halász doktorral őket lehet egyedül felelőssé tenni a városban történtekért. Izzóan gyűlölte a papokat. Június 5-én ő utasította a munkásszázad tagjait, hogy szabadítsák ki a direktóriumot."

Vádolták lázítással, személyes szabadság elleni vétséggel. Vádolták azért, mert 1919. június 6-án a Lékára kivezényelt munkásszázad és a tömeg előtt a kommunizmus törvényszerű eljöveteléről, világméretű győzelméről beszélt, és arról, hogy a nagybirtokosoktól, papoktól el kell venni a vagyont, a birtokot, és fel kell osztani a szegények között.

Másfél év múlva, 1921-ben szabadult a börtönből, de nem engedték haza, hanem Zalaegerszegre internálták. A képviselőválasztások hozták meg Csőgör Jenőnek a szabadulást. Ekkor ugyanis a kormánypárt jelöltje, a későbbi belügyminiszter, Rakovszky Iván interveniált a kormánynál. A választások küszöbén a kormány távirati rendelkezésére visszakapta szabadságát és hazatért Kőszegre. Feltehető, hogy a népszerű Csőgör „kiszabadításától" várta a képviselőjelölt a szavazatok többségének elnyerését.

Kőszegen a rendőrség megfigyelés alatt tartotta, mégis két hét múlva sikerült emigrálnia Ausztriába. Itt azonnal kapcsolatba került a Bécsben tevékenykedő magyar forradalmárokkal, köztük Karner Gyula volt vörösparancsnokkal is. Vele együtt számos információt adtak az antant bizottságainak a magyarországi eseményekről, a fehérterror szörnyűségeiről.

Csőgör Jenő tevékenysége kellemetlen volt a reakció számára, hisz ekkor már európai méreteket öltött a fehérterror elleni tiltakozás. Ezért elhatározták, hogy elenémítják a fiatal kommunistát.

Schätzel Frigyes, a Kőszegen élő szeretett barát aláírásával 1922 augusztusában levelet hamisítottak és ezzel a magyar határhoz közel levő Alsólászló osztrák községbe csalták és ott Schätzelt is, Csőgört is elfogták. Mindkettőjüket kémkedéssel vádolták. A katonai bíróság Csőgört kötél általi halálra ítélte, amit később életfogytiglanra változtattak. A budapesti Margit-körúti és Konti utcai börtönben raboskodott.

Édesanyja csak néhányszor látogathatta meg a teljesen összetört és a börtönben tüdővészt kapott hajdani délceg fiát. Hat évig bírta a rettenetes kínokat. 1928. június 22-én harminchárom éves korában elhunyt. A halál oka szívbénulás, tbc. A rákoskeresztúri új temetőben hantolták el. Nagyon sokáig feküdt szülővárosától távol, majdnem elfeledve, míg 1966. december 9-én a Kőszegi Városi Pártbizottság régi mulasztást pótolt: exhumáltatta, és Schätzel Frigyessel együtt december 11-én katonai pompával díszsírhelyre temette a kőszegi temetőben.

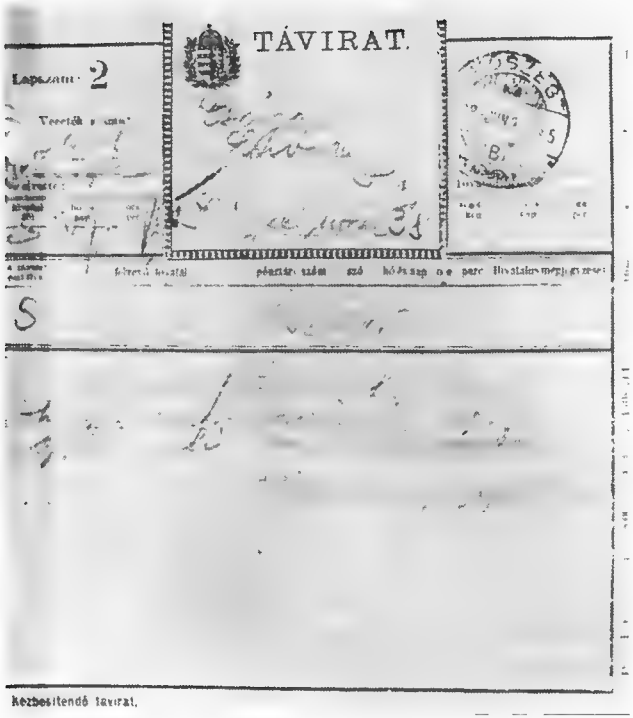
TÁVIRAT.

Lapszám: 2

Kezbesítendő távirat.

Értesítés Csőgör temetéséről

Forrásanyag:

- Kőszeg Evangélikus Egyházközség: keresztelési anyakönyv 10/1895. f. sz.
- MSZMP KB Pl. Archív. szombathelyi büntetőtörvényszék iratai B. 1644/1919, B. 1373/1920, B. 1384/1920, B. 2607/1920.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. és Savaria Múzeum Legújabbkori Osztálya által gyűjtött visszaemlékezések:
  Csergő János, Kőszeg (Csőgör Jenő unokaöccse).
  Csergő Károly, Kőszeg (Csőgör Jenő unokaöccse).
  Abaházi Miklós, Budapest (Csőgör Jenő unokaöccse).
  Ágoston György, Kőszeg, veterán.
  Novák Rudolf, Kőszeg, veterán.
- Vasvármegye c. lap 1920. január 30. sz. 1920. február 28. sz. 1922. augusztus 20. sz.
- Kőszeg és vidéke c. lap 1919. április 13. sz. 1919. április 14. sz. 1919. május 4. sz.
- Savaria Múzeum munkásmozgalmi adattár: 93. sz.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív.
  Stift Lajos Bukarest, nyugdíjas tanító a Schätzel családnak Kőszegre írt levelei 1948, 1951, 1957-es keltezéssel. Stift Lajos börtöntársa volt Csőgör Jenőnek és Schätzel Frigyesnek.
- VasmL. (Vas megyei Direktórium) 4145/D/1919.
- VasmL. (XVI) 8. Kőszeg város Munkástanács iratai.
- Mezőgazdasági Technikum Kőszeg: Pályamunka „Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság 1919 kőszegi történetéhez.

DERKOVITS GYULA

(Szombathely, 1894. április 13. – Budapest, 1934. július 18.)

„Derkovits Gyula, a festő, csendben, szerényen és nyomorban halt meg – pontosan úgy, ahogy élt. Ne szépítsük a dolgot: Derkovits Gyula *éhen halt.* Az utóbbi időben, hetenként három pár virslit fogyasztott el feleségével együtt, némi kenyérrel és pár darab burgonyával.

Festett néhány képet, melyeket sohasem felejt el az, aki látta, magát a festőt azonban meglehetősen elfelejtették. Szín- és formamegoldásait méltányolták, de kalóriamegoldását nem tartották fontosnak. Naponta egy fél virsli még a legnagyobb tehetségű művésznek is kevés. Derkovits Gyula először belebetegedett, azután belehalt ebbe a diétába, melyet a romantika korpulensebb rajongói még ma is szívesen neveznek bohéméletnek."
(Bálint György: A festő halála. Pesti Napló, 1934. július 24.)

Szülőhelye, s élményvilágának egyik meghatározó forrása Szombathely. A mai Vorosilov utcában a 10. számot viseli az öreg ház, ma emlékmúzeum, amelynek szobájában az ostffyasszonyfai származású Derkovits Gyula asztalosmester és a söptei Csontos Erzsébet hat gyermeke közül harmadikként 1894. április 13-án Derkovits Gyula megszületett. Szombathely, az egykori Savaria Borostyánkő útjával, Izisz-szentélyével, fenséges szobor-torzóival, oszlopaival és templomaival a hagyományőrzést, az antik kultúra továbbélését jelképezi a turista szemében mindmáig. Mi jutott ebből a Szombathelyből a nyiladozó értelmű kisfiúnak a századforduló táján? Egy enyv-szagú asztalosműhely az ellentmondást nem tűrő apával, káromkodó segédekkel, sunyító inasokkal, meg az ablakon át az utca képe: „Emberek jönnek-mennek, majd szekerek zörögve húznak el, viszik a kisborjúkat a vásárra. Anyám meséli, hogy elvágják késsel a nyakukat, és aztán megnyúzzák őket, mire én elszontyolodom. (. . .) Meggörnyedt asszonyok jönnek, és nehéz bugyrokat cipelnek a hátukon. (. . .) Katonák jönnek, karddal az oldalukon, sapkájukon fehér szalag. Kíváncsian kérdezem anyámtól: hova mennek és miért van az a fehér a sapkájukon? Gyakorlat van, feleli anyám, és azért fehér a szalagjuk, mert mennek a vörös szalagosok ellen. (. . .) Délután egy asszony jött az udvarba, és hangosan kiabálta: halat vegyenek, friss halat tessék! (. . .) Alighogy elment az asszony, a képzeletem napfényében még ott fickándoztak az ezüstszínű halak . . ."

Később – jól tudjuk – kartonon, vásznon meg-

jelenítve térnek majd vissza a gyermekkor ködalakjai: ezekből az élményekből születik meg a „Leölt borjak", a „Nagyvágó", a „Halárus", a „Kofa", a „Terror", a „Piaci csendélet"... Addig azonban hosszú még az út. Az idősebb Derkovits valóságos művésze volt ugyan a szakmájának (egész Európát bekóborolta valaha vándorló mesterlegényként) de egyéb művészetről hallani sem akart, s Gyula fiát, akiről mindenki tudta, hogy él-hal a rajzolásért, festésért, szabályszerű szerződéssel maga mellé vette műhelyébe inasnak. Igaz, akkor már alaposan rászorult gyermekei segítségére: munkájában túl igényes és túl becsületes volt saját korához képest, így a kezdetben virágzó üzlet csakhamar tönkrement, alkalmazottakat nem tudott tartani, a család mind szerényebb lakásokban keresett új otthont magának. Mi sem jellemzőbb helyzetükre, mint az, hogy Gyula már csak három elemit végezhetett mindössze, mielőtt oda kellett állnia a gyalupad mellé...

A napi taposómalom mellett festegetett is néha, de jövőjét mind kilátástalanabbnak érezte. Aztán egy napon szép csöndben, feltűnés nélkül örökre lehunyta kisírt szemét Csontos Erzsébet, s rövidesen kórházba került az önmagát is agyonhajszoló apa. A zilált érzelmű, népes család valósággal szétrobbant, Gyula pedig – 1914-et írtak ekkor – a hadseregbe menekült saját nyomasztó világából. Rövid kiképzés, frontszolgálat a Kárpátokban, gyors egymásutánban két sebesülés, melyek közül a második egész életére végzetessé vált:

„Bal könyökén és alsó karján nehéz, roncsolt sebet kap. Életösztöne felébred. Jobb karjával és fogaival sávokat hasít ruhájából sebének bekötözésére. A kegyetlen hidegben és hóban hason csúszva, erős fegyvertűzben vergődik a kötözőhely felé. A vérveszteségtől útközben elájul, s mire a szanitécek rátalálnak, tüdeje áthül a nagy hidegben. Először vidékre, majd Bécsbe kerül kórházba. Bal karját amputálni akarják, de nem engedi. Úgy érzi még szüksége lehet rá, palettát tart majd vele... Bal karja a gondos ápolás mellett is béna marad, tüdejében pedig fészket ver a félelmetes betegség, a tbc" – írta később felesége, Dombai Viktória.

Bécsben, lábadozva, múzeumokba járt, rajzolt, festett, s amikor 1916-ban hazatért Magyarországra, a fővárosba költözött. Apja meghalt időközben, Szombathelyen már nem várta család. Béna karral, sérült tüdővel asztalossegédnek szegődött Pesten, mert hadirokkantsegélyéből még a napi betevő falatra sem tellett. Közben sorra próbálkozott a különböző rajziskolákkal, míg 1918-ban megtalálta a számára legjobbat: Kernstok Károlyét.

Kernstok, a „Nyolcak" mozgalmának híres vezéralakja, a század elején vált ismertté, amikor egyre inkább szót követelt magának a radikális polgári értelmiség, politikai célokat tűzve ki, új világszemléletet hirdetve, élet- és ízlésformát teremtve. Ebbe a forrongásba robbannak bele a „Nyolcak", akik részt vesznek a radikális mozgalmakban, magában a radikális pártban is, a Galilei körben, s szoros kapcsolatot tartanak az ismert radikális újságírókkal, köztük Bölöni Györggyel. Zászlóvívőjük Kernstok, a festészet Adyja, aki a nép és a jövő szolgálatát vallotta a képzőművészet hivatásának. Derkovits, bár sohasem lett tagja a „Nyolcak" körének, Kernstoktól kétségkívül nagyon sokat tanult, s tisztelte is a nála két évtizeddel korosabb mestert.

Kernstok nevéhez fűződik Derkovits Gyula örömtelen életének egy derűs, harmonikus, rövid szakasza is. 1919-ben a tanácskormány művészeti intézkedéseinek keretében Kernstok nyári szabadiskolát létesíthetett Nyergesújfalun. Derkovits két teljes hónapon át nyugodt körülmények között dolgozhatott itt, s először nyílt alkalma arra, hogy módszeresen művelje magát, studiumokat, műteremgyakorlatokat folytasson. Ekkor már politikailag is jól tudta, mit jelent számára a Tanácsköztársaság: a famunkások szakszervezetének már korábban is tagja volt, 1918 őszén pedig belépett a magyar kommunisták az idő tájt alakult pártjába. Sohasem felejtette el Szamuely Tibort, aki – immár népbiztosként – gyakran megfordult Nyer-

gesújfalun, beszélgetett a művésznövendékekkel, s magyar népdalok éneklésére kérte őket... Azután jött a Tanácsköztársaság leverése, megszűnt a festőiskola, a növendékek az éj leple alatt, titokban hagyták el Nyergesújfalut. Ismét a pesti nyomorúság várt Derkovits Gyulára; éhezett, rongyokban járt, béna karjával fakitermelésen dolgozott Rákoskeresztúron, mert asztalosként – épp rokkantsága miatt – csak igen ritkán tudott ideig-óráig elhelyezkedni. Ekkor állt melléje Viki, Dombai Viktória, akit modellként ismert meg Kernstok iskolájában, s aki felesége, gondviselője, harcostársa maradt a sírig. 1920. június 10-én kötöttek házasságot.

A következő évben Szobotka Imre szívességéből kölcsön-műteremhez jutott Derkovits, s hozzáfoghatott végre valóban nagy kompozíciók festéséhez. Tehetsége rohamosan kibontakozásnak indult, a tárlatokon már figyeltek rá, s 1922 őszén önálló kiállítással is bemutatkozhatott a Váci utcai Belvedere-ben. Az erkölcsi sikerek kezdtek hát beérni, az anyagi helyzet viszont változatlanul kétségbeejtő maradt. Derkovitsék 1923. január 2-án hajóra ültek, s elindultak Bécs felé. A művész magányossága az osztrák fővárosban sem oldódott fel; németül nem tudott, a magyar emigráció művész-tagjaival ritkán érintkezett, s noha következetesen kommunistának vallotta magát, kezdetben semmiféle szervezet életében, vagy folyóirat munkájában sem vett részt. Feleségén kívül egyetlen emberrel tartott kapcsolatot: Schöntag Alfréddel, a kommunista mérnökkel, aki egyébként a bécsi magyar illegális kommunista szervezet vezetője volt akkor. Tőle még tanácsokat is hajlandó volt elfogadni. Kettejük beszélgetései során született meg többek között a későbbi Dózsa-sorozat gondolata is.

A bécsi időszak elsősorban látókörének tágulását hozta, az ösztönös emberség helyett proletár öntudatot, a történelmi és társadalmi folyamatok biztosabb megítélését, a művekben határozottabb eszmei mondanivalót. Gyarapodott Derkovits képteremtő eszköztára is, s itt szerzett jártasságot a rézkarc-technikában. Sanyarú körülményei ellenére meglepően sokat alkotott ezekben az években. Bécsi művei közül kétségtelenül a „Halottsiratás" és a „Menekülés" a legfontosabb. Pogány Ö. Gábor így summázza jelentőségüket: A „Halottsiratás" és a „Menekülés" megrázó motívuma, tragikus jelentése Derkovits hangvételének élesedéséről tudósít, a Tanácsköztársaság emlékét már nem a borongó bánat lengi körül, mint az „Utolsó vacsorá"-ban, mert az ellenforradalmárok gaztetteinek felidézésével a további küzdelemre kész forradalmár vádbeszédét mondta el ezúttal.

Igen, ez már nem az útkeresés többé, sem művészi, sem politikai értelemben. Nem véletlenül mondta neki egy műgyűjtő bíró, képeit szemlélgetve:

– Vigyázzon magára... Maga kommunista... Még meglehet, hogy én fogom elítélni...

– Az könnyen meglehet – válaszolt a művész kényszeredett mosollyal.

1923-ban belépett az osztrák kommunista pártba, s lázasan kezdett németül tanulni.

Kisebb-nagyobb tárlatokon rendszeresen és sikerrel szerepelt, de hogy az erkölcsi elismerés mennyire nem társult anyagival, azt mi sem mutatja jobban, mint hogy egy keserves téli napon kedves festőállványát kellett tüzelőnek felhasogatnia, hogy meg ne dermedjenek a fűtetlen lakásban. Végképp elhatározta, hogy hazatér Budapestre.

Művészkörökben ekkor már tekintélynek számított, s jelentős sikereket aratott a Képzőművészek Új Társaságának Ernst-múzeumi csoportkiállításán éppúgy, mint a Schilling-féle rézkarcműhely bemutatóján. Mecénás is akadt volna, csak épp bántó otrombasággal kezdte a barátkozást:

– Csak ne fess olyan sötét hangulatú képeket... Apropos! Együtt élsz még azzal a proli nővel?

Durvábban nem sérthették volna meg, mint hogy „azt a proli nőt" bántják... Számtalanszor festette meg nagy-nagy szeretettel, s épp akkor fogott hozzá a „kettős önarcképek" sorozatához. Különféle címekkel bár, de valamennyi kettejüket ábrázolja: az „Önarckép", a „Kíntornások", a

„Mi ketten", az „Otthon", a „Szőlőevő", a „Viki és Derkó", a „Tükörkép"... Viki az otthonnal volt azonos számára, s az otthon a védettséget jelentette a világ ellenséges erőivel szemben, Radnóti szép szavaival „sziget és barlang volt nékik e társadalomban." Oltalom volt, de nem elzárkózás. Körner Éva fogalmazza meg ezt nagyon elgondolkodtatóan, amikor így ír:

„Az otthon, a belső világ körülzárása, e képsor fő témája és problémája a „Szőlőevő"-n a legtökéletesebb: a szoba elsődlegesen látott és tükrözött falai az „otthont" egy tökéletes idom, a kocka belsőjének védettségébe zárják, amely azonban bonyolultabb teljesség, mint a korábbi képeké volt. Nem rekeszti ki a külvilágra irányuló kötelezettséget, a néptömegekkel azonosuló társadalmi felelősséget. Derkovits, a művész messze kitekint az otthon védettségéből, és vállalja a védtelenek vezérletét..."

1929-ben váratlan boldogság köszöntött Derkovitsékra: igazi otthonhoz, szép kis lakáshoz jutottak, mégpedig az illegális KMP jóvoltából. A pártnak szüksége volt egy konspirációs találkozó helyre, viszonylag nyugodt környezetre, villamossal, autóbusszal hozzáférhető pontján a fővárosnak, ahol többé-kevésbé veszélytelenül találkozhattak egymással a pártmunkások az örökké szimatoló kopók háta mögött. Derkovits kapta a megbízást, hogy költözzék – a párt anyagi támogatásával – főbérlei lakásba a Hunyadi-téren. A művész tudta, mit kockáztat, de boldogan vállalta a megbízatást, s nem sokkal később hozzáfogott – elvtársai biztatására – a Dózsa sorozathoz is.

„1929 januárjától már sűrűbben feljárnak hozzánk a párt emberei, és így mi sem megyünk társaságba, hozzánk sem jár senki – emlékezik Derkovitsné. – Gyula hozzáfog az 1514-es Dózsa-féle parasztlázadás illusztrálásához. (...) Alig megy az utcára, minden idejét lefoglalja a munka. A sorozat minden egyes lapját átéli és velem is átéleti a parasztsorsot, meggyűlölteti a földesurak hatalmát, amit én eddig, mint fővárosi lány, alig ismertem.

A tizenegy jelenetből álló képsor csak két évvel a művész halála után, 1936-ban jelent meg a „Gondolat" folyóirat kiadásában, ám a kinyomtatott példányok többségét a klisékkel együtt még akkor is elkobozta a rendőrség. A hatalom joggal ítélte veszélyesnek, hiszen „félévezred valamennyi népmozgalma együttesen üzen ebben a fametszetsorozatban a XX. század meghurcoltjainak, Budai Nagy Antal kelyhesei, Thököly és Rákóczi kurucai, Kossuth honvédei, 1919 vöröskatonái küzdenek ez esetben Dózsa György zászlaja alatt, Balassi, Petőfi, Ady rímei váltanak át a fehér-fekete foltok riadójává" – írja Pogány Ö. Gábor.

Az alkotásra ösztönző, szép élet nem tartott sokáig. A kormány minden korábbinál vadabb hajszát indított a kommunisták ellen, sorozatos lebukások következtek, s rendőrkézre került azoknak a többsége is, akik Derkovitséknál találkozgattak. A lakás nem tünt többé biztonságosnak, így a művész kapcsolata is megszakadt az illegális mozgalommal. A lakbért nem tudta már fizetni, s olyan nyomor szakadt rá, hogy feleségével együtt zacskóragasztással próbálta előteremteni a mindennapi kenyérre valót.

Az 1930. szeptember 1-i tüntetésre négy négyzetméteres transzparenst készített a Dózsa-sorozatból, s a véres események számos további alkotásra inspirálták. Legismertebb, s egyúttal legmegrázóbb közülük a „Kenyérért, a kövezeten fekvő, megölt munkás véres fejével, a két rendőrcsizmával, puskatussal... Életének utolsó, lázas, remekművek sorát teremtő szakasza kezdődik ezzel a képpel.

1931. augusztus 19-én, a nagy parádéval megünnepelt Szent István-nap előestéjén kilakoltatták Derkovitsékat a Hunyadi-téri lakásból a lakbérhátralék miatt. A kétségbeesett művész és felesége ellenállt a rendőrnek, így aztán a Mozsár utcai kapitányságra hurcolták őket. Másnap ugyan szabadon engedték mindkettőjüket, de előbb írásban el kellett ismerniük a „hatósági közeg elleni erőszak" büntettét. Mindenesetre furcsa erőszak lehetett az, amelyet egy kiéhezett, fél karjára béna festőművész követett el törékeny fe-

Varga Imre Derkovits-szobra Szombathelyen, a Derkovits városrészben

lesége segítségével csapatnyi fegyveres rendőr ellen.

Nem sokkal később megtartották a tárgyalást a hírhedt kommunistafaló Szemák tanácselnök vezetésével. Az ítélet: hat hónapi börtön, végrehajtásában három év próbaidőre felfüggesztve. Feleségét öt napi, végrehajtandó elzárásra ítélték. Le is töltötte a Markó utcai fogházban. Ez alatt a reménytelen, kétségbeejtő öt nap alatt festette Derkovits az albérlet sivár magányában a „Téli nap"-ot, a „Hídépítők"-et, az „Építők"-et, meg a „Téglahordó fiú"-t. A termékenység jegyében telt az 1932-es esztendő is: tusrajzok, szatirikus vázlatok sora mellett ebben az évben alkotta meg a „Vasút mentén"-t, a „Körmenet"-et, az „Öntözés"-t, a „Szövőmunkások"-at, az „Evező munkás"-t, a „Rézkarcoló"-t, a „Vinklis önarckép"-et, a „Gond"-ot és a döbbenetes erejű „Kivégzés"-t.

Októberben gyűjteményes kiállítást rendezett a Tamás-galériában, a megszokott eredménnyel: jelentős erkölcsi siker, anyagi haszon úgyszólván semmi . . . Nem mintha vásárlókban lett volna hiány; a művészet hiénáinak áldozatává vált Derkovits. „Gond" című képéért például száz pengőt fizetett a galéria tulajdonosa, s ezerkétszázért adta tovább. Közben a művész egészsége egyre romlott. Az orvos inzulinos kezelést alkalmazott, melyhez bőséges táplálkozás kellett volna, így a kúra sokkal többet ártott a legyengült szervezetnek, mint amennyit használt. Jóvátehetetlenül tönkrement a szív is.

1934. januárjában meghívták a KUT kiállítására – egy nappal a határidő előtt, s azzal a kikötéssel, hogy mindössze egy olyan képet küldhet, amelyik még kiállításon nem szerepelt. Dacból, keserűségből egyetlen délután megfestette „Híd télen" című remekművét. Ezzel nyerte el a Szinyei Merse Pálról elnevezett tájképfestészeti díjat, az egyetlen kitüntetést, amelyet küzdelmes élete során kapott. Még ezen a télen – a hideg miatt úgysem mozdulhatott ki hazúlról – megfestette a „Drámá"-t, a „Hajókovács"-ot és a „Dunai homokszállítók"-at. Utánuk már csak az „Anya" következett, amelyet Pogány Ö. Gábor joggal nevez a proletariátus himnuszának. Hozzáfogott még a „Fázó asszony" megformálásához, de ennek már csak a szénnel rajzolt vázlata készült el. Negyvenéves volt, amikor 1934. július 18-án meghalt.

1948. március 15-én jutalmazták „néhai Derkovits Gyula" életművét az akkor alapított Kossuth-díj első fokozatával. Szombathelyen ma a legnagyobb, legszebb városrész viseli nevét. Életnagyságú szobrát Varga Imre Kossuth-díjas szobrászművész álmodta bronzba. Szülőháza emlékmúzeum, s miközben e sorok napvilágot látnak, épül már az ország legkorszerűbb képtára Szombathelyen azzal a céllal, hogy elsősorban Derkovits Gyula, Dési Huber István és a szocialista művészek szellemi örökségének teremtsen méltó otthont.

Derkovits Gyula: Végzés

Forrásanyag:

- Körner Éva: Derkovits-monográfiája,
- Pogány Ö. Gábor: Derkovits-album,
- Derkovits Gyuláné: „Mi ketten", c. emlékezéskötete
- Passuth Krisztina: A Nyolcak és az aktivisták köre

DERKOVITS JENŐ

(Szombathely, 1892. július 10. – Budapest, 1959. november 22.)

Szövegközi képünk Derkovits Gyula Élet és halál (1923.) című festményének reprodukciója. Címét – Derkovits Gyula határozott tiltakozása ellenére – a Képzőművészek Új Társasága 1926-os kiállításának zsürijétől kapta. A művész által megfogalmazott cím sokkal konkrétabb: Bátyám és felesége, fa alatt.

Nagy proletárfestőnk – az ellenforradalmi terror elől Bécsbe emigrált Derkovits Jenőnek öccse, Derkovits Sándornak (1896–1922.) és Derkovits Ernőnek (1898–1942.) 1918-as kommunistáknak és egykori vöröskatonáknak bátyja – ezen a kartonján a levert Tanácsköztársaság művész-agitátorának, politikai agitátorának és fegyveres védőinek közös kifosztottságát, megalázottságát, hontalanságát és időleges reménytelenségét fogalmazta képpé. Az idősebb fivér festői megformálásának elsődleges jelentése tehát: az üldözött kommunista.

A szombathelyi Derkovits család anyagi viszontagságairól, gyakran változó lakásairól, a hét testvér anyakönyvi adatairól, a továbbiakban pedig Derkovits Gyula és szülővárosa kapcsolatáról dr. Kuntár Lajos hézagpótló dolgozatai tudósítják az érdeklődőt. Ő jegyezte fel idős Derkovits Gyula műbutorasztalos egykori inasának, Kiss Pálnak visszaemlékezéseit is, mely szerint az apa cégtábláján aranyérem díszlett, de asztalán kicsi volt a kenyér, s a mester felesége e szavakkal osztotta be gyermekei szegényes öltözékét: „Ma a Jenő megy iskolába, holnap meg a Gyula."

Hiába vonzotta Gyulát a rajzolás és a festés, Jenőt pedig a könyvek világa, az apa mind a négy felnőtt kort megért fiát a gyalupad mellé fogta. Jenő az öt elemi iskolai osztály elvégzése (1899–1903.) után lett tanonc és az alsó fokú ipari iskola tanulója. 1908-ban szabadult fel, s 1912-ig apja műhelyében dolgozott. A rá következő évben Grazban keresett munkát, de aztán visszatért apja és mestere mellé. Legidősebb testvérként a család tragikus napjaiban jutott szerephez: Gyula feljegyzései édesanyjuk halálos ágya mellé rajzolják oda alakját (1910.), négy évre rá ő írja meg apjuk elhunytát öccsének a frontra. Az ő vállaira hárult elárvult testvéreinek gondja is. 1915-ben Budapestre költözött, s nemsokára Sándor, Ernő és Erzsébet is követte. (Lujza és László fiatalon halt meg Szombathelyen.) 1916-ban ő fogadta be lakásába a bécsi kórházból hadirokkantként megtérő Gyulát. A fővárosban mindvégig a szakmájában dolgozott, csakhamar főbérleti lakással s abban gondosan összeválogatott könyvtárral rendelkezett. Tájékozott volt a kor szellemi életében: erre vall, hogy Gyula öccsét művészi kísérleteivel Kassák Lajoshoz irányította.

A vérségi kapcsolaton túl már a világnézet kö-

zössége is összefűzte a négy fivért. Derkovits Jenő 1914-ben lett a Magyar Famunkások Szakszervezetének tagja, s Budapesten már bizalmi. Ausztriában és a Szovjetunióban töltött emigráns éveiben, majd hazatérése után is aktív tagja maradt a szakszervezetnek. Ugyancsak 1914-ben lépett be a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba, ahova Sándor és Ernő 1917-ben követte. A Magyar Famunkások Szakszervezete ellenzéki mozgalmában ismerkedett meg Duczynska Ilonával és Mosolygó Antallal, az ő antimilitarista csoportjukhoz csatlakozott. A polgári demokratikus forradalom idején a Budapesti Munkás és Katona Tanács megbízottjaként a 29. honvéd gyalogezrednél végzett politikai nevelő munkát. 1918 decemberében két öccsével együtt belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába, s részt vett a VIII. kerületi pártszervezet megalakításában. A proletárdiktatúra idején a VI. kerületbe küldték ki agitátornak. A Tanácsköztársaság vérbe fojtása után részt vett a KMP Külföldi Bizottsága által irányított illegális mozgalomban, a kommunista sejtek szervezésében, ugyanakkor tagja volt a Magyar Famunkások Szakszervezete budapesti vezetőségének is. Csak amikor már a lebukás veszélye fenyegette, emigrált Bécsbe. 1921-től 1925 őszéig élt feleségével (az erdélyi születésű Nagy Borbálával 1919. május 22-én kötött házasságot) az osztrák fővárosban. Előbb Járay Zsigmond asztalosüzemében, utóbb a Bothe és Ehrmann bútorgyárosoknál dolgozott, s folytatta politikai munkáját is. Azonnal tagja lett az Osztrák Famunkások Szakszervezetének. 1923 tavaszán Gyula öccse látogatta meg, aki aztán feleségével együtt rövidesen ki is költözött Bécsbe. Kezdetben Jenőéknél laktak. Ő vitte el őket először egy forró hangulatú és eleven vitáktól pezsgő bécsi magyar pártnapra. E környezetben találkoztak később Derkovits Gyuláék Révai Józseffel, Landler Jenővel, Lukács Györggyel. A politikai összejöveteleket gyakran kulturális estek követték.

Derkovits Jenő 1923-ban már a Kommunisták Ausztriai Pártja hütteldorfi (Bécs XIII. kerülete) pártszervezetében dolgozott. 1924 májusától tagja is a Kommunisták Ausztriai Pártjának. Újra a letartóztatásától kellett tartani, ezért a KMP Külföldi Bizottsága utasítására Moszkvába utazott.

Derkovits Jenő két évtizedet töltött a Szovjetunióban. Ezalatt egyre magasabb szinten gyakorolta szakmáját, s mert a folyamatos önképzés mellett politikai, történelmi és képzőművészeti szemináriumokat is végzett, alkalma volt öt évet vezető könyvtárosként is dolgoznia. Életének fő szenvedélye mégis a politikai – a szakszervezeti és pártmozgalmi – munka maradt. 1925 decemberétől 1946 augusztusáig volt a Szovjetunió Kommunista (Bolsevik) Pártjának tagja.

Moszkvába érkezve a Krasznaszebszki Bútorgyárban helyezkedett el. 1929-ben és 1930-ban már munkavezető, ezt követően technikusi munkakört látott el. Ezekben az években a Szovjet Famunkások Szakszervezetének tagja.

1934 és 1936 között a Nemzetközi Politikai Emigránsok Klubjában a magyar szekció vezetőségi tagja, a könyvtár vezetője és a klub pártszervezetének titkára. 1935-től a Szovjet Politikai Felvilágosító Munkások Szakszervezetének munkájában vett részt.

1936-ban lett a Moszkvai Lenin Könyvtár munkatársa. Előbb az intézmény társadalmi szervezeteiben tevékenykedett, később osztályvezetői beosztást nyert. Utóbb mégis eredeti szakmájához tért vissza: 1939-ben és 1940-ben Moszkva II. számú Műépítészeti Intézetében lett bútortervező. Súlyos betegsége következtében került sor 1941-ben nyugdíjazására és Frunzeba való beköltözésükre. Ám a szakadatlan önképzéstől és a mozgalmi munkától még aggasztó egészségi állapota sem tarthatta vissza. 1944-ben és 1945-ben a Kirgiz Szocialista Köztársaság Népjóléti Minisztériuma pártszervezetének vezetőségében dolgozott.

Derkovits Jenő politikai munkásságát a hazai csendőrség és rendőrség is figyelemmel kísérte, mert attól tartottak, hogy a párt utasítására illegálisan hazatér. Egy 1930-as keltezésű rendőrségi körözvény úgy tudja, hogy 1929 novemberében és decemberében Moszkvában egy parasztszer-

Derkovits Gyula: Élet és halál (Eredeti cime: Bátyám és felesége) Bécs, 1923. Olajfestmény

vező propagandista tanfolyamon vett részt, s várható Magyarországra történő átdobása. 1931. április 5-én a Magyar Királyi Csendőrség Nyomozó Osztályparancsnoksága adott ki körlevelet a Kommunisták Magyarországi Pártja moszkvai vezetőségéről és a moszkvai magyar politikai emigráció jelentős szerepű tagjairól. E körlevél a KMP élcsapatához sorolja, a 41 legveszélyesebb agitátor között említi Derkovits Jenőt.

Néha hozzá is eljutottak a hazai hírek. Mészáros László (1905–1945) szobrászművész is politikai menekültként érkezett a szovjet fővárosba 1935-ben, és igen kedves ajándékot vitt Derkovits Jenőnek: Artinger Imre Derkovits Gyula művészetét elsőként méltató könyvét. Derkovits Jenő és Mészáros László barátsága – amint mondani szokták – a síron túl is élt. Derkovits Jenőéknek nem volt gyermekük, de 1946-ban három kislánnyal tértek haza, Mészáros Lászlóék három árvájával . . .

A Frunzeban kapott gyógykezelés eredményesnek bizonyult, Derkovits Jenő itthon újra munkába állhatott. 1947-től 1950-ig az Országos Társadalombiztosítási Intézet szakkönyvtárát vezette, s ugyanitt a Magyar–Szovjet Társaság titkára volt. Ezt követően a Magyar Munkásmozgalmi Intézet politikai munkatársa lett. 1952-től nyugdíjba vonulásáig (1955. július 15.) a Hadtörténeti Levéltár polgári alkalmazottja: tudományos kutató, hadtörténetíró. Lelkiismeretes, pontos munkával gyűjtötte az adatokat a Magyar Tanácsköztársaság, jelesül a Magyar Vörös Hadsereg történetére vonatkozóan. Önálló művet ugyan nem hozott létre, de szorgos kutatásainak eredményei beleépültek korszerű marxista történetszemléletünkbe. Munkássága elismeréseként 1954-ben elnyerte a Munka Érdemérmet, 1955-ben a Magyar Partizán Emlékérem tulajdonosa lett.

Egyre inkább átérezzük Derkovits Gyula tiltakozásának jogosságát: bátyja képmását senki se tekintse halálszimbólumnak! Derkovits Jenő egész munkás élete ezt a tiltakozást igazolja. A mozgalom minden győzelme éppen nekik, a mindent kibíróknak, a túlélőknek, a feladatvállalóknak, az évtizedeket nehéz hűségben végigküzdőknek köszönhető.

Gondoljunk ezentúl – a Derkovits nevet hallva – mind a négy fivérre: a festő agitátorra, a politikai agitátorra és a két vöröskatonára is.

Forrásanyag:

- Derkovits Jenő személyi adatgyűjtője. (Kérdőív + Önéletrajz, 1949. november 29. + Önéletrajz, 1952. szeptember 8. + A Magyar Munkásmozgalmi Intézet jellemzése Derkovits Jenőről.) Hadtörténeti Múzeum Levéltára, Bp. 7192-PA.
- Régi munkásmozgalmi elvtársak kérdőíve, 1958. február 5.
  MSZMP Budapest VI. kerületi Pártbizottsága.
- A Magyar Királyi Állami Rendőrség körlevele, 1930. április 30.
  MSZMP KB Pl. Archív. 651 f. 12/15.
- Magyar Királyi Csendőrség Nyomozó Osztályparancsnoksága körlevele, 1931. április 15.
  MSZMP Párttörténeti Intézete, 651 f. 11/4.
- Körner Éva: Derkovits Gyula. 3. kiad. Bp. 1974. Corvina 556 p.
- Kuntár Lajos: Derkovits Gyula szombathelyi évei.
  Vasi Szemle, 1959. 13. évf. 1. sz. 47–52. p.
- Kuntár Lajos: Derkovits Gyula és szülővárosa. Vasi Szemle, 1974. 28. évf. 3. sz. 422–433. p.
- Kuntár Lajos: Derkovits és Szombathely. Életünk, 1974. 12. évf. 2. sz. 151–169. p.
- Derkovits Gyuláné: Mi ketten. Emlékezések Derkovits Gyulára. 2. jav. kiad. Bp. 1977. Képzőművészeti Alap, 11 p. 44 t.
- Kontha László: Mészáros László (1905–1945) Bp. 1966. Corvina. 112 p. 64 t.

DRASKOVICS JOLÁN

(Kőszeg, 1895. március 10. – ?)

1895. március 10-én Kőszegen született. Anyja polgári iskolai tanárnő volt, ő maga négy polgárit és két rajziskolai osztályt végzett.

Az 1910-es évek derekán Győrben telepedett le, 1916 júniusától az ottani Vagongyárban dolgozott. Szakszervezeti titkárnak választották meg, s fő tevékenysége a népjóléti és a munkásellátási ügyek intézése, valamint a nők érdekeinek védelme volt. A női egyenjogúság leglelkesebb agitátoraként ismerték.

1918. július 1-től a győri Városházán dolgozott, ahol ugyancsak a szociális ügyekkel foglalkozott.

A Kommunisták Magyarországi Pártja győri szervezetével, annak megalakulása után, nyomban kapcsolatba került. Ekkor ismerkedett meg Nagy István párttitkárral is. 1919. március 21-én ő vitte a hírt Budapestről Győrbe a két munkáspárt egyesüléséről és a Tanácsköztársaság kikiáltásáról. A győri direktórium első ülésén fontos megbízatást kapott: Nagy István állandó helyettese lett mind pártvonalon, mind a városi ügyek intézésében. Mint a győri városi Munkástanács és a direktórium tagja sokat vállalt magára, gyűléseken beszélt, lelkesített, és igyekezett javítani a közellátást. Járta a munkásnegyedeket, s mint a szociálpolitika vezetője sokat tett az óvodai, az árvaházi és az egészségügyi ellátás megjavításáért.

És ő, aki annyit tett a közért, az asszonyokért, majdnem áldozata lett egy ellenforradalmárok által szervezett „asszonylázadásnak": július 30-án a felbújtott tömeg bezúzta lakásának ablakait, lövöldözve betört lakásába. Ő menekülve, zaklatott idegállapotban öngyilkosságot kísérelt meg. Életveszélyes állapotban szállították kórházba, ahol 1919. november 26-ig ápolták. Felgyógyulása után bíróság elé állították, és tíz hónapi börtönre ítélték. Egészségi állapota azonban nem állt helyre, ezért 1921. április 7-én az ellenforradalmi rendszer kénytelen volt szabadon bocsátani.

Kiszabadulása után is hű maradt 1919 szellemében és önmagához: ápolta, gondozta az ellenforradalmárok által kivégzettek sírjait.

Későbbi sorsa ismeretlen.

Forrásanyag:

– Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajzgyűjteménye. Győr, 1975.

DUXLER LAJOS

(Alsópél, 1881. – 1920.)

A régi Észak-magyarországi Bars megyében Alsópél községben született, töltötte gyermekéveit az egymással békében élő, de az uraik ellen megmegmozduló magyar és szlovák bányászok, munkások és parasztok körében.

A dolgos szülők áldozatkészsége lehetővé tette részére, hogy tanuljon. Tanítói oklevelet szerzett.

Az 1900-as évek elején költözött családjával Szentgotthárdra, ahol az izraelita iskola alsó négy osztályában, az ipariskolában és a gimnáziumban tanított. Karnagya volt a szentgotthárdi dalárdának. Magyar, szlovák és német nyelven beszélt, de gyorsan megtanult vendül is az Őrségben. Szigorú, de igazságos pedagógus volt. Március 15-én mindig Duxler Lajos mondta az ünnepi beszédet. Kitűnő szónok volt. Tagja volt a Vas megyei Tanítók Egyesületének, és az Eötvös Alapnak. A néptanítók országos lapjának tudósításokat küldött. Többször hívták Szombathelyre tanítani, ő azonban maradt a szülőföldjére emlékeztető kedves tájon.

Az I. világháborúban az olasz fronton szolgált, de mint idősebb tanítót hamar leszerelték. Hazatért Szentgotthárdra. Itt érte meg az őszirózsás és a szocialista forradalmat.

Duxler Lajos is felszabadultan állt az új eszmék szolgálatába. Részt vett a tanácsválasztások lebonyolításában. A szentgotthárdi munkás dalárdának megtanította az Internacionálét. Az első szabad május 1-én is ő mondotta az ünnepi beszédet.

Segítette a Mura–Rába menti szlovén lakosság nemzetiségi jogainak érvényre juttatását. Ebben a munkában dr. Pável Ágoston, a későbbi neves szlavisztikus is segítségére volt. Részt vett az állami és az elmaradt gazdasági sorban élő egyházi tanítók fizetésrendezésében, melynek eredményeként ezután minden tanító készpénzben kapta a fizetését.

A proletárdiktatúra győzelme után Duxler vezetésével indultak harcba az őrségi tanítók a nép felemeléséért. Igyekeztek megoldani a tanítók anyagi és erkölcsi egyenjogosítását. Napköziotthonokat létesítettek az elhagyott főúri kastélyokban, ahol a helyi és pesti proletárgyerekek üdülhettek.

A szentgotthárdi kommunisták első székhelye a Duxler vezette iskola volt. A munkásokkal közvetlen kapcsolatot tartott, szerették.

A Tanácsköztársaság leverése után Duxler Lajost is elfogták és Szombathelyre vitték. Négy hónapos vizsgálati fogság után ugyan elengedték, de az őrizet alá helyezendő kommunisták nyilvántartásában a következőket írták róla:

„... titkos kém ... azon adatok, melyek alapján őrizetbe vették, internálása szükségesnek látszik: Az állam és a társadalom érdekeire veszélyes

kommunista érzelmű." Ekkor már szörnyű hírek jártak a darutollas különítmények rémtetteiről. Barátai féltették Duxlert, kérték, menjen ki Ausztriába. Ő azonban nem volt erre hajlandó. Akkor is maradt, amikor Vass József prépost, későbbi népjóléti miniszter véresszájú, uszító hangú beszédet tartott Szentgotthárdon. A reakció első számú szócsöve, a Vasvármegye c. lap élen járt a forradalmárok elleni rágalomhadjáratban. Szmrecsányi György legitimista politikus a haladó pedagógusok „megkövezését" követelte: „annak a tanítónak, aki bármely okból a nemzetrontó kommunista tanok tanítására és hirdetésére vállalkozott, aki gyermekeink lelkét méreggel akarta beoltani, annak a mi iskoláinkban többé helye nincs, ha pedig helyéről még mindig nem távolították el, távolítsa el őt azonnal az illető község maga, s ne tűrje meg őt többé falai között."

Szentgotthárd lakossága a reakció acsarkodása ellenére sem távolította el Duxlert, mert szerették, tisztelték.

A reakció viszont félt tőle, ezért 1919. november 20-án elrendelték internálását. Hajmáskéren, az internáló táborban ekkor spanyolnátha járvány dühöngött, így nem tudtak újabb foglyokat odavinni, ezért internálását bizonytalan időre elhalasztották.

Az időközben Szentgotthárdra érkező Prónay-különítményesek Duxler Lajost több társával együtt 1920. január 21-én éjjel berendelték a városházára kihallgatásra. Soha többé nem látták. Egyesek szerint a Rábába, mások szerint a Balatonba fojtották. Azt is mondják, hogy gyilkosai a mozdonyban égették el.

Családja – felesége és három gyermeke –, barátai sokáig visszavárták, keresték, hiába. Gyilkosai minden nyomot gondosan eltüntettek.

A Tanácsköztársaság 50. évfordulóján Szentgotthárdon, ahol tanított, nevét márványtáblán örökítették meg.

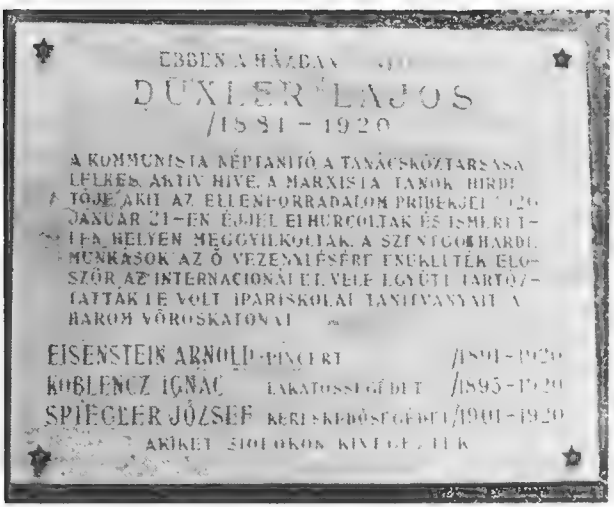

Mártírok emléktáblája Szentgotthárdon

Forrásanyag:

- VasmL. alispáni iratok 2/920/40/1919
- VasmL. Szentgotthárdi járási főjegyző elnöki iratok 46/1919
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. és Forradalmi Múzeum által gyűjtött visszaemlékezések:
  Duxler József Budapest (Duxler Lajos fia)
  Dreissinger Zoltán Szentgotthárd,
  Orbán Ferencné Szentgotthárd,
  Dr. Rozgonyi Vendelné Szentgotthárd (Dr. Rozgonyi Vendel özvegye, aki a Tanácsköztársaság alatt a szentgotthárdi járás vádbiztosa volt.),
  Halmai Dezső Szentgotthárd.
- Kioltott fáklyák: Dr. Fodor Henrik írása: Duxler Lajos 111–115 old.
- Vasvármegye 1919. szeptember 16. Szmrecsányi György beszéde Dunántúl népeihez c. cikk.

EISENSTEIN ARNOLD

(Felsőszölnök, 1890. december 14. – Siófok, 1920.)

A szentgotthárdi járásban, Felsőszölnök községében született 1890. december 14-én. Apja Eisenstein Sándor kereskedő, később kocsmáros volt, anyja Berl Terézia a háztartásban dolgozott. Eisenstein Arnold az elemi iskolát Felsőszölnökön végezte, majd Szentgotthárdon járt ipari iskolába. Pincér szakmát tanult, közben apja falusi kocsmájában dolgozott.

Az első világháborúban katona volt, de az őszirózsás forradalom idején már Szentgotthárdon találjuk. A Tanácsköztársaság alatt vöröskatona, majd a rendőrségnél nyomozó. Részt vett Szentgotthárd, Körmend és a környék ellenforradalmi megmozdulásainak fegyveres felszámolásában.

A Tanácsköztársaság leverése után 1920. január 21-én a Prónay-különítményesek Szentgotthárdon letartóztatták és Siófokra internálták a következő indokok alapján: „... internálása szükségesnek látszik, a közrendre és közbiztonságra veszélyes kommunista érzelmű egyén. A Szentgotthárdon megkísérelt ellenforradalom alkalmával fegyveres befolyásokat eszközölt, illetve terjesztett ..."

Krajczár Vendel vasszentmihályi lakos, aki a siófoki lágerben találkozott Eisenstein Arnolddal, úgy emlékszik, hogy komiszár csoportba volt beosztva. Csak néhány mondatot tudtak váltani egymással. Később hallotta, hogy a terroristák Eisensteint agyonverték és holttestét a Sió csatornába dobták.

Az aggódó szülők és testvérek évekig keresték felsőbb szervek útján fiuk hollétét. A választ, a szörnyű gaztettet, Eisenstein Arnold halálának körülményeit később Krajczár Vendeltől tudták meg.

A Tanácsköztársaság 50. évfordulójára Szentgotthárdon, ahol ipariskoláját végezte Duxler tanítványaként, emléktáblán örökítették meg nevét.

Forrásanyag:

- VasmL./Szentgotthárdi izraelita születési anyakönyv 14/1890.
- VasmL./alispáni iratok 2/920/40/1919
- VasmL./Szentgotthárd járási főjegyző elnöki iratai 46/1919.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. és a Forradalmi Múzeum által gyűjtött visszaemlékezések:
  Dresszinger Zoltánné (Eisenstein Katalin) Szentgotthárd,
  Krajczár Vendel Vasszentmihály,
  özv. Vaskövi (Eisenstein) Sándorné Szentgotthárd,
  Dr. Rozgonyi Vendelné Szentgotthárd.

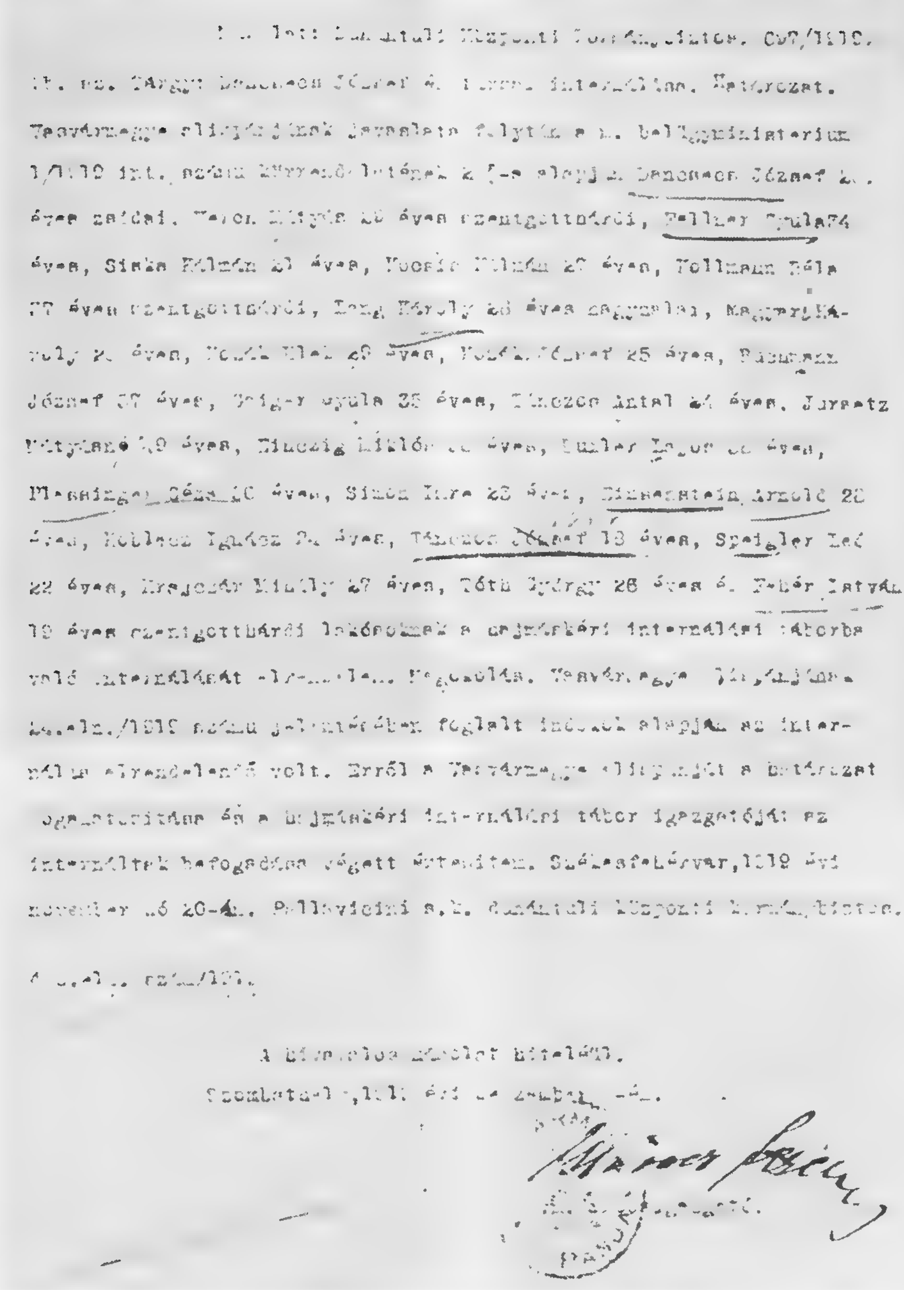

[illegible] Dunántuli Központi Kormánybiztos. 697/1919.

[illegible] sz. Tárgy: Benedek József és társai internálása. Határozat.
Vasvármegye alispánjának javaslata folytán a m. belügyministerium 1/1919 int. számu körrendeletének [illegible] §-a alapján Benedek József [illegible] éves zalai, [illegible] Mátyás 26 éves szentgotthárdi, Fellner Gyula 24 éves, Simka Kálmán 21 éves, [illegible] Kálmán 27 éves, Tollmann Béla [illegible] éves szentgotthárdi, Lang Károly [illegible] éves magyarlaki, Magyar Károly [illegible] éves, [illegible] 28 éves, [illegible] József 25 éves, [illegible] József [illegible] éves, [illegible] Gyula 25 éves, Tánczos Antal [illegible] éves, Juratz [illegible]né [illegible] éves, [illegible] Miklós [illegible] éves, [illegible] éves, Flessinger Géza [illegible] éves, Simon Imre 23 éves, [illegible] Arnold 20 éves, [illegible] Ignácz [illegible] éves, Tánczos József 18 éves, Speigler Leó 22 éves, [illegible] Mihály 27 éves, Tóth György 26 éves és Fehér István 19 éves szentgotthárdi lakósoknak a zalaegerszegi internálási táborba való internálását elrendelni [illegible]. Vasvármegye [illegible] [illegible]/1919 számu jelentésében foglalt indokok alapján az internálás elrendelendő volt. Erről a Vasvármegye alispánját a határozat [illegible] és a [illegible] internálási tábor igazgatóját az internáltak befogadása végett értesitem. Székesfehérvar, 1919 évi november hó 20-án. Pallavicini s.k. dunántuli központi kormánybiztos.

[illegible]/1919.

A kiadmány hiteléül.
Szombathely, 1919. évi [illegible] hó [illegible]-án.

Internálási határozat szentgotthárdi kommunistákról

ENTZBRUDER DEZSŐ

**(Sárvár, 1894. július 30. –
Szombathely, 1919. augusztus 22.)**

Entzbruder Dezső Sárváron született 1894. július 30-án Entzbruder János tanító első gyermekeként. Iskoláit Sárváron, Szentgotthárdon és a pápai tanítóképzőben végezte. A tanítóképzőben már kitűnt zenei tehetségével.

Tanulmányainak befejezése után a sárvári főhercegi elemi iskolában kezdett tanítani. Az irodalom mellett továbbra is a zene iránt érdeklődött a legjobban. Feladatának tekintette Sárvár zenekultúrájának fejlesztését. Erről a Sárvári Járási Hírlapban 1913. augusztusában és novemberében cikkeket írt, s javaslatot tett egy zeneiskola létrehozására. Elképzeléseinek gyakorlati kivitelezésében is részt vett. Az anyagi alapok előteremtésére hangversenyeket rendeztek, amelyeken ő maga is fellépett. Szülővárosa zenekultúrájának fellendítésével kapcsolatos tervét nem tudta megvalósítani, mert közben kitört az első világháború, s behívták katonának.

Entzbruder Dezső politikai fejlődésére döntő hatást gyakoroltak a háborúban szerzett tapasztalatai. Ahhoz, hogy a szocializmus eszméihez eljusson, segítségre volt szüksége. Urbán Lajossal folytatott beszélgetései – aki ekkor a szociáldemokrata párt sárvári szervezetének volt az elnöke – segítették ebben, de a kőszegi 18-as honvéd gyalogezredhez bevonuló fiatal tanító még így búcsúzott Urbán Lajostól: „Sok mindenről meggyőzött, de egy sor dolgot még tisztázni kell." S elindult azon az úton, ahol ezek a dolgok tisztázódnak.

Kőszegről Sopronba vezényelték. 1915. tavaszán elvégezte a tisztiiskolát és zászlósi rangot kapott. Ezt követően a csernovici frontszakaszra került. A háborúból kiábrándult, látta embertelenségét s felismerte értelmetlen voltát.

1916. július 18-án fogságba esett. Kijevbe, majd a permi kormányzóságban levő krasznoufimszki fogolytáborba vitték. A táborban dalárdát szervezett, kórusműveket, népdalokat tanított be. Az orosz zenével is igyekezett megismerkedni. Közben sokat tanult, kapcsolatba került a bolsevikokkal, s tanulmányozta a marxizmust. Agitátorképző tanfolyamot is végzett. 1917-ben ismerkedett meg a forradalmár Gondurina Olgával, aki később felesége lett. A fogságból 1918. január közepén érkezett haza.

Hazatérése után Sopronban jelentkezett ezredénél. Az 1918-as polgári forradalom idején a Soproni Nemzeti Tanácsnak, majd a Katonatanácsnak lett a tagja. Belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába, s részt vett a kommunista gyűlések szervezésében.

A Tanácsköztársaság győzelme után a megalakult soproni direktórium tagjaként a katonai ügyek vitelével bízták meg mint katonai biztost.

A direktórium helyébe később az intéző bizottság lépett, ahol Entzbruder Dezső és Bors László a baloldalt képviselte.

Közben a reakció erői is szervezkedtek. Az Ausztriába menekült ellenforradalmárok terve az volt, hogy Sopront ellenforradalmi központtá tegyék. Ennek a tervnek egy-egy láncszeme a fülesi, a brucki, a csornai és a Sopron környéki ellenforradalmi megmozdulások voltak. Entzbruder Dezsőnek, mint katonai biztosnak komoly szerepe volt ezen tervek meghiúsításában, az ellenforradalmi megmozdulások leverésében. Április 3-án a soproni szőlősgazdák ellenforradalmi megmozdulását, április 8-án pedig a fülesi zendülést verte le vöröskatonáival.

Érdemeinek elismeréseként beválasztották Sopron munkás-, katona- és paraszttanácsába, a Sopron Vármegyei Intéző Bizottságba, valamint küldöttnek a Magyar Tanácsköztársaság szovjetkongresszusára. Határozott politikai és katonai magatartására a Hadügyi Népbiztosság is felfigyelt és Sopron város és Sopron vármegye teljhatalmú katonai-politikai megbízottjának nevezte ki.

A különböző szervekbe való beválasztása és ezekben kifejtett tevékenysége, gyűléseken tartott előadásai azt bizonyítják, hogy nemcsak katona, hanem jelentős közéleti személyiség és jó szónok is volt. Április második felében, főleg a hadsereggel kapcsolatos politikai kérdésekkel foglalkozott. Toborzó gyűléseket tartott, német nyelvű röpiratokat készíttetett és azokat egy osztrák pilóta Bécs felett szórta le.

Átmeneti szünet után újra mozgolódtak az ellenforradalmárok. Május végén Nagykanizsa környékén is szervezkedett a reakció. Több mint 200 vöröskatonával Entzbruder Dezsőt küldték e térségbe, s május 24-én Nagybakónak községben leverték az ellenforradalmi megmozdulást.

A június 1-én kitört dunántúli vasutassztrájkhoz a soproni vasutasok is csatlakoztak. Kezdetben Entzbruder Dezső is szolidaritásáról biztosította őket. Az igaz, hogy ez politikailag hibás volt, de nem lett ellenforradalmár, lényegében a tömegek uszályába került. A nép szeretetét helytelenül értelmezte, úgy gondolta, hogy minden olyan mozgalom, amelyben a tömegek részt vesznek, az helyes és támogatni kell. A sztrájkhoz való csatlakozás politikai indítéka az volt, hogy ő ettől a forradalom balratolódását várta. Következetesebb, „proletár akaraton nyugvó" vezetést akart. De az az út, ahogy ezt el akarta érni, helytelen volt. Politikai és emberi nagyságát mutatja, hogy gyorsan felismerte tévedését, látta, hogy Sopronban a régi rend hívei mire akarták a sztrájkot felhasználni. A június 2-án tartott szakszervezeti gyűlésen nagyon világosan fogalmazott: „. . . A burzsoák, . . . a sztrájkkal kapcsolatban elérkezettnek látták az időt, hogy bosszút álljanak a proletariátuson két hónapi uralmáért. A vasutasok és a postások nem a proletárdiktatúra ellen sztrájkoltak, mert akkor egyetlen vöröskatona sem támogatná őket. A vasutasokat félrevezették a bűnös ellenforradalmárok. Ha Budapesten kikiáltják a polgári kormányt, akkor polgárháború lesz, mert a munkásság tudja, hogy akkor az életét vesztette el. Halomszámra fogják lelövetni a reakciósok, burzsujok a proletárokat. A baj ott van, hogy történtek hibák a vezetőségben is. Tiszta proletárdiktatúrát akarunk, nem szalon (hanem) kemény diktatúrát . . . Ha mi elpusztulunk, a mi vérünk fogja öntözni a kertet, ahol a boldogság virágai nyílnak."

E felismerés is szerepet játszott abban, hogy a vasutas-sztrájkkal szinte egyidőben kirobbantott nagycenki, kapuvári, csornai ellenforradalmi megmozdulásokat vöröskatonái élén, Szamuely Tiborral együtt, könyörtelenül leverte. A Türk Márton huszárszázados vezetésével Sopron ellen vonuló ellenforradalmárokat a kópházi csatában szétkergette.

Entzbruder Dezső 1919. június 14-től részt vett a Tanácsok Országos Gyűlésén. Távollétében vizsgálatot indítottak ellene a vasutas-sztrájk idején tanúsított magatartása miatt. Ez a jobboldal akciója volt, már korábban is próbálkoztak félreállításával. Amikor Budapestről visszatért, letartóztatták. A szombathelyi katonai törvényszék,

Entzbruder Dezső (kereszttel jelölve) a fronton

mivel nem találta bűnösnek, felmentette, s visszakapta eredeti beosztását is.

Felmentése után június elsején felszólalt a munkástanács ülésén. A július 25-i katonagyűlésen elsőként fejtette ki véleményét. Ez a beszéde tükrözi legjobban politikai, ideológiai fejlődését. Erre az időre már sok tapasztalatot szerzett az ellenforradalmárok elleni harcban, s tanulmányozta a szovjet-oroszországi helyzetet is. E két dolog tette lehetővé számára, hogy helyesen lássa a forradalom megszilárdulásának útját: „... Ha bajok vannak – állapította meg – nem elégedetlenkedni kell, hanem még szilárdabban, még kitartóbban oda kell állnunk a Tanácsköztársaság mellé ..." A Tanácsköztársaság belső problémáit a jobboldali elemek aknamunkája következményeként fogta fel. A megoldás szerinte az, hogy „... a diktatúrát erős kézzel, orosz módra" kell kezelni. A külföldi intervenció szerinte olyan helyzet elé állította a Tanácsköztársaságot, hogy a „nagy végcélt" csak úgy lehet megvalósítani, ha végrehajtják az egyesülést az orosz proletariátussal. Látta azt, hogy a Tanácsköztársaság egymaga nem tud ellenállni az intervenciós támadásnak, s fennmaradásához szükséges a Szovjet-Oroszországgal való katonai

együttműködés. Beszédét így fejezte be: „... Utolsó csepp vérünkig kitartunk a Tanácsköztársaság és a világforradalom szolgálatában..."

Elveit nem tagadta meg. Legdrágábbat, életét áldozta a proletárdiktatúráért. Miután a Tanácsköztársaságot a külső reakció megdöntötte, Entzbruder Dezsőnek is menekülni kellett. A savanyukúti erdőben elfogták, s Szombathelyre szállították. A feldbachi különítményesek augusztus 22-én – Bors Lászlóval, Salzberger Sándorral együtt – Szombathely és Acsád között, Tücsökmajornál mindhármukat agyonlőtték.

Entzbruder Dezső tiszttársaival az első világháborúban

Entzbruder Dezső emlékét kegyelettel őrizzük. Beteljesültek szavai. Az ő vére is azt a földet öntözte, ahol ma már a boldogság virágai nyílnak. A kópházi csatában elesett vöröskatonát így búcsúztatta: „... halálod jutalma az eszme győzelme, azé a szent forradalomé, amely majd a halál után egyesít bennünket." Az ő halálának is ez a jutalma, mártíromságának a szocializmus megvalósulása ad értelmet.

Forrásanyag:

- Bors András: A szépség és a szenvedély után az emberi jogokért. Vasi Szemle, 1961. 1. sz. p.
- Bors András: Művész és forradalmár. Entzbruder Dezső visszaemlékezésére. Kioltott fáklyák. Kossuth Kiadó, Bp. 1963. p.
- Gerse János–Rácz János: Entzbruder Dezső élete (1894–1919). Vasi Szemle, 1965. 1. sz. 60–79. p.

FÜRST SÁNDOR

(Rum, 1903. november 27. — Budapest, 1932. július 29.)

„. . . életem emlékei közt
két férfi lóg két durva bitón,
és apró hajakkal sodrott kötél
foszlik a súlyuk alatt"
(Radnóti Miklós: Tört elégia)

Fürst Sándor, a magyar munkásmozgalom egyik vezetője és vértanúja, rövid életén keresztül a magyar nép felemelkedéséért küzdött, és a legdrágábbat: fiatal életét áldozta a munkásosztály felszabadításáért. Huszonkilenc éves korában oltotta ki életét az önkény. Halála után nevét dalba foglalták, viharos tüntetéseken jelszóként kiáltották. Igy közvetve az osztályharc részesévé vált, mert a tömegek között maradt, élt, és még halálával is hatott, harci zászló és bátorító emlékeztető volt.

Rum községben született, itt nyílt ki értelme, itt tanult meg beszélni. Kiskereskedő édesapjától becsületes munkát és szorgalmat látott, aki felnevelte, taníttatta négy gyermekét, Imrét, Károlyt, Sándort és Zoltánt. Édesanyja szerettette meg vele a magyar népmese színes világát. A család birtokában lévő Petőfi kötetből ismerkedett gyerekkorában a szabadság és a forradalom eszméivel.

Elemi iskolai tanulmányait Rumban végezte, majd 1913-ban a Szombathelyi Főreáliskolába iratkozott be. Itt tanult 1916-ig. Ekkor szüleivel együtt Budapestre költözött. Itt fejezte be középiskolai tanulmányait a Vadász utcai Felsőkereskedelmi Iskolában 1922-ben. Az első magyar proletárdiktatúra eseményeit a fővárosban élte át, és ez egy életre szóló nyomot hagyott a 16 éves fiú lelkében. 1919-ben tagja lett az MSZDP-nek. Tanulmányai befejezése után egy magáncég, majd 1923—28-ig a Magyar Ruggyantaárugyár tisztviselője lett. Huszonkét éves korában, 1925-ben kezdett dolgozni Budapesten a Magyarországi Szociáldemokrata Pártban a magántisztviselők baloldali csoportjában, s a munkások különböző kulturális szervezeteiben. Még ebben az évben a XIV. kerületi MSZDP pártszervezet titkára, majd elnöke lett. Rövid idő múlva mint képzett marxista az MSZDP baloldali ellenzékének tagjaként bírálta a jobboldali vezetők tevékenységét. Az 1925 áprilisában megalakuló MSZMP munkájában is részt vett. 1926-ban tagja lett a KMP-nek is, két évvel később pedig 1928-ban a Központi Bizottságnak. A Magyarországi Szociáldemokrata Pártban csak annyit tudtak róla, hogy a baloldali forradalmi szárnyhoz tartozik. Stromfeld Aurél, a Tanácsköztársaság volt vezérkari főnöke szervezte be Fürst Sándort a KMP-be, aki megismerkedésükkor már titokban kommunista volt. Stromfeld Aurél helyettese lett a Rendező Gárda élén. Fürst Sándor a KMP-től kezdetben azt a megbízást kapta, hogy a magánalkalmazottak szakszervezetében végez-

zen pártmunkát. Itt a szakszervezetben lévő kommunista pártcsoport vezetésével bízták meg. Megbízhatóságára, tehetségére felfigyeltek a párt vezetői. Társai körében is népszerűségre tett szert, így lehetősége nyílt, hogy a konspiráció szigorú szabályainak betartásával hirdesse a párt politikáját a legálisan működő szervezetekben. 1927-ben Fürst Sándort a KMP Bécsbe küldte, itt találkozott Landler Jenővel. 1928-ban már ő irányította a szakszervezetekben működő kommunista frakciót. 1928-ban tartóztatták le először. Konspirációs ügyessége miatt nem tudtak rábizonyítani semmit, így kénytelenek voltak szabadon engedni. Az MSZDP jobboldali vezetői ekkor leváltották vezetői funkciójából. Ugyanakkor a rendőrségen nyilvántartásba vették, mint kommunista személyt. Ezzel egyidőben rendőrségi felügyelet alá helyezték. Így kettős feladatát, a legális és az illegális munka összekapcsolását meg kellett szüntetnie. Igyekezett kijátszani a rendőrségi felügyeletet, több alkalommal titokban kijutott Bécsbe, ahol rendszeresen találkozott a KMP Külföldi Bizottságának tagjaival. 1929. elején ismét letartóztatták, de a rendőrség, még mindig nem volt tisztában Fürst Sándor illegális tevékenységével, így rövid idő múlva ismét szabadon engedték, annak ellenére, hogy a börtönben az embertelen körülmények miatt éhségsztrájkot szervezett. Vezetésével tüntettek az ifjúkommunisták 1929. május 1-én, mivel feladata kiterjedt a KIMSZ irányítására is. 1929. júniusában megválasztották a hazai titkárság tagjának, mely a magyarországi pártmunkát irányította. Itt Révai Józseffel, Háy Mihállyal, Orosz Nándorral dolgozott együtt.

1929. augusztus 1-re, a világháború kirobbanásának évfordulójára nemzetközi békenap megünneplésére készült a proletariátus. E tüntetés megszervezésének feladata Fürst Sándorra hárult.

Árulás folytán 1929. júliusában több társával együtt ismét letartóztatták. Hosszú időn keresztül bírósági ítélet nélkül sínylődtek a börtönben. A Horthy-fasizmus pribékjei válogatott kínzásokkal próbálták árulásra bírni. Elvtársaival együtt két héten keresztül éhségsztrájkkal tiltakozott a tűrhetetlen bánásmód ellen. Csak több hónap eltelte után állították őket bíróság elé. A tárgyaláson mozgalmi tevékenységéről nem vallott, hanem kijelentette: „Burzsoá osztálybíróság előtt nem vagyok hajlandó vallomást tenni." Amikor a bíró kihirdette, hogy Fürst Sándort 16 hónapi fegyházra ítélték, ő a Szovjetuniót éltette. Ezért és a „bíróság megsértéséért" további egy év fegyházzal büntették. 1931. március 1-én szabadon bocsátották, június 20-án külföldre szökött. Itt javasolták neki, hogy pihenjen. Ő a pihenés helyett a harcot választotta és visszatért az országba. Illegális iratokkal, Brandt György néven házitanítóként Budapesten, a Tűzoltó utcában bérelt lakást. Sallai Imrével, Karikás Frigyessel, Kilián Györggyel, Nagy Pállal, József Attilával, Dési Huber Istvánnal, Derkovits Gyulával és Szabó Ferenc zeneszerzővel az újpesti, a csepeli és az erzsébeti üzemi sejtek és területi pártszervezetek kiépítésén és

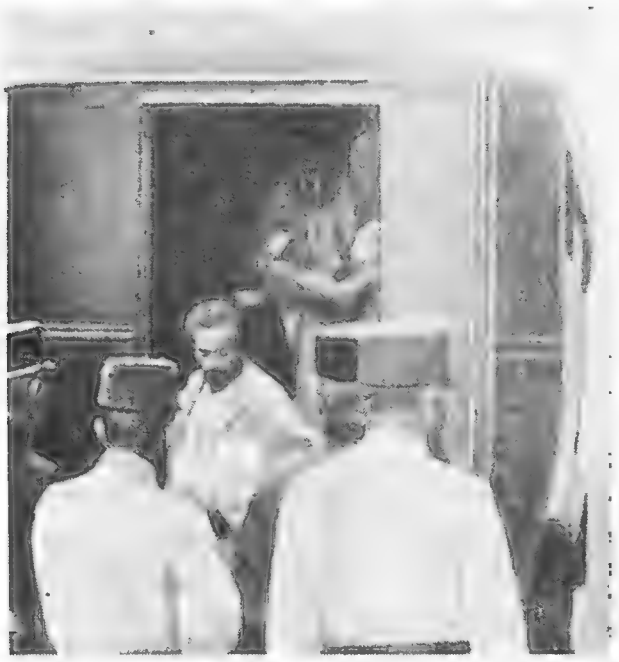

Megérkezés a börtönbe

az illegális pártsajtó létrehozásán munkálkodott. Ekkor ismét tagja lett a Központi Bizottság titkárságának. Budapesti szervező munkája mellett jutott ideje arra is, hogy a vidéki munkás és parasztmozgalomban, és a szakszervezetekben a kommunisták munkáját irányítsa. A szakszervezetekben meglevő, baloldali ellenzéket egyesítő Egyesült Szakszervezeti Ellenzék harcát is ő irányította.

A gazdasági világválság ekkor érte el mélypontját. E válság tovább élezte az osztályellentéteket. Városon és falun a nyomor egyre nagyobb méreteket öltött. A megélénkülő munkásmozgalmat a fasiszta kormány terrorral akarta elfojtani. Elsősorban az osztályharc vezetőjét, a Kommunisták Magyarországi Pártját akarták megsemmisíteni.

A statárium meghirdetésére ürügyül szolgált a biatorbágyi vasúti merénylet. A merénylethez semmi köze nem volt a kommunistáknak, de a merénylet miatt kihirdetett statárium lehetővé tette a fasiszta kormány számára a kommunisták üldözésének fokozását.

Fürst Sándor 1931-ben kétszer 3 hónapot töltött itthon, majd 1932. április 26-án tért ismét vissza Magyarországra. Akkori munkatársai emlékeznek arra, hogy egy alkalommal, amikor a konspiráció fokozásáról és az óvatosságról beszéltek ő azt mondta: „Érzem, hogy ez a statárium nekem is az életembe kerül. De ettől nem szabad megrettennünk, még sok tennivaló vár ránk."

A növekvő rendőri üldözés ellenére 18–20 emberrel tartott állandó kapcsolatot. Az 1932 júniusi illegális pártfunkcionárius konferencián ő volt az előadó. Július közepén kellett volna Bécsbe mennie, hogy ott találkozzék Poll Sándorral. Erre a találkozóra már nem került sor, mert 1932. július 15-én, a reggeli órákban a KMP illegális titkárságán, amely akkor a Thék Endre utca 32. szám alatt volt (a mai Leonardo da Vinci utca) elfogták Sallai Imrével és Karikás Frigyessel együtt.

Fürsték hibát követtek el azzal, hogy túl sokáig használták az illegális titkárság akkori helyének a lakást, (1931. augusztus 1-től 1932. július 15-ig.) Itt biztonságban érezték magukat. Az illegális munkában a biztonságérzet szükséges volt, de elhanyagolták az éberséget, és ez megkönnyítette, hogy a rendőrség hosszú időn keresztül megfigyelhette e lakást. Konspirációs szabály volt, hogy az illegális lakást 2–3 hónaponként változtatni kell. Sallait ugyan nem ismerték, de Fürst Sándort már több alkalommal letartóztatták, így bizonyosak voltak abban, hogy kommunista. Konspirációs hiba volt az is, hogy Sallainak és Fürstnek is sokkal nagyobb számú illegális kapcsolata volt, mint amennyit a párt vezetőinek tartani szabad lett volna. Ennek okát talán a túlzottan lelkiismeretes munkában kell látnunk. 1932. július 15-én reggel fél hétkor nyomozók jelentek meg a lakáson és házkutatást tartottak. Sok illegális iratot és sajtóterméket foglaltak le. A lakásadónő abban reménykedett, hogy megmentheti a kommunista vezetőket. Az előzetes megállapodás az volt, ha nem húzza fel az utcára néző vászonrolót, akkor nem szabad a lakásba menni. A nyomozók nem akartak félhomályban várakozni és Hain Péter felhúzatta a vászonrolókat. Így Fürst Sándor azt gondolta, nincs veszély, nyugodtan felmehet a lakásba. Őt azonnal letartóztatták. Mivel e detektívek ismerték Fürst Sándort, hiába voltak hamis igazolványai. A másodiknak érkező Sallait is megmotozták és megbilincselték. A detektívek egész nap a lakásban maradtak, így sikerült még elfogni Karikás Frigyest is. Elvitték mindnyájukat és két detektív még több napon keresztül a lakásban tartózkodott, így fogták el július 18-án Kilián Györgyöt, a KIMSZ titkárát is. Sallait és Fürstöt elválasztották egymástól és minden eddigieket felülmúló módon kínozták őket. Ólmosbottal, bikacsökkel ütötték, rúgták, taposták, cigarettával égették őket több napon keresztül. Amikor elájultak abbahagyták a kínzást, nem így akarták meggyilkolni őket. Ekkor már az uralkodó osztály elhatározta, hogy megfélemlítésként felakasztatja a kommunista vezetőket. Helyzetükkel Fürst és Sallai is tisztában volt. Az illegális lakásban megtalált iratok, mint tárgyi bizonyítékok elegendőek voltak ahhoz, hogy halálos ítéletet szabjon ki számukra a rögtönítélő bíróság. Megpróbáltak véde-

Részlet a rumi Fürst-emlékházból

kezni. Sallai azt állította, hogy a titkárság külföldön működik, a Thék Endre u. 32. számú lakásban csak a technikai apparátus volt. Fürst Sándor nem ismerte Sallai elgondolását. Ő beismerte a titkárság létezését, sőt magára vállalt mindent. Ha valakinek meg kell halnia, akkor haljon meg inkább ő.

Sallai és Fürst vezetése alatt javult meg a párt konspirációs munkája, ugyanakkor ők maguk, mivel biztonságban érezték magukat, konspirációs hibát követtek el. Nem számoltak esetleges elfogásukkal, így nem tartották be azt a konspirációs szabályt, hogy előzetesen, letartóztatásuk esetére számítva, megbeszéljék és összehangolják vallomásukat. E mulasztás volt az oka a két vallomás közötti ellentmondásnak. De nem ez a körülmény befolyásolta tragikus sorsuk beteljesülését.

A rendőrség a letartóztatást titokban akarta tar-

tani, ez azonban nem sikerült. Rövid idő múlva belföldön és külföldön egyaránt hatalmas tiltakozó megmozdulás bontakozott ki. A kommunista párt röpcédulákon hívta fel a tömegek figyelmét arra, hogy a Horthy-fasizmus gyilkosságra készül. A párt első tiltakozó röpcédulája július 20-án jelent meg: „A főkapitányságon egy hét óta a munkások legjobbjait a legválogatottabb kínzásokkal gyötrik. Gumibottal verik a talpukat, homokzsákkal a heréjüket, veséjüket rugdalják nyomorékká, mindezt azért, mert nem akarták, hogy a magyar munkásság, parasztság szótlanul, nyomorultul, védtelenül pusztuljon éhen a kormány jóvoltából, mert megmondották nyíltan, hogy háborúra készül a magyar burzsoázia . . . a Szovjetunió ellen. Ki az utcára!

Készítsetek elő tiltakozó sztrájkokat munkástársaink megmentésére! . . .

Le a statáriummal!

Budapest, 1932. július 20-án.

Forradalmi üdvözlettel

a Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottsága."

Ugyanezen a napon érkezett meg küldföldről az első tiltakozó távirat is, melyben a bécsi Halálbüntetés Elleni Liga így tiltakozott: „Megdöbbenéssel értesültünk – szól a távirat – magyar forradalmárok letartóztatásáról és szörnyű megkínzásukról. Az ügy szigorú titokban tartása nagy aggodalmat kelt. Maga a statáriális eljárás is kihívja az egész kultúrvilág tiltakozását. Excellenciád figyelmét felhívjuk az ügyre és az Ön európai lelkiismeretéhez fellebbezünk."

1932. július 21-én megindul a névvel és név nélkül a levelek és táviratok áradata. A KMP felhívására tüntetéseken, röpgyűléseken követelték az elfogott kommunisták szabad bocsátását. Egyének és munkáscsoportok tiltakozó leveleket és táviratokat küldtek a miniszterelnöknek.

Ezrek írták alá azt a tiltakozó felhívást, melynek szövegét József Attila fogalmazta: „Ne engedjük meggyilkolni azokat, akik egész életüket a proletariátus szabadságharcának szolgálatába állították!"

A haladó világ is megmozdult Sallai és Fürst megmentése érdekében. Több helyen tüntetések voltak a magyar követségek előtt. Olyan kiemelkedő személyek is tiltakozó táviratot küldtek, mint Anna Seghers, Berthold Brecht, Thomas Mann, Romain Rolland, Henri Barbusse, Louis Aragon, Johannes R. Becher, Ernst Toller, Käthe Kolhwitz, Novomesky szlovák költő, a nagyváradi, kolozsvári magyar értelmiség, köztük Tamási Áron.

A francia miniszterelnök utasította budapesti követét, járjon közre a magyar kormánynál. A magyar fasizmus a világméretű tiltakozás ellenére végrehajtotta véres tettét. 1932. július 29-én statáriális bíróság elé állították Fürst Sándort és Sallai Imrét. Mivel féltek a tömegek tiltakozó tüntetésétől, vidékről is csendőrzászlóaljakat vezényeltek Budapestre. Így a csendőrszuronyok árnyékában zajlott le a bírósági tárgyalás, amelyen még a törvényesség látszatát sem tartották be. A vádlottak védőikkel előzőleg nem beszélhettek, a védőügyvédek a per irataiba nem tekinthettek be. Fürst Sándor több heti kínzástól elgyötörten felkötött karral állt a bíróság előtt. Tudta, hogy sorsa megpecsételődött – a bírósági tárgyalás csak komédia – az ítéletet már korábban meghozták.

Nemzetközi tiltakozás

Mindezek ellenére bátran viselkedett a vérbíróság előtt. Több alkalommal kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek, nem tekinti bűntettnek amit tett és meggyőződése miatt ítélik el. Kommunista szervezkedés, „állam és társadalom tövényes rendjének erőszakos felforgatása . . ." a proletariátus uralmának létrehozására irányuló törekvés miatt halálbüntetésre ítélték őket. A maglódi úti gyűjtőfogház siralomházában búcsúzott Fürst Sándor az édesanyjától. A bírósági komédia után – annak ellenére, hogy július 29-e vasárnapra esett – két óra múlva megkezdődött az ítélet végrehajtása. Először Sallai Imrét akasztották fel. Fürst Sándort megkötözve, meggörnyedten vitték a bitófa alá. „Le a burzsoá gyilkosokkal! A proletariátus bosszút áll értünk! Éljen a második magyar proletárdiktatúra!" – kiáltotta halála előtt.

A hóhér az ítélet végrehajtását 16 óra 48 perckor kezdte el és 16 óra 51 perakor utolsót dobbant Fürst Sándor szíve.

Nagy titokban temették el őket. Féltek, hogy tüntetés lesz a sírjuknál. Még édesanyjának sem árulták el a sírhelyet, pedig többször kérte.

A fehérterror évei óta most fordult elő először, hogy a magyar fasizmus kommunistákat gyilkolt. A gyilkossággal az volt a céljuk, hogy a forradalmasodó tömegek harcának irányítóját, a Kommunisták Magyarországi Pártját lefejezzék. Ezzel a tettükkel éppen az ellenkező célt érték el. A tömegeket nem lehetett megfélemlíteni. Fürst és Sallai helytállása, bátorsága tiszteletet ébresztett minden haladó emberben és inkább harcra ösztönözte a kommunistákat. A KMP röpirata erről így írt: „Sallai Imre és Fürst Sándor elvtársainkat a magyar forradalmi harcosok legjobbjait legyilkolta a magyar fasizmus kormánya. Munkások milliói zárják örökre szívükbe őket . . . két drága harcosunk halott, de él és győzni fog a KMP a magyar proletariátus és szegényparasztság milliónak élén."

Forrásanyag:

- Balla Aladárné: Sallai Imre és Fürst Sándor élete és mártírhalála. Bp. 1955. Szikra.
- Borsányi György: Két bitófa. Népszava, 1973. március 10.
- Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1929–1935. Bp. 1964.
- Domonkos József: „. . . emlékezz, proletár!" Sallai Imre és Fürst Sándor pere. Bp. 1962. Kossuth Könyvkiadó.
- Döme Piroska: Ma 40 éve halt mártírhalált Sallai Imre és Fürst Sándor. Magyar Nemzet, 1972. július 29.
- Fürst Sándor emlékezete. Vasi Szemle, 1968. 2. szám (Ünnepi beszéd, dokumentum és emlékezés).
- Nevük, példájuk fényesen ragyog. Sallai Imre és Fürst Sándor mártírhalálának 40. évfordulóján. Népszabadság, 1972. július 29.
- M. Pásztor József: A magyar nemzet becsületének védelmében. Sajtótiltakozások Sallai és Fürst statáriális ítélete ellen. Magyar Sajtó, 1972. 9. szám.
- Sinkó Ervin: Tizennégy nap. Novi-Sad, 1966. Fórum Kiadó.
- Tamás Aladár: Statárium árnyéka borította be a börtönt. Látóhatár, 1971. 7–8. szám.
- Új dokumentumok Sallai Imre és Fürst Sándor mártírhaláláról. Párttörténeti Közlemények, 1962. 2. szám.
- (A Fürst Sándorról szóló irodalomról Csáki Pál állított össze bibliográfiát. Szombathely, 1974. Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár.)

FÜRST SÁNDOR

(Szombathely, 1899. április 7. – Moszkva, 1976.)

A Vas megyei korai ifjúmunkás-mozgalom egyik kiemelkedő vezetője. Az első világháború utolsó éveiben az ő irányításával jelentős tanoncmozgalmak zajlottak a szombathelyi MÁV műhelyben, ahol dolgozott. Az ő munkája nyomán az ifjúmunkás mozgalom az 1918-as polgári demokratikus forradalom győzelme után megerősödött és szervezettebbé vált. A szombathelyi szociáldemokrata párt balszárnyának egyik vezetője volt Kummer Ferenccel együtt. Még a proletárdiktatúra győzelme előtt jelentős munkát végzett az ifjúmunkások politikai felvilágosításában. Először a Rumi utcai Munkásotthonban, majd a Szily János utcai (ma Alkotmány utca) iskolában oktatta őket a marxizmusra. Szombathelyen nem alakult meg a KMP helyi szervezete, de ő és Kummer Ferenc kapcsolatba lépett a budapesti kommnistákkal, könyveket, brosúrákat kapott tőlük és így ismerkedett meg a bolsevik eszmékkel. Ezeket az elveket terjesztette a fiatalok között is. A szocialista forradalom győzelme után a megyei direktórium ifjúsági megbízottja volt, ugyanakkor a Testvériség című újság segédszerkesztője. Mint a KIMSZ egyik megyei vezetője, sokat tett az ifjúság érdekvédelméért. Követelte a tanoncok béremelését, az elméleti oktatások megtartását és a munkaidő betartását. Fellépett olyan mesterek ellen, akik megszegték a Tanácsköztársaság tanonc-rendeleteit.

Jelentős szerepe volt az ifjúmunkások felfegyverzésében is. Vezetésével az ifjúmunkások, mint a Vörös Őrség tagjai, részt vettek Szombathely környékén az ellenforradalmi megmozdulások elfojtásában.

A Magyar Tanácsköztársaság leverése után, 1919. augusztus 9-én a Lehár-különítmény letartóztatta. Bíróság elé csak 1920. október 5-én került. Ekkor már 14 hónapot ült, és még 6 hónapi fogházbüntetésre ítélték, amelynek letöltése után a zalaegerszegi internálótáborba zárták. Innen 1922. március 10-én szabadult. Annak ellenére, hogy rendőrségi felügyelet alatt állt, sikerült 1922. áprilisában illegális kommunisták segítségével Ausztriába szöknie. Innen a Szovjetunióba emigrált. Moszkvában a Vörös Október Édesipari Gyárban dolgozott. Mérnöki képesítést szerzett, több gépet tervezett, több újítását fogadták el. 1958-ban nyugdíjazták. Nyugdíjba vonulása után is, egészen haláláig rendszeresen végzett pártmunkát.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 1./ 15. ő. e. MSZMP KB Pl. Archív. 635–1/1920–B 2543.
- Testvériség 1918. dec. 5–1919. aug. 1-ig.

Ifjumunkások! Elvtársak!

1919. Julius 25.

A vörös katonák a harctéren végzik legszentebb kötelességüket. De hiába áldozzák vérüket értetek, ha nem segititek őket harcaikban. Minden erőnk megfeszitésével kell most dolgoznunk.

Ellenforradalmár az, aki a mühelyben nem végzi kötelességét!

Vissza kell állitani a munkafegyelmet!

Őrködjetek ti, hogy rendbontó, rakoncátlankodó, a forradalom ügyét elároló ifju proletár soraitok között ne legyen!

Nem kommunista az, aki a mühelyben rendetlenkedik, haszontalankodik.

Dolgozzatok, mert a munka menti meg a proletárhazát!

Dolgozzatok, mert ami a vörös katona markában a fegyver, az a mi kezünkben a szerszám!

Dolgozzatok! Dolgozzatok! Dolgozzatok!

Ifjúmunkásokat mozgósító röplap 1919 júliusában

GÁL JÁNOS

(Sárvár, 1892. augusztus 2. – Sárvár, 1971. május 30.)

Fiatal kőművessegéd volt a sárvári cukorgyárban, amikor 1914-ben behívták katonának, és az orosz frontra vitték. Megsebesült, de alig gyógyult fel, újra harcolnia kellett. 1915. május 28-án orosz fogságba esett. Itt először bányában dolgozott, majd tábori konyhán volt szakács. Amikor 1918. május elején fogolycsere keretében haza akart térni, Tarnopolban hetekig megfigyelés alatt tartották, s utána nem szereltették le. A zalaegerszegi helyőrségről a sárvári cukorgyári katona-őrségbe irányították, és itt lett 1919. március végén a cukorgyári munkásszázadban parancsnokhelyettes.

Urbán Lajos említi visszaemlékezéseiben, hogy Gál János a sárvári szociáldemokraták kezdeti szervezkedéseiben is részt vett. 1920-tól bekapcsolódott a cukorgyári bérmozgalmakba. A gyár vezetőségével való összeütközései miatt kénytelen volt másutt munkát keresni, mint kőműves az ország más városaiban dolgozott 1924–1928-ig. Ez után visszatért a sárvári cukorgyárba. 1930-ban a sárvári Építőmunkás Szakszervezet létrehozásában vállalt jelentős szerepet, sikeres bérharcokban küldöttként vett részt. Bekapcsolódott a faipari munkások szakszervezetének megteremtésébe is.

A Vasas Dalárda tagjaként a munkások kulturális összefogásán dolgozott. A sárvár-péntekfalusi lakosok között sok volt a szervezett dolgozó, akik Gál Jánost az 1930-as években a községi képviselőtestületbe is beválasztották szociáldemorkata programmal. Itt a munkanélküliek foglalkoztatását sürgette, szociális tárgyú javaslatokat tett.

1945-ben a Magyar Kommunista Párt sárvári szervezetének alapító tagjai között volt, és az április 5-én megválasztott pártvezetőségen belül üzemszervezői tisztséget töltött be. A párt a Nemzeti Bizottságba és az újjáalakított demokratikus képviselőtestületbe is beküldte. 1945 augusztusában súlyosan megbetegedett, ennek következménye lett, hogy a közéletben már nem tudott szerepet vállalni, a párttal való kapcsolata is megszakadt. Nyugdíjasként 1971. május 30-án halt meg.

Forrásanyag:

- Gál János visszaemlékezései. Forradalmi Múzeum, Szombathely. MA 152. – Sárvári Nádasdy Múzeum K 76. 3.
- Urbán Lajos: Sárvár munkásmozgalmának története 1905-től kezdve 1946. okt. 27-ig . . . Kézirat. MSZMP KB Pl. Archív H–u–8.
- MB. Arch./F. 1/1969/17 őe.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./1. sz. Tájékoztató/ 59. old.

A sárvári munkásdalárda az 1930-as években. A középső sor bal szélén Gál János

GEISLER ISTVÁN

(Sorkipolány, 1903. december 25. – Auschwitz, 1944.)

Sorkipolányban született 1903. december 25-én. Apja, Geisler Sándor akkor Rempehollóson volt kocsmáros és mészáros.

Négyen voltak testvérek, közülük István a polgári iskola elvégzése után a szűcs szakmát választotta, Pápán inaskodott. Itt került közelebbi kapcsolatba az ifjúmunkás mozgalommal, valamint szociáldemokrata párttagokkal.

A 20-as évek elején Szombathelyre költözött, itt először az akkori Mayer cégnél segédként dolgozott. Szombathelyen lépett be a szociáldemokrata pártba. Rendkívül sokat olvasott, s mivel munkája révén sok emberrel került kapcsolatba, széles körű tájékozottságával hamar tekintélyt szerzett magának. Később a Kossuth Lajos utcában önálló férfi divatáru üzletet nyitott. Értékes könyvtárat gyűjtött, szenvedélyesen vásárolta az akkor nehezen beszerezhető marxista műveket, terjesztette és ismerőseivel rendszeresen megvitatta a Népszavát.

Lakása, műhelye, különösen pedig raktára állandó találkozó helye volt elvtársainak, Lukács Józsefnek, Stocker Jenőnek és másoknak.

Mivel a rendőrség felfigyelt a Kossuth Lajos utcai üzletre, a veszélyessé vált találkozókat időnként szüneteltetni kellett, a fontosabb okmányokat, leveleket és röplapokat Geisler táplánfai rokonainál rejtegették.

A második világháború időszakában Geisler István ismerősei körében háború ellenes agitációt folytatott. Amikor a német fasiszták megszállták hazánkat, „az országos közbiztonságra veszélyes" és „az állam biztonságára aggályos" magatartása miatt a rendőrség emberei Geisler Istvánra is lecsaptak. Lukács Józseffel, Gerő Bélával, dr. Heimler Ernővel, dr. Mayer Józseffel, dr. Mosonyi Dezsővel és Spiegler Bélával együtt 1944. április 22-én este 6 órakor őt is letartóztatták. Először Szombathelyen vallatták, és tartották őket fogva, majd május 12-én – egy német SD-tiszt utasítására – Nagykanizsára internálták. Az ottani toloncház május 16-án igazolta „átvételüket". Ettől kezdve biztosat senki sem tud Geisler Istvánról. Sógornője – ma már nem ellenőrizhető – magánértesülése szerint 1944 végén Auschwitzban gyilkolták meg.

A Szakszervezetek Vas megyei Tanácsának székházában emléktábla őrzi a nevét.

Forrásanyag:

- VasmL. az államrendőrség szombathelyi kapitányságának iratai, 27. csomó, 1475/1944.
- Bertalan Lajos: Tizennégyen 1944-ből. Szombathely, 1967.
- Kapui Károly (Nemesrempehollós, Lenin u. 6. szám alatti lakos) visszaemlékezése.

A nyilasok által elhurcolt mártírok emléktáblája Szombathelyen a Szakszervezetek székházában

GERGYE LÁSZLÓ

(Szombathely, 1908. június 23. – 1944.)

A szombathelyi Szövőgyár utcában, közel a vasútállomáshoz lakott századunk első évtizedében Gergye Ferenc vasúti fűtő családjával. Három gyermeke – István, Sándor és László – közül a legfiatalabb, László 1908-ban született. Az elemi iskola elvégzése után (közben gyerekfejjel az első világháborút, a győztes majd elbukott forradalmat és a rá következő horthysta berendezkedést is átélte) két osztályt a polgári iskolában is kijárt, de mint sok más munkásgyerek, inkább a gyorsabb kenyérkeresetet ígérő inaskodást választotta: géplakatos szakmára indult. A segédlevél megszerzése után a szövőgyárban kapott munkát. A katonaságtól leszerelve ugyancsak a pamutipar munkása lett, a szövöde kikészítő részlegében kapott a gépek mellett állandó beosztást.

A munkásmozgalommal már ifjúmunkás korában megismerkedett, s a szövőgyári munkatársak körében mint szervezett munkásnak jó neve volt. Ismerősei és munkatársai azt is megjegyezték, hogy a mozgékony, határozott egyéniségű, jó felépítésű Gergye a jogos bérkövetelések egyik szószólója. Takács Alajossal, Kondics Istvánnal és másokkal együtt nagy része volt abban, hogy a munkásság, a vidékről bejáró kétlakiak legtöbbje is felismerte, milyen hátrányos helyzetbe kerül, ha a tőkés nem cseréli ki újakra a régi, elavult gépeket, s avult műszaki feltételek között akarják bevezetni a bedó-rendszert.

Gergye rendszeresen eljárt a szombathelyi szervezett munkások Kossuth utcai szakszervezeti otthonába.

Ezeken a találkozókon – a majdnem mindig ott figyelő, hallgatózó rendőrségi besúgókat félrevezetve – sakk vagy kártyajáték közben cserélték ki tapasztalataikat, beszélték meg a legújabb eseményeket és a közös tennivalókat.

Feleségét nem avatta be munkásmozgalmi tevékenységébe, ő a munkásfeleségek küzdelmes életét élte, a Brenner János utca 5. szám alatti lakásukban. Visszaemlékezései – több mint négy évtizeddel a harmincas évek munkásharcai után – nagyon hézagosak, bizonytalanok. Arról sem tud, hogy a férje a gyárban néha szembefordult feletteseivel. Németh Györgyy kőműves, Gergye egykori jóbarátja és gyári munkatársa szerint egy bérügyi vita után Sághy főkönyvelő megfenyegette Kondicsot és Gergyét: „majd lesz még gondom magukra." A hivatalos gyári okmányokon 1931-ben feltűnt Sághy Antal neve, foglalkozásáról pedig az akkori fogalmazásban az, hogy „főtisztviselő". Később a gyár főkönyvelőjeként, pénzügyi szakemberként ismerték, s jobboldali ügybuzgósága ugyancsak közismert volt. Különösen a gyár hadiüzemmé nyilvánításától, 1942-től lett egyre nagyobb befolyása az üzem életének minden te-

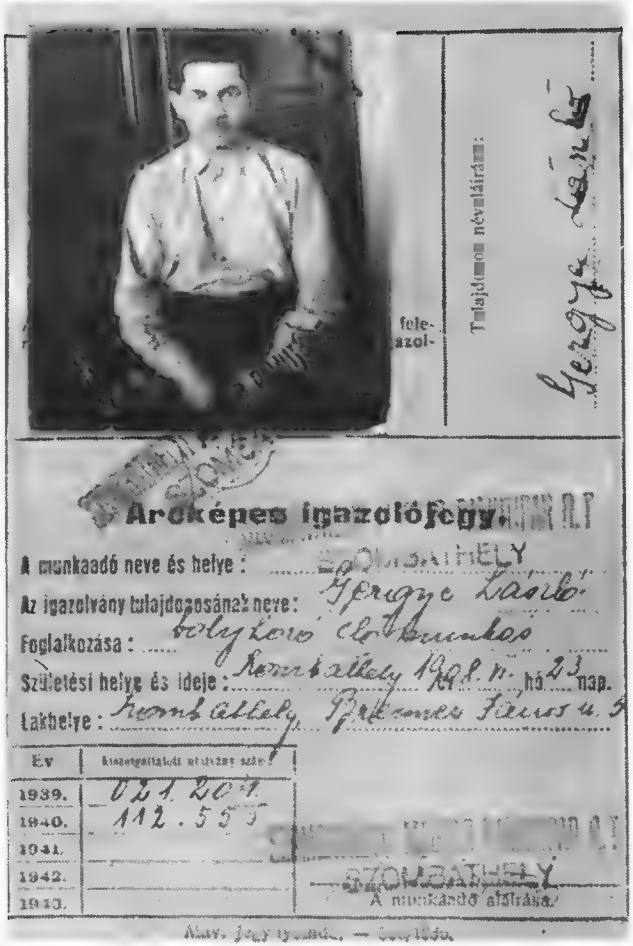

Gergye László arcképes igazolójegye

rületén. 1944-ben őt nevezték ki a város nyilas parancsnokának, s bizonyára nem véletlen, hogy a novemberben elhurcoltak között hárman a szövőgyáriak közül kerültek ki.

Gergyét – felesége visszaemlékezése szerint – Brenner utcai lakásukról vitték el 1944. november 3-án reggel. A Faludi Ferenc utcai rendőrségi fogdából kicsempészett üzenetben – egy hivatalos, gépelt papír üres foltjaira grafitceruzával írva – tudatta: „Baloldali tevékenységgel vagyunk vádolva. Légyszíves, azonnal menj el Sümeghy százados úrhoz, mert internáltak bennünket. Csak az tud segíteni. Kérd meg nagyon szépen. A Laci menjen be a gyárba, beszéljen Kondics Zolival (az ugyancsak letartóztatott Kondics István szövőgyári munkás fiával. A szerk. megjegyzése), küldjenek takarót, meg dohányt. Sümeghy százados úr este a Kovácsban található."

Ebből a gyorsan papírra vetett drámai híradásból világosan kiderül, hogy Gergye László tisztában volt rendkívül súlyos helyzetükkel, de még abban bízott, mint később kiderült, teljesen hiába, hogy a Pamutipar katonai parancsnoka, Sümeghy százados (aki a város akkor legelőkelőbb szállodájában és mulatójában tartózkodott esténként) a termelőmunka zavartalansága végett bizonyára hajlandó lesz közbenjárni az elhurcolt szakemberekért.

Két lapot küldött még a következő napokban, mindkettőt útközben írta. Szombathelyről ugyanis marhavagonokba zárva szállították őket Komáromba, majd onnan Németországba, s a gyakori légiriadó és más közlekedési akadályok miatt vesztegeltek egy-egy állomáson. A győrszemerei állomásról 1944. november 8-án keltezett postai levelezőlapon tudatta: „Talán pénteken Komáromba érkezünk..." A másik lapot egy nappal később Ácsról írta, tehát bizonyos, hogy a szombathelyi csoportot Komáromba vitték. Azt, hogy nem szokványos internálásról lesz szó, amilyenre a Horthy-korszakban általában sok példa volt, hanem egy náci koncentrációs táborba kerülnek, a majdnem biztos halálba, nem tudhatta. Illúziói viszont nem voltak a fasizmusról, ezt egykori harcostársa, az ugyancsak szövőgyári Takács Alajos visszaemlékezéséből tudjuk:

„Lacival egyik utolsó találkozásom azért is örökké emlékezetes, mert az a nap, október tizenötödike legrosszabb álmaimban még most is visszatér. Hallottam délben a rádióban Horthy beszédét, hogy kilépünk a háborúból, nem sokkal rá meg a nyilasok jelentkezését. Kimentem az Erzsébet-parkba, ott futottam össze Gergyével, aztán együtt sétálgattunk föl a jégpincék felé. Megkérdeztem tőle, mit gondol, mi jöhet ezután.

A szombathelyi pamutipari munkások között

Azt mondta, ez lesz a legszomorúbb és legkegyetlenebb időszak, mert a nyilasok, a nácik mindenre képesek. Megfogadtuk, hogy bármi történik velünk, gondunk lesz egymás családjára. Ha valamelyikünk például nem éli túl ezeket az időket, a másik gondoskodik arról, hogy az árván maradt családnak támasza legyen. Mintha csak éreztük volna, mi vár ránk . . ." Felesége nem emlékszik rá, hova, melyik német táborba vitték, azt sem tudja, mikor végeztek velük. A visszaemlékezések szerint azonban hitelt érdemlő az a hír, hogy Dachauba hurcolták a szombathelyieket.

Forrásanyag:

- Bogdán István: a Szombathelyi Pamutipar Története – Szombathely, 1969.
- Bertalan Lajos: 14-en 44-ből, Szombathely, 1967. A Szakszervezetek Vas megyei Tanácsa kiadványa.
- Gergye Lászlóné (Szhely, Lenin u. 31.) birtokában Gergye katonakönyve, házassági anyakönyvi kivonat, valamint a letartóztatás után írt – szakadozott – levél és két levelezőlap.

GERŐ (Goldschmiedt) BÉLA

(Szombathely, 1895. február 20. – 1944.)

A magyar kapitalizmus kései fejlődésével és mohóságával járó kizsákmányolás nemcsak a munkásokat és parasztokat sújtotta, hanem a városi kispolgári rétegeket is. A kisiparosok, kiskereskedők közül néhányan felismerték, hogy helyzetükön csak akkor változtathatnak, ha a munkások általános gazdasági és politikai harcához csatlakoznak. Ez a felismerés vezette Gerő Bélát is – fiatalon – a szociáldemokrata pártba, a baloldali mozgalomba.

1895. február 20-án született Szombathelyen. Iskoláit (elemi, polgári) is itt végezte. Apja, Goldschmiedt Jakab, szabó volt.

Lengyel István visszaemlékezése szerint a fiuk már 15 éves korában belépett a szociáldemokrata pártba, szülei tudta nélkül. Fiatalos lendülettel végezte megbízatásait az ifjúság és a felnőttek körében. Később ez a tevékenysége higgadt, tudatos és körültekintő mozgalmi munkává érett.

1913–14-ben a fővárosban, a Brammer Ödön cégnél volt alkalmazásban mint kereskedősegéd. 1915. május 15-én vonult be a 83. gyalogezredhez, s 1918. dec. 10-ig teljesített katonai szolgálatot.

Przemysl, Luck, Bukovina frontjai, sebesülés Lublinnál, majd felépülése után a Piave melletti front következett.

Szolgálatának első szakaszáról naplót vezetett a közel 190 cm magas, délceg katona. Feljegyzéseiben megjelennek a pusztítás döbbenetes képei :„A drótakadályoknál ... százszámra hevernek a hullák. Még élő sebesültet is találtunk köztük." „Ha ismerős, vagy fiatal, jóképű arcot láttam, sóhajtottam egyet s tovább dolgoztam szótlanul." „Szept. 19.: most egy nagy sírt ásunk az orosz halottaknak, de olyan ágyútűz van, hogy a sírgödörbe mi bújtunk bele. Itt írom e sorokat is. Felkiabálunk a halottaknak, hogy várjatok türelemmel, megtelt. Az első hely a mienk, aztán jöttök ti."

A Tanácsköztársaság idején vöröskatonaként újra fegyvert fogott, harcolt az előző háború iszonyata ellenére is, mert igaz célt látott maga előtt. A proletárhatalom megdöntése után Ausztriába emigrált, kb. fél évig Grazban talált munkát. (Ez utóbbihoz német nyelvtudása is hozzásegítette.) Ezután visszatért Szombathelyre, s kereskedelmi alkalmazottként dolgozott. Megnősült, felesége Deutsch Mária. 1932-től a Nádasdy F. u. 24. sz. házban lakott fiával és feleségével, akiket 1944-ben Auschwitzba deportáltak.

Fokozatosan újra kiépítette kapcsolatait a baloldali gondolkodású ismerősökkel, szociáldemokrata munkásokkal, kiskereskedőkkel, kisiparosokkal, értelmiségiekkel. Szűkebb baráti – elvtársi köréhez tartozott dr. Heimler Ernő, Hammersch-

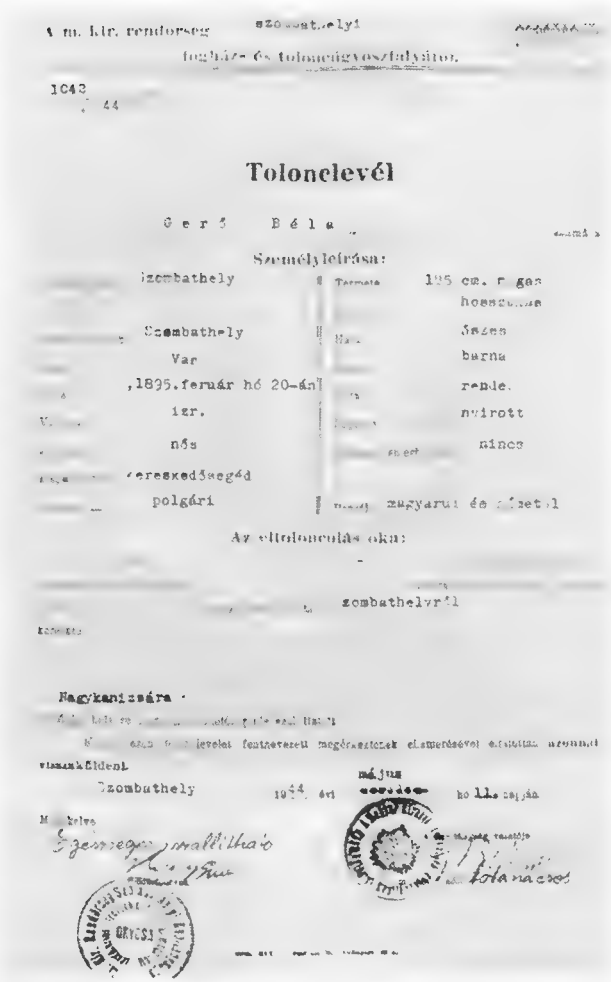

Toloncievél

Gerő Béla tolonclevele

midt János és Vályi Manó is. Az MSZDP megbízásából többször megfordult a fővárosban, s utasításokat, feladatokat közvetített Szombathelyre.

Mozgalmi munkájához ügyesen használta fel a Közalkalmazottak Országos Szövetségében és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetében vállalt funkcióját, mivel azok legális keretet biztosítottak tevékenységéhez.

A II. világháború utolsó éveiben egyre nehezebbé vált a baloldali szervezkedés Szombathelyen Gerő Béla számára is. A rendőrség az államrendre politikailag veszélyesnek minősítette. Az emlékező Lengyel István jelenlétében többször tárgyalt Ávár István MSZDP titkárral az illegalitásba vonulás lehetőségéről.

A hitlerista megszállást titokban előkészítő rendőrtisztviselők, nyilas politikusok, többi baloldali gondolkodású társáéval együtt az ő nevét is a német biztonsági szervek kezébe juttatták.

1944. április 22-én 18 órakor tartóztatták le őt is, a három másik szociáldomokratával együtt.

Arndt SS-Hauptscharführer 1944. ápr. 28-án kelt, s a szombathelyi rendőrséghez intézett átiratában kérte, hogy az ápr. 22-én letartóztatottakat – megfelelő felügyelet mellett – szállítsák el a legközelebbi internálótáborba. Ennek alapján a magyar hatóságok az 1944. május 10-én kelt határozattal internálták Nagykanizsára. Indok: „... a német biztonsági szervekkel együtt lefolytatott nyomozás eredménye alapján megállapítható volt, hogy nevezett ... veszélyes magatartást fejtett ki, exponált egyénekkel való állandó érintkezése jelen háborús viszonyok között az állam biztonságára aggályos, miért is őt cselekményeiért és magatartásáért internálom."

Az utolsó iratból tudjuk, hogy 3 társával együtt május 12-én átszállították Nagykanizsára. Sorsáról további jel, adat nem tudósít. Valószínűleg a náci haláltáborok egyikében oltotta ki életét a fasizmus.

Forrásanyag:

- Unokaöccsének Lengyel Istvánnak (Bp. V., Kossuth L. tér 13–15. II. e. 1.) az írásos visszaemlékezése. (Lelőhely: Berzsenyi Könyvtár.) Az életrajz nagyobb részben az ő visszaemlékezésére épül, amiért külön köszönettel tartozunk.
- Vályi Manó visszaemlékezése. (Lelőhely: Berzsenyi Könyvtár.)
- VasmL. Az Államrendőrség Szombathelyi Kapitányságának iratai. 27. csomó 1475/1944. A további adatok, idézetek ebből valók.
- Bertalan Lajos: Tizennégyen 1944-ből. Szombathely, 1967. 42–44. p.

GOMBIS ANTAL

(Budapest, 1902. március 18. — Budapest, 1967. december 23.)

Édesapja fuvaros volt a budapesti vágóhídon. Gyermekkorában ő is ott dolgozott apjával együtt. 1914-től 1919-ig rézművességet tanult a Magyar Vegyesipari Gépgyárban. Már tanonc korában részt vett az ifjúmunkás mozgalomban, a kőbányai fiatalok egyik vezetője volt. 1919. márciusában szabadult fel mint rézműves segéd. Ettől az időtől tagja a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének. A Tanácsköztársaság idején a KIMSZ-ben is tevékenykedett. A Tanácsköztársaság leverése után munkanélkülivé vált, majd útépítésen dolgozott Budapesten. Először 1920. május 22-én tartóztatták le, mert dicsőítette a Tanácsköztársaságot. Bizonyítékok hiányában szabadon bocsátották, de több éven át rendőri megfigyelés alatt tartották. Részt vett a Magyarországi Szocialista Munkáspárt megalakításában is. 1926. áprilisában baloldali magatartása miatt kizárták a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetéből és az MSZDP-ből. Az MSZMP-ben való tevékenysége miatt 1927. január 22-én röpiratok terjesztéséért letartóztatták. Mivel kommunista tevékenységet nem tudtak rábizonyítani, szabadon bocsátották.

1928-tól a Röck Gépgyárban dolgozott. 1934-ben visszavették a Vasas Szakszervezetbe. Itt végzett mozgalmi munkát 1944-ig. Mint szerelő járta az országot, így lehetősége volt, hogy a KMP illegális tevékenységében is részt vegyen. Munkahelyein a Szovjetunió mellett agitált, terjesztette a Vörös Segély bélyegeket. A II. világháború végén szabotálta a Mátravidéki Erőmű leszerelését, ezért a nyilasok ki akarták végezni. Budapestre szökött és itt érte meg a felszabadulást. Alig pár nappal Budapest felszabadulása után jelentkezett pártmunkára az MKP VIII. kerületi pártbizottságán. A párt a szakszervezetbe küldte dolgozni. A Szaktanácstól azt a megbízást kapta, hogy indítsa meg Buda déli részén az üzemeket. A felszabadulás után tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek.

1945. május 3-án Vas megyébe küldték mint a Szaktanács megbízottját és szervezőjét. 1945. május 18-tól a Szakszervezetek Vas megyei Vezetőségének titkári teendőit látta el. Mint megyei titkár jelentős munkát végzett a Vas megyei szakszervezeti mozgalom újjászervezésében és új szakszervezetek megalakításában. Irányította a szakszervezetek harcát a megye újjáépítésében és a munkanélküliség leküzdésében, szervezte az üzemi bizottságokat. A szakszervezetek élén harcolt a tőkés gyártulajdonosok ellen. 1948. december 8-án Budapestre távozott a megyéből. Itt a Vasas Szakszervezet Munkaközvetítő Hivatalának a vezetője lett. 1950-ben saját kérésére az Április 4 Gépgyárba helyezték szerelőnek. Mint a gyár munkása részt vett Inota, Dunaújváros, Kazinc-

barcika, Berente építésében. 1953–1955-ig Lengyelországban dolgozott. Jó munkájáért, becsületességéért munkatársai szerették. Több alkalommal kapott élmunkás és sztahanovista jelvényt. Ahol megfordult, mindenütt végzett pártmunkát. Kazincbarcikán pártbizottsági tag volt. Amikor 1956-ban Kazincbarcikán az ellenforradalmárok fel akarták robbantani az erőművet, egyike volt azoknak, akik megakadályozták. Részt vett az ellenforradalom leverésében és az MSZMP szervezésében. 1962-ben, nyugdíjazása után visszatért Budapestre. Annak ellenére, hogy 1965-ben egyik lábát amputálni kellett, haláláig aktív pártmunkás maradt.

Forrásanyag:

- Szabad Vasmegye 1945–48-ig.
- Új Vasvármegye 1947–48-ig.
- Szakszervezetek Központi Levéltára.
- Szakszervezetek Vas megyei Tanácsának Archívuma.
- MSZMP KB. Pl. Archív. (638. f. 1) 1920. IV. – 13-5286.
- Budapest XIII. kerületi Pártbizottságának felszabadulás előtti párttagok és munkásmozgalomban részt vett személyek nyilvántartása.
- Nővérének, Súlyosi Mártonnénak a szóbeli közlése.

GŐCZE GÉZA

(Nagysitke, 1898. január 17. – Győr, 1972. november)

Munkáscsaládban született 1898. január 17-én Nagysitkén. Még gyermekkorában szüleivel Győrbe költözött. Az elemi iskola elvégzése után, mint a legidősebb fiúgyermeknek, kenyérkereset után kellett néznie. Előbb alkalmi munkás volt, majd az Ágyúgyárban kapott állást. Itt lett 1917-ben a vasas szakszervezet tagja.

A Tanácsköztársaság idején Győrben a városi Munkástanács tagjává választották. Amikor pedig a fiatal proletárállam ellen megindult az intervenciós támadás, a 19. kisalföldi gyalogezred egyik zászlóaljának politikai megbízottjaként harcolt az északi fronton.

A Tanácsköztársaság leverése után letartóztatták és Siófokra internálták. Szabadulása után rendőri felügyelet alatt tartották.

1922-től betonmunkásként dolgozott egy győri építőipari vállalkozónál. A szigorú rendőri felügyelet ellenére mozgalmi kapcsolatai nem szakadtak meg. A húszas évek második felétől rendszeresen látogatta az építők szakszervezeti helyiségeit, a szociáldemokrata pártszervezetet. 1927-től az MSZDP tagjaként részt vett a párt röplapjainak terjesztésében, tagtoborzó háziagitációban,, Népszava-előfizetők gyűjtésében.

1944 októberében – mint megbízhatatlant – munkaszolgálatra vonultatták be.

A felszabadulást követően Győrben belépett a Magyar Kommunista Pártba, s előbb kerületi titkár, majd a Gráb-gyárban üzemi titkár lett. Mint népbírósági ülnök és B-lista bizottsági tag, tevékeny részt vállalt a demokratikus közélet kialakításában.

1948 októberétől Győr város helyettes polgármestereként, majd a tanács megalakulása után az SZTK győri igazgatóságának igazgatóhelyetteseként dolgozott. 1954-től 1957-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig iktsz-elnök volt.

Nyugdíjba vonulása után úttörő munkát végzett Győr munkásmozgalom-történetének feltárásában. 1967-ben Szocialista Hazáért Érdemrenddel tüntették ki.

1972 novemberében halt meg. Emlékét Győrben róla elnevezett utca őrzi.

Forrásanyag:

– Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajzgyűjteménye. Győr, 1975.

GUTTMAN JÁNOS

(Németlövő, 1875. október 15. — Szombathely, 1968. december 28.)

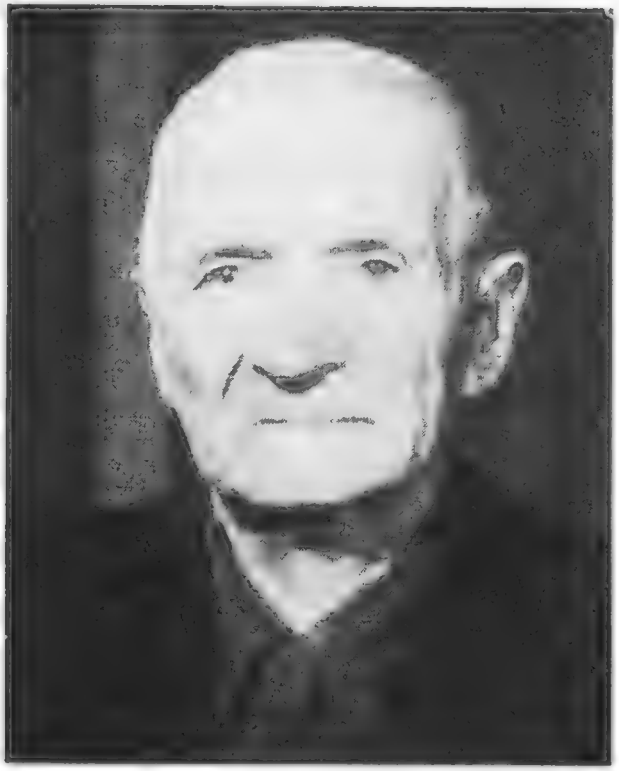

A Vas megyei munkásmozgalom egyik legrégibb alakja. Édesapja szegény földműves, aki fiának jobb sorsot szánva asztalosnak taníttatta. A századforduló táján szerzett segédlevelet, s a jó eszű, ügyes kezű fiatal szakmunkás csakhamar megismerte azokat a szaktársakat, akik a szervezett munkásmozgalom úttörői voltak Szombathelyen és Vas megyében.

Az országban és Szombathelyen is az 1900-as évek elején teremtődtek meg a munkásmozgalom szervezésének feltételei. A megye iparral foglalkozó lakossága rövid idő alatt megkétszereződött. Egy, a korral foglalkozó tanulmány kifejti, hogy: „. . . e kérdésben nem ez a növekedés a döntő, hiszen a közel 27 000 ipari foglalkozásúból 20 000 kisiparos, vagy nála dolgozó szakmunkás és segéd. A lényeges változást inkább az a körülbelül 7000 fő jelenti, amely valóban nagyipari termelésben, tőkés üzemben dolgozik, s ott érdekeinek és életének alakulása a szervezkedésre, a szervezettségre módot és lehetőséget ad."

Szombathelyen 1903. január 10-én alakult meg a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségének helyi csoportja a Hollán Ernő utcai Forster-féle vendéglőben. Guttman János és társai azonban ezt megelőzően, már 1902-ben létrehozták a szakszervezet famunkás csoportját.

A szakszervezet tagjai — köztük Guttman János is — kemény harcot folytattak a megélhetésért, a bérek emeléséért, később számos politikai célkitűzésért. Kezdetben csak a munkabérek alacsony volta, az egyre elviselhetetlenebb munkanélküliség sodorta egybe a munkásokat, később azonban ez a harc mindinkább politikai tartalmat kapott. Az orosz munkásság 1905-ös megmozdulásai igen nagy hatással voltak az itthoni sztrájkmozgalmakra. A gazdasági harc mellett mindinkább érvényre jut a politikai jogok, mindenekelőtt az általános választójog követelése.

Sztrájkoltak a gyárakban, az üzemekben, az építkezéseken. A kőművesek például valóságos népgyűlést verbuváltak 1906. május 21-én.

Guttman János e századforduló után kibontakozott szervezkedések idején jegyezte el magát egy életre a munkásmozgalommal. Felfénylő arccal emlegette mindig ezeket a harcokat. És a győzelmeket is. Az 1906-os zászlóavatást a szőkeföldi sörkertben, amelyről a korabeli lapok is megemlékeztek. „A szombathelyi szervezett építőmunkások vasárnap délelőtt avatták fel nagy ünnepség keretében zászlójukat. Délelőtt fél tíz órakor hosszú sorban vonultak a munkások a munkásotthonból a lefedett zászló alatt a szőkeföldi sörkertbe, ahol már nagy embertömeg várta az érkezőket. Az ünnepséget Handler Gyula beszéde nyitotta

meg, aki kitartó küzdelemre, együttartásra buzdítván a munkásokat, levette a zászlóról a leplet. A nehéz, bíborvörös selyemből készült lobogó egyik oldalán a szervezett munkások jelvénye: a két kézben tartott kalapács, a másik oldalon pedig ez a felírás: a Szombathelyi Építőmunkások vannak arannyal hímezve . . ."

A zászlót ma a Forradalmi Múzeumban őrzik Guttman János magnószalagra mondott visszaemlékezéseivel együtt.

A korai harcokban edzett asztalos szakmunkás 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején belépett a szociáldemokrata pártba. Tömegszervezőként vett részt a munkában. A proletárhatalom megdöntése után a famunkások szakszervezete több ízben, például 1925-ben indított sztrájkot Szombathelyen a nyolc órás munkaidő bevezetéséért.

A felszabadulás után az elsők közt lépett be a Magyar Kommunista Pártba, s bár nem volt már fiatal, ifjúi hévvel vetette magát újra a küzdelembe. A tapasztalt munkásvezető a koalíciós időkben sok hasznos tanáccsal látta el elvtársait, majd később azokat, akik átvették tőle a stafétabotot. Az 56-os ellenforradalom idején is példamutatóan kitartott elvei mellett, s 1960-tól haláláig az Építők Szakszervezete nyugdíjas csoportjának állandó elnökeként részt vett szinte minden megmozduláson. A május 1-i felvonulásokon, ünnepségeken hajlott kora ellenére mindig ott látták, s rendszeresen eljárt a szombathelyi veteránok klubjába, ahol egykori és későbbi harcostársaival felidézgette a múltat.

Guttman Jánost 1955-ben a Munka Érdeméremmel, 1959-ben a Tanácsköztársasági Emlékéremmel, 1967-ben pedig a Szocialista Hazáért Érdemrenddel tüntették ki.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F. 56.
- Horváth Ferenc: A munkásosztály kialakulása, szervezkedése és mozgalmai (1867–1914). Vas megye, Helytörténeti tanulmányok – 1958-as kiadás.
- Joó Gyula: Zászlóvivők, a megyei építőmunkások mozgalmairól készült tanulmány.
- Szombathelyi Friss Újság, 1906. június 27. sz.
- Pálmai János visszaemlékezései (Guttman János unokája), Szombathely, Bem József u. 14.

HAÁSZ ÁRPÁD

(Őriszentpéter, 1896. augusztus 16. — Budapest, 1967. április 1.)

Haász Árpád alakja és munkássága túlmutat Vas megye határain, s nem csupán a magyar munkásmozgalom, de az egyetemes progresszió nagy egészébe illeszkedik. Mégis hangsúlyoznunk kell azt a körülményt, hogy a KMP alapító tagja, az osztrák és a francia baloldali mozgalmak és az antifasiszta ellenállás kiemelkedő képviselője a történelmi Magyarország egyik legelmaradottabb vidékének, az Őrségnek szülötte. Bizonyosra vehető, hogy az eszmélkedő ifjúkor meghatározó szellemi élményei mellett, a Galilei-körben és a forradalmi szocialisták csoportjában szerzett tapasztalatokon túl a gyermekkor nyomasztó emlékei alapvetően meghatározták Haász Árpád messze ívelő életpályáját.

1896. augusztus 16-án született Őriszentpéteren. Az Őrség központjában ekkor még csupán a vasútállomás, a postahivatal és a takarékszövetkezeti pénztár jelezte az idők változását; a környező táj és lakói éppen olyanok voltak, mint évszázadokkal korábban. A gazdálkodás archaikus szinten rekedt meg, az egysíkú mezőgazdasági termelést a soványan fizető, vízmosásos földeken némi kenyérgabona-termesztés, a szél és víz által újra meg újra elhordott termőrétegből kicsikart kevéske rozs, hajdina, köles adta. A lakosság megélhetésének csaknem kizárólagos forrása a nagy kiterjedésű erdőkben folytatható fakitermelés, fafeldolgozás és az állattartás volt. A szeres településű községek határa sok esetben még tagosítatlan, az őrségi parasztgazdaság pedig, az általánossá vált társadalmi munkamegosztásból kirekesztetten, önellátásra rendezkedett be. A földtulajdonnal nem rendelkezők a Batthyány grófok, vagy a szentgotthárdi apátság birtokain cselédeskedtek, a környék ipari üzemeiben próbáltak szerencsét, vagy a szélesebb körben elterjedt falusi kismesterséget, a gerencsérséget tanulták ki. Nagy számban indultak innen „rakottabb tájakra" a summások, kubikosok, s fogytán fogyott a népesség a törvénnyé vált egyke és a tömeges kivándorlás révén is.

Haász Árpád apja az Őrség életviszonyait megszenvedő kisember, kereskedelmi alkalmazott volt. Nem csekély erőfeszítést követelt tőle, hogy jóeszű fiát taníttassa. Árpád az imperialista világháború kirobbanásának napjaiban, a szarajevói merénylet idején szerzett érettségi bizonyítványt Szombathelyen, s az 1914-es év őszén már elsőéves joghallgatóként lehetett tanúja a Szerbia „megbüntetésére" készülő főváros háborús hisztériájának. Budapesten élte meg a villámháborús győzelemhez fűzött vérmes remények szertefoszlását, a „Mire a levelek lehullanak . . ." népámító ígéretének csúfos kudarcát. Szerbia nem várt makacs ellenállása, az orosz csapatok galiciai

sikerei, a marne-i front megmerevedése, a gorliczei áttörésről, a 30 és feles ütegek sikereiről, vagy Párizs bombázásáról érkező lelkesítő hírek ellenére, a távoli jövőbe utalták a háború mind jobban várt befejezését. Az állóháborúra kellően fel nem készült Osztrák–Magyar Monarchia hátországa apátiába süllyedt; az első háborús év 600 000 fős veszteségét hírelő hivatalos értesítések „elesett, eltűnt, hadifogságba esett" sztereotípiái, a zsúfolt sebesültszállítmányok, a háborús helyzetre való hivatkozással leszorított bérek, a jegyrendszer bevezetése ellenére növekedő élelmezési és ellátási nehézségek, a lapok üres hasábjai hónapok alatt eloszlatták a tömegek kezdeti lelkesedését.

Haász Árpád a helyét kereste e felbolydult világban és a Galilei körben találta meg; első egyetemi éve végén, 1915-ben már tagja volt a demokratikus értelmiséget tömörítő társaságnak. A Galilei kör soha nem volt egységes programmal bíró, homogén összetételű szervezet. A háború előtt egyaránt hatottak rá a szociáldemokrácia és a Justh-féle párt eszméi, Jászi Oszkár tanulmányai és Ady költészete, de nem maradt tőle idegen még Giesswein Sándor prelátus kereszténységszocializmusa sem. A kör a háború első éveiben balra tolódott: polgári radikálisok, szindikalisták és anarchisták sorakoztak föl az „élő" Internacionálé Zimmerwaldban meghirdetett pacifista programja mögé. Ekkor még Haász Árpád sem tudhatta, hogy a zimmerwaldi konferencián valójában a megalkuvó centristák csoportja érvényesítette akaratát. Társaihoz hasonlóan ő is csak 1917-ben ismerte fel a valóságos helyzetet, akkor, amikor Oroszországban a februrári forradalom nyomán megdőlt a cári önkényuralom, Németországban ezerszámra terjedtek a Spartakus-levelek, s az egész világ felfigyelt az Áprilisi Tézisekre.

A Galilei körben is megindult egyfajta polarizáció. Haász Árpád Duczynska Ilonával, Sugár Tivadarral, Végh Dezsővel, a Kelen házaspárral és másokkal megalapítója lett a magát „forradalmi szocialistáknak" nevező radikális háborúellenes csoportnak. 1917 augusztusában már sztrájkokat és tüntetéseket szervezett, szeptemberben pedig ő fogalmazta meg a „Zimmerwaldhoz csatlakozott magyarországi szocialisták csoportjának" első, „Munkások! Testvérek!" címmel megjelent röplapját. A Zimmerwaldra utaló kiáltvány sorai sok tekintetben túlmutatnak Zimmerwaldon, egy születőben levő osztályharcos forradalmi programot sejtetnek: „Békejegyzékek, békerezolúciók, békekonferenciák dacára a háborús tél borzalmai előtt állunk . . . Háború a háború ellen! Ehhez az eszméhez tapad Pétervár és Moszkva forradalmi proletársága . . . Olaszországban most születik meg a forradalom . . . Testvéreink, rajtunk a sor! Értsük meg végre, hogy nekünk, proletároknak nincs mit tanácskozni hadicélok és békefeltételek felett. Egy közös ellenségtől szabadítjuk meg a világot, ha harcolunk, csak ellene harcolhatunk . . ."

A rendőrség hamarosan felfigyelt a csoportra. 1918 januárjában feloszlatták a Galilei-kört és letartóztatták a forradalmi szocialisták egész sorát, köztük Haász Árpádot is. Január 18-án általános politikai sztrájk bontakozott ki az egész országban. Az államhatalom képtelen volt tartósan úrrá lenni a forradalmi helyzeten. A rendőri őrizetből szabadult Haász Árpád a késő tavaszon a diákmenzán uralkodó állapotok miatt lázongó diákok éhségsztrájkját szervezte, s küldöttséget vezetett Bárczy Ödön főpolgármesterhez. A városházi urak magyarázkodását ezekkel a szavakkal utasította vissza: „Elég volt a kalóriaszámításokból, adjanak valamit enni!" „Katonatestvéreink!" című röpiratát kalandos utakon juttatta el a budapesti kaszárnyákba, s csodálkozva vette hírül, hogy az néhány nap leforgása alatt cseh fordításban Prágába is eljutott, s talán még a cattaroi matrózlázadás kirobbanásában is szerepet játszott.

1918 nyarán megkapta jogi diplomáját. A Tanácsköztársaság kikiáltásáig joggyakornokként dolgozott, figyelmét azonban a politikai események kötötték le. A forradalmi szocialisták legjobbjai közt alapító tagja lett a novemberben megalakuló Kommunisták Magyarországi Pártjának. A proletárdiktatúra alatt a Közoktatási Nép-

"MUNKÁSOK ! TESTVÉREK !"

– Békejegyzékek, békerezolúciók, békekonferenciák dacára a háborus tél borzalmai előtt állunk. Tehetetlenek a háboru szörnyetegével szemben azok, akik azt könnyelmen és örjöngő hatalomból rénkszuditották. Az uralkodó osztályokat képviselő kormányok és külügyminiszterek, diplomaták nem tudják visszaadni az [illegible] a népeknek a békét, még ha egyikük-másikuk szeretné is, nem tudják, mert gazdasági ellentétek vannak köztük és ha béketárgyalásokra kerülne a sor, imperialista törekvésekből engedni kell. Tűrjük-e, szenvedjünk-e tovább csak azért, mert a német császár a hadvezetőség és a kancellár még mindig idegen népeket akar leigázni? vagy mert az angol-amerikai imperialistáknak még nem volt elég a vérontásból. Várjuk-e, még eljutunk végelgyengülésünkhöz, utolsó szellemi és gazdasági javainkat, testvéreink drága életét pusztítják az általunk gyártott öldöklő gépek? Belenyugodjunk-e abba, hogy akkor jussanak majd megegyezésre a kormányok, mikor az általános nyomor idehaza, a gépfegyvereink ágyuink odakint az utolsót [illegible] már közöttünk? Nem várhatunk, nem nyugodhatunk bele, nem türhetjük, hogy testvéreink több telet töltsenek a lövészárokban! A további öldöklés megakadályozását, a béke kierőszakolását nem várhatjuk már azoktól sem, akiknek ez kötelessége volna. Hisz láthatunk kellett, hogy a világ [illegible] proletárjainak közös érdekeit szolgáló egyöntetű elhatározás sem tudott megszületni Stockholmban. Nem tudtak összegyűlni és megegyezni azok a hivatalos pártvezérek, akik között [illegible] ellentét nem lett volna, ha igazán az osztályharc alapján állanak. Munkástársak! Csak egyetlen erő tudja megváltani a világot, s ez az erő tudja a kitűnően megszervezett nemzetközi reakciót legyűrni; ez a nemzetközi proletárság egyöntetű forradalmi béksakciója. Ettől az eszmétől áthatva gyültek össze már a háboru elején Zimmerwaldban azok az elvtársak, akik egy percig sem tértek le az osztályharc utjáról, azért hirdetik egyre fokozódó erővel és elszántsággal, hogy temeggyilkolás közepette csak egy érdek van a világ proletárságának, csak egy tett méltó hozzá. Háboru a háboru ellen! Ehhez az eszméhez tapad Pétervár és Moszkva forradalmi proletársága. Ez eszme nevében hivtak fel minket is harora és hónapokon át várták testvéri segítségünket. Május 19-én Adler Frigyes halálos ítéletének hírére Oroszországnak elálott a lélegzete, munkások százezrei tüntettek Moszkva utcáin mellette. És mi akkor sem üzentünk vissza. Így a forradalmon élőskodó orosz burzsoá kormány előbb megtalálta a háborura uszító szövetséges kormányokat, mint a világ proletárjai egymást. És a háboru folyt tovább. Olaszországban most születik meg a forradalom. Milano és turini elvtársaink gépfegyverekkel néznek farknsszemet. Testvéreink rajtunk a sor ! Értsük meg végre, hogy nekünk, proletároknak nincs mit tanácskozni hadicélok és békefeltételek felett. Egy közös ellenségtől szabadítjuk meg a világot, ha harcolunk, csak ellene harcolhatunk. Mi vagyunk az egyformán elnyomottak, az egyformán kiuzsorázott, min[illegible] mindenhol egyformán bujtattak uniformisba, tanitottak megilkolni és kommandóra rohanni a halálba. Felhivunk benneteket testvéreink arra a közös küzdelemre, amit Európa és Amerika proletárjai inditanak a háboru ellen. Ennek eszköze az olyan fokozott gazdasági harc, melynek nyilt célja, hogy általános sztrájk, hadigépek, fegyverek és muníciók sabotage által megnehezítse a hadviselést, lehetetlenné tegye a háborut. Elvtársak készüljetek ! Világ munkásai, világ katonái egyesüljetek ! A Zimmerwaldhoz csatlakozott magyarországi szocialisták csoportja."

Sztrájkkal a háború ellen!

biztosság megbízottjaként a munkás és diák szociális ügyosztály vezetését vállalta. A szocialista forradalom megdöntése idején még nem töltötte be 23. életévét. A férfikor legszebb éveit emigrációban töltötte.

Haász Árpád 1919 novemberében, a „nemzeti" hadsereg bevonulása után hagyta el Budapestet. Bécsbe menekült, a kommunista emigráció Kun Béla vezette csoportjához csatlakozott. Részesévé vált a bécsi és a párizsi emigráció között kibontakozó éles elméleti vitának, később Ausztria Kommunista Pártja központi és bécsi vezetőségében tevékenykedett. A párt központi lapja, a „Rote Fahne" munkatársaként, majd szerkesztőjeként vette ki részét a fegyveres összeütközést megelőző ideológiai harcból. Az 1934-es Schutzbund felkelés kudarca megerősítette a jobboldali erőket. Haász Árpád másfél évre börtönbe, majd internáló táborba került. Szabadulása után Prágába ment, újságíróként propagálta a párt eszméit. Az Anschluss híre már Moszkvában érte; 1936-tól 1938-ig a Lenin-iskola tanára volt. A müncheni egyezmény folytán immár Prágába sem térhetett vissza, így a világháború kirobbanásakor feleségével együtt Párizsban telepedett le, ahol is az Ausztriai Kommunista Párt központi vezetősége mellé rendelt külföldi bizottságban dolgozott. Franciaország német megszállásakor a helyén maradt; bekapcsolódott az antifasiszta ellenállásba, a maquisard mozgalomba. 1941-ben lebukott: 2 évi börtönbüntetés után megjárta Auschwitz és Mauthausen poklát. Talán az mentette meg az életét, hogy kapcsolatot talált a haláltáborokban működő kommunista sejtekkel.

Közel harmincéves száműzetés után 1948-ban tért haza Magyarországra. Azonnal bizalmi funkciókba került, hiszen a fiatal szocialista állam nem mondhatott le az olyan tapasztalt elvtársak segítségéről, mint amilyen Haász Árpád is volt, aki a felszabadulás után 3 évig az AKP Központi Bizottságában dolgozott. Itthon eleinte a párt Központi Vezetőségének apparátusában, később más beosztásokban kapott vezető szerepet. 1951-ben az akkor szerveződő Közgazdaságtudományi Egyetemre került. Tanszékvezetői és dékáni teendői mellett nem mondott le a tudományos és társadalmi tevékenységről sem, 1964-ben a közgazdaságtudományok kandidátusaként, az UNESCO és a Magyar ENSZ Társaság Intéző Bizottsága, valamint az Országos Béketanács tagjaként vonult nyugalomba.

Munkásságát általános megbecsülés övezte. Kétszer nyerte el a Munka Vörös Zászló Érdemrendjét, megkapta a Fegyverrel a Hazáért Érdemérmet és a Munka Érdemrend arany fokozatát. A legnagyobb örömmel mégis az a tudat töltötte el, hogy mindvégig fiatalok között dolgozhatott, megoszthatta velük küzdelmes, gazdag életének tapasztalatait és tanulságait, figyelhette szellemi és eszmei érlelődésüket, formálhatta világképüket. 71 éves korában, 1967. április 1-én hunyt el.

Életműve az egyetemes munkásmozgalom része.

Forrásanyag:

- Sárdi Lászlóné: Haász Árpád. In. A szocialista forradalomért. A magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosai. Kossuth, 1975. 211–212 l.
- Kelen Jolán: Galilei-per a XX. században. Kossuth, 1957. 207 l.
- Haász Árpád: A századeleji magyar társadalom és a Galilei-kör. Valóság, 1959. 1. sz. 17–26 l.
- Haász Árpád: Az illegális magból kommunista párt lett. Szabad Ifjúság, 1955. november 20., 4. l.
- Duczynska Ilona: Bécs – 1934 – Schutzbund. Magvető, 1976. 288. l.
- Nekrológ, Népszabadság, 1967. április 2.; Népszava, 1967. április 2.

HALÁSZ (Fischer) JÓZSEF

(Újpest, 1885. október 6. – ?)

„A feketék városában pirosra gyulladt az emberek lelke s az egykor zsolozsmát koptató ajkak diadallal zengték a szabadság énekét" – írta a kitűnő tollú kommunista újságíró, Halász József az 1919. március 15-ét köszöntő cikkében. Sorai nemcsak a tömegek szabadságot szomjazó hangulatát, hanem a szerzőnek a nép vágyaival ölelkező érzéseit is kifejezik.

Újpesten, 1885. október 6-án született, öt középiskolát végzett, majd újságíró lett. Már a századelőn olvashatjuk a vasi lapokban a szociális problémákra oly érzékeny és igen nagy műgonddal megírt cikkeit. 1908. február 2-től 1909. január 1-ig, a Vasmegyei Független Hírlap (a Függetlenségi és 48-as párt lapja) felelős szerkesztője, 1919. március 2-től pedig a szocialista–kommunista irányzatú napilapnak, a Testvériségnek a főszerkesztője.

A Beköszöntő c. cikkében így határozza meg a gondozására bízott lap eszmei irányvonalát és célját: „A Testvériség a tisztító vihart szolgáló forradalmi szociáldemokrata párt lapja, s hasábjain csak az igazság és a haladás érdekében van mondanivalója.

A forradalmat, a népek szociális forradalmát szolgálja minden sorával, minden betűjével és halálos ellenségként fog szembe szállani a régi korrupt Magyarország minden csökevényével."

A lap programjához, újságírói hitvallásához Halász József mindvégig hű maradt, és ékes, termékeny tollával, igen kiterjedt, nagy politikai jelentőségű társadalmi-szervező tevékenységével következetesen szolgálta.

A Vasmegyei Hírlap 1919. március 25-i száma például már arról ad hírt, hogy a szombathelyi újságírók csatlakoztak a Magyarországi Szocialista Párthoz. A szombathelyi hivatásos újságírók március 23-án megtartott értekezletén egyhangúlag kimondták, hogy „. . . csakis a forradalom vívmányainak megtartását és kiépítését célzó hírlapírói munkát tartják az újságírói tisztességgel összeférhetőnek . . . Az egész újságírói kar szolgálatait felajánlja a direktórium részére . . . A gyűlés bizalmi férfiakká Kiss Endre és Halász József szerkesztőket választotta . . ."

A Tanácsköztársaság első napjaitól különböző fontos társadalmi-politikai funkciókat töltött be. A Vas megyei Forradalmi Kormányzótanács sajtóügyi előadója, a szombathelyi városi tanács művelődési osztályán a zenei-, színészeti és irodalmi bizottság elnöke, ellátja a Vas vármegye munkás-, paraszt és katonatanácsa I. sz. forradalmi törvényszékének elnöki teendőit is, továbbá tagja a szombathelyi járás intéző bizottságának. Szervezett, intézkedett, írt, beszédeket mondott. E politikus napokban szinte mindenütt ott találjuk őt, ahol az események sűrűsödnek, segíteni, tenni kell, felvilágosító vagy éppen biztató szóra van szükség.

Az ő irányításával szocializálják a helyi lapokat és nyomdákat.

A forradalmi törvényszéki munkáját a tárgyilagos humanitás, s a tudatos, pártos elkötelezettség jellemezte. Kíméletlen volt az ellenforradalmárokkal szemben, de melegszívű, ha a kapitalizmus megtévedt áldozatairól volt szó. A tények iránti tiszteletét és igazságszeretetét jól példázza a táplánfai ellenforradalmárok ügyének tárgyalása „Gondolja meg, mit beszél. Ártatlant ne vádoljon. Ha megismeri, mondja meg bátran, hogy ő az, de ha nem ismeri biztosan, ne vegye magára halálát, ne jutassa ártatlanul alkasztófára" – mondta Halász az egyik tanúnak a szembesítés alkalmával.

Ha viszont a vád beigazolódott, nem habozott az ítélet meghozatalával, különösen a szocializmus és a Tanácsköztársaság ellenségeit leckéztette keményen. Ezzel szemben mély humánum vezette akkor, ha ártatlanok aktái kerültek a kezébe. Az egyik alkalommal például két nyomorkergette fiatal lány kisebb lopásügyét tárgyalták. S a forradalmi törvényszék ítélt . . . Felmentette a „gonosztevőket", mert elvittek pár korona értékű dolgot

attól, akinek ezerszer annyija volt... Halász elvtárs megindokolta az ítéletet... Loptak, igaz... De a bűn nem az övéké! Nem! Azé a társadalmi rendé, amely őket a bűnözésbe kényszerítette.

Felszólalásai a legkülönbözőbb értekezleteken, gyűléseken világosságukkal, éberségükket és forradalmi hevületükkel tűntek ki. A megyei tanács első ülésén (1919. április 22-én) így beszélt: „A forradalom veszélyben van kívülről és belülről egyaránt. Nagyon nehéz volt a hatalmat megszerezni, de nehéz azt megtartani is. Engednünk nem szabad. Ha most kiengedjük kezünkből a hatalmat, mindent elvesztünk. A visszatérő burzsoázia nem fog kesztyűs kézzel bánni velünk, gondoljunk csak a finn példára. Ne bízzunk a burzsoákban, akik tegnapelőtt még büszkén hordoztak vörös szalagot, de tegnap a kedvezőtlen hírekre sietve eldugták, nehogy exponálva legyenek. Különösen nehéz a helyzet ebben a reakciós fészekben és épp ezért kérem a tanácsot, hogy utasítsa a forradalmi törvényszéket, hogy a legkíméletlenebbül lépjen fel minden ellenforradalmi törekvéssel szemben."

Az első szabad május elsejei ünnepségek egyik nagyhatású szombathelyi szónoka volt. Ő írta a „Testvériség" május 1-i letisztult eszmeiségű és igen szépen megfogalmazott, mondhatni lírai emelkedettségű ünnepi köszöntőjét.

A külső imperialista intervenció ellen hadrakelt proletáriátus dicsőséges északi hadjáratát a Vas megyei munkástanács a kultúrházban tartott díszgyűléssel ünnepelte, ahol Halász József mondott forró, harcra, kitartásra buzdító beszédet.

Halász József azon kevesek közé tartozott, aki bár kispolgári családból származott, szembenézett a kétkulacsos kispolgári nyugalommal, s együtt haladt a szocialista forradalom elméletével és gyakorlatával. Az elméleti cikkek egész sorát írja – esetenként F. J. aláírással –, amelyek gondolati és politikai tisztánlátásukkal tűnnek ki.

A „Két világfelfogás" c. írásában például Marx művei ismeretére valló pontossággal írja le a kapitalizmus kibékíthetetlen ellentmondásait és a kommunista társadalom lényegét. Hangsúlyozza, hogy a szocialista forradalom nemcsak rombolást, hanem mindenekelőtt alkotást jelent, s figyelmeztet a forradalom tüzének táplálására. „Harcolunk tovább azzal a tudattal, hogy győznünk kell ,mert ha legyőzetünk, nem számíthatunk irgalomra."

Írásait és beszédeit mindig és mindenütt az oly fontos forradalmi éberség hatja át. Ebből a szempontból igen jellemző a vármegyei munkástanács ülésén mondott beszéde, amelyről a tudósító így számol be: „Halász szerkesztő elvtárs gyújtó beszédében kikelt azok ellen, akik még a szocializmussal sincsenek tisztában és mégis a központ által vezető szerephez jutottak. Ezek nemhogy sok bajt okoznak, hanem még rágalmazzák is a központban a vidéki direktóriumokat és azoknak szerveit. Követeli, hogy a hivatalokban végezzenek söprést és tiltakozik az ellen, hogy olyan egyének legyenek vezető helyeken, akiket a forradalomban nem ismert a munkásság, akiknek nincs múltjuk a munkásmozgalomban és akik a kommunizmussal sincsenek tisztában. Nem tűrhetjük, hogy olyanok vezessenek bennünket, akik csak azért jöttek hozzánk, mert most mi vagyunk hatalmon."

A „Hosszú hónapok óta" c. cikkében így leplezi le Wilsonnak a „népek önrendelkezési jogáról" szóló koncepcióját: „A kapitalizmus két célt akart szolgálni a nemzetiségiek faji önérzetének legyezgetésével – írja Halász. Tudniillik megmenekülni a vágóhídra hajszoltak jogos bosszújától, másrészt továbbra is fenntartani átkozott uralmát... Az álarc régen lehullt az antant ábrázatáról. A világ proletárjai tudják már, hogy nem népek állnak szemben népekkel, hanem a burzsoá társadalom vívja utolsó csatáját a proletárokkal (kiemelés tőlem – G. I.). Beszélhet már Wilson... a „népek önrendelkezési jogáról", a proletárok önrendelkezési jogáért küzdenek, s a harc kimenetele nem kétséges, a burzsoá társadalmat el fogja söpörni a vörös világforradalom."

Hasonlóképpen osztályálláspontról ítélte meg és próbálta tudatosítani a Tanácsköztársaság belső ellátási és egyéb nehézségeit is. Az egyik szombathelyi pártnapon például ezt mondta: „A

Világ proletárjai egyesüljetek!

II. évfolyam. 57. szám. SZOMBATHELY, május 1 Csütörtök

TESTVÉRISÉG

[illegible]
Egy hónapra 7.— K. Negyed évre 20.— K.
Fél évre — 39.— K. Egy évre — 79.— K.
Egyes szám ára 30 fillér.

A Vasmegyei Szociálista Párt Hivatalos Közlönye

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kőszegi-u. 2.
Telefonszám: 178.
Megjelenik minden nap kivéve hétfőt és az ünnep után való napokat.

Forradalmi május...

Irta: HALÁSZ JÓZSEF

Zúgjon a légben forradalmi dal,
Ma ünnepet ül a munka népe
Rózsát fakasztó május hajnalán
Hozsannát zeng a szent nap elébe!

Hozsánna néked áldott ünnepünk,
Köszöntünk téged lázadó dallal.
Fényesen virrad nékünk a jövő,
Megyünk elébe szent diadallal.

Hozsánna néked mu[illegible]a ünnepe,
Jöttödre lángra lobb[illegible]n a vérünk,
Fásult szivünkben ki[illegible]úl a remény,
Hogy előbb-utóbb [illegible] célhoz érünk.

Hosszú az útunk, de mi csak megyünk,
Vér-rózsákon törtet[illegible]k előre...
Piroslò rózsák, ó csak nyiljatok,
Fehéren nyiltok nek[illegible]k jövőre.

Miénk a munka s miénk a jövő,
Piroslò vérünk nem hullt hiaba.
Virrad a hajnal bíborfénnyel már
S az Élet dalol a vér nyomába.

Rózsát fakasztó május hajnalán,
Csak ünnepeljen a munka népe.
Zengjen az ajkuk forradalmi dalt
A megváltó szent nap elébe!

Májusi szózat.

Tárd ki két karod, proletár testvérem, s öleld a kebledre ezt a szép világot! Mert szép ez a világ neked is, gyönyörét, báját te élvezed most már, nem renyhe uri népség. Látod, hogy kacag feléd az élet? Látod, hogy bókolnak a virágok?

Ibolya, rózsa, rozmaring, lágy illatot lehelve, kinálja édes ajkát, borulj le elébük, pajtás, és csókold meg hosszan csókos szirmukat! A nap is aranyözönben fürdet, ifjodj meg testvér a sugarak árján. Jártad mostanig a bánatok utját, meggörnyedt a vállad a gyötrelmek sulya alatt, korai ráncokat rótt a képedre a holnap terhe és morcos formává formázott a bus gond.

Hajrá, pajtás, most feszitsd egyenesre a gerinced és mosolyra ferdüljön az ajkad is! Mert tiéd lesz immár az élet és minden, amit csak tárt öle kinál. A csudavarázsló május lobbantson reménylángot a szivedbe, hogy édes anyád lesz a holnap. A tegnapodat azért ne feledd testvér! Elsirt könnyeid csak égessenek s a jajt és a fájdalmat, meg a nyomort megemlékezd, hogy a bosszu és gyülölet hevitsék lelked!

A szivedet övezd acélos páncéllal, hogy el ne lágyuljon, ha sujtanod kell! Mert gonoszul bántak kinzóid veled, szivták a véred, a lelked gyötörték s ha jajjos panaszod az égre hördült, a torkodra forrasztották a szót!

Baromi sorsra kárhoztatottan igába görnyedtél nap-nap után. A lelked szárnyaszegetten tespedt; a robotos munka béklyóba verte s a föld sara szennyezte rutul.

Május kacagott akkor is hivón, de ellopták tőled a virágokat. Minden mi szép, és minden mi kedves, uri herék gyönyöre volt. A tied maradt a szomoru bánat s a lelkedet takaró éji sötétség.

Hajrá, pajtás, már tied az Élet, s a tavasz is neked fakaszt virágot. A vörös Május, az igazi Május, téged vidit és nem uri renyhét... Tárd ki két karod, proletár testvérem s öleld a kebledre ezt a szép világot!

Május diadala.

Harminc éve, hogy összeült a párisi nemzetközi szocialista kongresszus és a munka világünneppé avatta május elsejét. Néhány lelkes harcos a [illegible] országok [illegible] képviselői, akik forró hittel [illegible] el, hogy a megvalósulás felé vigyék Marxnak tanításait.

Merész [illegible] kitörölték a naptárakból az összes [illegible] és helyébe csak egyet [illegible] Vörös május elsejét. Idáig csak szimbólum volt. Szimbóluma a jövő szocialista államnak.

Ezernyolcszázkilencven óta a világon mindenütt, ahol öntudatos munkások voltak megünnepelték május elsejét. Eleinte csak kevesen voltak az ünneplők. Gúny és lekicsinylés kisérte májusi felvonulásainkat, de az ünneplők tábora egyre nőtt. Esztendőről-esztendőre hatalmasabb tömegek tették le erre a napra a szerszámot és árulat-ként vonultak fel, demonstrálva a kapitalizmus ellen.

A munkásság ereinek folytonos növekedése az eleinte gunyolódó burzsoáziának ajkára fagyasztotta a mosolyt és félelmében katona és csendőr után kiáltott. A hatalom akkor már komolyan vette a proletariátus nagyerejű seregszemléjét és az elmult harminc esztendő alatt nem egyszer kisérelte meg, hogy eltiporja a föltörekvő munkásságot és gyakran

„Forradalmi május" című verse a Testvériségben

mai helyzet nem rózsás, de ez nem a diktatúra következménye, hanem a kapitalizmus bűne – hangoztatta. Nem azért éhezünk, mert proletárdiktatúra van, nem azért csökkent a pénz értéke sem, hanem azért, mert a burzsoázia a világháborúval a termelést megakadályozta, s a pénzünket, a gazdasági helyzetünket tönkretette. Aki a proletárok közül visszakívánja a régi társadalmat, az megérdemli, hogy minden szenvedését, elnyomását érezze a kapitalizmusnak. Azonban a proletárszabadságot csak összetartással lehet győzelemre vinni" – világosította fel és biztatta a csüggedőket.

Halász József 1919-ben Vas megyében nemcsak a politikai, ideológiai és szervezői, hanem a kulturális munkában is tevékenyen részt vett. Azon túl, hogy nagy buzgalommal közreműködött a még zsenge munkáshatalom kibontakozó új művelődési viszonyainak helyi megszervezésében, sokoldalú tehetségével és készültségével személyesen is részt vállalt ebből a tömegeket nemesítő munkából.

A Vasi Vörös Hírlap és a Testvériség július 1. száma arról ad hírt, hogy június 29-én megszervezték az újságírók műsoros vörös estjét, ahol hivatásos művészek és újságírók léptek fel. Halász József volt a rendezvény fő szervezője. Ő mondta a prológot is, amelyben követelte a magas kultúra és a néptömegek egyesítését. A műsorban maga is fellépett, s a közönségnek új oldaláról mutatkozott be.

Tudta, hogy a szocialista forradalom és a haladó kultúra egylényegű fogalmak, hogy csakis az új társadalom adhat végleges hajlékot az igazságnak és a szépségnek, de a gyökeres szociális átalakulás sem nélkülözheti a kultúrát. Ezért nem véletlen, hogy a korabeli legjobb helyi művészeti kritikák is az ő tollából jelennek meg.

Köze volt a Tanácsköztársaság minden jelentősebb helyi eseményéhez. Írásai hűen regisztrálják az első világháborúban széteső Monarchia, az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság vasi visszhangját. Mintha akkoriban a nap nem is huszonnégy órából állt volna, írásaiban és beszédeiben megörökítette a felgyorsult történelem helyi eseményei meghökkentő tömegét: ír és szól a szocializálásról, az új hadsereg és a vörösőrség felállításáról, a forradalmi bíróságok létrehozásáról és működéséről, az iskolák államosításáról, a kultúra köztulajdonba vételéről, az új demokratikus választótörvényről, a román és a cseh intervencióról, a hadigyőzelmekről és vereségekről, a Párizsban ülésező békekonferenciáról, a végzetes visszavonulásról és összeomlásról stb.

A Testvériség 1919. augusztus 8-i száma azonban már arról tudósít, hogy a szerkesztőséget „átalakították". Ezután a megjelenő cikkek a „békülékenység", a „szeretet" és „jelentkezzenek a csendőrök!" – jegyében születnek, de már nem Halász József tollából.

1919. augusztus 8-án az ellenforradalom emberei letartóztatták és „11 rendbeli vétséggel" perbe fogták. 1920. március 10-én felmentő ítélettel szabadult a börtönből, de néhány hónappal a szabadulása után ismét börtönbe került. 1921. december 21-én 14 napi fogházra ítélték, mert a munkáshatalom idején, mint a helyi Forradalmi Törvényszék elnöke érvényt szerzett a Tanácskormány szeszfogyasztást korlátozó rendeletének. „Elkobzott árukkal, pénzbüntetéssel és korcsmák bezáratásával anyagi előnyökhöz juttatta a Tanácsköztársaságot" – hangzik a Szombathelyi Kir. Törvényszék ítéletének szövege.

Majd 1934-ben találkozunk ismét nevével azon elszánt forradalmár társai között, akik agitációt kezdtek Rákosi Mátyás megmentéséért. A megmozdulás résztvevőit, köztük Halász Józsefet is letartóztatták, s többségük ellen bűnvádi eljárást indítottak.

Sorsának ettől fogva hiányzó részleteit szétszórta az idő, szépen, keményen koppanó igazságai elmerültek az ellenforradalom kegyetlen hullámveréseiben. Mint annyi más társának – neki is nyoma veszett. A helyébe lépő vasi és nem vasi forradalmárok azonban tovább őrizték és 1945-ben ismét lángralobbantották a hamu alá fojtott tüzet, amelyet Halász József jövőhöz szabott múlhatatlan tettei is táplálnak.

Forrásanyag:

- A március 15-i szabadságünnep. Testvériség, 1919. március 18.
- Testvériség, 1919. március 15.
- Vasmegyei Hírlap, 1919. március 25.
- A táplánfai ellenforradalom tárgyalása. Vasi Vörös Hírlap június 7.
- Vasi Vörös Hírlap, 1919. május 5.
- A forradalmi törvényszék mai ülése. Vasmegyei Hírlap, 1919. április 18.
- Vasmegyei Hírlap, 1919. április 23.
- Testvériség, 1919. május 1.
- Testvériség, 1919. június 11.
- Testvériség, 1919. június 24.
- Testvériség, 1919. július 2.
- Testvériség 1919. június 18.
- Testvériség, 1919. július 4.
- Vasi Vörös Hírlap, 1919. július 1.
- MSZMP KB Pl. Archív. 635. f. 1/1920–4217.
- A Magyar Kir. rendőrség budapesti főkapitányság pol. nyomozó főcsoportjának XXXVIII. sz. referátuma.

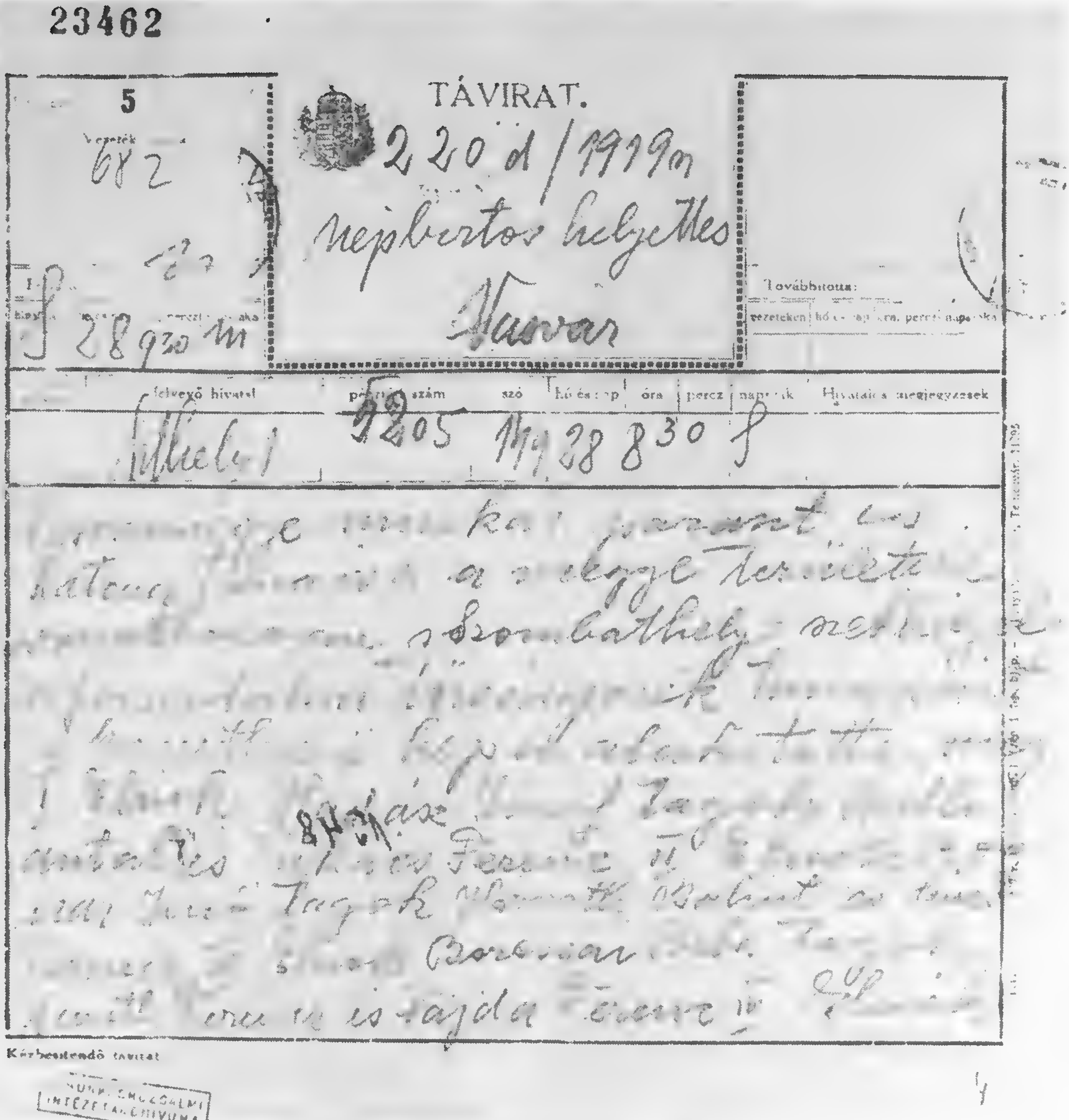
23462

TÁVIRAT.

5

felvevő hivatal | szám | szó | óra | percz | Hivatalos megjegyzések

Továbbítva:

Kérbesítendő távirat

A megyei forradalmi törvényszék tanácsainak megalakulását közlő távirat első oldala.

Dr. HALÁSZ (Hirschler) JÓZSEF

(Zalaegerszeg, 1883. október 11. – Szovjetunió, ?)

Dr. Halász József fiatal értelmiségi, látva a társadalmi igazságtalanságokat és ellentmondásokat, fokozatosan eljutott a polgári demokratikus forradalomig. A Tanácsköztársaság idején a proletárdiktatúra aktív résztvevője, majd annak leverése után a munkásmozgalom internacionalista harcosa.

Hirschler Adolf szabómester és Báder Berta népes családjának első gyermekeként Zalaegerszegen született 1883. október 11-én. E táj akkor az ország egyik legelmaradottabb területe volt gazdasági, kulturális, társadalmi szempontból egyaránt. Gyermekéveit e környezetben töltötte. A középiskola elvégzése után Budapesten államtudományi doktori diplomát szerzett. Kitűnően beszélte a német és a francia nyelvet is. Katonai szolgálatot a 11-es vadászzászlóaljban teljesített, hadnagyként szerelt le.

A jó képzettségű fiatalember 1908-tól újságíró volt Szombathelyen a „Vasvármegye" szerkesztőségben. 1912-ben rendőrtiszt lett a Szombathelyi Magyar kir. Rendőrkapitányság állományában. Az 1918-as polgári demokratikus forradalom során rendőr alkapitánnyá lépett elő.

Szombathelyi tartózkodása alatt már kapcsolatot keresett a baloldali értelmiségiekkel, és ismerkedett a marxista tanokkal. A humánus gondolkodású rendőrtisztet munkatársai szerették, tisztelték. A forradalmi események lehetővé tették sokoldalú tehetségének kibontakozását és politikai továbbfejlődését. 1919. március 18-án a kőszegi rendőrkapitányságra vezényelték a leváltott dr. Freyberger Jenő rendőrkapitány helyére, majd március 21-én dr. Obál Béla vármegyei kormánybiztos kőszegi városi rendőrkapitánnyá nevezte ki. Ugyanezen a napon a vármegyei direktórium megbízta a Kőszeg városi és járási népbiztos helyettesi feladatok ellátásával.

1919. március 27-én megalakult a Kőszegi Városi Munkástanács. Halász Józsefet egyhangúlag választották a városi munkástanács elnökévé, majd a kőszegi járási és a megyei munkástanácsba is. A reakció Kőszegen sem tétlenkedett, különböző rémhireket terjesztett Szovjet-Oroszországról, a magántulajdon „elkommunizálásáról", a hatalomra került vörösök „kultúrellenességéről". Halász József már a városi munkástanács alakuló ülésén felhívta a tagok figyelmét erre, hangsúlyozva: „végezzenek öntudatos munkát, és szervezzék meg a vidéket, szervezzenek ott bizalmi férfiakat, akikkel állandó összeköttetésbe álljanak. Szálljanak szembe az ellenpárt azon érvelésével, hogy a földet elveszik a néptől, mert március 2-től 8-ig tartott Orosz-Szovjet Kongresszus (1919. március 2–6-ig a Komintern I. (alapító) kongresszusa volt. A szerző.) elvként megállapította, hogy a kisvagyonok, a föld és a ház egyáltalán nem esnek kommunizálás alá, melyeket munkával szereztek meg. Az új rend csak a munka nélküli életet nyújtó vagyonokat fogja megszüntetni."

A munkástanács Halász József vezetésével az első naptól kezdve szívós agitációs munkát folytatott a reakció aknamunkája ellen, de nem feledkeztek meg Kőszeg és vidéke súlyos gazdasági gondjairól sem. Ugyancsak az alakuló ülésen már határoztak az üzletek készleteinek leltározásáról, az élelmiszer- és tüzelőanyag-ellátásról. Elvi határozatot hoztak egy határszéli cserekereskedelmi szerződés megkötéséről. Halász Józsefnek már a tanácshatalom alatti első intézkedéseiből kiderült, hogy kitűnő gazdaságpolitikus és szervező. Az áprilisi választások során megválasztották a Kőszeg városi-járási direktórium elnökévé, továbbá a megyei tanács és a megyei intézőbizottság tagjává. A tanácsválasztások után átszervezték a közigazgatási apparátust. A létrehozott nyolc ügyosztályból a párt és személyi ügyekkel, a közigazgatás ellenőrzésével, az ellenforradalmi törekvések megelőzésével és az agitációs munkával foglalkozó I-es Politikai Ügyosztály vezetője Halász József lett.

A Tanácsköztársaság hivatalos politikájában

szerepelt a magyarországi németség autonómiájának gondolata is. Vas megyében a „Volkstimme" c. osztrák lap április 20-i számából értesültek erről. A cikk arról adott hírt, hogy Vas megyéből két járást Sopron megyéhez csatolnak és külön német kerület fog belőlük alakulni. Halász József tiltakozott az ellen, hogy a megyei direktórium, s főleg az érdekelt lakosság tudta nélkül ebben az ügyben döntsön a tanácskormány, ugyanakkor helyeselte, hogy a németlakta vidék nyelvi és népi szuverén jogai a Tanácsköztársaságon belül egységesen és rendezetten jussanak érvényre. Hosszú tárgyalások indultak ebben az ügyben, amelyek eredményeként 1919. május 20-án Sopronban megalakult az önálló német kerület, a GAU. A GAURAT, vagyis a kerületi tanács intézőbizottságába a kőszegi járás képviselőjeként dr. Halász Józsefet választották be.

A helyi proletárhatalom kialakulása után a tehetséges fiatal forradalmár még több időt szentelhetett a gazdasági, közellátási, kulturális ügyek szervezésére. Élénk árucsereforgalmat teremtett a szomszédos Ausztria határmenti területeivel, ahonnan mezőgazdasági gépeket és egyéb iparcikkeket hozatott be élelmiszerek ellenében. A tanácsüléseken számos határozat született a közellátás megjavítására, a spekuláció, üzérkedés letörésére.

A Tanácsköztársaság művelődéspolitikája sikeres megvalósítása érdekében május 18-án Kőszegen megalakították a közművelődési osztályt, amelynek intéző bizottsága elnökévé választották. Az első intéző bizottsági ülésen ismertette a tanácskormány művelődési intézményekre vonatkozó álláspontját, rendeleteit. Ugyanekkor megbeszélték az iskolák állami kezelésbe vételének módozatait is.

Kőszeg és vidéke politikai életét hátrányosan befolyásolta a határ közelsége. Az Ausztriába emigrált reakciós elemek, a papság által biztatott belső ellenforradalmi erők – élükön a Magyar Országos Véderő Egyesülettel – illegálisan szervezkedő szombathelyi csoportja erőteljes agitációt folytatott a Tanácsköztársaság ellen. Az ellenforradalmi mozgolódás jeleinek hatására a munkástanács ülésén Halász József és Csőgör Jenő javaslatára határozatot hoztak a munkásság legjobbjainak felfegyverzésére. Így június 3-án Kőszegen 80 tagú munkásőrség alakult.

Másnap Szombathelyen elkezdődött a vasutasztrájk. Az ellenforradalmárok, hogy megakadályozzák a katonaság és a baloldali vasutasok közbelépését, a vasúti síneket számos helyen, így Sopron és Kőszeg között is megrongálták. Kőszegen és vidékén június 5-én kezdődött az ellenforradalom dr. Nagy Ebeling Miklósnak, a kőszegi vörösőrség ellenforradalmár parancsnokának vezetésével. Letartóztatták a direktórium tagjait, köztük dr. Halász Józsefet is. A délelőtt folyamán a város főterén gyűlést szerveztek a polgárság és katonaság részére, ahol Jambrits Lajos polgármester usztító beszédet tartott. A tömeget úgy tájékoztatta, hogy a tanácskormány megbukott. Majd Weisbecker Jenő százados felszólította a polgárságot, hogy szerelje le a munkásőrséget. A katonatiszteket kérte, varrják fel tiszti rangjelzésüket, mert a rendet csak így lehet fenntartani. A környező falvakból szervezett fegyveres ellenforradalmi csoportok érkeztek Hérincs György, velemi községbíró vezetésével. A felizgatott tömeg meg akarta lincselni a direktórium tagjait. Az ellenforradalmi puccs vezetői visszont arra biztatták Halászt, hogy a letartóztatásból szökjön meg. Ezzel akarták lejáratni a munkásság előtt a népszerű direktóriumi elnököt. Halász József kihasználva a fejetlenséget, illegális úton parancsot adott a forradalmi erőknek. A kőszegen állomásozó árkász század, a munkásőrség és a hozzájuk csatlakozó vörösőrök ellentámadásba indultak. A tüntetőket szétoszlatták, az áruló vörösőröket lefegyverezték, az ellenforradalmi tiszteket letartóztatták, és a direktórium tagjait kiszabadították. Ezt követően Halász József irányításával felszámolták a környező vidéki ellenforradalmi megmozdulásokat is.

Június 6-án útban Sopron felé Szamuely Tibor és Korvin Ottó népbiztosok Kőszegre érkeztek. Szamuely elnökletével összeült a rögtönítélő bíróság, melynek tagja volt dr. Halász József is. Az ellenforradalmi megmozdulás két fő szervezőjét,

Vasvármegye Kormán ybiztosától.

H a l á s z J ó z s e f dr.
rendőrkapitőny Urnak

K ő s z e g .

Freyberger Jenő kőszegi rendőrkapitányt állásától a mai nappal felfüggesztettem. Utasitom Cimet, hogy a kőszegi rendőrkapitányságot a mai napon a kőszegi városi tanácstól teljes jogkörrel vegye át a további rendelkezésemig a hivatali teendőket lássa el.

Részletes és felelősségteljes jelentést várok az ottani katonaság magatartására és az ott levő tisztekre /névszerint/ vonatkozólag.

Felhivom, hogy utasitásokat csak tőlem kérjen s fogadjon el, s egy a városi hivatal mint a szolgabiróság alkalmazottainak megbizhatóságáról is részletes jelentést várok.

Szombathely, 1919. március 21.

Dr. Vázsonyi
kormánybiztos.

Dr. Halász József rendőrkapitányi kinevezése

Rendelet Kőszeg város közönségéhez!

Politikai és gazdasági helyzetünk megköveteli, hogy a forradalmi átalakulás mai napjaiban mindenki tisztán lássa helyzetét és ismerje az uj társadalomban való elhelyezkedésének jogait és kötelességeit. Mindenki dolgozni tartozik és mindenkinek tudnia kell, mi a kötelessége.

Ezért elrendelem, hogy Kőszeg városában kedden, szerdán és pénteken

szociális ismeretterjesztő előadások

tartassanak, melyen való részvétel az érdekelt csoportok munkálkodói számára a munkakötelezettségéről szóló 125 sz. a forradalmi kormányzótanácsi rendelet alapján tekintet nélkül az illetők szervezettségére kötelező. A megjelenést a szakszervezetek és bizalmi szervek ellenőrzik.

Az előadások sorrendje:

Július 15-én kedden este 6 órakor a főgimnázium disztermében 1. szellemimunkások (orvosok, ügyvédek, köz- és magánhivatalnokok, tanitók, nyugdijasok stb.) 2. kisiparosok, kiskereskedők, vállalkozók, ipari üzemek tulajdonosai és vezetői részére.

Július 15.-én este ½9 órakor a sörkertben az összes földmunkások, kisgazdák, szőlő- és földbirtokosok részére.

Július 16.-án este 6 órakor a főgimnáziumban nők napja, (szervezett és szervezetlen női szellemi és fizikai munkások, háztartásvezetők és háztartási alkalmazottak részére.)

Július 16.-án este 9 órakor ifjusági ismeretterjesztő előadás a polgári iskola tornatermében szellemi és fizikai ifjumunkások számára

Július 18.-án este ½9 órakor a sörkertben szociálista pártnap az összes szervezett munkások és hozzátartozói részére

Az ismeretterjesztő előadásokat budapesti kiküldöttek tartják.

A felvilágositás szociálista kötelesség, a tudás a tanulás mindenkinek életérdeke! Ezért mindenkitől elvárom, hogy saját érdekében kötelességét teljesiti.

Kőszeg, 1919. évi július hó 14.-én.

Dr. Halász József s. k.,
járási pol megbizott.

akik fegyveres harcra lázítottak a tanácshatalom megdöntésére, halálra ítélték, Kőszeg városára pedig 1 millió korona hadisarcot vetettek ki.

Az ellenforradalmi lázadás felszámolását követő vasárnap a helyi párt- és a szakszervezetek hatalmas tüntetést szerveztek. A párthelyiség előtt összegyűlt tömeg zászlókkal vonult ki a város végén várakozó zenekarhoz, majd a Marseillaise lelkesítő zenéjére, Csőgör Jenő pártelnök vezetésével vonultak a városháza elé. Itt több mint 5000 ember ünnepelte a győzelmet, éltette Halász Józsefet, akinek igen nagy része volt abban, hogy forradalmi gyorsasággal, viszonylag vér nélkül sikerült visszaállítani a proletárhatalmat. A tanácsház erkélyén megjelenő fiatalembert dörgő taps, szűnni nem akaró éljenzés fogadta. Kőszeg népe így nyilvánította ki szeretetét, tiszteletét népszerű vezetője iránt. Halász József gyújtó beszédet mondott a tüntetőkhöz. Hangoztatta: „Egész igyekezetem eddig arra irányult, hogy a város és járás minden lakosának egyre jobb jövőt, a múlt gonosz emlékeit eltüntető megváltást biztosítsam. Az az intenció vezette minden lépésemet, hogy az osztálykülönbségeket eltüntessem, mert a proletárdiktatúrának is ez a végcélja . . . A megnyilvánult bizalmat elutasítom személyemtől, ne bennem bízzanak, hanem az eszmében, mert minden támadás, amely engem illet, az eszmét érte, amelyet képviselek."

Halász József július közepén a dolgozók különböző rétegei számára szocialista ismeretterjesztő előadásokat, pártnapokat szervezett és tartott. A direktóriumban pedig újabb fontos közellátási, kulturális terveken dolgoztak, határozatokat hoztak.

A szorgalmas és egyre hozzáértőbb munka lendületét törte meg az augusztusi ellenforradalom. A Tanácsköztársaság leverése után Halász Józsefet, „a veszedelmes kommunistát" augusztus 8-án letartóztatták, és Szombathelyre szállították. Családja nem tudta rábeszélni, hogy Ausztriába emigráljon. A szombathelyi vizsgálati fogságának nehézségeit némileg enyhítette, hogy volt rendőr beosztottjai szerették, és ami módjukban állott,

Kőszeg város Direktóriuma.

Hirdetmény.

Magyar Tanácsköztársaság vasmegyei Direktóriumának rendelete alapján Kőszeg város és környékére az ostromállapotot (statárium) kihirdetem.

Minden ellenforradalmi cselekedet és rémhír terjesztő valamint mindenki, aki az állandóan megerősbödő Tanácsköztársaságról és annak intézményeiről lekicsinylően nyilatkozik rögtönitélő bíróság elé kerül és halállal büntettetik.

A forradalmi kormányzótanács a póstán, távirdán és vasúton ostromállapotot rendelt el. Mindazok, akik ezen üzemeknél a munkát fel nem veszik, a távirda-huzalokat, a vasut pályatestet, szerelvényeket megrongálják, vagy hamis hireket terjesztenek, rögtönitélő statáriális bíróság elé fognak állittatni.

A város és környéke lakossága este 8 órától fogva saját lakásában köteles tartózkodni, a város területét irásbeli engedélyem nélkül senki el nem hagyhatja.

Kőszeg, 1919. évi junius hó 6-án

Dr. Halász József s. k.

Harc az ellenforradalmárok ellen

megtették helyzetének könnyítésére. Elrejtették a Szombathelyre érkező Prónai-különítményesek elől.

Halász József és társai tárgyalása 1919. augusztus 23-án kezdődött, és több hónapon át tartott. Mint elsőrendű vádlottat 1920 nyaráig hat alkalommal különböző büntetések kiszabásával, összességében; 15 évi fegyházra, 13 évi hivatalvesztésre, 200 korona pénzbüntetésre ítélték. A súlyos ítélet ellenére továbbra is vizsgálati fogságban tartották Szombathelyen, mivel elítélésével a per még nem ért véget. A Budapesti Országos Gyűjtőfogház 1923. június 20-án személyi körözést adott

ki ellene. Halász Józsefet azonban akkor már nem találták meg. A proletár szolidaritás kimentette a fehérterror karmai közül. A Szovjet-Oroszországgal 1921. június 28-án Rigában kötött fogolycsere-egyezmény alapján ugyanis 1922. február 5-én, a III-ik fogolyszállítmánnyal Szovjet-Oroszországba távozott. A határig megbilincselve utazott, innen szinte diadalmenetben érkezett Moszkvába. Csak itt értesülhetett arról, amennyiben eljutott hozzá a hír, hogy a Budapesti Tudományegyetem Tanácsa megfosztotta oklevelétől, mert „a proletárdiktatúra alatt hazafiatlan és nemzetáruló tevékenységet fejtett ki." Néhány hónap múlva hamis útlevéllel feleségének is sikerült kijutnia Szovjet-Oroszországba.

Halász József Moszkvában telepedett le, ahol tovább folytatta a börtönben kezdett orosz nyelvi tanulmányait. 1926 táján a Fekete-tenger parti Novorosszijszk város cementgyárában kapott főkönyvelői állást. Innen rövid idő múlva ismét Moszkvába költözött, ahol egy prém-export vállalat igazgatójaként dolgozott. A huszas évek végén a milánói szovjet kereskedelmi kirendeltség vezetője lett.

Olaszországi kiküldetése három évig tartott. Ugyanebben az időben – 1929–1931 között – a Magyar kir. rendőrség több ízben nyomozást folytatott Halász József ellen olyan információk alapján, hogy a KMP megbízásából illegálisan Magyarországon tartózkodik, és a kommunista sejtek kiépítésén dolgozik.

A harmincas évek elején ismét Moszkvában él. Koholt vádakkal 1938-ban letartóztatták, tíz évre munkatáborba telepítették, itt nyoma veszett. (Mozgalmi munkájáról, Szovjetunióbeli tevékenységéről egyéb információ nem állt a szerzők rendelkezésére.)

Felesége – Halász Józsefné, Glatzhoffer Karolin – 1949-ben hazatért Magyarországra, és kiemelt nyugdíjat élvezve, 1962-ben bekövetkezett haláláig Budapesten élt. Gyermekük nem volt.

Forrásanyag:

- MSZMP KB Pl. Archív.
  635. f./1/1919–B–1577
  635. f./1/1919–B–1597
  635. f./1/1919–B–1643
  635. f./1–B–1644
  635. f./1/1919–B–1657
  651. f./2/1935–1–7826
  651. f./12. cs./4. ő. e.
  652. f./H
  635. f./1/1920–B. 1373
  635. f./1/1920–B. 1384
  635. f./1/1920–B. 2180
  653. f./2/29. ő. e.
  653. f./2/15. ő. e. VIII. XI. cs.
- VamL./298/D/1919.
- VamL./4145/D/1919.
- VamL.–Kőszegi Fióklevéltár XVI. Kőszeg város munkástanács iratai.
- Kézirat, Makra Sándor: „Ellenforradalmi mozgalmak Vas megyében (1919).
- Kőszeg és Vidéke 1919. április 13. sz., április 14. sz., május 4. sz.
- Vasvármegyei Hírlap 1919. április 15. XIII. évf. 85. sz.
- Horváth Ferenc: A munkástanácsok szervezete és működése Vas megyében 1918. november 10–1919. augusztus 5.
- Mezőgazdasági Technikum Kőszeg Pályamunka: „Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság 1919. kőszegi történetéhez."
- Harsányi László: A kőszegi zsidók könyve/1974/ 171–176. old.
- A nemzetközi munkásmozgalom története/1930 –1945 Kossuth, 1973./421. old.

HAMMERSCHMIDT JÁNOS

(Szombathely, 1882. július 22. – 1944.)

Szombathelyen, 1882. július 22-én született. Tizenketten voltak testvérek, s ő – akárcsak apja – a szíjgyártó szakmát tanulta ki. A mesterség első fogásait gyerekfejjel, apja műhelyében sajátította el, ezt követően azonban Sopronban, a jó hírű Szlaminka mesternél tanult. S mint akkoriban szokás volt, a fiatal legény vándorútra kelt, bejárta az Osztrák–Magyar Monarchia nagyvárosait, megfordult Bécsben és Pesten is.

Budapesten a Wolf gyárban helyezkedett el szabásznak. A századfordulót követő években itt került közvetlen kapcsolatba a munkásmozgalommal, itt lépett be a szociáldemokrata pártba. Minden szabad idejét a munkásmozgalomnak szentelte, különféle megbízatásokat vállalt, előadásokat, összejöveteleket szervezett.

A Tanácsköztársaság idején kiállt a proletárdiktatúra mellett, ezért a munkáshatalom leverése után távoznia kellett Budapestről. Hazajött Szombathelyre, átvette apja műhelyét, s hamarosan bekapcsolódott a szociáldemokrata párt itteni szervezetének munkájába. Rövidesen a pártszervezet pénztárosa lett. Lakása, műhelye a mozgalom rendelkezésére állt, bizalmas összejövetelek, politikai megbeszélések színhelye volt.

Kemény kiállású, bátor embernek ismerték, olyannak, aki sohasem rejti véka alá gondolatait. Ezzel a magatartásával egyrészt tekintélyt vívott ki magának, másrészt azonban okot adott a rendőrségnek, a nyomozóknak, hogy rendszeresen figyeljék, róla információkat gyűjtsenek.

A németek 1944. március 19-i bevonulása után a korábbinál is sokkal veszélyesebb körülmények közé került a munkásmozgalom minden harcosa. Hammerschmidt május elsején mégis vörös szegfűvel a gomblyukában mutatkozott a város utcáin. Többen figyelmeztették a veszélyre, ő azonban nem hallgatott rájuk. A rendőrség fülébe is eljutott a hír; utána küldtek két nyomozót és letartóztatták. A vörös szegfűn kívül mást rábizonyítani nem tudtak, ezért rövid fogvatartás után kiengedték, ettől kezdve azonban még szigorúbb megfigyelés alatt tartották.

Szálasi hatalomra jutása után, 1944. november 3-án az akkor 62 éves Hammerschmidt Jánost is elhurcolták több társával együtt. Értesülések szerint német koncentrációs táborban pusztították el.

A Szakszervezetek Vas megyei Tanácsának székházában emléktábla őrzi a nevét.

Forrásanyag:

– A Vas megyei Forradalmi Múzeumban róla őrzött iratanyagok.
– Bertalan Lajos: Tizennégyen 1944-ből. Szombathely, 1967.

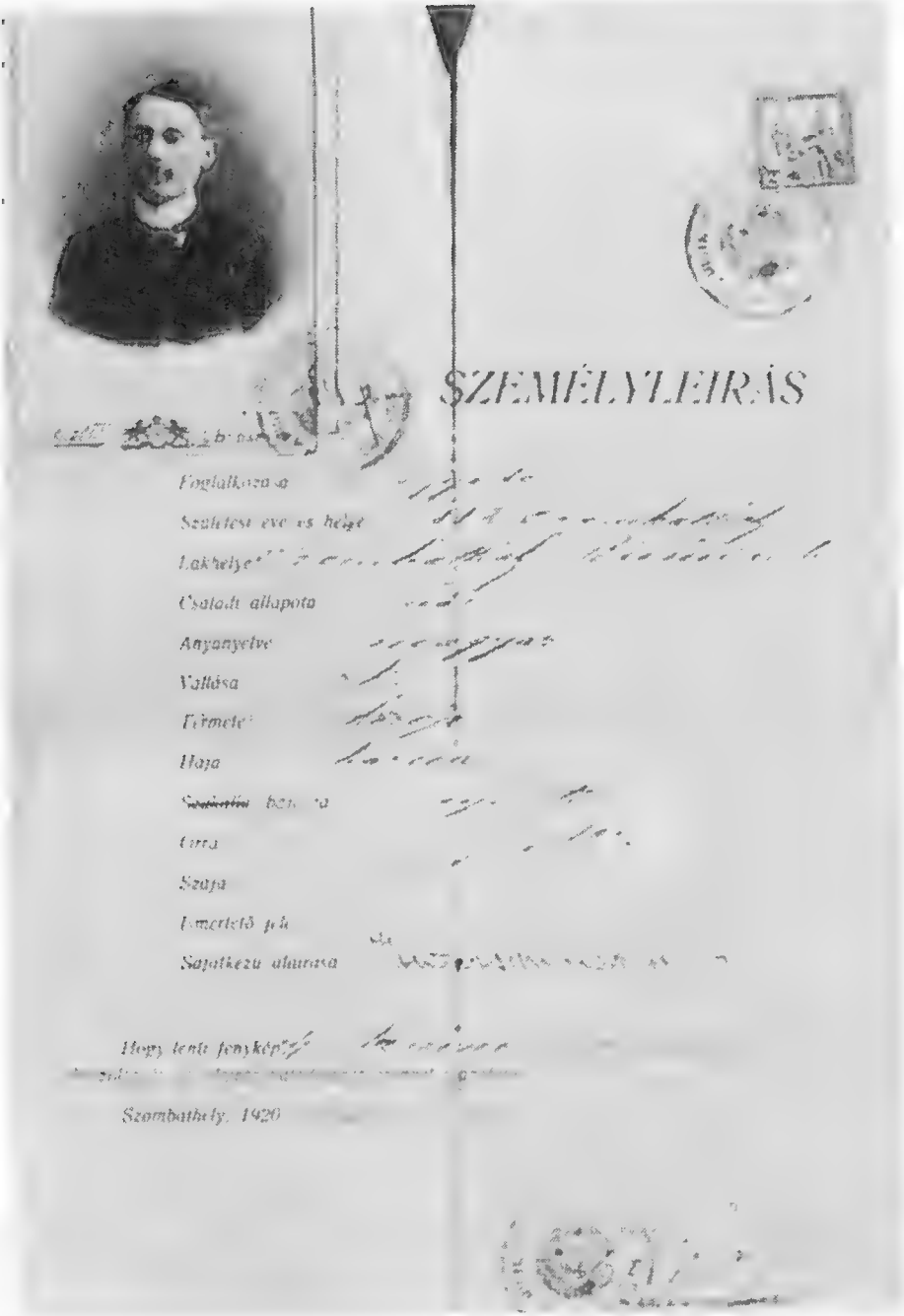

SZEMÉLYLEIRÁS

Foglalkozása

Születési éve és helye

Lakhelye

Családi állapota

Anyanyelve

Vallása

Termete

Haja

Szakálla bajusza

Orra

Szája

Ismertető jele

Sajátkezű aláírása

Hogy lenti fenyképe

Szombathely, 1920

Személyleírás Hammerschmidt Jánosról

Dr. HEIMLER ERNŐ

(Vát, 1879. február 18. – 1944.)

A múlt század utolsó harmada,, s e század eleje hozta meg az első gazdasági fellendülést Szombathelynek. Az iparosodással együtt nőtt a munkások száma és számukkal együtt kiszolgáltatottságuk is. Érdekvédelmüket, szervezésüket az akkori szakszervezetek, egyletek próbálták ellátni, de már működött a szociáldemokrata párt helyi csoportja is.

A város értelmiségéből néhányan – a világosabban látók, a haladó gondolkozásúak – egyre növekvő rokonszenvvel fordultak a munkások, a kisemberek gondjai felé, segítették őket napi harcaikban. Ezek közé tartozott dr. Heimler Ernő ügyvéd is.

Életpályája eltért az akkoriban szokásos úttól: nem a meggazdagodást, a jól jövedelmező praxist tűzte ki élete céljául, hanem a foglalkozásából eredő lehetőségeket eszköznek tekintve szolgálta, segítette a munkásokat, részt vállalva gazdasági és politikai harcaikból.

1879. február 18-án a Vas megyei Vát községben született. Apja falusi vendéglős volt. Gyermekkorának egy részét Váton töltötte, megismerve a parasztok, zsellérek életét, s ott tanulta meg becsülni a kétkezi dolgozókat, a létfenntartásukért küszködő egyszerű embereket. A középiskola elvégzése után a fővárosi egyetem jogi karának lett a hallgatója. Mint szegénysorsú diák, a gyengébb hallgatók tanításával is foglalkozott. A család anyagi lehetőségei miatt nem is lakhatott állandóan a fővárosban, többnyire csak a vizsgákra utazott fel. „Mezei jogász"-ként tanult. Megismerkedett kora haladó gondolataival, kapcsolatba került az ifjúmunkás- és szocialista mozgalommal, amelynek hatására később a szociáldemokraták, a munkások védőügyvédje lett.

Egyetemi tanulmányainak befejezése után ügyvédi praxist folytatott. Bekapcsolódott a közéletbe. Élénk figyelemmel és kritikával kísérte a város fejlődését, az egyes érdekcsoportok jövedelemért, haszonért folytatott marakodását.

Már az 1910-es évek elejétől közel került a munkásmozgalomhoz, a Magyarországi Szociáldemokrata Párthoz. Baráti köréhez tartozott Gerő Béla és Hammerschmidt János is. Egyre többször hallatja szavát a munkások, kereskedelmi dolgozók érdekében, s a város fejlesztésének ügyében. Cikket írt a Vasvármegye c. lapba „Tüntető séta" címmel, amelyben a kereskedelmi dolgozók záróra és munkaszüneti napjának kérdésével foglalkozott. (Az alkalmazottak ugyanis tüntetést szerveztek az este 8 órai záróra előbbre hozásáért, s a pirosbetűs ünnepek alatti munkaszünetért, ám a napi 8 órai munkaidőről kevés szó esett.) Világos okfejtéssel érvelt: a heti munkaidő és a munkaszüneti napok kérdésében nem a pirosbetűs ünnepek alatti munkaszünetért, hanem a napi 8

órás munkaidőért kell harcolni! A munkásság szempontjából vizsgálta ezt a kérdést, felismerve a harc gazdasági jellegét, s egyúttal azt is, hogy ebben általános rendezésre van szükség. (E cikkét a szociáldemokrata párt nézetét bírálva fogalmazta meg.)

A városi villamosművek helyzete sokat foglalkoztatta a szombathelyi közvéleményt. E témában is véleményt nyilvánított – a villamosművek és a város érdekében írt cikkében.

A közélet és a munkásság sorsa iránt fogékony ügyvéd a Tanácsköztársaság kikiáltása után szinte azonnal szerepet vállalt a helyi feladatokból. A direktórium vádbiztosa lett. Nagy érdeme volt abban, hogy a jogászok – 1919. április elején – csatlakoztak a forradalomhoz.

A tanácsválasztáskor beválasztották a szombathelyi városi tanács intéző bizottságába – Takács Ferenc, Rédly Antal társaságában. A jogi munkások (ügyvédek) szakszervezete megalakulásakor Heimler Ernőt választotta elnökéül. Rengeteg feladatot vállalt mint vádbiztos és mint Szombathely város tanácsának elnöke. Számon tartotta a direktórium tagjaival együtt – s azok nevében – az építkezéseket, a városi alkalmazottak fizetését, az új köztemető létesítésének pályázati ügyét stb. Júliusban – egyebek mellett – gondot jelentett a közellátás is. Július 29-én is húsellátással foglalkozott a városi tanács, ahol Heimler elnökölt. A tagok csak Szombathely ellátását tekintették elsődlegesnek, Ő viszont az országos rendezésbe való bekapcsolódást sürgette, távolabb tekintve a város falainál.

A Tanácsköztársaság létét állandóan fenyegető belső (és külső) ellenség: szabotőrök, katonatisztek (MOVE) és egyéb ellenforradalmárok leleplezése, az ellenük való folytonos harc is rengeteg energiáját kötötte le. Mindig határozottan, gyorsan és igazságosan lépett fel az ellenforradalmárok, spekulánsok ellen.

Az ellenforradalom – a külső katonai erők segítségével – megdöntötte a tanácshatalmat. 1919. augusztus 4-én még – a Peidl-kormány idején – a szombathelyi direktórium együttes ülést tartott a helyőrség tisztikara és tiszthelyettesi állománya részére. E gyűlésen Heimler Ernő elnökölt, s Kovács Józseffel és Hencz Kálmánnal együtt megpróbálta befolyásolni a helyőrségi tisztek hangulatát, akik ekkor már nyíltan a leszámolásra készültek. (Ez azonban már nem sikerülhetett, eredménye csupán annyi volt, hogy a letartóztatásokra 2–3 nappal később került sor.)

1919. augusztus 6-áról 7-re virradó éjjel 15 főből álló tiszti járőr – Babochay-Farkas Béla százados vezetésével – megkezdte a direktóriumi tagok letartóztatását. Heimler Ernőt báró Rohonczy Imre százados vette őrizetbe. Reggel 6 órakor már a lovassági laktanyában volt – fogolyként – Gyulai Emillel, dr. Geiringer Zsigmonddal, dr. Fodor Antallal és másokkal együtt. Innen Zalaegerszegre vitték, ahonnan nem sokkal később szabadult, mivel terhelő vádakat nem tudtak ellene felsorakoztatni. (Igazságosságát még a volt bírói kar is igazolta.)

Az újrainduló Vasvármegye c. lapban Lingauer Albin – főszerkesztő – útszéli módon írt a direktóriumi vezetőkről, köztük – több ízben – Heimler Ernőről. Augusztus végén dr. Geiringer Zsigmonddal és dr. Bródi Miklóssal együtt kizárták az ügyvédi kamarából, a tanácsban végzett munkája miatt. Keserves évek következtek ezután, csak lassan térhetett vissza a közéletbe és hivatása gyakorlásához. Forradalmi, baloldali nézeteit nem tagadta meg, így az újra induló szociáldemokrata párt már számíthatott munkájára.

A munkásokért, a kisemberekért vállalt tetteivel, magatartásával érdemelte ki, hogy beválasztották a megyei törvényhatósági bizottságba. 1919 óta először vonult be az MSZDP Heimler Ernő személyében a törvényhatósági bizottságba. Az 1935. január 5-én tartott alakuló ülésen ő is szeretett volna beszédet mondani, amelyet csak elkezdhetett: „Amikor a szociáldemokrata párt képviselőt küld valamely testületbe, deklarációt szokott felolvasni a párt munkaprogramjáról . . .” de folytatni nem tudta, mivel Ostffy Lajos főispán beléfojtotta a szót: „Azon a címen, mint a szociáldemokrata párt küldötte, semmiféle felszólalásra

Jegyzőkönyv.

Felvétetett Szombathely város tanácsának 1919. évi június hó 11.-én tartott üléséről.

Jelen voltak

Heimler Ernő dr. elvtárs elnöklete alatt

Ágoston János, Berger József, Blazovits Kálmán, Boros Béla, Both Pál, Fodor Antal dr., Frühwald János, Gáspár Imre, Gerenesér Károly, Greisinger Ottóné, Henesei György, Horváth Sándor, Huszár József, Káldos János, Király Ernő, Kovács János, Lelovich Jenő, Németh Ferenc, Németh János, Rédl Antal, Ritter István, Szabó József, Scheible Istvánné, Számedly Károly, Szőke József, Szücs Ferenc, Szücs Mátyás, Takács Ferenc, Timár Sándor, Tobiska Károly, Wészelics Rezső és Zsirai Lajos tanácstag elvtársak:-

Jegyzőkönyv-részlet Szombathely város tanácsának 1919. június 11-i üléséről.

nincs joga." – Heimler, mivel az előző mondatot be sem fejezhette, folytatni kívánta, s kérte, szíveskedjenek „... mondatom második részét bevárni..." Ám Ostffy főispán letorkolta: „Kijelentem, hogyha olyan címen kíván szólni, hogy deklarációt kíván tenni, az engedélyt nem adom meg!" – Sajnos, valóban nem beszélhetett tovább, mert a baloldal szellemétől irtózó megyei bizottsági urak már a kimondott szavaktól is rettegtek. (Arról nem szólt a főispán, mi legyen az 1934 decemberében kimutatott 1070 ínséges családfő 3296 családtagjával; s hogy 6911 akkori munkahelyre 9083 munkakereső jelentkezett – ugyancsak decemberben!

Ilyen körülmények között – a harmincas években Heimler tevékenysége is sok nehézségbe ütközött, s állandó veszélyekkel járt. Horthy kormányai az MSZDP-t is szűk korlátok közé szorították és minden lehetséges eszközzel gátolták a baloldali munkások, értelmiségiek munkáját. Ez így volt Szombathelyen is.

1943. februárjában a Magyarországi Szociáldemokrata Párt országos felhívást bocsátott ki az értelmiség megnyerésére. Több tanácskozást, gyűlést tartottak az országban, amelyeken kirajzolódott egy antifasiszta „munkás-polgári értelmiségi együttműködés gondolata." Heimler Ernő felismerte a párt akciójának jelentőségét. „... Az ilyen demokratikus szellemű polgári értelmiségiekkel" való szervezett együttműködést szorgalmazta a pártvezetőséghez 1943 augusztusában eljuttatott memoranduma. E memorandumban azt javasolta, hogy az angol Munkáspárthoz hasonlóan az MSZDP is hozza létre a maga Fabianus Társaságát, amely „a párttal rokonszenvező polgárokat, értelmiségieket tömörítené." Helyesen látta ennek hatását, mert – elképzelése szerint – e Társaság elkerülhetővé tenné, hogy a pártba polgári elemek tóduljanak, s ugyanakkor „kívülről támogatja és erősíti" a pártot – írta említett memorandumában. Ezt a figyelemre méltó gondolatot azonban Peyer Károly elvetette, s mereven arra hivatkozott, hogy az MSZDP nem alakíthat polgári egyesületet.

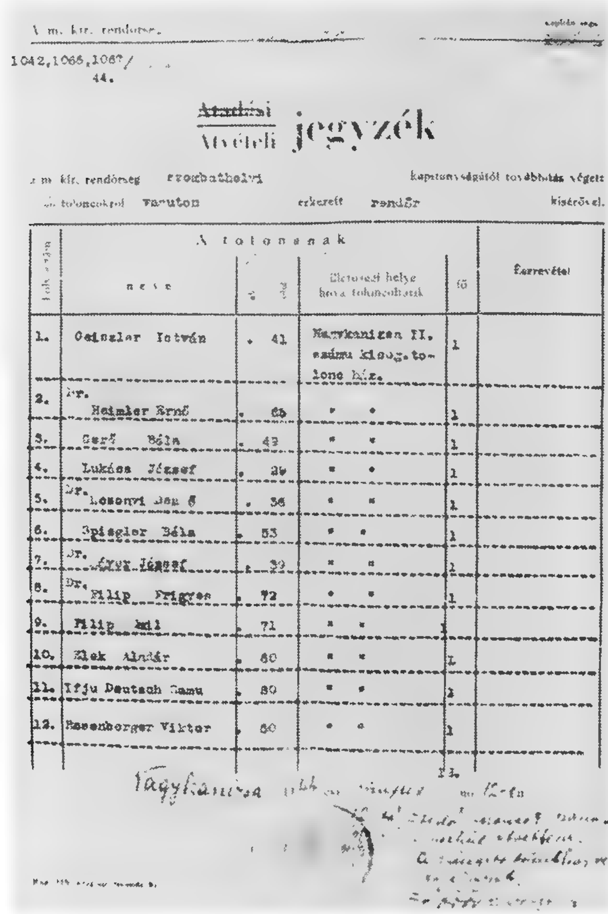
A m. kir. rendőrség

1042,1066,1067/
44.

~~Átadási~~
Átvételi jegyzék

a m. kir. rendőrség szombathelyi kapitányságától továbbítás végett a toloncokról vasuton érkezett rendőr kísérővel.

Folyószám	A toloncnak neve	kora	Illetőségi helye hova toloncoltatik	fő	Észrevétel
1.	Geiszler István	41	Nagykanizsa II. számu kisegítő toloncház.	1	
2.	Dr. Heimler Ernő	65	" "	1	
3.	Gerő Béla	43	" "	1	
4.	Lukács József	26	" "	1	
5.	Dr. Losonvi Jenő	36	" "	1	
6.	Spiegler Béla	53	" "	1	
7.	Dr. [illegible] József	39	" "	1	
8.	Dr. Filip Frigyes	72	" "	1	
9.	Filip Emil	71	" "	1	
10.	Elek Aladár	60	" "	1	
11.	Ifju Deutsch Samu	80	" "	1	
12.	Rosenberger Viktor	60	" "	1	
				12.	

Letartóztatottak. átvételének jegyzéke 1944. május 12-én.

Az országos méretekben gondolkodó, a kor társadalmi-politikai viszonyait egyre jobban felismerő, halk szavú, de következetes Heimler Ernőnek azonban már nem sok ideje maradt elképzelései megvalósítására. A haláltáncához közeledő német fasiszta birodalom és hazai kiszolgálói véget vetettek tartalmas, a munkásokért, az egész elnyomott magyarságért harcoló – lüktető életének. Vályi Manó visszaemlékező szavai jól érzékeltetik a természet és az emberségéből kivetkezett „ember" ellentétét: „1944. március 19-én,

egy szép napsugaras vasárnapon ... a németek megszállták a várost, letartóztatták, összeszedték a szocialistákat. Heimlert egy katonai teherautóra tették fel. Elvitték. Azóta semmi hír róla."

1944 márciusa utáni életéről valóban nincsenek adataink, hiszen valamelyik halálgyár olvasztotta magába – örökre. Életének tartalma, ügyvédi tevékenysége, a munkások védelme, szocialista és forradalmi cselekedetei azonban máig hatnak, s nemcsak a márványlapba vésett neve, hanem szelleme is él.

Forrásanyag:

- Dr. Fodor Henrik kéziratos anyagának felhasználásával készült az életrajz. (Lelőhelye: Berzsenyi Dániel Könyvtár, Szombathely.) Az előzetes anyaggyűjtésért ezúton mondok köszönetet.
- Sógorának, Vályi Manónak a visszaemlékezése. – Ld. Fodor H. id. kéziratát.
- Heimler Ernő: Tüntető séta. = Vasvármegye, 1919. szept. 10. 6–7. p.
- Heimler Ernő: Válasz L⟨ingauer⟩ A⟨lbinnak⟩. A villamos szerződésről ... = Vasvármegye, 1913. febr. 28. 2. p.
- Vasvármegye, 1919. ápr. 9. 1. p., ápr. 13. 3. p.
- Testvériség, 1919. ápr. 25. 2. p., május 8. 2. p. – Horváth Ferenc: A munkástanácsok szervezete és működése Vas megyében. Szhely., 1959. 33. és 45. p. – Testvériség, 1919. júl. 11. 3. p., júl. 29. 3. p.
- Deme László–Keleti József: Az ellenforradalom Vasvármegyében és Szombathelyen. Szhely., 1920. 160. és 182. p.
- Ld. Horváth F. id. mű 45. p. és Vasvármegye, 1919. aug. 26. 3. p.
- Az új törvényhatósági bizottság alakuló közgyűlése. = Vasvármegye, 1935. január 6. 5–6. p.
- Vasvármegye, 1935. január 10. 2. p., január 20. 3. p.
- Az MSZDP értelmiségi akciójára és Heimler szerepére vonatkozóan:
  Urbán Károly: a Szociáldemokrata Párt értelmiségi akciója 1943–1944-ben. = Századok, 1977. 1. sz. 114–138. p.
  Idézett részek: 115., 133. p.

Jegyzőkönyv.

Felvétetett Szombathely r. t. város néptanácsának 1919. évi március hó 14.-én tartott

rendes üléséről.

Jelen voltak:

Kiskos István polgármester elnöklete alatt Alexy Emil dr., Fodor Antal dr., Heimler Ernő dr., Henez Kálmán, Horváth György dr., Horváth Kálmán, Kovács József, Molnár János, Müller Ede, Ottó Géza, Szabó István dr., Takács Ferenc, Ujváry Ede dr., Vajda Ferenc, Varga István, Zoltán Elek és Grabler Viktor főjegyző. –

Jegyzőkönyv-részlet Szombathely város tanácsának 1919. március 14-i üléséről

HENCZ KÁLMÁN

(Zalaegerszeg, 1883. szeptember 25. – Szombathely, 1928. április 19.)

Vas megye munkásmozgalmának, a Magyar Tanácsköztársaságnak igen sokoldalú, közkedvelt, tehetséges alakja. Nagyapja Salomváron jómódú középparaszt volt, apja Hencz József Zalaegerszegen fogházfelügyelő, anyja Tomsics Teréz. Az elemi és felsőkereskedelmi iskolát Zalaegerszegen végezte. Jó tanuló volt. 1901-ben érettségizett. 1901. június 25-től 1902. augusztus 12-ig könyvelő-gyakornok a Zala megyei Központi Takarékpénztár R. T.-nél. Nem tudni pontosan, mikor került Szombathelyre. Első felesége Varga Irma volt, akitől két gyermeke született, Kálmán és Mária. Házasságát 1905-ben kötötte, 1920-ban megözvegyült. Ismereteink szerint 1907. július 1-től a Szombathelyi kerületi Országos Munkás és Betegsegélyező pénztár tisztségviselője lett, ahol 1908-tól mint számtiszt, 1917-től mint fogalmazó működött. 1911-től tagja volt a Munkásbiztosító Pénztári Alkalmazottak Országos Egyesületének. Katona nem volt, nem vett részt az első világháborúban. Viszont valószínűleg apja foglalkozása révén, másrészt későbbi munkahelyén bőven volt alkalma megismerkedni a munkásosztállyal, annak vezető képviselőivel is. Már 1919. előtt szakszervezeti tag, s különösen jó kapcsolat fűzte Kovács Józsefhez, a megyei direktórium későbbi elnökéhez, valamint a zsidóságnak ahhoz a csoportjához, amely baloldaliságáról volt ismert, így különösen dr. Heimler Ernő ügyvédhez, aki szombathelyi városi direktórium elnöke lett. Valószínűleg nekik köszönhette, hogy már 1918. január 3-án ott találjuk Szombathely város képviselőtestületének soraiban Kovács Józseffel és Heimler dr.-al együtt. Ekkor kezdődik politikai és társadalmi tevékenysége. Jó előadó, a szakszervezetekben előadásokat tart és beválasztják a városi alsófokú kereskedőinas-iskolai bizottságba. A városi tanács jegyzőkönyve 1918. november 21-i ülése már úgy említi őt, mint a munkásság egyik legnépszerűbb vezérét. 1919. március 7-től tagja lesz a demokratizálódó városi közigazgatási, pénzügyi, színügyi bizottságoknak és a városi iskolaszéknek. Ekkor alakult meg ugyanis Szombathelyen a képviselőtestület szerepét betöltő Városi Néptanács, a képviselőtestület új demokratikus formája.

Vezető politikai tevékenységét tehát az 1918. novemberi polgári forradalmi korszak nyitja meg igazán. Rendszeresen tart most már nyilvános politikai gyűléseket, kitűnő szónok. 1918. novemberében tagja lesz a megalakuló munkástanácsnak.

A Tanácsköztársaság kikiáltásakor, 1919. március 21-én az ideiglenesen megalakult vasvármegyei direktórium tagja lett, majd március 23-án a létrejött Vasvármegyei Munkás-, Katona- és Földművestanács véglegesítette tagjai sorába. Otthagyva eddigi munkahelyét, a megyei direktóriu-

mon belül a IV. ügycsoportját vezette. Hozzá tartoztak tanügyek, iparügyek, kereskedelmi ügyek, közellátás, börtön ügyek és a közigazgatási tanfolyam. Részt vett az egyházi vagyont likvidáló bizottság munkájában, a műkincsek védelmében, a kastélyok leltározásában, előkészítette a megyében az iskolák államosítását, intézkedett az állandó színház megteremtése ügyében. A rábízott feladatokat csak éjt nappallá tévő munkával tudta ellátni. A munkájában következetes és népszerű Hencz Kálmánt az április 15-i megyei tanácsválasztások során is megválasztották, és megerősítették a megyei direktóriumi tagságában. A megyei direktórium április 24-i alakuló ülése után a megyei munkástanácson belül a közművelődési ügyosztály elnöki tisztét töltötte be, amelynek alosztályai a tanügy, a színészet, a testnevelés, a zene, irodalom, művészet, múzeális és ifjúmunkás ügyek területét ölelte fel. Ez is maradt funkciója a Tanácsköztársaság leveréséig.

Tevékenységét nem jelzik nagy tettek, a hétköznapok szerény munkása volt, aki kitűnő szervezői készséggel, szívvel-lélekkel hajtotta végre a Tanácskormány rendeleteit. Részt vett az ellenforradalom elleni harcban (Gencsapáti), s amikor 1919. június 5-én Szamuely Szombathelyre érkezett, annak referense volt. Az ellenforradalmi szervezkedések kapcsán túszokul kijelölt városi előkelőségek ügyeivel is ő foglalkozott. Mint a Vas megyei direktórium tagja, 1919. június 12–13-án küldöttként részt vett a Magyarországi Szocialista Párt kongresszusán.

1919. augusztus 3-án letartóztatták, és sokáig vizsgálati fogságban volt. Harmadrendű vádlottként szerepelt a szombathelyi kommunisták perében, lázadás, zsarolás, izgatás, személyi szabadság megsértése és felbújtás volt ellene a vád. A bíróság 1920 szeptemberében szabadon bocsátotta, mert nem tudtak semmit sem rábizonyítani.

Időközben felesége meghalt. A Népjóléti Minisztérium 10.936/1930. rendeletével megfosztotta állásától. A sok vallatástól testileg is összetörve, megromlott egészséggel, állástalanul nézett a jövő elé.

Állami vagy közhivatali állást nem kaphatott, kis magáncégeknél könyvelősködött.

1921 augusztusában újra megnősült, feleségül vette Köhler Erzsébetet, akitől három gyermeke született, Katalin, György és József. Az egyház és az ellenforradalmi körök állandó megfigyelése, a zaklatások végül is teljesen felőrölték egészségét és 1928. április 19-én szívbénulásban meghalt.

Hencz Kálmánt az 1946. május 24-én kelt OTI határozat rehabilitálta, s özvegyének méltányos özvegyi nyugdíjat állapított meg.

Forrásanyag:

- VasmL. Szombathely városi közgyűlési jegyzőkönyvek 1918–1919.
- VasmL. Vasvármegye Törvényszéke iratai B. 131/1920. sz.
- A következő családi iratok:
  Zalaegerszegi Felső Kereskedelmi Iskolai bizonyítvány 1900.
  Zalamegyei Központi Takarékpénztár R. T. működési bizonyítványa 1902.
  Munkásbiztosító Pénztári Alkalmazottak Országo Egyesülete Tagsági igazolvány 1911.
- Szombathelyi Államügyészség 6186/1919. sz. irata.
- Szombathelyi Államügyészség 7319/1919. sz. irata.
- Hencz Kálmánné rehabilitációs kérelme az OTI-hoz 1945.
- Az OTI rehabilitációs határozata 20–R. Ny. 187/1946.
  (Lányának, Hencz Katalinnak tulajdonában.)
- Vasmegyei Hírlap, 1919. február 23.
- Vasmegyei Hírlap, 1919. április 24.
- A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 1919 március–1919 augusztus 6/B/Kossuth, 1960. 663 old.

HERCZEG JENŐ

(Kissároslak, 1891. december 12. — Körmend, 1975. október 1.)

Vas megye körmendi járásának egyik kicsi településén született. Gyermekévei úgy teltek, mint korabeli parasztgyerekeké. Ifjan került a fővárosba, ahol munkás lett. Ott hamarosan kapcsolatba került a munkásmozgalommal. 1911. január 10-én belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba. „1912-ben részt vettem május 23-án a vérvörös csütörtöki demonstrációban. Lefogtak, akkor vertek meg először, toloncházban kerültem." írta önéletrajzában. Még ugyanebben az esztendőben bevonultatták katonának Polába, a vártűzérséghez.

Az első világháború kitörésekor még katona volt és hamarosan az orosz frontra került. Ott esett fogságba 1915. március 22-én Przemyslnél. Megjárta a cári Oroszország hadifogoly-táborait és 1917. novemberében Taskentben tudta meg, hogy győzött a proletárdiktatúra. Később, 1918-ban itt jelentkezett vöröskatonának. Mint vöröskatonát Taskentben pártiskolára küldték. A pártiskola elvégzése után az orenburgi frontra került, ahol a második internacionalista ezred párttitkára lett. „Ez az ezred lángbetűkkel írta be nevét az intervenció elleni küzdelmeibe." (Szintén önéletrajzában írta.)

A győztes orenburgi harcok után átkerült a délázsiai frontra. Részt vett többek között Ashabad, Kizil-Arvat, Krasznovodszk felszabadításában. Frontparancsnoka Mihail Vasziljevics Frunze volt. Az itteni harcok után érdemeiért a Vörösszászló Érdemrendet kapott.

Később a kazányi fronton mint komiszár helyettes működött, majd Ukrajnában harcolt és részt vett a Krím-félsziget felszabadításában is.

Szimferopolban találkozott Kun Bélával, akinek tanácsára 1921-ben hazatért. Szombathelyen a MÁV műhelyben helyezkedett el, ahonnan 1923-ban politikai tevékenysége miatt fegyelmileg elbocsátották. Ezt követően Kopfernsteiner alkalmazta 1932-ig mint asztalost, de innen is távoznia kellett, ugyancsak politikai tevékenysége miatt. Körmendre ment, ahol megalakította a Magyarországi Szociáldemokrata Párt helyi szervezetét, amelynek elnöke lett. „. . . persze ez csak a cím volt. Lebuktunk, 8 nap 8 éjjel kínoztak és a felszabadulásig csendőrfelügyelet alatt álltam, erre tanú Várnai Laci", (Önéletrajzából) aki Szombathely város tanácselnöke volt.

A letartóztatásakor tartott házkutatás során a csendőrök megtalálták a Vörös Hadseregben kapott Érdemrendet, amit hazatérésekor válltömésbe varrva csempészett át a határon és azóta az esküvői képe hátoldalára ragasztva őrzött. Ez a tárgyi bizonyíték a csendőrfelügyelet alá helyezéséhez bőségesen elég volt. Ezt követően egészen a felszabadulásig alkalmi munkákból tartotta fenn családját.

1945-ben, a felszabadulást követően alapítója volt a Körmendi Kommunista Párt helyi szervezetének. Az alakuló ülésre 1945. április 6-án került sor, az „Arany Bárány" Szállóban. Július 21-én pártvezetőségi taggá választották. A pártvezetőségen belüli tisztsége: helyi kádervezető.

Tevékenyen részt vett a demokratikus rendőrség szervezésében is, majd politikai iskolára küldték Annak elvégzése után még hosszabb időn át tevékenykedett a helyi politikai életben, mint pártvezetőségi tag.

1959. március 16-án 1918–19-es helytállásáért a Tanácsköztársasági Emlékéremmel tüntették ki. Az idő előrehaladtával sokat betegeskedett, ezért az aktív politikai élettől fokozatosan visszavonult. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója alkalmából a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnöksége a Vörös Hadseregben szerzett kiemelkedő érdemeiért Harci Érdemkért Érdeméremmel tüntette ki 1967. október 30-án. 1970. április 4-én pedig megkapta a Felszabadulási Jubileumi Emlékérmet.

I. F. Kuc gárda-vezérőrnagy, a „Nyeregben töltött évek" című könyv szerzője is megemlítette őt mint komiszárt az Ország Világ című hetilap „Akikről a dalok szólnak" (1967. november 1-i szám) c. cikkében közölt visszaemlékezésében.

Élete, helytállása álljon példaként az utókor előtt.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F. 1/1959/11. ő. e.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F. 1/1969/17. ő. e.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F. 31. 38. ő. e.
- Az Ország Világ c. hetilap 1967. november 1-i száma.

HLAVATI JÓZSEF

(Szombathely, 1893. október 1. – Buchenwald, 1945. január 15.)

1893. október 1-én született Szombathelyen. A vasöntő szakmát a szombathelyi Mayer-gépgyárban tanulta, itt is dolgozott egészen 1929-ig.

A Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének az 1910-es évektől tagja volt. A világháború után a szombathelyi gépgyárban öntőmester, művezető volt.

1929-ben a soproni Vasöntödébe került, ahol tevékenyen részt vállalt a szakszervezeti mozgalomban. A soproni szakszervezeti csoport vezetőségi tagja, pénztárosa lett. Tagja volt a Természetbarátok Turista Egyesülete vezetőségének is. A vasmunkások körében antifasiszta agitációt folytatott, neki is része volt abban, hogy a német anyanyelvű munkások többsége a német terjeszkedés és a Volksbund ellen foglalt állást.

A második világháború vége felé, Szálasi hatalomátvétele után, 1944. november 3-án több más szakszervezeti vezetővel együtt Hlavati Józsefet is elfogták és Németországba, koncentrációs táborba hurcolták.

Buchenwaldban gyilkolták meg 1945. január 15-én. Emlékét Sopronban a Széchenyi téri mártíremlékmű és a Természetbarát-forrásnál emléktábla őrzi.

Forrásanyag:

– Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajzgyűjteménye.

HODÁCS KÁROLY

(Szentgotthárd, 1897. augusztus 25. –)

1897. augusztus 25-én Szentgotthárdon született. A hat elemi elvégzése után iparostanoncnak szerződött és az asztalos szakmában szerzett segédlevelet.

Még fiatalon, az 1910-es évek elején került Győrbe, ahol a tehetséges munkásifjút 1918 januárjában már a szociáldemokrata párt helyi szervezetének vezetőségébe is beválasztották.

1818 novemberében a győri Nemzeti Tanács tagja lett. Fáradhatatlanul járta a falvakat, és agitált a Nemzeti Tanács mellett.

A Tanácsköztársaság idején a két munkáspárt egyesülése révén létrejött Magyarországi Szocialista Párt győri szervezetének másodtitkárává választották. Az áprilisi választásokon a városi Munkástanács tagja lett.

A Győrben megjelenő Testvériség című lap 1919 augusztusi, utolsó száma vezércikkét ő írta. Arról szólt, hogy a változott viszonyoknál fogva a munkásság ismét alulra került, ezzel azonban még nem dőlt el a harc. Az agitáció és az oktatás fegyverével tovább fognak küzdeni, s ennek érdekében cselekvésre hívott fel mindenkit.

A Tanácsköztársaság leverése után rövid ideig a szociáldemokrata párt győri vezetőjeként tevékenykedett, s lefogott társai kiszabadításán fáradozott. De hamarosan internálták, majd 1919. szeptember 25-én előzetes letartóztatásba helyezték. A győri törvényszék 1920. március 17-én egy év és hat hónapi börtönbüntetéssel sújtotta. A börtönből 1921. december 26-án szabadult.

További sorsa ismeretlen.

Forrásanyag:

– Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajzgyűjteménye. Győr, 1975.

HORVÁTH ISTVÁNNÉ (Élő Rozália)

(Csénye-Füztőmajor, 1889. december 11. — Sárvár, 1973. december 17.)

Egy Csénye melletti kis majorban született 1889. december 11-én. Édesapja mezőgazdasági zsellér, s a zsellérsorstól való menekülés határozta meg a fiatal Élő Rozália további életútját is.

A századforduló iparosodó Sárvára teremtette meg számára a munkássá válás lehetőségét. 1905-ben kezdett el dolgozni a sárvári Műselyemgyár építkezésein, majd az üzemben kapott munkát. Férje, Horváth István, ugyancsak a Selyemgyárban dolgozott.

Az első világháború Horváthnénak is súlyos megpróbáltatásokat hozott. Férjét a frontra vitték, hadifogságba esett, s csak 1920-ban tért haza. A háború alatti nehéz életviszonyok, a családról való gondoskodás terhei, a hadi üzemmé nyilvánított Selyemgyár férfiakat is próbára tevő munkarendje rádöbbentették a társadalmi igazságtalanságokra, s egyre inkább közeledett a haladásért harcolók táborához.

Sárvár munkásmozgalma az MSZDP helyi szervezetének 1905-ös megalakulásával vett harcosabb irányt, bár a hivatalos körök által szervezett keresztényszocialista mozgalom, amelynek egyik bázisa épp a Selyemgyárban volt, a polgári demokratikus forradalomig és a Tanácsköztársaság megalakulásáig a munkások egy jelentős részét vonzotta magához. A világháború évei alatt Sárváron jelentősebb munkásmegmozdulás nem volt, s az MSZDP helyi szervezete is beszüntette tevékenységét. A szervezett akciók ugyan hiányoztak, a nélkülözések, az átélt szenvedések azonban háborúellenes hangulatot eredményeztek. Ennek hatására került sor 1916-ban a sárvári munkásnők és munkásasszonyok háborúellenes tüntetésére a piaci drágaság és a kenyérellátás zavarai miatt. E megmozdulás egyik szervezője, vezetője Horváth Istvánné volt.

A polgári demokratikus forradalom eseményei, a Tanácsköztársaság dicső napjai alatt már ott találjuk az első sorokban. Tagja az egyesített sárvári munkáspártnak, s szervező munkájával, aktivitásával, a nőmozgalomban kifejtett tevékenységével a helyi események egyik alakítója lett.

A Tanácsköztársaság leverése után Horváth Istvánné is a különítményesek listájára került. A direktórium helyi vezetőinek letartóztatása után őt is meghurcolták, a feldbachi különítményesek kegyetlenül megverték.

Az ellenforradalmi korszak 25 éve életének megpróbáltatásokkal teli szakasza. Bár férje 1920-ban hazatért a hadifogságból, életkörülményeik egyre romlottak. Horváth Istvánnét munkásmozgalmi múltja, tevékenysége miatt a megbízhatatlanok listájára helyezték. Így a munkanélküliségtől sújtott Sárváron sem ő, sem férje nem tudott elhelyezkedni, alkalmi munkákból tengődtek. Horváth Istvánné a vendéglős és gyáros Strohoffer családnak, és más, jó módú polgárcsaládoknak mosott és takarított. A zsellérházból indult, majd öntudatos munkássá vált asszony osztályrészéül a Horthy-korszak idején tehát a kiszolgáltatott cselédsors jutott.

A felszabadulás után 1948-ig férjével együtt kis földjükön gazdálkodtak. A Baromfiipari Vállalat sárvári üzemének a 3 éves tervben megvalósult fejlesztése adott lehetőséget számára, hogy újra régi helyén, a munkásosztály soraiban tevékenykedjen. 1948-tól 1970-ig a BOV sárvári gyárának munkásnője, majd rendésze volt. Újra bekapcsolódott a mozgalmi életbe, s mint az MNDSZ sárvári szervezetének tagja vállalt részt a koalíciós időszak politikai küzdelmeiben. 1948-ban újra a párt soraiba lépett, s élete végéig hű is maradt hozzá.

Horváth Istvánné, bár élete során vezető politikai tisztségeket nem töltött be, a mozgalom közkatonájaként a politikai aprómunka ezernyi frontján kifejtett tevékenységével az elvhűség, az igazi kommunista magatartás példáját szolgáltatta. Aktivitását, szervezőkészségét jól kamatoztatta a mozgalom javára, s emberi magatartásával, hu-

manista szemléletével, segítőkészségével mindenkor kivívta elvtársai, munkatársai megbecsülését.

E sokoldalú, tevékeny munkásélet elismerését, munkájának értékelését jelentette az 1970-ben kapott Munka Érdemrend ezüst fokozata kormánykitüntetés is.

Forrásanyag:

– MSZMP Vas m. Biz. Archív. F. 1. /17. ő. e./ 1969.

HORVÁTH JÁNOS

(Szombathely, 1897. december 29. – Székesfehérvár, 1950. szeptember 21.)

1897. december 29-én Szombathelyen született. Kőműves szakmát tanult, majd mint szervezett dolgozó a munkásbiztosítás ügyeinek intézésében fejtett ki eredményes munkát.

A Magyar Tanácsköztársaság létrejöttét közvetlenül megelőző években Győrben, a Tanácsköztársaság idején pedig Székesfehérváron tevékenykedett.

Győrben 1914. március 1-én ő akadályozta meg, hogy polgári alapon létrehozzanak egy „politikamentes" egyesületet a kereskedelmi alkalmazottak részére. A javaslatára elfogadott határozat kimondta, hogy a kereskedelmi alkalmazottaknak és a magántisztviselőknek is osztályharcos szervezetbe kell tömörülniük. 1917. május elsején nagy beszédben méltatta az oroszországi változásokat. Hangoztatta, hogy a magyar munkásságnak békejobbot kell nyújtania az orosz proletariátusnak.

Mint a szociáldemokrata párt győri városi szervezetének elnökét, az őszirózsás forradalom győzelme után a győri Nemzeti Tanács és a Munkástanács tagjává választották. Indítványára 1918. november 14-én a győri Nemzeti Tanács a szocialista köztársaság kikiáltását követelte.

A győri Városházán megbízták a közlekedési ügyosztály vezetésével, és baloldali szociáldemokrataként ő elnökölt azon a gyűlésen, amelyen Korvin Ottó ismertette a Kommunisták Magyarországi Pártjának programját.

1919. február 12-én Székesfehérvár kormánybiztosává nevezték ki. Itt rövid idő alatt a megye legnépszerűbb politikusává vált. A Tanácsköztársaság győzelme után ő lett a direktórium elnöke, s egyben a közigazgatás népbiztosa is. A munkások bizalma révén funkcióit a Tanácsköztársaság leveréséig végig megtartotta.

A Tanácsköztársaság leverése után az ellenforradalom halálra kereste. Kénytelen volt Csehszlovákiába emigrálni. Ott is bekapcsolódott a munkásmozgalomba, Dunaszerdahelyen a betegbiztosítási pénztár alkalmazottjaként dolgozott. 1938-ban, amikor ez a terület Magyarországhoz került, Horváth Jánosnak politikai múltja miatt menekülnie kellett. Csak 1945-ben térhetett vissza Dunaszerdahelyre, ahol az ottani kommunista pártszervezet egyik vezetője lett.

1946-ban régi barátai hívására visszaköltözött Székesfehérvárra, ahol a szociáldemokrata pártnak lett tagja. Itt azonban mellőzték, aktív politikai munkát nem végezhetett. Közben egészségi állapota is alaposan meggyengült. 1950. szeptember 21-én halt meg a székesfehérvári kórházban.

Forrásanyag:

– Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajzgyűjteménye. Győr, 1975.

HORVÁTH JÓZSEF

(Újperint, 1897. szeptember 27. — Szombathely, 1976. augusztus 18.)

Szegényparaszt szüleinek tizenegy gyermek ellátásáról kellett gondoskodniuk. A család minden tagjának, a gyermekeknek is munkát kellett vállalnia. Ő kifutó volt egy könyv- és papírkereskedésben, majd kőműves szakmát tanult.

Az I. világháború alatt a román fronton szolgált, majd betegsége miatt a szombathelyi katonai kórházba került. Felgyógyulása után nem tért vissza alakulatához, Ausztriába szökött, s egy építőmunkás csoporttal hadiüzem építkezésén dolgozott. Családja értesítéséből tudta meg, hogy körözést adtak ki ellene. Nyolc hónap után önként jelentkezett Sopronban. Több társával együtt, mint katonaszökevényt, letartóztatták.

Eszmei fejlődése szempontjából ez döntő időszak volt. „Itt ért az első igazi szocialista hatás . . ." írta egyik önéletrajzában. A katonai börtönben egy vasesztergályos szocialista munkásszemináriumain ismerkedett meg a munkásmozgalom alapvető kérdéseivel. E szemináriumokon munkásdalokat is énekeltek, többek között az Internacionálét is. Így amikor ügyét a Pozsonyi Katonai Bíróság tárgyalta, már izgatásért is vádat emeltek ellene.

Az ítélethozatalnál enyhítő körülményként figyelembe vették életkorát — ekkor még kiskorú volt — és azt, hogy a szökés időszaka alatt hadiüzemben dolgozott. Az őszirózsás forradalom eseményei miatt a büntetése végrehajtására már nem került sor.

1918-ban Szombathelyen a szociáldemokrata párt tagjai sorába lépett és tagja lett az Építőmunkások Szakszervezetének is. Az őszirózsás forradalom idején az Építőmunkások Szakszervezete is fokozta harcát, bekapcsolódtak a tiltakozó összejövetelek, népgyűlések szervezésébe, követeléseik egyre forradalmibbakká váltak. E megmozdulásukhoz Horváth József is csatlakozott.

A Tanácsköztársaság idején az Építési Direktóriumnál volt munkavezető. Feladata volt a munkások lakásgondjainak enyhítése és az ezzel kapcsolatos szervező munka. Mikor a Tanácsköztársaság veszélybe került, vörösőrként fegyverrel védte a proletárdiktatúrát, részt vett a Vend-vidéki felkelés felszámolásában.

A Tanácsköztársaság leverését követően, öt heti vizsgálati fogság után egy évig szigorú rendőri felügyelet alatt állt. A mozgalmi munkát ennek ellenére tovább folytatta.

1926-ban a Mayer Gépgyár Szakszervezeti főbizalmija és alapító tagja, egyik szervezője az építőmunkások dalárdájának is.

Tevékenységéért többször elítélték. 1926-ban Vass József prépost országgyűlési programbeszéde alatt többedmagával együtt „munkát—kenye-

ret" követelt. Feketelistára és ismét rendőri felügyelet alá került.

A felszabadulás után – a két párt egyesítéséig – az SZDP vezetőségi tagjaként aktívan részt vett a szervezeti életben, még az egyesülés előtt az MKP tagja lett, s mint kommunista részt vett az egyesülés előkészítésében.

Az 1947-es szakszervezeti választások idején a jelölő bizottság elnöke volt, s agitációs munkája nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a szakszervezetek élére kommunista vezetők kerültek. Az 1947-es MÉMOSZ Kongresszuson képviselte az Építők Szakszervezetét.

Részt vett Andráskai Müller Ede és fiai Építési Vállalat államosításában. Az építőipar jelentős feladata volt a felszabadulás után az üzemek, vállalatok és közintézmények újjáépítése. Horváth József, mint kőműves is kivette részét ebből a munkából.

1957-ig, nyugdíjazásáig a Vas megyei Állami Építőipari Vállalatnál dolgozott különböző beosztásokban: kőműves, művezető, személyzeti vezető, újítási előadó, oktató, szakoktatási előadó volt. Tanult mesterségét becsülte, szakmai tudásának gyarapítására mindig nagy gondot fordított. „Műszaki tanfolyamokon képeztem magam, hogy jó szakember legyek..." – írta egyik visszaemlékezésében.

Munkája mellett becsülettel eleget tett azoknak a megbízatásoknak is, amelyeket a közösség bízott rá. Párt- és szakszervezeti vezetőként különböző tisztségeket töltött be: alapszervezeti párttitkár a munkahelyén, tagja volt az Építők Szakszervezete Vas megyei Bizottságának, valamint a Szakszervezetek Megyei Tanácsának.

Horváth József nagycsaládból származott, ő is négy gyermeket nevelt fel, nehéz körülmények között. Közéleti tevékenységet élete végéig vállalt, 1956 után egyik szervezője és vezetője volt az MSZMP szombathelyi VI. kerületi pártszervezetnek.

Munkáját, kommunista helytállását a felszabadulás után elismerték, több kitüntetésben részesítették: az Építőipar Kiváló Dolgozója, a Tanácsköztársasági Emlékérem, a Szocialista Hazáért Érdemrend, a Munkaérdemrend, a Felszabadulási Jubileumi Emlékérem birtokosaként halt meg 1976. augusztus 18-án.

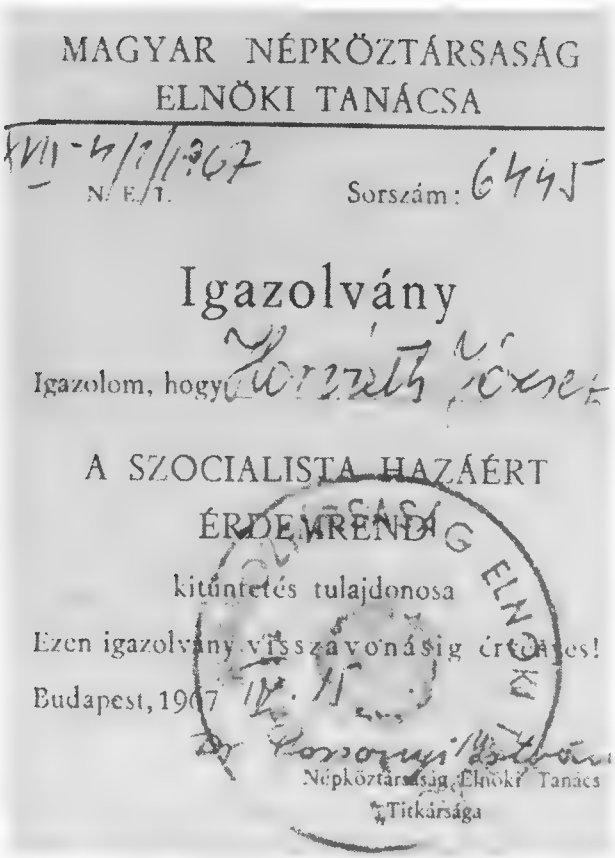

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG
ELNÖKI TANÁCSA

XVII-4/1/1967 N. E. T. Sorszám: 6445

Igazolvány

Igazolom, hogy Horváth József

A SZOCIALISTA HAZÁÉRT
ÉRDEMREND
kitüntetés tulajdonosa

Ezen igazolvány visszavonásig érvényes!

Budapest, 1967 [illegible]

Népköztársaság Elnöki Tanács
Titkársága

Horváth József kitüntetésének igazolványa

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 56./Horváth József személyi anyaga.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 1./1961. 18. ő. e. Horváth József visszaemlékezése.

HORVÁTH LAJOS

**(Sárvár, 1896. március 3. –
Sárvár, 1921. április 10.)**

A sors nem kényeztette el a Horváth családot. Szegények voltak. A három fiúgyermeknek csak szűkös kenyeret tudott adni a levélkihordó apa – Horváth József – és a táviratkézbesítő anya, született Babos Júlianna.

Horváth Lajos Sárváron, miután elemi iskoláit elvégezte, kőműves szakmát tanult. Gyermekkorától kezdve szenvedélyesen olvasott, s a világpolitika iránt érdeklődő, felvilágosult, demokratikus érzelmű felnőtté érett. A szakmájában nem tudott elhelyezkedni. A posta az első világháború évei alatt nagy forgalmat bonyolított le, így a szülei és két fivére mellett ő is levélkihordó lett a sárvári postán. A magas, délceg, értelmes fiatalembert kedvelték a sárváriak.

A Tanácsköztársaság győzelme után a járási direktórium postai cenzornak nevezte ki. E fontos politikai megbízatását lelkiismeretesen, szorgalmasan teljesítette, de más fontos szervezési, politikai akciókban is közreműködött. Részt vett a június 3-i sárvári vasutassztrájk felszámolásában.

A Tanácsköztársaság leverése után még a helyén maradt, ugyanis a sárvári direktórium csak augusztus 6-án adta át a hatalmat a volt főszolgabírónak. 1919. augusztus 9-én megérkeztek Sárvárra a feldbachi Lehár-különítmény tagjai. Őt is letartóztatták és a többi fogolytársával együtt az azóta lebontott Pásztorház elé vitték, ahol súlyosan bántalmazták. Másnap a sárvári állomáson folytatódott a letartóztatottak kínzása: Horváth Lajost olyan súyos ütések érték, hogy nem tudott talpra állni, és ilyen állapotban szállították a páncélvonattal Szombathelyre, a Huszár úti laktanyába. A vizsgálati fogság alatt több alkalommal részeg tisztek törtek rá és kutyakorbáccsal verték. A durva bántalmazások súlyos beteggé tették, hátgerince megsérült. Kérte a fogházorvosi megvizsgálását, a szabadon bocsátását:

„Tisztelt Államügyészség! A 4746/1919 á. ü. szám alatt folyamatban lévő büntető ügyben igazolt ügyvédem által tisztelettel kérem, méltóztassék fogházorvosi megvizsgálásomat elrendelni. A hátamon egy nagy gennyes daganat van, aminek következtében sürgős sebészeti műtétre volna szükség, ami csak kórházba lenne elvégezhető. Méltóztassék gyógykezelésem és teljes felépülésem céljából szabadlábra helyezésemet elrendelni." Kérése hasztalan maradt.

Bíróság elé állították. A tárgyaláson a személyes szabadság megsértésével, a vasutassztrájk leverésében való részvétellel, izgatással vádolták. Két havi fogházbüntetésre, mint fő és három havi hivatalvesztésre, mint mellékbüntetésre ítélték. 1919. október 9-ig volt előzetes letartóztatásban, így a büntetést letöltöttnek vették.

Az ítélet enyhének látszott, de Horváth Lajos

ifjúkommunista ekkor már halálra volt ítélve. A feldbachi tisztek ítélték halálra, amikor többször is kegyetlenül megkínozták. Súlyos betegen szállították a sárvári kórházba, ahol 1921. április 10-én halt meg „gümős csontszú sorvadásban", 25 éves korában.

A sárvári temetőben nyugszik. Sírhalma fölött vörös oszlop, név nélkül. Csak kevesen tudják, kit takar a föld.

Forrásanyag:

- VasmL. /sárvári születési anyakönyv/ 35/1896. f. sz.
- Vasi Szemle /1968/2. sz./ Gerse János–Rácz János: A polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság hatása Sárváron.
- Megyei Könyvtár Szombathely: Pályázat „Hősök" jeligével.
- Savaria Múzeum munkásmozgalmi adattár, visszaemlékezések; Urbán Lajos Sárvár, Kiss Jánosné Sárvár.
- MSZMP KB. Pl. Arahív. /Szombathelyi büntetőtörvényszék iratai/ 1919–B.–1615.
- Vasm.L. /sárvári halotti anyakönyv/ 43/1921. f. sz.

JOÓS ISTVÁN

(Sárvár, 1900. szeptember 6. – Sárvár, 1964. szeptember 28.)

Ácssegéd édesapja rajta kívül még négy gyereket nevelt fel. Joós István a szombathelyi vasúti járműjavító-műhelyben kezdett lakatosként dolgozni. Itt kapcsolódott be az ifjúmunkás szervezet életébe 1917-ben. Megismerkedett Kummer Ferenccel és Fürst Sándorral, a szombathelyi ifjúmunkás-mozgalom vezetőivel. Velük együtt több háborúellenes tüntetést és sztrájkot szervezett. Ezek közül a legjelentősebb az 1918. június 20–28-i, a budapesti MÁV-gépgyárból kiindult vasutassztrájk volt, melyhez csatlakoztak a szombathelyi MÁV-műhely dolgozói is. 1918-ban pedig a megyei ifjúmunkás szervezet vezetőségi tagja lett. Az 1919-ben végzett kommunista ifjúsági tevékenységéért internálni akarták, ezért 1920-ban Ausztriába menekült. 1922-ben visszajőve először Budapesten, majd 1923. novemberétől Sárvárott vett részt a vasas szakszervezet tevékenységében, 1924-től 1929-ig a helyi szervezet elnöke volt, tagja a Vasas Dalárdának, és bekapcsolódott a legális „fedőszervként" dolgozó eszperantista csoport munkájába is. 1929-ben Franciaországba ment, Lyonban és környékén dolgozott. Tagja lett a Francia Kommunista Pártnak, a Nemzetközi Segély felelőseként és a Lyon-környéki magyar emigrációs csoport vezetőségi tagjaként működött, később a Spanyol Segélybizottságban is feladatokkal bízták meg. 1934-től illegálisan, hamis igazolványokkal élt tovább Franciaországban, mert tartózkodási engedélyt hivatalosan nem kapott. 1941-ben falura küldték dolgozni, mivel személye a Vichy-kormánnyal együttműködő helyi hatóságok előtt ismertté kezdett válni. Segítette a környék partizán-mozgalmát, s a volt spanyolosokat irányította a párt által javasolt feladatokra.

Franciaország felszabadulás után a Cremieux-i Járási Pártbizottság munkatársa lett, és a Franciaországi Magyar Függetlenségi Mozgalom Központi Bizottságának tagjai közé is bekerült. 1948. január elején hazatérve Sárvárott vett részt a pártmunkában, mozgalmi tapasztalatairól beszámolót tartott, s az év április 5-én már a sárvári pártszervezet vezetőségének tagja. 1948. decemberében koholt vádak alapján megbízhatatlannak minősítették, kizárásra javasolták. A fellebbezési eljárás során lefolytatott vizsgálat a párthoz való hűségét, külföldi mozgalmi tevékenységét mindenben igazolta, s ennek következtében párttagságát visszamenőlegesen 1924-től elismerték.

1948. december végétől 1956. elejéig Budapesten a Lámpagyárban dolgozott, majd a Sárvári Baromfifeldolgozó Vállalatnál lett személyügyi előadó. A leninista eszmékhez való hűségét 1956 őszén is bebizonyította, november 4. után csatlakozott a karhatalomhoz, és haláláig részt vett a munkásőrség tevékenységében. 1957-ben a

Sárvári Járási Pártbizottság tagjává választották, igen nagy szerepet vállalt a párt újjászervezésében. Nagy lelkesedéssel vett részt a Magyar–Szovjet Baráti Társaság munkájában. Járási tanácstagként gyakran felszólalt, tömeggyűléseken is hirdette a párt álláspontját. 1957-ben Kiváló Dolgozó kitüntetést kapott, tulajdonosa volt a Partizán Emlékéremnek. Folyamatosan képezte magát, széleskörűen tájékozódott, meggyőződését bátran kimondta. Utolsó éveiben sem pihent, haláláig igazi közéleti ember maradt.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. 56. fond.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. 1. fond. 1958./11. ő. e./
- Joós István visszaemlékezései. Forradalmi Múzeum Szombathely MA 146.

KASZÁS FERENC

(Sárvár, 1893. március 8. – Sárvár, 1948. április 3.)

Amikor az első világháború megkezdődött, szobafestősegédként dolgozott. Hamarosan a frontra került, annak minden kínját végigszenvedte. 1919. elején kapcsolódott be a sárvári szociáldemokrata párt szervezetének munkájába, a műkedvelőcsoportot vezette. A Tanácsköztársaság megalakulása után Urbán Lajosnak, a járási politikai biztosnak lett második helyettese. 1919. március 23-án este a sárvári üzleteket fosztogatók törték fel. Kaszás Ferenc ennek hírét a Korona-szállóban tartott előadás közben hallotta meg. Azonnal egy kis fegyveres csoportot szervezett, riasztólövéseket adatott le, és a járási politikai biztos lakásához vezető mellékutcában foglalt állást csoportjával, míg a segítségül hívott karhatalom meg nem érkezett. A forradalom ellenségeivel a szó eszközével is harcolt, gyűléseken beszélt, május 1-én is felszólalt. Feketézőket tartóztatott le, a június 14-i rábabogyoszlói ellenforradalmi megmozdulást fegyveres munkáscsapattal fojtotta el. Aug. 9-én a sárvári munkásvezetőkkel együtt elfogták, és az 1920. júliusában megtartott bírósági tárgyalásig börtönben tartották. Kiszabadulása után a sárvári főszolgabíró önkényesen további három hónapi elzárását rendelte el.

Kaszás Ferenc hű maradt meggyőződéséhez. Mint festőmester nagyon sokat vándorolt a Dunántúlon, 1941-ben pedig az Őrségben és a váti erdőben folyó fenyő-gyantacsapolási munkákhoz nincstelen napszámosokat szervezett együttműködve Urbán Ernővel.

1945. ápr. 5-án a Magyar Kommunista Párt sárvári szervezetének alapítói között volt. A párt a Nemzeti Segély vezetésével bízta meg. Élelmiszerkészleteket kutatott fel, osztatott szét. A határban gazdátlanul maradt traktorokat összegyűjtette, megjavíttatta, és a párt megbízásából a földhözjuttatottak földjeit szántatta velük.

1946. augusztusától a gazdasági megbízotti munka mellett a pártszervezet pénztárosi tennivalóit is ellátta. 1947-től sokat betegeskedett, a pártvezetőségnek 1948. ápr. 3-án bekövetkezett haláláig tagja maradt.

Forrásanyag:

– A megyei kir. ügyészség 1920. ápr. 3-án kelt 6706/1919. k. ü. sz. vádindítványa, s az ehhez készített pót-indítvány.
– Urbán Lajos: Sárvár munkásmozgalmának története 1905-től kezdve 1946. okt. 27-ig . . . Kézirat. MSZMP KB Pl. Archív. H–u–8.
MSZMP Vas m. Biz. Archív./F./32/1–21. őe.

A sárvári eszperantó-tanfolyam munkás-hallgatóinak egy csoportja

KÁDÁR SÁNDOR

(Makó, 1895. június 26. – Szombathely, 1974. június 15.)

Kádár Sándor 1895. június 26-án Makón született. Szülei földműves emberek, de mivel kevés földjük nem volt elég a megélhetéshez, édesapja napszámot is vállalt a környék nagygazdáinál.

Az iskoláit Makón kezdi meg, és a kőműves szakmát tanulja ki. Tizennégy éves korában, 1909-ben tagja lesz a Makói Építőmunkások Szakszervezetének. 1913-ban pedig már az Építőmunkás Szakszervezet Ifjúsági Szervezetében vezetőségi tag. A szervezet elsősorban háború ellenes akciókra és május 1-e megünneplésére mozgósított. Több tüntetés zajlik le a „viharsarok" kis városában a háború ellen. Kádár Sándort 1914-ben, 19 éves korában bevonultatják és az 5. honvédezred katonájaként az orosz-frontra kerül, ahol hamarosan megsebesül és kórházban kezelik. A fiatal katona itt folytatja az agitációt az imperialista háború ellen. Felgyógyulása után ismét a frontra akarják vinni, de az állapota ezt nem teszi lehetővé, ezért 1916-ban a csepeli lőszergyárba viszik dolgozni.

A fiatalember most találkozik először a csepeli munkások szervezett fellépéseivel, háborúellenes tüntetéseivel, a gyáron belüli szabotázs-akciókkal, és ő maga is tevékenyen közreműködik ezekben. A hatóságok előtt ismeretessé válik a lőszergyári szervezők kiléte, és így Kádár Sándort is a pozsonyi internáló táborba viszik. A környékbeli földbirtokon dolgoztatják az internáltakat és mivel Kádár Sándor tudatosan (itt is) károkat okoz a földbirtokosnak, innen is tovább viszik. Szerbiába irányítják az internáltak egy részét a Belgrádi Cukorgyár helyreállítási munkálataihoz. Belgrádból az internáltak közül többet, így Kádár Sándort is Krusevácra viszik kényszermunkára, ahonnan 1918. októberében több társával együtt megszökik és visszatér Makóra. 1918. november elején ér haza a szülővárosába, ahol már az őszirózsás forradalom hatásaként megkezdik tevékenységüket a polgári pártok, a szociáldemokrata párt, 1918-ban decemberben pedig már a kommunisták is önálló pártként szervezik a munkásság és szegényparasztság politikai, gazdasági harcát. Kádár Sándor az Építőmunkások Szakszervezetébe kapcsolódik be és megszervezik az építőmunkásokból álló nemzetőrséget a rend és a termelés helyreállítására.

A városban a nyugtalanság nőttön-nőtt. A munkások és a lakosság együttes erővel lépett fel a reakció minden mesterkedése ellen, és a többi között 1919. január 30-án követelte a csendőrtisztképző iskola távozását a városból. Kádár Sándor maga is részt vett abban az összetűzésben, amikor a nemzetőrség és a katonaság megrohamozta a csendőriskolát és több munkás esett el a harcban, míg végül kiűzték a városból

A m.kir. államrendőrség szegedi kerületének főkapitánysága.

5828/1921 szám.

A makói m.kir.államrendőrkapitányság 2.653/921 szu jelentéséhez csat. iratokból megállapittatván, hogy Kádár Sándor makói lakos magatartása a 4302/919 int.számu M.E.rendelet értelmében kifogás alá esik, ennek rendelet 4.§-ában adott felhatalmazás alapján hoztam a következő

v é g h a t á r o z a t -ot.

K á d á r S á n d o r 25 éves, makói születésü, nőtlen, ref. vallásu, kőmüves foglalkozásu, makói lakos, magyar állampolgárnak a fentidézett belügyminiszteri rendelet 1.§-ának b./ pontjában körülirt s az u.n. proletárdiktatura alatt tanusitott magatartása miatt internálását elrendelem s annak foganatositásával a makói m.kir.államrendőrkapitányságot megbizom azzal, hogy internálttal szemben a fenthivatkozott belügyminiszteri rendeletben megállapitott intézkedéseket, illetve korlátozásokat a jelen végh. határozat jogerőre emelkedéséig is foganatositsa.

I n d o k o l á s :

Kádár Sándor a proletárdiktatura alatt a makói forradalmi törvényszék ... volt, s mint ilyen a forradalmi törvényszéknél jegyzőkönyvvezetőként alkalmazott Nagy Ferenc járásbirósági irodatiszt és ... nos járásbirósági dijnok vallomása szerint magát meggyőződéses kommunistának mutatta, s proletárdiktatura érdekében működött, s az az ellen v... a legszigorubb büntetéssel kivánt sujtani. ... minőségében kifejtett ... miatt ellene többrendbeli személyes szabadság megsértése miatt a bünvádi elj... folyamatban van.

Mivel a fentiekben bizonyitottnak vett magatartása alapján attól kell tartani attól, hogy mint meggyőződéses kommunista a proletárdiktatura érdekében tevékenykedni fog, s ezért az állam és társadalom érdekeire, közrendre és közbiztonságra aggályos, vele szemben a rendelkezésre ... kellett intézkednem, annyival is inkább, mert a makói m.kir.államrendőrkapitányság jelentése szerint Kádár mint meggyőződéses kommunista volt a város... szerte ismeretes, s igy ottani tartózkodása a város közhangulatára káros befolyást gyakorolhatna.

Jelen véghatározatom ellen internált a kézbesitéstől számitott 8 napon belül a m.kir.Belügyminiszter urhoz cimzett és hozzám benyujtandó felebbezéssel élhet.

Kádár Sándor internálását elrendelő véghatározat

Hadja a makói m.kir.álla rendőrkapitányságnak a ...../92. int.eg... ... rendeletben előírt intézke... megtétele végett azzal, ... határozatot internáltnak fele... az ... jogára kitanítás mellett írásban ... azt neki kézbesítse s a kihirdetésről felvett s a félnek a feleb...ezésre vonatkozó nyilatkozatát feltüntető jegyzőkönyvet 8 nap alatt ... terjessze be.

... 1921. május ...

rendőrkerületi főkapitány helyettes.

921 ... 5... ... 1093.

Kádár Sándor ... ügyében

M. kir. államrendőrség kerületi főkapitányságának, Szeged

5828/921. A ... Kádár Sándor ... internálás ... kézbesítés ... jegyzőkönyv ... terjesztetett.

Makó 1921 V/ ...

a csendőrséget. A politikai pártokon belül az esemény hatására egyre erőteljesebben szétválik a jobb- és baloldal, szervezkednek a leszerelt katonák, a szakszervezetek, a földmunkások és 1918. december 18-án megkezdődik a KMP pártszervező munkája is. Kádár Sándor ekkor már Csanád megye és Makó város Nemzeti Tanácsának tagja. A testületen belül kemény küzdelmet folytattak a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták a reakciós beállítottságú Zombori polgármester által vezetett csoporttal szemben.

1919. március 21-én a Tanácsköztársaság győzelme után újabb megbízatást kap: a Munkástanács és a Forradalmi Törvényszék tagja lesz, törvényszéki ülnök és szavazóbíróként tevékenykedik.

A tanácshatalom leverése után menekülnie kell, mert a románok megszállják Makót és a megszállók a Prónay-különítmény tisztjeivel együtt letartóztatják a tanácskormány helyi tisztségviselőit. 1919. december 12-ig sikerül illegalitásba vonulnia, de akkor árulás következtében a hatóságok letartóztatják a Bárány utca 41. sz. lakásán. Kádár Sándornak ezután ugyanaz jut osztályrészül, mint a többi tízezer kommunistának és szimpatizánsnak: kínzás, vizsgálati fogság a Szegedi Ügyészségen. Csak 1921. szeptember 28-án ítélték el egy év hat hónapra. Az ítélet után a hírhedt Szegedi Csillagbörtönbe kerül a fiatal kommunista. A börtönbüntetés letöltése után visszamegy Makóra, azonnal internálják mint „veszélyes elemet" és most a Makói Járásbíróság börtönébe kerül Kádár Sándor. A börtönből 1922-ben elvtársai segítségével megszökik és Jugoszláviába menekül. Most már könnyebben bodogul az emigrációban, hiszen a nyelvet már ismeri és ebben az időben az itt élő magyar emigránsok segítséget nyújtanak neki. A Baranyából politikai okokból emigráltak szervezetének tagja lesz és Belgrádban a Vappa Papírgyárban dolgozik 1923-tól 1944. december 25-ig. Az itt eltöltött huszonegy év alatt állandó rendőri felügyelet alatt áll. A Papírgyárban Kádár Sándor kiépíti kapcsolatait a jugoszláv kommunistákkal és sejtet alakít, amelynek vezetője lesz. A német megszállás idején az antifasiszta mozgalom szervezői közt találjuk. A gyárban létrehozza az antifasiszta szervezetet, a gyárvédelmet és annak elnöke lesz. 1944. december 25-én jugoszláv és szovjet segítséggel elindul haza Magyarországra és 1945. január 1-én visszatér szülővárosába Makóra, amelyet ekkor már a szovjet hadsereg felszabadított. Amikor az egész ország felszabadult, Kádár Sándor azonnal felveszi a kapcsolatot régi elvtársaival és az ország újjáépítéséért tevékenykedik. 1945. április 8-án a makói demokratikus rendőrség politikai osztályán dolgozik. Munkája a rendőrség állományának összeállítása, a kiképzés és a politikai nevelés. 1948. elején áthelyezik a Szegedi Rendőrkapitányság Államvédelmi Osztályára és főként az államosításokkal kapcsolatos operatív feladatokkal foglalkozik. Dolgozik és tanul. Elvégzi az I. és II. fokú politikai káderképző iskolát, hathónapos pártiskolára megy tanulni, majd elvégzi a 3 éves Tiszti Akadémiát.

1948 végén ismét új feladatot kap, a lökösházi határrendészeti parancsnokság szervezője lesz, majd újra Szeged a következő munkahelye. 1949 elején Kádár Sándor a Kőszegi Határrendészeti Kapitányság vezetője 1951. július 2-ig. Megkövetelte a pontosságot, a kitartó munkát, amelyben mindig maga járt elöl, értette a dolgát, ezért tisztelték, becsülték. A katonai szolgálatban mindig példát mutatott a beosztottainak és a katonáknak is, felettesei szerették és becsülték. Az előléptetései is ezt bizonyították, hiszen 1951-ben már főhadnagyi rangban van. Mégis 1951. július 2-án leszerelik. Kádár Sándort nem kedvetleníti el ez a méltánytalanság, hanem tovább dolgozik, a Vas megyei Építőanyagipari Egység anyagbeszerzője lesz, itt megválasztják alapszervezeti párttitkárnak. 1955-ben érdemeinek és munkásságának elismeréseként kivételes nyugellátási javaslattal nyugdíjba kerül 1955. november 1-től. A párt ügyének szolgálata, a pártmunka számára azonban nem fejeződik be. A városi pártbizottság fegyelmi bizottságában dolgozik, a pártbizottság területi instruktoraként a Gázművek pártszervezeténél segíti

a pártmunkát. A megyei pártbizottságon a munkásmozgalom régi harcosainak bizottságában tevékenykedik.

Az 1956-os ellenforradalom idején visszamegy a régi munkahelyére Szombathelyre, s a rend megőrzéséért elsőként jelentkezik a munkásőrségbe.

1960-ban Makóra költözik, ahol a MEDOSZ titkára lesz 1964-ig. 1964-ben visszaköltözik Szombathelyre és most már itt dolgozik élete végéig. Annak ellenére, hogy 1965–1966-ban beteg lesz – szívtrombózist kap – egy percre sem áll meg a munkájában, végzi a pártmegbízatásait és egyre gyakrabban jár el a fiatalok, a KISZ-esek és úttörők közé, hogy tapasztalatait átadja, hogy a jövő számára nevelje őket. A gazdag életpályának társadalmi elismerését kitüntetései is jelzik, igazolják. 1959-ben Tanácsköztársasági Emlékéremmel, 1967-ben Szocialista Hazáért Emlékéremmel tüntetik ki, de ezen kívül számos magas kormánykitüntetés tulajdonosa. Harcolt, dolgozott, szervezett, nevelt élete utolsó pillanatáig. 1974. június 15-én halt meg Szombathelyen és 1974. június 19-én elvtársai és harcostársai nagy részvéte mellett temették el.

Forrásanyag:

– MSZMP Vas m. Biz. Archív. F. 56.
– Kádár Sándorné visszaemlékezése.
– Határőr c. újság 1959. január 27-i szám.

Kádár Sándor munkásőr-tüzészeten

KEMÉNY SIMON

(Radosna, 1872. –
Jánosháza, 1919. augusztus 22.)

Nyitra megyében, Radosna községben született 1872-ben. Édesapja Krammer Mór, édesanyja Wetzler Regina. A tanítóképző elvégzése után feleségül vette Kőnig Rózsát. Házasságukból négy gyermek született: egy fiú és három leány.

A Felvidékről került Jánosházára tanítani 1900-ban. Jánosháza akkor téglagyárával, grófi uradalmával, gazdag kereskedőivel a Somló-vidék centruma volt. A lakosság zömét kiszolgáltatott munkások, zsellérek, napszámosok és kisparasztok alkották. A községben a katolikus iskolán kívül az izraelita vallásúak két tantermes, két tanerős felekezeti iskolája is működött. Kemény Simont ide nevezték ki igazgatónak. Az osztatlan iskolában elsőtől a hatodik osztályig másodmagával 50–60 tanulóval foglalkozott. A községben működő ipariskolát is ő irányította, ahol földrajzot, számtant, mértant, ábrázoló geometriát tanított. Mély emberséggel nevelte az „inasokat". A falitáblára a maga szerkesztette jelmondatot írta: „Okosabb légy, mint a sorsod!"

A faluban levő menhely telepvezetői tisztségét is betöltötte. Fáradhatatlanul küzdött a gyermekekért. Kérelmeket, ajánlatokat küldött a gyermekmenhely igazgatóságához, a belügyminiszterhez, a római katolikus hitközség igazgatóságához, hogy a családoknál elhelyezett 90–100 menhelyi gyermek közül az iskolakötelesek oktatása megoldódjon. Az egyházközség ugyanis nem akarta vállalni a „lelencek" oktatását, Jánosháza lakóinak egy része pedig nem volt hajlandó engedni, hogy a „menhelyiek" gyermekeikkel együtt járjanak iskolába. Kemény Simon következetes harca eredményeként kaptak egy tantermet a volt kaszárnya épületében, – most községi tanácsháza – ahol 1917 őszén naponta 4 órában megkezdődhetett az oktatás.

Tanítványai szerették, még ma is szeretettel gondolnak tanítójukra, aki soha nem gorombáskodott, „nem bottal verte beléjük a tudományt". Pedagógus társai tisztelték, a község lakosságának többsége pedig becsülte.

Az első világháború évei Jánosházára is nyomasztóan hatottak. A nincstelenséggel nőtt a lakosság elégedetlensége. A fiatalokat elvitték katonának. Kemény Simont is behívták, de mint idősebb pedagógust hamar leszerelték.

A haladó gondolkodású tanító a Tanácsköztársaság megszületésével az események élharcosaival haladt. A községben ő szervezte meg 1919-ben az emlékezetes első szabad május eljesét. Ákos nevű fia szavalt az ünnepségen. Az iskolákat államosító bizottságnak tagja volt. Többet, jobbat akart: szocialista szellemben nevelni, ahol a felekezeti béklyók megszűnnek. Az iskolai munkáján kívül a község lakosságának politikai előadásokat tartott.

A Tanácsköztársaság leverése után a helyi el-

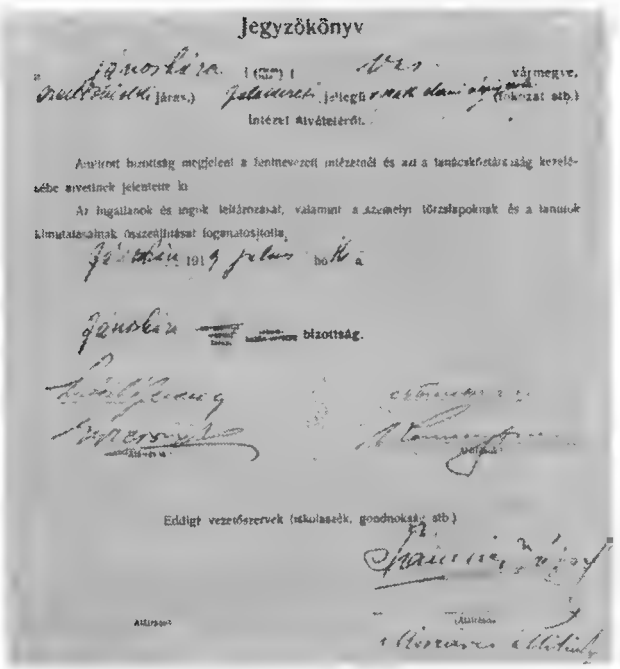
Jegyzőkönyv

A jánosházi iskola államosításáról szóló jegyzőkönyv

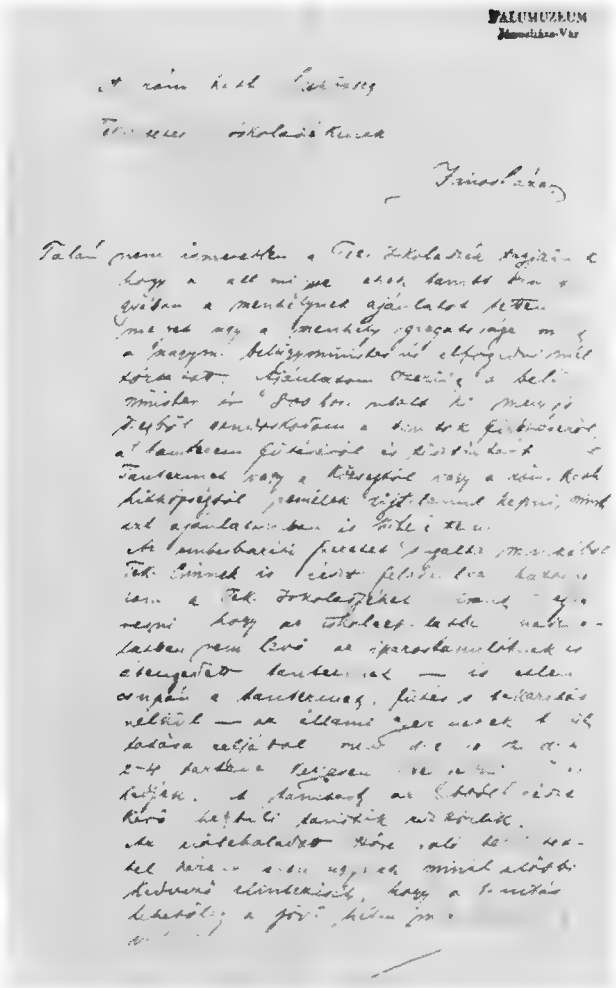

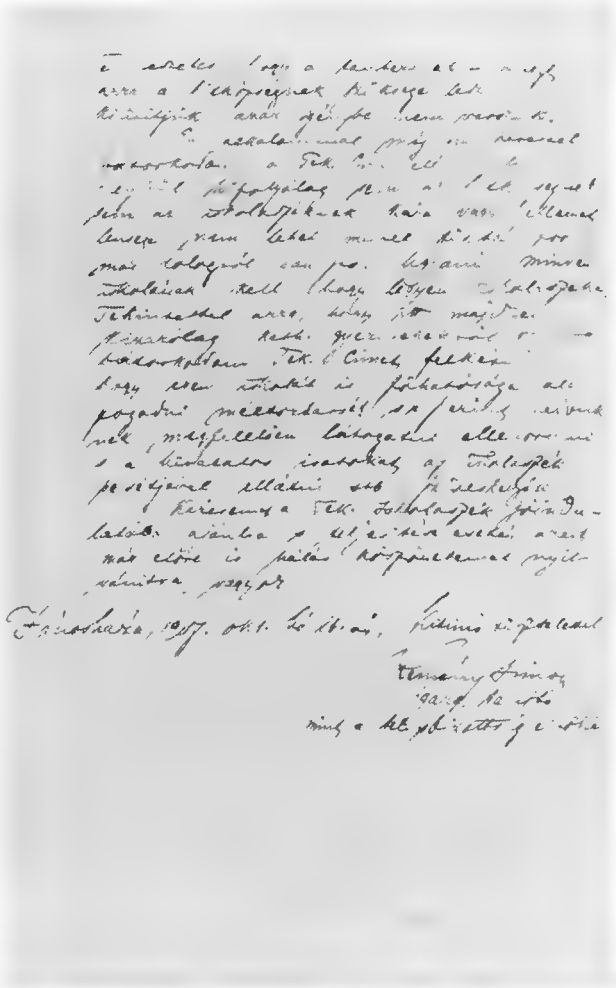

A menhelyi gyermekek érdekében írott levele

lenforradalmi erők átvették a hatalmat Jánosházán is. A direktórium, a tanács és a párttagok közül sokat letartóztattak. Megindult a zsidóüldözés. A vad antiszemita propaganda hatására augusztus 21-én véres zsidópogromot hajtottak végre. A zsidó családok ablakait, kapuit betörték, tettlegesen bántalmazták őket. Kemény Simon tanító lakását a délutáni órákban botokkal, szekercével felszerelt 50–60 főből álló tömeg vette körül. A lakás kapuját feltörték. Kemény Simon menekülni próbált. Átugrott a szomszéd kertbe, üldözői azonban elfogták és brutális módon agyonverték.

A Vasvármegye másnap rövid hírben számolt be az eseményről, de a halálesetet nem közölte. A hivatalos szervek a látszat kedvéért megkezdték

a vizsgálatot, a főbűnösöket letartóztatták. A vádlottak ügyét a Győri Bíróság tárgyalta. A Horthy-bíróság felmentő ítéletet hozott, mivel hazafias felbuzdulásnak minősítette a bűntényt.

Kemény Simont a jánosházi temető sarkában temették el. A család a temetés után elhagyta a községet, majd néhány év múlva egy csonka emlékkövet állítottak a sírra, amely szimbólum: a gyilkosok egy nemes célok megvalósítását szolgáló életet törtek ketté Kemény Simonban.

A felszabadulás után a község lakossága emléktáblát helyezett el az iskola falára, ahol tanított.

Forrásanyag:

- Szombathely Állami levéltár: jánosházi születési anyakönyvi másodpéldánya 14/1903 f. sz. (Julianna gyermekének anyakönyvéből az adatok.)
- Jánosháza Községi Tanács: halotti anyakönyv 59/1919 f. sz.
- MSZMP Vas megyei Bizottság Archívuma és a Savária Múzeum Legújabbkori Osztálya által gyűjtött visszaemlékezések:

Balogh Imre	Jánosháza
Benkő Pál	Jánosháza
Block Lajos	Jánosháza
Fehér István	Jánosháza (ny. pedagógus)
Máthé Ferenc	Jánosháza
Máthé Lajos	Jánosháza
Máthé István	Jánosháza
Rozner Ferenc	Jánosháza

- Falumúzeum Jánosháza – Vár: Kemény Simon levele a római katolikus iskolaszékhez 1917. október 16.
- Horváth Júlianna Szombathely Tanítóképző – 1967. II. éves hallgató – évfolyamdolgozata. Jánosháza iskolatörténete.
- Falumúzeum Jánosháza – Vár: néhai Plank József visszaemlékezése magnószalagon.
- Falumúzeum Jánosháza: – Vár: Falusi iskolákat államosító bizottsáa jegyzőkönyve 1919. július 16.
- Vasvármegye 1919. augusztus 22. sz. „Zsidóüldözés Jánosházán" c. cikk.

KERN MIHÁLY

(Kőszeg, 1889. július 13. — Kőszeg, 1959. december 15.)

Proletárcsaládból származott. Kiterejdt rokonsága minden tagja munkás, közülük sok tagja volt a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak. Kern Mihály az elemi iskola 6. osztályának elvégzése után kőműves szakmát tanult. Katonai szolgálatát a 83. gyalogezredben töltötte le.

Neveltetése, származása révén korán bekapcsolódott a munkásmozgalomba. Fiatalon, 1907-ben belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba. Élete ettől kezdve összefonódott a munkásmozgalommal. Nemcsak Magyarországon harcolt a munkásság jogos érdekeiért, hanem külföldi munkavállalása során is. Mint kőműves 1908-tól 1910-ig Bécsben dolgozott, ahol 1908-ban részt vett a 8 órás munkaidőért folytatott sztrájkban. 1910-től ismét az MSZDP kőszegi szervezetében tevékenykedett.

Az első világháború alatt Kőszegen a szociáldemokrata párt működése szünetelt, mivel tagjainak legnagyobb része a harctéren volt. A pártot a háború végén újjászervezték. A szervezéssel járó munkában Kern Mihály is tevékenyen kivette a részét.

1918 őszén, a polgári forradalom idején nemzetőr volt. A Tanácsköztársaság megalakulásakor azonnal bekapcsolódott Kőszeg politikai életébe. Március 29-én az építőmunkások szakszervezete a Munkástanácsba delegálta.

A választások idején Kőszegen a szavazatszedő bizottság tagja volt. Megválasztották Kőszeg város tanácsa Gazdasági Ügyosztálya Erdészeti bizottságába. 1919 áprilisában a VIII., a Rendészeti Ügyosztály ellenőrző tagja lett, és politikai nyomozóként dolgozott. Beválasztották Kőszeg város Intézőbizottságába is.

Részt vett az 1919. június 5-i kőszegi ellenforradalom lefegyverzésében.

Kitűnően beszélt németül, ezért és a forradalom iránt tanúsított hűségéért, becsületességéért a kőszegi direktórium júniusban őt is kiküldte Léka, Pörgölény, Németgyirót és Hosszúszeg községekbe az ellenforradalmi szervezkedés elfojtására.

Kern Mihály a Tanácsköztársaság idején nemcsak azokon a területeken tevékenykedett, amelyekre hivatalos megbízást kapott. Gyermekkorától kezdve érezte, látta a társadalmi igazságtalanságokat. 1919 márciusától, amint erre lehetősége adódott, számtalan esetben nyújtott segítséget, intézte ügyét az arra rászorultaknak. Minden panasz meghallgatására és orvoslására szakított időt nagy elfoglaltsága mellett is.

A kőszegi ellenforradalom leverése után Szamuely Tibor Korvin Ottóval Kőszegre ment és ítélkezett az ellenforradalmárok ügyében. Szamuely négyszemközti beszélgetése során Kern Mihályt

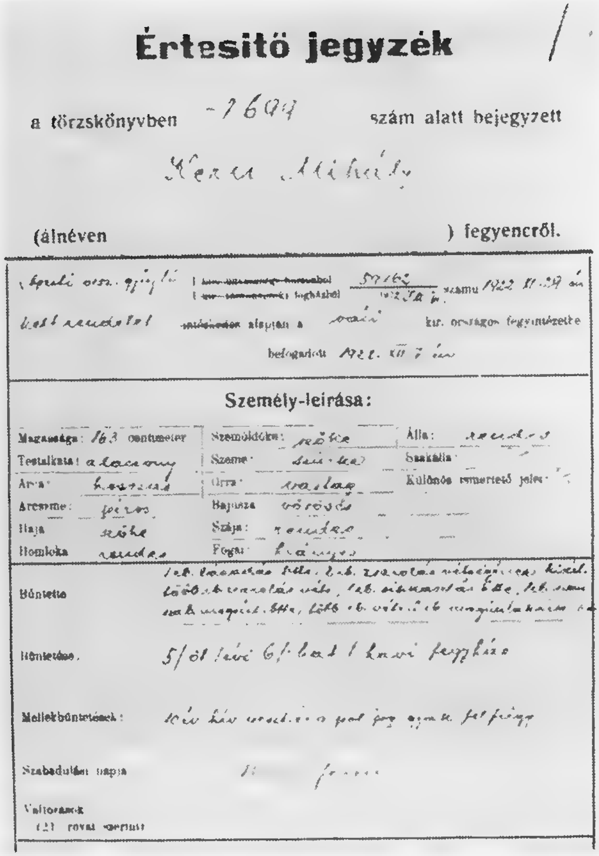
Értesitö jegyzék

a törzskönyvben -1604 szám alatt bejegyzett

Kern Mihály

(álnéven) fegyencről.

Személy-leirása:

Magassága: 163 centimeter
Testalkata: alacsony
Arca: hosszas
Arcszine: piros
Haja: szőke
Homloka: rendes
Álla: rendes
Szája: rendes
Fogai: hiányos

Büntette

Büntetése: 5/öt/ évi ... fegyház

Mellékbüntetések:

Szabadulási napja

Változások (21. rovat szerint)

Értesítő jegyzék, a váci fogház részére

bízta meg Kőszeg közbiztonságának és közrendjének megteremtésével és megóvásával. Feladatul kapta a városra kivetett 1 millió korona hadisarc behajtását is. Kern a kapott megbízatásnak 24 óra alatt eleget tett: a kivetett összeget készpénzben beszállította a Nemzeti Bankba. Kőszeg közrendje, közbiztonsága a Tanácsköztársaság ideje alatt végig jó volt.

A Tanácsköztársaság leverése után, 1919 augusztusában Héjjas Iván parancsára letartóztatták. Héjjas a kihallgatás során tettleg bántalmazta. Rövid ideig a kőszegi városháza pincéjében őrizték, előbb közös cellában, majd a többiektől elkülönítve egyes zárkákban helyezték el. Kőszegről a szombathelyi ügyészségre szállították és ott tartották fogva, míg a vádirat elkészült ellene.

A vádindítvány 11 rendbeli vádat tüntet fel. 1920. március 3-án hirdettek ítéletet a perében. Főbüntetésül 5 évi fegyházra ítélték. Tíz évre hivatalvesztést róttak ki rá és 6 évre eltiltották a politikai jogok gyakorlásától. 1921. január 17-én lázadás vádjával ismét tárgyalták ügyét. A Tanácsköztársaság alatti összes tevékenységéért 5 évi fegyház, 1 év és 3 hónap fogházbüntetést kapott.

A szombathelyi börtönből Sopronkőhidára vitték. Innen 1921-ben a nyugati határszél osztrák megszállása miatt a politikai foglyokat, köztük Kern Mihályt is a budapesti gyűjtőfogházba szállították. Budapestről a váci fegyházba került, ahol büntetését letöltötte. 1925. február 9-én szabadult.

Szülővárosába, Kőszegre tért vissza. Két és fél évig rendőri felügyelet alatt tartották. Kérésére a belügyminiszter hivatalosan megszüntette rendőri felügyeletét, de valójában 1945-ig figyelemmel kísérték tevékenységét, munkáját.

A Horthy-korszak idején baráti, rokoni körökben folytatott beszélgetések során számtalanszor kifejezésre jutatta azt a nézetét, hogy ha a Tanácsköztársaságot le is verték, hisz abban, hogy harcok, küzdelmek árán ismét diadalra jutnak azok a vívmányok, eredmények, amelyek a 133 nap alatt megvalósultak. Szabadulása után illegálisan szervezte a szociáldemokrata pártot, de barátai révén összeköttetésbe került a kommunista mozgalommal is. A Szombathelyen és környékén 1932-ben megindult szervezkedés leleplezésekor a kőszegi rendőrkapitányság jelentésében Kern Mihály neve is szerepel mint a kommunista szervezkedés egyik gyanúsítottja. Munkahelyén, a honvédtiszti üdülőtelepen, ahol 1931-től dolgozott, külön figyelték magatartását. Munkáját kifogástalanul végezte, de politikai szempontból megbízhatatlannak, a kommunista eszmék hívének tartották.

A felszabaduláskor azonnal bekapcsolódott

Kőszegen az élet megindításába. Egyik alapítója volt a kommunista pártnak, amelynek elnöki tisztségét töltötte be. Az aktuális politikai feladatok megoldásában, üzemek államosításában, termelőszövetkezetek szervezésében tevékenyen közreműködött.

Az 1956-os ellenforradalom idején fegyveres szolgálatra jelentkezett, szervezte a munkásőrséget, melynek haláláig tagja maradt. 1956-tól ismét a Kőszegi Városi Pártbizottság tagja, és ezt a tisztséget 1959 decemberében bekövetkezett haláláig be is töltötte.

Forrásanyag:

- MSZMP KB P. I. Archív./TAGYOB
  605. f. II. 34.
  635. f. 1/1919. B. II. 3046/1919.
  635. f. 1/1919. B. VIII. 1644/1920.
  635. f. 1/1919. B. II. 2607/1920.
  651. f. 2/1932–1–3423.
  653. f. 2/15. ő. e.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. 1. f. 11. ő. e.
- VamL–Kőszegi Fióklevéltár XVI. Kőszeg város munkástanácsának iratai.
- Kern Mihály: Az ellenforradalmi kísérlet leverése Kőszegen. Vasi Szemle, 1959. 1. sz. 27. l.
- Novák Rezső kőszegi lakos szóbeli közlése.

Kern Mihály (a gépfegyver bal oldalán) a kőszegi munkásőrség zászlóavatási díszelgésén

KISS GYULA

(Alsótelekes, 1900. augusztus 21. – Szombathely, 1976. május 7.)

Előtte is, utána is több mint fél tucat gyerek született az alsótelekesi Kiss István családjában. Gyula születését 1900-ban augusztus 21-én jegyezték fel. A tizenhat élve született Kiss gyerekből 12 felnőtt. Ezek egyike Gyula, aki 1976. júniusában halt meg Szombathelyen, állami gazdaság nyugalmazott igazgatójaként.

Élete delén, 45 évesen érte a felszabadulás, ami Telekesen dátumszerűen 1945. március 27-ét jelenti. Négy nappal később 1945. április 1-én negyvened magával megalakítja a Kommunista Pártot és társai bizalma őt választja a titkári posztra.

„Később – írja egy visszaemlékező feljegyzése 21. oldalán Kiss Gyula – megalakult a Szociáldemokrata, a Kisgazda és a Parasztpárt is. Ekkor megalakítottuk a koalíciós képviselő testületet, később a nemzeti bizottságot is. Minden törekvésem az volt, hogy a falu bizalmát megszerezzük, ezen keresztül az irányítást kézbe vegyük."

Hol tanulta az irányítás tudományát egy 45 éves, két gyerekes parasztember, akinek a 3 hold földje nem volt elég a családi megélhetéshez sem?

Kiss Gyulát az élet tanította, s kora ifjúságától megvolt benne a meglátás képessége. Faluját a Rozner bárók birtoka uralta, s természetesen a lelkeket is jórészt. Kiss Gyula fiatal fejjel jól megfigyelte, hogy a báró a kommün leverése után úgy rendelkezett a „bűnbeesett" emberekkel, mint tárgyakkal. Végigverte saját maga szervezte különítményével a környék demokratikus érzelmű lakosait, aratóit. 1919-ben agyonlövéssel fenyegette őket, ha ragaszkodnak a kollektív szerződéshez. 1939-ben a képviselő-választáskor, melyen a báró is fellépett, Kiss Gyula világosan megtanulta mi a burzsoá demokrácia.

1973-ban nyugdíjasként levelet írt a SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóságának nyugdíja esetleges felemelése ügyében, ott ezt írja felszabadulás előtti életéről:

„már a felszabadulás előtti időkben kerestem a falusi élet adta lehetőségek között azokat a forradalmi erőket, amelyek szemben álltak a Horthy fasizmussal. Így kerültem kapcsolatba Nyékhegyi Géza volt vasvári lakos radikális párti képviselőjelölttel és rajta keresztül Szabó Pál íróval, valamint Bajcsy-Zsilinszky Endrével."

A család anyai ágú két unokatestvére is a Kiss családban nevelkedett, megjárták Amerikát, majd később visszatértek. Aligha várhatta őket vagyon és hírnév az új világban, mert csak baloldali meggyőződésükben megerősödve tértek vissza. Ez volt Kiss Gyula iskolája: egyik oldalon a szókimondó családi légkör, a másik oldalon a környezet, melyről akkor még nem tudta tudományos bizonyos-

sággal, hogy hatással van az emberre, de szemét, fülét nyitva tartva figyelt. Amíg élt, mindig úgy beszélt erről a korról, mint amely belőle harcos szocialistát, kemény, a társak érdekeiért is küzdeni tudó kommunistát nevelt. Vallotta, hogy őt 1945. április elsején mindenekelőtt az esze vitte el a pártalakító gyűlésre.

Az első emlékei, egyben ez volt az első munkája is az új rendszerért, a földosztáshoz fűződnek. 1945. április első napjaiban két pesti munkás jelenlétében alakították meg a községi földosztó bizottságot. Az első vezetőség nem mutatkozott elég határozottnak a földkérdésben, ezért Kiss Gyula nemcsak az Ideiglenes Országgyűlés 600-as rendeletének egy példányát vette magához, hanem magához ragadta a kezdeményezést is. Sok volt a parlag terület – írja visszaemlékezésében – és félő, hogy akiknek itt jut föld, sem kenyeret, sem vetőmagot nem tudnak már az idén termelni. Az uradalom állatainak széthordása is megkezdődött és többen, ahogyan személyes igényüket kielégítették, kezdték semmibe venni megbízatásukat. Kiss Gyula ekkor lépett a tettek mezejére. Gyűlést hivatott össze és az öt tagú új bizottságba a közakarat őt emelte az elnöki székbe. Elnöke volt a Nemzeti Bizottságnak is.

Kiss Gyula élete ezután két-három éven át jószerivel csak a föld és a földhöz juttatottak ügyei körül forog. 1947-ben a báró Rozner testvérek anyjukkal együtt elérkezettnek látták az időt földjük visszaszerzésére. Erre még törvényes alapot is találtak, hiszen tény és igazság, a Kiss Gyula vezette telekesi földosztó bizottság túltette magát a 600. törvény egyik paragrafusán, és a Roznerek tulajdonában nem 100 hold, de egy sem maradt. Kiss Gyula a minisztériumból kiküldött bizottság jelenlétében a fél faluval igazolta, hogy a teljes föld elvétele nem a jogsérelem következménye, hanem a Rozner testvérek és anyjuk minősíthetetlen magatartásáé. Annak idején 1945. tavaszán csak vagy minden vagy semmi alapon tárgyaltak. Márpedig 300 hold föld nem maradhatott parlagon ott, ahol családok tucatjai a megélhetésükért küszködtek. A földet tehát kiosztották, de még a Rozner testvérek sem tagadhatták, hogy a földhöz juttatottak eltartották őket éveken át. Páratlan dokumentum ez a jegyzőkönyv, amely 1947. augusztus 5-én készült Telekesen az Országos Földhivatal 239.130/1946. II./1. sz. utasítása értelmében elrendelt soronkívüli helyszíni tárgyaláson.

Azután 1948-ban újra a föld, most már bonyolultabb formában, mert gépek és értékek is szerepelnek. A pálpusztai Rozner birtakon több gépet összetörtek és óoskavasnak eladták. Kiss Gyula ismeri az ügy értelmi szerzőjét és 1948. június 7-én a rendőrségen feljelentést tesz ellene. Június 9-én pedig az Országos Szövetkezi Központnál Rozner báró jelenti fel Kiss Gyulát mint aki felelős a megsemmisült értékekért. Újabb tárgyalás, újabb jegyzőkönyvek. Az igazság most már gyorsabban derül ki, hiszen az elmúlt években a telekesieknek volt módjuk megtanulni, hogy a kommunisták, köztük Kiss Gyula szava igaz szó, építeni lehet rá a jövőt.

Kiss Gyula feljegyzései, visszaemlékezései és a korabeli dokumentumok történelmi hitelességgel beszélnek a felszabadulás utáni évek, évtizedek nagy harcainak helyi megnyilvánulásairól.

Kiss Gyula ez időben már – 1947. január 1-től 1950. májusáig – függetlenített pártfunkcionárius, Telekes körzeti titkára, majd a vasvári járási pártbizottság káderese. Elsősorban a parasztság sorsa foglalkoztatja. Részben mert ezekben az években a környéken még nem volt ipar, részben pedig, mert Kiss Gyula maga is földből élő ember, elsősorban osztályos társai gondját, baját ismeri, értük, velük „verekedett" éveken át a koalíciós bizottságokban, a kulák részrehajlókkal, a pártérdekből mást akarókkal.

1950. június 1-én Erdei Ferenc földművelésügyi miniszter 8315.-ált./59–1950. sz. ügyiratával Kiss Gyulát a Nárai Állami Gazdaság igazgatójává nevezi ki.

Ötvenegy éves ekkor, s ma élete történetét olvasva, mindenki azt mondhatja: révbe ért. Nemcsak álmai valóra válását érte meg, de megvalósításukért parancsnoki poszton maga is tehetett.

Kiss Gyula meggyőződéses kommunista volt, tiszta ember, példás családapa, feddhetetlen er-

kölcsű gazdasági vezető. Olyant, amit megtenni nem tudott, soha senkinek nem ígért, előnyt a maga vagy családja számára el nem fogadott, nem alkudott.

Ez a hajthatatlan ember, Kiss Gyula, aki, amit szívvel-ésszel helyesnek tartott, azt rendszerint „maradéktalanul bevezetésre alkalmasnak" ítélte. Nehezen küszködött a kor sok ellentmondásával, azt sem mindig vette jó néven, ha egy-egy törvény, rendelet tilosra állította előtte a vágányt, melyen ő éppen felgyorsulva szándékozott végig haladni.

Kiss Gyula Náraiban élt nyugdíjaztatásáig 1961. március 31-ig. Az állami gazdaság igazgatása mellett tagja volt a Szombathelyi Járási Pártbizottságnak és a tanácsok megalakulásától 1961-ig a Nárai községi tanácsa végrehajtó bizottságának.

Amikor nyugdíjba vonult, Szombathelyre költözött. Munkásságát pártunk és kormányunk számos kitüntetéssel és oklevéllel jutalmazta:

Az 1945-ös országgyűlési választások után az MKP Központi Vezetőségének díszoklevelével tüntették ki, 1949-ben ugyancsak a választások után az MDP Vas megyei Bizottságától kapott elismerő oklevelet.

Az 1958-as képviselői és tanácstagi együttes választások után az MSZMP Vas megyei Bizottsága, Vas megye Tanácsa és a Hazafias Népfront Vas megyei Bizottsága ismeri el munkáját oklevéllel.

1956-ban az Állami Gazdaságok Kiváló Dolgozója lesz. 1958-ban az Elnöki Tanács a Munka Érdemérem kitüntetést adományozza.

1965-ben tulajdonosa lesz a Munka Érdemrend bronz fokozatának.

1970-ben megkapja a Felszabadulási Jubileumi Emlékérmet és a Munka Érdemrend ezüst fokozatát.

Kiss Gyula egyike volt azoknak a Vas megyében élő és dolgozó forradalmároknak, akik a párthoz, népükhöz mindig, a legnehezebb körülmények között is hűek maradtak. De a nehéz évek után politikai és emberi megnyugvást hozott számára, hogy a szövetkezetekbe tömörült parasztság Vas megyében szépen boldogult, s egykori, legmerészebb álmai rendre megvalósultak.

Forrásanyag:

- Jegyzőkönyvek a telekesi földosztó bizottság üléséről 1945. aug. 5. és 6-án. (ifj. Kiss Gyula tulajdonában.)
- Jegyzőkönyvek az Országos Földhivatal külön rendeletére összehívott helyszíni tárgyalásról 1947. aug. 5-én és 6-án. (ifj. Kiss Gyula tulajdonában.)
- Levelek a földosztás és propaganda ügyben. (A parasztpárt megyei vezetőségétől 1945., az Országos Propaganda Központtól 1949. ifj. Kiss Gyula tulajdonában.)
- A földművelésügyi miniszter 1951. június 12. levele, melyben kinevezi a Nárai Állami Gazdaság igazgatójává Kiss Gyulát. (ifj. Kiss Gyula tulajdonában.)
- Kiss Gyula feljegyzései, visszaemlékezések. (ifj. Kiss Gyula tulajdonában.)
- 1973. IV. 27-én Kiss Gyulának a SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóságához írt levele, melyben felszabadulás előtti mozgalmi kapcsolatairól, illetve ismeretségéről írt. (ifj. Kiss Gyula tulajdonában.)
- Az Elnöki Tanács négy, az életrajzban jelzett számú igazolványa a kormánykitüntetésekről. (ifj. Kiss Gyula tulajdonában.)
- Az állami gazdaságok miniszterének szám nélküli igazolványa, mely 1956. VIII. 26-án kelt a Kiváló Dolgozó kitüntetést igazolja. (ifj. Kiss Gyula tulajdonában.)
- Oklevelek, elismerő iratok párt, társadalmi és állami szervektől 1945-től haláláig. (ifj. Kiss Gyula tulajdona.)
- Kiss Gyula fiának, Gyulának a visszaemlékezései édesapjára.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív/F. 26/61. őe., F. 35.

KISS JÁNOS

(Kecskemét, 1893. április 10. — Sárvár, 1926. november 17.)

„Az igazság most elbukott! De végül mégis győzni fog! Ne csüggedjünk, a kommunizmusé a jövő!"

— Kiss János verséből —

Kecskeméten született 1893. április 10-én. Anyja cselédlány, alkalmi napszámos. Szülővárosában járt elemi iskolába. Nagyon szerette a könyveket, ha tehette olvasott, de magasabb iskolába nem járhatott. Hamar megismerte a nincstelenek keserűségét, az ínség gyötrelmét. Újságkihordóként dolgozott, de vállalt más alkalmi munkákat is, így segítve édesanyját. Majd kőfaragó mesterséget tanult, de szakmájában elhelyezkedni nem tudott. Szentesen vállalt kubikusmunkát. Itt dolgozott 1910-től 1913-ig. Politikai fejlődésére jelentősek voltak ezek az esztendők. A Viharsarok agrárszocialista mozgalma jó előiskola volt Kiss János részére.

1913-ban Sárvárra költözött, itt vállalt földmunkát a rábapatyi vasútépítkezésen. Az első világháború kitörésekor őt is besorozták. Még ez évben megsebesült, a sárvári kórházban gyógykezelték 1915. január 6-tól január 30-ig. Többé nem is ment vissza a frontra. Mint a császári és királyi 44-es gyalogezred katonáját a sárvári selyemgyárba vezényelték. A gyár hadimegrendelésre dolgozott, főleg lőgyapotot gyártott.

Itt találkozott Pokornik Ilonával, akivel 1917. május 22-én házasságot kötött. Megismerkedett Urbán Lajos szociáldemokrata vezetővel, aki elősegítette bekapcsolódását a helyi párt- és munkásmozgalomba. A sárvári Selyemgyárban 1918. május 1-én munkásgyűlést szerveztek, ahol Kiss János háborúellenes beszédet mondott. A gyűlést a csendőrök szétverték.

1918. november 16-án baloldali szociáldemokraták vezetésével újjáalakult az MSZDP sárvári szervezete. A cukorgyári kaszinóban tartották első gyűlésüket, ahol Kiss Jánost megválasztották pártelnöknek. Részt vett a falusi agitációs, pártszervező munkában. Az ő érdeme is, hogy több községben — Sótony, Nyőgér, Sömjén, stb. — megalakult az MSZDP és a Földmunkás- és Kisgazda Csoportjának helyi szervezete.

A pártmunka mellett részt vett a szakszervezeti munkában is. A textilmunkások szakszervezeti csoportjának az elnöke lett. A közgyűlésükön többek között felhívta a tagok figyelmét, hogy „tartsanak ki a vörös lobogó mellett, amely zászlót nem szennyezte be árulás . . ."

A forradalmi események kapcsán 1918. október végén Sárváron megalakult a Nemzeti Tanács, amelynek Kiss Jánost tagjául választották.

A Tanácsköztársaság győzelme után a sárvári

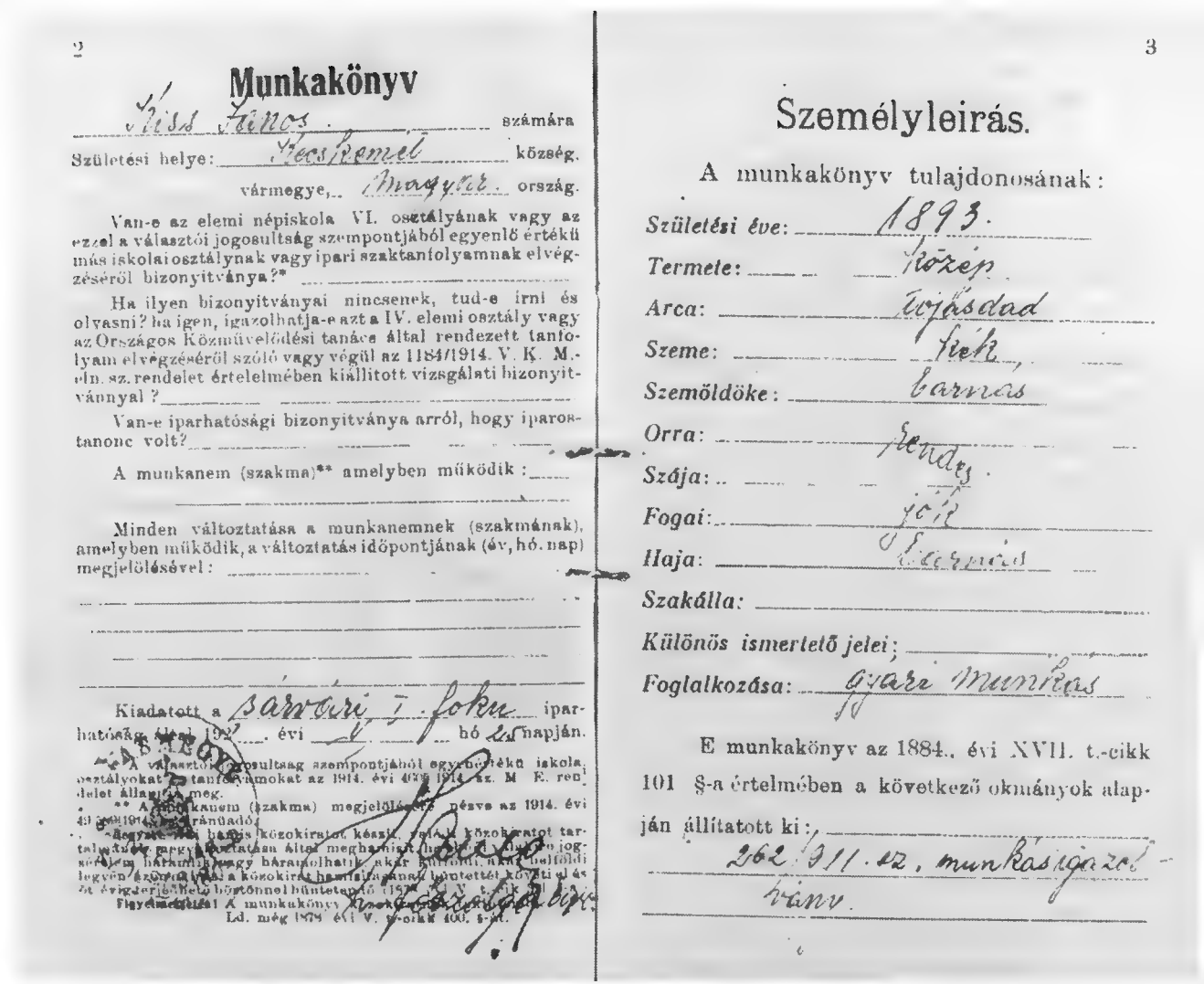

2

Munkakönyv

Kiss János számára

Születési helye: Kecskemét község,

vármegye, Magyar ország.

Van-e az elemi népiskola VI. osztályának vagy az ezzel a választói jogosultság szempontjából egyenlő értékű más iskolai osztálynak vagy ipari szaktanfolyamnak elvégzéséről bizonyitványa?*

Ha ilyen bizonyitványai nincsenek, tud-e irni és olvasni? ha igen, igazolhatja-e azt a IV. elemi osztály vagy az Országos Közművelődési tanács által rendezett tanfolyam elvégzéséről szóló vagy végül az 1184/1914. V. K. M.-eln. sz. rendelet értelelmében kiállitott vizsgálati bizonyitvánnyal?

Van-e iparhatósági bizonyitványa arról, hogy iparostanonc volt?

A munkanem (szakma)** amelyben működik:

Minden változtatása a munkanemnek (szakmának), amelyben működik, a változtatás időpontjának (év, hó, nap) megjelölésével:

Kiadatott a Sárvári I. foku iparhatóság által 192[illegible] évi V hó 25 napján.

* A választói jogosultság szempontjából egyenértékű iskola, osztályokat és tanfolyamokat az 1914. évi 4[illegible] 1914. sz. M. E. rendelet állapitja meg.

** A munkanem (szakma) megjelölésére nézve az 1914. évi 49[illegible] 1914. sz. rendelet.

[illegible] hamis közokiratot készit, vagy a közokiratot tartalmának megváltoztatása által meghamisit, [illegible] jogsérelem háramlik vagy háramolhatik, akár külföldi, akár belföldi legyen [illegible] a közokirat hamisitásának büntettét követi el és öt évig terjedhető börtönnel büntetendő (1878. [illegible] V. t.-cikk [illegible])

Figyelmeztetés: A munkakönyv [illegible] Ld. még 1878. évi V. t.-cikk 400. §-át.

3

Személyleirás.

A munkakönyv tulajdonosának:

Születési éve: 1893.

Termete: közép

Arca: tojásdad

Szeme: kék

Szemöldöke: barnás

Orra: rendes

Szája: jók

Fogai: barnás

Haja: barnás

Szakálla:

Különös ismertető jelei:

Foglalkozása: gyári munkás

E munkakönyv az 1884., évi XVII. t.-cikk 101 §-a értelmében a következő okmányok alapján állitatott ki:

262/911. sz. munkásigazolvány.

Kiss János munkakönyve

járási direktórium elnöke lett. Ő volt a vezetője az 1919. április 19-én államosított Polakovics-féle Uránia filmszínháznak is. Közreműködött a Sárvári Néplap szerkesztésében.

A Tanácsköztársaság leverése után augusztus 9-én darutollas tiszteket, fehérkatonákat szállító páncélvonat érkezett Sárvárra, és délután 2 órától itt is elszabadult a pokol. A feldbachi Lehár-különítmény huszonnyolc kommunistát tartóztatott le, akik a népet akarták a hatalom teljes jogú

birtokosává tenni. Köztük volt Kiss János is. A „Pásztorház" elé vitték a letartóztatottakat, ahol a csőcselék kénye-kedve szerint gyalázhatta, köpködhette, ütlegelhette őket. Másnap az állomáson folytatódott a sárvári kommunisták kálváriája. Ellenforradalmár gazdák és a városi reakció ismét durván bántalmazta, gyalázta őket. Este a páncélvonat Szombathelyre vitte a letartóztatottakat a Huszár-úti laktanyába.

Kiss János hat hónapig volt Szombathelyen vizsgálati fogságban, majd egy évi börtönre ítélték. Súlyos betegen került ki a börtönből. Pihennie kellett volna, de munkára kényszerítette az éhező család. Rövidebb-hosszabb megszakításokkal a sárvári új téglagyárban és a sárvári Műselyemgyárban dolgozott. A beteg szervezet hamar kimerült.

Nem ölték meg a feldbachi pribékek. Nem ásták el elevenen, nem korbácsolták halálra. De tönkretették a verésekkel, és a legyengült szervezettel végzett a börtön. A halál oka: tüdővész.

„A haza azoké, akiknek életet ád, azoké, akiknek a javát szolgálja, azoké, akiknek a boldogulását elősegíti . . ." – írta Kiss János a Sárvári Néplap 1919. május 11-i számában.

Őt megtagadta az úri Magyarország. Két gyermekét az ikervári menhelybe vitette. De nem tagadta meg a haza, a proletár Magyarország: számon tartja tetteit, kegyelettel őrzi emlékét.

A viharsaroki kubikus, a kommunista forradalmár Kiss János nevét Sárváron utca őrzi.

Forrásanyag:

- Kecskeméti római katolikus egyház kereszteltek anyakönyvéből 59/1893. fsz., U/1942 sz. anyakönyvi kivonat.
- Kiss János munkakönyve 87/1921. sz.
- Sárvár házassági anyakönyv 11/1917. fsz.
- Sárvár Nyilvános Kórház ápolási törzskönyv kivonat 187/1915. fsz.
- Sárvári Néplap 1919. május 11. sz. „kié a haza?" c. cikk.
- Gerse János–Rácz János: A polgári demokratikus forradalom és Tanácsköztársaság hatása Sárváron. Vasi Szemle, 1968. I. sz. 37, 39, 42. old., 1968. II. sz. 208, 217. old.
- Szombathelyi kir. ügyészség 11 315/1920. kü. sz. vádirata. Kiss Jánosné Sárvár, a mártír özvegyének tulajdonában van.
- Vas vármegyei Árvaszék 2935/1927. fsz. véghatározat.
- Sárvár halotti anyakönyvi kivonat 164/1926. fsz.
- MSZMP KB P. I. Archív./Szombathelyi büntetőtörvényszék iratai 1919–B. 19 615.

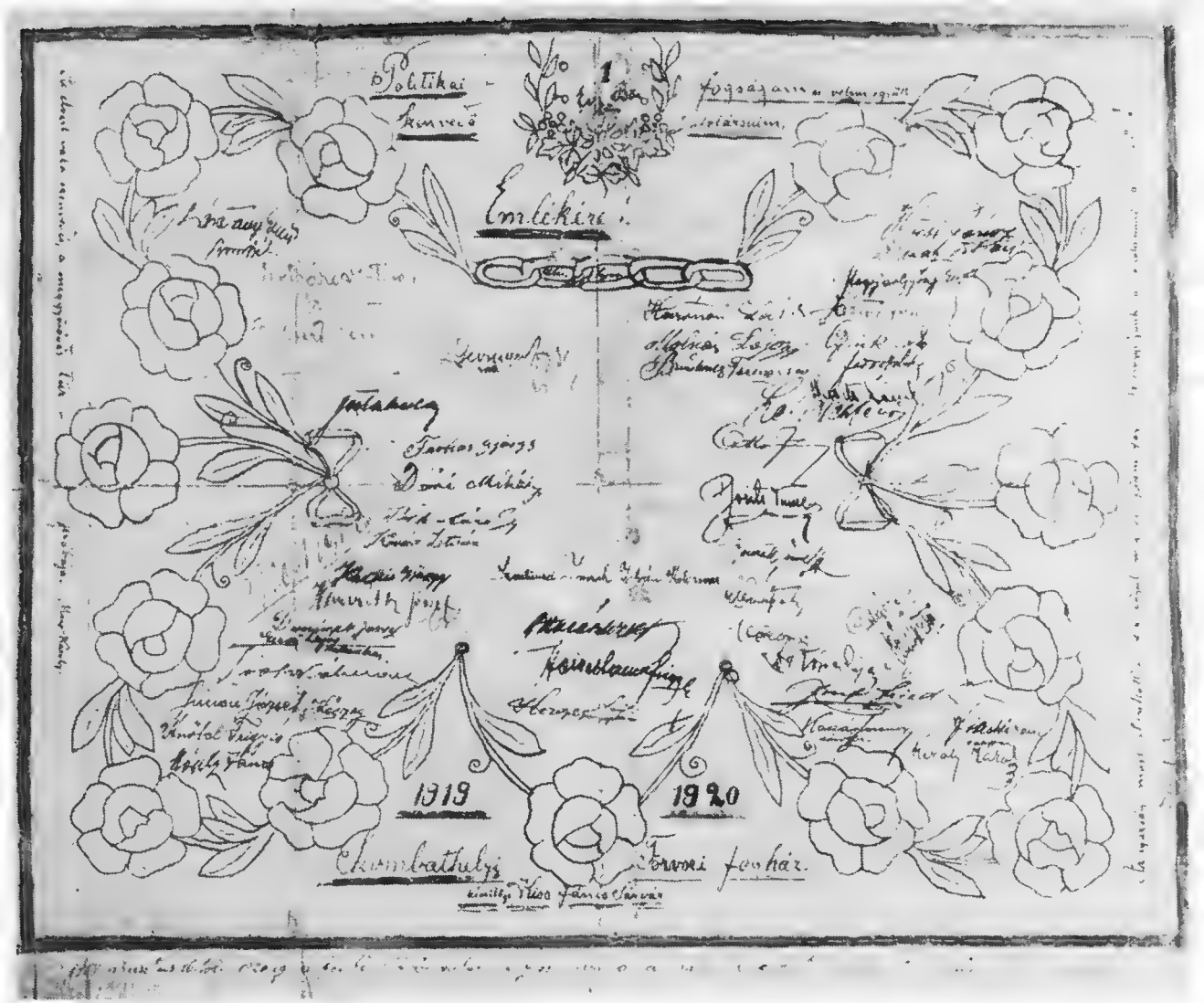

Emléklap a börtönből

KISS MIHÁLY

(Alsótelekes, 1898. október 2. – Jaroszlavl, 1918. július)

Az andrásfai anyakönyvi kerület 124. folyószáma alatt 1898. október 2-án fiúgyermeket anyakönyveztek. Apja Kiss István kisbirtokos alsótelekesi lakos, anyja Nagy Rozália. A gyermek a keresztségben a Mihály nevet kapta.

A telekesi Kiss családban csak a birtok volt kicsi, a gyermekáldás annál nagyobb. Mihály előtt és után összesen 16 gyereket anyakönyveztek Kiss István családjában. Négyen közülük apró gyermekkorban meghaltak, 12-en felnőttek. Köztük Mihály is.

Mihály, 1915-ben, 17 évesen bevonult a Monarchia hadseregébe és 1918 júliusában a jaroszlavli eszer felkelés leverésénél hősi halált halt.

Hogyan került egy 17 éves gyerek 1915-ben a harctérre, hiszen ebben az évben a Monarchia ezt a korosztályt még nem mozgósította?

Erre ma már hitelt érdemlő dokumentum, vagy szemtanú vallomása nem deríthet fényt, de a család oldalági leszármazottai ismerik a történetet, amelyet ma már legendává alakított az emlékezés. A lényege azonban a történelem előtt igaznak bizonyul.

Az amúgy is nagy Kiss családban még két oldalági fiú rokon gyerek is nőtt, Mihálynál idősebbek. Ők valami úton-módon szocialista tanokkal kerültek kapcsolatba a század elején, és mint afféle fiatalemberek, nem tettek lakatot a szájukra a vitákban. Kiss Mihály legénykévé serdülve gyakran hallgatta unokabátyjait, s mint a későbbiek igazolják, véleményük maradandó nyomot hagyott benne. A két fiúrokon részben a munkanélküliség, részben, ahogyan ők hangos szóval kimondták, a készülő háború elől Amerikába hajózott. A háború „elkészült" és 1915-ben már nemcsak a harctéren szedte áldozatait. A kormány végrehajtói és a rekviráló csoportok egyre gyakrabban jelentek meg a portákon és vitték a gabonát, lovat, szekeret. 1915. nyarán – az emlékezés augusztust jelöli – az alsótelekesi Kiss portán az előljáróság rekviráló csoportja elvitte a két lovat, szinte kihúzva ezzel a család talpa alól a megélhetés lehetőségét is.

A rekviráló csoport látogatása idején csak Mihály gyerek volt otthon. Eleinte szép szóval, kérleléssel próbálta elintézni a lovak sorsát, majd amikor látta, hogy próbálkozása falra hányt borsó, baltát ragadott.

Így történt, hogy néhány nappal később a Kiss portáról nem csak a lovak vonultak hadba, hanem a 17 éves Mihály is.

Az útját, sorsát majdnem 65 év távlatából lehetetlen nyomon követni. Néhány tábori lap érkezett tőle, de hogy mikor jött az utolsó, arra ma már senki nem emlékszik. Még testvéröccse Gyula sem, aki 1976-ban Szombathelyen halt meg. Több

mint 40 évig a család is és mindenki, aki valaha ismerte, úgy tudta: Kiss Mihály is odaveszett a többivel.

1957-ben a Hadtörténeti Intézet, Magyar Internacionalisták az Októberi Forradalomban címmel kötetet jelentetett meg a forradalom negyvenedik évfordulóján. E kötetben, sok más mellett található egy K. Mihály aláírással ellátott kép, s a szerzők szerint K. Mihály társaival együtt 1918. júliusában Jaroszlavlban az eszer lázadás leverésekor halt hősi halált. Kiss Gyula a Nárai Állami Gazdaság igazgatója a fényképen bátyját, Mihályt ismerte fel. Néhány akkor még élő telekesi kortársa is Kiss Mihályra ismert a képen.

Kiss Mihály tehát fogságba került. Nem tudni pontosan mikor, lehet, hogy még 1915. telén, lehet, hogy 1916-ban. Egy biztos, mint hadifogoly csatlakozott a Vörös Hadsereg egységeihez és annak valamely internacionalista egységében a fehérekkel verekedve 20 évesen hősi halált halt. Omszkban a magyar internacionalisták emlékművén olvasható egy Kiss Mihály név. Az azonosság természetesen szintén nem hitelesíthető, hiszen Kiss Mihály Jaroszlavlban halt meg. Minden városban azonban nincs magyar emlékmű és megeshet, hogy nem csak a név hanem a személy is, bár hazánkban sok Kiss Mihály van, lehet, hogy még a Vörös Hadsereg internacionalistái között is több volt.

Annyi tény, hogy Kiss Mihály valamelyik hadifogoly tábor lakójaként önként lépett a Vörös Hadseregbe és az 1918 nyári csaták részese volt.

A képet a Szovjet Hadsereg Múzeuma Központi Archívumának 15340. száma jelzi, s eredeti jelzését megtartva (K. Mihály) a jelzett forrásból, a Szovjet Hadsereg Múzeumából került a kötetbe. A múzeumnak pedig Garasin Rudolf adta át, aki együtt harcolt Jaroszlavlban Kiss Mihállyal, látta amikor elesett, csak nem emlékezett hitelt érdemlően a fiatal katona családi nevére.

Garasin Rudolf sem él ma már, de 1967-ben a Kossuth Könyvkiadónál Vörössapkás Lovasok címmel kötete jelent meg, a magyar internacionalisták életéről, harcaikról. A jaroszlavi eszer lázadás leverését így írja le:

„Július elején váratlanul riadóztatták a Cseka ljubimi internacionalista zászlóaljat, az egész megyét, és a Jaroszlavllal határos megyék karhatalmát is. Rögtön vonatra, irány Jaroszlavl, ahol kitört az ellenforradalom... Az ellenforradalmároknak sikerült leszerelni azokat az internacionalistákat, akik a megyei párt és tanács épületét védték, és a megyei tanács végrehajtó bizottságát – amely éppen ülésezett – a helyszínen kivégezték."

„Járőreink egyik felderítő útjáról csak ketten tértek vissza, (öt tagú lovas járőrcsapatról van szó) hármat holtan találtak 20–25 lépésre a hídfőtől."

16 napig tartott a kíméletlen küzdelem, amelyben Garasin Rudolf szerint „mi magyarok igen bátran teljesítettük a szolgálatot." 16 nap múlva a zászlóalj bevonult Ljubimba de már Kiss Mihály nélkül...

Egy volt a sok közül. Cselekedetét szinte névtelenül őrzi az emlékezet. Nem neveztek el róla utcát, nem viseli nevét úttörő csapat. Negyven évig azt sem tudtuk róla, áldozat volt-e, vagy hős. Ma már történelem a kor, amelyben élt, s valóság mindaz, amiért nem egészen 20 évesen életét áldozta. Munkájának folytatói vannak.

Forrásanyag:

- VasmL. Andrásfai anyakönyvi kerület 1898-as anyakönyve.
- Kiss Gyula szombathelyi lakos, a megyei tanács dolgozója, akinek Kiss Mihály apai ágon nagybátyja volt.
- A Hadtörténeti Intézet és az életrajz írójának levelezése az ügyben, az MSZMP Oktatási Igazgatóságának irattárában Szombathelyen.
- Magyar Internacionalisták az Októberi Forradalomban. Kossuth, 1957. Hadtörténeti Intézet kiadványa.
- Garasin Rudolf Vörössapkás Lovasok című könyve, megjelent 1967. Kossuth Kiadónál.

KOBLENCZ IGNÁC

(Jakabháza, 1895. október 7. – 1920.)

A szentgotthárdi járásban, Jakabházán született 1895. október 7-én. Apja Koblencz Móric kereskedő volt, anyja Stern Berta a háztartásban dolgozott.

Koblencz Ignác elemi iskoláit Jakabházán végezte, majd Szentgotthárdra járt ipariskolába: lakatosmesterséget tanult. Tanítványa volt Duxler Lajosnak, a haladó gondolkodású pedagógusnak.

További életútjáról csak annyit tudunk, hogy az ipariskola befejezése után és a Tanácsköztársaság idején is Szentgotthárdon dolgozott lakatossegédként. A Tanácsköztársaság leverése után letartóztatták, mert „titkos rendőr" volt és „a közrendre és közbiztonságra veszélyes kommunista egyén. A Szentgotthárdon megkísérelt ellenforradalom alkalmával fegyveresen befolyásokat teljesített." Kortársai visszaemlékezései szerint tagja volt a vörösőrségnek és részt vett a Szentgotthárd környéki ellenforradalmi megmozdulások fegyveres leverésében.

1919. november 20-án Vasvármegye alispánja elrendelte az internálását, de a Hajmáskéren dühöngő spanyolnátha járvány miatt annak végrehajtását elhalasztották. 1920. január 21-én éjjel a Prónay-különítményesek Szentgotthárdon letartóztatták, és több társával együtt Siófokra szállították.

Szülei és három testvére országos szervek és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt jogvédő irodája útján is keresték. Minden erőfeszítés hiábavalónak bizonyult, a kutatás eredménytelen maradt. Csak később tudták meg a siófoki pokol túlélőitől, hogy Koblencz Ignác ifjúmunkást a táborban megölték.

A Tanácsköztársaság 50. évfordulójára Szentgotthárdon, ahol ipariskoláját végezte, a volt ipariskola falán emléktáblán örökítették meg a nevét.

Forrásanyag:

- Vasm.L./rábafüzesi születési anyakönyv 2/1895. fsz.
- Vasm.L/alispáni iratok 2/920/1919.
- Vasm.L/Szentgotthárd járás főjegyzőjének elnöki iratai 46/1919.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. és Forradalmi Múzeum által gyűjtött visszaemlékezések:

Krajczár Vendel	Vasszentmihály
Halmai Dezső	Szentgotthárd
Dr. Rozgonyi Vendelné	Szentgotthárd

Jegyzőkönyv.

felvétetett Budapesten 1920 február 12.-én a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Jogvédő Bizottság irodájában.-

Megjelenik Koblenz Mór kereskedő, szentgotthardi lakos és előadja a következőket:

M. hó 26.-án fiamat Koblenz Ignáczot, továbbá Duxler Jenő, Eisenstein Arnold és Spigler Lipótot Szentgotthárdon a karhatalom egy ik különitmény, mely állitólag Budapestről lett kiküldve, letartóztatták és ismeretlen helyre hurcolták.- Azót hiába kerestem őket, minden karhatalmi és nemzeti hadseregbeli parancsnokságnál, de nyomukra jönni nem tudtam és sehol semmiféle felvilágositással sem tudtak szolgálni.- Kérem a Jogvédő Iroda közbenjárását.-

Felolvasás után helybenhagyólag aláiratott.-

Kmf.

Koblenz Mór

Az édesapa keresi fiát

KOMÓCSIN ZOLTÁN

(Felsőgalla, 1923. április 18. – Budapest, 1974. május 28.)

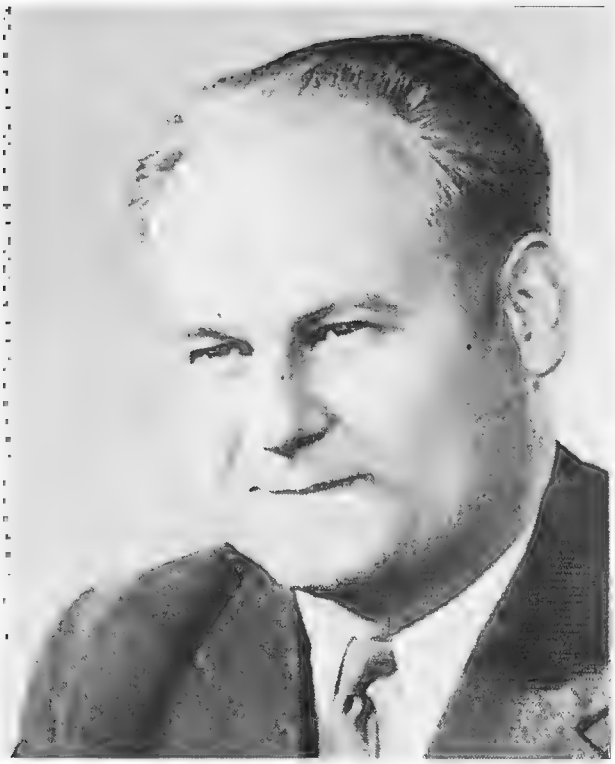

Szülei munkások, 1944-ig ő maga is mezőgazdasági napszámos, alkalmi munkás, inas, végül kereskedelmi alkalmazott volt. Egészen fiatalon, 15 évesen, 1938-ban kapcsolódott be a kommunista mozgalomba. Segítette ebben közvetlen környezete is. Édesapja, nagybátyjai tapasztalt harcosai voltak a buzsoázia, a fasizmus elleni küzdelemnek. Már az illegalitás viszonyai között, mint a szegedi ifjúmunkások aktív szervezője megmutatkoztak különös képességei az emberek meggyőzésére, lelkesítésére, mozgósítására.

A háborús években a Békepárt kiadványait terjesztette. Egyik szervezője és vezetője volt annak a mozgalomnak, amely célul tűzte ki a Szegedről internált baloldali munkásmozgalmi vezetők hozzátartozóinak anyagi segítését és azok állandó politikai tájékoztatását.

1944 őszén Hódmezővásárhelyről a fronton át tért vissza a felszabadult Szegedre. Még az év októberében közreműködött a Kommunista Ifjúsági Szövetség megalakításában. Amikor Szegeden is megalakult a MADISZ, annak egyik vezetője, majd 1945 januárjától a szervezet dél-területi titkára lett.

1945 tavaszán a párt tanulni küldte Debrecenbe, ahol az első pártiskola indult. Ennek elvégzése után 1948-ig a Magyar Kommunista Párt szegedi városi titkára volt. Fiatal korát meghazudtoló politikai felkészültségével, szervezőképességével gyorsan a város és környéke egyik legismertebb politikai vezetőjévé vált. A hatalomért folytatott harc éveiben gyűlések százait tartotta, érvelt, magyarázott, vitatkozott, keményen szembeszállt a reakcióval. 1948-ban rövid ideig a párt Központi Vezetősége titkárságának munkatársa volt.

1948. december 11-én az MDP Vas megyei Bizottsága rendkívüli ülésén a párt titkárává választotta. Ezt a funkciót 1949. július közepéig töltötte be. Bemutatkozó beszédét 1948. december 17-én Szombathelyen, az MDP Bajcsy-Zsilinszky utcai székházában tartotta. Ezzel a megye pártéletének szinte új fejezete kezdődött. Komócsin elvtárs embersége, határozottsága, az ügy iránt érzett felelőssége és szeretete növelte a Vas megyei pártszervek tekintélyét, erősítette a tömegekkel való kapcsolatukat. Beszédeiben a megye valamennyi rétegéhez szólt. Elévülhetetlen munkát fejtett ki annak érdekében, hogy a megye munkássága, parasztsága és értelmisége jól értse az új, szocializmust építő társadalom lényegét, és annak megvalósítását saját ügyének tekintse. Ezért fáradhatatlan agitátora volt a szövetségi politika erősítésének. 1949. február 15-én a városi kultúrházban megalakuló Népfront Vas megyei Népi Bizottsága elnökévé választotta. Mint

Aktívaülésen Szombathelyen 1972. április 21-én

országgyűlési képviselő 1949-től 1953-ig képviselte Vas megye lakosságát az államhatalom legfelsőbb szervében. Mindenütt ott volt, ahol a párt eszméinek hirdetéséről, a szocialista építést szolgáló politikai program hirdetéséről és megvalósításáról volt szó.

Amikor a párt központi szervei elszólították Vas megyéből és más fontos feladattal bízták meg, az egyik helyi sajtóorgánum a következő szavakkal méltatta e fáradhatatlan pártmunkás Vas megyei tevékenységét; „Hét hónapos működése alatt megszilárdult a munkás-paraszt szövetség, szoros együttműködés teremtődött a szövetséges pártok között és belsőleg is megerősödött a népfront, amely elsöprő erejű választási győzelemben nyilvánult meg legfőképpen."

Kapcsolata sohasem szakadt meg Vas megyével. Akik ismerték, tudták, hogy mindig szeretettel beszélt a megyében eltöltött hónapokról és mindig lelkiismereti kötelezettségének érezte, hogy segítsen a megye gondjainak megoldásában.

Komócsin elvtársat minden alkalommal igaz jó barátként várták vissza a Vas megyei dolgozók.

Távozása után szinte alig volt olyan év, amikor ne látogatott volna el a megyébe. Választási nagygyűléseket, pártnapokat tartott. Több esetben részt vett a Vas megyei kommunista fiatalok rendezvényein. Utoljára 1972 áprilisában pártaktívát tartott Szombathelyen és üzemlátogatáson vett részt Sárváron.

1949 és 1950 között ismét a Központi Vezetőség apparátusában kapott fontos feladatot. Közben, mint az SZKP Központi Bizottága mellett működő főiskola hallgatója, újságírói képesítést szerzett. 1953-tól 1956 februárjáig a Központi Vezetőség Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője, később vezetőjeként dolgozott. 1956 februárjától 1957 márciusáig a Hajdú-Bihar megyei Pártbizottság első titkára volt.

Az ellenforradalom leverése után a párt nehéz feladattal bízta meg: mint az országos szervező bizottság vezetője a Kommunista Ifjúsági Szövetség megszervezésében vett részt, majd annak első titkári tisztségét töltötte be. 1957-ben beválasztották az MSZMP Központi Bizottságába, s a Politikai Bizottság póttagjai sorába. 1962 óta tagja volt a Politikai Bizottságnak.

1961 szeptemberétől 1965 júniusáig a Népszabadságnak, a párt központi lapjának főszerkesztői posztját töltötte be. A politikai gyakorlatból hozott gondolatai, ötletei új és szép feladatokat állítottak a lap munkatársai elé; de nemcsak feladatokat határozott meg, tudott bátorítani is, munkakedvet oltani az emberekbe, bírálva is, dicsérve is útat mutatni.

Az a négy esztendő, amelyet a szerkesztőség élén töltött, így vált emlékezetessé az olvasóknak is, akiknek szavára mindig érzékenyen figyelt, reagált.

1965-től a KB titkáraként elsősorban nemzetközi kérdésekkel foglalkozott. Olyan periódusban vette át ezt a tisztet, amikor különös súlyt kapott a kommunista pártok cselekvési egységéért vívott harc, az eszmei-politikai küzdelem a marxizmus–leninizmustól idegen nézetek és gyakorlat ellen. Óriási munkát végzett a konzultatív találkozókon, az 1969. évi nagy tanácskozás előkészítésében.

Szombathelyen Lenin szobrának leleplezésén

Politikus egyénisége más oldalról mutatkozott meg most: rendkívüli megfontoltságával, nyugodtságával tűnt ki a legbonyolultabb helyzetekben, és itt ugyanaz az elvhűség jellemezte, mint legszuggesztívebb beszédeiben. Mindig nyomatékosan és mély meggyőződéssel hirdette pártunknak azt az álláspontját, amely szerint a nemzetközi kommunista mozgalomban az internacionalizmus próbaköve a Szovjetunióhoz való viszony. Megnyilatkozásaiban újra meg újra szólt arról, hogy a nemzetközi kommunista mozgalomban a Szovjetuniónak és kommunista pártjának szerepe az idő múlásával nemhogy csökken, hanem növekszik.

Több alkalommal választották meg országgyűlési képviselőnek: Vas megyén kívül 1953-ban Szabolcs megyében, 1958 és 1967 között három alkalommal Csongrád megyében, 1971-ben pedig Borsod megyében.

1958-tól az országgyűlés honvédelmi bizottságának tagja, 1967-től pedig külügyi bizottságának elnöke volt.

Érdemeit a párt és a nép szolgálatában több kitüntetéssel ismerték el.

A Központi Bizottság 1974. március 19–20-i ülésén bízta meg a Népszabadság szerkesztő bizottságának vezetésével. Március 23-án jelent meg „Változatlan politikával" című cikke, amelyben ismételten hitet tett pártunk politikája, annak alapvető, bevált elvei és következetes végrehajtása mellett.

Új munkájára való felkészülése közben hatalmasodott el rajta a gyógyíthatatlan betegség, amely már hosszabb ideje kikezdte egészségét. De még a kórházi ágyból is küldte tanácsait, tenni akart, becsülettel, mint ahogy egész életében tette, valamennyiünk és az utánunk következő nemzedék javát szolgálva.

Tevékenysége a szocialista Magyarország megteremtésének része, a nagy műé, amelyre mindent feltett. Emlékét megőrzi a párt, a nép, a nemzetközi munkásmozgalom, megőrzi a szocializmus története.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 40/1. fcs./2, 6, 7, 52 őe.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 40/2. fcs./PTO/99 őe.
- Vasmegye 1948. december 12., 14., 16., 18. szám.
- Vasmegye 1949. január 9. szám.
- Vasmegye 1950. május 23. szám.
- Vasmegye 1954. november 16. szám.
- Nyugati Kis Újság 1948. január 27. szám.
- Nyugati Kis Újság 1948. február 16., 17., 26. szám.
- Nyugati Kis Újság 1948. július 24., 26. szám.
- Nyugati Kis Újság 1948. május 6., 11. szám.
- Nyugati Kis Újság 1948. május 24., 26. szám.
- Nyugati Kis Újság 1948. augusztus 16. szám.
- Vas Népe 1957 június 5. szám.
- Vas Népe 1961. március 11. szám.
- Vas Népe 1961. május 30. szám.
- Vas Népe 1966. november 11. szám.
- Vas Népe 1967. március 4. szám.
- Vas Népe 1972. április 22. szám.
- Magyar Nemzet 1966. november 11. szám.
- Népszava 1967. március 4. szám.
- Népszabadság 1974. május 29. szám.
- A Szocialista Forradalomért. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 345–347. old.
- Vasi Fiatalok, 1961. 5. szám.

KONDICS ISTVÁN

(Szombathely, 1902. július 2. – Schönberg, 1945.)

1902. július 2-án született Szombathelyen. Szülei a Vas megyei Nádasdról előbb Salköveskútra költöztek, majd pedig az 1900-as évek elején Szombathelyen telepedtek le. Édesapja, Kondics Antal a szövőgyári építkezésen vállalt munkát, éjjeliőr volt. 8 gyermeke közül István a hat elemi elvégzése után motorszerelő szakmát tanult az angol érdekeltségű Mayer motor- és gépgyárban. Már fiatalon szervezett munkás, részt vesz az ifjúmunkások szövetsége munkájában, tagja a Vas- és Fémmunkások Szövetsége Vas megyei csoportjának és a Vas- és Fémmunkások Dalkörének. A Tanácsköztársaság idején a fiatalok körében szervezőagitációs munkát végez. Az akkori események mély nyomot hagytak a fiatal szakmunkásban; elkötelezetté, a munkásérdekek harcosává tették, életét meghatározták.

A Tanácsköztársaság leverése után rendőri felügyelet alá helyezték. A megalázó, állandó jelentkezést az önérzetes fiatalember nem sokáig tűrte. A Vas- és Fémmunkások Dalkörének egyik burgenlandi szereplését kihasználva Grazba szökött, és az ottani gépgyárban helyezkedett el. Több mint 2 évet tartózkodott ott, s csak 1922-ben tért vissza Szombathelyre. Motorszerelőként a repülőtéren kapott munkát.

1924-től– 1944 novemberéig – a koncentrációs táborba hurcolásáig – a Pamutipar Szövőgyárában szövőmesterként dolgozott. 1927. november 31-én belépett a szociáldemokrata pártba. 1928-ban megnősült, felesége Ertler Gizella, szintén a Pamutipar szövőnője volt.

Az 1930-as években a törékeny alkatú fiatalember sokat betegeskedett, gyomorfekélye volt, de egészségét nem kímélve társaival – Takács Alajossal, Gergye Lászlóval – szervezik üzemük bérharcait, magasabb béreket és több megbecsülést követeltek a munkásembernek.

Az 1929–33-as világgazdasági válság hatása Szombathelyt sem kerülte el. Jelentős munkástömegek nyomorogtak. Kondics István aktívan részt vett a szociáldemokrata párt és szakszervezete növekvő agitációs, ismeretterjesztő és szervező munkájában, a munkásbérharcokban. Napirendre került a 8 órás munkaidő bevezetésének, s a munkanélküliség megszüntetésének kérdése. A párt- és szakszervezeti gyűléseken állandó téma a munkanélküliség csökkentésének lehetősége, a segélyezés kérdése és a népgyűléseken a munkásság politikai gazdasági helyzete. 1929-ben a Pohl gépgyári munkások munkabeszüntetését más üzemek munkásai is követték. A növekvő nyomor és munkanélküliség, s a szervező munka eredményeként a munkáspártoknak és a szakszervezeteknek 1930. szeptember 1-én sikerült a munkásokat az utcára vinni tüntetni. Munkát, kenyeret követeltek, de en-

A Vas- és Fémmunkás Dalkör Jubileumi hangversenyének résztvevői (lentről a negyedik sorban jobbról a második Kondics István)

nek sok foganatja nem volt. A rendőrség szétoszlatta a tömeget, csakúgy, mint Pesten. A nélkülöző, munkát nem kapó munkások és családtagjaik részére Kondicsék – Ávár István a szakszervezet és a szociáldemokrata párt titkárának vezetésével – több éven át „kenyérbálokat" rendeztek, a bevételt az arra rászoruló munkanélküliek családjai között osztották szét.

A fasizmus térhódítása, a háborúra készülődés aktivizálta a Horthy-korszak gépezetét, rendőrségét. Állandóan figyelték a munkások szervezkedését, s igyekeztek megakadályozni minden megmoz-

dulást. Tudták, hogy a Tanácsköztársaság vérbefojtásával nem sikerült a szocialista eszméket eltiporni, s azt is tudták, hogy a kommunista párt sorainak megtizedelése nem jelenti a kommunista befolyás gyengülését. Ezért is látogatták oly gyakran a szakszervezeti helyiségeket, a szociáldemokrata párt rendezvényeit.

Kondicsék mégis kijátszották őket, leültek sakkozni, s két lépés között halkan megtárgyalták a legfrisebb híreket. Aztán helyet cseréltek és más munkások ültek a sakktábla mellé. Más alkalommal biliárdozás közben beszélték meg a teendőket. Az 1930-as évek közepén az ún. „sárga szervezetek", fasiszta csoportosulások, – az Országos Magyar Szentkorona Szövetség, a Corvin Mátyás Magyar–Olasz Egyesület és főleg a legvadabb, a hungarista nyilaspárt munkásszervezetének, a Nemzeti Munkaközpontnak soviniszta, nacionalista úszításai, növekvő zsidóellenessége egyre nehezebbé és veszélyesebbé tették a szociáldemokrata pártnak és a szakszervezetnek a mozgalmi munkát, a munkásmozgalmi hagyományok ápolását.

A rendőrség nem engedte a tervezett Somogyi–Bacsó emlékünnepség megtartását, fokozta a baloldal elleni akcióit. 1935-ben Kondics Istvánt is letartóztatták, de bizonyítékok hiányában kénytelenek voltak kiengedni.

Két év múlva két sztrájk is kirobbant a Pamutiparban. 1937. május 31-én reggel a gyár 150 akkordmunkása hivatalosan bejelentett bérsztrájkba lépett, – a 8 órás munkaidő, illetve a minimális órabér bevezetéséért. A bértárgyalásokon a gyárban dolgozó szakszervezeti vezetők is részt vettek. A munkások még aznap délelőtt feltételesen felvették a munkát.

Az akkori gyárigazgató – Schwertner – a bécsi központ döntését meg sem várva, félve az újabb sztrájktól, saját elhatározásából és felelősségére 15%-os béremelést rendelt el az akkordmunkások számára.

Ezt a munkások elfogadták; de néhány hónappal később ismét megmozdultak. A szervezetlen munkások közül 250 munkásnő 1937. aug. 12-én, szerda délután minden előzetes bejelentés nélkül

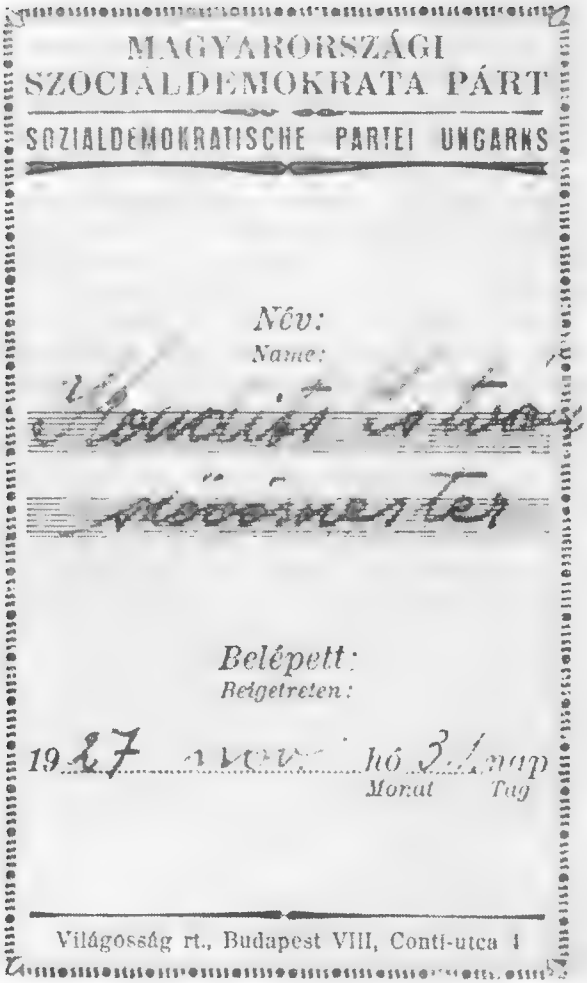
MAGYARORSZÁGI
SZOCIALDEMOKRATA PÁRT
SOZIALDEMOKRATISCHE PARTEI UNGARNS

Név:
Name:

Belépett:
Beigetreten:

19 27 év hó 3. nap
Monat Tag

Világosság rt., Budapest VIII, Conti-utca 4

Kondics István szociáldemokrata párttagsági könyve

abbahagyta a munkát. „A vad sztrájk" kirobbantásában részt vevők kérték a „bedó-rendszer" eltörlését, az azt bevezető mérnök elbocsátását, és annak tisztázását, hogy a gyár vezetése tényleg tervezi-e a tömeges munkás-elbocsátást.

A szövőgyár szervezett munkásainak vezetői Ávárékhoz fordultak, de ők nem tudtak segíteni.

A sztrájk elbukott, a helyzet azonban változott – a munkásnyúzó „bedó-rendszer" megszűnt, a gyár gazdát cserélt.

Egyre fenyegetőbb árnyként jelent meg a közeledő háború veszélye, lehetősége. A szociáldemokrata párt vezetősége – köztük Kondics István is – fokozta meggyőző, felvilágosító tevékenységét, háborúellenes agitációját.

1938-ban jelentős számban növelték a Pamutiparban, de Szombathely más üzemeiben is a Népszava előfizetőinek számát. Jól sikerült a – háborúellenes célra felhasznált – szombathelyi pünkösdi országos munkás-dalos találkozó.

A fő szervező Ávár István volt, segítői Kondics István, Takács Alajos és a többi szociáldemokrata párt- és szakszervezeti vezetőségi tag. Az SZSE pályán megtartott „dalos népünnepély" – a késő esti órákba nyúlott. Sikerült a szervezőknek orosz és más népek munkásdalait is becsempészni a repertoárba.

A befejezésül meggyújtott olajos-kanócos nagy öt betű, a NE ÖLJ! világító fáklyaként óriási hatással volt a közönségre, a nyilasokat pedig felbőszítette.

Lingauer Albin – a Vasvármegye hasábjain az ünnepet követően ocsmány, üszító cikkeiben „vörös patkányoknak" nevezte a munkás-dalos találkozó szervezőit, és a szociáldemokrata párt tagjait, akik „guruló rubelek" segítségével dolgoznak.

Cikkei nem voltak hatástalanok. A tömeg félt, el-elmaradoztak a szakszervezet és szociáldemokrata párt rendezvényeiről. A háború évei nyomasztóan hatottak. Kondics István egészsége is megrendült, sokat betegeskedett.

A II. világháború kitörése után kisebb csoportokban élénken figyelték a külföldi rádiók frontról szóló adásait, nyomon követték a frontvonalak alakulását.

Szervező tevékenységük, tömegbázisuk növekedése 1944-ben felerősödött, Budapestről a szociáldemokrata párt titkárai, vezetői közül egyre többen jönnek Szombathelyre, előadásokat tartanak, nem egy esetben 80–150 főnyi közönségnek. Az előadások megszervezésében jelentős szerepük volt a párt helyi szervezete vezetőségi tagjainak, Rózsa Jánosnak, Gergye Lászlónak, Kondics Istvánnak és a többieknek.

Készültek a háború utáni időszakra, a jövő feladataira: ezt bizonyítják Marosán György: a Munkásság a jövő feladatairól; Szekeres Sándor: A Munkásosztály kulturális feladatairól, eszközeiről; Hubay János: A szocialista erkölcsök fejlődéséről; Szakasits Antal: A munkajogról és szociálpolitikáról; Kruppa Rezső: A szakszervezetek jelentőségéről szóló, Szombathelyen megtartott előadásai.

A frontvonal közeledtével egyre vadabbul tombolt a nyilasterror. Sághy Antal, a Pamutipar egykori pénztárosából lett szombathelyi nyilasvezér „bérügyi vitapartnereiről" Kondics Istvánról, Gergye Lászlóról, a gyáron belüli bérmozgalmak irányítóiról nem feledkezett meg. Az akkori szövőgyári munkások egybehangzó véleménye szerint nem volt véletlen, hogy a Szövőgyárból egyszerre három embert hurcoltak el 1944 novemberében. Sághy keze erősen benne volt e letartóztatásokban.

Kondics István fia, Zoltán – ki 14 éves korától a Szövőgyárban dolgozott, s jelenleg a Styl Ruházati Vállalat igazgatója, így mondja el a történteket:

„1944, november 3-án reggel történt. Együtt indultunk munkába. Ahogy beértünk a portára és föliratkoztunk a táblára, akkor még az volt a szokás, félrehívta apámat a Sahnábli bácsi: Pista, itt vannak érted a rendőrök. Apám azt kérdi, miért. Azt mondja az öreg, valami igazoltatás ügyében. Azzal már oda is léptek és kísérték apámat. A rendőrségi fogdában is meglátogattam. Akkor már tudta, hogy Komárom lesz az útirány. Onnét és Hegyeshalomból kaptunk tőle egy-egy levelet. Többé semmit."

Utolsó levelében írja feleségének: „hiába vártam, hogy szabaduljak, sajnos nem történt semmi, és most ártatlanul szenvedek többi társammal együtt, csak most arra kérlek, légy erős és vigyázz a gyermekeinkre."

Sejtette, hogy nem tér vissza. Dachauba, majd onnan Schönbergbe vitték. 1945 elején állítólag még többen látták élve a Dachauból visszatérők közül.

Felesége, fia és két lánya még sokáig reménykedtek a szeretett férj, édesapa visszatérésében. Holttá nyilvánítása is csak 1957-ben történt meg.

Emlékét, áldozatkész munkáját, elhurcolt társaival együtt márvány emléktábla őrzi Szombathelyen a Szakszervezetek Vas megyei Tanácsa székházának bejáratánál. Utca és több szocialista brigád őrzi nevét.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív.: Takács Alajos, Gáspár Ferenc visszaemlékezései.
- Kondics Istvánné visszaemlékezése. (A szerző felvétele.)
- VamL.: 77/28/1944.
- Vas megyei Forradalmi Múzeum: Kondics István 1944. november 16-án kelt levele.
- Bertalan Lajos: Tizennégyen 1944-ből. A Szakszervezetek Vas megyei Tanácsának kiadványa.
- Bogdán István: A szombathelyi Pamutipar története 1899–1967. 29–32 lap.

Kondics István családja körében a harmincas évek végén

KOVÁCS JÁNOS

**(Ságh, 1894. május 8. –
Simaság, 1929. április 21.)**

Ságh községben (ma Simaság) született 1894. május 8-án. Apja, Kovács János béres volt, anyja, Németh Julianna, alkalmi napszámos. Öt gyermekük közül János az elemi iskola elvégzése után kovácsmesterséget tanult Lócson. Segédéveit Brünnben töltötte. Az első világháború alatt is itt dolgozott. Nem tudni, mikor tért vissza Magyarországra, de 1919 elején már Nagykanizsán élt, a Fűtőházban dolgozott.

Sovány, magas, kedélyes természetű ember volt. Elveiben – ezeket Brünnben tanulta – kérlelhetetlenül kemény.

Nagykanizsán bekapcsolódott a munkásmozgalomba, később vörösparancsnok lett. Több alkalommal vett részt ellenforradalmárok elleni fegyveres akcióban a Mura-vidéken, Nagyatád környékén.

1919. július 25-én Zalaszabarba vezényelték, ahol a fehérek ellenforradalmi akciót hajtottak végre. Itt kellett rendet teremteni. Július 28-án gyalog indult vissza egységével Nagykanizsára.

Zalaszabartól nem messze azonban fehérkatonák támadták meg őket. A két csoport között tűzharc keletkezett. Győzött a túlerő. Kovács János a kezén súlyosan megsebesült. A közeli erdőbe menekült, de a fehérek rátaláltak, és addig verték, amíg életet láttak benne.

Az összetört, halottnak hitt Kovács Jánost a falubeliek találták meg. Bevitték Zalaszabarba. Amikor észrevették, hogy él, a keszthelyi kórházba szállították, ahol közel egy évig gyógykezelték.

Felépülése után 1928-ig Eszterházán dolgozott, majd visszatért Simaságra, ahol édesanyjával élt együtt. 1929. április 21-én halt meg, harmincöt éves korában.

A hatóságok úgy tudták, meghalt, azért nem keresték. A nehéz munkával edzett erős test 9 évig viaskodott az életért, de végül legyőzte a súlyos sérülések okozta betegség.

Forrásanyag:

- Sajtoskál római katolikus plébánia: keresztelési anyakönyv 17/1894 f. sz.
- MSZMP Vas megyei Bizottság Archívuma és a Savária Múzeum Legújabbkori Osztálya által gyűjtött visszaemlékezések:
  Dravarics József — Simaság (unokaöccse Kovács Jánosnak)
  Lőkkös János — Simaság
- Varga Ferenc Simaság: adatgyűjteménye Kovács Jánosról.
- Sajtoskál Községi Tanács: halotti anyakönyv 19/1929 f. sz.

KOVÁCS JÓZSEF

(Mezőcsokonya, 1874. november 9. – Szombathely, 1949. március 11.)

Kovács József 1874. november 9-én született a Somogy megyei Mezőcsokonyán. Az elemi iskolát szülőfalujában végezte, majd Körmenden volt vasesztergályos tanonc. A segédlevél megszerzése után 1896-tól 1908-ig a szombathelyi Pohl-gépgyárban dolgozott mint műhelyvezető.

A tanulni vágyó fiatalember hamarosan kapcsolatot talált a századfordulón kibontakozó szombathelyi munkásmozgalommal. Bekapcsolódott a munkásönképzőkör munkájába, majd a Táncsics asztaltársaság tagja lett. Az önképzőköri tevékenység, az asztaltársasági élet a mozgalmi munka előiskoláját jelentették számára. Itt ismerkedett meg a mozgalmi kiadványokkal, s az asztaltársasági összejövetelek bővítették ismereteit. Hamarosan a mozgalom egyik vezetője lett. A tagszervező munka, az önképzőköri tevékenység, a korabeli munkáskiadványok és a Népszava terjesztése hamarosan kiváltották a rendőrség ellenakcióját, 1901. december 22-én letartóztatták. A házkutatás során talált röplapok miatt 15 napi elzárásra ítélték, és kiutasították a városból.

Még büntetése letöltése évében – 1903-ban – tagja lett a szociáldemokrata pártnak. A párt programjának népszerűsítésére, a vidéki szervező munka kiszélesítésére jó alkalmat kínáltak az 1905-ös képviselőválasztási jelölő gyűlések. Kovács József a szociáldemokrata párt körmendi jelöltjeként indult.

A Londonból hazatért anarcho-szindikalista gróf Batthyány Ervin 1905-ben keresett kapcsolatot a megye szociáldemokratáival. A Bögötén szerkesztett hetilapjánál, a Testvériségnél Kovács József is szerepet vállalt, egy ideig a lap felelős szerkesztője volt. 1906-ban bekapcsolódott a Népszava és a Testvériség vitájába, amely a parlamentarizmus kérdése körül zajlott. Nem értett egyet Batthyány Ervin jó néhány elképzelésével, ezért hamarosan megvált a Testvériségtől.

A szociáldemokrata párt helyi szervezete nagyon fontos feladatának tartotta a Munkásbiztosítónál megszerzett pozícióinak megtartását. Az 1907-es átszervezést követő harcban ezt sikerült is biztosítani, s így lett Kovács József a Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője 1908-ban, majd hamarosan a szociáldemokrata párt titkárának választották.

1908-tól 1914-ig Szombathelyen és a megyében jelentősebb munkásmegmozdulásokról alig tudunk. Talán az 1912. május 23-i szombathelyi MSZDP gyűlést említhetjük meg, ahol Kovács József az általános választójog mellett szónokolt.

A világháború következtében a szociáldemokrata szervezetek tevékenysége megbénult. Az úgynevezett panaszbizottságok felállítása, majd a háborús elégedetlenség, s nem utolsó sorban Kovács József szervezési tapasztalata, kitartása

aktivizálta Szombathely munkásságát. „A szombathelyi munkásság elismert vezére, kinek egy szavára bármilyen irányban tömörül a munkásság... Szombathely városában az egyedüli veszélyes elem, amely – alaposan feltehető – a legelső szóra, avagy központi jeladásra bolseviki és forradalmi eszmék szolgálatába szegődik. Már ma is egy fékevesztett elem, hierarchiát nem ismer, tekintélyt tagad és halálos ellenségét látja a burzsoáziában..." – olvashatjuk egy 1918. márciusi rendőrkapitányi jelentésben Kovács Józsefről.

A polgári demokratikus forradalom idején tagja lesz a Nemzeti Tanácsnak. Áldz harcot hirdet a keresztényszocialisták ellen, ezért vezérük, Lingauer Albin kiutasítását követeli – eredménytelenül. Az 1918. november 10-én megalakult munkástanács elnökévé választotta. A munkástanács az ő vezetésével indít harcot a kollektív szerződés megkötéséért.

1918. december 15-én Kovács József felelős szerkesztésében és kiadásában jelent meg a Testvériség, a szociáldemokrata párt Vas megyei szervezetének hivatalos lapja, amely új színt, új hangot hozott a (Vas) megyei sajtóban. A Testvériség, Kovács József személyén keresztül, a szociáldemokrata párt állásfoglalását fejezte ki, a munkásság érdekeiért szállt síkra. A lap hasábjain forradalmi hangú támadás indult a bürokratikus és korrupt megyei közigazgatás ellen. 1919 februárjában a lap már bátran hirdette, hogy a munkásság a hatalom jogos várományosa. A Testvériség 1919. március 15-től napilapként jelent meg, s Kovács József március 21-ig töltötte be a felelős szerkesztői tisztet.

Kovács József, mint az MSZDP szombathelyi titkára, a Munkástanács elnöke, minden lehetőséget felhasznált ,hogy a munkásság hatalomátvételét elősegítse. Túl a Testvériségben kifejtett nézeteken, továbbra is feladatának tekintette a közvetlen politikai agitációt. A Tanácsköztársaság kikiáltását megelőzően időt, fáradságot nem kímélve számtalan gyűlésen szónokolt. dr. Obál Béla kormánybiztos beiktatásakor tartott nagygyűlésen is a vármegyei tisztviselői kar korruptságát hangsúlyozta. Az MSZDP 1919. február 9-i kongresszusára küldöttnek választották. Kongresszusi felszólalásában tiltakozott az ellen, hogy a Budapesti Munkástanács és a párt vezetősége országos kérdésekben a vidéki szervezetek meghallgatása nélkül dönt.

A Tanácsköztársaság kikiáltásának napján, 1919. március 21. éjszakáján Szombathelyen megalakult a 3 tagú ideiglenes direktórium, amelynek tagja lett Kovács József is. A március 23-án alakult Vasvármegyei Munkás-, Katona- és Földművestanács Kovács Józsefet véglegesítette a végrehajtó hatalmat gyakorló direktórium tagjai sorában.

A megyei Munkástanács április 2-i ülésén Kovács József számolt be a legfontosabb teendőkről.

A megyei direktórium 1919. április 4-én nyolc ügycsoportot állított fel a Vas megyei tanácson belül. Közöttük az egyik legfontosabb – a III. ügycsoport – vezetőjévé Kovács Józsefet nevezték ki. Így közvetlen felügyelete alá kerültek a pénzügyek, a munka és munkásvédelmi ügyek, a vallásalapok likvidálása, a műkincsek lefoglalása és leltározása. A feladatok sokrétűsége és nehézsége azonnal kiváltotta a reakciós erők ellentámadását, amelyek elsősorban Kovács József ellen irányultak. Alaptalan rágalmakat terjesztettek róla, amelyektől csak a munkásság és a Vörös Őrség harcos tüntetése védte meg.

Az április 15-i Vasvármegyei Munkás-, Katona- és Földművestanács ülésén a direktórium és a megyei Intéző Bizottság tagjává, valamint a Tanácsok Országos Gyűlése küldöttjévé választották. 1919. június 1-én részt vett az Országos Földmunkás-kongresszuson, ahol elnöki tisztet töltött be. Ugyancsak tevékeny részese volt a Magyarországi Szocialista Párt országos gyűlésének, az Igazoló Bizottság tagjaként tevékenykedett. A Tanácsok Országos Gyűlése a Szövetséges Központi Intéző Bizottság tagjává választotta.

A Tanácsköztársaság leverése után egyike volt azon vezetőknek, akik ellen vádat emeltek és

II. évfolyam. 16. szám. SZOMBATHELY, február 23. Vasárnap

TESTVÉRISÉG

Előfizetési árak:
Egy évre — — — — 20 korona
Fél évre — — — — 10 „
Negyed évre — — — 5 „
Egyes szám ára 20 fillér.

A vasvármegyei szociáldemokrata párt hivatalos lapja.

Felelős szerkesztő és kiadó: Kovács József.

Szerkesztőség és kiadóhivatal Szombathely, Rákóczi Ferenc-u. 1.

Megjelenik csütörtökön és vasárnap. Telefonszám: 174.

Tüntető népgyülés az ellenforradalmárok ellen

A szombathelyi munkásság általános sztrájkja.

Szombathely, február 22.

Ellenforradalmi kísérletek ütötték föl fejüket Szombathelyen is. Ugyanekkor Budapesten megtévedt emberek fegyverrel rohanták proletártestvéreink ellen. A munkásmozgalom szent céljait vérfoltok szennyezték be, amelyek végeredményben epoly veszedelmei az ifju népköztársaságnak és a szociáldemokrácia győzelmének, mint a régi rendet visszaállítani akaró reakciós törekvések. Budapest munkássága sztrájkba lépett, hogy a munkabeszüntetés hatalmas fegyverével tüntetlenesen egy proletár testvérharc fölidézése és a régi rend visszaállítása ellen.

Szombathely munkássága és a szociáldemokrata párt ma délelőtt általános sztrájkkal és tüntető népgyüléssel adott kifejezést annak, hogy egyetért Budapest és az ország sztrájkoló népével. Délelőtt 11 órakor, a népgyülés idején az üzemek beszüntették a munkát, lehuzódtak az üzleti redőnyök, bezárultak az üzletek és Szombathely munkássága, a nemrégiben szervezett magánalkalmazottak, a rendőrség és a szociáldemokrata köztisztviselők zárt sorokban vonultak föl a gyülés színhelyére. Impozáns volt a katonarendőrség és a helyőrség csapatainak folvonulása, helyőrség számos tisztjével. A tüntetés tartama alatt a villamosok nem közlekedtek és a vizszolgáltatás is szünetelt.

A népgyülést dr. Geringer elvtárs nyitotta meg, majd Hencz elvtárs kegyeletes szavakban emlékezett meg azokról a proletárokról, akik két nappal ezelőtt Budapesten a testvérharcnak áldozatul estek.

Majd Kovács elvtárs ismertette a gyülés célját, hogy a munkásságnak tüntetően kell bizonyitania, hogy a szociáldemokrata párt és a város szervezett népe Szombathelyen is egységes bármely oldalról jövő ellenforradalmi kisérletekkel szemben. A veres háboru atalakitotta az embereket, teremtett nekünk egy uj szervezett erőt, az ifju köztársaság katonaságát, amelynek részt kell vennie abban a munkában, mely hivatva van Magyarországot egy boldog szociális államma alakitani.

Ezután a katonaság részéről Zsiraelvtárs szólalt fel és tiltakozott az ellen mintha a huszárság nem volna az uj rendnek hu katonaja. De követelte azt is, hogy egyes reakciós megbizhatatlan tiszteket a katonaság éléről eltávolitassanak.

Tárnok Gyula főhadnagy-elvtárs, a katonatanács leendő elnöke biztositotta Szombathely munkásságát arról, hogy a katonaság szervezése a szociáldemokrata pártnak mindenkor hu és teljes katonákat fog adni.

Az impozáns népgyülés dr. Geringer elvtárs zárószavaival ért véget, mire a tömeg a szervezett zenészek közreműködésével tüntető sorokban és csoportokban vonult végig a városon.

Zárlat alatt a püspöki vagyon

Hogy szerezte Mikes püspök a magánvagyonát.

Szombathely, február 22.

Legutóbbi számunkban megirtuk, hogy történt a püspöki vagyon zár alá helyezése és a pénztár lefoglalása. A vizsgálat lényegében rendkivül fontos dolgokat derített fel, amelyeket Persián kormánybiztos tegnap ismertetett a székeskapitalan ülésén, ahol közölte azt, hogy az eddigi megállapitás szerint Mikes püspök a javadalom törzsvagyonának 1.717.000 koronával tartozik. A törzsvagyonnak ez a követelése a következőképp állott elő: Mikor Mikes János a püspöki széket elfoglalta, meg lett állapitva, hogy a javadalom egyes épületein, templomain, birtokain milyen javitásokat, beruházásokat kell eszközölni. Ezen munkálatoknak a költsége 250.000 koronában lett megállapitva és erre a célra a püspöki vagyonból 250.000 korona értéku vagyont kihasitottak, hogy a javitásokat stb. munkálatokat gróf Mikes ebből a vagyonból tedezze. Ez a kihasitott vagyon a népeszentgyörgyi birtok elő és holt felszerelése volt. Ambár Mikes püspök ezt a felszerelést eladta, pénzzé tette és azért nem csak 250.000 koronát, de legalabb egyik értesülés szerint 750.000 koronát, másik értesülés szerint 1.250.000 koronát kapott és igy bőségesen lett volna pénze ahhoz, hogy a kötelés helyreigazitásokat elvegeztesse. Ezeket a köteles javitásokat a püspöki szék elfoglalásától számitott 3 éven belul kellet volna teljesiteni. Ez azonban nem történt meg, aminek a következménye az lett, hogy például a zalaegerszegi és novai uradalmak épületei teljesen lerongalódtak, az időjárás viszontagságai folytán düledező állapotba jutottak, ugy hogy sokat közülük már javitani sem lehet s azok helyett teljesen uj épületeket kell emelni.

Nován a plebánia-lak düledező állapotban van, csak két szobája lakható, s amikor az, ottani plébános a javitások foganatositását sürgette, mert azok a püspök kegyuraság alá tartoznak, Mikes püspök még azt is kétségbe vonta, hogy azokat ő lenne köteles megjavittatni. Hasonlóképp szégyenteljes állapotban van a zalaegerszegi templom is, amelynek helyreállitási költségei az elmulasztott javitások folytán ma már a tizszeresét is felülhaladják annak az összegnek, amibe annak idején a helyreállitási költségek felvétettek.

A helyreállitás nélkül maradt kegyuri épületeken a rongálmányok helyregazitásának költségeit a püspök mulasztása következtében Répceszentgyörgyön 21.000 koronát Felsőszelestén 13.000 koronát Szombathelyen 700.000 koronát, a zalaegerszegi és novai birtokon további 400.000 koronát tesznek

A „Testvériség" felelős szerkesztője és kiadója: Kovács József

23457

260

NYUGATMAGYARORSZÁG
KORMANYBIZTOSA

[illegible] /K. szám.
191[illegible].

Tárgy: Kovács József volt szombathelyi directóriumi tag letartóztatása,-

Államügyész Urnak,

SZOMBATHELY

Felkérem, hogy letartóztatásban lévő Kovács József volt szombathelyi direktóriumi tag bünügyét sürgősen és lehetőleg soronkivül letárgyaltatni,-

A z ügy soronkivüli elintézését fontos politikai okok s a munkásság megnyugtatása teszi szükségessé,-

Szombathely, 1919, szeptember 27-én,

kormánybiztos,

Soronkívüli tárgyalást sürgető levél

monstre tárgyaláson igyekeztek bizonyítani „bűnösségét". Hét rendbeli zsarolással és izgatással vádolták, s bűnének rótták fel az egyházi vagyon zár alá vételét, a műkincsek leltározását, a filmszínházak szocializálását. Összbüntetésül egy évi börtönre ítélték.

A börtönbüntetés letöltése után kénytelen volt a mozgalmi munkától visszavonulni, s 1921-től 1928-ig a Szombathelyi Általános Fogyasztási Szövetkezet elnökeként tevékenykedett. 1929-ben nyugdíjazták. Bár aktív és nyílt mozgalmi munkát nem folytathatott, a 20-as években is egyik vezetője volt a Természetbarátok Egyesületének, amely az illegális mozgalom egyik fedőszerve volt Vas megyében is.

A felszabadulást követően a szociáldemokrata pártban folytatta tevékenységét. 1945. április 10-én a szombathelyi választmány tagjának választották, majd a városi képviselőtestület jelölő bizottságának tagja lett. A Vas megyei Nemzeti Bizottság javaslatára, 1945. június 12-én Kovács Józsefet megbízták az alispáni teendők ellátásával, s ezzel az egyik legfontosabb megyei közigazgatási tisztséget bízták rá. Idős kora ellenére lankadatlan energiával látott alispáni teendőinek ellátásához.

Közel két éves alispáni tevékenysége a nehéz körülmények között is bővelkedett eredményekben. Az új hivatali szervezetek kiépítése, a közigazgatás megtisztítása, a közigazgatási tanfolyam és a népi kollégiumok szervezése, az újjáépítési munkálatok elindítása és sikere, községi termelési bizottságok felállítása, stb., mind azt bizonyítják, hogy Kovács József az új körülmények között is élni tudott a lehetőségekkel.

1947-ben fáradhatatlan közéleti tevékenységének elismeréséül a Köztársasági Érdemrend kiskeresztjével tüntették ki.

Bár a hatalmi harc időszaka Vas megyében is tele volt nehézségekkel, Kovács Józsefet mozgalmi tapasztalata eligazította a legkényesebb kérdésekben is. Mint az SZDP alapító tagja pozitívan foglalt állást a két munkáspárt egyesítésének kérdésében is: „Az SZDP-nek balra kell tartania, s le kell rombolni a válaszfalakat, amelyek a két munkáspárt között vannak, mert az európai reakció olyan erős, hogy e körülmény parancsoló kötelességünkké teszi a két munkáspárt együttműködését." – hangsúlyozta 1948-ban.

A több mint fél évszázados mozgalmi tevékenység tapasztalatai, elhivatottsága a dolgozó osztályok ügye mellett, elvhűsége, tenniakarása eredményezte, hogy idős kora ellenére fiatalos lendülettel, közmegelégedésre tevékenykedett a megyei közigazgatás egyik kulcspozíciójában egészen nyugdíjazásáig, 1948. május 18-ig.

Kovács József élete végéig bizalommal tekintett szocialista jövőnk elé. A megérdemelt pihenést azonban csak rövid ideig élvezhette, szocialista építőmunkánk eredményeit csak néhány hónapig szemlélhette. Nyugdíjba vonulása után alig tíz hónappal, 1949. március 11-én elhunyt. Halálával megyénk munkásmozgalmának egyik kiemelkedő személyisége távozott körünkből.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. 39. F./4. fcs. 1–3. ő. e.
- VasmL/alispáni iratok, Nemzeti Bizottság iratai.
- Kovács József alipán élete. Új Vasvármegye, 1946. június 14.
- Kiss Éva: Kovács József élete és munkássága. Forradalmi Múzeum Adattár 203. sz.
- Magyar Életrajzi Lexikon, I. kötet.
- Horváth Ferenc: A Vas megyei munkásmozgalom kezdetei. Vasi Szemle, 1961. 2. szám.
- Horváth Ferenc: Munkásmozgalmi visszaemlékezések. Vas megye, 1958. Szerkesztette: Horváth Ferenc.
- Kuntár Lajos: A Tanácsköztársaság vasi sajtója. Vasi Szemle, 1970. 2. szám.
- A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai III–IV. kötet. Szikra–Kossuth, 1955–1959.

Nagygyűlés Szombathelyen 1919. május 21-én Kun Béla látogatása alkalmából

KÖRMENDI (Hafner) PÁL

(Körmend, 1907. augusztus 24. – Budapest, 1972. július 11.)

Körmendi (Hafner) Pál egész élete harc volt a marxizmus–leninizmus igazságáért, győzelméért. Nem vitt végbe különös politikai tetteket, rendkívüli dolgokat, de a körmendi kommunista sejt létrehozása, a spanyol polgárháborúban való részvétele, majd sorsfordulónk után végzett sokoldalú tevékenységével jelentőset alkotott.

Napjaink munkás hőseinek, napjaink forradalmárainak elődei közé tartozik Körmendi (Hafner) Pál is. Nem volt aszkéta, néha félt, de forradalmár volt. Saját szavait idézem: „Féltem és élni akartam. Harcolni, de élni akartam. Én ott (a börtönben) úgy éreztem, hogy a kötelességemet teljesítem, hogy annak az eszmének, annak a világnézetnek harcosa vagyok, amelyet százszázalékosan magamévá tettem."

Vállalta a küzdelmet a társadalom megváltoztatásáért, mert szilárd forradalmi meggyőződése adott bátorságot, erőt a harcra. Mint kommunista nagyon szerette az életet, annyira, hogy minden megpróbáltatást, verést, börtönt, hontalanságot vállalt az élet szebbé tételéért.

Körmendi (Hafner) Pál Körmenden született, jómódú polgári család gyermekeként. (Édesapja kereskedő volt.) Nagy utat tett meg, míg eljutott a marxizmusig, míg a jómódú polgár gyermekéből kommunista lett. Szülei liberális pogári demokrata szellemben nevelték. Gyermekkori élményei közül döntő volt a Magyar Tanácsköztársaság és annak körmendi eseményei.

1921-ben a körmendi Polgári Iskola elvégzése után a Szombathelyi Magyar Királyi Állami Főreál Iskolába került, ahol 1925-ben érettségizett. Középiskolai elvégzése után a numerus clausus miatt (mely kizárta a zsidó származásúakat az egyetemről és csak 3%-ot engedett oda bejutni), nem vették fel Magyarországon egyetemre. Így már kora ifjúságában érezte azt a megkülönböztetést, igazságtalanságot, amely a zsidókat sújtotta Magyarországon. Édesapja hatására akkor már kezdett kialakulni benne az igazságos társadalom utáni vágy és érezte, hogy ezt a szocialisták akarják megvalósítani.

Műegyetemi tanulmányait Grazban kezdte. Ott azonnal belépett a Szociáldemokrata Diákszervezetbe. Az Osztrák Szociáldemokrata Párt nem volt forradalmi, főképpen kulturális kérdésekkel foglalkozott. Grázból Prágába ment egyetemre 1927 őszén. Ott a Műegyetemen a villamosmérnöki karra iratkozott be. A polgári demokratikus Csehszlovák Köztársaság és a Prágában folyó élet nagy hatással volt Körmendi (Hafner) Pálra. Itt ismerkedett meg Schönherz Zoltánnal. Ő hívta meg először a politikai kérdések iránt élénken érdeklődő fiatal egyetemi hallgatót kommunista összejövetelekre. Ezen a diákösszejövetelen Schönherz

Zoltán tartott előadást a nemzetközi helyzetről és a nemzetközi munkásmozgalomról. Hafner Pált meglepte az a különbség, ami az ausztro-marxisták és Schönherz Zoltán politizálása között volt. Schönherz Zoltántól kapott marxista brosúrákat, kommunista irodalmat, de akkor még nem lépett be a Kommunista Pártba. Ennek döntő oka az volt, hogy nem ismerte még fel a proletárdiktatúra szükségességét, hiszen liberális polgári nevelése miatt az erőszak minden formáját ellenezte. Azt tartotta, ha az elmélet behatol a tömegekbe és ott anyagi erővé válik – ez automatikusan forradalmasít. Így bizonyos fokig tudta nélkül visszatért az ausztro-marxisták, a jobboldali szociáldemokraták álláspontjára. Úgy gondolta, hogy a felvilágosított tömegek választások útján is meg tudják szerezni a hatalmat, tehát a kapitalizmus békés úton belenő a szocializmusba.

Prágából Brünnbe ment és itt folytatta tanulmányait. A brünni Műegyetemen volt a KMP-nek egy sejtje, itt ismerkedett meg a kommunista sejt egyik vezetőjével, a győri származású Szüsz Miklóssal, aki nagyon sokat foglalkozott Hafner Pállal. Ugyanakkor tanulmányozta az oroszországi Bolsevik Párt történetét is, valamint nagyon sok Lenin művet elolvasott. Szüsz személyes agitációja mellett, a leninizmus megismerése gyakorolt rá legnagyobb hatást. Itt döbbent rá, hogy csak szocialista forradalommal lehet megszerezni a hatalmat, és a proletárdiktatúra szükséges a hatalom megtartásához. A társadalmi problémák iránt érzékeny fiatalember érdeklődéssel fordult a marxizmus–leninizmus felé, és egész életére elkötelezte magát a haladással, a munkásmozgalommal és a Kommunista Párttal.

1930 január végén lépett be a Csehszlovák Kommunista Pártba. Itt a Blum Frantisek nevet vette fel és az egyik körzeti pártsejtbe osztották be. Ugyanakkor tevékenykedett a kommunista diákok magyar szervezetében is. E szervezetnek a feladata volt többek között, hogy illegális kommunista röpiratokat, újságokat, kiadványokat küldjön haza. Hafner megbízhatóságára, tehetségére felfigyeltek a párt vezetői.

1931-ben hazajött nyári szabadságra Körmendre, ekkor már elhatározta, hogy Körmenden és környékén megkezdi a kommunista szervezet kiépítését. Ezt megbeszélte felsőbb kapcsolatával Szüsszel is. Nyári szabadsága idején kapcsolatba lépett Körmenden gyermekkori barátjával Wälder Lászlóval és őt is beszervezte a Kommunista Pártba. 1932-ben, miután befejezte egyetemi tanulmányait, kommunista tevékenység miatt kiutasították Csehszlovákiából. Körmendre jött haza, itt nem tudott elhelyezkedni, noha elektromérnök volt, hogy miért, ő maga írja visszaemlékezésében: „Nem kaptam idehaza állást, mert engem kiutasítottak Csehszlovákiából. Értesítették erről a körmendi csendőrséget, a körmendi előljáróságot."

Körmenden ismét felvette a kapcsolatot Wälder Lászlóval. Megegyeztek abban, hogy belépnek az erősödő körmendi szociáldemokrata szervezetbe és azt kommunista szervezetté alakítják át. Tartották a kapcsolatot a győri Kerületi Bizottsággal, ott elsősorban Szüsz Miklóssal, aki időközben Magyarországra érkezett. „Agitációnkat elsősorban a napszámosok, kisiparosok és főleg a környékbeli falvak szegényparasztjai felé irányítottuk. Azt hamar észre lehetett venni, hogy a párt jelszavaira mennyire fogékonyak az emberek." (Körmendi (Hafner) Pál visszaemlékezése.) A jó megjelenésű, kitűnően képzett szerény fiatalember ahol megjelent, belopta magát az emberek szívébe. Sikerült a falu nincstelenjeivel is felvenni a kapcsolatot.

Nagycsákányban Falmann Antal asztalos házában volt a helyi szociáldemokrata párthelyiség, ott tartották gyűléseiket. Nagycsákányon kívül felvették a kapcsolatot Halogy és Felsőszölnök baloldali szociáldemokratáival is. Wälder László közben összeköttetésbe lépett Lövinger Oszkárral, az ifjúkommunisták győri vezetőjével, ott ismertették vele a KMP és KIMSZ KB határozatait, illegális sajtótermékeket adtak át. Az illegális sajtótermékeket hazatérve olvasásra továbbadta.

A körmendi szervezkedésnek az osztrák kommunistákkal is volt kapcsolata, amely független

65. évfolyam. 257. szám. Ára 10 fillér. Szombathely, 1932. november 12. Szombat

Megjelenik minden reggel, kivéve az ünnepre következő napokat.

ELŐFIZETÉS:
Egy hóra . . . . . 2.80 P.
Negyedévre . . . . . 7.— P.
Félévre . . . . . 14.— P.
Egész évre . . . . . 28.— P.

PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA:
Hétköznap . . . . . 10 f.
Vasárnap . . . . . 30 f.

VASVÁRMEGYE

Főszerkesztő: LINGAUER ALBIN.

SZOMBATHELYI
szerkesztőség és kiadóhivatal
Kossuth Lajos-utca 6.

TELEFONSZÁMAINK:
Kiadóhivatal 410
Szerkesztőség 177
Nyomda-iroda 410
Lingauer főszerkesztő . . 560

Budapesti szerkesztőségünk
VII., Mexikó-út 59. II. em. 8.

Befejezték a körmendi kommunista mozgalom nyomozását

A körmendiek Győrből kapták az utasításokat. — Egy volt ellenforradalmár a letartóztatottak között.

Megemlékeztünk arról a nagyarányú kommunista mozgalomról, amelyet a múlt héten leplezett le a szombathelyi csendőrnyomozó alosztály. A nyomozás pontosan egy hétig tartott és ezzel az egész szervezkedés minden

marosan követte a többi gyanúsított elfogatása. Őrizetbe vették Hl. Lamm Antal tartalékos tüzérszázados, körmendi magánzót is, Vizserálek József körmendi cipészmestert, özvegy Vizserálek Vince cipészt, Sipos József [illegible] és Károlyi

A szembesítések

A gyanús kommunistáknak letartóztatásuk után megmondták, hogy a körmendi vezetők, akiknek ők utasításokat kapnak, nevezetesen Wälder Hafner és [illegible] személyesen vannak, a gyanúsítottak kijelentették, hogy ilyen nevű embereket ők nem ismernek, csak akkor ismerték el a körmendiekkel való összeköttetést, amikor a »Borszem« és »Virág« neveket említették.

A gyanús kommunistákat szembesítették egymással, amely alatt valóságos drámai jelenetek [illegible]

Borzalmas szörnyű [illegible]

Magyarellenes tüntetés Bukarestben [illegible]

POLITIKAI HÍREK.

Tudósítás a nyomozás befejezéséről

volt a győri Kerületi Bizottságtól. Egy alkalommal együtt ment ki Ausztriába Wälder és Hafner. Németújváron felkeresték Mayer osztrák kommunistát.

1932. szeptemberében Hafner Pál Budapestre költözött, a szervezkedést tovább Wälder László vezette. Ő folytatta a falusi munkát Halogyon is, Rábadoroszlón, Egyházasrádócon, Kiskölkeden próbált sejtet létrehozni. A körmendi sejt közvetlen a KIMSZ KB-vel is kapcsolatot keresett. A fasiszta Magyarországon kommunistának lenni önmagában is büntetendő cselekmény volt, de Hafner Pál és Wälder László kommunista tevékenységéről hosszú ideig nem volt bizonyítékuk a hatóságoknak. Bizonyíték birtokába úgy jutottak, hogy Schwarz István szentgotthárdi malom-mérnök címére 1932. június 9-én csomag érkezett Budapestről. A csomagot testvére vette át. Felbontotta és kommunista röpcédulákat, folyóiratokat, könyveket talált benne. Jelentette a főszolgabírói hivatalban. A feladó címét nem tudták megállapítani. Másnap Wälder László jelentkezett a csomagért. A csomag érkezését letagadták, ugyanakkor a jelentkező nevét jelentették a csendőrségnek. Ez volt az első nyom a csendőrök kezében. Ezután Wälder minden lépését figyelték. Közben a győri Kerületi Bizottság tagjai közül letartóztatták Szabados Imrét Győrszentiványon, Lővinger Oszkárt és Klein Miklóst Győrben. Ugyanakkor megtalálták Győrben az illegális nyomdát is. A körmendi és környéki kommunista szervezkedést a rendőrség kezdte figyelni, a csendőrség csak később kapcsolódott a felderítésbe. Ennek ellenére 1932. november 2-án a szombathelyi, budapesti 3. számú csendőrnyomozó alosztály a körmendi csendőrőrssel együtt tartóztatta le őket. Hafner Pál november 4-én Budapesten került a nyomozók kezére és Körmendre szállították.

A letartóztatott 20 kommunista közül 4 földműves, 8 munkás, 4 kereskedő és 4 értelmiségi volt. A körmendi csendőrlaktanyában rettenetesen megkínozták őket, hogy vallomást sikerüljön kicsikarni tőlük. A 4 napig tartó nyomozást és a vallatást Possert Jakab csendőrőrnagy vezette. A bősé-

gesen osztogatott ökölcsapások és rúgások nem érték el a céljukat, nem törték meg, keményebb lett, még jobban hitt az általa vallott eszme diadalában.

A nagyarányú letartóztatás után megjelent a körmendi csendőrségen Esztergályos János szociáldemokrata képviselő. A csendőrnyomozók közölték vele, hogy nem a szociáldemokrata pártot akarják beszüntetni, hanem a szociáldemokrata párt leple alatt kommunista szervezkedés folyt, ezért tartottak házkutatást a szervezet helyiségében és tartóztatták le a kommunistává vált szociáldemokrata tagokat. „Esztergályos felháborodását fejezte ki emiatt a hazafiatlan szervezkedés miatt, és legszigorúbb felderítést kért, mert neki az a véleménye, hogy a szociáldemokrata párt nem tűr meg kommunistát sem a párton belül, sem a párton kívül." Esztergályos tevékenysége, mondatai, a féktelen kommunistaellenesség, jellemző volt az akkori jobboldali szociáldemokrata vezetőkre.

1933. január 14-én tárgyalta a győri királyi törvényszék a körmendi kommunisták ügyét. 20 letartóztatott közül tizenötöt ítéltek el. Közülük legsúlyosabb ítéletet – két évi fegyházat – Wälder László és Hafner Pál kapott. Mint minden kommunista, tudta hogyan kell viselkednie az osztályellenség előtt. Konspirációs ügyessége miatt nem tudtak sokat rábizonyítani. Ezért kapott csak két évi fegyházat.

Körmendi (Hafner) Pálnak fegyházbüntetéséből 15 hónapot Győrött, 9 hónapot pedig a szegedi Csillag börtönben kellett letölteni. A Csillag börtönben együtt volt Kilián György, Karikás Frigyes, Földes Ferenc, Tamás Aladár és más kommunistákkal. A börtönben lévő pártvezetőség (melyet „szemnek" hívtak a letartóztatott kommunisták) gondoskodott elméleti képzésükről. A börtönbe érkezett híreket nagy figyelemmel elemezték és tanulmányozták. Főként azokat, amelyek a Szovjetunió fejlődéséről, sikereiről szóltak. Az, hogy a Szovjetunió erős, optimizmussal töltötte el a foglyokat, nagy lelkierőt adott ahhoz, hogy mindent elviseljenek. Hafner Pál 1934. november 14-én szabadult a börtönből. Ezután állást nem kapott és rendőri felügyelet alatt állt.

1935. november 7-én a párt engedélyével elhagyta az országot. Grázban tartózkodott 1937. júniusának közepéig, amikor az Osztrák Kommunista Párt engedélyével Spanyolországba ment. A spanyol köztársasági hadseregben a nemzetközi brigád tüzérezredében harcolt, ahol a fronton az ezredtörzsnél teljesített szolgálatot, mint térképész. Itt tagja volt az ezred kommunista pártszervezete vezetőségének is. 1937. novemberétől állandóan a fronton volt. Harcolt Madridnál, Teruelnél, Balaguernél, Tarazono-nál és részt vett az Ebrói offenzívában. A spanyol polgárháború leverése után 1939. február elején Franciaországba ment, ahol a Saint-Cyprien-i internálótáborba zárták, majd Gurs-i táborba került. Itt tartózkodott 1940. áprilisáig, majd innen egy munkásszázaddal a francia–belga határ mellé vitték. Ekkor már javában dúlt a II. világháború, a németek nyomultak előre. A májusi német offenzíva során átkerült az akkor már német megszállás alatt lévő Belgiumba. 1940–41-ben Brüsszelben a Magyar Kommunista Csoportban, 1942-ben az illegális Belga Kommunista Pártban dolgozott. 1944. áprilisában koncentrációs táborba deportálták, ahonnan Brüsszel felszabadulása után, 1944. szeptember 4-én szabadult. Szabadulása után azonnal részt vett a Belgiumi Magyar Függetlenségi Mozgalom megalakításában. Ugyanakkor vezetőségi tagként dolgozott a brüsszeli Magyar Kommunista Pártcsoportban. Itt szerkesztette a Magyar Függetlenségi Mozgalom újságját az „Értesítőt".

1947. április elejétől 1947. augusztusáig a magyar kormány megbízásából a Hazahozatali Kormánybiztosság belgiumi megbízottja volt. 1947. augusztusában tért haza Magyarországra.

1947. szeptember végétől 1948. március 6-ig a MAFIRT (Magyar Filmgyártó Részvénytársaság) külkereskedelmi osztályán dolgozott. Innen az AVIRT-hoz került (Állami Villamossági Részvénytársaság), ahol a sajtó és propaganda osztályon működött. Itt a pártvezetőség tagjaként végzett pártmunkát. 1949. februárjában az Állami Határ-

ügyi Bizottság titkára lett. Az Állami Határügyi Bizottság megszűnése után (1950. november) a Külügyminisztériumban teljesített szolgálatot, mint a Jogügyi, Konzuli Osztály helyettes vezetője. A személyi kultusz idején eltávolították (1953. novemberében) a Külügyminisztériumból és a Beloiannisz Gyárba helyezték át. Rehabilitálása után 1958. április 1-én a Külkereskedelmi Minisztériumba került. 1958. májusától Damaszkuszban dolgozott, majd 1961-ben Rio de Janeiróba küldték, ahol a Magyar Külkereskedelmi Kirendeltség titkára volt. 1967-ben újságíró lett. A Budapester Rundschau munkatársa volt 1972. júliusáig. Betegsége miatt ekkor nyugdíjazták. Nyugdíjasként is rengeteg pártmunkát végzett, egészen 1973. július 11-én bekövetkezett haláláig.

Hafner Pál sok vívódás árán lett kommunista, de amikor azzá lett, mindig úgy cselekedett, ahogy az párttaghoz méltó. A marxizmus–leninizmus eszméje és a forradalmi élmények azok közé az emberek közé állították, akik legtöbbet tettek a szocialista forradalom győzelméért.

Forrásanyag:

- Vasvármegye 1932. november 5.
- Vasvármegye 1933. január 15.
- Körmendi Hafner Pál visszaemlékezése. Szombathelyi Forradalmi Múzeum adattára 138.
- Gergely Imre: Magyarok a spanyol néppel (1936–1939). Kossuth Kiadó. 1977. 362. old.
- Hollós Ervin: Rendőrség, Csendőrség, VKF 2. Kossuth Kiadó 1971. 133–134.

KRAJCZÁR VENDEL

(Felsőszölnök, 1901. január 22. – Vasszentmihály, 1975. május 2.)

Hazánk délnyugati részén, a szlovén (vend) nemzetiségű területen született. Anyanyelve szlovén volt. Heten voltak testvérek.

Azon a vidéken, abban az időben nagy nyomorúságban éltek az emberek. Ennek legfőbb okai a mostoha természeti és földrajzi adottságok, a munkanélküliség és a nemzetiségek fokozott elnyomása voltak.

A sokgyermekes családokból százával mentek el cselédnek, gyalogmunkásnak kora tavasztól a tél beálltáig az ország más területein levő nagy uradalmakba. Az ő ifjúkora is így kezdődött. 1919-ben a Hecse pusztára (Győr megye) szegődött el. Ott dolgozott, amikor kikiáltották a Tanácsköztársaságot.

Április első napjaiban Győrből agitátorok jártak a pusztán dolgozók között, és felszólították őket, hogy lépjenek be a vörösőrségbe. Ő belépett. Győrbe vitték és az akkor alakuló karhatalmi különítménybe osztották be. „Mivel elég élénk gyerek voltam és jó felfogású, szerettek és megbíztak bennem. Kerek Lenin-sapkát, bőrkabátot, derékszíjat, két kézigránátot, pisztolyt és csizmát, vagy bakancsot kaptunk" mondotta visszaemlékezése során.

Így lett „Lenin-fiú" és természetesen párttag is. Győrből Szombathelyre került, ahol dr. Fodor Antal, a vörösőrség ezredparancsnoka volt legfelsőbb parancsnoka.

Részt vett a Kapuvár–Csorna környéki ellenforradalmi szervezkedés felszámolásában. Amikor Muraszombaton és környékén zendülés tört ki és kikiáltották a Vend Köztársaságot, oda vezényelték. Mivel több nyelven beszélt (szlovén, magyar, német), ott nyomozói feladatokat bíztak rá, és felderítőként is dolgozott. Az ausztriai Felbachba küldték e feladat elvégzésére. Sikerült megállapítania, hogy az ottani volt hadifogoly táborban magyar tisztek gyülekeznek. Ezt követően „páncélvonatot" készítettek. A vagonokat földdel és gyeptéglával bélelték ki. Feállítottak rá két géppuskát és egy kisebb kaliberű ágyut. Ezzel a vonattal járőröztek Letenyéig.

Helyzetük egyre nehezebbé vált. A Vörös Hadsereg veresége inek hatására a Muravidéken is fokozódtak a reakciós csoportok fellépései, illetve a Jugoszláviából beszivárgó úgynevezett „zöldkáderek" akciói.

A tanácskormány lemondásának bejelentése Muraszombatban érte el. Ezzel megkezdődött az ő üldöztetése is. Elvtársaival hazafelé indult, de hírét vették, hogy elkezdőtt a „vörösök" letartóztatása és összefogdosása, ezért bújkálva haladtak tovább.

Pár nap múlva mégis elfogták 5 társával együtt és Siófokra vitték, ahol a Prónay féle hírhedt kü-

lönítményesek vallatták őket. Ott találkozott Eisenstein Arnolddal, aki még akkor is biztatta őket „. . . csak ki kell tartani, majd megváltozik a helyzet" – elevenítette fel visszaemlékezésében. A sors iróniája, hogy éppen Krajczár Vendel értesítette a társait kitartásra buzdító Eisenstein Arnold és Koblencz Ignác hozzátartozóit haláluk híréről.

Társaival abban állapodtak meg elfogatásukkor, hogy egyszerű vörös katonának vallják magukat. Emellett ki is tartottak. Erre minden okuk megvolt, s miután Eisensteint és Koblenc Ignácot szinte a szemük láttára verték agyon, még inkább megértették, hogy a megmenekülésre csak így van remény.

Krajczár Vendelnek egy pap segítségével sikerült megszöknie. Minden lakott területet elkerülve hazajutott Felsőszölnökre.

Rövid ideig otthon bújkált, majd átszökött Ausztriába, ahol Kolédenbe ment, a menekülttáborba. Ott kapott pár napig élelmet, ruhát és munkát is kerestek neki.

Amikor 1922-ben hírét vette, hogy a volt vörösök amnesztiát kaptak, hazatért. Két nap múlva érte mentek a csendőrök és bevonultatták tényleges katonai szolgálatra.

Leszerelés után, mivel itthon nem kapott munkát, ismét Ausztriába ment. Ott élt 1928-ig. Ekkor hazajött és az Alsórönöki Fűrésztelepen helyezkedett el.

1929-ben házasságot kötött és Vasszentmihályra költözött.

A Horthy rendszerben nem tartott kapcsolatot az illegálisan működő kommunista párttal.

1938-ban ismét bevonultatták katonának. Részt vett a felvidéki és erdélyi „bevonulásban". Azután ismét leszerelték és visszatért volt munkahelyére. A fűrésztelepen dolgozott 1943-ig. Akkor újból behívták katonának és az időközben visszafoglalt muravidékre került. Ott fogták el 1945. márciusában a bolgár katonák.

A fogságban jelentkezett tolmácsnak. Rövid időn belül jó beszélte a bolgár és orosz nyelvet is, ezért átvitték a szovjet csapatokhoz.

A front mögötti szovjet egységekkel eljutott Grácig. Ott értesült a II. világháború európai befejezéséről.

A szovjet csapatokkal visszajött Jánosházára és ott tolmácskodott tovább 1946-ig.

Amikor 1946-ban hazatért Vasszentmihályra, azonnal kérte felvételét a kommunista pártba és visszatért a háború előtti munkahelyére. A fűrészüzemben rövidesen megválasztották az üzemi szakszervezeti bizottság elnökének, 1947-ben pedig az MKP-szervezet titkárának.

Az üzem államosítása után (1948. március) ő lett az első munkás üzemvezető. Ebben a beosztásban dolgozott 1949 őszéig, akkor a üzemet leállították. Ezután a fővárosba ment dolgozni és a volt Pánkány utcai gépjavító műhelyben helyezkedett el. Onnan jelentkezett a Tiszalöki Erőmű építkezéséhez és ott dolgozott 1952 júniusáig, amikor olyan súlyosan megbetegedett, hogy meg kellett operálni. Felgyógyulása után az Inotai Erőmű építkezéséhez helyezték személyzeti vezetőnek. 1954 április végétől pedig a Zala megyei Állami Építőipari Vállalatnál dolgozott 1961. decemberéig, nyugdíjazásáig.

Munkahelyein aktív mozgalmi ember volt. Mindenütt tagja volt a pártalapszervezet vezetőségének és a szakszervezeti vezetésnek.

1959 márciusában a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a Tanácsköztársaság alatt kifejtett tevékenysége elismeréséül a Tanácsköztársaság Emlékérmet adományozta Krajczár elvtársnak.

Lakóhelyén mindig nagy tiszteletben tartották és ezt azzal is kifejezték, hogy végleges hazatérte után, 1962-ben párttitkárrá választották. Ezt a tisztséget 1974 őszéig – súlyos megbetegedéséig – töltötte be.

Rendkívül lelkes és aktív ember maradt idős korában is. Fáradhatatlanul dolgozott mint önkéntes rendőr és mint népi ellenőr. A Központi Népi Ellenőrzési Bizottság 1963 novemberében Elismerő Oklevéllel tüntette ki. A belügyminiszter pedig 1967 áprilisában a Közbiztonsági Érem

arany fokozatát adományozta munkája elismeréseként.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1969 márciusában a Munka Érdemrend ezüst fokozatával, 1970 áprilisában pedig a Felszabadulási Jubileumi Emlékéremmel tüntette ki.

Az 1974 őszén bekövetkezett súlyos betegségéből már többé nem épült fel. Emléke mélyen él azok szívében, akik ismerték, szerették és ők azóta is tisztelettel emlékeznek rá.

A

Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa

KRAJCZÁR VENDELNEK

a Tanácsköztársaság kikiáltásának

40.

évfordulója alkalmából

a Tanácsköztársaság alatt kifejtett tevékenysége elismeréséül

a Tanácsköztársasági Emlékérmet

adományozza

Budapest, 1959. évi március hó 14. napján

Dobi István

a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke

Szirmai István

a Népköztársaság Elnöki Tanácsának titkára

Adományozási oklevél Krajczár Vendel kitüntetéséről

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív./Krajczár Vendel visszaemlékezése.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./ F. 1/1969/7 öe., F. 6/1965/36 öe., 35/D/1950/362 d., 35/D/1949/359 d.
- A szerző által felvett visszaemlékezés Krajczár Vendel, Tibor nevű fiától. (Vasszentmihály, 1978.).

LENCZ GÉZA

(Celldömölk, 1889. január 8. — Szombathely, 1976. február 5.)

Szegeden, a Somogyi Könyvtár folyóirattárában őrzik az 1918—19-ben Szegeden kiadott Igazság című hetilap bekötött példányait. A piros borítójú lapok a két forradalom becses, ritka sajtótermékei. Nem csupán egyszerű forrásai a polgári demokratikus forradalomnak és a Tanácsköztársaságnak, hanem igazolói is annak a balratolódási folyamatnak, mely a őszirózsás forradalomtól a győzelmes szocialista forradalomig vitte a néptömegeket.

Annak ellenére, hogy az újság nem volt elkötelezett pártlap, cikkeiben egyértelműen baloldali szocialista eszmeiségű, merészen szakított a reformista szociáldemokrata politikával, sokszor adta tanújelét a kommunisták iránti rokonszenvének.

Az Igazság felelős szerkesztője volt Lencz Géza, aki egész életében, mozgalmi tevékenységében a lap címének szellemében élt, dolgozott.

1889-ben született Celldömölkön, sokgyermekes, szegénycsaládban. Alig ismerte meg a betűt, alig barátkozott meg a könyvek és számok világával, munkára kényszerült. 1903-ban sikerült bekerülnie nyomdászinasnak Celldömölkön Dinkgreve Nándor nyomdájába. 1907-ben szabadult. Mint segéd valcolt, vándorolt. Nemcsak a tudásvágy hajtotta, hanem a kényszer is. Könnyen felmondtak annak a segédnek, aki a főnök utasításainak ellent mert mondani. Lencz Géza ezt sokszor megtette. Bejárta az egész országot: Pápán, Egerben, Kolozsvárott, Baján dolgozott, majd Ausztriában is.

1911-ben egyik barátja hívására Szegedre került, az Újlaki Antal szerkesztésében, Endrényi Lajos kiadásában és nyomdájában megjelenő Szegedi Friss Újsághoz. Gépszedőként alkalmazták.

A polgári forradalom győzelme után a lap kommunista munkatársa, Szalay János inspirálására elhatározta, hogy lapot indít a hivatali és a tőkés korrupció leleplezésére. Feltárva mindazt a sok gazságot, amit elkendőztek a polgári lapok, ez volt a célja.

Programjuk úgy szólt: „IGAZSÁG! Ebben a szóban benn van a programunk, a célunk. Az új idők demokratikus szellemében indítjuk útjára lapunkat. Mint a haladásnak és fejlődésnek zászlóvivője, ellensége és ostorozója leszünk mindennek, ami nem az igazságon, a becsületen és a tisztességen alapul. Igaz barátja, szószólója és harcoló társa leszünk minden szociális érzésű embernek, aki ebben velünk tart. Mint vártán az őr, úgy fogunk vigyázni a közélet kullancsaira, férgeire, s ha kell, fegyverünkkel: a tollal el fogjuk taposni, aki erre érdemes. Nem ismerünk kíméletet a bűnösök iránt, viszont alaptalanul bántani bárkit: nem volnánk méltók Szeged becsületes polgá-

rainak a bizalmára. Egy demokratikus, boldog Magyarországért fogunk küzdeni s ebben legelőbb akarjuk boldognak látni a mi szép Szegedünket. Midőn elindulunk a nehéz útra, kérjük polgártársainkat, fogadják oly szívesen lapunkat, mint amily önzetlenül indulunk a nehéz harcba az igazság érdekében. Az Igazság szerkesztősége Igazság, 1918. december 24."

1918. karácsonyán jelent meg az Igazság első száma. Mindjárt az első számban „kivégezte" Lovas Józsefet, a Vakok Intézete igazgatóját, aki a vakokat éhbérért dolgoztatta, és a részükre járó élelmiszereket elsikkasztotta. Majd sorban leleplezték az újszegedi Árpád-otthon ugyancsak korrupt vezetőjét, a Nemzeti Tanács jobboldali tagjait, a szervezkedő úrinőket, az ellenforradalmi Bokor polgármester-helyettest, a demagóg színigazgatót, a fiúgimnázium reakciós tanárait, Prohászka Ottokárt éppúgy, mint a milliomos Holtzereket.

1919. január 31-i számában írja a szerkesztő: „Rövid idő alatt annyi szennyest csapdostunk a fejéhez azoknak, akik ezt megérdemelték, amennyit az összes szegedi napilapok egy egész esztendő alatt nem tettek meg."

Az 1962-ben Péter László tollából megjelenő „laptörténet" így írt Lencz Géza újságjáról: „Alkamas volt arra, hogy a maga módján visszatükrözze az 1918–19 telén végbement szegedi eseményeket, érzékeltesse a gazdasági, társadalmi, politikai, művelődési problémákat, melyek akkoriban a várost foglalkoztatták." A mintegy 2500-as példányszám erre – a cikkek tartalma miatt – alkalmassá tette. Megjelenése mindig fokozott várakozást csillapított, eleinte keddi, január 9-től pénteki napokon. Joggal írta Sz. Szigethy Vilmos, a Szegedi Napló munkatársa bökversében:

„. . . És pénteken az Igazság
Megírja, hogy mi a gazság . . ."

A Tanácsköztársaság első heteiben Lencz Géza tagja volt a forradalmi intéző bizottságnak és a sajtóbizottságnak (ő cenzurázta a helyi lapokat), a Szegedi Vörös Újság üzemi biztosaként működött. A francia csapatok bevonulása után megta-

IGAZSÁG

MEGJELENIK MINDEN PÉNTEK

Előfizetési ár: egy hóra 2.40, negyedévre 7.20, félévre 14.40 korona

A tanya megkezdte a város kiéheztetését.

Újságírók háborúja

Vakok szörnyű kálváriája

Salamon szocialista lesz

Hogyan szöktették meg a horgosi jegyzőt?

Hábel Mara elvtársnő megnyitja az ülést

Beszélgetés Barnával és Tandarival

Ára 60 fillér

FELELŐS SZERKESZTŐ LENCZ GÉZA

TELEFON 4 37. SZ

Szerkesztőség és kiadóhivatal: SZALAY HIRLAPIRODA

Az „Igazság" felelős szerkesztője: Lencz Géza

gadta az együttműködést Betrix francia ezredessel, ezért április 9-én letartóztatás elől menekülnie kellett a városból.

Visszatért szülőhelyére, Celldömölkre, megindította és szerkesztette a Kemenesalja című lapot.

„A szőke Tisza partján" címmel leleplező cikksorozatot írt a szegedi ellenforradalmi terrorról, s megkezdte helyi élményeinek közreadását is.

A proletárdiktatúra idején hetente kétszer jelent meg a lap, s Lencz Géza szinte minden számában hadakozott csipkelődő, leleplező stílusú írásaival a Tanácsköztársaság érdekében.

Leleplezte a reakció mesterkedéseit, dicsért, bí-

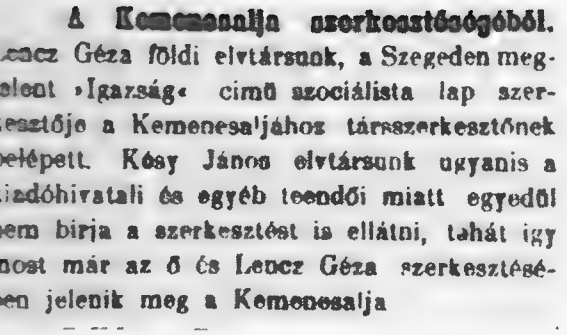

A Kemenesalja szerkesztőségéből.

Lencz Géza földi elvtársunk, a Szegeden megjelent »Igazság« című szociálista lap szerkesztője a Kemenesaljához társszerkesztőnek belépett. Kósy János elvtársunk ugyanis a kiadóhivatali és egyéb teendői miatt egyedül nem birja a szerkesztést is ellátni, tehát így most már az ő és Lencz Géza szerkesztésében jelenik meg a Kemenesalja

A „Kemenesalja" című lap tudósítása

rált. Közölte Kun Béla május végén Szombathelyen tartott beszédének részleteit. Szamuely Tibor Szombathelyen kiadott statárium rendelkezését. A direktórium megbízásából részt vett a Tanácsok Országos Gyűlésén, látta Kun Bélát, Szamuely Tibort, hallotta gyújtó beszédeiket.

A Tanácsköztársaság leverése után, augusztus 10-én letartóztatták, s cikkeiért – főleg „A szőke Tisza partján" című-ért – izgatás címén négyhónapi börtönre ítélték. Szabadulása után egy évet bújkált Pápa, Szombathely környékén, joggal félt az internálástól.

1921-től újra nyomdász lett Szombathelyen, majd 1934-től 1945-ig az Egyetemi Nyomdában dolgozott Budapesten.

A fölszabadulás után visszatért Szombathelyre. A honvédségi igazoló bizottság elnöke lett, majd 1948-ig ismét újságot írt és szerkesztett, mint az Új Vasvármegye felelős szerkesztője.

Nagyhatású – „Így él ma Celldömölk" című – cikkében optimista hanggal írt az újjáépítésről, a város vezetőiről és a vasutasok helyzetéről. A 40-es évek végén az újságírást abbahagyta, a nyomdászatot azonban nyugdíjazásáig folytatta. 1951-ben, mint gépszedő ment nyugdíjba.

Élete nagy szenvedélye, a munka azonban még hosszú évekre a munkatársakhoz, a barátokhoz és az íráshoz kötötte Lencz Gézát. Versei az öregkor bölcs hangján szóltak a munkáról a barátokhoz, fiatalokhoz. Nyugdíjas éveiben is sokat segített induló tehetségeknek, a fiatal nyomdász generációnak.

A gazdag, harcos éveket államunk méltón honorálta. 1959-ben megkapta a Népköztársaság Elnöki Tanácsától a „Tanácsköztársasági Emlékérmet", a Tanácsköztársaság alatti tevékenységéért.

1970-ben ugyancsak az Elnöki Tanács tüntette ki a „Felszabadulási (Jubileumi) Emlékéremmel".

Élete végéig tisztelték, szerették munkatársai, tanítványai, barátai. Igaz embersége, igazságkeresése, politikai magatartása révén méltán került megyénk munkásmozgalmának legjelentősebb harcostársai közé.

1976. január 5-én ragadta el közülünk a halál, 87 éves korában. Nagy idők igaz tanújával lettünk szegényebbek.

Forrásanyag:

- Kuntár Lajos: Szombathelyi nyomdák és nyomdászok.
- Péter László: Az Igazság története (1918–19).
- Péter László: Politzer György első írása (Dél-Magyarország, 1970. III. 29.)
- Halmi János: Forradalmi emlékeit idézi az 1919-es Igazság szerkesztősége (Dél-Magyarország, 1961. VII. 21.).

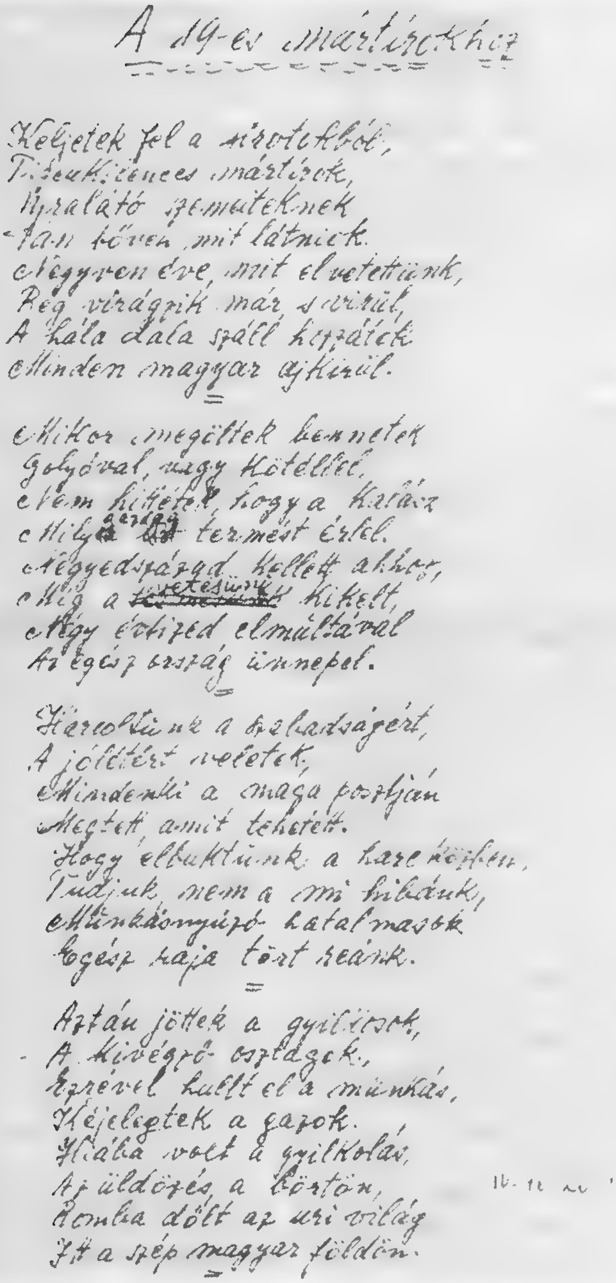

A 19-es mártírokhoz

Keljetek fel a sírotokból,
Tizenkilences mártírok,
Nyitva látó szemeiteknek
Tán [illegible], mit látnitok.
Negyven éve, mit elvetettünk,
Rég virágzik már, s virul,
A hála dala száll hozzátok
Minden magyar ajkirül.

Mikor megöltek benneteket
Golyóval, vagy kötéllel,
Nem hittétek, hogy a kalász
Milyen gazdag termést érlel.
Negyedszázad kellett akkor,
Míg a vetésünk kikelt,
Egy évtized elmúltával
Az egész ország ünnepel.

Harcoltunk a szabadságért,
A jólétért veletek,
Mindenki a maga posztján
Megtett, amit tehetett.
Hogy elbuktunk a harcokban,
Tudjuk, nem a mi hibánk,
Munkásnyúzó hatalmasok
Egész raja tört reánk.

Aztán jöttek a gyilkosok,
A kivégző osztagok,
Ezrével hullt el a munkás,
Kéjelegtek a gazok.
Hiába volt a gyilkolás,
Az üldözés, a börtön,
Romba dőlt az úri világ
Itt a szép magyar földön.

Lencz Géza egyik versének fényképmásolata

LEX FERENC

(Sárvár, 1892. december 28. — Szerpuhov, 1976. december 1.)

A sárvári bajor királyi uradalom kocsisának tíz gyermeke volt. Ferenc 1892. december 28-án született. Az apa 1895-ben bekövetkezett tragikus halála után a tíz gyermek eltartó nélkül maradt. A kényszer gyermekfejjel munkássá tette őket.

Lex Ferenc 1907-ben, hat osztály elvégzése után először a sárvári fűrésztelepen, majd 1910-től a sárvári cukorgyárban dolgozott.

1913 októberében behívták katonai szolgálatra, s az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében gyalogos kiképzést kapott. Az első világháború kitörése után három fivérével együtt az orosz frontra került. A hadba vonuló fivérek közül kettő (Mihály és Lajos) mindjárt az első napokban elesett, Pétert pedig súlyos betegen szállították haza Sárvárra. Urbán Lajoséknál halt meg, a sárvári temetőben nyugszik.

Lex Ferenc 1914. szeptember 9-én a lengyelországi Lublin alatt orosz hadifogságba esett és a távol-keleti Nyikolszk-Usszurijszk város hadifogolytáborába került. 1917 áprilisától a murmanszki vasútvonal építésén dolgozott, de 1918 elején megbetegedett, s előbb Moszkvába, majd Szerpuhovba vitték gyógykezelésre. Felgyógyulása után 1918 májusától a Kijev kormányzósághoz tartozó Novoszelki faluba küldték munkára.

1920 júniusában, amikor Szerpuhovba utazott, arról értesült, hogy az élelmezési népbiztosság élelemrekviráló osztagot (prodotrjad) szervez a begyűjtés gyorsítására. Önkéntesként kérte felvételét az egységbe. Jelentkezését elfogadták, s társaival együtt a szibériai szemipalatyinszki területhez tartozó Pavlodar városba irányították. A kenyérért folyó harc életre-halálra szóló küzdelem volt a kulákok, a gabonarejtegetők ellen. Lex Ferenc gyakran látta hasznát kivételes fizikai erejének. Az élelmezési népbiztosság 1921 májusában rendelte vissza egységüket.

Szerpuhovban megnősült. Felesége szintén munkáscsaládból származott. 1921 júliusában osztagukat ismét harcba szólították és a kijevi katonai parancsnokság rendelkezésére bocsátották. Egységében a politikai megbízott helyettesének választották. Ebben a funkcióban nehéz munka várt rá: a hatalom még csak a városban volt szilárd; vidéken kemény harcot kellett folytatni a banditák és a dezertőrök ellen. 1921 decemberéig a banditizmusáról hírhedtté vált ukrajnai Berdicsev városban teljesített szolgálatot, amikor is osztagukat feladatuk teljesítése után feloszlatták.

Visszatért Szerpuhovba, s 1922-ben a „Vörös Textiles" nevű gyárban helyezkedett el munkásként. A következő évben a Nogin gyár munkása lett; egyben műhelybizottsági elnök és az üzemi bizottság gazdasági felelőse. 1924-ben itt, a Nogin gyárban lett a bolsevik párt tagja.

Az itthoni rokonság csak 1922 táján értesült sorsáról: hazatérő hadifoglyok, egykori „rukkoló"-társai hozták a hírt, hogy Moszkvában van, tanulásra fogták, s egyszer „még nagy ember lesz".

1924-ben a sárvári várba címzett első rövid „moszkvai levelében" arról tudósította a sárvári rokonságot, hogy jó egészségben van, megnősült, fia is született, de maga helyett csak fényképet küld, s egyelőre ne várják vissza.

Urbán Lajos hazahívó levelére 1925-ben ezt válaszolta: „Mennék én, kedves Testvéreim és Sógorom, ha nem tudnám, hogy az olyant, mint én, csendőrrel meg akasztófával várják. Hogy mikor jön el a boldog viszontlátás, én azt megmondani nem tudom, de hiszem, hogy eljön. Bízzunk a jövőben, mert a jövő a munkásoké".

Szerpuhov város vezetői felfigyeltek a jó képességű munkásemberre, s 1929-ben a városi tanács elnökségének titkára lett. 1930-ban a városi biztosítópénztár részlegvezetőjeként, 1931-ben a városi tanács szervezési és instruktori osztályának főinstruktoraként dolgozott. Időközben családja három leánygyermekkel (Róza, Liza, Olga) bővült. Továbbra is felelősségteljes funkciókkal bízták meg: 1932-ben a városi pártbizottság és a szakszervezeti tanács döntése alapján a Katanyinnaja üzem bizottságának elnöke, majd 1933-ban a városi szakszervezeti tanács főtanácsának elnöke. 1934-ben a városi tanács az államhitelek és rendkívüli ügyek elbírálására létrehozott bizottság felelős titkárává nevezte ki. A személyi igazolványok bevezetésekor az igazolványokat kiadó hivatal élére állították, 1936-ban a biztosítási pénztár vezetője. Időközben négy éven át a városi pártbizottság és a városi szakszervezeti tanács plénumának tagja és a forradalmi bizottság elnöke, s 10 évig volt megszakítás nélkül a városi tanács küldötte. 1937 áprilisában a városi szakszervezeti tanács párttitkárává választották. Munkáját mindig és mindenütt közmegelégedéssel végezte: ezt számos kitüntetése, oklevele és jutalmai igazolják.

A Sárvárra és unokaöccsének, Németh Istvánnak Belgiumba küldött levelei és fényképei alapján,,... szállt a hír rokonról rokonra, ismerőstől ismerősre, hogy az a szépen író, jól számoló Lex Feri, aki a cukorgyárban volt munkás, nagy ember lett a messzi Moszkvában. Szép állása, szép családja van, mert ott nem azt nézik: ki az apád, mennyi a pénzed, hány hold a földed? Ott a munkások dirigálnak és csakis annak van becsülete, aki az eszével s szorgalmával megszerzi magának. Aki pedig nem hiszi, járjon utána. A Lex Feri testvérénél, a Marinál, Sárvárott a hercegi iskola mellett színről színre is megláthatja. Az utolsó levél harminchét tájáról való. Benne újabb fénykép, s az intézmény is, amelyet Feri bátyám a Moszkva melletti Szerpuhovban vezetett, aztán csend, csak a riadalom, s a testvérszívek hol aggódó, hol pedig bizakodó dobogása."

A Nagy Honvédő Háború első időszakában fél évig a rendkívüli károk helyreállítását végző század parancsnoka, majd nyolc hónapig Szerpuhov város szociális-ellátási osztályának vezetője. 1942-ben a szerpuhovi katonai bizottság mozgósítására Satura város tűzoltóságának egyik vezetője lett.

1943 szeptemberében családi okok miatt mentesítették a szolgálat alól: felesége halála következtében négy gyermekének gondozása is reá hárult. Ismét visszatért Szerpuhovba, ahol 1956-ig, nyugdíjba vonulásáig számos funkciót töltött be.

Az itthoniak hosszú hallgatás után csak 1956. márciusában kaptak tőle ismét életjelt, s nyomban megindult az élénk levelezés. Ugyanezen évben ölelte sírva-nevetve szívére parlamenti delegációnk szovjetunióbeli látogatásakor a rokonság képviselőjeként Urbán Ernőt.

43 esztendős távollét után először 1957-ben látogatott haza második feleségével együtt szülővárosába, Sárvárra. „Tanúja voltam, mert én kísértem haza: hogyan ismerte fel annyi év után szülőföldjét: a lankás Rába mentét, hogyan jutottak eszébe a régen elfeledett, tősgyökeres Vas megyei szavak, s hogyan vette kézbe — a még élő testvérekkel: anyámmal és Magda húgával való megrendítő találkozás után — a régi, kiszáradt, húrjai fogyott citerát, amit annak idején sajátke-

Szovjet munkatársaival az 1930-as években (A kép jobb szélén)

zűleg csinált s amit anyánk a padlásról varázsolt elő neki . . . Ha valaki, hát akkor ő: a 33 éves párttag, s a kisebb hazájától 43 esztendeje távol élő internacionalista aztán igazán le tudta mérni, hogy milyen állapotokat hagyott annak idején itthon, s milyeneket talált most."

Az itt-tartózkodása alatt sorra kerülő augusztus 20-i ünnepségen büszkén foglalt helyet a dísztribünön sógorával, az 1919-es veterán Urbán Lajossal együtt. A rokonság kézről-kézre adta, versengett látogatásáért. Így rövidnek bizonyult, s hamar elszaladt a látogatásra szánt egy hónap.

Kiemelt nyugdíjasként ezután is aktív résztvevője maradt a szerpuhovi politikai közéletnek. Szívesen járt a fiatalok közé, s dolgozott a városi kereskedelmi felügyelőség társadalmi ellenőreként is. Közel 80. életévéhez bottal járt, de fürgén mozgott: nem tűrte a karoló segítséget. Köztiszteletnek örvendett az egész városban, öreg és fiatal egyaránt ismerte. Elvtársai megbecsülték és bizalommal fordultak hozzá ügyes-bajos dolgaikkal.

A magyarországi rokonok több ízben felkeresték őt és családját. A levelek is gyakran kerülték egymást, amelyek írásában ő járt az élen. A szovjet ember, de „magyar gyerek" otthonában vaskos albumokban őrizte és gondosan rendszerezte az itthoniak családi képeit, s külön a levélkötegeket.

Egészségi állapota és előrehaladott kora azonban többé már nem tette lehetővé a hazautazást.

Lex Ferenc és felesége (középen) első hazatérésükkor sárvári rokonsága körében, 1957-ben

A halhatatlan százezer egyike – akik a Nagy Októberi Szocialista Forradalom vívmányainak megőrzéséért küzdve saját hazájukért is harcoltak – 1976. december 1-én halt meg szerpuhovi otthonában.

Forrásanyag:

- Urbán Ernő: Egy óra c. regénye. Népszabadság 1957. november 7.
- Lex Ferenc szóbeli és írásos közlése. Németh István tulajdonában, Sárvár.

LUKÁCS JÓZSEF

(Szombathely, 1915. június 18. – 1944.)

Lukács József 1915. június 18-án született Szombathelyen. Apja kereskedősegéd volt, szerény fizetéséből kilenc gyermekének neveltetéséről gondoskodott. A sokgyermekes család növekvő anyagi nehézségei korán munkába kényszerítették a Lukács gyerekeket. József villanyszerelő szakmát tanult a Berger–Hackel cégnél, majd Budapestre költözött, testvérei példáját követve maga is a fővárosban próbált szerencsét.

A gazdasági világválságból ocsúdó főváros feszültséggel teli atmoszférája gyors tájékozódásra késztette a társadalmi kérdések iránt érdeklődő fiatalembert. A nehéz gyermekkor keserű tapasztalatai hamarosan elméleti ismeretekkel egészültek ki: a magyar munkásmozgalom egyik fellegvárának számító Újpesten élő és dolgozó fiatalember kapcsolatot keresett és talált az illegális kommunista párttal, melynek megbízásából rövidesen arra is alkalma nyílt, hogy az osztályharc gyakorlatát is megismerje.

Eleinte az Egyesült Izzóban dolgozott, majd az egyik újpesti textilgyárban vállalt munkát. A munkásmozgalomba kerülő úton érkezett: 1935-ben még a cionista mozgalom baloldali frakciójához tartozott, a következő év nyarán azonban már eltökélt kommunistaként vállalt részt az újpesti textiles sztrájk szervezésében és irányításában. Korábbi lakhelyét, a cionista otthont elhagyta, az állandó önképzés révén szerzett elméleti ismeretek birtokában egyszer s mindenkorra leszámolt a társadalmi reformizmus illúziójával.

Az illegális KMP megbízásából rendszeresen látogatta az Újpesti Munkásotthon összejöveteleit és rendezvényeit, azokon a lenini tanítás szellemében agitált, s néhány hónap leforgása alatt oly nagy népszerűségre és tekintélyre tett szert, hogy beválasztották a munkásotthon Textiles Szervező Bizottságába. Ebben a minőségében kapható vezető szerepet az újpesti textilgyárak 1936 júliusában kibontakozó sztrájkjában.

A több üzemet (Jutagyár, Magyar Pamutipar, Budavidéki Textil stb.) érintő bérmozgalmat a kommunisták kezdeményezték, a sztrájktanya felállítása, a sztrájkőrség megszervezése azonban már komoly gondokat okozott, hiszen az illegális pártmunkások többsége kompromittált és rendőrileg nyilvántartott személy volt. Ezzel a körülménnyel magyarázható, hogy a párt választása a mozgalomban ekkor még szinte ismeretlen olajozómunkásra, a Magyar Pamutiparnál dolgozó fiatal Lukács Józsefre esett: ő irányította a Jutagyár csaknem 3 hónapig elhúzódó sztrájkját.

Lukács a sztrájk heteit a sztrájktanyává átalakított munkásotthonban töltötte. Munkahelyét elhagyta, lakásáról elköltözött; a várható rendőri zaklatás elől bujkálva Bárd András elvtárs ottho-

nában, vagy a varrólányként ugyancsak Pesten dolgozó kommunista érzelmű húga, Gabriella albérleti szobájában húzódott meg. Lankadatlanul kitartásra buzdította a sztrájktanyán gyülekező munkásokat, éberen ügyelt, hogy a szakszervezet jobboldali vezetői idő előtt ki ne egyezhessenek az igazgatósággal. A sztrájk végül részleges eredménnyel zárult: az igazgatóság hozzájárult a bizalmi rendszer kiépítéséhez, azaz a munkások érdekképviseleti szervének működéséhez.

A történtek után Lukács nem remélhette, hogy valaha is munkát talál a fővárosban, egészsége is megrendült, elhatározta tehát, hogy visszatér Szombathelyre. Hazatérését csupán a Horthy-rendőrség hátráltatta: 1938-ban sztrájk szervezése címén börtönbe zárták, majd Hajdúhadházára internálták. Szülővárosában is állandó rendőri felügyelet alatt állt, szinte minden lépését figyelemmel kísérték, ez azonban olyannyira nem tántorította el a mozgalomtól, hogy a negyvenes évek elejére még illegális kommunista sejtet is sikerült létrehoznia. Megőrizte budapesti kapcsolatait, rendszeresen kapott instrukciókat, többek között Sziklai Sándortól és Kreutz Tibortól. Maga is gyakran felutazott Pestre, hogy illegális összejöveteleken, előadásokon vehessen részt.

Szombathelyen az ifjúmunkás mozgalom irányítását tekintette igazán szívügyének, de részt vett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a szakszervezet munkájában is, hiszen ezekben a nehéz időkben egyetlen kommunista sem nélkülözhette a legális munkásszervezetek kínálta lehetőségeket. Színielőadásokat szervezett, irodalmi köröket hozott létre, elsőként ismertette meg a szombathelyi munkásokat József Attila költészetével, annál is inkább, mert maga is hallgatója volt annak az előadássorozatnak, melyben a nagy proletárköltő „Irodalom és szocializmus" címen megjelent tanulmányát első ízben kifejtette. Rendszeresen felkereste a posztógyári és bőrgyári munkásokat, de széleskörű műveltsége, ragyogó szónoki képessége, eltökéltsége és világnézeti szilárdsága számos hívet szerzett neki és az általa képviselt mozgalomnak a vasutasok körében is.

A Horváth villanyszerelőnél vállalt munkája mellett fennmaradó szabad időt szinte teljes egészében a mozgalomnak szentelte. Osztrák származású feleségében, aki az Anschluss-t végrehajtó náci csapatok elől menekült Magyarországra, megértő és segítőkész társra lelt. Otthonuk éppúgy az illegális találkozók színhelyévé vált, mint a munkásotthon lesötétített titkári szobája. A munkásmozgalom helyi vezetői közül különösen Heimler Ernő, Geisler István és Vinkovics József állt közel hozzá, de az általa vezetett kommunista csoporthoz tartozott Berki Ferenc, s tanítványának vallotta magát Radó Dezső és sok más ifjúkommunista is. Felesége révén még osztrák kommunista csoportokkal is sikerült érintkezésbe lépnie.

Magyarország német megszállását követően az elsők között hurcolták el, egyidőben Gerő Bélával, Heimler Ernővel és Geisler Istvánnal. Az ősz folyamán sor került a helyi munkásmozgalom többi vezetőjére is. Családját sem kímélte meg a végóráiban is tovább gyilkoló náci megsemmisítő gépezet; felesége és kisfia valamelyik haláltáborban pusztult el, testvéreit deportálták.

Lukács Józsefet 1944. április 22-én a rendőrség Szombathelyen több társával együtt letartóztatta és május 10-én kelt véghatározattal elrendelte internálását és a nagykanizsai toloncházba szállítását. 1944. május 12-én indították útnak, a toloncház május 16-án kelt iratában igazolta átvételét. Többet nem tudunk sorsáról. Egyes feltevések szerint Dachau-ban végeztek vele.

Forrásanyag:

- Bertalan Lajos: Tizennégyen 1944-ből. Szombathely, 1967. 28–31 l.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. Bárd Andrásné adatközlése.
- MSZMP KB RPB igazolása Lukács József tevékenységéről 1959. október 5-én.
- Kuti Gáborné szül. Lukács Jolán írásos visszaemlékezése. A szerző birtokában.
- VasmL. Államrendőrség Szombathelyi Kapitányságának iratai. 27. cs. 1042/1944. sz.

Der Kommandeur der Sicherheitspolizei u.d.
in Stuhlweissenburg - Aussenkommando I

Stein.manger, den .1.44

An die

rtspolizeibehörde
z.Hd. v. Herrn Oberrat Dr. R u s s a y o.V.i.A.

in S t e i n a m a n g e r.

Betrifft: estgenommene Juden.
Vorgang: Besprechung v. 22.4.44 -

Die Häftlinge Dr. J e s e l , Emerich ,
Dr. W e i m l e r, Ernö ,
Dr. M o s o n y i, Dezsö ,
G e r ö , Bela ,
W e i s l e r, István ,
S p i e g l e r, Bela ,
L u k a c s , Josef .

Mayer József

bitte ich dem nächsten Zuge zuführen zu lassen.

Im Auftrage:
Arndt
Hptscharf.

SS internálási parancs

MAGYAR LÁSZLÓ

(Keszthely, 1925. szeptember 3. – Budapest, 1956. október 23.)

Korán apa nélkül maradt, kétéves volt, amikor édesapja után édesanyját is elvesztette. Az árva kisgyereket a rokonok gondozták, nevelték. Elemi iskolái után Budapestre került cipésztanoncnak. Sokat nélkülözött, inasévei nagy szegénységben teltek. Szenvedő részese volt a proletársorsnak, s ebből a helyzetből egyenes út vezetett a munkásmozgalomhoz.

1942-ben szabadult, cipészsegéd lett, majd belépett a Bőripari Munkások Szakszervezetébe. A világháború éveit Pesten töltötte, itt érte a felszabadulás is.

1945. tavaszán belépett a Magyar Kommunista Pártba. A fiatal cipészmunkás a mozgalomban találta meg barátait, elvtársait, egy szebb jövő megvalósulásának lehetőségét. 1949-ig dolgozott a szakmájában, az év április elsején tényleges katonai szolgálatra vonult be a BM határőrséghez.

Kiváló emberi, közösségi tulajdonságai révén rövid idő múlva megválasztották alapszervezeti párttitkárnak. Széles politikai látóköre, kommunista elkötelezettsége szorosan ötvöződött szerény, fegyelmezett magatartásával, emberségével. Szívén viselte katonatársai és a nép ügyét.

1950-ben a Petőfi politikai tisztképző akadémiára küldték parancsnokai. Nagy kitartással tanult, kiváló eredménnyel fejezte be tanulmányait. Főhadnagyi rendfokozattal zászlóalj politikai tiszté léptették elő a belső karhatalomnál.

Jó szervezőképessége, politikai, világnézeti, ideológiai szilárdsága alapján választották meg a Karhatalmi Parancsnokság pártbizottsága titkárának, majd nem sokkal ezután az alakulatánál a párt ellenőrző bizottságának titkára lett. Az akkori idők nehézségei ellenére megtartotta emberségét, a bizalmatlanság időszakában is bízott az emberekben, katonatársaiban. Bízott a pártban, s ő is egyre nagyobb feladatokhoz kapott bizalmat a párttól.

Ismét újabb tanulóévek következtek. A katonai akadémiára küldték, s 1952-ben előléptették századosnak. 1953-ban került Szombathelyre, mint a helyi belső karhatalmi ezred parancsnoka politikai helyettese. Embersége, katonai szaktudása, politikai arculata itt teljesedik, mélyül. Katonái, beosztottjai tisztelték, szerették, példamutató, kommunista tiszt volt. Soha nem élt vissza azzal a hatalommal, amelyet beosztásával kapott.

1954. március 28-án az MDP Vas megyei pártértekezlete megválasztotta a megyei pártbizottság póttagjának. A megye falvaiban számos pártnapot tartott, s számottevő érdemeket szerzett a téeszek szervezésében.

1956 tavaszán őrnaggyá léptették elő, Budapestre helyezték, s a Belső Karhatalmi Hadosz-

Emlékét őrzi a szombathelyi úttörőház

tály pártbizottságának titkárává választották. Ebben a fontos beosztásban érte az 1956-os ellenforradalom. Október 23-án a Szamuely-laktanyából ment harcostársaival a Rádió védőinek segítségére. Okos szóval, fegyvertelenül próbálta a félrevezetett embereket lecsillapítani. Alig kezdett beszélni, amikor az elvakult tömegből fegyver dördült, egy ellenforradalmár golyója kioltotta fiatal életét.

Hősi halála után alezredessé léptették elő, Vörös Zászló Érdemrenddel és a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékéremmel tüntették ki.

1957 februárjában a szombathelyi munkásőr egység Magyar László nevét írta csapatzászlajára. 1958. november 24-én a KMP megalakulásának 40. évfordulóján pedig a szombathelyi Úttörőházat nevezték el róla. Szombathelyen utca is őrzi nevét.

Forrásanyag:

- Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. III. Bp. 1957. 132. p.
- Magyar László (1925–1956) Vasi Fiatalok, 1967. jún. 3. p.
- Németh Gabriella: Nem felejtjük el! Vas Népe 1957. márc. 31.
- Sárdi Lászlóné: Magyar László: Szocialista forradalomért Bp. 1975. 429.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív/F. 40./1 fcs./1. őe. F. 51./10 fcs./1958/1. őe.

MAGYARICS FERENC

(Magyarlak, 1900. szeptember 8. – 1944.)

A századforduló évében, 1900. szeptember 8-án, Vas megye délnyugati részén, Magyarlak községben született. A kisparaszti család egyetlen gyermeke szorgalmasan tanult, s az elemi iskola hat osztályát kitűnő eredménnyel végezte el. Szeretett volna tovább tanulni, de az akkori viszonyok és a szegénység, a kevés kis földhöz kötötték. A tanulás iránti vágya, betűéhsége azonban arra ösztönözte, hogy a paraszti munka mellett kevés szabad idejében könyveket, újságokat olvasson. Látóköre tágulásával igényessége is nőtt, s később már tudatosan igyekezett haladó könyvekhez jutni.

A 30-as években budapesti kommunistákkal került kapcsolatba, az ő segítségükkel marxista irodalomhoz, majd kommunista röplapokhoz is hozzájutott. Amit olvasott, nem tartotta meg magának, hanem megbízhatónak tartott ismerősei körében terjesztette is. Szukics Mihály, akit baráti szálak fűztek Magyarics Ferenchez, Magyarlakon elmondotta, hogy annak idején ő is kapott tőle röplapokat. A „kommunista tanok terjesztéséért" börtönbüntetést is kapott.

A börtönből kiszabadulva ott folytatta, ahol abbahagyta: mint öntudatos kommunista tovább terjesztette a párt röplapjait és a kommunista eszméket. Ekkor azonban már figyelték. Gyanították, hogy továbbra is illegális röplapokat terjeszt, tetten akarták érni. Ez azonban évekig nem sikerült. Ennek köszönhető, hogy Magyarics Ferenc csaknem a második világháború egész időszakában terjeszteni tudta falujában és annak környékén az uralkodó osztály háborújának igazi céljait leleplező röplapokat.

1944 végén azonban nem vártak tovább a csendőrkopók, éjjel rátörtek, házkutatást tartottak nála, megtalálták a Budapestről kapott kommunista röplapokat, amelyeket másnap akart szétosztani megbízható ismerősei közt.

Elhurcolták, vallatták, kínozták, de ő egyetlen kapcsolatát sem árulta el.

A faluban ettől kezdve többé nem hallottak róla. Feltételezhető, hogy valamelyik koncentrációs táborban pusztították el.

Magyarlakon ma utca őrzi emlékét.

Forrásanyag:

- Keresztelési anyakönyv, Szentgotthárd, plébánia.
- Laczó József tanácselnök, Csörötnek.
- Szukics Mihály Magyarlak, Kossuth L. u. 166 szám alatti lakos visszaemlékezései.

VERJETEK KI A NÉMETET ÉS A NÉMETBARÁT HAZAÁRULÓKAT

III. 67.4-1.

MUNKÁSOK ÉS BÁNYÁSZOK ÁLLJATOK ELLEN A NÉMETNEK ÉS A NÉMETBARÁTNAK

NE engedjetek, hogy a németek és a németbarátok hasznot húzzanak a magyar iparból. Minél tovább dolgozik a magyar ipar a háborús erőfeszítés számára, annál tovább fog a háború tartani és annál tovább fogják bombázni a magyar iparteleperet.

KÖZLEKEDÉSI ALKALMAZOTTAK - VASUTASOK ÁLLJATOK ELLEN A NÉMETNEK ÉS A NÉMETBARÁTNAK

A magyar vasutak, utak és folyók a [illegible] gépezet fő [illegible]

A NEMZET SORSA A TI KEZETEKBEN VAN

A [illegible] közlekedési hálózat működ[illegible] [illegible]lyozása megrövidíti a háborút.

UTASÍTÁSOK: Szabotáljatok, gyújtsátok, robbantsátok fel a gépeket, üzemeket és gyárakat, melyek a háború folytatását lehetővé teszik.
Sztrajkoljatok.
Rongáljatok meg a sineket, vagonokat és jelzőkeszülékeket, melyek csapatokat és hadianyagot szállítanak, vagy szállításukat elősegítik.
Segítsetek azokat, akik a Kárpátok partizánjaihoz akarnak csatlakozni.

III. 67.4-1.

Ilyen, és ehhez hasonló röplapokat terjesztett Magyarics Ferenc

MAJOR FRIGYES

(Szombathely, 1900. május 20. – Párizs, 1963. november 23.)

Apja, a tízgyermekes család eltartója kereskedelmi alkalmazott volt. Major Frigyes Szombathelyen 1900. május 20-án született. A kereskedelmi érettségi után egy bankban kapott gyakornoki állást. Alig tizennyolc évesen behívták katonának. Tartalékos tiszti iskola után az olasz frontra került, 1919 januárjában leszerelt.

A Tanácsköztársaság idején önként jelentkezett a Vörös Hadseregbe, s századparancsnokként Miskolc visszafoglalásáért, majd a tokaji fronton harcolt. A proletárdiktatúra megdöntése után Ausztriába menekült. 1922-ben a bécsi Központi Vezetőség megbízásából járt itthon, hogy a párt szervezésében részt vegyen, s a hazai helyzetről jelentést tegyen. Ausztriai tevékenysége közben hazatoloncolták.

Itthon, a Tanácsköztársaság alatti tevékenysége miatt másfél évet ült börtönben. Ezután a hírhedt zalaegerszegi internáló táborba zárták, ahonnan 1924. augusztusban visszaszökött Ausztriába.

1925-ben Franciaországba megy. Az északfranciaországi bányákban dolgozik és végez kommunista szervező-nevelő munkát. Tagja lesz a Francia Kommunista Pártnak. 1926-ban letartóztatják, s hathónapi börtönbüntetése után kitoloncolják Franciaországból.

Forradalmár tevékenységét két éven át Belgiumban folytatta. Brüsszelben két hónapra bebörtönözték, majd kiutasították Belgiumból. Ausztriába tért ismét vissza. Tevékenyen részt vett az emigrációs magyar kommunista mozgalomban. Aktív tagja lett az Ausztriai Kommunista Pártnak, egészen 1936-ig. Ekkor a bécsi rendőrség nyolcheti fogsága után kiutasította Ausztriából.

1936-ban a párt Spanyolországba küldte, ahol mint a XI. Nemzetközi Brigád főhadnagya vett részt a spanyol nép szabadságharcában. Emiatt 1939–1943 között a Pétain-fasiszták a franciaországi és algériai internáló táborokban tartották fogva. Szabadulása után, amikor még javában tombolt a második világháború, az angol, majd az amerikai hadseregben harcolt. A dél-olaszországi Barinál az olasz partizánok soraiban küzdött a fasizmus ellen. Hősiességéért a Garibaldi Emlékéremmel tüntették ki.

Major Frigyes 1946-ban tért haza. Bekapcsolódott a magyar társadalmi, gazdasági és politikai élet küzdelmeibe. 1949-ig a Szabad Nép Kiadóhivatalának igazgató-helyetteseként és pártszervezeti elnökeként végzett eredményes munkát.

1949-ben Rajk Lászlóval és sok más régi harcossal együtt hamis vádak alapján letartóztatták, és 15 évi börtönbüntetésre ítélték. 1956 áprilisában szabadult, a Legfelsőbb Bíróság ítélete alapján rehabilitálták. Régi párttagságát a Központi Ellenőrző Bizottság 1936-tól elismerte.

Meggyengült egészségi állapota ellenére újult erővel, töretlen kommunista meggyőződéssel, lelkesen vett részt ismét a társadalmi, politikai élet küzdelmeiben, a pártmunkában. Az ellenforradalom idején 1956. október 25-én a partizánszövetségbe sietett és fegyveresen védte a nép hatalmát.

1956 őszén mint osztályvezető az IBUSZ-nál dolgozik, s 1957-ben annak főosztályvezetője lett. 1961-től haláláig a párizsi IBUSZ kirendeltség vezetőjeként tett tanúságot jó szervezőképességéről.

A 63 éves korában elhunyt Major Frigyes a párt szerény, hűséges harcosa volt. Több mint négy évtizeden át a kommunista hősiesség és önfeláldozás nem egy nagyszerű példáját mutatta a magyar és a nemzetközi kommunista mozgalomnak. Több magas kitüntetést kapott, köztük a Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozatát és a Munka Érdemrend arany fokozatát.

Emlékét népünk, s a Vas megyei dolgozók is szeretettel megőrzik.

Forrásanyag:

- MSZMP KB P.I. Archív. 614. f. 1/1922/2.
- A Szocialista Forradalomért. Kossuth, 1975.
- Nekrológ:
  Meghalt Major Frigyes elvtárs. Népszabadság, 1963. november 29. 5. p. Népszava, 1963. november 29. 2. p. Magyar Nemzet, 1963. november 29. 3. p.

MEZEI JÓZSEF

(Szentpéterfa, 1903. április 1. – Kőszeg, 1969. december 21.)

A két világháború közötti munkásmozgalom harcosainak sorában küzdötte végig életét Mezei József. 1903. április 1-én Szentpéterfán született, a Csenesmajorban. Apja Mezei József gulyás, anyja Schmol Mária háztartásbeli.

Feltehetően Weizben vagy Güssingben (Németújvár) került kapcsolatba a munkásmozgalommal. Ez a két osztrák falu szerepel ugyanis leggyakrabban iratai és emlékezései között, bár hitelt érdemlően nem lehet megállapítani, hogy 1928-ban, amikor a szakszervezetnek és 1930-ban, amikor az Osztrák Kommunista Pártnak tagja lett, hol is élt.

De menjünk sorba. A Mezei család József születése után 1 évvel 1904-ben Németújvárra költözött. Szülőfaluja is, az új lakóhely is „páros anyanyelvű" faluk. Mezei József két anyanyelvet tanult és beszélt egyszerre a magyart és a németet. (vagy fordítva, nem tudni a sorrendet, az biztos, hogy később a német nyelv nagyobb szerepet játszott életében, hiszen a magyar nyelvterületre csak 48 éves korában tért vissza.) Németújvár a trianoni békeszerződés után Ausztria része lett, így az 1921-ben 18 éves fiatalember szüleivel és a többi magyar családdal együtt – ahogyan egy 1962-ben kelt hivatalos levélben ezt írja – automatikusan osztrák állampolgár lett.

Mezei József tanult szakmája géplakatos. Egy ideig ezt a szakmát űzi, később, a felszabadulás után a hatóságok mint taxisofőrrel leveleznek vele. 1951. után, amikor visszatért Magyarországra, egy ideig szintén a tanult szakmájában dolgozik, később egy közlekedési vállalattól mint garázsmester megy nyugdíjba.

A munkásmozgalomnak ez a kétnyelvű harcosa egész életét a mozgalomnak és a szakmájának szentelte. Politikai üldöztetése már az 1930-as évek legelején megkezdődött, a felszabadulás

náci koncentrációs tábort nyitott ki előtte. Erről a másfél évtizedről szinte nincs egy sor eredeti írása, hacsak a mindkét országban elszenvedett büntetéseinek nyomát nem tekintjük. Követni ezt is csak Magyarországon van módunkban. A Győri Királyi Törvényszék 1933–B. 1441. számú ítéletében találkozunk Mezei József nevével. Az a vád ellene, „hogy mint 1931. óta az Osztrák Kommunista Párt tagja, kapcsolatban állt a Der Rote Güssing c. lappal, s a szerkesztőség megbízásából röplapot szerkesztett Betrug an die Arbeitslosen címmel. A röplapot Magyarország területére is becsempészte." Az 1933. június 20-án megtartott tárgyaláson Mezei Józsefet felmentik, mert nem látják bizonyítottnak magyarországi tevékenységét. A győri fogház törzskönyve szerint április 10-től június 20-ig ült vizsgálati fogságban.

1932–33-ban Mezei neve többször is előfordul

magyar csendőrségi jelentésekben. 1932-ben október 29-én a szentgotthárdi csendőrőrs jelenti, hogy Mezei, aki szerintük szentpéterfai lakos, gyakran utazik Wien–Eisenstadt–Güssing között. A Csendőrség Nyomozó Osztályparancsnoksága 1933. március 10-én jelenti a belügyminiszternek, hogy Mezei nem szentpéterfai, Güssingben Mayer helyi kommunista vezetővel tart kapcsolatot, Ausztriában négyszer büntették.

Mint az 1951. március 2-án Weizben kelt kiutasítási határozatból kitűnik, már 1938. augusztus 22-én kitiltották Ausztriából a „külföldiekre vonatkozó RGBl. I. S 1053. számú rendőrségi előírás 5. paragrafusának 1. bekezdése szerint." Mezei tehát 1938. augusztusában Ausztriában „külföldi" lett, magyar.

Miért nem hajtották végre 1938. augusztusában a kiutasítási határozatot?

Mezei József akkor már egy grazi börtönben a Gestapó foglya volt. Az Anschluss éjszakáján, 1938. március 13-án az első között csapnak le rá. Egy évig Grázban ül börtönben, majd koncentrációs táborokba kerül. Megjárta Majdaneket és Dachaut, 1945. május 6-án szabadul fel. „Visszatértem lakhelyemre Weizbe és dolgoztam az Osztrák Kommunista Pártban" – írja egy 1967-ben kelt beadványában, amelyben megbízza az Országos Pénzintézeti Központot, hogy nevében Ausztriával szemben kártérítési igénnyel lépjenek fel.

Dokumentumok és Mezei sajátkezűleg írt levelei, vagy önéletrajzi adatai alapján az alábbiakat állapíthatjuk meg:

a) Mezei József 1930-ban lett tagja Ausztria Kommunista Pártjának. Ez olvasható abban a párttagsági könyvben is, amelyet 1946. II. 19-én állítottak ki számára, mely az 57 368-as sorszámot viseli és ellátták a steirmarki tartományi pártszervezet bélyegzőjével. Mezei ezt a tagsági könyvet magával hozta 1951. április 4-én, amikor Magyarországra érkezett, s ebben munkásmozgalmi tevékenysége kezdetének keltéként 1928. van megjelölve. Ezeket a dátumokat munkásmozgalomban való részvételének és párttagságának keltének elismeréseként az MSZMP Központi Bizottsága 1957. október 18-i titkársági határozata alapján itthon is elismerték és erről Mezei Józsefet a Régi Párttagok Ügyeivel Foglalkozó Bizottság 1961. június 20-án R/9868/5. KÜ/Rné számú határozata alapján értesítették.

b) 1951. március 2-án a Weizi Járási Főnökség Wst-M. 2/6–1951. számú határozatával Mezei József Weiz, Göttelsberg Str. 35. szám alatti lakost a külföldiekre vonatkozó már fentebb idézett rendelete alapján az Osztrák Köztársaság területéről kitiltja, március 8-ig (!), az ország elhagyására kötelezi, és mint magyar állampolgárnak a fürstenfeldi vagy güssingi csendőrőrsöt jelöli ki a határátlépésre.

c) Mezei József a magyar belügyminiszter Me 512-/6/2/1950. T/3. a. számú állampolgársági bizonyítványával 1951. április 4-én Magyarországra érkezik. Idehaza először Szombathelyen a 12. számú Autójavítónál lakatos, majd 1953-tól ugyancsak lakatosként a Veszprémi Mélyépítőknél találjuk és 1956-tól 1963. március 3-án történt nyugdíjazásáig az akkor 65. számot viselő AKÖV-nél dolgozik Szombathelyen, később Kőszegen. Itt is él, és itt is halt meg 1969. december 21-én.

A hagyatékában talált néhány eredeti irat és a Pénzintézeti Központban 4–900–247. sz. alatt elfekvő kártérítési iratok másról is beszélnek. Például a Steiermarki Tartományfőnökség 9. osztálya 1946. július 5-én kiadott igazolásában a többi között ezt írja: „. . . mint a szabad demokratikus Ausztriáért folyó harcok áldozatát tekintjük. Ezt a hivatalos igazolást, minden a gyámgondozással és kedvezménnyel foglalkozó helyen kötelesek elismerni és érvényesíteni. dr. Fritsch tartományfőnök." Az irat a ZI: 2006-os számot kapta.

Az Ausztriával szemben folytatott pere, egy Mezei által 1967. augusztusában írt levél részlete szerint, elsősorban állampolgársági rehabilitációjára vonatkozhatott. Ugyanis ezt írja 1967. augusztusában dr. Fritz Hanacik ügyvédnek: „Rehabilitációs kérésem most már nem is arra irányul, hogy

újra osztrák állampolgár lehessek, vagy régi lakhelyemre Weizbe települjek, hanem az igazságtalan eljárás beismerését, annak hatályon kívül helyezését és anyagi kártérítést várok az osztrák kormánytól, és erre, úgy gondolom, soha nem lehet késő."

Ez a levél 1967. augusztus 31-én érkezett a Pénzintézeti Központba, ahol Mezei kérésére az osztrák állammal szembeni kártérítési igényével foglalkoztak. Vajon ezek után sikerült-e bármit is elérni, és a nácizmus üldözöttjének, Mezei Józsefnek igazságot szolgáltatott-e Ausztria? Sajnos nem. S hogy nem, annak nem is az eltelt idő az oka, hanem alapjában véve Mezei József jogi járatlansága. Kommunista munkásember volt, aki nem foglalkozott jogi praktikákkal és úgy tartotta, ha egyszer a nácizmust megverték, azok a törvények is meghaltak, amelyek fennállása alatt születtek.

Mezei Józsefnek, akit az elmúlt évtizedek hányattatásai egészségileg is alaposan megviseltek, nem volt már türelme kivárni a kétségtelenül hosszadalmas eljárást, s bár még 1967. augusztus 31-én azt írja a Pénzintézeti Központnak, hogy „amennyiben a rendelkezésre álló iratok nem volnának elegendőek ügyem igazolásához, úgy élnek még az ausztriai Weizben és Németújváron olyan szemtanúk, akik tanúskodnak az események megismeréséhez." – 1967. december 6-án mégis az eljárás megszüntetésére kéri fel a Pénzintézeti Központot.

1967-ben már évek óta nyugdíjas Mezei József, és egyre inkább erőt vesznek rajta a táborokban szerzett betegségek. Csípőízületi és reumatikus bántalmai, szívizom-elégtelenséghez vezettek. De amíg munkabíró ember volt, addig kommunista szakemberként állta a sarat. A Közlekedési és Szállítási Dolgozók Szakszervezete 1963-ban oklevéllel és aranyfokozatú jelvénnyel tüntette ki. Az Elnöki Tanács 1964. március 20-án a Munka Érdemrend ezüst fokozatával, majd 1967. április 15-én a Szocialista Hazáért Érdemrenddel jutalmazta.

Mezei Józsefnek, bár az egyik megtagadta, két

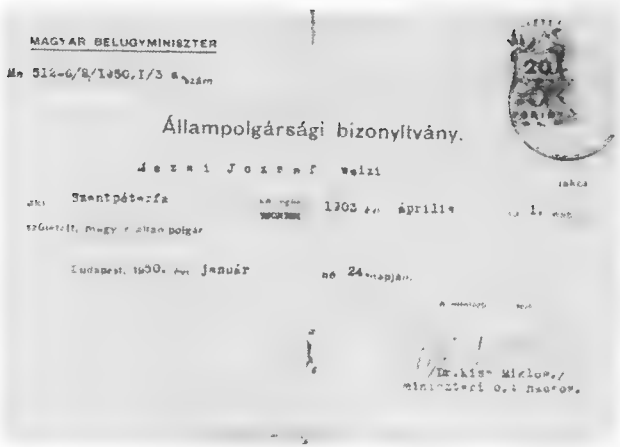

MAGYAR BELÜGYMINISZTER

Állampolgársági bizonyítvány.

Mezei József

Szentpéterfa 1903 április

Budapest, 1930. január hó 24-napján.

/Dr. Kiss Miklós/
miniszteri osztályfőnök.

Magyar állampolgársági bizonyítványa

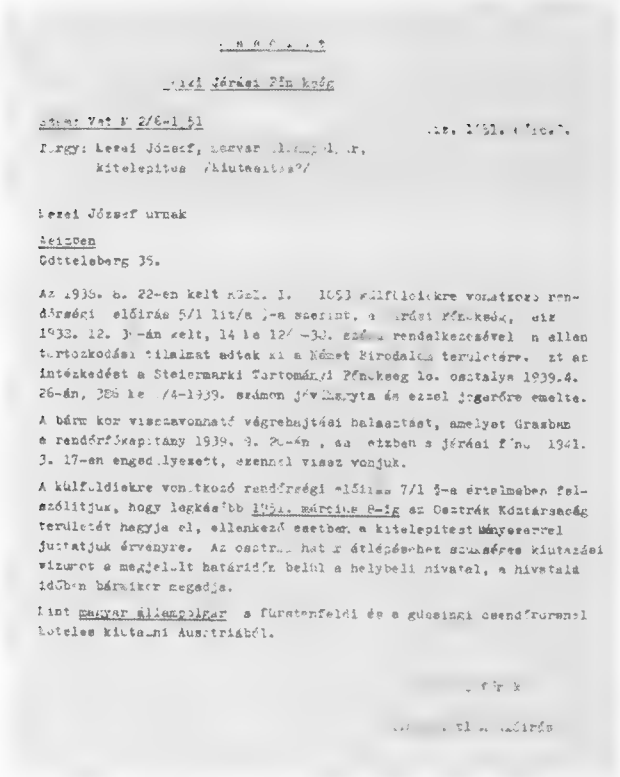

Mezei József urnak

Weizben
Oddteleberg 35.

A kiutasítási végzés másolata

hazája volt, két anyanyelve és két családja is. Keresztlevél másolata szerint 1932. augusztus 29-én Güssingben házasságot kötött, okmányai szerint fia Jozef 1930-ban született és Weitzben él. Hazatérése után itthon is társra talált és 1954-ben született a lánya, Anikó.

A már nem egészen fiatalok közül ma is sokan emlékeznek még rá. Minden, a körzetében rendezett taggyűlésen, pártnapon részt vett. Régi munkatársai a mai Volánnál így emlegetik: „Csendes szavú kis öreg volt, és ha ráért mindig mesélt. Sok bámulatos és kegyetlen történetet tudott. Röpcédulákkal járt át az országhatáron, megjárta a táborokat."

1969. december 21-én halt meg, Kőszegen van eltemetve. Kegyetlen korban élt, de tiszta ember maradt. Egyik hazája édes fiává fogadta, s tetteit, emlékét megőrzi.

Forrásanyag:

- Keresztlevél másolat a szentpéterfai plébániától. (a család tulajdonában van.)
- Az Elnöki Tanács XIV–4/20/1964 és XVII–4/1/1967. számú határozatai a Munka Érdemrend ezüst fokozata, a Szocialista Hazáért Érdemrend kitüntetésekhez. (A család tulajdonában vannak.)
- Győr megyei Levéltár. A Győri Királyi Törvényszék 1933–B. 1441. számú határozata Mezei József felmentéséről.
- dr. Kolwentz Eugen levele 1946. április 12-én kelt. (A család tulajdonában van)
- Weiz tartományi főnökség ZI. Vst. M. 2/6–1951. március 2. számú kiutasítási határozata. (eredetiben a család tulajdonában van, másolatban a Pénzintézeti Központ, Budapest V. Dorottya utca 5. szám, 4–900–247 számú ügyiratai között)
- Az Osztrák Kommunista Párt 57 368-as sorszámú tagsági könyve. (A család tulajdonában van)
- Állampolgársági bizonyítvány a magyar belügyminisztertől, Me 512–6/2/1950. I/3. a. számú. (A család tulajdonában van)
- Pénzintézeti Központ 4–900–247. számú irat-anyaga, részben másolatban tartalmaz mintegy 40 darab Mezei Józsefre vonatkozó adatot.
- Steiermarki Tartományi Főnökség Z I:2006. számú igazolása 1946. július 5-én kelt. (Eredetiben a család tulajdonában.)
- Levelek, iratok, szakszervezeti tagsági könyv, vezetői jogosítvány stb. (Eredetiben a család tulajdonában vannak.)
- Mezei Anikó, Tóth Jánosné kőszegi lakos emlékezései édesapjára.
- MSZMP KB P.I. Archív. 651. f. 2/1933–1–3300.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 56. Mezei József személyi anyaga.

MITTLI ERNŐ

(Jánosháza, 1896. február 26. — Jánosháza, 1971. május 25.)

Szülei jánosházi fésűkészítő kisiparosok voltak. Fiukat kőműves szakmára adták, ez lett a mestersége és haláláig nem is szakadt el tőle. Élete rendkívül színes, hányatott, de mindvégig összekapcsolódott a munkásmozgalommal. Politikai ténykedésének főbb állomásai: 1919. február—márciusában a jánosházi pártszervezet létrehozásában aktív szerepet vállalt, annak titkára lett; 1919-ben vöröskatona; 1922-től szakszervezeti tag, 1936-ban MÉMOSZ központi vezetőségi tag, majd belép az MSZDP-be; 1945-ben pártalapító, több alkalommal alapszervi titkár a jánosházi községi alapszervezetben, és tagja a csúcsvezetőségnek.

Már a felszabadulás előtt, főleg Budapesten vett részt a munkásmozgalomban. Megjárta az ország különböző építkezéseit, kikerült Franciaországba, egy darabig Párizsban dolgozott. Ez az időszak megismertette a szocialista eszmékkel, részt vett a munkásság megmozdulásaiban. Fiatalon gazdag harci tapasztalatokra tett szert, a harcosság jellemvonásának elválaszthatatlan tartozéka lett.

Politikai aktivitása 1945 eljövetelével fokozódott. Budapesten körzeti párttitkár volt két évig. Később Jánosházán élt és dolgozott. Ez a község közismerten a politikai összetűzések kisebb centruma volt. Jánosháza osztályviszonyait a nagy ellentétek jellemezték, így érthető, hogy a politikai harc már 1945-ben kiéleződött és hosszú éveken át érzékenyen hatott. Mittli Ernő az elsők között állt a kommunista mozgalom élére. Szókimondó, elvhű kommunista volt. Mivel Jánosháza története során élénk kereskedelmi központtá alakult, a jánosházi kommunisták fontosnak tartották az új szellemű kereskedelmi szervezet mielőbbi létrehozását: a földművesszövetkezetek megalakítását. E szervezetnek kezdettől fogva vezető személyisége volt.

Az építőipari szervezetet azonban sohasem hagyta el. Dolgozott Budapesten a Hídépítő Vállalatnál, majd Pápán az Építőipari Vállalatnál. Itt az ipari tantulók szakmai oktatója volt. Később újra és újra visszatért Jánosházára, ahol a tanácsi szervezetben a község-gazda munkáját látta el. Állandóan pártvezetőségi tag, egy rövid ideig párttitkár is. Amíg Jánosháza járási székhely volt, a járási pártbizottság aktívájaként szervezte a pártot, a földművesszövetkezetet, segítette a parasztság köreiben a szövetkezeti mozgalom gondolatának terjesztését.

Szülőfalujában, Jánosházán a közügyek alapos ismerője és szószólójaként tartották számon. Vitapartnerei nap mint nap akadtak. A legkényesebb dolgokra is nyíltan reagált. Állandó kapcso-

latban állt az építőmunkások Szakszervezetével a MÉMOSZ vezetőivel, kikkel már a felszabadulás előtt is ismeretséget kötött.

Feleségével egy fogadott gyermeket neveltek, akit édes szülőként ápoltak, tanítottak.

Mittli Ernő 1971. május 25-én halt meg hosszú betegség után. Temetését a pártszervezet rendezte meg Jánosházán, ahol szülőföldje fogadta be.

Kiemelkedő kitüntetései: A Tanácsköztársaság Emlékérem, az 50 éves Szakszervezeti Jubileumi kitüntetés. Sok oklevél és más kitüntetések ismerték el munkásságát. A jánosházi kommunisták napjainkban is tisztelettel emlékeznek rá.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. /F. 1./1969/17. ő. e./
- Jánosháza születési anyakönyv 50/1896/fsz.
- Jánosháza halotti anyakönyv 33/1971/fsz.

MÓD (Oszkó) ALADÁR

(Karakó, 1908. augusztus 20. — Budapest, 1973. november 21.)

Szülei – mindkét ágon – sokgyermekes szegényparaszt családból származtak. Mivel a kevéske föld a nagylétszámú családnak nem nyújtott megélhetést, az apa kénytelen volt szülőfaluját elhagyni, és a nagy kivándorlási hullám idején Amerikában próbálkozott munkát keresni. Néhány év múltán visszatért Magyarországra és megnősült. Újpestre költözött és a vasútnál helyezkedett el. Sokáig vasúti munkásként dolgozott, majd fokról fokra küzdötte fel magát a ranglétrán, míg raktárnok lett. Mód Aladár 3 éves koráig a nagyszülőknél élt Karakón, s a szülők csak anyagi helyzetük javulása után tudták magukhoz venni. Ezután lehetőségük nyílt arra is, hogy két gyermeküket iskoláztassák. Mód Aladár Budapesten végezte el a gimnáziumot, majd a Tudományegyetem bölcsészkarán magyar-latin szakos tanári diplomát szerzett.

Diákévei alatt a nyarakat a nagyszülőknél, szülőfalujában töltötte, velük együtt dolgozott a paraszti munkában. Innen ered vonzalma a faluhoz, a tájhoz, Somló vidékéhez. Jól ismerte a magyar falu, a kisemberek, a szegényparasztság életét.

Egyetemi évei alatt ismerkedett meg a marxizmus–leninizmussal, barátság is olyan egyetemista fiatalokhoz fűzte, akik az illegális kommunista mozgalomban tevékenykedtek. 1932-ben, a gazdasági világválság idején került kapcsolatba az illegális mozgalommal: a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja lett. Ez a kapcsolat azután egész életére kihatott, ez határozta meg filozófiai nézeteit, történelemszemléletét és a gyakorlati, politikai tevékenységét.

1933-ban került első ízben összeütközésbe az ellenforradalmi rendszerrel. Rajk Lászlóval, Olt Károllyal, Schöpflin Gyulával és még 12 egyetemi hallgatóval együtt letartóztatták, és „az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló vétség" címén perbe fogták. A vád elsősorban kommunista röplapok készítése és terjesztése volt. Négy hónapi vizsgálati fogság után Mód Aladár büntetését a bíróság kitöltöttnek vette.

Tanári állást ezek után, persze, nem kapott, és a felszabadulásig alkalmi munkákból, magántanításból és cikkei honoráriumából élt. Festegetett is, főleg tájképeket. Festőként vette fel a „Mód" nevet, később írói névként is használta. (Hivatalosan csak a felszabadulás után változtatta meg a családi nevét.)

Mód Aladár tevékenysége elsősorban elméleti, irodalmi jellegű volt. Munkái a Válasz és a Gondolat című haladó folyóiratokban jelentek meg. Első, nagyobb lélegzetű írását 1934-ben publikálta „Materialista lételmélet" címen. Ebben a munkájában egységes világképpé foglalja össze a modern tudomány, a fizika, a biológia és a tör-

ténelem legújabb eredményeit. Művében már a materialista tudós szólal meg, aki szilárd marxista, és ezért tud egyszerre lenni filozófus is, politikus is.

Ebben az időszakban az illegális pártmunkában nagy jelentőséggel bírt az elméleti tevékenység. A KMP igen fontosnak tartotta, hogy a fasiszta előretöréssel szemben – különösen a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa után – az anntifasiszta mozgalom elméleti és irodalmi téren is szerepének, jelentőségének megfelelően nagyobb hangsúlyt kapjon. Az ellenforradalmi rendszer hatóságai is felfigyelnek erre, és ezért különös gonddal figyelik ezt a szellemi munkát. A magyar kir. rendőrség nyomozó osztályparancsnoksága jelentésében külön felhívja a belügyminiszter figyelmét a különböző folyóiratokra és irodalmi társaságokra, mint olyanokra, amelyek „a forradalom irodalmi, szellemi előkészítését" szolgálják. A jelentéshez mellékelik a Gondolat cikkíróinak névsorát is. Ebben számos baloldali haladó író és költő mellett ott találjuk Mód Aladár nevét is.

A fasizmus előretörése idején, a 30-as években döbben rá Mód Aladár is arra, hogy a fasizmus elleni harcban széles nemzeti és nemzetközi összefogás szükséges, s így jut el a népfront-mozgalom szerepének felismeréséhez. Ekkor köt szoros barátságot József Attilával, Molnár Erikkel, Madzsar Józseffel és a haladó szellemű magyar értelmiség más képviselőivel. Ettől kezdve lesz a népfront-politika harcos hirdetője, s ezt mutatják az időszakban írt politikai cikkei, tudományos munkái is.

1937-től kezdve a rendőri zaklatások, házkutatások rendszeressé váltak. Szinte minden évben letartóztatták, de rövid vizsgálati fogság után szabadlábra helyezték. A meghurcolások, börtönök nem tudták megtörni, meggyőződését soha nem adta fel. Lelkesen végezte illegális pártmunkáját: agitációs és propaganda tevékenységet végzett főleg Újpesten és a VIII. kerületben a fiatalok között. Előadásokat tartott, szemináriumokat vezetett, s eközben egymás után jelentek meg cikkei a Népszavában, a Kelet Népében és a Szabad Szóban. Ezek a cikkek is azt bizonyítják, hogy igen jól ismerte a magyar parasztság osztályviszonyait. Írásaiban bebizonyítja, hogy a paraszti követelések teljesítése, a földkérdés megoldása csak a permanens forradalom kereteiben teljesíthető. Életének értelmét a marxista kutatói és a haladó politikusi munkában találta meg, és a legnehezebb években is ez a kettősség tartotta meg benne az emberséget és a szilárd meggyőződést.

A háború kitörése után sem szűnt meg a rendőri felügyelet. Mód Aladár ekkor is élénk elméleti, irodalmi munkát fejt ki, harcol a függetlenségi mozgalom kiszélesítéséért. Ott találjuk az 1942. március 15-i tüntetés szervezőinek sorában. Ezt követően a KMP vezetői és tagjai ellen nagyarányú letartóztatási hullám indult meg. Neki sikerült elmenekülnie és illegalitásba vonulnia. Szülőföldje közelében bújkált, s eközben fejezte be a „Négyszáz év küzdelem az önálló Magyarországért" című nagy jelentőségű történelmi munkáját.

A mű legnagyobb érdeme abban van, hogy a magyar történelem utóbbi századainak első marxista igényű feldolgozása. A kötet egyértelmű kiállás a függetlenségi harc mellett, és azoknak a törekvéseknek is elméleti megalapozását jelentette, amelyek a németekkel való szakítást, az igazságtalan háborúból való kilépést sürgették. Emellett a könyv igyekezett feltárni a magyar történelmi múlt olyan útjait, útkereséseit, kísérleteit, amelyek a progresszív hazaszeretet gyökereit adják, amelyek egyúttal a szocialista hazafiság előzményeinek is tekinthetők.

A könyv megjelenését követően Mód Aladárt újból letartóztatták. A vádirat szerint „mint a törvényellenesen működő KMP tagja az állam és társadalom törvényes rendjének felforgatására irányuló tevékenységet fejtett ki... Független, szabad és demokratikus Magyarország megteremtésének követelésével arra törekedett, hogy ellenszenvet keltsen a háromhatalmi egyezményben vállalt kötelezettségekkel szemben."

Mivel az illegális tevékenységet nem tudták rá-

bizonyítani, 4 hónapi vizsgálati fogság után szabadlábra helyezték.

1944. március 20-án, a német megszállás másnapján a felsőbb pártszerv utasítására újból illegalitásba vonult. A többszörösen meghurcolt, megkínzott, de elveit fel nem adó harcos kommunistának megint a szülőfalu és környéke nyújtott búvóhelyet. Elkísérte most már az illegalitásba felesége is, aki 1935 óta szintén tagja volt az illegális kommunista pártnak és méltó harcostársa férjének. Magukkal vitték alig hároméves kislányukat is. 1944 nyarán, miután tartózkodási helyük biztonsága megingott, a család kerékpárral előbb Érdre, majd hamis papírokkal Budapestre költözött. Itt Mód Aladár a Szálasi hatalomátvétel után tevékenyen részt vett az ellenállási mozgalomban, és a budapesti pártszerv között összekötő feladatot látott el.

Fő művének első kiadása

A felszabadulás után újabb lendülettel vetette magát munkába. Előbb a Szabad Újpest című lapnál, majd a Szabad Népnél dolgozott, 1946-tól a Társadalmi Szemle szerkesztője volt. 1947 őszétől 1955-ig dolgozott pártmunkásként a párt központi apparátusában, mint az Agitációs és Propaganda Osztály részlegvezetője, majd osztályvezető helyettese.

1957-től 1961-ig a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat főtitkáraként tevékenykedett, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára volt.

Haláláig hű maradt ahhoz az elvéhez, ami még az illegalitás éveiben meghatározta egész magatartását: tudományos kutatói és gyakorlati politikai tevékenységében egyaránt hűségesen szolgálta a pártot és a dolgozó népet. Ez jellemezte munkáját, magatartását, és az a belső harmónia, ami szinte sugárzott belőle. Munkáját, alkotó tevékenységét, mélységes humanista és optimista emberi magatartását megismerhette az a sokezernyi ember, aki előadásait hallgatta, tudományos műveit forgatta.

Többször részesült hivatalos elismerésben is, 1970-ben megkapta a Munka Vörös Zászló érdemrend kitüntetést. Élete utolsó éveiben súlyos betegen is dolgozott. Az egyetemen előadásokat tartott és töretlenül ellátta tanszékvezetői munkáját. Közben gyűjteményes kötete kiadásának előkészítésén is dolgozott. Hosszú betegsége idején is az egész pályafutására jellemző belső kiegyensúlyozottság, nyugalom adott erőt neki. Így meggyőződéséhez haláláig hűséges, jó termést betakarító munkás biztonságával tekinthetett élete alkotó munkájára.

Mód Aladár megjelent főbb munkái:

Materialista lételmélet (1934)
400 év küzdelem az önálló Magyarországért (1943)
és további nyolc kiadásban.
Pártharcok és a kormány politikája 1848–1949-ben (1949)
Marxizmus és hazafiság (1956)
Korunk vitája (1965)
Sors és felelősség (1967)
Válaszutak 1918–1919 (1970)
Nemzet – szocialista nemzet (1974)

Forrásanyag:

- Vitányi István: Mód Aladár és a Materialista lételmélet. Valóság, 1974. 2. sz.
- A szocialista forradalomért, Kossuth, 1975.
- Mód Aladárné visszaemlékezése.
- MSZMP KB. P.I. Archív.
  651 f. 2/1933–1–6091.
  651. f. 2/1937–7–14559.
  652. f. 0 – 402.
  610. f. 1943–H 56–1.
- Oktatási Minisztérium Egyetemi Főosztály 713. nyt. szám iratai.

NÉMETH GYULA

(Gásfa, 1892. szeptember 20. – 1944.)

A magyar kommunista mozgalomnak ahhoz a – számában és a mozgalomra gyakorolt hatásában egyaránt jelentős – csoportjához tartozott, amelynek tagjai orosz hadifogságban, majd a szovjet-orosz vörös hadseregben, a fehérek elleni harcokban érlelődtek forradalmárrá.

Németh Gyula életútja annyiban tért el a többi elvtársáétól, hogy ő a Magyar Tanácsköztársaság harcaiban nem vehetett részt, mivel abban az időben a fehérek fogságában sínylődött.

1892-ben született a Vas megyei Gősfán szegényparaszt család gyermekeként. Gyermekkorát szülőfalujában töltötte, de a nincstelenség hamar elűzte a falujából. Az elemi iskola elvégzése után cipészinas lett, de szabadulása után nem talált munkát a környéken. Így hát 16 éves korában Budapestre költözött, s ott helyezkedett el a szakmájában.

1912-ben behívták katonai szolgálatra. A 83. gyalogezredben szolgált. Az első világháború kitörése után a keleti frontra vitték, meg is sebesült. 1915-ben számára véget ért a háború, orosz hadifogságba került. Szibériában sok magyar hadifogoly társával együtt olvasott, tanult, megismerkedett a tudományos szocializmus alapjaival. Ő is a hadifogolytáborban vált forradalmárrá, és az októberi forradalom győzelme után fegyverrel állt az igaz ügy védelmére. 1918 szeptemberében a fehérek elfogták, s 1919 áprilisáig börtönbe zárták. Innen a forradalmi Vörös Hadsereg katonái szabadították ki és Németh Gyula újból vöröskatona lett. Meggyengült egészségi állapota miatt a fronton már nem vehetett részt a fehérek elleni harcokban, belső fegyveres szolgálatot teljesített. 1920-ban belépett a bolsevik pártba.

1921-ben ért haza Magyarországra, Budapestre. Cipőipari munkásként helyezkedett el, tagja lett a bőrmunkások szakszervezetének. A gyakorlati forradalmi harcokban megedződött munkást társai igen hamar megszerették és nagyra becsülték bátor fellépéséért, a munkások érdekében való harcos kiállásáért Megválasztották bizalminak. Kezdettől fogva a szakszervezeti mozgalomnak ahhoz a baloldali szárnyához tartozott, amelynek a tagjai felismerték, hogy Magyarországon a kommunistáknak a legális munkásszervezetekben kell tevékenykedniök.

A bőripari munkások baloldali ellenzéki csoportjának ő lett egyik vezető egyénisége.

Németh Gyula 1922-ben tagja lett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak. Itt ismerkedett meg Őri Károllyal, Vági Istvánnal, Hámán Katóval és a baloldali ellenzék többi vezetőjével. Különösen Őri Károly volt igen nagy hatással rá, sokat tanult tőle, s az ő segítségével sajátította el az illegális pártmunka módszereit is.

A húszas években egyre inkább bebizonyosodott, hogy a szociáldemokrata pártban a pártvezetőség megalkuvó politikája miatt a harcos baloldal nem tud eredményesen tevékenykedni. Egyre többen ismerték fel ezzel együtt azt is, hogy szükség van egy olyan legális, marxista munkáspártra, amelyben az illegálisan dolgozó kommunisták mint fedőpártban tömörülhetnek.

Ilyen előzmények után került sor 1925. április 14-én a Magyarországi Szocialista Munkáspárt zászlóbontására. A párt alakuló gyűlésén Németh Gyula is részt vett, majd bejelentette a szociáldemokrata pártban a pártból való kilépését.

Az MSZMP-ben is szoros barátság fűzte Őri Károlyhoz, közvetlenül vele tart kapcsolatot az illegális pártmunkában is. Több fiatal munkástömegmozgalmi vezetőt küldtek Bécsbe, ahol illegális kommunista pártiskola működik. A bécsi tanfolyamról hazatérőkkel is tovább tartotta az illegális kapcsolatot, pártmegbízatással látta el őket. Ezek az elvtársak építették ki az MSZMP szervezeteinek hálózatát Budapesten és vidéken.

Németh Gyula illegális tevékenységének elismerése mutatkozott meg abban, hogy küldöttként részt vehetett a Kommunisták Magyarországi Pártja 1925. augusztus 18–21-i I. Újjáalakuló

Kongresszusán. A kongresszust illegálisan rendezték meg Bécsben egy munkáskönyvtárban. A kongresszusnak 22 részvevője volt. Közülük nyolcan a bécsi, illetve a moszkvai emigrációhoz tartoztak. A hazai illegális pártszerveket 14 elvtárs képviselte. Közéjük tartozott Németh Gyula is, aki a kongresszuson a „Nagy" fedőnevet viselte. Sajnos a hazai küldöttek között volt a fasiszta magyar rendőrség besúgója is, akiről a többiek nem is sejtették, hogy néhány hét múlva beárulja a Titkárság tagjait és az illegális aktivistákat.

Az itthoni illegális pártmunkáról Őri Károly tartott beszámolót, Németh Gyula felszólalásában az ifjúság között végzett illegális munkáról beszélt.

A kongresszusról hazatérve nagy lendülettel látott hozzá az ott elhatározott illegális pártszervező és agitációs munkához. Tevékenysége elsősorban a bőripari munkásokhoz kötődött, de az MSZMP adta legális lehetőségeket kihasználva vidékre is eljárt pártszervező munkára.

1925 őszén a rendőrség – árulás következtében – az illegális KMP nyomára jutott. Letartóztatták az MSZMP vezetőit, köztük Vági Istvánt és Őri Károlyt is. Németh Gyula a letartóztatottak érdekében tiltakozó mozgalmat szervezett, gyűjtést kezdeményezett.

1925. október 2-án őt is letartóztatták, és vizsgálati fogságban tartották. A bírósági tárgyalása 1926. július 26-án volt. Kihallgatása során gondosan ügyelt rá, hogy vádlott társai ellen terhelő vallomást ne tegyen, saját magáról pedig így beszélt: „Én szocialista voltam, és csak az utóbbi négy esztendőben a nagy elnyomatás alatt, ami testemre nehezedett, az tanított meg arra, hogy mi a kommunizmus."

Németh Gyulát a bíróság két évi fogházbüntetéssel sújtotta. Büntetését az Országos Gyűjtőfogházban töltötte le. De ez sem törte meg a harcos forradalmárt. Jellemző ottani magatartására a börtön felügyelőjének következő véleménye: „Meggyőződéses kommunista érzelmű ember, és büszkén annak vallja magát ma is. A szabadságvesztés nem törte meg, s nincs remény rá, hogy fanatikus gondolkodását megváltoztassa. Nem is ígéri. Mint a társadalomra veszélyes egyént, feltételes szabadságra nem ajánlom."

Németh Gyula 1927 októberében szabadult. De további életével is igazolta a börtönfelügyelő véleményét: egyetlen percre sem tört meg, kommunista meggyőződését nem adta fel.

Sikerült Budapesten a cipőiparban elhelyezkednie, és újra utat találni a munkásmozgalomhoz. Tevékenységét a bőripari munkások szakszervezetében fejtette ki, s eközben állandó rendőri felügyelet alatt állt. 1931-ben újból perbe fogták agitációs munkájáért, röpiratok terjesztéséért. Pénzbüntetésre ítélték. Balodali tevékenysége miatt a szakszervezetből is kizárták, ezután a bőrmunkás-ellenzékben dolgozott. Németh Jánossal és más szakszervezeti ellenzéki vezetővel együtt egyik aktív szervezője volt az 1934. évi nagyarányú cipész sztrájknak, amely sikerrel végződött.

1936-tól csak igen hiányos adatok ismeretesek Németh Gyula életéből. Részt vett az antifasiszta szervezkedésben, több ízben volt preventív letartóztatásban. A háború kitörése után a rendőri felügyeletet szigorították, sűrűn zaklatták, házkutatásokat tartottak a lakásán.

1944 októberében a nyilasok elhurcolták, a svábhegyi Gestapo fogdába zárták. Innen Németországba szállították. Ettől kezdve semmi hír sem érkezett Németh Gyuláról. Szinte bizonyos, hogy életét valamelyik koncentrációs táborban oltották ki.

Forrásanyag:

- Szabó Ágnes: A KMP első kongresszusa. Kossuth, 1975.
- Száz esztendő harcai. Olvasmányok a bőripari dolgozók mozgalmainak történetéből. Budapest, 1966.
- MSZMP KB P.I. Archív. 614 f. 1/1925–8771.
- MSZMP KB P.I. Archív. 683 f.
- MSZMP KB. P.I. Archív. 683. 1/1931. IV–5–1136.

NÉMETH ISTVÁN

(Szombathely, 1897. november 21. – Szombathely, 1962. június 2.)

Édesapja sörraktári munkás volt, 1921-ben halt meg az első világháborúban szerzett betegségében. Édesanyja a háztartásban dolgozott, hét gyermeket nevelt fel. Köztük Németh Jánost is, aki a Szombathelyi Pamutipar mozgalmi életének egyik irányítója volt évtizedekig. (Életrajzát lásd a kötetben.)

Németh István az elemi iskolát és a polgári iskola négy osztályát Szombathelyen végezte el. Utána 1912-ben nyomdász tanonc lett a szombathelyi Gábriel-nyomdában. A segédlevél megszerzése után is ezen a munkahelyen dolgozott mint betűszedő, majd 1937-től, mint üzemvezető egészen a felszabadulásig. Az üzem kicsi és korszerűtlen volt, ennek ellenére több lappal és folyóirattal gazdagította a vasi sajtó sorát. (Korábban itt állították elő a Munkáslap című szociáldemokrata újságot is.)

1915-ben behívták katonának, katonai szolgálatot Szombathelyen és Bécsben teljesített, 1918-ig. A Monarchia összeomlása után hazatért Szombathelyre, és visszament dolgozni régi munkahelyére. Azonnal belépett a nyomdászok szakszervezetébe és a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba.

A Tanácsköztársaság megalakulásakor a fiatal szervezett munkás a néphatalom mellé állt. Tagja volt a nyomdász szakszervezet városi vezetőségének, részt vett a Vörös Őrség megszervezésében is. Több nyomdásztársával együtt tagja volt annak az osztagnak, amely a Gencsapátiban kirobbant ellenforradalmi kísérletet leverte.

A néphatalom fegyveres letörése után Németh Istvánt perbe fogták, de bizonyítékok hiányában felmentették. Néhány hónapra internáló táborba zárták, de kiszabadulása után is állandóan zaklatták.

Az ellenforradalmi rendszer ideiglenes „konszolidálódása" után a munkásmozgalom is ébredezni kezdett. Előbb a szakszervezet, majd a szociáldemokrata párt is elkezdte tevékenységét. A nyomdászok szervezettsége különösen kiemelkedő volt a többi szakmához képest, s ennek gyökerei Szombathelyen még a századforduló előtti évtizedekre nyúltak vissza. Úgyszólván valamennyi nyomdász tagja volt a szakszervezetnek, a tulajdonoshoz való viszonyukat szabályok rögzítették. Ennek révén a tőkésekkel szemben folytatott bérharcuk is többnyire eredményes volt.

Így volt ez az ellenforradalmi rendszer éveiben is. A nyomdászok gyakran kerültek szembe a tőkésekkel és természetesen a fennálló társadalmi renddel is. E harcban Németh István vezető szerepet játszott. A nyomdász szakszervezetben kezdetben pénztáros volt, majd 1942-ben elnöknek választották meg. A szociáldemokrata párt veze-

tőségében is tevékenykedett, tagja volt a végrehajtó bizottságnak. Fontos szerepet játszott a többi szakma bérharcaiban is, a nyomdászok mellett részt vállalt a vasasok és az építők munkájából is.

Nem csoda hát, hogy a harmincas években sorra lezajló politikai- és bérharcokban mindenütt megtaláljuk Németh István nevét. Ebben az időszakban négyszer tartóztatták le, egy esetben a társadalmi rend felforgatása címén el is ítélték, de a büntetés végrehajtását három évi próbaidőre felfüggesztették.

A háború alatt a munka egyre nehezebbé vált. Az állandó zaklatások miatt a szervezeti élet is meggyengült. 1942-ben, Németh István elnöksége idején a nyomdász szakszervezetnek már csak 25 tagja volt. A munkásotthont a hatóságok 1944 nyarán bezárották, s ezzel lehetetlenné tették a szakszervezeti életet.

1944 novemberében – több társával együtt – újból letartóztatták. Az elhurcolástól úgy menekült meg, hogy – mivel néhány nappal korábban súlyos vakbélműtéten esett át – a börtönben letépte sebéről a kötést, és kórházba kellett szállítani. A nyilasok ott is őrizték, de dr. Smidt Lajos orvos segítségével mégis sikerült megszöknie, és a város felszabadulásáig különböző helyeken bújkált. A nyilasok által elhurcolt társai mind ott pusztultak a náci koncentrációs táborokban...

A felszabadulás után Németh Istvánt kinevezték a város legnagyobb nyomdája, a Szabad Vasmegye Nyomda igazgatójává. A gépek helyreállítása után azonnal hozzákezdtek a munkához. Itt állították elő a Vörös Hadsereg röplapjait, a város hatóságainak első hirdetményeit, s itt nyomták a Magyar Kommunista Párt 1945. április 9-én megjelent lapját, a Szabad Vasmegyét is.

Németh István az MKP alapító tagjai közé tartozott Szombathelyen. Az 1945. április 9-i alakuló gyűlésen a pártszervezet gazdasági ügyvezetőjévé választották, majd április 24-én a szombathelyi pártszervezet titkára lett. Ezzel egyidejűleg tagja volt a Szombathelyi Területi Bizottságnak, a Nemzeti Bizottságnak és az igazoló bizottságnak is. a május 29-én újjáalakult városi képviselő testületbe is beválasztották. Augusztus 20-án részt vett az MKP és az SZDP első pártközi értekezletén és tagja lett a pártközi bizottságnak Szombathelyen. A város első kommunista polgármesterének, Csermely Gyulának váratlan elhalálozása után őt jelölte a Nemzeti Bizottság e tisztség ellátására. A városi képviselőtestület 1945. szeptember 13-i ülésén választotta meg polgármesternek.

Németh István, elődje nyomdokain haladva, kommunista helytállással igyekezett a felelősségteljes funkciót ellátni. Nagy lendülettel fogott hozzá a város újjáépítési munkálatainak megszervezéséhez. (Szombathely háború utáni állapotáról e kötet más helyén részletesen szólunk.) Roppant nehézségeket okozott a közellátás megszervezése. Elévülhetetlen érdemeket szerzett ebben a munkában is. A városnak ugyanis nem volt annyi pénze, hogy az ellátatlanok részére kiutalt élelmiszereket kiválthassa. A polgármester kereskedőkből, kisiparosokból szövetkezetet hozott létre, amely elegendő forgótőkével rendelkezett ehhez. Nagy energiát fektetett a város közegészségügyének rendbehozatalára is. Gondoskodott a háborúban megsérült csatornarendszer kijavításáról, a hatalmas szeméttömeg elszállításáról. A közbiztonsági állapotokat is sikerült normalizálnia. Tervei között szerepelt a repülőtér elhagyott hangárai anyagából fedett vásárcsarnok létesítése is. A munkanélküliség leküzdésére olyan akciót kezdeményezett, amelyre országosan is felfigyeltek és követendő példának tekintették. Az üzemek által befizetett összegekből segélyalapot létesített, s ennek révén 3500 munkanélkülit tudtak Szombathelyen foglalkoztatni, elsősorban közmunkában.

Polgármesteri teendőinek ellátása mellett továbbra is aktívan részt vett a pártmunkában. Tagja volt az MKP megyei választmányának, agitációs és propaganda munkát végzett a megye falvaiban. 1948-ban a két munkáspárt egyesülési konferenciáján kongresszusi küldöttnek választották meg.

1948. decemberében felmentették polgármesteri funkciójából. Visszament dolgozni eredeti

szakmájába, nyomdász volt Keszthelyen, Tapolcán és Veszprémben. Az 1949-ben történt államosításkor őt bízták meg a tapolcai nyomda állami kezelésbe vételével. Az ellenforradalom idején a veszprémi nyomdában dolgozott, néhányad magával éjjel-nappal őrizte a nyomdát, és megvédték a Budapestről leküldött ellenforradalmároktól.

1957. februárjában a megye vezetői visszahívták Szombathelyre, és megbízták a városi tanács vb. elnöki feladatainak ellátásával. Ez sem volt könnyű megbízatás a konszolidáció idején. Ebben a munkakörben dolgozott 1958. júliusáig, amikor is súlyos betegsége miatt nyugdíjazását kérte.

1962. június 2-án halt meg Szombathelyen.

Forrásanyag:

- VasmL. Képviselőtestületi és Törvényhatósági Bizottsági jegyzőkönyvek 1945–1948.
- Vas m. Tanács VB. Személyzeti és Oktatási Osztály Törzslap és életrajz.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. 27. F./3 őe. 151. őe.
- Németh István volt feleségének (Szombathely, Lenin u. 6. sz.) visszaemlékezései.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. 1. sz. Tájékoztatója 1972.
- Kuntár Lajos: Szombathelyi nyomdák és nyomdászok.
  Vas m. Nyomdaipari Vállalat 1969.
- Szombathely–Savaria múltja, jelene, jövője. (Összeállította: Szepesházy Róbert dr.)

58. kgy.

6—2. 945 szám

Tárgy:

Szombathely város Nemzeti Bizottságának megkeresése a polgármesteri állás sürgős betöltése iránt.

Kovács József alispán ujból megnyitja a közgyülést

Bejelenti, hogy Szombathely város Nemzeti Bizottsága szeptemberhó 12.-én tartott ülésében egyhangulag ugy határozott, hogy a polgármesteri állás sürgős betöltését látja szükségesnek mégpedig akként, hogy polgármesterré Németh István szombathelyi lakos, a Magyar Kommunista Párt szombathelyi titkára választassék meg.

Részlet Németh István polgármesterré választásának jegyzőkönyvéből

NÉMETH EMIL

(Nádasd, 1902. október 9. — Oranienburg, 1944. december)

Nádasdon 1902. október 9-én született. Bár szülei viszonylag jómódú parasztoknak számítottak, mivel 7-en voltak testvérek, kicsi gyermekkora óta dolgoznia kellett.

Az elemi iskola hat osztályát mindvégig jeles eredménnyel elvégezte, utána szülei gazdaságában dolgozott. Családja viszonylag jobb anyagi körülményei ellenére szívesen barátkozott a faluban élő szegény sorsú fiatalokkal, s ez a későbbiekben is meghatározó szerepet töltött be életfelfogásában, magatartásában. Világnézetének kialakulására nagy hatással volt Sipos Béla asztalos, a munkásmozgalom későbbi veteránja.

A vele való kapcsolata, az ő tanácsai határozták meg a Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartását is: bár ekkor még csak 17 éves volt, önként jelentkezett a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregébe. Rövid kiképzés után a frontra vezényelték: részt vett a tiszai harcokban, a román intervenciósok ellen fegyverrel a kézben védte az ezer sebből vérző Tanácsköztársaságot, a magyar proletárok hatalmát.

A Tanácsköztársaság leverése után ezt soha nem bocsátották meg neki: bár bűncselekmények elkövetésével vádolni nem tudták, többször is letartóztatták, a szombathelyi ügyészségre hurcolták, majd Budapesten, a Margit körúti börtönben tartották fogva.

Kiszabadulása után a hatóságok figyeltették úgyszólván minden lépését. Ő ennek ellenére sem tagadta meg a Tanácsköztársaságot. Baráti körben, ahol csak lehetősége kínálkozott erre, megvédte és hirdette a kommunizmus eszméjét.

A második világháború kezdetén, azaz egészen pontosan a Szovjetunió elleni orvtámadás után, szigorú csendőri megfigyelés alá helyezték. Ettől kezdve még eszmei tanítójával, Sipos Bélával és az ő csoportjának tagjaival is csak titokban, a csendőrök és csendőrspiclik éberségét kijátszva találkozhatott.

1943-ban az akkori rendszer urai ezt is megsokallták: internáltatták és a nagykanizsai táborba hurcoltatták. A Kállay-kormány alatt a nagykanizsai internálótábort feloszlatták, ekkor rövid időre Németh Emilt is hazaengedték. Néhány hónap múlva azonban újra csendőrök jöttek érte: Szálasi hatalomátvétele után Németországba, az oranienburgi koncentrációs lágerbe hurcolták. A felszabadulást már nem érhette meg, a haláltáborban, — ahonnan 1944. decemberében írhatott haza utoljára testvéreinek — sok ezer társával együtt őt is elpusztították.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F/56. Sipos Béla személyi anyaga.
- Németh Iván tsz-nyugdíjas, Nádasd, Petőfi u. 9. visszaemlékezése.

NÉMETH JÁNOS

(Acsád, 1893. október 23. – Szombathely, 1975. március 10.)

Édesapja segédmunkás volt, különböző gyárakban, építkezéseken és a mezőgazdaságban napszámosként dolgozott. Hét gyermeke volt.

Németh János az elemi után Szombathelyen elvégezte a polgári iskolát is 1909-ben. Ezután géplakatos szakmában iparos tanonc volt egy kisiparosnál, 1912-ben szabadult. Lakatos segédként dolgozott a szombathelyi Pohl-gyárban, a Győri Vagongyárban, majd Bécsbe is elvetődött.

Szakmunkássá válása után azonnal – 1912-ben – szervezett munkás lett, belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba és a Vasas Szakszervezetbe. Már ifjúmunkás korában a pártban, a szakszervezetben a munkásmozgalom balszárnyán fejti ki mozgalmi tevékenységét.

Az első világháború kitörésekor besorozták, 1914. októbertől kezdve különböző harctereken van: a keleti, az olasz és a francia fronton.

Az 1918-as polgári demokratikus forradalom kitörésekor önkényesen otthagyja a katonaságot és egy ideig Budapesten tartózkodik. Részt vesz különböző gyűléseken, tömegmegmozdulásokon. Azoknak a táborába tartozik, akik a forradalom továbbfejlesztésén dolgoznak.

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásakor hazatér Szombathelyre és azonnal az új hatalom mellé áll. Belép a Vörös Hadseregbe, a szombathelyi vasútőrségben teljesít szolgálatot. Szinte az utolsó óráig fegyverrel a kézben védi a munkáshatalmat.

A Tanácsköztársaság leverése után egy ideig bújkál, és alkalmi munkásként dolgozik. 1922-ben a szombathelyi Pamutiparban talál megfelelő munkaalkalmat, lakatos segédgépésznek alkalmazzák.

Az ellenforradalmi rendszer éveiben a lassanlassan ébredező munkásmozgalom szombathelyi harcosai sorában kezdettől fogva ott találjuk Németh Jánost. Minden jelentős megmozduláson részt vesz, a szociáldemokrata párt és a Vasas Szakszervezet városi vezetőségének is tagja. Tevékenységét mégis elsősorban a gyári mozgalmi munkában fejti ki. Nem volt könnyű dolga, hiszen a gyár dolgozói túlnyomó többségben politikailag is iskolázatlan nők voltak.

A munkásnők rendkívül rossz körülmények között, elavult gépeken, napi 10 órát dolgoztak. Heti átlagbérük 8–9 pengő volt, az országos átlagkeresetnek alig fele, de a pamutipari gyárak között is a legkevesebb. „A gépek termeltek, ahogy termeltek, s a dolgozók kerestek, ahogy kerestek, vagyis alig valamit." A gyár vezetősége megpróbálkozott a bedórendszer bevezetésével, de az ócska gépeken a teljesítmény is gyenge volt, a kereset meg csökkent. A gyárban elterjedt a hír, hogy tömeges munkás-elbocsátásra kerül sor.

Ezek az okok vezettek arra, hogy a munkások, munkásnők 1937-ben sztrájkba léptek. A sztrájk szervezői, vezetői között első helyen Németh János nevét találjuk. A hat tagú sztrájkbizottságnak is ő volt az egyik vezetője. Ők tárgyaltak a gyár vezetőségével, a polgármester közvetítése útján, de a tárgyalásokon a szombathelyi rendőrkapitányság vezetője is részt vett.

A sztrájk végül is eredményes volt. A vezetőség kötelezettséget vállalt, hogy nem lesz elbocsátás és nem csökkenti a béreket. (Később azonban néhány munkást mégis elbocsátottak.)

Németh Jánost a sztrájk után a rendőrség fokozott megfigyelés alatt tartja, 1939-ben aztán 3 társával, Takács Alajossal, Takács Károllyal és Hirczi Károllyal együtt letartóztatják. „A magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség" miatt elrendelték ellene a nyomozást. Néhány hónapig vizsgálati fogságban tartották, míg végül szabadlábra helyezték, és a nyomozást is megszüntették ellene. De szabadlábra helyezése után nem szűnt meg a zaklatás. Rendőri felügyelet alá helyezték, rendszeresen kellett jelentkeznie a kapitányságon. A rendőri felügyelet alatt tartása egészen a felszabadulásig érvényben volt. Fokozottan ügyeltek minden lépésére, gyakran éjjel is felzavarták és bekísérték a rendőrségre.

Németh Jánost az állandó rendőri zaklatás, a vizsgálati fogság sem törte meg. Továbbra is ott találjuk a szociáldemokrata párt minden gyűlésén, minden jelentősebb gyári és városi megmozduláson. A második világháború idején a vezetőségi üléseket különböző rejtekhelyeken tartották, mindig máshol, hogy a rendőrség a nyomukra ne jusson.

A felszabadulás után azonnal belépett a Magyar Kommunista Pártba, és kezdettől fogva tagja volt a gyári pártszervezet vezetőségének. 1945 tavaszán a pártszervezés mellett munkájuk zömét a 80%-os bombakárt szenvedett gyár újjáépítése jelentette. Néki is jelentős szerepe volt abban, hogy a gyors ütemű újjáépítés eredményeként 1945 júliusában már megindulhatott az első szövőgép. Németh Jánost – aki ekkor már a gyár főgépésze – mindenütt megtalálhatjuk az üzem életében. 1946–47-ben az MKP üzemi pártszervezetének titkára, de tevékenykedett az üzemi bizottságban is. 1950-ben élmunkás lett.

Az üzemek államosítása után ő lett a gyár első munkásigazgatója – bár voltaképpen igazgatóhelyettesi megbízással, mivel a gyár igazgatósága továbbra is a fővárosban maradt. Ezt a tisztséget 1950 augusztusáig látta el. Utána visszament régi munkahelyére főgépészi, illetve erőtelep vezetői munkakörbe. 1954-ben a Könnyűipar Kiváló Dolgozója kitüntető címet nyerte el.

Az 1956-os ellenforradalom alatt a gyár nem dolgozott. A kommunisták Németh János vezetésével üzemi őrséget szerveztek, hogy a gyár berendezéseit megvédjék a rongálástól. Az újjáalakuló MSZMP-ben az üzemi párt-végrehajtóbizottság tagja volt egészen 1960-ig, a 67 éves korában történt nyugdíjazásáig. Ekkor kapta meg a Szocialista Hazáért Érdemrend kitüntetést is.

1975-ben halt meg Szombathelyen.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Archív./56. F. Németh János személyi anyaga.
- Takács Alajos visszaemlékezése. Archívum.
- Özv. Németh Jánosné visszaemlékezései (a szerző által felvett).
- Bogdán István: A Szombathelyi Pamutipar története.

NÉMETH JÓZSEF

(Jánosháza, 1898. június 4. — Jánosháza, 1975. november 26.)

Nagycsaládos szülők gyermekeként született Jánosházán, 1898. június 4-én. Szülei földműveléssel és fuvarozással próbáltak megélhetést biztosítani 14 gyermekük számára. E nehéz körülmények között már kora gyermekségében megismerkedett a nyomorral és a munkával.

A hat elemi elvégzése után különböző építkezéseken segédmunkásként dolgozott, majd hamarosan behívták katonának.

A szocialista forradalomhoz 1919-ben még ösztönösen csatlakozott. A Tanácsköztársaság idején mint vöröskatona harcolt a proletárdiktatúra védelméért. A munkáshatalom levérése után visszatért szülőfalujába, Jánosházára, ahol mint volt vöröskatonának, figyelték minden lépését. Időközben megnősült és kőműves szakmunkás lett, majd 1926-ban a munkanélküliség elől, a jobb sors reményében kivándorolt Kanadába és Winnipegben telepedett le. Egy év után követte felesége is.

Kanadában a kivándorolt munkások keserű sorsát élte: kezdetben téglagyárban, farmon, télen erdei munkásként, később vasútépítésnél, majd végezetül a szőrmeiparban dolgozott, de gyakorta munkanélküliként tengődött.

Hamarosan rádöbbent arra, hogy a munkásokat a kapitalizmus körülményei között mindenütt kizsákmányolják, s a dolgozó emberek felemelkedése, a társadalmi igazságosság megvalósulása csak a munkásság szervezett osztályharcával érhető el.

1929-ben került kapcsolatba a munkásmozgalommal. Kezdetben a Kossuth betegsegélyező égisze alatt dolgozott, s hosszú évekig a Kanadai Magyar Munkásnak volt a propagandistája. A Kanadai Kommunista Pártnak 1934-ben lett a tagja, ahol több funkciója volt, egy ideig a magyar csoport titkáraként tevékenykedett.

A második világháború kitörése után a Kanadai Kommunista Pártot, noha nemzeti egységet hirdetett a német fasizmus ellen, betiltották, s csak 1943-ban engedélyezték ismét a működését. A kanadai kommunisták, köztük Németh József az illegalitás nehéz és veszélyes körülményei között is tovább dolgoztak. A nehéz munkássors, a napi politika egyéni áldozatokat követelő küzdelmei, a kanadai munkásmozgalomban szerzett tapasztalatai tudatos, elvhű, a marxizmus—leninizmussal végérvényesen elkötelezett kommunistává formálták.

1951-ben, hazatértekor a már felszabadult és a szocializmus építésén munkálkodó Magyarország várta. Ő is kötelességének érezte, hogy aki vöröskatonaként harcolt az első magyar munkáshatalom védelméért, s Kanadában vált szervezett munkássá és edzett kommunistává, a szocializ-

must építő hazájában hasznosítsa munkásmozgalmi tapasztalatait.

Itthon is fizikai munkásként dolgozott tovább; alkalmi munkás, majd épületkarbantartó. A sok nélkülözés, az évtizedek nehéz munkája aláásta egészségét, ezért nyugdíjazásáig az erdészetnél éjjeliőrként volt kénytelen dolgozni. Gyenge egészségi állapota ellenére is fáradhatatlan: a pártalapszervezetében propagandista, tanácstag, népi ellenőr, s mindenütt hallatta szavát, tanácsait és javaslatait, ahol a közügyekről szó esett. 1964-ben jutott el a megérdemelt nyugdíjig, de 1975-ben bekövetkezett haláláig aktív közéleti emberként dolgozott tovább.

Küzdelmekkel teli harcos életének elismeréséül megkapta a Szocialista Hazáért Érdemérem kitüntetést és az MSZMP KB Régi Párttagok Ügyeivel Foglalkozó Bizottsága a munkásmozgalmi múltját 1929-től, párttagságát pedig 1934-től ismerte el.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F. 56. Németh József személyi anyaga.
- Kiss István jánosházi tanácselnök búcsúbeszéde. (Kiss István tulajdonában.)
- Pungor János beszélgetése Németh Józsefnével. (Magnófelvétel – MSZMP Vas m. Biz. Archív.)

DR. OBÁL BÉLA

(1882 – ?)

A Vas megyei vendvidék szülötte, dr. Obál Béla a polgári forradalmi átalakulás idején Eperjesen élt. Mint jogakadémiai tanár és mint az egyházjog kiváló ismerője a marxista–leninista eszméket is megismerte, s mindjobban a marxista ideológiát tette magáévá. 1918-ban, 36 évesen került Vas megyébe. 1918. december 6-án ugyanis a Vas és Zala megyei vendek beadványt nyújtottak be a „Köztársasági Magyar Népkormányhoz", melyben a következőket írták: „Örömmel értesültünk a két vármegye vezetőitől, hogy a Köztársasági Népkormány hajlandó a vend nép évszázados sérelmeit orvosolni és a vendeket a Muraköztől a Rábáig egy autonom vármegyébe tömöríteni Muraszombat székhellyel. Kérjük, hogy nevezzen ki a kormány haladéktalanul kormánybiztost és erre a célra a vend nép egyhangúlag dr. Obál Bélát, az eperjesi jogakadémia tanárát mint szülöttünket óhajtja. dr. Obál Béla személyében látjuk azt az embert, aki igaz ügyünket megvalósítja."

Ilyen körülmények között nevezte ki a kormány az 1918. december 12-én tartott minisztertanácson kormánybiztosnak dr. Obál Béla eperjesi jogakadémiai tanárt a vend nép érdekeinek képviselete céljából, Muraszombat székhellyel.

Még egy hónapig sem töltötte be ezt a posztot, az 1919. január 7-én tartott minisztertanács Vas vármegye főispán-kormánybiztosává nevezte ki.

Dr. Obál Béla beiktatása alkalmával a megyegyűlésen részletesen kifejtette programját. Többek között bejelentette, hogy gondoskodni kíván a háború áldozatairól, mind a testi, mind a szellemi munkásokról, munkanélküliekről és minden törekvése az lesz, hogy Szombathely kultúrvárossá fejlődjék.

Beiktatása után hamarosan, 1919. február 24-én, megtörtént a sárvári uradalom szocializálása. A Népkormány megbízottai birtokba vették a 16 ezer holdnyi uradalmat. Dr. Obál Béla képviselte ez alkalommal a Népkormányt. Ezen ünnepélyes aktuson jelentették ki, hogy a Népkormány nevében birtokba vett uradalmat nem osztják szét, hanem a földmunkások termelőszövetkezetének adják.

Március 18-án a Függetlenségi Károlyi Párt a Sabária Szálló nagytermében vacsorát rendezett, melyen a főispán-kormánybiztos, dr. Obál Béla is részt vett. A vacsorán dr. Székely Ferenc nyugalmazott igazságügyminiszter kijelentette, szükségesnek tartja, hogy a Károlyi Párt a szombathelyi kerületben is megfelelő jelöltet állítson. Dr. Obál Béla a javaslattal szemben úgy vélekedett, hogyha a szombathelyi Károlyi párt tényleg forradalmi párt, akkor támogatnia kellene a legerő-

sebb forradalmi pártot, a szociáldemokrata pártot.

Ilyen körülmények között érett meg a helyzet országosan is és a megyében is arra, hogy a munkásosztály kezébe vegye a hatalmat. Dr. Geiringer Zsigmond szociáldemokrata ügyvéden keresztül érkeztek az első hírek március 21-én Szombathelyre és a budapesti események ismertetése után még az éjszaka a munkásság küldötteiből és a szociáldemokrata párt vezetőiből megalakult az ideiglenes három tagú direktórium, melynek tagjai dr. Obál Béla, Hencz Kálmán és Kovács József voltak.

Március 22-én hajnalban már a sajtóban is megjelent a direktórium kiáltványa Vasvármegye népéhez. Dr. Obál Béla 1919. március 23-án népgyűlést hívott össze, melyen jelen voltak a Munkástanács és a Katonatanács tagjai és a földműveléssel foglalkozó nép küldöttei mintegy kétezren. Dr. Geiringer Zsigmond mint a földmunkás és kisgazdák országos szövetségének kerületi ügyésze, felhívta a hallgatóságot, hogy alakítsák meg a Parasztttanácsot, melyet egyhangúlag meg is alakítottak. Ekkor jelentette be dr. Obál Béla, hogy a kormánybiztosi állásáról lemond, amire a Munkás- Katona-és Parasztttanács egyhangúlag Vasvármegye népbiztosává kiáltotta ki.

Március 28-án a vármegyei Károlyi Párt feloszlott. Ezen a gyűlésen felszólalt dr. Obál Béla is. Kijelentette, hogy a szociáldemokrata párt lehet az, melynek keretén belül egyesült erővel az ország a boldogulását elérheti. Örömmel üdvözölte a Károlyi párt derék harcosait a szociáldemokrata pártban. Vázolta a két program közötti különbséget és hangsúlyozta, hogy a Károlyi párt becsületes munkát végzett és tisztességes fegyverekkel dolgozott. Bízik abban, hogy épp oly meggyőződéses tagjai lesznek a szociáldemokrata pártnak, mint amilyenek a Károlyi pártnak voltak.

Március 27-én, Vasvármegye jegyzői karának közgyűlésén dr. Obál Béla felszólalásában kifejtette: ahhoz, hogy a jegyzői kar megfelelhessen feladatának, tisztító munkát kell végeznie, kitaszítani sorából azokat, akik bűnös cselekedeteikkel elveszítették a nép bizalmát. Ezért meg kell változtatni az új jegyző-generáció szellemét.

A forradalmi lendület és az élet megkövetelte az elavult megyei közigazgatási rendszer átszervezését is. Már 1919. március 23-án elkészítette a megyei munkástanács a megyei hivatal ideiglenes ügybeosztását, mely akkor öt csoportra oszlott, 1919. április 4-én azonban a direktórium ezt a szűknek bizonyult keretet kibővítette, és nyolc ügycsoportot hozott létre. Az első ügycsoport vezetője dr. Obál Béla lett, akinek munkaköréhez tartozott a személyi, a határvédelmi, a vend és a német ügyek, a politikai és a sajtóügyek intézése.

Április elején dr. Obál a kultúragitáció és az országos ismeretterjesztő bizottság vezetésére kinevezte Barabás János állami polgári fiú és leányiskolai igazgatót. Szzel szombathelyen is megalakult az Országos Ismeretterjesztő Bizottság helyi csoportja, ahol elhatározták, hogy haladéktalanul megkezdik a felnőtt munkások politikai oktatását. A tanácsválasztások során Obál tagja lett a szombathelyi városi tanácsnak, a megyei Munkástanácsnak és a végrehajtó bizottságnak.

1919. április 23-án tartotta a megyei tanács az első ülését, melyen a direktórium tagjai és a tanácstagok csaknem teljes számban megjelentek. Dr. Halász József, a kőszegi járás politikai megbízottja napirend előtt felszólalt és hivatkozott a Bécsben megjelenő „Volksstimme" április 20-i számára, miszerint a tanácskormány a kőszegi és felsőőri járások egy részét az érdekeltek megkérdezése nélkül Sopron vármegyéhez csatolta. Dr. Obál Béla rögtön válaszolt a felvetett kérdésre, kijelentette, hogy a szervezett átkapcsolásról tudomása nincs a direktóriumnak és valószínűnek tartotta, hogy nem Sopron megyéhez való politikai átkapcsolásról lehet szó, hanem a német nyelvterületbe való beolvasztásról. A megyei tanács első ülésén a direktórium tagjává választották Udvaros Istvánt is, a belügyi népbiztosság itt működő politikai megbízottját.

Április 24-én a munkásegyetemen tartott előadást „A proletárdiktatúra a történelem megvilágításában" címmel. A nagyszámú közönség örröm-

VASMEGYEI HIRLAP

Kiáltvány Vasvármegye népeihez!

Munkások! Polgárok! Katonák!

Magyarország sorsdöntő órája előtt, elérkezett az a sulyos pillanat, amikor a munkásság kénytelen az ország, valamint a saját jövendőjének érdekében a teljes hatalmat a kezébe venni. Rengeteg esemény szolgált erre okul, de mindközött a legdöntőbb ok az, hogy az entente a mi megkérdezésünk és hozzájárulásunk nélkül határozott Magyarország területi integritása tekintetében és az ország több mint kétharmadát az imperialista cseh, román és jugoszláv rablóknak akarja juttatni!

A tegnapi esti órákban Vyx alezredes, az entente budapesti megbizottja tudtára adta azt a hallatlan rablói szándékot a magyar Népkormánynak, amely a legerélyesebben visszautasította ezt a Wilsoni elveket csufosan meggyalázó perfidiát és miután más választása nem volt, lemondott!

A központi munkástanács áthatva a sulyos idők fontosságától, a kezébe vette az egész ország feletti végrehajtó hatalmat és azonnal fogságba vetette Vyx alezredest. Ezzel a bátor férfias cselekedettel hadiállapotba helyezkedtünk a hazug és rabláss szándékait leplezni akaró ententtel, de a magyar proletariátus számolt minden eshetőséggel és felveszi a harcot a népnyomó kapitalistákkal, számit arra, hogy ebben az önérzetes és elszánt lépésében az egész világ szociáldemokrata munkássága támogatni fogja.

Biztos értesüléseink vannak róla, hogy számitásainkban nem csalódhatunk, az orosz, a német, az osztrák sőt a cseh, francia és angol proletariátus velünk van és ezekben az utolsó döntő percekben segit nekünk a véres háborut felidéző kapitalista társadalom megdöntésében.

A világháborut a rideg kiméletlenségű imperialista kapitalizmus idézte fel. Egyformán bűnös ebben a magyar, az osztrák, a német, a francia, angol és amerikai kapitalizmus. Millió és millió szerencsétlen proletárt kényszeritettek arra, ezek a nyomorult önző bestiák, hogy fegyvert fogjanak és ölják, gyilkolják egymást. Most ütött a megtorlás órája!

A Magyar munkásság nem felejtheti el, hogy a világháboru felidézésében óriási része van a tizezer holdas mágnásoknak, dzsentriknek, főpapoknak, bankároknak, hogy Magyarország ebbe a sanyaru sorsba jutott ez kizárólag az ő bünük. Megtorlatlanul nem maradhat az ártatlanul tömegesen lemészároltak vére. A munkásság, akkor, amikor kezébe veszi Magyarország sorsának további irányitását, nem mulasztja el számonkérni az ország romlásba döntőinek bünét.

Ebben az országban csak a dolgozó szellemi, ipari és földmunkásoknak lehet ezentul szavuk, aki nem dolgozik az ne is egyék!

A központi munkástanács határozata értelmében Vasmegye és Szombathely város felett a szombathelyi munkástanács a mai nappal átvette a teljes uralmat. Az irányitó végrehajtó hatalmat dr. Obál Béla, Kovács József és Hencz Kálmánból álló 3 tagu directórium kezébe adja azzal, hogy a budapesti központi kormánnyal egyetértve és a helyi munkástanács támogatásával kizárólag ők rendelkeznek az egész megye és Szombathely területén.

A munkástanács és a direktórium elrendeli tehát a posta, távirdó, telefon és a vasut lefoglalását.

Gondoskodik a közrend és a személybiztonság fenntartásáról. Szigoruan felhivja ugy a megye, valamint Szombathely város lakosságát, hogy a legteljesebb nyugalommal várja be az eseményeket.

Munkások! Katonák! A kezetekben van immár a saját sorsotok intézése, nemcsak politikailag, de gazdaságilag is felszabadultatok, mutassátok meg, hogy méltók vagytok a teljesen szabad ember boldog életére, bizzatok az általatok megválasztott munkás és katonatanács, valamint a három tagu direktórium határozatában, mert saját javatokat segitik ezzel elő! Éljen a szabad, független szocialista köztársaság, éljenek a felszabadult proletár milliók!

Testvéri üdvözlettel: A szombathelyi munkás és katonatanács nevében

Dr. Obál Béla, **Hencz Kálmán,** **Kovács József,** **Tárnok Gyula,** főhadnagy.

A Vasvármegye 1919. március 22-i számának első lapja

mel hallotta, hogy Obál Szombathelyen munkásegyetemet kíván szervezni. Kijelentette: „A kommunista állam nem tűrheti meg a régi rendszer oklevelet gyártó, kötött szellemű iskoláit. Új szellemben kell nevelni az ifjúságot és erre a lehetőségeket mindenképpen biztosítani kell." Obál Béla előadása a kezdete volt azon egyetemi sorozatnak, mellyel a munkásság nevelése megkezdődött Szombathelyen.

Szombathely városa az első szabad május 1-ét nagy lelkesedéssel ünnepelte. Három helyen is folyt ünnepség, melyek egyikén dr. Obál Béla is beszédet mondott. Elmondta, hogy a hadihelyzet miatt gond nélkül ünnepelni nem lehet, de aggodalomra nincs ok, mert remélhető, hogy külföldön is csakhamar felül fog kerekedni a proletariátus. Utalt arra, hogy hamarosan megkezdődhet a békés munka és a proletárok százezrei a kultúra áldásában fognak részesülni.

1919. május első napjaiban a tanácskormány teljhatalmú politikai megbízottként Horti Emilt küldte Szombathelyre, aki május 10-én el is foglalta hivatalát.

Május 21-én, amikor Kun Béla Szombathelyen járt, dr. Obál Béla már rendszeresen Budapesten tartózkodott és csak ritkán jelent meg Szombathelyen. 1919. júniusában Vasvármegyét kilenc személy képviselte, a Tanácsok Országos ülésén, köztük dr. Obál Béla is. Itt a 150 tagú Szövetséges Központi Intéző Bizottság tagjává megyénkből dr. Obál Bélát és Kovács Józsefet választották meg.

A Tanácsok Országos Gyűlésén a Vas megyei tagok között dr. Obál Béla is felszólalt. Az alkotmánytervezet 84. §-ánál élénk vita alakult ki. Ugyanis ez a szakasz úgy rendelkezett, hogy a Tanácsköztársaságban mindenki szabadon használhatja, ápolhatja nemzeti műveltségét, évégből minden nemzet, ha nem is él összefüggő területen, műveltségének fejlesztésére országos tanácsot alakíthat. Ez a szervezet azonban nem bontja meg a területi alapon nyugvó tanácsszervezetet.

Dr. Obál Béla azon kérdésére, hogy az Alkotmány ezen állásfoglalása a Vas és Zala megyei vendekre is vonatkozik-e, természetesen igenlő választ kapott.

Május 31-én a Vas megyei direktórium nevében Udvaros István táviratot adott fel dr. Obál Béla Budapest, Hidegkúti u. 32. sz. lakására, ezzel a szöveggel: „Különféle ügyek végleges elintézése végett szíveskedjék haladéktalanul Szombathelyre utazni." Pár nappal később, június 3-án a Vas megyei direktórium címére dr. Obál Béla a következő táviratot küldte: „A hét folyamán Landler belügyi népbiztossal Vas és Zala megye veszélyeztetett vidékeire utazunk, ez alkalommal Szombathelyre is eljövök." Valóban, Landler Jenő belügyi népbiztossal együtt pár nap múlva megérkezett Szombathelyre, és a legsürgősebb ügyeket elintézve újra visszatért Budapestre.

1919. június 11-én a megyei tanács intéző bizottsága Kovács József elnökletével ülést tartott. A jegyzőkönyv szerint a megyei tanács intéző bizottsága olyan határozatot hozott, hogy a legközelebb tartandó tanácsülésre megidézi dr. Obál Bélát és mandátumát visszavonja, mivel Szombathelytől állandóan távol van és a vend ügyekben betöltött szerepének tisztázása céljából is meg kívánja hallgatni.

A legközelebbi ülését a megyei munkástanács 1919. július 1-én tartotta, mert meg kívánta hallgatni a Tanácsok Országos Gyűléséről visszaérkező kiküldöttek beszámolóját. Még a beszámoló előtt dr. Obál Béla bejelentette, hogy a Kormányzótanács által nyert újabb megbízatása folytán kénytelen Vas megyéből eltávozni, ezért az itt viselt tisztségéről lemond. A megyei munkástanács ezt a bejelentést tudomásul vette.

Ezt követően dr. Obál Béla Budapesten tevékenykedett, majd a Tanácsköztársaság levenése után emigrációba kényszerült Ausztriába.

Távollétében nyomozólevelek és elfogatóparancsok sorozatát bocsátották ki ellene, a Tanácsköztársaság alatti tevékenysége miatt különböző „bűncselekményekkel" vádolták.

1921-ben és 1926-ban dr. Obál Béla több alkalommal is útlevelet kért a magyar kormánytól,

hogy hazajöhessen. Ennek során az igazságügyminiszter megkeresésére a győri kir. főügyészhelyettes még 1925. decemberében olyan véleményt adott dr. Obál Béláról, hogy a terhére rótt vádakban felsoroltak mind a Tanácsköztársaság érdekében kifejtett cselekmények voltak és mind arra mutatnak, hogy dr. Obál Béla maradéktalanul osztotta a kommunista eszméket.

Többszöri kérelmére az Igazságügyi Minisztérium 1926. október 7-én közölte a Belügyminisztériummal, hogy elévülés folytán az összes vele szemben folyamatba tett eljárások megszűntek, így igazságügyi szempontból az útlevél kiadását a kommunista bűnügyek nem akadályozzák. Ennek ellenére útlevelet nem kapott, sőt, a Magyar Királyi Belügyminisztérium jelzése szerint 1928-ban még a külföldön élő magyar kommunista emigránsok névjegyzékén szerepelt.

Dr. Obál Béla további sorsáról adatok nem állnak rendelkezésünkre, de az megállapítható, hogy Vas megyei tevékenysége rendkívüli kedvező hatást váltott ki a megyében dolgozó munkás és paraszt tömegekben. Magas beosztása ellenére puritán egyszerűséggel élt, fáradságot nem ismerő agitációt fejtett ki a dolgozó nép érdekében és ezért mindig őszinte elismeréssel gondolunk áldozatos munkájára.

Forrásanyag:

- A VasmL. A megyei Munkástanács Direktórium irata: 4/D, 28/D, 1289/D, 1956/D, 3492/D, 3627/D.
- Kommunista Bűnperek (Ügyészségi különcsomó)
  MSZMP KB P.I. Archív.: 651 f., 635 f., (B. 1977/1919, B, 1643/IV. számú bűnügyi iratok.)
- Vas Megyei Hírlap 1918. és 1919. évfolyamai.
- Vasi Vörös Hírlap 1919. május–augusztus.
- Vas Megyei Vörös Újság 1919.
- A Magyar Munkásmozgalom Történetének válogatott dokumentumai 6/3 köt. Kossuth, 1960./212. o. és 676 old.

J E G Y Z Ő K Ö N Y V

Felvétetett Szombathelyen a Vármegyeház udvaran 1919 évi március hó 23-án délelőtt 9 órakor megtartott népgyülésről.

Jelen vanna a Munkástanács és Katonatanács tagjai és a Vasvármegyei gyri községek földmivelésrel foglalkozó népének kiküldöttjei mintegy 2.000-en.

Miután Szombathelyen egész Vasvármegyére kiterjedő hatáskörrel a Munkás és Katonatanácsokat már megalakitották, felhivja a népgyülésen jelenlevő földmives kiküldötteket, hogy alakitsák meg a parasztta-nácsot,- és válasszák meg a tanács képviselőit, akik a Vármegye vezetésére hivatott Direktóriumban a földmives népet képviselni fogják.

Bejelentette, hogy a Direktóriumnak, amely a Munkás és Katonatanács képviselőiből alakult eddig a következők a tagjai:

Dr. Obál Béla kormánybiztos, Kovács József szociáldemokrata párttitkár, Hencz Kálmán a szombathelyi szociáldemokrata párt elnöke, és Tarnok Gyula főhadnagy.

A népgyülés erre kimondotta a paraszttanácsa megalakitását és képviseletére Dr. Geiringer Zsigmond ügyvéd szombathelyi lakost a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetségének kerületi ügyészét, [illegible] Andrást a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetségének titkárát, [illegible] Lajos sárvári kerületi titkári,- és Varga Józsefet, a parasztta tagját jelölte ki a Direktórium tagjaiul.

Hencz Kálmán, a szociáldemokrata párt elnöke, Varga József és Kovács József ismertették ezután az ország helyzetét, majd Dr. Obál Béla kormánybiztos bejelentette a Munkás Katona és Paraszttanács egybegyült képviselői előtt, hogy kormánybiztosi állásáról ezennel lemond, mire a Munkás- Katona és Paraszttanács Dr. Obál Bélát egyhangúlag és közfelkiáltással Vasvármegye népbiztosává kiáltotta ki.

Kmft.

jegyzőkönyvvezető. elnök.

H i t e l e s i t ő k :

Az 1919. március 23-i, szombathelyi népgyűlés jegyzőkönyve.

ORLAI-FÜRST KÁROLY

**(Rum, 1900. október 16. –
Budapest, 1945. augusztus 8.)**

Szülei szegény falusi kereskedők voltak. Szerény jövedelmükből négy gyermeket kellett eltartaniuk. A jobb megélhetés reményében 1916-ban a család Budapestre költözött.

Orlai-Fürst Károly fiatalon kapcsolódott be a munkásmozgalomba. Részt vett az 1918-as polgári demokratikus forradalomban, majd a Tanácsköztársaság győzelme után a Vasutas Szakszervezetben dolgozott. Az első magyar proletárdiktatúra leverése után forradalmi tevékenysége miatt elbocsátották a MÁV-tól. Ekkor kapcsolódott be a legálisan működő MSZDP-be. Bár kereskedősegéd volt, később egy kenyérgyár kocsikísérőjeként vállalt munkát. 1927. óta volt tagja a Kommunisták Magyarországi Pártjának. Forradalmár fivéreivel Sándorral és Zoltánnal majdnem egyidőben kapcsolódott be az illegális munkába. Nagy hatással volt rá testvérének Sándornak mártírhalála, mely még nagyobb elszántságra ösztönözte.

Az 1930-as évek elejétől a Vörös Segély munkáját irányította. Ugyanakkor gyűjtött és pénzt juttatott el a spanyol polgárháborúban küzdők számára is.

Annak ellenére, hogy a rendőrség állandóan figyelte, nem sikerült a kommunista tevékenységét rábizonyítani. 1935-ben a KMP északi kerületi pártbizottságának tagja lett. Ugyanakkor a szakszervezetekben is végzett munkát. A Gömbös kormány idején kísérlet történt a totális fasizmus bevezetésére. A szakszervezetek tevékenységét korlátozták. Ő volt az, aki mint az egyesült szakszervezeti ellenzék egyik vezetője komoly erőfeszítéseket tett a munkásegység-politika érdekében. A totális fasizmus bevezetése elleni harcot összekapcsolta a szakszervezetek megvédéséért, a munkások mindennapi gazdasági érdekeiért vívott küzdelemmel.

Az ő irányításával működtek az építőmunkások, a bőripari munkások, a magántisztviselők szakszervezetében tevékenykedő kommunista csoportok. Vezetése alatt e szakszervezetek létszáma megnövekedett. A szakszervezetekben a kommunisták több vezető pozíciót megszereztek. Olyan akciókat szervezett, amelyek elől a jobboldali vezetők sem tudtak kitérni.

1936-ban részt vett a KMP újjászervezésében. 1940-től a Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségében működő kommunista szakmai bizottság tagja, a fűszeres szakcsoport vezetője. A szakszervezet legalitását kihasználva kül- és belpolitikai tájékoztatókat tartott, amelyeken az illegalitás szabályait betartva burkoltan foglalkozott azzal, hogy a németek veszélyeztetik Magyarország függetlenségét, ezért egységfrontba kell tömörülni annak megvédése érdekében. Az illegá-

A forradalmár Fürst testvérek szülőháza Rumban

lis sejt a lakásán szokott összejönni. 1942. tavaszán illegalitásba kellett vonulnia. Széchenyi volt az illegális neve.

Fürst Károly részt vett az 1942. március 15-i Petőfi szobornál tartott tüntetés szervezésében, majd 1943-ban a Békepárt munkájában és 1944. májusában a Magyar Front szervezésében is.

A felszabadulás után az MKP VI. kerületi pártbizottságának a titkárává választották, majd az MKP Budapesti Területi Bizottságának közigazgatási osztályának lett a vezetője. Tagja volt az Ideiglenes Országgyűlésnek is.

A szabadságot, amelyért annyi ideig küzdött, nem sokáig élvezhette. Az illegalitás nehéz évei megviselték egészségét, fiatalon ragadta el a halál. Az MKP Központi vezetősége nevében Rajk László e szavakkal búcsúzott tőle: „Ígérjük neked, hogy küzdeni fogunk azoknak a céloknak a megvalósításáért, amelyekért Te életedet áldoztad."

Temetésén részt vettek a küzdőtársak is, akik az illegalitás nehéz éveiben tanulták őt megbecsülni, tisztelni, akik szerették szerénységéért, határozott magatartásáért, igaz emberségéért.

A Szabad Nép 1945. augusztus 12-i száma így írt temetéséről: „A gyász, amely oly impozáns formában nyilvánult meg, a párt hűséges katonájának, a két évtizedes illegális küzdelem nagy harcosának szólt."

Forrásanyag:

- Orlay-Fürst emlékezete. Mérleg, 1958. 6. sz. 7. p. (Ligeti László megemlékező beszéde Orlai-Fürst Károly sírkőavatásán)
- Orlai-Fürst Károly. 1900–1945. Szabad Nép. 1945. augusztus 9. 3. p. és augusztus 12. 5. p.
- A szocialista forradalomért. Kossuth Könyvkiadó 1975. 483–484. p.
- Ligeti László: Múltakra emlékezve... Kossuth Könyvkiadó 1975.
- MSZMP KB P. I. Archív. 651 F. 12/10 öe.

PINTÉR ISTVÁN

(Táplányfa, 1897. szeptember 11. – Dachau, 1944. december 15.)

Táplányfán, 1897. szeptember 11-én született. Vasöntő szakmát tanult, s külföldi tanulmányút után a szombathelyi Pohl-gyárban helyezkedett el. Abban az időben ez a gyár a szombathelyi munkásmozgalom egyik fellegvára volt. A fiatal Pintér István itt, ebben a közegben, a jogaikért és emberebb életükért a harcot is vállaló vasmunkások közt kezdett öntudatosodni, itt került kapcsolatba a kibontakozó munkásmozgalommal, itt vált munkássá, ebben az üzemben vették fel szakszervezeti tagnak.

A Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének és a szociáldemokrata pártnak már az első világháború alatt tagja volt. 1919-ben vöröskatonaként védelmezte a Magyar Tanácsköztársaságot.

A proletárdiktatúra leverése után emigrációba kényszerült. Rövid ideig Bécsben élt, ahol részt vett az ottani munkásmegmozdulásokban.

1924-től újra itthon, Szombathelyen dolgozott, majd 1938-ban a soproni Vasöntödében helyezkedett el. Itt a vasmunkás szakszervezet helyi csoportjának vezetőségi tagja, s a munkásturisták (Természetbarát) és a munkásdalárda (Testvériség) vezetőségének tagjává is megválasztották.

Baloldali magatartásáért, németellenes és háborúellenes megnyilatkozásaiért 1944. november 3-án a nyilasok elhurcolták, és átadták a német fasisztáknak. Németországba, koncentrációs táborba hurcolták, s 1944. december 15-én Dachauban meggyilkolták.

Sopronban a Természetbarát-forrásnál elhelyezett emléktábla és a Széchenyi téri mártíremlékmű őrzi emlékét.

Forrásanyag:

– Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajzgyűjteménye. Győr, 1975.

POLITZER (Csapó) ZSIGMOND

(Kis-Cell, 1852. március 27. – Párizs, 1924.)

Politzer Zsigmond a kiegyezés után kibontakozó szocialista munkásmozgalom egyik úttörője volt. 1852-ben született Kiss-Cellben. Szülei Zala megyéből kerültek a községbe. Itt apjának dohányboltja volt. Feltehetően itt járt elemi iskolába, s tíz éves volt, amikor 1862-ben apja meghalt. Nagykanizsán járt gimnáziumba, ennek befejezése után a fővárosban a Műegyetemen folytatta tanulmányait. Ezek azonban mozgalmi munkája, majd letartóztatása és elítélése miatt félbeszakadtak. Csak évekkel később Németországban szerzett mérnöki diplomát. Ismereteink szerint azonban mérnöki munkát sohasem folytatott. A mozgalmi munka mellett élete végéig újságíróként tevékenykedett.

Életének egyik legjelentősebb szakasza az az öt év (1868–1873), amit a fővárosban a kibontakozó szocialista munkásmozgalomban töltött. A mozgalomhoz olvasmányai, széles körű érdeklődése, és hasonló beállítottságú, a politikai kérdések iránt érdeklődő fiatal értelmiségi társai útján jutott el. A magyarországi munkásság első szocialista jellegű szervezete az Általános Munkásegylet volt. Politzer már 1869-ben – 17 éves korában – a Munkásegylet magyar jegyzője. Az egyletben sokrétű szervező munkát végzett. Közreműködött fiókegyletek létrehozásában, gyűjtéseket szervezett a sztrájkoló munkások megsegítésére, részt vett tüntetések szervezésében, egyik kezdeményezője és résztvevője volt a „szellemi munkások osztályának", segített a munkások oktatásában, előadásokat tartott a „szociáldemokrata iskolán".

E sokrétű gyakorlati politikai tevékenység mellett úttörő munkát végzett a kibontakozó magyarországi szocialista sajtóban. A munkásság önálló érdekeinek képviselete és védelme, sőt mindenekelőtt meggyőzésük arról, hogy önálló érdekeik vannak és ezért harcolniuk kell, a munkások felvilágosítása, szervezése és mozgósítása ez időben is létfontosságú tennivaló volt a munkásmozgalomban. Mindehhez önálló munkássajtóra volt szükség. Politzer 1869 második felében az Arany Trombita című lapnál dolgozott. A lap 1869 nyarán a Munkásegylet lapja lett, miután Táncsics Mihályt, a lap tulajdonosát az egylet elnökévé választották.

Írásaiban kispolgári, lassalleánus és marxista elemek keveredtek. Osztályharcos szemléletet igyekezett terjeszteni a munkások között, írásai hozzájárultak a munkásság öntudatra ébresztéséhez és szervezéséhez.

Az Arany Trombita megszűnése után a következő munkáslap az 1870-ben pár hónapig megjelenő Általános Munkás Újság és német nyelvű testvérlapja, az Allgemeine Arbeiter Zeitung volt.

Politzer a lapnál folytatott tevékenységéről azt írta, hogy ő gondoskodott a korrektúráról, a fordításokról, a levelezések átdolgozásáról stb.

1871-ben jelent meg, szintén csak pár hónapig, a következő munkáslap, a Testvériség és német nyelvű testvérlapja a Brüderlichkeit. A Testvériség az Általános Munkásegylet első lapja volt. Szerkesztője a 19 éves Politzer Zsigmond. A lap állást foglalt a Párizsi Kommün mellett és lelkesen üdvözölte azt. Sokat tett az internacionalizmus gondolatának erősítéséért. Rendszeresen foglalkozott a mozgalom aktuális kérdéseivel. Külön rovat – Tudnivalók a munkások számára – szolgálta azt a célt, hogy a szocialista elmélet alapvető fogalmait, mint buzsoá, proletár, tőke, profit stb. a munkásokkal megismertesse. Többször foglalkozott a munkások összefogásának szükségességével és elsősegítette azt, hogy a két pesti munkásegylet (az Általános Munkásegylet és a Pest-Budai Munkásképző Egylet) kétszeri sikertelen kísérlet után 1871 májusában egyesült. A Testvériségben jelent meg az a tudósítás is, amely Politzer „felségsértő" szavait tartalmazta. („Egy Ferenc József nevű úr az osztrák–magyar államban létezik, ezt nem tagadhatjuk, de mint valami felsőbb lényt ne tekintsük.") E kijelentéséért bűnvádi eljárást indítottak ellene és ez lett későbbi elítélésének alapja.

A Párizsi Kommün leverése után az általános európai szocialistaellenes támadás részeként a magyar kormány is fellépett a szocialista mozgalom ellen. 1871 júniusában letartóztatták a munkásvezetőket, az elsők között Politzert is. A letartóztatások közvetlen előzménye az a gyűlés és munkástüntetés volt, amelyen a résztvevők hitet tettek a Párizsi Kommün eszméi mellett és kifejezték gyászukat a terror áldozatai iránt. A gyűlésen Politzer is beszédet mondott. A letartóztatottak ellen pert indítottak (hűtlenségi per), amelyben azzal vádolták őket, hogy a fennálló rendet meg akarták dönteni. („Czélul tűzték ki, hogy a socialdemocraticus elvek terjesztése által az úgynevezett „Népállamot", vagyis a communizmust a fennálló monarchiai államforma megbuktatásával emeljék Magyarországon uralomra . . . Nyíltan hirdetteték a fennálló minden birtoknak közös gazdálkodás alá vonása, a nemességnek, a papságnak és a vagyonos polgári osztálynak megsemmisítése . . .") A sokáig elhúzódó perben a vádlottakat végül is felmentették. Egyedül Politzert ítélték el az említett felségsértés miatt.

A börtönből 1873 szeptemberében szabadult. A munkásszolidaritás nagy erejét mutatja, hogy nemcsak a fővárosi, hanem a vidéki munkások is összeadták megtakarított filléreiket, hogy Politzer életét a börtönben megkönnyítsék. Erről nagy elismeréssel szólt, a kiszabadulása napján írt nyílt levelében, külön megemlítette a szombathelyi munkásokat. A levélben a munkásokat további harcra szólította.

Munkájának elismerését jelentette, hogy kiszabadulása után megbízták a Munkás Heti Krónika című lap szerkesztésével. A lapot Ihrlinger Antal és Farkas Károly adta ki. Újra olyan területen dolgozott, amely legjobban megfelelt egyéniségének. A lap ez időben – munkásszervezet hiányában – jelentős szerepet játszott a munkások tájékoztatásában, aktivizálásában. Fellépett a munkások felett gyámkodni akaró polgári liberálisok ellen. Bátorságát mutatja, hogy november 2-án megemlékezett a Párizsi Kommün elesett harcosairól, hangoztatva, hogy azok nemcsak Franciaországért, hanem a világ valamennyi munkásáért áldozták életüket. Mindez mélységes internacionalizmusáról tanúskodott. A hűtlenségi perről is reális képet adott és kimondta a legalapvetőbb tanulságot: „. . . ez az állam megszűnt a mi államunk lenni . . ." Ennek alapján fogalmazta meg a munkásosztály feladatát: egy jobb hazát saját magának kell megteremtenie. Politzer nem sokáig volt a lapnál. November végén megvált a lap szerkesztésétől, feltételezhetően Ihrlinger Antallal való személyi- és elvi nézeteltérések miatt.

A laptól való megválással befejeződik Politzer magyarországi tevékenységének első szakasza. Ezt mintegy ötévi külföldi tartózkodás követi. Az 1874-től 1879-ig terjedő években Németországban és Ausztriában vett részt a szocialista munkásmoz-

galomban. Ez időben jórészt Münchenben tartózkodott. Befejezte műegyetemi tanulmányait, egyik szerkesztője lett a Zeitgeist (Korszellem) című szociáldemokrata lapnak. Itt ismerkedett meg behatóbban Marx műveivel. Itt írta meg a magyarországi szocialista munkásmozgalom rövid történetét összefoglaló tanulmányát. Németországban ezek az évek a szocialistaellenes kivételes törvények évei voltak. A Bismarck kormány kíméletlenül üldözte a munkásmozgalmat. Politzert is letartóztatták, elítélték, majd kiutasították. Ekkor ment 1879 elején Bécsbe, de ez év nyarán innen is kiutasították. Politzernek tehát szocialista nézetei és aktív tevékenysége miatt külföldön sem volt maradása.

Bécsből való kiutasítása után visszatért Magyarországra. De nem a fővárosba ment, hanem Szombathelyen telepedett le. Hároméves szombathelyi tartózkodása sem jelentett azonban számára nyugalmat. A megye és a város vezetői érthetően nem fogadták örömmel „egy veszélyes szocialista izgató" letelepedését. Állandóan zaklatták, rendőri felügyelet alatt volt, többször házkutatást tartottak nála, letartóztatták.

Szombathelyen először német, francia és angol nyelvórák adásából élt. Kapcsolatban állt a helyi munkásszervezetekkel is. 1880. májusában ezek küldötteként vett részt a Magyarországi Általános Munkáspártot létrehozó kongresszuson. Tagja volt a kongresszus elnökségének, amely a kongresszus után a párt vezető szerveként működött. Politzert a Népszava szerkesztőjeként is számba vették. A fővárosi rendőrség azonban túlságosan is jól ismerte, müncheni és bécsi tevékenységéről is tudott. Így nem volt remény arra, hogy részt vegyen a pártvezetés munkájában. A kongresszus után pár nappal visszatért Szombathelyre, miközben letartóztatását el is rendelték.

Ilyen körülmények hatására jutott arra az elhatározásra, hogy más formában próbál harcolni a fennálló viszonyok ellen. Ezért a Vas megyei Függetlenségi Párthoz csatlakozott. Ebben az is szerepet játszott, hogy a párt egyik vezetőjével, Pázmándy Dénessel már korábban kapcsolatba került. (Pázmándy Dénes az 1848–49-es országgyűlés elnökének fia volt. 1878-tól a körmendi választókerületben képviselő.) Politzer a párt Dunántúl című lapjának egyik alapítója és munkatársa lett. Írásaiban általában a hazai viszonyokat és a kormányon levő Szabadelvű Párt politikáját bírálta. Ugyanakkor rendszeresen foglalkozott a megye és a város politikai életével, a vezetők tevékenységével. Bíráló hangú írásai érthetően nem tetszettek a megye és a város vezetőinek. A Vasmegyei Lapok-ban, amely ekkor a Vas megyei Szabadelvű Párt lapja volt, (a párt a megye „intelligenciájának, nemességének és polgárságának" összefogását fejezte ki) erőteljesen támadták a Függetlenségi Pártot, Pázmándyt, de mindenekelőtt Politzert. Politzer ugyanis szocialista volt és ezt ekkor sem tagadta. Megírták róla, hogy veszélyes szocialista izgató, akit már Németországból és Ausztriából is kiutasítottak. „A nemzetközi munkásegylet egyik legveszedelmesebb tagjá"-nak nevezték. Politzer egyértelműen kiállt elvei mellett és nem tagadta meg múltját. A Dunántúlban így válaszolt támadóinak: „Pereim bizonyítják, hogy volt bátorságom politikai működésem következményeit elviselni. Volt és van bátorságom arra, hogy azon elvért, melynek szolgálatában állok, minden személyes előnyt fel tudjak áldozni, s hogy ezt komolyan mondom, s hogy ennek helyt állok mindenkor, emellett tanúskodik politikai múltam, melyet nincs okom eltagadni és amelyért pirulnom sohasem kell."

Ellenfelei a támadásokkal egyidejűleg számos cikkben és cikksorozatban foglalkoznak a szocializmus és kommunizmus eszméivel, amelyeket életképtelennek és gyakorlatban megvalósíthatatlannak tartanak. Végül is a Függetlenségi Párt vezetőinek egy része is Politzer ellen fordul. Politzer 1882 májusában eltávozott Szombathelyről. A kormánypárti lap gúnyoros hangon és nyilvánvaló elégedettséggel nyugtázta távozását. Ellenfelei azt állították, hogy azóta terjednek a szocialista eszmék a megyében és Szombathelyen, amióta Politzer idejött. Ilyen nagy elismerésre bizonyára maga Politzer sem tartott igényt. De az tény, hogy

viszonylag rövid itt-tartózkodása nem volt hatás nélkül megyénk és Szombathely akkori életére. Szerepet játszott abban, hogy itt is többen megismerték a szocializmus eszméit, vagy legalábbis gondolkodóba estek, mi is lehet az a szocializmus és kommunizmus, hogy még e szavak kiejtésétől is félnek az urak.

Szombathelyről Budapestre költözött. Közel tíz év után oda, ahol egészen fiatal korában a szocializmus híve és harcosa lett. A mozgalomba azonban nem kapcsolódott be. Frankel Leó börtönben volt, a pártvezetés eszmeileg és politikailag bizonytalanná vált. Frankelt kiszabadulása után is zaklatták, s rövidesen külföldre távozott. Politzer is erre a lépésre kényszerült, 1883-ban elhagyta az országot és Párizsba költözött. Itthon ugyanis ismét a letartóztatás fenyegette. Már Párizsban élt, amikor 1884-ben névváltoztatását (Politzer helyett Csapó névre) engedélyezték.

Politzer is arra a sorsra jutott, mint előtte is és utána is sokan mások. Kénytelen volt elhagyni hazáját. Nem tudott megalkudni a fennálló renddel, az pedig nem tűrte meg őt. Négy évtizedet töltött Párizsban, 1924-ben bekövetkezett haláláig. E négy évtized alatti tevékenységéről viszonylag keveset tudunk. Az viszont bizonyos, hogy ez időben sem tagadta meg sem hazáját, sem a szocializmus eszméjét.

Politzer Zsigmond a kibontakozó szocialista munkásmozgalom legfiatalabb résztvevője volt, aki szinte még gyerekfejjel került a mozgalomba és kezdettől vezető szerepet játszott abban. Ezzel példát mutat a ma fiatalságának is. Olyan történelmi személyiségeknek volt harcostársa, mint Táncsics Mihály, Farkas Károly, Frankel Leó és még sokan mások.

Az első értelmiségi volt Magyarországon, aki következetesen a munkásosztály ügye mellé állt, azért harcolt, üldözést, letartóztatást, börtönt elviselve itthon és külföldön. Ezzel már akkor is azt bizonyította és példázta, hogy az értelmiségnek a munkásosztály mellett a helye. A magyarországi munkássajtó egyik úttörőjének, – amellett, hogy jó szervező, agitátor és propagandista, kiváló szónok – egész életében egyik legfontosabb harci fegyvere a toll volt. Számos hazai és külföldi lapnál dolgozott szerkesztőként, vagy munkatársként. Megyénkben is ő az első szocialista újságíró, ha írásai – ilyen lap hiányában – nem szocialista lapban jelentek is meg. Nevéhez fűződik az első magyar munkásmozgalomtörténeti tanulmány, szerepe volt az első pártiskola létrehozásában. Ő volt a magyarországi munkásmozgalom egyik első letartóztatottja és elítéltje.

Mindezek alapján joggal tartjuk számon a magyarországi munkásmozgalom úttörői, kiemelkedő harcosai között.

Forrásanyag:

- H. Kohút Mária: Politzer (Csapó) Zsigmond. – Párttörténeti Közlemények, 1963. 1. szám. 165–177. old.
- Nemes Dezső: Az Általános Munkásegylet története 1868–1872. – Szikra, 1952.
- Politzer Zsigmond: A magyarországi munkásmozgalom történetéhez. – Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai I. kötet. Szikra, 1951. 50–67. old.
- S. Vince Edit: A hűtlenségi per 1871–1872. – Kossuth Könyvkiadó, 1971.

POLYÁK GYULA

(Narda, 1900. április 10. – Narda, 1966. november 4.)

Horvát nemzetiségű kisparaszti családban született 1900. április 10-én Nardán. Már gyermekkorában az otthoni földművelő munka mellett napszámba járt, hisz a néhány hold föld hozama puszta megélhetésre is alig volt elég szüleinek és a nyolc gyereknek.

24 éves korában megnősült, s hamarosan két gyerekük született. Az egyre nyomasztóbb megélhetési gondok – mint megannyi magyarországbeli sorstársát – 1926-ban Kanadába sodorták. A kanadai Winnipegben talált munkát, téglagyárban dolgozott, majd favágó volt, de gyakran munkanélküliként tengette életét.

Itt vált szervezett munkássá, s tapasztalatai és társai segítségével kommunistává. A Kanadai Kommunista Pártnak 1936-ban lett a tagja. Kéthónapos politikai iskola elvégzése után a kommunista párt magyar csoportjának vezetőségében tevékenykedett. A párt sajtóját, röplapjait terjesztette, sztrájkokat szervezett. Ezt a munkát az illegalitás körülményei közt is tovább folytatta.

1951-ben jött el számára a várva várt idő, hogy hazatérhetett családjához. Kommunistaként érkezett a szocializmust építő Magyarországra.

Szülőfalujában, Nardán ekkor indult a tsz-szervezés. Agitált, szervezett, s a szövetkezet első napjaitól vezetőségi tagként végezte önzetlen, munkáját. Életének ebben az időszakában meggyőződéssel, a jövőbe vetett hittel szállt szembe a kétely, a bizalmatlanság légkörével, s tettvágya, áldozatkész szervező munkája jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a faluban erősödött a bizalom légköre, és egyre többen azonosultak a szocialista építés céljaival, mert megtalálták benne egyéni boldogulásukat is. 1956-tól 1963-ig, nyugdíjazásáig pedig a község pártalapszervezetének titkáraként irányította a politikai munkát.

Falujában csendes, szerény embernek ismerték, aki sosem kérkedett munkásmozgalmi múltjával és áldozatkészségéért nem várt előjogokat. Elvhűségéért, tiszta emberségéért idősek és fiatalok egyaránt tisztelték és nagyra becsülték.

Forrásanyag:

– MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 56.

COMMUNIST PARTY OF CANADA

Manitoba Committee

607 MAIN STREET • WINNIPEG 2, MAN
PHONE WH 2-8985

December 19, 1963.

TO WHOM IT MAY CONCERN:

This is to certify that Julius Polyak was a member of our party in Winnipeg from 1936 until 1951 when he left for Hungary. We found him at all times to be a loyal and devoted comrade.

COMMUNIST PARTY OF CANADA
MANITOBA COMMITTEE

Per ..... Provincial Leader

A Kanadai Kommunista Párt igazolása Polyák Gyula párttagságáról.

PUER GYULA

**(Pápa, 1905. július 2. –
Sümeg, 1974. február 16.)**

Számára a munkásmozgalomban való részvétel családi örökség, együtt tanulta azt szakmájával is, a munkásmozgalom lett az életét kitöltő cél és szenvedély.

Apja előbb Pápán volt cipészsegéd, ahol négy felnőtt kort megélő gyermeke közül a legidősebb – Gyula – 1905. július 2-án született. Még abban az évben Körmendre költözött családjával. Ott a cipész szakszervezet vezetőségi tagja volt 1905-től 1914-ig, akkor katonaként az orosz frontra került. Nehéz napok köszöntöttek a családjára is. Puer Gyula az elemi népiskola 6 osztályát végezte el Körmenden, de a háborús években már a Varga és Unger féle szikvízüzemben is dolgozott 20 krajcáros napszámbérért. (Legidősebb öccsét pedig mezőgazdasági munkára volt kénytelen adni édesanyjuk.) Kenyérkereset közben érte a baleset is: a vasútállomáson, rakodás közben megcsúszott és a sínre esett. Nyakizma olyan súlyosan megsérült, hogy fejét egész életében kicsit ferdén tartotta. Abban, hogy magasabb vezetői tisztségre soha nem törekedett, látványos közszereplésre nem vállalkozott, ez a korán szerzett sérülése is közrejátszhatott.

Lejár az urak, papok világa! – Ezt a történelmi tanulságot hozta magával 1918-ban az orosz hadszíntérről megtérő apja, s meggyőződéséhez híven a proletárdiktatúra védelmére állott: a vasúti Vörös Őrség tagja lett Körmenden. A négy testvér csak a Tanácsköztársaság napjaiban kóstolhatott bele a gond és félelem nélküli gyermekségbe. A tanácskormány kényszerű lemondása után, részben a fehérek zaklatásai elől is menekülve, Szombathelyre költöztek. Az apa cipészsegédként dolgozott 1928-ig, s csak amikor közismert baloldalisága miatt nem alkalmazták, akkor lett önálló. Tanoncot, segédet akkor sem tartott, műhelye konyhájuk egyik szögletében volt. 1943-ban halt meg.

Gyula már 1919 januárjától asztalosinas Szombathelyen. Mestere, Scheibl István, és annak felesége is, aktív résztvevői voltak a proletárdiktatúra helyi eseményeinek. A Népszaván kívül amerikai munkáslapot is járattak, s az inasgyerek nemcsak a szakmával, de a dolgozó osztályok politikai és gazdasági törekvéseivel, sőt a nemzetközi proletariátus harcával is megismerkedett körükben. Az MSZDP párthelyiségébe már inasként bejáratos lett: mestere vele szedette össze és küldte be a párthozzájárulási összegeket.

1922. október 1-én kapta meg segédlevelét. Azon nyomban tagja lett, s a két munkáspárt egyesüléséig tagja is maradt a szociáldemokrata pártnak. 1935-től 1944-ig majd 1945-től 1947-ig vezetőségi tag: a pénztárosi, illetve az ellenőri teendőket látta el.

Szabadulásakor lépett be a Famunkások Szak-

szervezetébe is. (Konok igazságosságára jellemző, hogy tagságát 1932. és 1935. között szüneteltette, mert visszaéléseket észlelt az ínségakciók juttatásának elosztásában.) 1936-tól 1947-ig szakszervezete vezetőségében ugyancsak pénztáros volt. Belépésekor nemcsak öccseit, hanem műhely- és pályatársait is bevitte a szakszervezetbe. Különösen sokat fáradozott Népszava-előfizetők gyűjtésén, sokszor a példányok szétosztását is maga végezte. Gyakran toborzott hallgatóságot a Rumi utca 14-ben működő szakszervezeti otthonban rendezett előadásokra. „Rendőrök álltak a kapu alatt, rendőrtanácsos ült az előadó mellett. Nyomban felcsattant, az összejövetel feloszlatásával fenyegetőzött, ha a szónok a Szovjetuniót említette, de akkor is, ha az a nyugati országok munkásosztálya által kivívott eredményekről ejtett szót" – emlékeznek a hajdani résztvevők.

1924-ben 30–40 szervezett munkással dolgozott együtt a Magyar Motorgyárban. Sztrájkot kezdtek a 8 órás munkaidő bevezetéséért és bérkövetelésük elfogadtatásáért. 8 hétig tartott a munkabeszüntetés, amihez a város többi asztalosa is csatlakozott. (Közben dolgoztak ugyan – de vidéken. Ő Dancs József vasvári műhelyében.) Végül követeléseiket elfogadták, de őket – a hangadókat – elbocsátották.

A későbbi sztrájkok idején már ő folyósította a segélyeket, s ha kiürült a szakszervezeti kassza, a saját zsebéből segítette a leginkább rászorulókat. Azt még ma is derűvel emlegetik az egykori társak, hogy ilyenkor még azt sem nézte: valóban szakszervezeti tag-e a folyamodó? Pedig a saját helyzete sem volt irigylésre méltó. A Pohl Ede és Fiai Gépgyárban malomasztalosként alkalmazták, de a termelést csökkentő gazdasági visszaesések éveiben gyakorta csak néhány hónapra jutott munkához. A Müller Ede és Társai építkezési vállalatnál épületasztalos volt, de megfordult Süle József, Gárdos Sándor és egykori mestere műhelyében is. A katonai segédszolgálatra szólító behívó Klosovszky mérnök asztalosüzemében talált rá.

A háborús évek új feladatot róttak a munkásagitátorra. Barátaival a moszkvai és az angol rádió híreit hallgatta; a lakása falára függesztett térképen követte nyomon a hadieseményeket. Értesüléseit és reményeit egyaránt megosztotta szaktársaival, elvtársaival. A házkutatást tartó nyilasok – szerencsére – nem találták otthon Kisfaludy Sándor utcai lakásukon . . .

1944. december 18-án vonult be Szombathelyen a kecskeméti tüzéralakulat fegyverjavító műhelyéhez. Egységüket 1945. március 26-án Ausztriába irányították, de ő nyolcad- vagy kilenced magával a Hősök temetőjénél megszökött, s a felszabadulásig a Császtó-erdőben bújdosott.

Lázas pártmunkával teltek az első szabad évek. 1945 tavaszán Czettin Józseffel, Derdák Lajossal, Nagy Józseffel, Telkes Sándorral az SZDP újjászervezésén dolgozott, később lelkesen kivette részét a két munkáspárt együttműködéséből is. A szakszervezetek megbízásából 1945 júniusától 1947-ig tagja – két szavazati joggal – a szombathelyi I. számú Igazolóbizottságnak. Pártja részéről ott van a városi és a megyei képviselőtestületben, tagja az MKP és az SZDP összekötő bizottságának. Őszinte híve az együttműködésnek; a súrlódások és civódások felszámolására törekedett. Ennek az irányvonalnak saját pártján belül is volt ellenzéke: két ízben fegyelmi úton akarták félreállítani. Csak Derdák Lajos és Takács Alajos kiállása akadályozta ezt meg. Mások viszont egyre inkább becsülték igazságosságáért, tisztességéért. 1947. december 1-től hat havi időtartamra a Győri Népbíróság tagja lett. Egyik öccse – Vadász István – az ő ösztönzésére lépett a politikai rendőrség kötelékébe, a másik – Vadász Béla – Sárváron Szabó Imre elvtárssal működött együtt.

Nem lett hűtlen a szakszervezeti otthonhoz sem: egy ideig a Thököly Imre úti székház gondnoka is volt. Több ízben ő látta vendégül a Szombathelyre látogató Marosán Györgyöt, aki szívesen eldiskurált vele, és a pártmunka időszerű feladataira előkészítő könyvekkel hálálta meg házigazdai szívességét.

Munkahelyén – a Szombathelyi Pamutiparnál – üzemasztalos, 1947 elejétől az üzemi bizottság

a elnöke, a pártegyesülés után az MDP alapszervezetben is vezetőségi tag.

1949 elején a szombathelyi TÜZÉP Vállalat élére helyezték. Az ellátási nehézségek szinte megoldhatatlan helyzetbe hozták: ha kiméri a szenet is, megkárosítja a lakosságot, ha nem ezt teszi, oda a tervteljesítés. Egy megalapozottan jogos személyi döntése régi ellenlábasai mellé új ellenségeket is szerzett a szakszervezeti mozgalom – mint később kiderült: e tisztségekre méltatlan – vezetői közül. Noha az ellene felhozott vádakat igazolni nem tudták, a Megyebizottság szigorú megrovásban részesítette, amit a SZOT befolyására 1951. február 13-án kizárásra változtattak. Fellebbezésére a Központi Ellenőrző Bizottság őt az MDP soraiba visszavette, munkásmozgalmi tevékenységét és párttagságát 1922-től elismerte. 1952-ben – egy névtelen feljelentés alapján – újabb pártfegyelmi eljárást indítottak ellene, majd 1953 júniusában jobboldaliság ürügyén kizárták a pártból. Ezt akkor már meg sem fellebbezte.

Országos központja 1953. november 15-én TÜZÉP telepvezetőnek nevezte ki Pécsre. Az ellenforradalom kitörésekor éppen az árvízsújtott területen végezte az építőanyagok szétosztását. S mert látta az emberek ráutaltságát, csak feladata befejeztével tért vissza állomáshelyére. Sértettségét, megbántottságát – ha ugyan élt benne ilyen – azonnal elfelejtette. Igazgatójával és egy-két idősebb elvtárssal azonnal hozzáláttak MSZMP alapszervezetük megalakításához. Ekkor, 1956 telén, lépett be ismét a pártba. Kérésére, valamint régi, szombathelyi – név szerint már említett – elvtársai írásos beadványára az MSZMP Vas megyei Bizottsága 1957 augusztusában régi párttagságát elismerte.

A sümegi veteránok között (Az álló sor jobb szélén)

1960. augusztus 15-től a Baranya megyei Építőipari Vállalat építőanyag-termestere volt. 1962 áprilisától 1965-ig – nyugdíjazásáig – ismét TÜZÉP telepvezető, most már Sümegen. Mivel régi párttagsága központilag még rendezetlen volt, az MSZMP Veszprém megyei Bizottságának kezdeményezésére, amit igazolásával a Vas megyei Pártbizottság is támogatott, a Központi Bizottság 1965. október 6-án tartott ülésén Puer Gyula elvtárs párttagságát 1922-től elismerte.

Gyermekük nem volt. Felesége 1972-ben meghalt, de Puer Gyula azt követően sem lett elhagyott és magányos emberré. Ott volt minden gyűlésen, éberen vigyázott arra, hogy a központi intézkedéseket a dolgozók sérelme nélkül, azok javára hajtsák végre. Ezért vállalt szívesen ügyeletet Sümeg nagyközség pártbizottságán, erre használta fel tanácstagi megbízatását is. Köztiszteletben állott, s megbecsülték azok a helyi vezetők is, akikkel időnként vitája támadt. Az állami ünnepségeken a díszelnökségben volt a helye.

Szerszámaitól a haláláig nem vált meg. Ott tartotta azokat munkásruhájával együtt a sümegi Kisfaludy Károly Gimnáziumban, ahol mindig akadt egy-egy javításra szoruló megroggyant pad, igazításra váró ablakkeret. Ott is étkezett az altisztéknél, Nagy Lajoséknál, amolyan „fogadott nagyapa" lett a családban. Mostak rá, esténként együtt nézték a televíziót, a hétvégeken velük kirándult a Balatonra. S ha a gimnázium udvarán köréje gyűltek a gyerekek, szívesen mesélt nekik a mozgalom hőskoráról.

Nagyék és sümegi rokonai voltak mindennapos látogatói, amikor gyomorrákkal a sümegi kórházba került. 1974. február 16-án halt meg, 19-én temették.

A szocializmus szerény, önzetlen és becsületes

harcosához méltó végtisztességén a vörös bársonypárnán ott csillogott a párt és az állami vezetés megbecsülésének jeleként a Szocialista Hazáért Érdemrend (1967), a Felszabadulási Jubileumi Emlékérem (1970) és a lakóhelye tiszteletét kifejező „Sümegért" jelvény arany fokozata.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. (Puer Gyula önéletrajza), 1953. január 8.
- MSZMP Veszrém m. Biz. Archív.:
  - Vasi elvtársak visszavételi indítványa, 1957 augusztus.
  - Régi munkásmozgalmi elvtársak kérdőíve, 1964. március 17.
  - Önéletrajz, 1964. március 18.
  - Takács Alajos és Szerecz István igazoló levele, 1964. október. 30.
  - Az MSZMP Veszprém megyei Bizottságának levélváltása a Központi Bizottsággal, 1965. január–október.
  - Puer Gyula levele a Veszprémi Napló főszerkesztőjéhez, 1966. június 7.
  - A Minisztertanács Mellett Működő Kivételes Nyugellátásokat Megállapító Bizottság értesítése, 1966. szeptember 21.
  - Puer Gyula személyi lapja, 1971. június 18.
  - A szerző által felvett visszaemlékezések:
    Major Károlyné, Sümeg;
    Nagy Lajos és családja, Sümeg;
    Vadász Béla és István, Szombathely.

RÁKOSI FERENC

(Vasvár, 1888. március 27. – Szombathely, 1965. december 24.)

Napszámos édesapja rendkívül nehéz körülmények között nyolc gyermeket nevelt fel Vasváron. Ferenc az iskolai szünidőben már tízéves korában tehénpásztorkodott, így enyhített a család nyomasztó gondjain. A hat elemi elvégzése után Budapestre ment cipészinasnak, 1906. április 1-én szabadult. Már inas korában – az idősebb munkások hatására – részt vett a Magyarországi Szociáldemokrata Ifjúsági Szervezet munkájában. Az inasévek letelte után belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba és a Bőripari Dolgozók Szakszervezetébe. Amikor a mestere erről tudomást szerzett, azonnal elbocsátotta. Budapesten ebben az időben rengeteg volt a munkanélküli, hát nem is kapott munkát. Vidéki városokban próbálkozott, de csak néhány hónapig foglalkoztatták. Mindenütt „vörös posztó" volt a szervezett munkás. Visszatért tehát Vasvárra.

Szombathelyen sikerült munkát kapnia, ahol a Bőr- és Cipésziparosok Szakszervezete volt ez időben az egyik legerősebb szakszervezet. Rákosi Ferenc szakszervezeti tagsági könyvének bemutatásával huzamosabb ideig biztosítottnak érezhette munkalehetőségét.

1909-ben behívták katonának, három évig szolgált Szombathelyen a 83. gyalogezrednél. 1912-től, leszerelése után az I. világháború kitöréséig a szakmájában dolgozott. 1914. augusztus 1-én, az általános mozgósításkor behívták, s 7-én az első transzporttal már vitték is az orosz frontra. Az első nagy csatákban – október 26–27 – ezredét súlyos veszteség érte. Rákosi Ferenc többedmagával orosz fogságba esett. A foglyokat Kelet-Szibériába, Csitába irányították. Két év múlva, 1916-ban másokkal együtt Irkutszkba vitték, ahol cipészműhelyben dolgozott.

1917 februárjában kitört a forradalom. Kerenszkij vezetésével az Ideiglenes Kormány tovább akarta folytatni a háborút. A baloldali munkásszónokok viszont követelték a háború befejezését. „Nem a fronton van az ellenség, hanem itthon" – hangoztatták. Ez a jelszó a magyar hadifoglyokhoz is eljutott. A forradalmi hangulat hatására megindult az erjedés a hadseregben is, katonatanácsok alakultak.

1917 novemberében kitört a szocialista forradalom. A katonák otthagyták a frontot és szembefordultak a cári rendszerrel. Rákosi Ferencet több társával együtt elfogták a fehérgárdisták és az irkutszki megyei börtönbe zárták. Itt ismerkedett meg későbbi orosz feleségével, Maszkovity Verával, aki segítőtársa volt az Irkutszk felszabadításáért folyó szervezkedésben.

Irkutszkért nyolcnapos harc folyt. A sikeres akció után pár nappal megjelent egy rendelet, amelynek értelmében a hadifoglyok is egyenran-

Beszéd közben egy vasvári népgyűlésen

gú állampolgárok az oroszokkal. Ha a forradalmat veszély fenyegeti, fegyverrel is védeniük kell. Erre hamarosan sor került. Kolcsak fehérgárdista csapatai támadtak Kelet-Szibériára, Rákosi Ferenc itt esett át az első nagy tűzkeresztségen.

Rákosi Ferenc 1916-tól 1920-ig Irkutszkban élt. Onnan feleségével együtt Moszkvába ment, majd néhány heti ott-tartózkodás után fogolyvonattal Magyarországra indították őket. A határról a csendőrök a csóti leszerelő táborba vitték és két heti vizsgálati fogság után engedték el. 1920. augusztus 24-én tért vissza Vasvárra. A csendőrök állandó zaklatása és munkanélküliség kíséri életüket. Tizenhét év után 1937-ben Budapestre költözik, Angyalföldön egy kis üzletet nyit, felesége takarítani jár.

Az ország fasizálódásával, a II. világháború kitörésével életük egyre nehezebbé vált. Az 1944. júniusi szőnyegbombázás rombadöntötte a lakásukat. Visszatértek tehát Vasvárra.

1945. március 31-én szabadították fel a szovjet csapatok Vasvárt. Rákosi Ferenc és felesége ettől a naptól kezdve bekapcsolódott az új élet szervezésébe. Rákosi tolmács, élelmiszer-ellátási biztos, tagja a Kommunista Párt megalakulását előkészítő kilenc tagú szervező bizottságnak. Később az 1945. április 8-án megalakult MKP vasvári szervezet vezetőségének tagja és a Rendező Gárda szervezője. Részt vett a falusi pártszervezetek szervezésében is. Szenvedélyes agitátor, népnevelő. 1945. május 16-án a megalakult Vasvár községi nemzeti bizottság igazoló bizottságának tagjául választották. 1948. április 22-én a koalíciós pártok egyhangúlag községbíróvá választják, majd 1950-ben, a tanácsok megalakulásakor a község tanácselnöki posztjára állítja a lakosság bizalma.

Egészsége megromlása miatt 1954-ben nyugdíjazását kéri. De a nyugdíjas évek számára nem a tétlenség évei. Továbbra is aktívan részt vesz a közéletben, tanácstag, az egészségügyi állandó bizottság tagja.

Az 1956-os ellenforradalom idején, október 28-án Vasváron is többen akadtak, akik bosszút akartak állni a kommunista Rákosi Ferencen és feleségén.

Egy ellenforradalmi csoport éjjel a lakásukra tört és tettleg is bántalmazták őket, de november 4-én az internacionalista már újra dolgozik. Megtörten, betegen, előrehaladott korral is csatasorba áll.

Harcos életútját, a közösségért végzett munkáját pártunk és államunk több magas kormánykitüntetéssel jutalmazta. Élete végéig harcos forradalmár maradt, és ebben a szellemben nevelte környezete fiataljait is.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 56., F. 35.
- Gecse Józsefné visszaemlékezése, aki Rákosi Ferenc első unokatestvére.
- Vasvár tanácsi és pártbizottsági dolgozóktól a szerző által felvett információk alapján.
- Szombathelyi Városi Tanács halotti anyakönyv 907/1965 f. sz.

RÁNKI (Roxi) JÓZSEF

**(Ozora, 1909. május 13. –
Budapest, 1953. január 17.)**

„Miként a kéz nem bírja elereszteni azt a tüzes tárgyat, amelyhez bőre odasül és odatapad, úgy az a látomás, az a gondolat is, amely miatt megőrülünk a fájdalomtól, nem tud kiszakadni lelkünkből, s elménk minden erőfeszítése és rúgkapálása, amellyel meg akar szabadulni tőle, magával ragadja . . ."

Ha igaznak fogadjuk el Paul Valéry aforizmáját, akkor közelítő útat találunk Roxi fájdalmasan rövid, lobogó életének a megértéséhez is. Számára a lélekperzselő tüzes vasat a kor legördögibb „látomása", a nagyon is valósággá pöffedt fasizmus jelentette. Szenvedett tőle, küzdött ellene, 1945-től pedig, amely Valéry számára a halál, számunkra pedig a felszabadulás esztendeje volt, mindent megtett azért, hogy a szemétdombra hajított „vas" ne válhassék soha többé izzóvá.

Ozorán született, 1909-ben. A szűkebb haza, a gyermekkori táj kitörölhetetlen nyomot hagy mindnyájukban; szinte törvényszerű, hogy a későbbi művész és kommunista lapszerkesztő is magába szívta – szinte már az anyatejjel – a „sármelléki, törpe Thermopilé" szabadságharcos, forradalmi hagyományait. Aligha kaphatott volna szülőfalujától nemesebb, szebb útravalót a kis szabómester fia a legendává ötvöződött történelemnél, amikor elindult, hogy „birtokába vegye" a világot.

Székesfehérvár volt az út első állomása: az ottani Főreálban érettségizett 1927-ben. Már diákéveiben az önkifejezés vágya vezette; művészi ambíciók fűtötték, szenvedélyesen rajzolt. Érettségi után beiratkozott a Brno-i műegyetem építészeti karára. Tudnunk kell, hogy nem maga kívánkozott, hanem apja küldte, s természetesen az ozorai szabó sem kivagyiságból vállalta fia külföldi taníttatásának nyomasztó anyagi terhét.

Az európai burzsoá diktatúrák sorában a magyar ellenforradalmi rendszer jelent meg elsőként a történelem színpadán, mégpedig a barbár terror segítségével. Ebben a szellemben kormányzott később is, bár küpolitikai meggondolásokból a nyíltan fasiszták nem grasszálhattak korláttalanul. A kifelé mozgékonynak, képlékenynek álcázott rendszer belső diktatúrája közepette bizonyos rétegek gyermekei számára majdnem teljesen zárva maradtak az egyetemek kapui, s külön figyelmet érdemel az említett 1927-es esztendő is: április 2-án Bethlen István Rómába utazott Mussolinihez, hogy megkösse a fasiszta olasz állammal az „örök" barátsági szerződést . . . Ilyen körülmények között a viszonylagos szabadságot, biztonságot elérhető közelségben csak Masaryk elnök Csehszlovák Köztársasága jelenthette.

Hogy a szó szakmai értelmében milyen rangú volt azidőtájt a brnói műegyetem, ma már nehe-

zen ítélhető meg. Roxi amúgy is eléggé kedvetlenül látogatta az előadásokat az ott töltött néhány év során; rajzolt, festett inkább.

Számára és még sok-sok fiatal értelmiségi számára politikai szempontból bizonyult Brno kitűnő iskolának. A csehszlovák baloldal marxista szárnya már 1921 májusában belépett a III. Internacionáléba, és megalakította a Csehszlovák Kommunista Pártot. Brnoban különösen erős volt a legális kommunista párt befolyása, nemcsak a munkások, hanem az értelmiségiek körében is. A kommunisták józan, reális gondolkodásra, a társadalmi összefüggések felismerésére, következtetések levonására igyekeztek nevelni az egyetemistákat, s hatásuk érthetően nagy volt a fiatal Ránki (Roxi) Józsefre. Mint rajzoló művész igen sokat tanult a német avantgard rangos képviselőitől is: Georg Grosz-tól, Otto Dix-től, John Heartfield-től, akikkel világnézetileg is együvé tartozónak érezte magát, s akik az idő tájt a puszta fennmaradásért küzdő weimari köztársaságban alkottak. A kezdetben csak kedvtelésből rajzolgató fiatalember munkái mind erősebb politikai töltést kaptak, egyre jobban előre tört a művész vonzódása a szatírához, a groteszkhez, közben pedig – tanulmányait meglehetősen elhanyagolva – számos lapnak, kiadónak vált rendszeres munkatársává. Politikai karikatúrái mellett riportokat is írt, s végül teljesen hátat fordított műegyetemi tanulmányainak. Ha nem is gondtalanul, de megélt művészi munkásságának jövedelméből, míg 1933-ban váratlanul haza nem tért.

Váratlanul, de nem ok nélkül. Mert igaz, hogy ez az esztendő Magyarországon a jobboldali erők korábbinál is erőszakosabb előretörésének éve volt, hogy ekkor kezdődött meg ténylegesen a fasiszta államokkal való szoros külpolitikai kapcsolatok kiépítése, s ekkor fogadta el a magyar törvényhozás két háza a kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló törvényjavaslatot. Igaz, hogy még a hitleristák is Budapestnek köszönhették első külpolitikai „sikerüket":

– Nemcsak elvi, világnézeti szempontokból, hanem reálpolitikai megfontolásokból is Excellenciád oldalán állok – írta vitéz jákfai Gömbös Gyula, magyar királyi miniszterelnök a Führernek, 1933. április 22-én. Annak az „első számú közellenségnek", aki már egy évtizeddel korábban is gurulófejek tömegéről szónokolt, mégpedig nem az általa annyira kedvelt kültelki csapszékben, hanem a weimari köztársaság legfelsőbb bírósága előtt. Az „alsóbbrendű népek" eljövendő sorsát illetően sem hagyott bármiféle kétséget... Gondolatban a nácik talán már verték is a díszmenetet a prágai Hradzsinban, amikor Ránki (Roxi) elhagyta a németeknek túlságosan is „kezük ügyében lévő" Csehszlovákiát. Ennél még Horthy és Gömbös Magyarországa is biztonságosabbnak tűnt. A hírközléssel oly szoros kapcsolatban álló Roxinak például feltétlenül tudni kellett, hogy nem sokkal a „Machtergreifung" után már negyven koncentrációs tábor működött német területen, s valóban elhatározták már Csehszlovákia elözönlését is, bár az csak hat év múlva következett be.

Hazatérve nem talált sajtóorgánumot, amelyik igényt tartott volna munkájára. Nem a gazdasági válság, talán nem is a statárium volt ennek az oka; a korabeli magyar sajtó szinte betegesen irtózott Ránki (Roxi) elevenbe vágó, merész, szellemes karikatúráitól, szatirikus látásmódjától. Művészünk reklámgrafikákkal kereste kenyerét, s kiválót alkotott ebben a kevéssé megbecsült műfajban is. Máig emlékezetesek a Modiano-nak, a Stühmer-cégnek, a Nikotex cigarettamárkának, vagy az IBUSZ-nak készített reklámjai. Közben kereste, s meg is találta a kapcsolatot a föld alá kényszerített magyar kommunista mozgalommal. Számos kitűnő rajza jelent meg az illegális sajtóban, alkalmi kiadványokban.

Roxi rendkívül komolyan vette feladatát. Kissé elcsépelt kifejezéssel azt is mondhatnánk, hogy valóban „fegyverként forgatta" ecsetjét, rajzceruzáját. Vágyott természetesen a legális munkára, a nyíltszíni jelentkezésre is. Törvényes keretként egyedül a szociáldemokrata párt kínálkozott erre. Roxi 1935-ben belépett a pártba, s rövidesen tagja lett a Szocialista Képzőművészek Csoportjának is. Fiatal szervezet volt ez, alig egy évvel

korábban alakult, bár gyökerei némileg messzebb nyúlnak. Oelmacher Anna így ír erről:

„A csoport összekovácsolásának szándéka már korábbi eredetű, s 1931-ben Új Művészek Szövetkezete címen összeállt néhány haladó fiatal építész, festő, szobrász, sőt zenész, hogy az érdekközösségen belül kialakuljon a világnézeti közösség is. A szövetkezetből semmi sem lett – nem engedélyezték a hatóságok – de a Sütő utcai, közösen bérelt helyiségben Madzsar József előadásaiból ismerték meg a marxizmus alapjait. Később Vilt Tibor és Szöllősy Endre Vasvári Pál utcai műterme adott otthont a szemináriumoknak, melyeket ekkor már Vértes György vezetett a közben letartóztatott Madzsar helyett. A szeminárium törzse 1933-ban belépett az illegális Kommunista Pártba, s ez a néhány tehetséges, eszmeileg megerősödött fiatal képezte a művészsejtet a továbbiak során, az 1934-ben megalakult csoportban. Ezek a művészek foglalkoztak a párt művészi propagandájával, illetve vállalták a napi politikai feladatok ellátását. Náluk készültek a jelszó-sablonok, kisplakátok, illegális röpcédulák, Vörös Segély-címlapok, szakszervezeti újságok címlapjai. Egyrészt ez a tevékenység, másrészt Lukács György „Tendencia vagy pártosság" című írása volt az a robbanó gyutacs, amelytől ismételten fellángoltak a csoport viták..."

A viták valóban mindennaposak voltak, hiszen a csoport politikailag egységes volt ugyan, de a művészetről vallott felfogásában, stílusában, kifejezési formák, törekvések tekintetében annál kevésbé. Roxi mégis nagyon jól érezte magát ebben a közegben. Hogy miért, arról ismét Oelmacher Anna igazít el egy másik tanulmányában:

„Mint a csoport egyetlen szatirikus rajzolója, különleges helyzetben dolgozhatott fürge műfajában a többségükben proletkult-os (akkor az helyénvaló volt) festők és szobrászok között. Talán nem mindenki fogta fel azonnal rajzainak élét, bár nem humorral dolgozott, hanem proporcionális túlzásokkal, sőt önkényes torzításokkal. Ezek azonban a lényeget sűrítették s csaknem minden munkája ostorként csattant az uralkodó osztály egy-egy jellegzetes alakján. Rajzait a legritkábban datálta, így hát részben a rajzi megjelenítése, másrészt az egyre élesebb ítélete ad némi támpontot a rajzok keletkezésére. Polgár-pukkasztó rajzain, a kispolgár ciklus darabjain, mint „A ligetben", „Egy műpártoló", „Szép öregkor", még Georg Grosz vonalai és típusai kísértenek, de már a „Műélvezet", a „Felülről" s nem utolsó sorban a „Kirakat" dagadt-disznó figurája – mintha az üveg mögött mosolygó malac tükörképe lenne – már nyersebben, félreérthetetlenül a burzsoá osztálygőg, a birtokon belüliség lemeztelenítése. (...) Ám ellágyul az éles tollú rajzoló és részletező lesz a szegények szeretetében..."

1939–41 között több ízben is sikeresen szerepelt a csoport kiállításain, s „Kirakat" címmel szatirikus kötete is megjelent az „Unitas" gondozásában. Amikor kitört a Szovjetunió elleni háború, Roxi még szenvedélyesebben fordult szembe a népveszejtő hatalommal. Erről az időszakáról tanúskodik a „Szolgálati időm emlékére", a „Horthy-őrmester", „A haza védői" című rajzai.

1942-ben szervezője, résztvevője volt a „Szabadság és nép" című, híres kiállításnak, amelyet a Vasas Szakszervezetben rendeztek. A freskótervekből és grafikákból álló tárlat megnyitásával egyidőben jelent meg a „18 művész 48 rajza" című album, ugyancsak Roxi közreműködésével. A kiállítást – mint ismeretes – három nap múlva a rendőrség bezáratta, a kiadványok hozzáférhető részét elkobozta, a többi albumot viszont művészünk elrejtette, és terjesztette is.

Nem sokáig, mert behívták munkaszolgálatra, és Ukrajnába hurcolták. Azok közé került hát, akikről parancsnokaik még itthon kimondták az ítéletet, a hóhér cinikus nyíltságával: egyetlen egynek sem szabad élve hazakerülnie közülük. A keretlegények is csak akkor térhetnek vissza, ha már megszabadultak tőlük. Radnóti Miklós, a mártír költő róluk írta emlékezetes sorait: „Volt, ahová lepecsételt marhakocsikban utaztak, dermedten, s fegyvertelen álltak az aknamezőkön..."

Ránki (Roxi) József túlélte a túlélhetetlent. Egy-

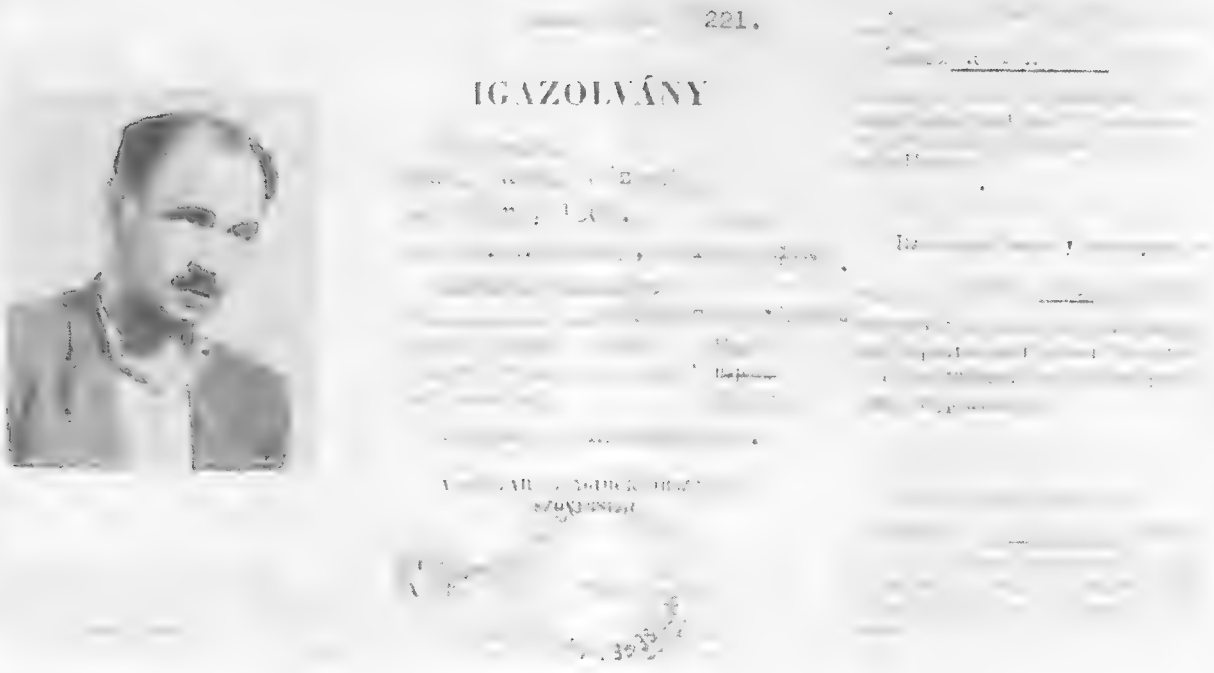

Újságírói-igazolványa

sége, amelyben szolgált, a visszavonulás során 1944 őszén hazai földre lépett. Roxi azonnal „lemaradt alakulatától", regénybe illő kalandok során át eljutott a szovjet csapatokhoz, majd az ő segítségükkel alapította meg és szerkesztette egy ideig Orosházán az immár legális Magyar Kommunista Párt első vidéki napilapját „Népakarat" címmel. Nem volt ez valami nagy példányszámú újság; ma már múzeális ritkaságnak számít egy-egy lapja is, de a felszabadítók által propagandamunkával megbízott Roxi lelkesen szerkesztette, tördelte, vezércikket, tudósítást, napi híreket írt bele, s maga hordta ki a friss példányokat a környék falvaiba. Érezte, tudta: missziót teljesít, s gyönyörűségét lelte abban, hogy szabadon dolgozhat, terjesztheti szocialista világnézetét.

Orosházi tartózkodása nem tartott sokáig. A főváros felszabadulása után Budapestre került, a Közlekedési Minisztérium sajtóosztályára, majd 1946-ban Szombathelyre küldték, hogy szerkessze a párt itteni lapját, a Szabad Vasmegyét. Az ország egyik legromosabb városába került, ahol nemcsak az üzemek, középületek, lakóházak váltak semmivé a háború során, hanem a fejekben, szívekben is eltakarításra vártak még a régi rend ideológiájának törmelékei. A daliás alkatú, megnyerő modorú, okosan érvelő és megalkuvást nem ismerő kommunista főszerkesztő mégis nagyon rövid idő alatt rokonszenvet vívott ki magának, megbecsülést lapjának és azon keresztül az egyre inkább magára találó Kommunista Pártnak. Cselekvésre buzdított, alkotásra serkentett, sürgette a háborús bűnösök felelősségre vonását, szervezte a megye kuturális, irodalmi, művészeti életét, megszerezte – legalább részben – képzőművészeti alkotó műhelynek a zsennyei kastélyt, mely napjainkban is művésztelep.

Alkotói világa is jellemző változáson esett át

Roxi karikatúra: Értelmiség, na induljunk el már valamerre! (1945)

ebben az időben. A korábban keserűnek, humortalannak, gyilkos módon gúnyolódónak ismert Roxi a felszabadulás után megtanult jóízűen nevetni és nevettetni. Tollát néha még mindig vitriolba mártotta ugyan, de már a „birtokon belül" levő kommunista patrióta aspektusából hadakozott. Találóan jegyzi meg erről az időszakról Oelmacher Anna említett tanulmánya: „Az évszázadok küzdelmei után és a szovjet fegyverek segítségével elnyert szabadság tiszta levegőjében hápogó, kapkodó, karmoló ellenséget már nevetségesnek látta és ábrázolta. Százmillió igazságával szemben s a hatalomra jutott magyar munkásosztály erejével szemben a pesti tőzsdés, vagy feketéző, a kulák súgása-búgása: „Legalább mi, régiek tartsunk össze", „Ez a világ nem a mi világunk" stb. valóban komikus. Ezek a rajzok nevetségességgel ölnek . . ."

A körülmények hatására mind egyértelműbben újságíróvá vált Ránki (Roxi) József, noha a művészetének gerincét alkotó szatirikus rajzban is akkor teljesedhetett volna ki igazán. Egyéni ambícióit félretéve ment, ahova a párt küldte, vagy ahova a párt nevében szóló funkcionáriusok vezényelték. 1948-ban, kétévi felejthetetlen munka, küzdelem után a Szabad Vasmegye főszerkesztőjét az Országos Tervhivatal sajtóosztályára hívták dolgozni. Nem sokkal később már a „Magyar Nemzet"-et szerkesztette, majd 1951-ben a „Független Magyarország" főszerkesztője lett. 1952-ben már a Kultúrkapcsolatok Intézetének osztályvezetői székében feszengett, mert lapját időközben megszüntették. Már korábban is „értésére adták" lépten-nyomon, hogy nem túlzottan tartanak igényt szolgálataira. A hihetetlen munkabírású Roxi ekkor veszítette el életkedvét, s özvegye visszaemlékezése szerint már csupán a család és a szűkebb baráti kör kedvéért rajzolgatott. 1953-ban szívroham végzett vele, teljesen váratlanul.

„Ránki (Roxi) József életműve egy darab történelem, egy negyedszázad magyar és azon belül a munkásmozgalom története – írja Oelmacher Anna. – Látószöge élesre állított, torzításra céltudatos, előre megfontolt és találó. Rajzstílusa – a hatások levetkőzése után – kialakult, egyéni, senkiével össze nem téveszthető. Velejéig szocialista ember és művész volt, minden helyzetben helytálló . . ."

Forrásanyag:

- Oelmacher Anna: A szocialista képzőművészet nyomában. Budapest, 1975. Kossuth.
- Oelmacher Anna: Roxi Ránki József. Bevezető tanulmány a Vas megyei múzeumok katalógusainak 46. számában.
- Művészeti Lexikon Roxi Ránki József címszava.
- A művész özvegyének visszaemlékezései személyes közlése alapján, illetve az MSZMP Vas megyei Bizottságának Archívumában.

REISMANN JÁNOS

(Szombathely, 1905. július 8. — Budapest, 1976. május 2.)

Művészről lévén szó, az anyakönyvi kivonat helyett idézzünk verset Reismann János és Weöres Sándor Savaria földjén című albumából:

Barokk házak sora számos,
kis kápolnák tornya jámbor;
itt született Reismann János,
valamint én Weöres Sándor.
(Szombathely)

A költőtől hallottam először Reismann János szüleiről is, és bizony meglepődtem, amikor az egészségügyi kormányfőtanácsosi címet viselő dr. Reismann Adolf professzort, a szombathelyi Bábaképző Intézet egykori igazgatóját a szegények orvosaként említette. Weöres emlékezete nem színezte át a múltat, állítását azóta többen megismételték. A szociális gondolkodással és magatartással tehát már korán megismerkedhettek a Reismann gyerekek, de pályája indulásakor hősünk még álmában sem vélhette, hogy egykor majd a nemzetközi munkásmozgalom érdemes harcosaként emlegetik, tisztelik.

1905. július 8-án született, 1923-ban érettségizett a premontreiek főgimnáziumában. A numerus clausus miatt az egyetemre nem vették fel. Előbb a szombathelyi Lombard Bank gyakornoka, röviddel rá a pesti Continentál Vaskereskedelmi RT alkalmazottja, de aztán 1925 májusában Párizsba utazott, hogy szülői kívánságra és támogatással őszre már a Sorbonne jogi fakultásának hallgatója legyen.

Hát nem lett az, még a beiratkozásig sem jutott. Magához ölelte őt a Montparnasse éjjel—nappal zsibongó, színes forgataga: a költők és festők, a világ minden részéről összesereglő diákság, a bohémek és a körülöttük rajzó pillangók, a forradalmárok és száműzött anarchisták, a feltalálók és más világmegváltók városnegyede; a kávéházak, kis szállodák és műtermek világa. Az a megtermékenyítő zűrzavar, amelyben már évtizedek óta a nonkonformista modern művészet legszebb eredményei is születtek. S amikor eljött az első vizsgákról szóló beszámolás ideje, Reismann János vakmerő öntudattal és ünnepélyesen lemondott az otthoni támogatásról. Merész ötlettel felcsapott Peter Powell amerikai fényképész munkatársául. Egyezségüket követően sürgősen megérdeklődte, hogy a negatívokat milyen sorrendben is kell az előhívóba, vízbe, fixáló oldatba mártani, merthogy ez ideig még fényképezőgép sem volt a kezében. Azt még Rotonde- és Dome-beli barátai sem nagyon sejtették, hogy a Jockey-bárban áttáncolt éjszakák, ricsajos hajnalok után ő néha Hegelt, Marxot és Lenint olvas. Szeretett élni: ezért érdekelte is az élet.

Párizsban már kipróbálta az önállóságot is (igaz: kölcsönkért géppel barátai sötétkamrájában dolgozhatott csak), aztán 1927 márciusában a legismertebb berlini fotóműterem tulajdonosának meghívására Berlinbe költözött. Önálló feladatot nem kapván, csakhamar Alex Strasser filmoperatőr munkatársa lett. Ekkor vásárolta élete első Leicáját is. Édesapja kívánságának tett eleget, amikor Münchenben elvégezte a Bayerische Staatslehranstalt für Lichtbildwesen operatőri évfolyamát. (Az első év – a fotó szak – kijárása alól mentesítést kapott.) A filmiparban mégsem tudott elhelyezkedni, ezért fényképekkel illusztrált cikkeket írt a Filmtechnik, Filmkunst, Film für Alle című szaklapoknak, illusztrációkat és divatképeket készített képeslapok számára.

Döbbenetes élménye az 1929. évi berlini május elseje. A felsőbbség nem engedélyezte a hagyományos felvonulást, mire a munkások elhatározták, hogy kisebb csoportokban sétákat rendeznek a munkáskerületekben. Reismann riportútra indult, s egy átjáróban szaladó, menekülő munkásokkal találta magát szembe. Ő az okra volt kíváncsi. Tovább ment, amíg egy rendőrségi gumibot fültövön találta. Emlékiratában így számol be a továbbiakról:

„Mikor kissé magamhoz tértem, csatlakoztam a velem együtt futó férfiak egy kisebb csoportjához, akik a helyi topográfiával jobban tisztában voltak, és így sikerült kijutnom az utcára. Egész nap talpon voltam, késő éjszakáig jártam egyik munkáskerületből a másikba. Lapakodtam, kapualjakban húztam meg magam, és ha más nem volt hátra: szaladtam.

Megrendítő jelenetek tanúja voltam. Sohasem fogom elfelejteni annak a szegény, öreg, ösztövér férfinek az arckifejezését, akinek a gumibot összetörte a szemüvegét. Nem látott semmit, éppen az ellenkező irányba futott, neki a csapat zsarunak, azok nekiestek és csépelték, ő pedig sovány karjaival gyámoltalanul védte a fejét. Már véresre verve feküdt az úton, de a rend csizmás őreitől még mindig kapott néhány rúgást. Vagy: a Karlstadt-áruházzal szemközt összeszaladt néhány férfi, akik a rendőrök elől menekültek. Körülnéztek, majd óvatosan, félve megpróbáltak átmenni a tér túlsó oldalára, amikor eldördült a rendőrsortűz. A kis csoportból hárman a földön maradtak, a többiek elrohantak, néhányan azonban visszafordultak, hogy segítsék a sebesülteket. És ekkor eldördült a második sortűz... Félreeső kapualjban húztam meg magam. Mellettem egy öreg munkásasszony zokogott, egész testében remegett.

– Fiatalúr, érti ezt? Gyilkolnak minket, és a rendőrfőnök szociáldemokrata, a Zörrgiebel. Az adta a parancsot! Gyilkolnak, kegyetlenebbül, mint a császár alatt, pedig szocialista kormányunk van."

Ez a fotóriport nem készült el. Nemcsak a hidegvér, a géppel való tökéletes összeforrtság hiányzott még, de oka az is, hogy a szemlélőből – szinte észrevétlen – résztvevő lett.

Berlinben ismerkedett meg Robert Capával (1913–1954), a magyar származású amerikai fotóriporterrel, aki később, az 1936-os spanyol polgárháborúban, a köztársaságiak oldalán készítette kitűnő képes tudósításait, utóbb pedig háborúellenes állásfoglalását hirdető harctéri képeivel vált világhírűvé.

A harcos politikai színház egyik megteremtője – Erwin Piscator (1893–1966) – 1927-ben szervezte meg saját együttesét. Expresszív rendezői módszerei közé tartozott a fotók, fotómontázsok, filmbetétek alkalmazása is. Társulatában Reismann előbb a konstruktivista díszletépítő Moholy-Nagy Lászlóval (1895–1946), azt követően John Heartfielddel (1891–1968), magával a fotómontázs feltalálójával dolgozott együtt. Heartfield montázskompozícióinak százai a Német Kommunista Párt plakátjaiként vagy a munkássajtó illusztrációiként akkor már világszerte ismertek voltak.

Politikai tapasztalatai, valamint szellemi-művészi környezetének eszmei törekvései terelték arra az útra, amely a Német Kommunista Párt milliós példányszámú képes hetilapjához, az Arbeiter Illustrierte Zeitunghoz vezette. A munkásélet hétköznapjait avagy az öreg és elbocsátott magán-

alkalmazott elnyomorodásának történetét saját szövegével kísért, elismerést arató fotósorozatokban dolgozta fel. Önállósodási törekvése mégis erősebbnek bizonyult: két társával megalapította az U. R. F. Reklámkollektívát. Vállalkozásuk sikeres, áradnak a megrendelések, egész seregnyi lap grafikai tervezésére, kiállítására volt már megbízásuk, ám neki egyre inkább nehezére esett kiszolgálni elenszenves politikusokat, konfúzus tőkés szövetségeket. Szökését – Ferenc bátyja anyagi támogatásával – módszeresen előkészítette.

John Heartfieldnak 1931 januárjában a moszkvai Dom Hudozsnyikovban volt kiállítása, és ő barátja után utazott. A Szojuzfotó nyomban leszerződtette, az UdSSR Konstruktion pedig egy különszám anyagának összeállítására kiküldte a gigantikus szibériai építkezésre, Kuznyecksztrojba. Soha még ekkora lelkesedéssel nem dolgozott. Lenyűgözte a kohók, martinművek, vegyi kombinátok monumentalitása; de ennél is jobban megragadta az építők jókedve: énekeltek munkába menet és munkából jövet, esténként harmonikaszóra, nemezcsizmában, a keményre fagyott havon járták népi táncaikat.

Az Altáj hegység érclelőhelyeire nem is a kiküldetés, hanem saját felfedező kedve szólította. A szibériai táj varázsát, a medvesonka és a mézből égetett pálinka ízeit, új barátságok melegét hozta magával, amikor több mint kétezer negatívjával visszatért Moszkvába. Pedig –40 C° alatt már kameráinak zárjai is engedetlenkedtek.

Mert Moszkvában kénytelen volt megismerni a a már Lenin által is kárhoztatott, a Majakovszkij-versekben is tollhegyre tűzött „önagyonülésezőket" és más bürokratákat (Szója Intézet), inkább újra az Arbeiter Illustrierte Zeitungnak dolgozott. Hitler hatalomra jutása után a Komintern Nemzetközi Munkás Segély nevű szerve Prágában jelentette meg a lapot. Voltak felvételei – a két vicsugai sztahanovista szövőlányról vagy a töltés élén az égre ágaskodó harakocsiról – amelyek bejárták a világsajtót. Embert próbáló feladat volt számára kamerákkal és állvánnyal, gyalog és lóháton végigkövetni a hadgyakorlatokat a határtalan orosz mezőkön. Reismann János tudta, hogy világtörténelmi folyamat tanúja és tanúsítója.

Felesége, Busse Sylta (ma neves színházi jelmeztervező és szakíró Augsburgban), követte férjét Moszkvába. Ugyanakkor Reismann János fenntartotta kapcsolatait nyugat-európai barátaival és családjával is. Ez utóbbi nyilván nem kerülhette el a rendőrség figyelmét, márcsak azért sem, mert amióta a kommunista szervezkedésért egyszer már bebörtönzött Szász Bélát elüldözték Szombathelyről, dr. Reismann Ferenc lett az értelmiségi körök kommunista szimpatizánsainak vezető egyénisége. A rendőrségi jelentések szerint a fővárosi pártszervekkel is volt kapcsolata.

A szombathelyi kapitányság 1933. március 30-án közölte a M. Kir. Rendőrség Politikai Rendészeti Osztályával:

„Nagy Jenő rendőr s. fogalmazó jelenti, hogy rövid időre megszerezték és lefényképezték Reismann Marian dr. Reiesmann Ferenc ügyvédhez írott levelét. Ebben dr. Scherchen Hermann karmesterről ír (f. hó 28-án a Hubermann zenekart vezényelte a Vigadóban), akivel sokat emlegették Syltát. Reismann János felesége Busse Sylta (1906. Westerland Sylt). Scherchent figyelni kell. Bizonyára van kapcsolata Oroszországgal.

Dr. Reismann Ferenc 1904-ben született. Megfigyelés alatt áll. A szombathelyi intellektuelek kommunista alapon való szervezésén működik."

A feladó és a címzett ugyanaz, kelt 1934. március 10-én:

„Dr. Reismann Ferenc testvére, Reismann János, aki 1924 óta állandóan Oroszországban tartózkodik, hivatalos kiküldetésben megfordult Berlinben és Prágában, és jelenleg Bécsben tartózkodik. Szovjet szolgálatban áll, propagandafilmeket készít a szovjet állam számára. Rohoncon akar találkoznni Reismann Ferenccel. Febr. 18-án Prágában találkoztak. Apja útlevelet akar szerezni számára . . ."

Reismann Mariantól tudjuk: Reismann professzor mindezek ellenére megszerezte az útlevelet, hogy két fia határainkon túl találkozhasson.

A bizalmatlanság jelei Moszkvában is egyre

szembeszökőbbek lettek. 1938 februárjában nem hosszabbították meg Reismannék tartózkodási engedélyét. Még negatívjai jelentékeny részét sem vihette magával Párizsba. Ott a Regardsnak és más francia lapoknak (Vogue, Paris-Match) dolgozott a fasiszta megszállásig. E nehéz évek eseményeihez a régi jóbarátot, Picasso házi fotografusát, Brassait idézzük tanúként:

„1942-től kezdve a Bulletin d' Informationnak, a föld alá szorult Francia Kommunista Párt illegális hetilapjának volt egyik szerkesztője. A rue du Faubourg Saint-Jacqueson – abban az épületben, ahol ma is lakom –, egy hetedik emeleti kis manzardszobában hallgatta és jegyezte – a zavarások ellenére – az orosz és angol rádió adásait. Egyszer azt a megbízást kapta, hogy egy vasárnapi napon a rue du Commerce-en, Párizsnak ezen a forgalmas utcáján, tíz bajtársával kis vörös zászlókat tűzzön a fákra, és a megszállók elleni harcra buzdító röpcédulákat szórjon szét a tömegben. Még meglehetősen feldúlt állapotban számolt be a bravúros akcióról. A sors iróniája, hogy a németekkel sohasem gyűlt meg a baja, mindig csak a párttal, amelyet minden erejével szolgált. Fiatal ellenállók tartóztatták le Párizs felszabadulásának első napján, minthogy gyanús kéziratokat találtak a szobájában. Reismann ugyanis németül írta le a rádión vett híreket, minthogy ezen a nyelven jobban tudott, mint franciául; barátai ezeket a híreket fordították aztán le a Bulletin számára. Azzal gyanúsították, hogy német ügynök, és egy pincébe zárták: agyon akarták lőni. Ezekben a drámai napokban olykor ítélet nélkül, meggondolatlanul, indokolatlanul elsült egy-egy puska. S a balszerencse teteje: nem sokkal azután, hogy szabadon engedték, az ellenállók egy másik csoportja fogta el újra."

Feleségét élete kockáztatásával szabadította ki a halálba indítottak táborából. (Busse Sylta a háború után évekig gyógykezelésre szorult, s a távollétben házasságuk felbomlott ugyan, de barátságuk soha nem szűnt meg.)

Noha Brassai nem említette, tudjuk, hogy utolsó és legkedvesebb fényképezőgépét, Leicáját adta el akkor, amikor a Bulletin előállításához sokszorosító berendezést kellett vásárolniok. Párizs felszabadulása után is hű maradt a laphoz, az FKP megbízásából hetente háromszor megjelenő könyomatossá fejlesztette és szerkesztette egészen 1944 végéig, amikor is az első magyar pártcsoporttal Olaszországon és Jugoszlávián keresztül hazaindult.

Reismann János 1929 óta szimpatizánsa volt a Német Kommunista Pártnak: részt vett gyűlésein, felvonulásain; szóban, írásban és képben terjesztette annak ideológiáját. 1934-ben, Moszkvában, a ZK Mezsrabpom pártszervezet szimpatizáns csoportjának tagja; 1938-ban, Párizsban, a német emigránsok antifasiszta köréhez csatlakozott. Még 1940-ben, azonnal a német megszállás után, a Francia Kommunista Párt XV. kerületi szerveivel együttműködve részt vett az illegális l' Humanité sokszorosításában és terjesztésében. Hivatalosan mégiscsak az ellenállási akciók kellős közepén, 1942-ben lett párttag. Az FKP igazolta át 1945-ben az MKP-be.

Itthon a felszabadító szovjet csapatok nyomában járt Szegeden, Debrecenen át Budapestig. Ott előbb a Szabadság, röviddel rá a Szabad Nép külpolitikai munkatársa lett. 1945 áprilisában Vas megyébe küldték pártszervező munkára. Csuk Ferencné forrásfeltáró tanulmányából tudjuk, hogy az MKP szombathelyi szervezete 1945. április 9-én alakult meg, s a kilenc tagú vezetőségben Reismann János volt a kulturális felelős és a propagandista. Ezen a napon jelent meg a Szabad Vasmegye első száma is. A lapot kezdetben szerkesztő bizottság jegyezte, első felelős szerkesztője (1945. április 22-től május 8-ig) Reismann János volt.

A fővárosba visszatérve fotóriportokat készített a Szabad Nép képes melléklete számára, majd 1945 októberében a hetente megjelenő Jövendőhöz került. Még ez év decemberében Franciaországba utazott tudósítónak. 1948 januárjától a Párizsi Magyar Követség Sajtóirodájának munkatársa, 1949 májusától a Sajtóiroda vezetője és a követség kultúrattaséja.

Riport-úton a Szovjetunióban

Mozgalmas és termékeny évek ezek. Fényképeit a Life és a Picture Post közli, Capával és Chimmel Párizsban, Rómában, Grenoble-ban rendez kiállítást. 1947-ben a Les Éditions du Chéne Pierre Courtade előszavával jelenteti meg első albumát, a Szovjetunióban készített felvételek gyűjteményét, Images de Russie címmel. Itthon a Népi kollégisták (Cserépfalvi, 1948) című kötetét tette közzé. Ennek szövegét Mágori Varga Erzsébet írta, s csakhamar kézbe vehette a könyv francia nyelvű változatát is (Jeunesse sans Uniforme). Közben a Szajna-parti fák költészete ragadta meg. A sorozathoz Jean Cocteau ígért szöveget. Capa a Magnumba, a legkiemelkedőbb haladó fotósok kis létszámú, de nagy tekintélyű körébe hívta . . .

1949 szeptemberében szabadságát töltötte itthon, amikor a Rajk-per kapcsán, Mód Péter csoportjának tagjaként letartóztatták és koholt vádak alapján életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. (Mód Péterrel valóban együttműködött – a fasisztáktól megszállt Párizsban, az FKP ellenállási mozgalmában.)

1954 szeptemberében bírói úton rehabilitálták. Ennek az időszaknak a politikai ellentmondásosságára is utal az a tény, hogy szabadulását követően a KEB nyomban kizárta a pártból, állítván, hogy a valótlanságokat tartalmazó és a saját sorsát is eldöntő jegyzőkönyv aláírása miatt osztályhűsége és tántoríthatatlansága nem szavatolható. Reismann János többször megismételt – s volt, hogy válasz nélkül hagyott – kérésére, végül 1962 júliusában az MSZMP KB a párttagok sorába őt visszavette, párttagságát 1942-től elismerte.

Néhány hónapra kiszabadulása után, a Béke és Szabadság fotóriportereként Ruffy Péterrel megfordult Nagysimonyiban is, akkor folyt ott a téesz-szervezés. Későbbi írásában Ruffy jellemző adalékkal szolgál társa munkamódszerére. Reismann János 102 kidolgozott képet adott le a riporthoz, holott tudta, hogy a lap csak néhányat közöl majd, de nem hagyott ki egyetlen jellegze-

Jellegezetes Reismann-fotó a Szovjetunióból

tes taglejtést, elkapta az indulatok vonulását az arcokon, átérezte a falu sorsdöntő napjának minden mozzananát . . .

1957-ben az Érdekes Újság Jugoszláviába és az NSZK-ba küldte riportútra. Közben – a hazai felettes szervek engedélyével – fotóalbumot készített nyugatnémet kiadók számára. Carlo Levi szövegével jelent meg 1959-ben a stuttgarti Belser Verlag gondozásában Italien című kötete, s rá egy évre az olasz és az amerikai kiadás. A világ csodálkozott, de leginkább maguk az olaszok, mert a klasszikus emlékek és idegenforgalmi látványosságok kulisszái mögött Reismann János egy másik Itáliát talált meg: a mai kisemberek gondokkal és feszültségekkel terhes Olaszországát. Hasonló elismerés fogadta az ugyancsak Carlo Levi írói közreműködésével összeállított Szardíniai útinaplót (Aller Honig geth zu Ende, 1963) is.

Itthon még dolgozott a Képes Magyarország, a Hungarian Foreign Trade szerkesztőségében, s a Tükör főmunkatársaként ment nyugdíjba 1964-ben. Közben már elindította hazai fotóalbumainak nagyszerű sorozatát: a Balaton (1962) Illyés Gyula, a Kincses Baranya (1963) Örsi Ferenc, a Savaria földjén (1967) Dobozy Imre és Weöres Sándor, a Budapesti változatok (1971) Csurka István, a Bakony (1973) Simon István írói-költői hozzájárulásával készült. Pethő Tibor szövegével kiadott egy újabb gyűjteményt is a Szovjetunióról A Balti-tengertől a Bajkál-tóig (1964) címmel. Író és költő barátairól készített portréi az Erki Edit szerkesztette Látogatóban című interjúkötetnek adtak egy másfajta mélységet is. Kiállításainak sorából – beismerve elfogultságunkat – csak a szombathelyi Savaria Múzeum 1965 augusztusában megnyitott tárlatát emeljük ki.

Tele van élet- és munkakedvvel. Számára a legtisztább öröm: jó barátok okosan vidám társaságában járni a változó világot és figyelni a reménység, a jövő jeleire. Ez, mégegyszer, megadatott neki. S könyvesfalán nemcsak az életmű vált egyre teljesebbé, ott sorakoztak már a bizalom és a megbecsülés jelei is. Hatvanadik születésnapján a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntette ki kormányzatunk. 1967. áprilisában a Szocialista Hazáért Érdemrend tulajdonosa lett. 1970-ben vette át a Felszabadulási Emlékérmet. 1971 óta érdemes művész, 1975-től a Magyar Népköztársaság kiváló művésze.

S az a szörnyű öt év? „Öt év az semmi, ha az ember olyan szerencsés, hogy kibírja. Nem volt bennem keserűség, amikor kiengedtek a négy fal közül: közelebb kerültem sok mindenhez, az emberekhez, a világtörténelemhez –, gazdagabb lettem. Nem vagyok csalódott ember . . ." – idézzük Brassai előszavából a jó barátnak mondott szavakat, s a tanúságtevők számát tetszőlegesen gyarapíthatnánk. A szellem következetes, kitart felismert igazsága mellett; a bölcsesség együtt jár a belátással, és kész – tanulságot formálva abból – jóváírni minden szenvedést; de a test nem tud felejteni. Reismann János idegein újra végigborzongtak az elszenvedett kínok, kezdte elveszíteni a szóalkotás képességét, s úgy érezte, a falak ismét áthatolhatatlanná, mozdíthatatlanná válnak körüle. Szörnyű vég jutott osztályrészéül: 1976. május 2-án hunyt el.

Milyen ember, milyen művész, milyen kommunista volt? (Ez, ugye, egyetlen kérdés.)

A Szovjetszkoje Foto 1936-ban így méltatta munkásságát: „riportjai . . . a szocializmus építése heroikus korszakának értékes, érvényes, időtálló dokumentumai maradnak. – Reismann kerül, megvet minden »rendezgetést«, »szépítgetést«; tudja és szereti az élet gyors, izgalmas sodrát követni. Kiváló érzéke van azoknak a »véletleneknek« a rögzítéséhez, amelyek elgondolkoztatók és sok-sok mindent feltárnak."

Brassai úgy véli, hogy Reismann „a valóság kimeríthetetlen gazdagságából nem önmagukban szép képeket akar(t) meríteni, hanem olyan fotókat, amelyek az embert a maga környezetében, családjában, szakmájában, a tájban – teljes világában örökítik meg."

A fentieket filozofikusabban összegezi a Süddeutsche Zeitung (München, 1959) kritikusa: „képei a lét szimbólumaivá válnak."

Önéletrajzi írása lehetővé teszi számunkra, hogy

bepillantsunk Reismann Jánosnak azokba a legbensőbb szakmai titkaiba, amelyekről a fényképészeti szakmunkák vajmi keveset tudnak. Az 1930-as években és a szovjet földnek az előző esztendőben még éhínség sújtotta vidékén járunk. Ő a falu legszegényebb portájára irányíttatta magát.

S a falu legszegényebb asszonya nem panaszkodott, hanem a régi, a kilátástalan nyomorúságot emlegette. Hiszen saját fedelük alatt élnek már, nemcsak a kenyerük van meg, de még varrógépet is tudtak venni, s akármilyen keményen is kell megdolgozniok a megélhetésért, azt biztosan tudja, hogy a gyermekeiknek már könnyebb élete lesz.

Reismann János emlékiratának ez a szakasza ódai dicsfénnyel övezi az egyszerű szovjet asszonyt, akit nem durvított el nehéz sorsa. Ereje, fáradhatatlansága, nyugodt méltósága, halk bizakodása, asszonyi és anyai megértése, élénk intelligenciája szemében a női szépség megtestesítőjévé tette őt.

A faluból távozva már feltűnt a távolban Zaporozsje gigantikus ipari kombinátja, s Reismann Jánost még mindig a parasztasszony sorsa, emberi nagyszerűsége foglalkoztatta.

– Reménység kell az embernek – zárta le töprengéseit szekeresgazdája.

Forrásanyag:

- MSZMP KB P. I. Archív. (Rendőrségi jelentések.))
- MSZMP Budapest VIII. kerületi Pártbizottsága. (Önéletrajz.)
- REISMANN János német nyelvű önéletrajzi írása az 1925-től 1938-ig terejdő évekről. (Reismann Marian tulajdona, Bp.)
- REISMANN János munkássága. ⟨Fotóalbum.⟩ Bev. Brassai. Bp. 1970, Corvina. 15 p. 34 t.
- REISMANN János fotóművész kiállítása. 1965. aug.–okt. (Katalógus.) Közreadja a szombathelyi Savaria Múzeum. Bp. 1965, Kossuth ny. 4 lev.
- BODRI Ferenc: Budapesti változatok. ⟨Könyvismertetés.⟩ = Fotóművészet, 1972. 15. évf. 2. sz. 48–50. p.
- CSATÁR Imre: Tanúvallomás a Bakonyról. ⟨Könyvismertetés.⟩ = Magyar Nemzet, 1974. 30. évf. jan. 27. 22. sz. 13. p.
- CSUK Ferencné: Pártszervező munka és a helyi pártszervezetek kiépülése Vas megyében. = Vasi Propagandista, 1977. 4. évf. 2 .sz. 87–107. p.
- FRANK János: Reismann Jánosnál. = Élet és Irodalom, 1967. 11. évf. júl. 22. 29. sz. 8. p.
- RUFFY Péter: Meghalt Reismann János (1905–1976.) = Magyar Nemzet, 1976. 32. évf. máj. 4. 104. sz. 4. p.
- SIMON István: A Bakony. Reismann János fotóművész veszprémi kiállítása. = Magyar Nemzet, 1973. 29. évf. márc. 15. 71. sz. 13. p.
- TAMÁS István: Reismann János Bakonya. ⟨Könyvismertetés.⟩ = Népszabadság, 1974. 32. évf. febr. 13. 36. sz. 7. p.
- ZENTAI Pál: Költészet képekben. = Vas Népe, 1967. 12. évf. máj. 21. 118. sz. 7. p.
- ⟨–⟩: Reismann János. Nekrológ. = Fotó, 1976. 23. évf. júl. 7. sz. 322. p.

I. évfolyam. 1. szám. Ára 60 fillér. 1945 április 9. — Hétfő.

SZABAD VASMEGYE

Megjelenik mindennap, vasárnap kivételével

Demokratikus napilap
Kiadja: a Sajtóbizottság

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szombathely, Kossuth Lajos u. 5.

Egyre szűkül a gyűrű Németország körül

Köszöntjük felszabaditóinkat!

Több mint 25 éves elnyomás után ez az első alkalom, hogy Szombathelyen és Vasmegyében szabad, őszinte magyar szó jelenhetik meg.

A legyőzhetetlen, a hősies Vörös Hadsereg ellenállhatatlanul és feltartóztathatatlanul váltja valóra nagy vezére, **Sztalin marsall parancsát**: a fasiszta fenevadat a saját barlangjában semmisíti meg.

A Vörös Hadsereg a világtörténelemben eddig páratlan győzedelmeinek sorozatában nemcsak tönkreverte a magát legyőzhetetlennek hirdetett német katonai gépezetet, hanem felszabadította a gyalázatos és szörnyű náci-iga alatt sínylődő népeket. Hogy ma ugyanazokon a gépeken, amelyeken ezelőtt 25 évvel egy Lingauer Albin kezdte meg a magyarságot züllesztő, a magyar nevet szégyenbetipró fasiszta lázítását, amelyeken a Milotayék nyomtatták Hitler, Göbbels és talpnyalóik, Szálasi parancsára ocsmány és ostoba nyilas hazugságait, hogy ma ugyanazokon a gépeken 25 év óta először az igazság nyomódhatik, ezt elsősorban annak a dicső Vörös Hadseregnek köszönhetjük, amely áldozatokat nem kímélve, hozta végre nagyszerű történelmi hivatását.

Amikor ezt az első alkalmat arra használjuk fel, hogy hálánkat és köszönetünket nyilvánítjuk a nagy Szovjetunió hősi fiainak, akkor nemcsak a legelemibb kötelességünket teljesítjük, hanem annak a mély szeretetnek és csodálatnak adunk kifejezést, amelyet hazánk legjobb fiai sohasem szűntek meg adózni ama dicső szovjet-néppel szemben, amelyik 25 év óta az emberiség előharcosaként verejtékezik, küzd és vérzik egy szebb, egy az emberhez méltó jövőért.

Köszöntjük a Szovjetuniót és vezérét, a nagy Sztalin marsallt, köszöntjük szövetségeseit: az Egyesült Államokat, Nagybritanniát, Roosevelt elnököt és Churchill miniszterelnököt, köszöntjük eme nagy népek nagy fiait, akiket tartós, szilárd alapokon nyugvó, őszinte barátságban egyesít ama nemes, önzetlen célkitűzés, az emberiséget megszabadítani a leggaládabb, a legszörnyűbb ellenségétől, a fasizmustól és lehetővé tenni a hitler-német vadállatoktól feldúlt, romokba döntött Európa demokratikus alapokon való újjáépítését.

Köszöntjük Európa szabadságszerető népeit, amelyek a legnagyobb áldozatoktól sem riadtak vissza, az első pillanattól kezdve felvették a küzdelmet a német megszállók ellen, az évekig tartó nehéz küzdelmek során martak, gyengítették a Hitler-fenevadat és kivívták hazájuk függetlenségét. Köszöntjük Tito tábornagyot és az uj Jugoszláviát, amelyik az egész szabad világ csodálkozó elismerését váltotta ki, köszöntjük Görögországot és a nagy hagyományaihoz méltó francia népet. Köszöntjük Csehszlovákia, Lengyelország, Belgium, Dánia, Hollandia, Norvégia, Olaszország partizánjait, akik nem riadtak vissza az egyenlőtlen küzdelemtől, szembeszálltak a fasiszta kolosszussal és megmentették hazájuk becsületét.

De ugyanakkor büszke szívvel köszöntjük hazánk azon fiait is, akik ebben a 25 év óta mindenkivel megalkudó, gyászos és szégyenteljes urambátyámos, reakciós, korrupciós világban magasra hordták az igazi magyarság, a drága szabadság [illegible]

[illegible]

<hr>

1. számu Parancs

Mint Szombathely város katonai parancsnoka, a normális élet és rend fenntartása érdekében

Elrendelem:

1. Minden polgári hatóság folytassa kötelessége teljesítését.
2. Minden kereskedelmi — és ipar vállalat tulajdonosa folytassa tevékenységét. Az árak, élelmiszerek, stb. árai olyanok maradnak, amilyenek voltak a szovjet csapatok bevonulásáig. A szeszes italok árusítása további intézkedésig tilos.
3. A helyi hatóságok és a polgári lakosság minden eszközzel segítse elő az iskolák, kórházak, orvosi segélyhelyek és egyéb kulturális köznevelési intézmények és vállalatok szabályszerű működésének biztosítását.
4. Az istentiszteletek megtartásának a templomokban és imaházakban nincs akadálya.
5. A lakosság köteles a birtokában lévő fegyvert, lőszert, hadianyagot és egyéb katonai jellegű javakat és a rádiókészülékeket a katonai parancsnokságnak beszolgáltatni.
6. Minden raktár és raktárhelyiség, amely a német és magyar katonai hatóság tulajdonában volt, az összes benne található javakkal együtt, a szovjet-parancsnokság rendelkezése alá kerül.
7. Az utcai közlekedést 5[h]-tól 21[h] óráig engedélyezem.
8. Éljen kötelessége a város elöljárósága!

I. Katonai Parancsnok.

2. számu Parancs

Szombathely város katonai parancsnoka

a polgárság, a hatóságok, kereskedelmi és ipari vállalatok tudomására hozza, hogy a Szovjet Katonai Parancsnokság rendelete értelmében:

1. Magyarország területén a magyar pengőn kívül szabad forgalomban van a Szovjet Katonai Parancsnokság által kibocsátott pengő is.

A fent említett pénznemek árfolyama a következő:

Egy hadipengő egyenlő egy magyar pengővel.

2. Minden állampolgár, minden hatóság, ipari és kereskedelmi vállalat köteles ezeket a pénznemeket elfogadni, megtartva azokat az árakat, amelyek érvényesek voltak azon [illegible] a Vörös Hadsereg csapatai Magyarország területére léptek.

Aki ezeknek a pénznemeknek az elfogadását megtagadja, vagy elszámolásnál [illegible] árfolyamát csökkenti, vagy [illegible] árdrágítást követ el, [illegible] ... alá kerül.

I. Katonai Parancsnok.

Reismann János főszerkesztő első vezércikke lapjában

RICZINGER DEZSŐ

(Dörgicse, 1897. január 19. – Budapest, 1962. augusztus 28.)

Családja apai részről német származású volt – az 1650-es években telepedtek le Nyugat-Dunántúlon – (Ostffyasszonyfa, Kemenesszentmárton, Vönöck, Nemesdömölkön).

Anyja, Somogyi Eszter alsósági születésű volt, ahol apja, Riczinger Ignác másodtanítóként működött.

Apja több tankönyvével pályázati díjat nyert, a helyi papsággal azonban állandó összeütközésben állt, mivel a darwinizmust tanította. Az ateista tanító sehol sem maradhatott sokáig, így Alsóság, Dörgicse és Sopronbánfalvára kerülnek, majd büntetésből Lipótszentmiklósra helyezték, hogy az ottani szlovák és szepesi szász anyanyelvű gyerekeket magyarul tanítsa. E nehézségeket is leküzdötte – ő tanult meg németül.

Riczinger Dezső Dörgicsén született (akkor Felsődörgicse). Lipótszentmiklóson tanult, majd Rózsahegyen érettségizett. Tanulmányait nem folytathatta, – pedig a Budapesti Orvostudományi Egyetemre ösztöndíjat nyert, – mivel korosztályát behívták katonának.

A bécsújhelyi tisztiiskola gyorsított elvégzése után zászlósként került a keleti frontra, ahol hamarosan fogságba esik, Dauriába viszik. Fogolytársai voltak Sik Endre, Rákosi Mátyás, Hendl Ottó. A fogságból háromszor szökött Kínába, de mindig visszatért az ottani létbizonytalanság miatt. A fogság éveiben megtanult angolul, franciául és németül.

Amikor a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hulláma elérte a hadifogolytáborokat is, beállt a Vörös Hadseregbe. Majd, ekkor már orosz néven – 6 hónap alatt megtanult oroszul is – a CSEKA tagja lett. 1919-ben felvették az Oroszországi Szociáldemokrata (Bolsevik) Pártba.

Feladatul kapta a polgárháborúban az intervenciós hadseregek elleni harc megszervezését (zászlóaljparacsnoki beosztást ért el), és 1920–21-ben Omszkban Szibéria élelmiszerellátásának megszervezését a rablóbandák felszámolása útján.

Oroszországi tartózkodása alatt megnősült és mivel szüleiről semmilyen hírt sem kapott, feleségével együtt visszatért Magyarországra. Közben apját, – aki támogatta az Eperjesen megalakult Szlovák Tanácsköztársaságot – a megalakult Csehszlovák Köztársaság hatóságai kitoloncolták az országból. Szülei ismét Alsóságra kerültek és itt apját a Horthy kormányzat 50 éves korában kényszernyugdíjazta.

Riczinger Dezső Csehszlovákián keresztül érkezett Magyarországra. A volt hadifoglyok közül a tiszti tábor 150 tagja tett ellene feljelentést (ők nem vettek részt a forradalomban). Visszatérése után ezért a csóti hadifogoly-gyűjtőtáborba vitték

és ezalatt orosz feleségét, Verát kiutasították az országból.

Pere igen nagy port vert föl. Vámbéry Rusztem, az ismert haladó ügyvéd és jogfilozófus egyetemi tanár védte, ingyen. Perének érdekessége volt, hogy a fasiszta magyar bíróság csak azzal vádolta, hogy a Vörös Hadseregben harcolt, amikor Szovjetoroszország hadiállapotban volt Magyarországgal, mivel a párttagságot azonosnak tartották a vöröskatonasággal. A Kuria elé kerülve, Vámbéry mesteri érvvel érte el felmentését. (Az érv: vádat emelt a magyar állam ellen, mert 1920-ban lovakat adott el a szovjet államnak, mellyel így kimenítette a hűtlenség bűntettétl) A per következményeként nem kapott erkölcsi bizonyítványt (priusza volt), nem mehetett egyetemre sem. Rövid ideig Beled mellett volt tejcsarnokos, de a rendőrségi zaklatások és a megélhetési gondok miatt Budapestre költözött. Itt is meghatározatlan időre rendőri felügyelet alá helyezték, ezért semmilyen illegális kapcsolatot nem kezdeményezhetett hazai kommunistákkal, mert a nyomozók nyomában voltak, tehát lebuktatta volna őket. (Egyidőben hetenként 2–3 alkalommal be is kellett mennie a Főkapitányságra.)

Budapesten nem adta föl továbbtanulási tervét, és beiratkozott a Keleti Akadémiára, az egyetlen főiskolára, ahol nem számított a priusz. E két évet napi két zsemlyén vészelte át, mivel szülei nem tudták támogatni. Kereskedelmi számtant, bankügyletet tanult, kitüntetéssel végzett. Egy magánbank könyvelője lett, azonban rövidesen ismét munka nélkül maradt, mivel a bank az 1927-es válságban csődbe ment. A Franklin Társulat Könyvkiadó Vállalathoz (részvénytársaság volt) kerül, ahol nyelvtudását hasznosíthatta, majd rövidesen – ez a sors iróniája – az imakönyvosztály vezetője lett. 1930-ban nősült, felesége Horváth Klára a Franklin Társulat pénztárosa volt, zsidó származású, aki ekkor evangélikus vallásra tért át. Házasságukból 1936-ban egy lányuk, Zsuzsanna született.

Riczinger Dezsőt 1941-től folyamatosan többször behívták katonának, de kora miatt a Szovjetunióba nem került frontra, csak elszállásolásnál szolgált. Amikor a Szovjet Hadsereg eleérte a Kárpátokat, Jutasra rendelték, ahol zsidó munkaszolgálatosokat őrzött. Ezeknek az embereknek a megmentéséért mindent megtett, ami tőle telhető volt. Családja Celldömölkre költözött. Riczinger Dezső – mivel a katonaságtól megszökött – egy ideig Rácz (Reich) Imre (unokatestvére férje volt, így rokon) sághegyi pincéjében rejtőzködött. A nyilasoknál feljelentették, és így egy éjszaka elfogták, majd ezután két héttel akkor kilenc éves lányukat is Pápára vitték. Őt pár nap után hazaengedték, mivel a gyermekeket (4–5 ilyen ún. vegyesházasságból származó gyermek volt még ott) nem merték Ausztriába vinni, mivel nem volt elég kísérő csendőr. (A csendőrök nagy része már vagy kiment Nyugatra, vagy civilben öltözve bújkált.)

Riczinger Dezsőt a nyilasok Kőszegre vitték, ahol a hadbíróság jó védekezése eredményeképpen nem halálra, hanem életfogytiglani fegyházra ítélte. Majd az egész fegyházat útnak indították az osztrák határ felé. A kommunisták megszervezték a szökést – hamisított menetlevéllel 400 ember szökött meg. Riczinger Dezső Jugoszláviába vezette őket (így kikerülték a balatoni csatát) majd átvezette őket a fronton, a Szovjet Hadsereghez. Itt igazoló okmányt kaptak, hogy politikai fogolyként szöktek át, és hazagyalogoltak, – ő Celldömölkre. Ugyanakkor érkezett meg felesége, akit Szombathely mellett, egy erdőben szabadítottak fel a szovjet csapatok.

Celldömölkön azonnal munkához látott. Jó orosz nyelvtudása miatt előbb igazolnai kellett múltját (gyanakodtak rá, hogy kém!), majd amikor az egyik ott állomásozó gárdakapitány segítségével ez sikerült, felvette a kapcsolatot a szovjet városparancsnoksággal– és azonnal munkához látott.

Április 4-én a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének megbízottjai is megérkeztek Celldömölkre. Kovács Ferenc, Márkus Sándor, Poszpitz József, Wéber Árpád és velük egy Bokor nevezetű szervezett munkás, aki jól ismerte a helyi körülményeket.

Riczinger Dezső azonnal felvette velük a kap-

csolatot és az ő segítségükkel 1945. április 6-án – a megyében másodikként – megalakult az MKP celldömölki Szervezete. Titkárává Riczingert választották.

Szervezőmunkájuk során, április 21-én a pártszervezet már 180 taglétszámú lett és a pártvezetőséget 9 tagúra bővítették. Riczinger Dezső a pártvezetőséggel együtt hamarosan nagy tömegbázisra építhetett, melyet bizonyít a nagy pompával – szinte Celldömölk valamennyi lakosának bevonásával – szervett első szabad május 1-i felvonulás. Majd megszervezték a földosztást, ő lett a járási földosztó bizottság elnöke.

A párt megalakítása és szervezeti kiépítése után még 1945-ben családjával visszaköltözött Budapestre. Az akkori, és a későbbi Rákosi-féle személyi kultusz nem kedvezett a régi kommunistáknak, sem a szovjetoroszországi, sem az 1919-es harcosoknak. Riczinger Dezső mégis megtalálta azt a munkakört, ami tudása révén adódott – az első orosz nyelvleckéket ő írta, és lányát is bevonva adta elő a rádióban. Fordított, orosz nyelvtanfolyamokat tartott a Szabad Nép, a Honvédelmi Minisztérium, a Rádió és más intézmények számára. Műszaki fordító lett, és a Műszaki Fordító Irodában dolgozott.

1956-ban ismét tudta, hol a helye – az MSZMP megalakulása után azonnal kérte átigazolását.

Riczinger Dezsőt 1957-ben a Műszaki Fordító Iroda (MŰFI) párttitkárává választották. A munkásőrségnek is tagja volt. 1962-ben váratlanul halt meg.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. 1. sz. Tájékoztatója 1972. 61–63. old.
- Regős Zsuzsanna (leánya) Budapest, Dembinszky u. 48. visszaemlékezése.
- Rácz (Reich) Imréné (rokona) Celldömölk, Sági u. visszaemlékezése.

RÓZSA JÁNOS

(Szombathely, 1903. július 3. – 1944.)

Szombathelyen született 1903-ban. Apja Rózsa János napszámos, anyja Mándli Anna háztartásbeli. Elemi iskoláit Szombathelyen végezte. 1917. július 1-én nyomdász inasnak szegődött Pauly Károly nyomdatulajdonoshoz és 1921. március 4-én szabadult fel. Mint segéd Szombathelyen és vidékén vállalt munkát. 1930-ban megnősült, feleségül vette Priboj Máriát. Néhány évi távollét után 1934. július 22-én visszatért Pauly nyomdájába, ahol letartóztatásáig, 1944. november 3-ig dolgozott.

Már inas éveiben bekapcsolódott a munkásmozgalomba. A nyomdászszakszervezetnek az 1920-as évek végétől választmányi tagja, majd pénztárosa és munkaközvetítője volt. Németh Istvánnal együtt irányította a szombathelyi nyomdászok bérharcát 1928-ban és az 1930-as években. A Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete és a Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Szakszervezete 1942 évi közgyűlésének vidéki küldöttje volt. Miután Németh István a nyomdászszakszervezet szombathelyi kerületének elnöki tisztségéről lemondott, Rózsa lett a szervezet irányítója.

Állandó látogatója volt a Szombathelyi Munkásotthonnak. Határozott egyénisége, az Otthon életének alakításában nagy szerepet játszott. Nemcsak szervezője volt az ott megtartott előadásoknak, hanem a sokoldalú tájékozottsága révén élénk viták megteremtője is.

Tagja volt a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak. 1938-ban a M. kir. rendőrség szombathelyi rendőri büntetőbírája a párt engedély nélkül megtartott gyűlése miatt kihágás címén harminchét társával együtt elítélte mint ötödrendű vádlottat.

1941–1943 között Ávár Istvánt, a párt szombathelyi titkárát több ízben is katonai szolgálatra hívták be, helyette a titkári teendőket Rózsa János látta el. 1944 májusában Ávár letartóztatása után Rózsa vette át a titkárság vezetését. Ez év folyamán a szociáldemokrata párt több előadót küldött Szombathelyre, hogy a politikai helyzetekből adódó feladatokat ismertessék. Ezeknek az előadásoknak szervezésében Rózsa János, Gergye László és Kondics István jelentős szerepet vállalt.

A háborús évek alatt rendszeres hallgatója volt a szovjet rádió magyar adásainak, amelyeket Ávár István szervezett, mindig más és más párttag lakásán.

Összekötő volt a szociáldemokrata párt budapesti titkársága és a szombathelyi szervezet között. Számos illegális megbeszélésen vett részt. 1944. október 7-én hozta Ávár István részére utolsó ízben a párt vezetőségének utasítását.

Politikai tevékenysége miatt 1944. november 3-án letartóztatták. Kevés meleg ruhát és élelmet vihetett magával. A szombathelyi rendőrségi fogdából november 5-én délután a teherpályaudvarra kísérték társaival együtt. Itt beszélt vele utoljára a felesége és a leánya, Edit. Először Komáromba szállították.

Szabadon bocsátása érdekében a szombathelyi rendőrkapitányság a szombathelyi csendőrnyomozó alosztály rádióján megkereste a komáromi büntetőintézet parancsnokságát. A büntetőintézet válasza szerint Rózsa Jánost november 13-án átadták a németeknek, így szabadon bocsátása már nem volt lehetséges. Társaival együtt Komáromból Németországba, Schönbergbe vitték. Feltételezés szerint itt, vagy egy másik koncentrációs tábor foglyaként halt meg.

Emlékét a Szakszervezetek Megyei Tanácsának székházának falán márványtábla és a róla elnevezett utca őrzi.

Forrásanyag:

- MSZMP KB P.I. Archív. 668. f. 35. ő. e., 668. f. 268. ő. e.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív.: Gáspár Ferenc visszaemlékezése, Takács Alajos visszaemlékezése.
- VasmL. M. kir. Rendőrség Szombathelyi Kapitányságának iratai 2298/1944.
- VasmL. Szombathelyi Járási Ipartestület iratai. Segédnyilvántartás.
- VasmL. Szombathely város polgármesterének iparhatósági iratai. Tanonclajstrom.
- Kuntár Lajos: Szombathelyi nyomdák és nyomdászok. Szombathely, 1969.
- Bertalan Lajos: Tizennégyen 1944-ből. Szombathely, 1967.

RUDAS LÁSZLÓ

(Sárvár, 1885. február 21. – Budapest, 1950. április 29.)

Rudas László hivatásos forradalmár, kommunista filozófus, a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő személyisége. 1885. február 21-én született Sárváron, a mai Lenin utca 13. számú házban. Apja, szegény sorsú bádogosmunkás, tizennégy gyermeket nevelt.

1899-ben nagy szerencsétlenség érte a családot. A családfő lezuhant az épülő Parlament tetejéről és élete végéig munkaképtelen maradt. Az akkor 14 éves Lászlónak részt kellett vállalnia a család eltartásának gondjaiból és saját magának kellett megkeresnie iskoláztatása költségeit is.

A középiskola elvégzése után a fővárosba költözött és a Budapesti Tudományegyetem bölcsész karán tanult tovább. Latin–magyar szakos tanárként és a filozófia doktoraként hagyta el az egyetemet.

Nemcsak tanult, hanem tanított is. Mint a budapesti egyetem bölcsész hallgatója 18 éves korában kapcsolatba kerül a munkásmozgalommal. Előbb a baloldali diákok művelődési körében tevékenykedett, majd 1903-ban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagja lett.

A Szabó Ervin kezdeményezte, a baloldali diákok részvételével működő művelődési körben ismerkedett meg a marixsta elmélet alaptételeivel, Marx és Engels írásaival. Mint a művelődési kör tagja, rendszeresen megfordult a munkásszervezetekben, ahol előadásokat tartott, munkás tanulóköröket, szemináriumokat vezetett. A tehetséges fiatal egyetemi hallgatóra hamar felfigyeltek a Népszava vezetői is, és amikor a Népszava napilappá vált, meghívták a szerkesztőség munkatársának.

Amikor Rudas László a magyar munkásmozgalom aktív harcosa lett, a kapitalizmus imperialista fejlődése, a magyar társadalom súlyos ellentmondásainak kiéleződése, a magyarországi munkásmozgalom kezdődő differenciálódása volt a kor jellemzője. Rudas elvtárs a magyar munkásmozgalomnak ebben az időben kialakuló balszárnyához csatlakozott. Rövid idő alatt kitűnő elméleti felkészültséggel, jó politikai érzékkel rendelkező újságíróvá lett.

Ám nem maradhatott sokáig a Népszavánál. Baloldali meggyőződése, harcos forradalmi magatartása miatt a jobboldali szociáldemokrata vezetők elüldözték a pártlaptól. Kapcsolata a munkásmozgalommal azonban nem szakadt meg, ezután is aktív propagandistája maradt a baloldali ellenzék nézeteinek. Azok közé tartozott, akik 1908 nyarán Marx-társaság, vagy Marx Károly Egyesület néven önálló szervezet létrehozásával próbálkoztak, sikertelenül.

Az első világháború idejére a szociáldemokra-

ta baloldal egyik ismert és elismert elméleti vezetője, politikailag is tisztán látó képviselője lett. Világosan felismerte, hogy a szociáldemokrata párt képtelen a proletariátus vezetésére, a háború vége felé kibontakozó forradalmi helyzet kihasználására. A háború éveiben részt vett az antimilitarista csoport küzdelmeiben, később egyike lett azoknak, akik szükségesnek és elkerülhetetlennek tartották az új forradalmi munkáspárt létrehozását. Ezek alapján vett részt Rudas László 1918. november 24-én a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakításában, a Központi Bizottság tagjává választották, s tagja lett a Vörös Újság szerkesztő bizottságának is.

Megalakulása után a kommunista párt a szocialista forradalomra szervezi a tömegeket. A 33 éves Rudas László tollal és élőszóval harcol a forradalom sikeréért. A Vörös Újság mellett hatásos propagandamunkát fejt ki a KMP által szervezett gyűléseken vidéken és a fővárosban egyaránt. Előadásokat tart, többek között Reform vagy forradalom, és a Kispolgárság szerepe a forradalmakban címmel. 1918 végén hozzáfogott Marx A tőke című művének fordításához, kiadására azonban nem került sor. A proletárforradalom közvetlen előkészítésének idején lefordítja Lenin Állam és forradalom című művét, s ezzel az ő nevéhez fűződik az első magyar nyelvű Lenin-mű kiadása.

A Tanácsköztársaság győzelme idején nem volt idehaza. A fiatal kommunista párt 1919 tavaszán Mészáros Gáborral együtt őt küldte Moszkvába, hogy a Kommunista Internacionálé alakuló kongresszusán a magyar pártot képviselje. E megbízatásra február közepén indult el, s nagyon viszontagságos, sok veszéllyel teli út után érkezett Moszkvába. Két fronton is keresztül kellett jutnia. Útközben – Kijevben – érte a magyar proletárdiktatúra kikiáltásának híre. A forradalom fővárosában találkozott Leninnel. Ezt a találkozást életének egyik jelentős emlékeként őrizte meg mindazzal együtt, amit a bolsevik párt vezetője a proletárforradalmakról mondott.

Moszkvából visszaérkezve, nagy lendülettel vetette bele magát a Tanácsköztársaság történelemformáló hétköznapjaiba. Szerkesztette a Vörös Újságot és a párt elméleti folyóiratát, az Internacionálét. Tagja volt a Szövetséges Központi Intéző Bizottságnak, valamint a Budapesti Munkástanácsnak, majd megbízták a pártiskola vezetésével. Azok közé tartozott, akik az egyesült párt elnevezésében a kommunista név mellett foglaltak állást. A pártkongresszuson pedig kiállt a proletárdiktatúra következetes alkalmazása mellett, szembefordult azokkal, akik a „diktatúra enyhítése" címén engedményeket akartak tenni a hatalom ellenségeinek.

A Tanácsköztársaság megdöntése után Bécsbe emigrált, ahol részt vett a kommunista párt újjászervezésében, a Rote Fahne mellékleteként megjelenő Vörös Újság, majd a Proletár szerkesztésében. Írásaiban elemezte a Magyar Tanácsköztársaság idején elkövetett hibákat, a proletárdiktatúra vereségének okait. Erről a kérdésről tanulmányt is közreadott A szakadás okmányai címen. Emigrációjának további állomásai Olaszország, Németország, majd 1922-ben a Szovjetunióba utazott és ott élt a felszabadulásig.

A Szovjetunióban Rudas László sokoldalú tevékenységet fejtett ki. A huszas évek elején a Kommunista Internacionálé apparátusában dolgozott, majd oktatói és tudományos munkásságra tért át. Fáradhatatlanul tevékenykedett, s életének ezek-

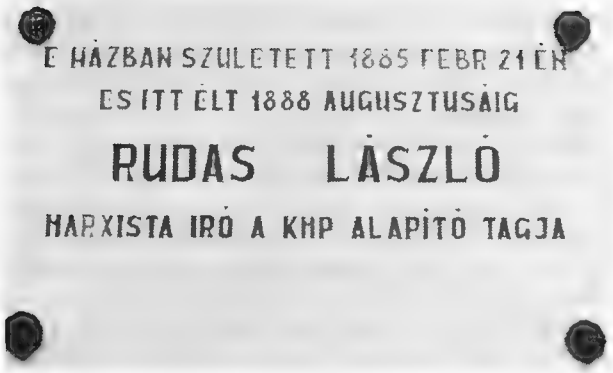

Emléktábla Sárváron

ben az éveiben vált a marxista–leninista filozófia nemzetközileg is kiemelkedő tudósává. Tagja lett a Kommunista Akadémiának, tanára a Lenin által alapított Vörös Tanárképző Intézetnek, egyetemeken, főiskolákon tanított. Történelmet, politikai gazdaságtant és főként filozófiát adott elő oroszul, németül, angolul. A nemzetközi munkásmozgalom kádereinek egész sorát nevelte a marxizmus–leninizmus szellemében. Tudományos munkát végzett mint főmunkatárs a Marx–Engels–Lenin Intézetben. Tevékenyen részt vett a marxizmus–leninizmus klasszikusainak műveit kiadó szerkesztő bizottság munkájában. Munkatársként dolgozott a Komintern „Pod Znamenyem Markszizma" című elméleti folyóiratnál is. Megszerezte a Szovjetunióban a tudományok doktora fokozatot. Tudományos és oktató munkája mellett tevékenyen részt vett a kor elméleti harcaiban is. Cikkeket és tanulmányokat írt a nemzetközi munkássajtóba és a szovjet elméleti folyóiratokba.

A második világháború éveiben a Nemzetközi Antifasiszta Iskola vezető tanára volt. A német, majd magyar hadifoglyok oktatója, felvilágosítója, szerkeszti a német-orosz katonai szótárt. 1944. szeptember–októberében részt vett a magyar kommunista párt Külföldi Bizottságának moszkvai értekezletein, ahol a párt politikai irányvonalát vitatták meg.

Rudas elvtárs több mint két és fél évtizedes emigráció után, 1945-ben tért haza Magyarországra. Ekkor már súlyos beteg volt, mégis jelentős részt kért az ország építésének nehéz munkájából. Magyarország egész területe még fel sem szabadult, amikor Debrecenben megszervezi az MKP Központi Pártiskoláját, majd Andics Erzsébettel együtt a budapesti központi Pártiskolát, amelynek igazgatója lett. 1945 tavaszától országgyűlési képviselővé választották. A Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének tagja. Tanított az MKP Politikai Akadémiáján, az 1946 októberében megnyílott Munkásakadémián. 1948 szeptemberében a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora lett. Az újjászervezett Magyar Tudományos Akadémia tagjai sorába választotta, s kiemelkedő tudományos és oktató-népszerűsítő munkája elismeréseként 1949-ben Kossuth-díjjal tüntették ki. A negyvenes évek végén már súlyos betegséggel birkózott, de alkotó kedve nem csökkent. Az MKP elméleti folyóiratának a Társadalmi Szemlének szerkesztő bizottsági tagja volt, több cikket írt a Szabad Népbe is. 1950-ben, alkotó ereje teljében ragadta el a halál.

Rudas László hivatásos forradalmár volt, aki a munkásmozgalom harcaiban vált tudós filozófussá. Személyében elválaszthatatlanul egybefonódott a kommunista tudós a kommunista harcossal, az ideológus a gyakorlati forradalmárral. Könyörtelen harcot folytatott az ellenséges ideológiák és különböző elhajlások ellen. Elméleti munkássága jelentős mértékben hozzájárult a magyar marxista–leninista filozófia fejlődéséhez. Művei több idegen nyelven megjelentek. Hagyatékát manapság is tanulmányozni és felhasználni érdemes.

Szobra a róla elnevezett ipariskola előtt

Rudas László kiváló filológus és szakfilozófus, de igazi eleme mégis az oktatómunka, a politikai világnézeti nevelés volt. Oktató-nevelő munkája nyomán a munkásmozgalmi harcosok, pártmunkások, pártoktatók nemzedékei nevelkedtek, váltak harcos és szilárd híveivé a marxista–leninista világnézetnek, a kommunista politikának. Emlékének mi Vas megyeiek is tisztelettel adózunk. Több középiskolánk Rudas László nevét viseli, hogy ezáltal is kifejezésre juttassuk elismerésünket annak a kiváló forradalmárnak, aki szűkebb hazánk, Vas megye szülötte.

Forrásanyag:

- A Szocialista forradalomért. 572. o. Kossuth, 1975.
- Kiss Artur: Rudas László (1885–1950). Magyar Filozófiai Szemle, 1960. 4. sz. 599–613. p.
- Kovács Ferenc: Rudas László (1885–1950). Népszabadság, 1965. február 21. 6. p.
- Szabó Ágnes: A Kommunisták Magyarországi Pártjának újjászervezése (1919–1925)., 1970. 45, 46, 49, 52, 116, 140–141, 143. p.
- Szecsődi László: Egy élet a materialista világnézet fejlesztésének szolgálatában. Népszabadság, 1960. febr. 21. 2–3. p.
- Botos János: Az elmélet szenvedélyes hirdetője. Népszabadság, 1975. február 21. 6–7. p.
- Nagy János: Rudas Lászlóra emlékezünk. Vas Népe, 1975. febr. 21. 2–3. p.
- Nekrológ:
  Andics Erzsébet: Meghalt Rudas László elvtárs. Szabad Nép, 1950. április 30. 4. p.
- Molnár Erik: Rudas László. Társadalmi Szemle, 1950. 6. sz. 487–492. p.

SAFRANKÓ EMÁNUEL

(Munkács, 1890. június 5. — Budapest, 1965. július 19.)

Safrankó Emánuel munkáscsaládban született, s maga is munkás lett, molnársegédként dolgozott különböző malmokban. Fiatalon, 1908-ban, 18 éves korában, kapcsolódott be a munkásmozgalomba. Tagja lett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak és a szakszervezetnek. Részt vett a különböző munkásmegmozdulásokban, így az 1912-es budapesti nagy sztrájkharcokban, a „vérvörös csütörtök" barikádharcaiban is. Az első világháború időszakában katona volt, frontszolgálatot teljesített.

1919-ben tagja lett a Kommunisták Magyarországi Pártjának. A Tanácsköztársaság idején Kecskeméten a tanács és az intézőbizottság (direktórium) tagja és a helyi Népgazdasági Tanács elnöke volt.

A Tanácsköztársaság leverése után emigrációba kényszerült. Csehszlovákiába ment, ahol szintén részt vett a munkásmozgalomban, bekapcsolódott a párt- és szakszervezeti munkába. Először a Szocialista Párt kelet-szlovákiai titkára lett és egyike volt azoknak, akik sokat tettek azért, hogy Csehszlovákiában is létrejöjjön a kommunista párt.

1921-ben ő is ott volt a Csehszlovák Kommunista Párt alapító tagjai között. Ezután több fontos pártfunkciót töltött be, 1924 és 1929 között tagja volt a CSKP Központi Bizottságának és mint közép-szlovákiai titkár dolgozott. A kommunista és szimpatizáns választók bizalmából 1924 és 1930 között képviselő volt a csehszlovák parlamentben. Kommunista tevékenysége miatt többször letartóztatták, börtönbe zárták. Így 1929-ben is, amikor háborúellenes tüntetés miatt több hónapos börtönbüntetést kapott. Ekkor súlyosan megbetegedett, s szabadulása után, amikor ismét a letartóztatás veszélye fenyegette, 1930-ban a Szovjetunióba emigrált, ahol gyógykezelték.

A gondos szanatóriumi ápolás helyreállította egészségét, ezután a tanulás évei következtek. 1932-től Harkovban Káderképző Iskolát végzett, 1934 és 1938 között pedig a moszkvai Vörös Akadémia világgazdasági és világpolitikai tagozatán tanult és szerzett diplomát. Ettől kezdve tanárként működött a Szovjetunióban. Itt érte a második világháború kitörése.

A háború éveiben a Szovjetunióban megalakult csehszlovák hadsereg politikai tisztje volt, részt vett a fasizmus elleni harcban. Ezért később magas csehszlovák elismerésben részesült. Dukla emlékéremmel tüntették ki.

Még nem értek véget a felszabadító harcok, amikor 1945 márciusában visszatért Magyarországra és azonnal bekapcsolódott a Magyar Kommunista Párt munkájába. A párt pár hónapja lépett ki az illegalitásból és nagyon nehéz körülmé-

nyek között vezette az ország demokratizálásáért és újjáépítéséért folyó harcot. Először az MKP kecskeméti székhellyel működő Duna–Tisza-közi Területi Bizottságának titkára lett. Ugyanakkor tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek is. Abba a városba került tehát vissza, ahonnan 1919-ben emigrálni kényszerült. Az MKP 1945 májusi konferenciája a Központi Bizottság póttagjává választotta.

Az 1945-ös nemzetgyűlési választások után, 1945 decemberében nevezték ki Vas vármegye főispánjává, s ezzel együtt a megye közellátási kormánybiztosává. Hivatalát 1946. január 20-án vette át. Elődjét, dr. Jaczkó Pált – ügyvéd, kisgazdapárti képviselő volt – már valamivel korábban felmentették. Erre múlhatatlanul szükség volt, mert a megye úton volt afelé, hogy a reakció fellegvárává váljék. (Érdemes itt megemlíteni, hogy Jaczkót később, az 1947 elején leleplezett köztársaságellenes összeesküvés részeseként letartóztatták és elítélték.)

Országosan is – a megyében különösen – nehéz körülmények voltak. Pár hónapja ért véget a háború. A megye legkésőbb szabadult fel, legtovább tartott a nyilas uralom. A megyében a jobboldali jellegű politikának egyébként is jelentős hagyományai voltak. Jelentős politikai ereje volt a tőkéseknek, a nagybirtokosoknak, a gazdag parasztságnak, a katolikus egyháznak. A szélsőjobb is viszonylag erős volt, a háború utolsó évében erősödött is. A megyében volt a nyilas kormányhivatalok egy része. Erős volt tehát a régi rend hatása. A politikai reakció a felszabadulással nem tűnt el, sőt fokozatosan rendezni kezdte sorait. Ehhez segítséget nyújtott – különösen az 1945-ös választások után – a Független Kisgazdapárt jobboldali vezetése. A reakció hol nyíltan, hol burkoltan, különböző funkciókban ülő emberei útján, a demokrácia ellen lépett fel.

Számottevő volt a megyében a gazdasági kár, az ipari üzemekben, a mezőgazdaságban, a közlekedés területén egyaránt. Az állatállomány nagy részét elhurcolták, a hidak túlnyomó többségét felrobbantották. Nem volt elég élelem. Sok volt a munkanélküli. Szombathely az ország egyik legromosabb városa volt.

1946 elejéig természetesen figyelemre méltó eredmények is születtek a megyében. Helyreállt a közigazgatás – bár sok helyen még reakciós elemek működtek –, megalakultak és aktívan tevékenykedtek a függetlenségi front pártjai, működtek a szakszervezetek, létrejöttek és működtek a nemzeti bizottságok és más népi szervek, működött az új rendőrség, a bíróságok, kiosztották a földeket, megindult az újjáépítés.

Safrankó Emánuel tehát akkor került a megyébe, mint a kormány képviselője és a megyei közigazgatás vezetője, amikor már megindult az élet, de nagyon nehéz politikai és gazdasági körülmények közé. Mindenekelőtt a demokratikus átalakulás, a gazdasági újjáépítés, a közellátás megszervezése terén vártak rá nehéz feladatok. Beiktatásakor, székfoglaló beszédében a következőket mondotta: „Meggyőződéses kommunista vagyok, de ez nem akadályozza, ellenkezőleg megkönnyíti munkámat, hogy úgy, mint most egyes felszólalók kívánták, munkámban mindig a nemzet, a magyar dolgozó nép egyetemes érdekeit tartom szem előtt és annak szellemében cselekedjem."

A megyében rendkívüli aktivitással kezdett munkához. Legelőször az MKP pártnapján körvonalazta elképzeléseit, összegezte a legsürgősebb feladatokat. Beszédet mondott február 1-én a köztársaság törvénybe iktatásának szombathelyi ünnepségén, a március 15-i ünnepségen, március végén Szombathely város felszabadulásának első évfordulóján.

A gazdaság újjáépítésével kapcsolatos teendők során sokat tett azért, hogy az üzemek folyamatosan működjenek. A felsőbb szerveknél rendszeresen eljárt, küldöttségeket vezetett, hogy a gyáraknak szenet biztosítson. Rendszeresen foglalkozott az újgazdák problémáival. Segítette az 1945-ből rendezetlenül maradt földreform-ügyek befejezését, a földek visszaszerzése ellen folyó harcot. Segítette az újgazdák állatokkal, vetőmaggal való ellátását. Támogatta a FÉKOSZ-t (Földmunkások

6279 szám

1947/eln.

Főispán Urat - előterjesztésemre - a Köztársaság Elnöke 1947.évi julius hó 28.napján kelt 3343/1947.M.K.E.számu eln ki elhatározásával Szombathely thj.város főispáni tisztségében megerősitette.

Erről tudomás végett értesitem.

Budapest,1947.évi augusztus hó 6-án.

Rapa

Safrankó Emánuel urnak
főispán

Szombathely

A főispáni tisztség megerősítése

és Kisgazdák Országos Szövetsége), az UFOSZ (Újgazdák és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége) szervezkedését. 1946 őszén beszédet mondott az UFOSZ megyei gyűlésén, amelyen részt vett és felszólalt a megyében időző Károlyi Mihály is. Az MKP által kezdeményezett hároméves terv nyilvánosságra kerülésekor nagy szerepet játszott abban, hogy a megyében jó tervek készüljenek. 1947-től mind többet foglalkozott a tervezéssel. Ő volt az 1947 júliusában alakult megyei, illetve városi tervbizottság elnöke. Ebbe a munkába bevonta a megye és a város legjobb szakembereit.

Nagy nehézségekkel kellett megküzdenie a lakosság ellátásának megszervezése terén. Mint közellátási kormánybiztos nagy eréllyel látott hozzá az ezzel kapcsolatos feladatok megoldásához. Az egyre romló pénz mellett és az egyre erősebb spekulációval szemben kellett mindezt megvalósítani. Nem volt elég kenyér, liszt, cukor, só, zsír, dohány stb. Az erélyes intézkedések, az 1946-os termés és a stabilizáció elősegítették, hogy ezen a téren már 1946-ban jelentős eredmények születtek. Az ő kezdeményezésére hozták létre Szombathelyen a Közellátási Szövetkezetet, amelynek jelentős szerepe volt – különösen az infláció időszakában – a munkások ellátásának megszervezésében.

Rendkívüli aktivitást fejtett ki a munkanélküliség megszüntetése érdekében. Szombathelyen 1946 őszén 1600 munkanélküli volt. Nagyon fontos volt ezek munkához juttatása. A munkanélküliek száma a megtett intézkedések (közmunkák szervezése, romos épületek bontásának megkezdése, különböző újjáépítési munkák stb.) következtében csökkent, de még a stabilizáció után, sőt 1947-ben is jócskán maradtak. Ehhez az is hozzájárult, hogy megkezdődött a hadifoglyok tömeges hazaszállítása, de az is, hogy egyes tőkés üzemek egyáltalán nem törekedtek a foglalkoztatott munkások számának növelésére. Ezért volt az, hogy itt-tartózkodásának utolsó heteiben is különböző gyűléseken, amelyeket ő hívott össze, vagy elnökölt azokon, (pártközi értekezlet, szakszervezeti aktívaértekezlet, a munkanélküliség felszámolásával kapcsolatos társadalmi bizottság ülése) foglalkoztak a munkanélküliség kérdésével.

Fontos teendő volt a demokrácia erőinek növelése, különösen a közigazgatás terén, a reakció elleni harc. A megyében nagyon sok funkcióban a reakció emberei ültek. Ennek bizonyos megváltoztatásához adott segítséget a B-lista, amely persze sok más problémát is felvetett. Az ezzel kapcsolatos kérdéseket állandóan figyelemmel kísérte, arra törekedett, hogy a B-lista a kényszerű létszámcsökkentés mellett a demokrácia erőinek megerősödését eredményezze. Ezt viszont nehezítette, hogy a B-lista bizottságok elnökeinek többsége kisgazdapárti volt és éppen ellentétes céllal tevékenykedett. Figyelemmel kísérte a jegyzőtanfolyam munkáját. (1946 őszén Szombathelyen is indult rövidített közigazgatási tanfolyam, hogy a megüresedett jegyzői helyek betöltésére megfelelő új káderek képezzenek.) Előadást tartott itt a szocialista világnézetről, személyesen elnökölt az egyik vizsgabizottságban, és lelkesítő beszédet mondott a tanfolyam zárórendezvényén. Hangsúlyozta, hogy ezzel a tanfolyammal újabb győzelmet aratott a magyar demokrácia, mert az első lépést jelenti abban az irányban, hogy a magyar közigazgatást a nép fiaival frissítsék fel.

Állandóan járta a megyét. Szükség esetén a helyszínen intézkedett. Beszélt ünnepségeken, népgyűléseken, telekkönyvi végzések kiosztásakor, választási gyűléseken, hídavatásokon, stb. Mindig, mindenütt a demokrácia erősítése érdekében.

1945. decemberében került sor egy még a háború alatt hozott törvény végrehajtására. Szombathely város megyei városból törvényhatósági jogú várossá lett. Ez azt is jelentette, hogy megszűnt alárendeltsége a megyével szemben, és szükségessé vált főispán kinevezése Szombathely élére is. Erre csak 1946 októberében került sor, amikor a kormány őt nevezte ki Szombathely törvényhatósági jogú város főispánjává is. Ebben a minőségben még nagyobb súllyal foglalkozott a megye gondjai mellett a város ügyeivel is. 1947 júliusában a megye választási miniszteri biztosa lett.

Szombathely első főispánjának beiktatása

A pártok és a város egész lakossága bizalommal tekint Safranko elvtárs müködése elé

Csütörtök délelőtt 10 órakor a Szociáldemokrata Párt dísztermében ünnepélyes külsőségek közöt iktatták be hivatalába Safranko Emánuel elvtárs, Vas vármegye és most már Szombathely törvényhatóságu város első főispánját.

A rendkivüli közgyülésen a törvényhatósági tagokon kivül ott láttuk Tokarev alezredes, orosz városparancsnokhelyettest, a pártok, az egyesületek és az egyházak küldötteit.

A közgyülést

Németh István elvtárs, polgármester

nyitotta meg. Üdvözölte dr. Vida Ferenc miniszteri tanácsost, a belügyminiszter küldöttét és a megjelenteket.

— Szombathely város, törté-nelmének nagy fordulópontjához érkezett el — kezdte meg beszédét a polgármester. — Közel egy éve annak, hogy városunk törvényhatósági joggal felruházott város lett. Ma pedig történelmi ünneppé válik ez a nap, mert első főispánját iktatja be Safranko Emánuel személyében.

— Nehéz időket élünk. Szükség van olyan vezető férfiakra, akik jó és helyes politikával képviselik a város érdekeit. A belügyminiszter Szombathely város főispánjává olyan embert nevezett ki, aki a demokrácia megerősitésének és a dolgozók jobb életének fáradhatatlan bátor harcosa. Szombathely városa és a dolgozók nagy rétege feltétlen bizalommal tekint első főispánjának munkássága elé. A feladat, amelynek megoldására vállalkozott, nem könnyü. A nehéz gazdasági élet egyik legszomorubb jelensége a munkanélkülíség, ezen kell közös munkával urrá lenni. Éjt nappallá téve dolgozott eddig a főispán a megye felvirágoztatásának érdekében, éppen ilyen lankadatlan szorgalommal fog dolgozni a város érdekében is.

Egy emberként álljunk a hátamögé, minden pártpolitikát félretéve a demokrácia és a város jobbléte érdekében.

Tudjuk, hogy Safranko főispán erős támasza a becsületesen dolgozó, demokratikusan gondolkozó népnek. Tudjuk azt is, hogy erős ellenfélre talál benne az a réteg, mely a most kialakuló rendet gáncsolni akarja és utját állni a gazdasági életnek. Könyörületlen lesz azokkal szemben, akik jogtalan haszonhoz akarnak jutni a szegény nép rovására.

A polgármester nagy tetszéssel fogadott beszéde után dr. Hegedüs Ferenc ismertette a közgyülés előtt a részvénytársasági elnök és a miniszterelnök átiratát, melyben Safranko Emánuelt bizza meg a városi főispánság [illegible]

Szombathelyi Állami Levéltár

A Szabad Vasmegye tudósítása 1946. október 18-án Safrankó Emánuel főispáni beiktatásáról

Sokrétű közigazgatási tevékenységével, mint a kormány képviselője a magyar demokráciát, a dolgozó osztályok ügyét szolgálta. Ugyanakkor mint az MKP tagja is rengeteget dolgozott. Első sorokban harcolt a párt ügyéért mint agitátor, mint propagandista. Szinte két kézzel szórta tudását. Előadásai mindig nagy érdeklődést váltottak ki. Biztos fellépése, nagy tárgyi tudása, történelmi ismeretei, érvelése, meggyőzőképessége, minduntalan előtörő szellemessége eredményezték előadásainak sikerét. Előadásokat tartott a nevelői kar átképző tanfolyamán, felszólalt az MKP pedagógus nagygyűlésen, hangsúlyozva, hogy az állami és gazdasági élet helyreállítása után most az iskola, a pedagógusok felé kell fordulni, mert nélkülük nyikorognak a demokrácia kerekei. Előadásokat tartott az MKP felsőfokú szemináriumán, az akkor szinte hetenként rendezett pártnapokon és mindenütt, ahol a párt ügyében szólni kellett.

Safrankó Emánuel 1947 novemberéig dolgozott a megyében, tehát közel két éven át. A demokrácia hívei sokat vártak tőle; azt, hogy fordulatot hoz a megye életében. A nagy várakozásnak egyértelműen megfelelt. Jelentős szerepet játszott abban, hogy a demokrácia ügye a megyében előrehaladt, a gazdasági élet, a közellátás jelentősen javult, kialakult a demokratikus közigazgatás, s Vas megyében is létrejöttek a feltételei a munkáshatalom megteremtésének.

Vas megyei működése után egy évtizeden át külügyi területen dolgozott. 1947 decemberétől 1949 decemberéig a Magyar Köztársaság, illetve Népköztársaság szófiai követe volt. Innen Pekingbe került, az akkor alakult Kínai Népköztársaságba, ahol hazánk első követeként 1950 júniusától, nagykövetként 1953 decemberéig dolgozott. Utolsó állomáshelye Berlin volt, ahol 1957 januárjáig szintén nagykövetként képviselte hazánkat.

Ekkor, egy hosszú munkásélet után vonult nyugdíjba. A pártmunkát és a társadalmi tevékenységet azonban ekkor sem hagyta abba, az MSZMP budapesti VIII/1. körzetének vezetőségi tagja volt. Ez időben is többször járt a megyében, örömmel figyelte a megye és Szombathely város fejlődését. Még a halála előtti héten is itt-tartózkodott, azt tervezgetve, hogy megtekinti az új létesítményeket. Sajnos ez már csak terv maradt.

Safrankó Emánuel három negyedszázadot élt. Részt vett két világháborúban, jelen volt a kommunista párt két születésénél. Közel hat évtizedet töltött a munkásmozgalomban. A nép, a párt, a szocializmus szolgálatában végzett munkájáért több magyar és külföldi kitüntetésben részesült. Szombathelyen utca őrzi emlékét.

Forrásanyag:

- dr. Bankits István: Az osztályharc néhány kérdése Vas megyében 1945–1948. Az MSZMP Vas megyei Bizottsága, Propaganda és Művelődési Osztálya, 1969.
- A magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosai. MSZMP KB Párttörténeti Intézet Budapest, 1965.
- A magyar munkásmozgalom Bács-Kiskun megyei harcosai Kecskemét, 1969. 81–82. oldal.
- Nekrológok. Népszabadság, Népszava, Magyar Nemzet, Vas Népe. 1965. július 21-i számok. Szabad Föld, 1965. augusztus 1.
- Szabad Vasmegye 1945., 1946., és 1947. évi számai.
- A szocialista forradalomért. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 575–576. oldal.
- Az Új Hang, megyei lap 1945. és 1946. évi számai.
- Az Új Vasvármegye című megyei lap 1940. és és 1947. évi számai.
- Vasi Naptár. A Szabad Vasmegye évkönyve az 1948-as centenáriumi évre. A Szabad Vasmegye kiadása é. n. (1947.) 25–27. oldal.

SALY ENDRE

(Nemeskolta, 1872. február 11. – Budapest, 1955. április 9.)

Élete egybe esik a magyar munkásosztály önálló osztállyá szerveződésének, öntudatra ébredésének, nagy történelmi fegyvertényeinek diadalmas korszakával, de átélte a Horthy-fasizmus évtizedeinek kegyetlenségeit is.

Proletár szülők gyermekeként Nemeskoltán, 1872. február 11-én született. Elvégezte a 6 elemit, majd szabó mesterséget tanult Győrben. E nagyipari városban került kapcsolatba a munkásmozgalommal és a szocializmus eszméivel.

A kenyérkereset kényszere és a nagyobb tudás utáni vágy azonban a fővárosba, Budapestre űzte a fiatal munkást. 1896-ban, 24 évesen Budapestre költözött, ahol bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba. Tájékozottságával, szociális érzékenységével és széles körű tapasztalataival csakhamar kitűnt társai közül. Így lett a szabómunkások szakegyletének jegyzője, majd később elnöke.

A szakszervezeti mozgalomban való részvételével nemcsak a gondolkodása, életszemlélete, hanem egész élete átrendeződött. Megvált a mesterségétől és szakszervezeti funkcionárius lett. 1906-tól az Általános Betegsegélyező Pénztár tisztviselője, majd a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár titkára, később számtanácsosa.

Igazi politikai pályafutása azonban csak 1919-ben kezdődött. 1919. február 26-án a Károlyi kormány Nógrád megye kormánybiztosává nevezi ki, ahol március 4-én került sor a hivatalos beiktatásra a Nemzeti Tanács, illetőleg a Munkás és Katonatanács előtt. „A Magyar Kormány Rákoczy István főispáni teendők ellátásával megbízott kormánybiztost ezen állásától felmentette és Saly Endre Budapest-i kerületi Munkásbiztosító Pénztári számtanácsost Nógrád vármegyei főispáni teendőinek ellátásával is megbízott kormánybiztossá kinevezte" – írja a megyei hivatalos lap 1919. március 6-i száma.

Kinevezése kétségtelenül a helyi események balra tolódásának, a politikai haladásnak jele és fontos tényezője volt. Személyében az arisztokrata-dzsentri ivadék helyébe a megye legfontosabb államhatalmi posztjára proletár, munkásember került.

Mindez azonban nem feledtetheti velünk azt, hogy Saly sohasem tudta levetkőzni a jobboldali szociáldemokratizmus opportunista békülékeny utópiáit, a kommunistáktól éppúgy elhatárolta magát, mint a burzsoáziától. A kormánybiztosi beiktatásán mondott beszédében többek között pl. így nyilatkozott: „. . . . el kell némulnia úgy a baloldali, mint a jobboldali ellenforradalmi törekvéseknek."

Talán ez adott indítékot a Tanácsköztársaság kormányának arra, hogy Saly Endrét 1919. március 23-án a Nógrád megyei főispán-kormánybiztosi tisztségéből felmentse." A Garbai Sándor elnöklete alatt megalakult új kormány Saly Endre kormánybiztost ezen állás alól felmentette és helyére Dr. Somló József, Murár Lajos és Révész Gábor tagokból álló direktóriumot állította" – olvassuk a megyei hivatalos lap 1919. március 27-i számában.

Itt bizonyára nemcsak arról van szó, hogy a Tanácsköztársaság hatalmi rendszere is átalakult, hanem arról, hogy a kulcsfontosságú posztokra lehetőleg a legkövetkezetesebb forradalmárokat igyekeztek állítani, ami Salyra nem minden tekintetben volt jellemző.

Opportunista nézetei ellenére sem fordított azonban hátat a Tanácsköztársaságnak, s a proletárdiktatúra sem nélkülözhette a magyar munkásság e tapasztalt fiát, ezért különböző fontos megbízatásokat kapott. Tagja volt az 500-as munkástanácsnak, a budapesti IV. kerületi munkás- és katonatanácsnak, a hadügyi népbiztosság pedig a szabóműhelyek ellenőrzésével bízta meg.

A Tanácsköztársaság leverése után őt is letartóztatták, de 1920-ban kiszabadult börtönéből. Az osztályharc véres élményei azonban nemcsak

Nyílt levél

az alberti kerület választópolgáraihoz!

A választások alatt nem állt módomban programbeszédet tartani, mert a hatóság törvényadta jogom dacára ebben megakadályozott.

Úgy érzem azonban, hogy most, a választás után, azokkal szemben, akik oly nagy lelkesedéssel, áldozatkészséggel és munkájukkal a választás egész tartama alatt hűen és becsületesen, minden üldözés és intrika dacára kitartottak a párt programja mellett, kötelezettségem van és ennek a kötelezettségemnek kívánok most legalább részben eleget tenni.

Mindenki előtt ismeretes, hogy a hivatalos álláspont az egész választási hadjárat alatt az volt, hogy megengedik nekem a pilisi programbeszéd tartását, de Albertirsára és a többi községekbe nem engednek be. Egyik község főjegyzője többek között kijelentette, hogy „ha Saly Endre az alberti kerület képviselője lenne, akkor ők a szokásrójukkal együtt nyugdíjba mehetnek". Ebből, azt hiszem, mindenki megérlheti, hogy az alberti kerület közigazgatása összefogott és mindent elkövetett, hogy engem mozgási szabadságomban megakadályozzanak, nehogy esetleg még megválasszanak, amely esetben nekik „nyugdíjba kellene menniök".

A programbeszéd megtartását azért tiltották be, hogy ne utalhassak arra a végtelen nyomorra és nélkülözésre, amelynek Magyarországon a kisemberek ki vannak téve a kormány rossz közgazdasági politikája folytán. Az ipari és mezőgazdasági munkások tízezrével élnek és nélkülöznek, mert nem tudnak munkához jutni. A kisgazda a termeléséből nem tud kihozni annyit, amennyi a megélhetéséhez szükséges, mert oly magas adó nyomja a vállát. A kisiparos és kereskedő nem tud eladni, mert a nagy munkanélküliség folytán a lakosság fogyasztóképtelen. A gyáros nem termelhet, mert a termelt árut nem tudja értékesíteni. Az állami és magánalkalmazottak nyomorognak és nélkülöznek, csak a kormányhoz közelállóknak megy jól a sorsuk, mert ők 5—6 állás felett is rendelkeznek és a havi jövedelmük fejében egy jobban fizetett tisztviselőnek egészévi jövedelmével. Ezzel szemben az érvényben levő igazságtalan adórendszer folytán az adók legnagyobb részét nem a vagyonos osztály fizeti, hanem az ország vagyontalan osztálya. Ennek igazolására csak annyit említek meg, hogy amíg egyenes állami adó címén évi 192 millió pengőt vetettek ki, addig *közvetett adók* címén, aminek nagy részét a szegény emberek fizetik, *751 millió pengőt róttak ki.* Az állami terheknek tehát mintegy 75 százalékát a *szegény ember viseli*, ezzel szemben a közügyekbe alig van beleszólása. Csak ötévenként nyilatkozhatna meg az ország közvéleménye, ha a választásokon a szavazás nem nyílt, hanem titkos volna és az ajánlási rendszer nem lenne minden emberi érzést megcsúfoló módon kieszelve. Magyarországon a fejenkénti évi adó 151 pengőt tesz ki, nincs megállapítva létminimum, amely adómentes lenne, hanem *a legcsekélyebb jövedelem is adókötelezettség alá esik.*

A 18 millió lakossal rendelkező Nagy-Magyarországnak 48.886 alkalmazottja volt, míg ma a 7 millió lakossal rendelkező Magyarországnak 42.861 állami alkalmazottja van. Amíg a 18 milliós lakosú Magyarországnak 1689 magasállású alkalmazottja volt, addig ma a magasállású állami alkalmazottak száma 3089.

A *rokkantak* ellátása is gyalázatosan rossz, dacára annak, hogy rokkantadót is vetettek ki, azért nálunk lényegesen kevesebbet kapnak a rokkantak, mint például *Ausztriában.*

Magyarországon a hadirokkantak — legényeget és tiszteket is beleszámítva — átlag havi 10 pengő 30 fillér segélyt kapnak. Ausztriában ezzel szemben 114 pengő 66 fillért. A magyar hadiözvegy segélye átlagban

Saly Endre nyílt levele választókerületének polgáraihoz

havi 6 pengő 50 fillér, Ausztriában 55 pengő 68 fillér. A hadiarva havi 3.25 pengőt kap nálunk, Ausztriában 43.50 pengőt.

Rá kell mutatnom még arra, hogy az *alberti kerületben a községi jegyzőtől a községi kisbíróig vagy lámpagyujtogatóig mindenki ellenünk dolgozott.* Az ellenünk folytatott agitációba befogták a papokat, tanítókat, sőt a lámpagyujtogatókat is, hogy gróf Szapárynak aláírásokat gyüjtsenek, holott ezek fizetésüket nem gróf Szapárytól, hanem a községben lakó polgárok adójából kapják.

Az urak nem riadtak vissza azután attól sem, hogy aláírásokat hamisítsanak, amennyiben nagyon sok polgár nevét minden megbízás nélkül gróf Szapáry ívére írták *és mégis a mi ajánlásainkat utasították vissza, pedig a mi aláírásaink mind valódi aláírások voltak!* A törvényben megállapított 770 aláírás helyett mi 1600 aláírást nyujtottunk be és a beadás előtt meggyőződtünk arról, hogy az aláirottak a névjegyzékbe föl voltak véve. Miért utasították tehát vissza a mi ajánlásainkat?

Azért, mert nagyon jól tudták, hogyha választásra kerül sor, a nyilt szavazás dacára is a gróf úr kibukik. Márpedig, szerintük, nagy kár lett volna, ha a gróf úr kibukik, aki az utóbbi 9 év alatt, amióta az alberti választókat képviselte, a parlamentbe alig járt be és egyetlenegyszer sem szólalt fel: nem tartotta szükségesnek, hogy rámutasson arra a nagy nyomorúságra, amelyben az egész ország népe sínylődik.

Most, a választások lezajlása után egészen aljas eszközökhöz folyamodnak, csak azért, hogy az elkövetkezendő választások alkalmával esetleg az én jelölésemet lehetetlenné tegyék. A kerületben *azt az aljas és gaz rágalmat* terjesztik, hogy engem megvásárolták, hogy én visszaléptem. Kijelentem, hogy *ez az állításuk aljas és gaz rágalom* és mindaddig, amíg a hír terjesztői állításaikat be nem igazolják, közönséges és gaz rágalmazóknak tartom őket. A választópolgárokat pedig arra kérem, közöljék velem név szerint, ki az, vagy kik azok, akik rólam ilyen aljas rágalmakat terjesztenek, hogy az illetőket a bíróság elé állíthassam. Én nem léptem vissza, engem az ajánlási rendszer nyaktilójával elütöttek attól, hogy a választásban résztvegyek. Féltek a szociáldemokrata párttól, féltek az igazság eszméjétől, ezért ütöttek el a választásban való részvételtől. Ők is tudják, hogy *szociáldemokrata képviselőjelölt sehol sem lépett vissza.* Szociáldemokrata jelölt megbukhat, de vissza nem lép, vissza nem vonul és nem hátrál meg.

A nép igaz emberének nincs is oka arra, hogy visszalépjen. Ellenfeleink csak azért *rágalmaznak,* mert más fegyverük ellenünk nincs nekik — az erőszakon kívül.

Köszönöm az alberti választókerület polgárainak a párt és irántam tanusított odaadó, lelkes és áldozatkész munkásságát. Abban a reményben búcsúzok most Önöktől, hogy a közeljövőben változatlan hűséggel, lelkesedéssel ismét szembenézünk azokkal, akik ez alkalommal a törvény kijátszásával elbuktattak bennünket és ha titkos lesz a szavazás, ha a nép akarata megnyilatkozhat, akkor nemcsak a bizalom, nemcsak a ragaszkodás, hanem a mandátum is a szociáldemokrata párté lesz. Addig is dolgozzunk eszméink terjesztéséért!

Testvéri üdvözlettel

Saly Endre

az alberti választókerület szociáldemokrata képviselőjelöltje

Kiadó: Saly Endre. — Világosság Rt. Budapest 13°16 — Műszaki igazgató: Deutsch D.

tisztították, hanem meg is acélozták hitét. Alighogy kilép börtönéből ismét a munkásmozgalomban találjuk, a szociáldemokrata párt gazdasági hivatalát vezeti, s majd két évtizeden át a Népszava kiadója.

1931-ben az alberti választókerület szociáldemokrata párti országgyűlési képviselő-jelöltje, de a hatalom bitorlói megbuktatják. Saly igazságszeretete nem békélhetett meg a legelemibb demokratikus jogok ily nyílt eltiprásával, ezért a választás után nyílt levelet intézett az alberti kerület választópolgáraihoz.

Levelében szenvedélyesen leleplezi a feudálkapitalista választási rendszer erőszakkal támogatott csalásait. „A nyílt levélben olyan kitételek vannak, amelyek izgatásra alkalmasak, továbbá olyan rágalmazó gyanúsítások, amelyek a választási biztos működésével vannak összefüggésben" – hangzik a monori járás főszolgabírójának jelentése.

A vádat a Budapesti Kir. Ügyészség hosszú tárgyalások után 1931. szeptember 17-i határozatában azonban elejtette, mert a „Nyílt levél az alberti kerület választópolgárainak" c. röpirat izgatást nem foglal magában, rágalmazás miatt pedig nem büntetett magánindítvány." A sok küzdelem felemésztette egészségét, s talán a hitét is megperzselte, ezért már a II. világháború idején visszavonult a közéleti-politikai tevékenységtől.

Saly Endre 1955. április 9-én hunyt el Budapesten. Következetlenségei ellenére is egyike azoknak, akik életük nagy részét áldozták a munkásosztályunk, népünk felemelkedéséért.

Forrásanyag:

- Megyei hivatalos lap. 1919. március 6. sz. (Nógrád megyei)
- Megyei hivatalos lap. 1919. március 27. sz.
- MSZMP KB P.I. Archív./638. f./1/1931–IV. 5–1126.
- Munkásmozgalomtörténeti Lexikon /1976/564. old.
- Magyar Életrajzi Lexikon II. k./1969/565. old.

SALZBERGER SÁNDOR

(Jánosháza, 1896. október 20. – Tücsökmajor, 1919. augusztus 22.)

Jánosháza a századforduló után élénk gazdasági tevékenységű nagyközség. Előnyös földrajzi fekvése országos hírűvé tették vásárait. A parasztok, urasági cselédek, a tehetős kisiparosok és kereskedő polgárok mellett vagy másfél ezer ember bányászatból, bérmunkából tartotta fenn magát. Itt élt, ebben a sokszínű környezetben a Salzberger család.

Az apa tisztviselő volt a Malom és Villanytelepen. Az anya Pollatsek Emma, a négy gyermek – két fiú és két leány – nevelésével töltötte idejét. A testvérek közül Sándor volt a legidősebb. A család viszonylag jó módban élt, ez lehetővé tette, hogy a gyermekeket taníttassák.

Sándor Jánosházán járt elemi iskolába, tanítványa volt a mártírhalált halt Kemény Simon tanítónak, középiskolai bizonyítványt pedig Szombathelyen szerzett. Ezután Budapesten gyógyszerésznek tanult. Gyakornoki idejét Celldömölkön, a Bisitzky gyógyszertárban töltötte. Tanulmányait nem fejezhette be, mert besorozták katonának. Turnu Severinbe került katonai gyógyszerésznek. A háború vége felé Sopronba helyezték. Itt érte őt az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság győzelme.

Azonnal belépett a Vörös Hadseregbe. Ekkor ismerkedett meg a sárvári születésű Entzbruder Dezsővel, Sopron Vármegye és Sopron város katonai biztosával és Bors László kommunista újságíróval, akikkel szoros barátságba került. Az ő hatásukra kapcsolódott be a munkásmozgalomba. Bors László sajtóbiztos titkára lett.

A Tanácsköztársaság leverése után a felelős beosztásban levő Entzbruder Dezső és Bors László menekülni kényszerült. Salzberger Sándor ebben a tragikus helyzetben igaz elvtársnak, hűséges barátnak bizonyult: mint egyszerű vöröskatona a megpróbáltatás napjaiban is társaival tartott.

Ausztria felé indultak. 1919 augusztus 3-án Savanyúkútra értek, ahol az erdőben rejtőzködő határcsendőrök elfogták és a szombathelyi fogházba szállították, itt megkínozták, vallatták őket.

A börtönből először a huszárlaktanyába vitték két társával együtt, majd tisztek kíséretében elindultak az acsádi úton Sopron felé, gyalog. A laktanyától másfél kilométerre, Tücsökmajor határában mindhármukat agyonlőtték.

A Vasvármegye 1919 augusztus 23-i száma „Szökés közben lelőtt kommunisták" című írásában a következő olvasható: „A soproniak kérésére az Ügyészség elrendelte, hogy a három hírhedt terroristát egy feldbachi tisztjárőr fedezete alatt szállítsák át Sopronba . . . A három bűnös . . . már látta, hogy ügyük rosszul áll, miért is összesúgtak és futni kezdtek. A járőr háromszor „állj"-t kiáltott, de a futók egyike sem állott meg. A kísérő tisztek erre tüzelni kezdtek és pár pillanat múlva jól célzott lövésekkel mindhárom szökevényt megsebesítették. Mind a hárman belehaltak sebeikbe.

Így történt? Tulajdonképpen így is történhetett volna. De ismerve a különítményesek országszerte elkövetett szörnytetteit, véres tobzódását, meggyőződésünk, hogy ez a „beszámoló" hazugság.

Ilyen álnokul próbálták megmagyarázni galád tettüket, ami pedig nem volt más, mint előre eltervezett, módszeresen végrehajtott gyilkosság.

Így fejezte be bátor, fiatal életét Salzberger Sándor. Nem tett semmi különöset, semmi nagyot, csupán annyit, hogy a proletár haza első hívó szavára az igazság, a szabadság mellé állt és életét áldozta érte.

Apja nem érte meg fia mártíromságát. Özvegy édesanyja és testvérei remegve várták a híreket. A fogházból mindössze egy levelet kaptak, az utolsót. Ezután a jánosházi csendőrőrsön érdeklődtek, hogy meglátogathatnák-e őt. Ott kapták a durván, cinikusan közölt szörnyű hírt: „Meglátogatni a börtönben? Talán a temetőben!"

A fehérönkény Salzberger Sándort meggyilkol-

Síremléke a jánosházi temetőben

ta. A családnak még az utolsó búcsút, a végső kegyelet lerovását sem engedte meg.

A szombathelyi temetőben porladtak hamvai, majd 1972-ben exhumálták és szülőfalujában Jánosházán temették el.

Hősi halála színhelyén 1960 óta árnyas liget díszlik, középen emlékoszlop, rajta emléktábla hirdeti:

„Örökre megőrizzük
mártírjaink emlékét."

Forrásanyag:

– Szombathelyi Állami Levéltár: Jánosháza születési anyakönyv 241/1896 f. sz. (Salzberger Sándor szülei szintén jánosházi születésűek voltak.)
– MSZMP Vas megyei Bizottsága Archívuma és a Savaria Múzeum Legújabbkori Osztálya által gyűjtött visszaemlékezések:
– Fóti Jánosné (született Salzberger Magdolna) Budapest (Testvérhúga Salzberger Sándornak)
– Benkő Pál Jánosháza.
– MSZMP Vas m. Biz. Archív./Urbán Lajos visszaemlékezése.
– Vasvármegye 1919. augusztus 13. sz., augusztus 19. sz.
Savaria Múzeum Szombathely: Visszaemlékezések özv. Kiss Jánosné Sárvár.
– Vasvármegye 1919 augusztus 23. sz. „Szökés közben lelőtt kommunisták" c. cikk.
– Tanácsköztársaság Sopron 1919 c. tanulmány.
– Vasm. L./Helytörténeti Lexikon kéziratából Jánosháza.

SCHÄTZEL FRIGYES

(Kőszeg, 1902. október 22. – Budapest, 1930. április 22.)

A híres kőszegi műlakatos család sarja volt, a hatodik nemzedék tagja. A ritka mesterség 240 éve öröklődött apáról fiúra. Édesapja, Schätzel Lajos keze alól csodálatos kovácsoltvas tárgyak kerültek ki. Anyja, Dobler Mária nyolc gyermekét nevelte. Frigyes negyedik gyermek volt. Iskoláit Kőszegen végezte. A polgári iskola elvégzése után apjától tanulta az épület- és műlakatos mesterséget, és már serdülő korában eredményesen művelte. Választott szakmáján túl nagyon érdekelte a villamosság. Szerette, kereste az ötletességet, ügyességet kívánó munkát.

Még szinte gyermek, amikor Kőszegen is forradalmi események játszódnak le. Szőlősgazdák, munkások, iparosok, csukaszürke ruhás szabadságos katonák tüntetnek, éltetik a köztársaságot, Károlyi Mihályt. A gyermekember Frigyes is ott van közöttük. A legnagyobb élményt Csőgör Jenő gyújtó hatású beszéde jelentette. Rákóczi, Kossuth, aradi 13-ak, ismerős nevek voltak számára, de úgy minden együtt, az őszi szélben diadalmasan lobogó nemzeti zászló alatt... forradalmárrá tették az ifjú Schätzel Frigyest.

Dolgozott, művelte magát, és közöben egy életre, de hősi életre szóló barátság szövődött közte és Csőgör Jenő között.

1919-ben beállt vöröskatonának. Hogy fiatal kora miatt ne utasítsák vissza, munkakönyvében megváltoztatta születési adatait. Édesapja műhelyében kilenc darab tűzhelykorlát céljára vásárolt Mannesmann csövet talált, és ezekből néhány nap alatt puskákat készített egysége részére. Több alkalommal teljesített ő is járőrszolgálatot. Részt vett a júniusi kőszegi és alsólászlói ellenforradalmi lázadás felszámolásában.

A Tanácsköztársaság leverése után letartóztatták és Szombathelyre vitték. Másfél évi börtönre ítélték. A börtönben továbbfejlesztette szakmai tudását. Mezei Bertalan: Elektrotechnikai alapismeretek című szakkönyvét tanulmányozta, amelyet édesapja küldött neki. „Emlékül politikai fogságom enyhítésére. Szombathely, 1921. április 3." – írta a könyv első oldalára.

A tanuláson kívül Csőgör Jenő bátor forradalmár, meleg szívű barát közelsége enyhítette a fogság megpróbáltatásait, ahonnan 1921-ben szabadultak. Frigyes édesapja műhelyében dolgozott tovább, barátja pedig az állandó rendőri felügyelet elől Bécsbe emigrált. A rendőrség ekkor hamisított levél segítségével titkos találkozásra hívta a két barátot az ausztriai Alsólászló vendéglőjébe és ott elfogták őket.

A Budapesti Legfelsőbb Katonai Bíróság 1922-ben kémkedés vádja miatt 15 évi fogházra ítélte, amely büntetést később 12 évre mérsékelték. Az ifjú forradalmár méltósággal viselte kálváriáját.

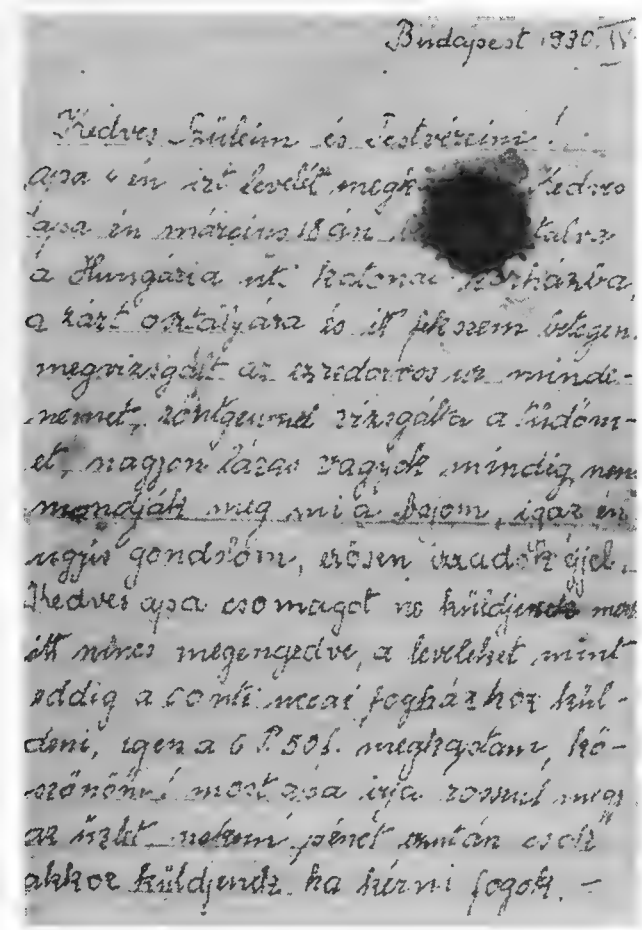

Börtonből írt levele

Stift Lajos tanító, volt fogolytárs írta Frigyes szüleinek 1948-ban Bukarestből: 1923-tól 1930-ig együtt szenvedtem Frigyessel... 1930-ban 72 öreg fogolyból hatan maradtunk. A többiek tüdővészben haltak meg... Frigyesre büszkék lehetnek. Hősként halt meg."

A család nyolc esztendei raboskodása alatt mindössze egyszer látogathatta meg, 10 percre. A találkozásra így emlékezett vissza öccse, Schätzel József:

A sok izgalomtól megviselt szüleinket kímélni akartuk. Lujza nővérem, az ő férje és én mentünk el a Margit-körúti börtönbe. Bevezettek egy szobába. Vártunk. Hamarosan egy emberi roncsot vezettek elő. Keze, lába vasban. Se haja, se foga. Arca mészfehér volt.

Úristen, mi lett a mi daliás Fricinkből? – kérdeztük magunkat némán, miközben a jelenlévő százados ránk ordított:

Itt ez a bitang kommunista. Ha egy szót is politizálnak, beszüntetem a beszédet! – Majd megparancsolta, hogy vegyék le a rabról a bilincset.

Mi dermedten és hitetlenkedve álltunk. Igaz lehet ez? Frici szólalt meg elsőnek:

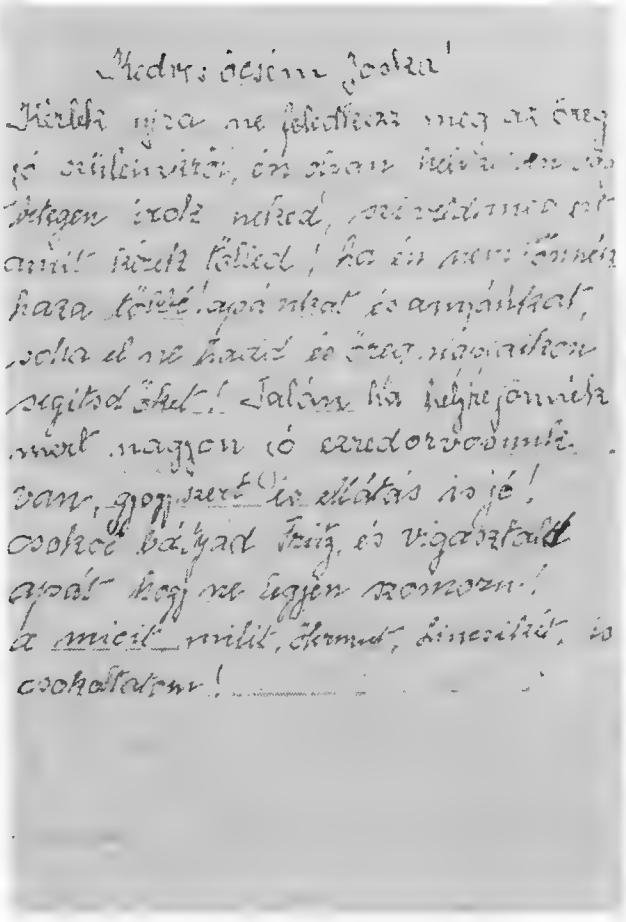

Hát eljöttetek Pepikém? – mondta, és kínzásoktól eltorzult arca mosolyra rándult.

Mi feléje indultunk, de a százados megint ránk mordult: Ne csókolják meg, tüdőbajos!

Mi zokogva öleltük, csókoltuk, aztán csak álltunk némán, és néztük egymást.

Beszéljenek már az istenit – mondta egy kicsit halkabban a tiszt, – már 7 perc letelt!

Mi csak némán néztük őt, az emberi ronccsá gyötört bátyánkat, akinek már 19-évesen is délceg férfiasságából csak két élénk, szép kék szeme volt a régi. Soha többé nem láttuk.

A család iránti mély szeretet csendül ki utolsó leveléből, amelyet a Hungária-úti katonakórházból írt:

„... nagyon bánatos vagyok mindig, nem mondják meg mi bajom, igaz, én úgyis tudom ... csomagot ne küldjenek, mert itt nincs megengedve ... én el vagyok készülve, hogy többé haza élve nem kerülök ... Újra kérem apát, ne szomorkodjon miattam ..."

Öccsének pedig ezt írta: „... apánkat és anyánkat soha el ne hagyd, és öreg napjaikban segítsd őket ..."

A budapesti 2. Honvédkórházban halt meg.

Édesapja és testvére vasból kovácsoltak keresztet a rákoskeresztúri temető távoli sarkában levő sírra.

Sok évig porladt szeretteitől távol, míg 1966-ban végleg hazatért. A Kőszeg Város Tanácsa által adományozott díszsírhelyre temették.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas megyei Bizottság Archívuma által gyűjtött visszaemlékezés: Schätzel József Kőszeg (testvéröccse Schätzel Frigyesnek).
- Schätzel Frigyes munkakönyve Kőszeg Ipartestület 28/1919. sz. Schätzel József kőszegi lakos tulajdonában.
- Stift Lajos Bukarest, nyugdíjas tanító Schätzel családnak írt levelei 1948, 1951, 1957 évi keltezéssel. Stift Lajos börtöntársa volt Shätzel Frigyesnek és Csőgör Jenőnek.
- Vasvármegye 1922. augusztus 20.
- Schätzel Frigyes börtönből írt utolsó levele 1930. április 1. A levél az MSZMP Vas m. Arch. tulajdonában van.
- 2. Honvédkórház Budapest, távirata 1930. április 22. Schätzel József kőszegi lakos tulajdonában van.
- Mezőgazdasági Technikum Kőszeg: Pályamunka „Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság 1919 kőszegi történetéhez."
- Népszabadság 1963. április 9. sz. Salamon Pál: „Két barát emlékezete."

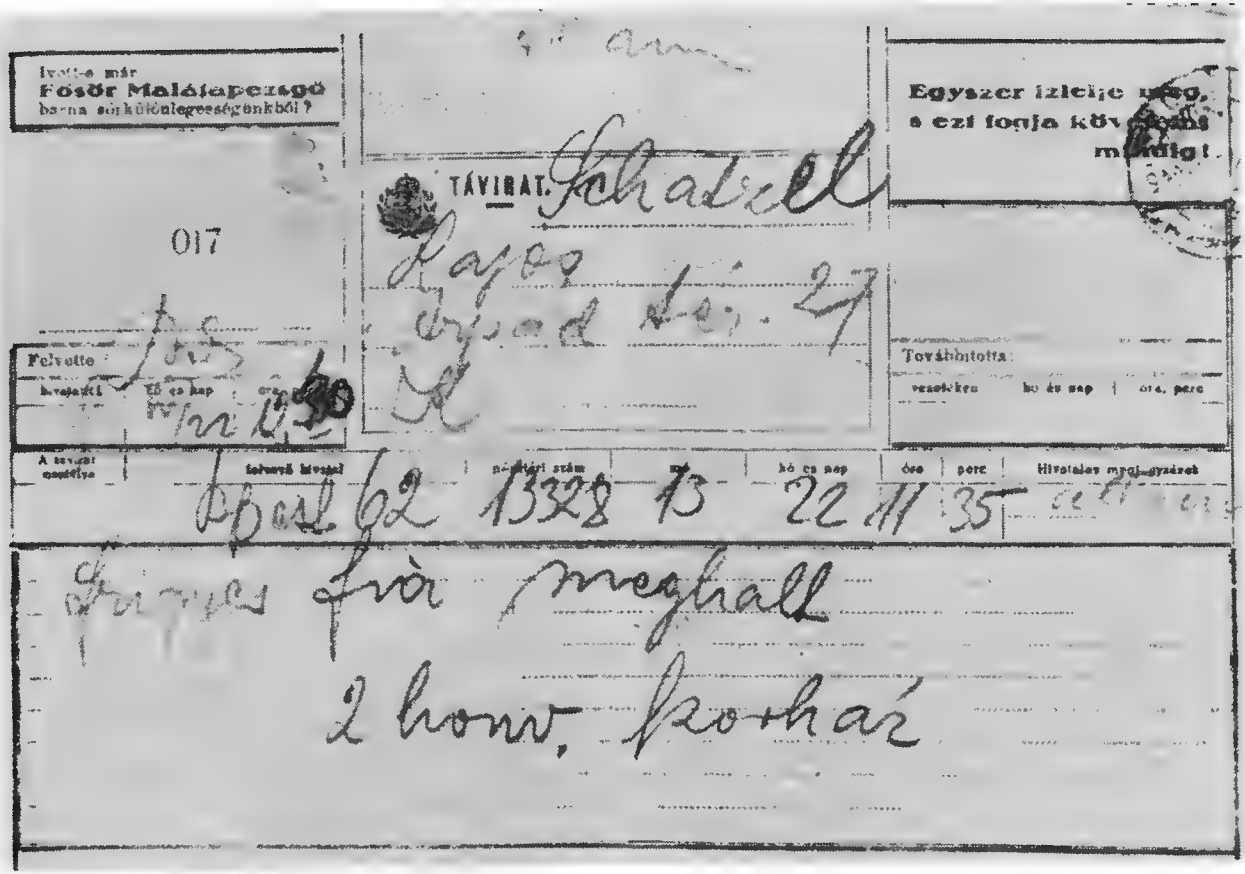

Távirati értesítés Schätzel Frigyes haláláról

SCHERMANN ELEK

(Szemenye, 1933. november 30. – Veszprém, 1956. november 4.)

Schermann István 15 hold rossz minőségű földön gazdálkodott Szemenyén. A mostoha földdel való küszködése erősen megviselte, sokat betegeskedett, a szíve nem bírta a nehéz munkát. Felesége, Tamics Mária nyolc gyermeket hozott a világra. A gyenge egészségű, törékeny asszony a nyolc gyermek nevelése mellett erejétől telhetően segített férjének a nehéz gazdasági munkában. Amikor a gyerekek felnőttek, elhagyták a szülői házat, de időnként hazatértek, hogy szüleiknek segítsenek a nehéz munkálatú föld megművelésében, ha már anyagilag nem tudták őket támogatni.

Elek az általános iskola elvégzése után szakmát szeretett volna tanulni, de beteg apja nem tudta őt nélkülözni a kis gazdaságban. A nagy család azonban nem tudott a földből megélni, s ezért két nővéréhez hasonlóan ő is elhagyta a szülőfalut. Ekkor 18 éves volt. 1954-ben Pápán a Húsipari Vállalatnál gépkocsikísérőként dolgozott.

1954. október 3-tól sorkatonai szolgálatot teljesített Veszprémben, a légvédelmi tűzérezrednél. Gépkocsivezetői beosztást kapott, később őrvezetővé léptették elő.

Az ellenforradalom alatt 1956. november 4-én azt a feladatot kapta, hogy a sebesültszállító gépkocsival szállítsa a városi kórházba az ellenforradalmárokkal folytatott harcban megsebesült bajtársait.

Hajnali 3 órakor indult el, s bár a városban erős harc folyt, a sebesült katonákkal együtt elérte a kórházat. Amikor újra visszaindult, a kórház előtti téren a gépkocsi vezetőülését szétlőtték. Schermann őrvezető egy bajtársával együtt hősi halált halt, miután több társa életét megmentette.

1956. december 7-én szülőfalujában, Szemenyén temették el. Halála után alhadnaggyá léptették elő, s a Kiváló Szolgálatért Érdemérem és a Munkás Paraszt Hatalomért Emlékéremmel tüntették ki.

A Magyar Néphadsereg és a szülőfalu ápolja és őrzi hősi halottjának emlékét.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 56.
- Vas megyei Területvédelmi és Hadkiegészítő Parancsnokság/Schermann Elek személyi anyaga.

SINKOVICS JÓZSEF

(Sorokújfalu, 1887. szeptember 26. – Kisunyom, 1969. június 29.)

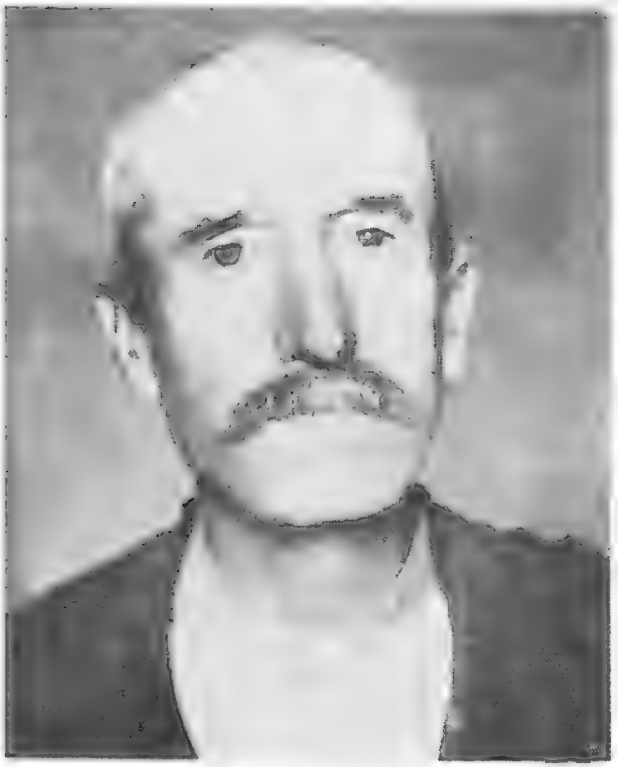

Szülei arató napszámosok voltak Sorokújfaluban. Ő maga hat testvérével együtt hamar megismerte a szegénysorsú mezőgazdasági munkások nehéz életét. Csupán néhány elemi iskolai osztályt végezhetett el, a tanulás helyett a naponta kora hajnalban kezdett, késő este bevégzett kemény munka jutott osztályrészéül.

Tapasztalatai már fiatalon arra indították, hogy boldogulását más úton, egy nagyobb közösség: a szegényparasztok, a proletariátus szolidaritására támaszkodva, egyben annak javára munkálkodva keresse. Átmenetileg ugyan munkát és lakóhelyet változtatott – remélte, hogy sorsát jobbra fordítja –: 20 évesen Budapestre ment, ahol egy ideig táviratkézbesítőként dolgozott, de ez a változás életútja szempontjából csak látszólagos volt. Valójában ekkor szilárdult meg benne a felismerés, hogy tevékenységének értelmét csak az osztályával együtt vívott tudatos küzdelem, a szervezett osztályharc adhatja. A fővárosban került kapcsolatba a munkásmozgalommal 1910 körül, s mire hazatért – az I. világháború alatt –, már a szociáldemokrata párt tagja volt.

A háború utolsó évében vonult be katonának, 1918-ban le is szerelt. Azonnal széles körű mozgalmi és pártszervező munkát kezdett Kisunyomban és környékén. Ő maga, helyi pártszervezet hiányában, Szombathelyre járt taggyűlésekre. A Tanácsköztársaság idején a vörös katonák számára tartott gyűléseket, és szervezte, mozgósította a környék lakosságát.

Tevékenysége ebben az időben nem volt látványos, s nem is juttatta őt kiemelkedő mozgalmi posztokra. Olyannyira nem, hogy munkálkodásának köznapi részletei ma már – a harcostársak, kortársak elhunytával – nem is tárhatók fel. De hogy egészében véve milyen nagy jelentőségű munkát végzett, s hogy még 1919 után is tevékenykedett, mindennél jobban bizonyítja a horthysta ellenforradalmi rendszer „megkülönböztetett" figyelme, amelyben bőven részesült.

1919. augusztus 9-től már letartóztatásban volt. A szombathelyi államügyészség az év október 24-én kelt vádindítványa szerint a kisunyomi földmunkások szakszervezetének elnökeként „a munkásokat a birtokosok ellen, s a visszaállított törvényes és alkotmányos rendszer ellen izgatta." Ekkor 8 hónapi börtönbüntetésre ítélték.

1921-ben megnősült, s idővel három gyermekéről kellett gondoskodnia. Mezőgazdasági napszámba járt a püspöki birtokra, illetve a kisunyomi uradalomba. Életét nagymértékben nehezítette, hogy 1924-ig folyamatosan csendőri felügyelet alatt állt, minden vasárnap jelentkeznie kellett a jáki csendőrőrsön, de ezután sem szűntek meg a zaklatások. Többször letartóztatták,

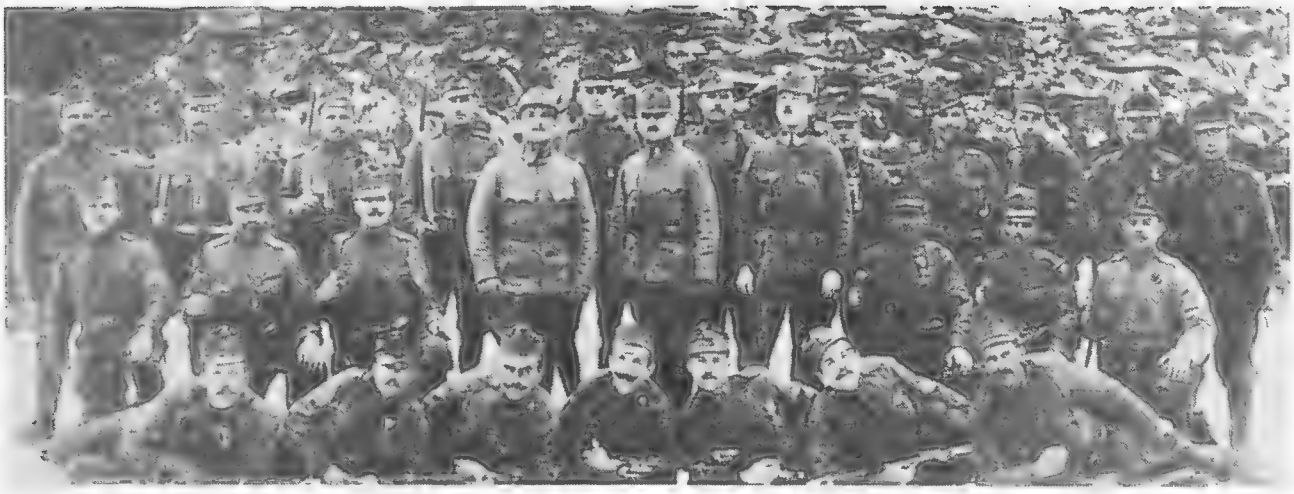

Szakaszával az első világháborúban (Álló sorban jobbról a harmadik)

még 1932-ben is eljárást indítottak ellene „az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló bűntett" vádjával.

Bár az állandó üldöztetés és megfigyelés miatt lassan megszakadtak kapcsolatai a mozgalommal, párttagsága megszűnt, nehéz munkája pedig aláásta egészségét, az elnyomó rendszer változatlanul veszélyesnek találta Sinkovics Józsefet. A valóságos körülményeket elferdítve, munkakerülő életmóddal, árdrágítással vádolták, majd az ország német megszállásakor sokakkal együtt őt is begyűjtötték és a rendőrség ricsei „kisegítő toloncházába" zárták. Öt hónap múltán szívbetegsége miatt szabadult. De talán ennél is többet mond személyéről és munkásságáról az a tény, hogy 1944 decemberében a nyilas belügyminisztérium helyzetjelentése a szombathelyi járás területéről többek között őt említi, mint a rendszerre veszélyes „baloldali felfogású egyént".

A felszabadulás után azonnal az új országot építeni akaró, kezdeményező emberek közé állt. Egy ideig a községbíró tisztét látta el Kisunyomban, de alapító tagja volt a helyi szociáldemokrata pártszervezetnek (kommunista szervezet nem volt a községben), majd a pártegyesülés után az MDP-nek is. Részt vett a földosztásban, később a mezőgazdasági szakcsoport, illetve az 1950-től működő termelőszövetkezet megalakításában, ahol több évig párttitkárként is dolgozott.

Az 1960-as évek elején egészségi állapota miatt már nem tudott aktív termelő és mozgalmi munkát végezni, ám nyugdíjasként is megmaradt a községi pártszervezet hasznos, mindig felelősséggel véleményt mondó tagjának, s arra is sokszor talált alkalmat, hogy a fiataloknak beszéljen küzdelmes élete tanulságairól és a szocialista építés tapasztaltairól.

1965-ben, a felszabadulás 20. évfordulóján megkapta az MSZMP Központi Bizottságának elismerő oklevelét, 1969-ben pedig a Tanácsköztársasági Jubileumi Emlékérmet.

Hosszas betegség után 1969. június 29-én hunyt el Kisunyomban.

Forrásanyag:

- MSZMP KB P.I. Archív. 651. f. 12/3. 227–229. lap.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F. 1./1964/65. öe., F. 1./1969/17. öe.
- Kisunyom község tanácsának halotti anyakönyve, 15 1969. Fsz.

SIPOS BÉLA

(Erzsébetfalva, 1896. december 22. – Körmend, 1968. február 8.)

Szülei a Vas megyei Nádasdon élték a kisparasztok nehéz életét. A kisparaszti életet felváltották a proletársorssal. Felköltöztek Budapestre. Az apa alkalmi munkásként dolgozott, majd végül nyomdász lett. Felesége tejcsarnokban kapott munkát. Ilyen körülmények között adott életet harmadik gyermeküknek Bélának, Erzsébetfalván 1896. december 22-én. Béla két éves, amikor édesanyja tüdőgyulladásban, és ötéves, amikor édesapja ólommérgezésben meghalt. Négyéves korában egyik testvérével Nádasdra került apai nagynénjéhez. – A legidősebb testvére a fővárosban ekkor már lakatostanonc, aki korán kapcsolatba kerül a munkásmozgalommal. Ez később Bélára is hatással lett.

Nádasdon nevelkedett 10 éves koráig. Délelőtt iskolába járt, délután gazdag parasztok teheneit őrizte egy szelet kenyérért, egy pohár tejért, nyaranként pedig Sopron megyében, Vincefőpusztán sommás volt, majd később itt, három és fél évig asztalosinas lett.

Béla gyenge fizikumú, de rendkívül tanulékony, fogékony az új iránt. Gyakori látogatója a tanonckönyvtárnak. Itt ismerkedett meg azzal a tanárral, aki rábeszélte, végezze el magánúton a polgárit. Miközben tanult, szoros kapcsolatot tartott fenn Budapesten dolgozó testvérbátyjával, Gézával, aki már tagja volt a Vasas Szakszervezetnek, a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak, és egyben szakszervezeti könyvtáros is volt. A testvére révén került kapcsolatba a munkásmozgalommal. Rövid időre költözött Budapestre, de az I. világháború okozta nehéz viszonyok miatt visszakényszerült Nádasdra. A fiatal proletár ekkor már haladó gondolatokat forgatott fejében.

E gondolatok világos cselekedetekkel párosultak. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt szervező munkájában 1918 őszén már részt vett, és Nádasd községben a párt elnökének választották meg. Ekkor 22 éves volt. 1919-ben, a proletárdiktatúra kikiáltása után a kommunista párt és a szociáldemokrata párt egyesült. Az egyesülés után az MSZDP-nek Nádasdon ő lett az elnöke. A körmendi járásban is szervező bizottságot hoztak létre, a Vörösőrség szervezésére, Sipos Béla tagja volt a szervező bizottságnak. Tevékenyen dolgozott és agitált a Vörös Hadsereg toborzásában. Mint a járási direktórium tagja látta, érezte, hogy a szervezésre nagy szükség van, hisz a reakció erői továbbra is pozícióban voltak.

A májusi és júniusi események Sipos Bélát igazolják, hiszen a külső ellenforradalmi katonai emigráció éppen a Vas megye határához közel eső Feldbach-ban, Lehár Antal volt k. u. k. ezredes irányításával, katonai erővel készült betörni a határon Gasztony és Vasszentmihály térségében.

Az ellenforradalom belső erői a megyében Sárváron, Gencsapáti, Nemesbőd, Nádasd és Csákánydoroszló térségében is szervezkedtek. A támadást úgy készítették elő a külső reakció segítségével, hogy a megyében több helyen is ellenforradalmi megmozdulásokra kerüljön sor. Ekkor robbant ki Nádasdon is a legerősebb ellenforradalmi akció.

A szándék világos volt, a járás parasztságát arra az időre kellett mozgósítani, amikor a burgenlandi fehér csoportok átlépik a határt. Ekkor még sikerült visszaverni a fehércsapatokat, de augusztusban, a Tanácsköztársaság leverésének napjaiban már nem bírtak a túlerővel.

Az összeomlás napjaiban Sipos Bélát megbízták a Járási Direktórium elnöki teendőinek ellátásával. Bár már sokan igyekeztek bőrüket menteni, ő a helyén maradt egészen addig, míg a Lehár különítmény páncélvonata megérkezett Körmendre. Így került a fehértisztek páncélvonatára több harcostársával, Németh Emillel, Vámos Istvánnal és másokkal. A páncélvonaton már megkezdődött a megtorlás. A foglyokat a Szombathelyi Ügyészség fogházába vitték.

Sipos Béla két hónapot töltött Szombathelyen vizsgálati fogságban, majd szabadlábra helyezték, de két hét múlva ismét elfogták, és a hírhedt zalaegerszegi internálótáborba került. Az internálótáborban nem sok időt töltött el, rövidesen megszökött. Zalabesenyőn bújt meg egy ismerősénél, aki nem ismerte a Tanácsköztársaság ideje alatti tevékenységét. Később Németújváron és Szombathelyen bújkált addig, amíg felszámolták a zalaegerszegi internálótábort. Ekkor visszament Nádasdra, letelepedett és élte a kommunisták reménytelen napjait. Az emberek elfordultak tőle, féltek a társaságától, féltek, hogy ők is Sipos Béla sorsára jutnak. Minden reménye az európai forradalmakban volt és bízott abban, hogy lesz még proletárdiktatúra Magyarországon. Ahogy csendesült körülötte a vihar és ahogy lehetősége volt a mozgásra, azonnal kereste a kapcsolatot az illegalitásba kényszerült kommunistákkal. A véletlen segített neki. Régi barátság kötötte össze Pusztai Ferenccel, a Budapesti Műegyetem hallgatójával, akinek leánytestvére Nádasdon volt postaalkalmazott. Amikor Pusztai leánytestvérét áthelyezték Sopron megyébe, rajta keresztül azonnal felvette a kapcsolatot a régi baráttal, mert a Sopronból jött levél vagy csomag – amelynek feladója egy hölgy – a rendőrség és a csendőrség számára nem volt olyan gyanús, mint egy budapesti műegyetemi hallgató és egy nádasdi asztalos kapcsolata. Ezen idő alatt Nádasdon asztalosként élt és dolgozott, bár iparengedélyét nem tudta kiváltani, így alkalmi munkából tartotta fenn magát. Pusztaival a kapcsolata rövid idő alatt megszűnt. Pusztai eltűnt, mint ahogy eltűnt Sipos legidősebb testvére, a budapesti vasasok könyvtárosa is.

A 20-as évek végén Budapestről egy Beán nevű elvtárs veszi fel a kapcsolatot Sipos Bélával és ellátja instrukciókkal, illegális irodalommal, röplapokkal. Később felkereste Pintér József nagykölkedi lakos és közölte vele, hogy Körmenden és környékén megkezdik a szociáldemokrata szervezetek megalakítását. E munkának szerette volna Sipos Bélát is megnyerni, hisz Körmend és Nádasd környékén nagy volt az ismeretsége.

Sipos Béla ekkor még nem tudta, hogy Pintér – rendőrségi fedőnevén „Rezes" – áruló, de ösztönösen elzárkózott az együttműködéstől. A rendőrség, a csendőrség a szervezet minden lépéséről tudott és 1932-ben letartóztatták a szervezkedőket. Letartóztatások voltak továbbá Halogy, Nagycsákány és Nádasd községekben. Sipos Béla az ítélethozatal után jött rá igazán Pintér József szerepére. Ugyanis őt nem ítélték el, sőt a történtek után szemlátomást jobb anyagi körülmények közé került. A történelmi igazsághoz tartozik, hogy Pintér nem árulta el Sipos Bélát, legalábbis 1932-ben még nem.

Nádasd községben tehát folytathatta tevékenységét, budapesti kapcsolata zavartalanul megmaradt. A rendőrség viszont felfigyelt arra, hogy az 1932-es letartóztatások után is találnak röpcédulákat és különböző propaganda-anyagokat. 1934-ben Sipos Béla lakásán házkutatást tartottak és

letartóztatták, „Kommunista szervezkedés és tiltott sajtótermék terjesztésének vádjával a Győri Ügyészségre vitték."

Nem tudták bizonyítani a Sipos Béla elleni vádakat, ezért két havi vizsgálati fogság után hazaengedték. Szigorú rendőri felügyelet alá helyezték. Személyi adatait és ujjlenyomatait az ország valamennyi rendőrkapitányságának megküldték.

1941. szeptemberében a rendőrség ismét házkutatást tartott Sipos Béla lakásán, letartóztatták, újra a Győri Ügyészségre került. Innen egy pesti fogházba, majd a nagykanizsai internálótáborba vitték. 1941. októberétől 1944. májusáig kisebb megszakításokkal a nagykanizsai internálótábor lakója.

Sipos Béla életét az mentette meg, hogy „nem volt szállítható állapotban" – ahogy ezt neki egyik őre mondta. Egészsége az internálótáborban nagyon megromlott. A tábor őrei úgy vélték, hogy foglyuk nem sokáig bírja, ezért a táborból szabadon engedték.

A táborban ismerkedett meg Kiss Károly elvtárssal, aki 1945 után a Párt Központi Bizottsága vezető funkcionáriusa, ezt követően az Elnöki Tanács titkáraként tevékenykedett. A táborban egy életre szóló barátság alakult ki a két kommunista között.

A nagykanizsai internálótáborban találkozott Pintér Józseffel is, akit egy hónapig tartottak ott. Úgy tűnt, hogy az árulónak sem kegyelmeztek gazdái.

A további napok a felszabadulásig Nádasdon teltek el. A megromlott egészségi állapotának köszönhette, hogy 1945. januárjában nem került sor az elhurcolására.

A felszabadulás közeledtével Sipos Béla életében az utolsó letartóztatás csak egy napig tartott. 1945. márciusában, amikor Szálasi Nádasdon volt, mint asztalost, őt is dolgoztatták a fogadtatás előkészületeiben, természetesen a legnagyobb biztonsági intézkedések mellett, hisz a hatóságok tudták róla, hogy kommunista gyanús, ezért ő a „parádén" személyesen nem vehetett részt.

Nádasdra március utolsó napjaiban érkeztek meg a szovjet csapatok.

Sipos Béla azonnal hozzákezdett a Magyar Kommunista Párt szervezéséhez. Április 8-án 35 taggal megalakították az MKP helyi szervezetét. Részt vett a környező községek pártszervező munkájában is. Nádasdon létrehozták a Nemzeti Bizottságot, amelynek elnöke lett. Személyes érdeme volt, hogy nagyon gyorsan helyreállították a közbiztonságot, felállították a demokratikus rendőrséget, megtisztították a közigazgatást a régi rend embereitől, prominens személyeitől. Ezekbe a közigazgatási funkciókba a szegényparasztság képviselőit és szimpatizáns, haladó gondolkodású embereket helyeztek.

Egészségi állapotát meghazudtoló energiával és lelkesedéssel dolgozik azért az eszméért, amiért a Horthy-korszak alatt őt üldözték, meghurcolták, megkínozták. A kapcsolata a környező falvak lakosságával gazdag és sokoldalú lett.

A Nemzeti Bizottság és az MKP első lépése a földosztás megvalósítása volt. Sipos Béla ezekben az időkben rengeteget dolgozott, hiszen a Nemzeti Bizottság elnöke, az MKP megalakítója és egyben alapszervezeti titkára, a Nádasdi Körzeti Titkárságának tagja, járási DÉFOSZ titkár és a járási főjegyző helyettese is volt egyben. Az ő személyes munkájának eredménye az is, hogy az 1945-ös választásokon Nádasdon az MKP 95 szavazatot kapott, ez több volt mint az SZDP és a Nemzeti Parasztpárt szavazatai együttesen, ennél több szavazatot csak a Kisgazda Párt kapott.

Sipos Béla munkásmozgalmi útjának és a felszabadulás után végzett eredményes politikai munkájának elismeréseként 1951. július 1-től az MDP Körmendi Járási Bizottság apparátusában dolgozik, ipar és agrárpolitikai kérdésekkel foglalkozik 1954. szeptember 30-ig, nyugdíjba vonulásáig. Élete végéig tagja volt a megyei és járási pártválasztmánynak, pártbizottságnak, a Körmendi Járási Végrehajtóbizottságnak, a Fegyelmi Bizottságának. Hivatásos forradalmárként élethivatásnak tekintette a pártmunkát, az emberek ügyének szolgálatát.

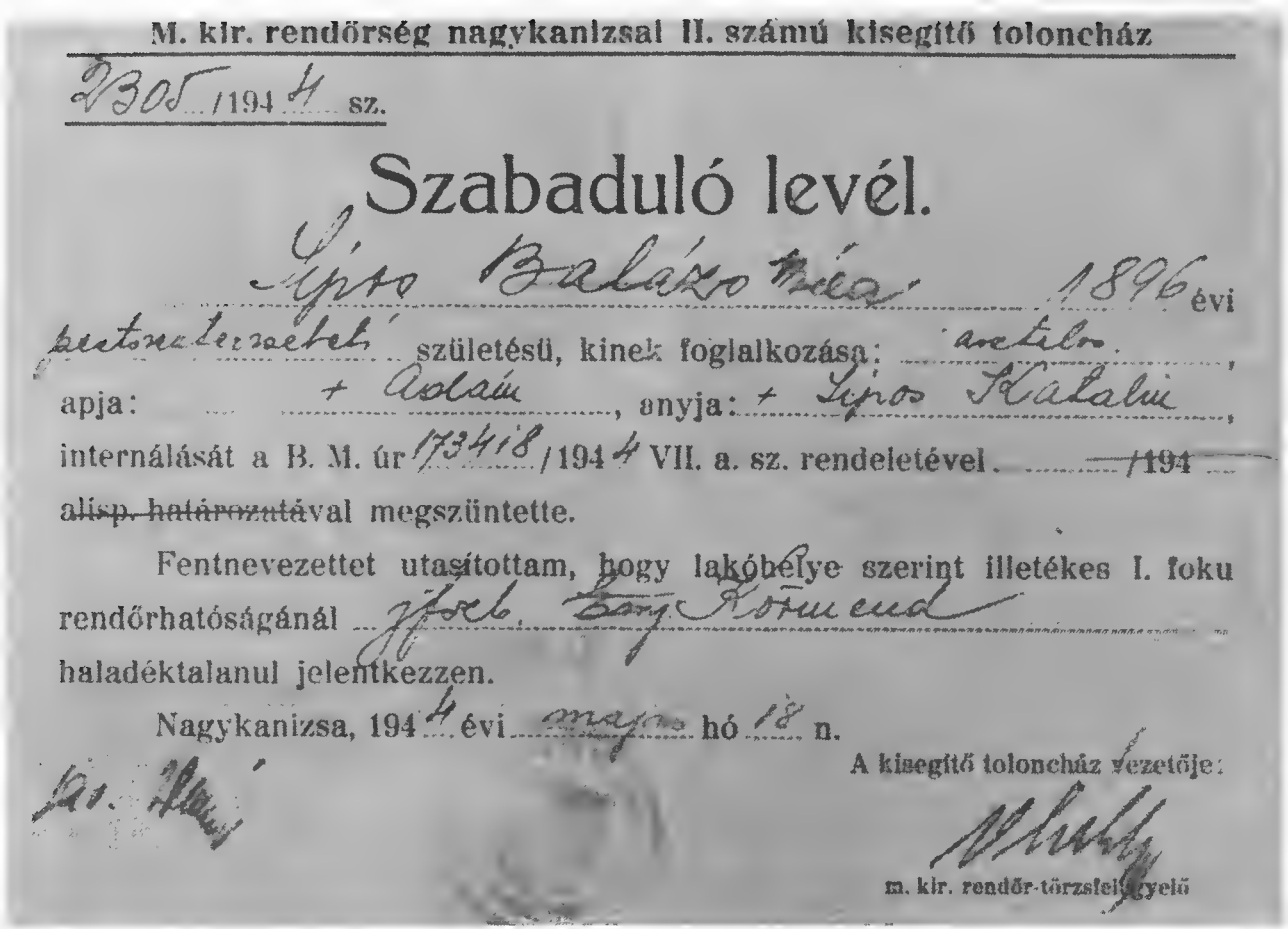

M. kir. rendőrség nagykanizsai II. számú kisegítő toloncháza

2305/1944 sz.

Szabaduló levél.

Sipos Balázs Béla 1896 évi

[illegible] születésű, kinek foglalkozása: [illegible],

apja: + Balázs, anyja: + Sipos Katalin,

internálását a B. M. úr 173418/1944 VII. a. sz. rendeletével ——/194—

~~alisp. határozattal~~ megszüntette.

Fentnevezettet utasítottam, hogy lakóhelye szerint illetékes I. fokú rendőrhatóságánál [illegible] haladéktalanul jelentkezzen.

Nagykanizsa, 1944 évi május hó 18 n.

A kisegítő toloncház vezetője:

m. kir. rendőr-törzsfelügyelő

Szabaduló levél a nagykanizsai internálótáborból 1944. május 18.

Amikor az ellenforradalom 1956-ban a munkáshatalom ellen fegyvert fogott, Sipos Béla – már mint nyugdíjas veterán – ismét dolgozni kezdett. Többször járt Szombathelyen, ahol tudott, segített.

A szocializmusba vetett szilárd hite másokba is erőt, bátorságot sugárzott. Az ellenforradalom után részt vett a párt és a munkásőrség szervezésében. Tagja lett 1957 júliusig az MSZMP Vas megyei Intéző Bizottságának is, ahol fáradhatatlanul munkálkodott a konszolidáció megvalósításáért, a politikai és gazdasági rend helyreállításáért.

Sokat tett a paraszti vívódás leküzdésében, a mezőgazdaság szocialista átszervezésében. Idős korában is bizalommal keresték fel az emberek gondjaikkal, problémáikkal. A feléje sugárzott bizalmat mindig különös gonddal kezelte, és a legfelsőbb fórumokat is megkeresve intézte az emberek ügyeit.

Nagy élettapasztalatát igyekezett átadni a fiataloknak. Hívták vissza függetlenített pártfunkcióba, de ezt már nem vállalta.

Az MSZMP Központi Bizottsága Párttagok Ügyeivel Foglalkozó Bizottsága 1961-ben munkás-

Síremléke a körmendi temetőben

mozgalmi múltját 1918-tól, a párttagságát 1934-től határozta meg, illetve ismerte el.

Gazdag életpályáját, példamutató, harcos életét, párthűségét, forradalmiságát pártunk és kormányunk számos magas kitüntetéssel méltányolta.

Sipos Béla elvtárs 1968. február 8-án halt meg Körmenden. Az MSZMP Körmendi Járási Bizottsága veterán harcosát saját halottjaként temette el február 12-én a körmendi temetőben.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F. 31/12–32 ő. e. MSZMP Vas m. Biz. Archív. (F. 56) Sipos Béla személyi anyaga.
- Nemes–Karsai: Fehérterror 1919–1921.
- Nemes–Karsai: Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1921–1924.
- Vasi Propagandista/1974/I./4 Csuk Ferencné – Jáki Tibor: Emlékezés Sipos Bélára/1896–1968/ 85–95. old.

Munkásőrök kísérték utolsó útjára

SKERJANC ALOJZ – MIRKO

(Felső-Ribcsák, 1923. július 8. – Kétvölgy, 1945. március 21.)

Jugoszláv partizán volt. Arra nincs adatunk, mikor állt a partizánok közé, de azt tudjuk, hogy 1944-ben már futár volt a szlovén tartományi partizán hadseregben „Stájer" területen. 1944. őszén Perlikó községbe került mint politikai munkatárs, innen pedig 1945 januárjában a Murán túlra küldték, ahol a „Prekmurjei" brigád tagja lett. Ebben a partizáncsapatban több magyar is volt.

A csoport feladata egyrészt a német fasiszták elleni harc volt: rajtaütésekkel gyengítették, nyugtalanították őket, másrészt az, hogy a működési területükön a szlovén ajkú és a magyar lakosságot a németek elleni fegyveres harcra buzdítsák, szervezzék. Ezekkel az akciókkal nehézségeket okoztak a német fasisztáknak és a magyarországi csatlósaiknak.

Amikor Filip Kovosec, az osztag parancsnoka megsebesült, Alojz Skerjanc – partizán neve MIRKO – vette át a parancsnokságot. Parancsnoksága alatt a németek által üldözőbe vett csapat a magyarországi szlovén lakta területre vonult. 1945. március 20-án este fél 8 körül érkeztek Kétvölgyre (szlovénul Vericin) Borovnyák Jánosék portájára. A csapat 12 férfiből és 1 nőből állt. Megmondták, hogy partizánok. Ennivalót kértek (amit ki is fizettek) aztán a házigazdával mindent bezárattak, partizán dalokat énekeltek, majd aludni tértek.

Másnap reggel a partizánok eléggé elővigyázatlanul mutatkoztak a dombon álló tanya udvarán. Így messziről észrevehették őket, de az is lehet, hogy árulás történt, ezért jelentek meg olyan gyorsan a magyar csendőrök és katonák. Mikorra a partizánok észrevették őket, már bekerítették a házat. Menekülésre nem gondolhattak, tűzharcban törtek ki a bekerítésből. A csapatot Mirko fedezte, aki olyan súlyosan megsebesült, hogy néhány perc múlva meghalt.

Holttestét Szentgotthárdra szállították és ott temették el.

1970. március 21-én avatták fel tetteihez méltó síremlékét.

Szentgotthárd és környékének szlovén, illetve magyar anyanyelvű lakossága egyaránt őrzi emlékét.

Forrásanyag:

– Születési anyakönyvi kivonat, Moravci 1923. 41. old.
– Borovnyák Jánosné visszaemlékezése, Kétvölgy, 1976.

Márvanytábla a szentgotthárdi temető síremlékén

SOMOGYI BÉLA

(Halastó, 1868. május 16. — Budapest, 1920. február 17.)

Sorstársa volt azoknak, akik látva a magyar nép, a parasztság szörnyű elmaradottságát, kiszolgáltatottságát, egy jobb, emberibb élet eljöveteléért emelték fel szavukat, és ezért halniuk kellett kegyetlen, rettenetes halállal.

Édesapja falusi kocsmáros, később mészáros volt. Első fia, Béla a Vas megyei Halastó községben született. A család innen Halogy községbe költözött. Bélát még nyolc gyermek követte. Nyomorogtak. A gyermeket apja a körmendi tanítóra bízta. A kisdiák az apja egy másik ismerősénél lakott, szűk kis kamrában, eltartásáról pedig naponta más-más jószívű család gondoskodott.

A hat elemi elvégzéséről kitűnő bizonyítványt kapott, majd beiratták a pápai bencés gimnáziumba. A rokonoknál lakott, hol egyiknél, hol másiknál étkezett. Bár az első osztályt színjelesen végezte el, a rokonok rőfösinasnak adták. Álmosan takarította a boltot, lótott-futott naphosszat, emelgette a hatalmas végeket, míg a kereskedő ráúnt a kétballábas, álmatag gyermekre, és elküldte. Szabóinasként sem vitte sokra.

Hazament hát a szüleihez, akik a Vas megyei Zsámándon laktak. Őrizte a család két tehenét, közben egy volt osztálytársától kapott könyveket búj ta.

Szomorú, lealázó, mégis acélosító esztendők voltak ezek. Csáktornya, pápai református tanítóképző, budapesti zsidó tanítóképző ... ezek voltak a szenvedélyes tudásvágytól hajtott gyermekember életállomásai. Társait tanította, gyufát és apróságokat árult kávéházakban, tömegszálláson, ismerőseinél aludt ... így tartotta fenn magát.

Aztán rövid időre nyugodtabb napok következtek. Egyik tanulóismerősét helyettesítette az Árva megyei Chlebnicén. A szlovák parasztok szívesen fogadták, megszerették. Ezután a soproni tanítóképzőbe iratkozott be, ahol kitüntetéssel végzett.

Egy Szabolcs megyei pusztán házitanítói állást vállalt, s közben cikkeket küldözgetett a kisvárdai helyi lapnak. Első jelentősebb keresetéből hazautazott szüleihez, testvéreihez Gasztonyba.

Vonzotta az újságírás. Az igényes soproni újság munkatársaként szép magyarsággal, világos okfejtéssel írt cikkei ismertté tették nevét. De tanár akart lenni, ezért Pestre költözött és beíratkozott a Pedagógiumba. Sötét nyomorában a Mátyás Diák című vicclapnak szállított heti három forintért humort. Jenő öccsével, a szervezett cipészmunkással lakott egy szobában. Ő és annak barátai ismertették meg Somogyit a munkásmozgalommal és a Kommunista Kiáltvánnyal.

1893-ban, huszonötéves korában kinevezték állami tanítónak a Máramaros megyei Felsővisóra. Munkája mellett néhány hónap alatt felkészült és

kitűnően érettségizett a gimnázium felső tagozatának anyagából, majd beiratkozott az egyetemre.

Felsővisóról Suhogó álnéven cikkeket írt a Népszavának és a Cipészek Szaklapjának. E cikkekben többnyire az ország sivár népoktatási helyzetével, a népoktatás elmaradottságával foglalkozott. A Bánffy–Perczel korszak elején lett párttag, és rövid idő alatt a Népszava szerkesztője. Ezért titokban, diplomáját kockáztatva vállalt tanári állást. A nyolchónapos szorgos munka ellenére – a pártban dúló harc áldozataként – megvált a szerkesztőségtől. Feleségével és két gyermekével ismét biztos jövedelem nélkül maradt. Ekkor a Tűzoltó utcai elemi iskolában tanított. Itt figyeltek fel új tanítási módszerére.

Amikor megszerezte a tanári diplomát, a Vas utcai felsőkereskedelmi iskola rendes tanára lett.

A munkásmozgalommal nem szakadt meg a kapcsolata: jelen volt az MSZDP 1904-es kongresszusán, majd az 1905. április 1-én újból napilappá alakult Népszava egyik rovatvezetője lett.

1906 tavaszán az „Új Korszak" című radikális pedagógiai folyóirat szerkesztőjeként ismerték meg a nevét. Hamarosan e lap köré tömörült a tanítóság haladó rétege.

Ez év novemberében megalakult a Magyarországi Tanítók Szabad Egyesülete. Elnökének Somogyi Bélát választották. Jelmondatuk: „Követeljük a közoktatás államosítását, minden felekezeti tendenciának az iskolából való kizárását, a tanítók és tanárok gazdasági helyzetének gyökeres javítását és mindennek előfeltételét: az általános, egyenlő és titkos szavazati jogot." A koalíciós kormány ekkor még nem adta jóváhagyását az egyesület alapításához, csak 1910-ben ismerték el hivatalosan a tanítóság egyesületét.

Somogyi szerkesztésében jelent meg 1911 végén az Ifjúmunkás. A lap a szerkesztő politikai felfogásának megfelelően elsősorban oktató, tanító, ismeretterjesztő jellegű volt, és nem harcos, forradalomra ösztönző.

Ebben az időben élte legtermékenyebb korszakát: tankönyvet, könyvet írt, kitűnő műfordító volt, és sok politikai, tudományos cikke jelent meg. Lefordította többek között Bebel „A nő és a szocializmus" c .könyvét. Alvinczy Mihály néven írta meg „A többlettermelés tudománya" című, a korszerű mezőgazdasági termelés kérdésével foglalkozó művét.

1918 végén megalakult a Magyarországi Tanítók Szakszervezete. Elnöke Somogyi Béla. Kultúrprogramjában az iskolák azonnali államosítását, a felekezeti oktatás megszüntetését, a reakciós főtisztviselők eltávolítását követelte.

Újból megjelent az Új Korszak, amelynek csak első számát szerkesztette Somogyi, mert közben a Károlyi kormány közoktatásügyi államtitkárrá nevezte ki. Az iskolák államosítását, ami a tanítók követelései között szerepelt, már csak a Tanácsköztársaság valósította meg.

Somogyi nem értett egyet a Tanácsköztársasággal, ezért a Tanácsköztársaság Közoktatásügyi Népbiztosságát elvi okokból nem vállalta. Megmaradt szociáldemokratának, gyakorlati forradalmi tettek megvalósítására képtelen volt. Nem értette meg a Tanácsköztársaság célkitűzéseit, így nem is támogatta. Politikai koncepciójában nem jutott túl egy polgári demokratikus állam megvalósításának elképzelésén, csupán demokratikus reformoktól várta az ország megújhodását. Tiltakozott az ellen, hogy a „laikusok", a forradalmi proletáriátus vezetői 1919-ben a leghaladóbb iskolarendszer megteremtésén fáradoznak.

A Tanácsköztársaság leverése után a „szakszervezeti kormányt" üdvözölte. Egyéni tragédiája, hogy nem látta meg: „harmadik út" nincs.

Az viszont személyes bátorságát és kemény jellemét bizonyítja, hogy e vérzivataros hónapokban minden üldöztetés, bírósági meghurcoltatás ellenére a Népszava felelős szerkesztőjeként tántoríthatatlanul harcolt a különítményes terror ellen.

Leleplező cikkei miatt egyik célpontja lett a fehérterrornak. Fegyelmi eljárás indult ellene izgatásért. Örökre eltiltották a tanítástól. A vádakra önérzetesen válaszolta: „Való igaz, hogy sokszor beszéltem tanítványaimnak a szocializmusról, és buzdítottam őket szocialista könyvek olvasására. Örömmel tapasztaltam, hogy ennek meg is volt a

Temetése tüntetés volt a Horthy-fasizmus ellen (1920. február 22.)

hatása, mert egész sereg tanítványom lett a mozgalom részesévé . . ."

Tovább szerkesztette a Népszavát. Hol egyik, hol másik barátjánál lakott. Fegyveres védelmet nem kért: bízott abban, hogy az antant megfékezi a véres terrort.

Tévedésének, – a valamiféle „művelt nyugat" védőszárnyai alatt megvalósítandó, polgári demokráciában bízó szociáldemokrata illúziónak – vált áldozatává.

Megtudta, hogy Siófokon Horthy jelenlétében halálára esküdtek a tisztek. Menekülni akart, de a rendőrség a határon elvette útlevelét. Ekkor mondta keserűen: „Ha száz életem lenne, sem menekülhetnék meg." 1920. február 17-én este 9 óra körül munkatársa, a tehetséges fiatal Bacsó Béla társaságában indult az Uránia-penzióban lévő lakása felé. A Nemzeti Színház közelében terroristák rohantak rájuk, feldobták őket egy teherautóra, és elrobogtak.

Február 19-én Dunakeszi határában férfihullát fogtak ki a vízből. A meggyilkolt tetemben munka-

társai felismerték Somogyi Bélát. Fején két agyvelejéig ható súlyos ütés volt, jobb szeme kiütve, orrcsontja összezúzva, nyakán szorosra hurkolt drótkötél. Lábai összekötve. Zsebeiben mintegy húsz kilónyi követ raktak gyilkosai.

A gyilkosság hírére óriási volt a felháborodás. A tetteseket azonban nem vonták felelősségre. Csupán Prónay Pál tömeggyilkos volt dühös: „A hiba csak az volt, hogy a holttesteket nem a Duna közepébe dobták" – mondotta.

Utolsó útjára 1920. február 22-én százezrek kísérték el – a horthysta karhatalom fenyegető gépfegyveres sorfala között. Lámpásnak indult, lángoló fáklya lett. A nép fia. Igazi néptanító. Népfelszabadítást, demokratikus Magyarországot akart.

Emléktábla a halastói iskola falán

Nevét kegyelettel őrzi az emlékezés. Születésének századik évfordulóján emléktáblát helyeztek el szülőfalujában, Halastón.

Forrásanyag:

- Magyar Életrajzi Lexikon (II. L–Z. Somogyi Béla 643 old. Akadémiai Kiadó) 1969.
- Kelen Jolán: A magyar tanítóság ébresztője Somogyi Béla (1868–1920) = Kioltott fáklyák. Emlékezések a fehérterror áldozataira. Bp. Tankönyvkiadó 1963 p. 21–26 old.
- Ifjúságunk példaképei Somogyi Béla 148–149 old. Válogatott bibliográfia a magyar munkásmozgalom nagy harcosairól. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Bp. 1963. p.
- Magyar forradalmi munkásmozgalom története 2. kötet 16–17 old. MSZMP KB. Párttörténeti Intézet Kossuth Könyvkiadó, 1965 p.
- MSZMP Központi Bizottság Párttörténeti Intézete: Magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosai. Bp. 1965 p. 91. old.
- A szocialista forradalomért. Kossuth Könyvkiadó, 1975. (632–634 old.).
- Kelen Jolán: Somogyi Béla. Népszabadság, 1968. május 16-i sz.

* Somogyi Béla írói munkásságáról és a róla szóló irodalomról Csáki Pál állított össze bibliográfiát. (Szombathely, 1974. Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár 48 p.)

SÓLYOM LÁSZLÓ

(Muraszombat, 1908. december 17. — Budapest, 1950. augusztus 19.)

Édesapja a Pest megyei törvényszék bírája, édesanyja tanítónő volt. Édesapját az I. világháborúban elvesztette, ettől kezdve neveltetéséről egyedül édesanyja gondoskodott. Bár a hivatásos katonatiszti pálya nem túlságosan vonzotta, először a Kőszegi Magyar Királyi Hunyadi Mátyás Reáliskolai Nevelő Intézet tanulója, majd a hűvösvölgyi hadapródiskola hallgatója lett. Kitűnő érettségi után a budapesti Ludovika Akadémián folytatta tanulmányait. Tehetségét, rátermettségét bizonyítja, hogy 1931 augusztusában „rangelsőként" avatták tűzér hadnaggyá.

A csapatszolgálatot Miskolcon, a IV. tábori tűzérezrednél kezdte meg. Közben felvették a vezérkari tisztképző hadiakadémiára, ahonnan 1935—36-ban egyéves gyakorlati szolgálatra Franciaországba került. A fiatal tiszt érdeklődve szemlélte a kibontakozó népfrontmozgalmat, az utcai tüntetéseket. Hazatérése után folytatta tanulmányait, és a hadiakadémiát 1939-ben évfolyamelsőként fejezte be. Ezután a székesfehérvári II. hadtestnél kapott vezérkari beosztást. 1940-ben századosi rangban a vezérkari testületbe is átvették.

A második világháború kirobbanása mély hatással volt a széles látókörű, művelt, világot látott katonára. Mivel nem értett egyet a magyar uralkodó osztály háborús politikájával, 1941 nyarán — a Szovjetuniónak történő hadüzenetet követően — egészségi okokra hivatkozva megvált a hadseregtől. Elhelyezkedésében régi barátja, Pálffy György volt segítségére, aki az Egyesült Izzónál juttatta álláshoz. Ugyancsak Pálffy révén ismerkedett meg a kommunista Orbán Lászlóval, akitől megnyugtató válaszokat kapott a régóta kínzó kérdéseire. Orbán tanácsára belépett a Független Kisgazdapártba. Jelentős szerepe volt abban, hogy a Kisgazdapártban többen megértették a fasiszták által kirobbantott háború igazságtalan, bűnös voltát, felismerték a magyar kormány nemzetvesztő politikáját. 1944-ben a KMP tagja lett. Még ebben az évben behívták katonának és a hajmáskéri kiképzőtáborban teljesített szolgálatot.

A nyilas hatalomátvétel után illegalitásba vonult. Tagja lett a párt katonai bizottságának és Pálffyval együtt részt vett a Magyar Front által létrehozott Felszabadítási Bizottság munkájában. Közreműködött több elfogott hazafi kiszabadításában, lőszer és robbanóanyag megszerzésében. „Sógor" fedőnéven vezetett csoportja több sikeres akciót hajtott végre. 1944. november 9-én Koczkás Gyula mérnök Baross utca 78. szám alatti lakásán a nyilas Számonkérő Szék pribékjei elfogták, de megszökött és folytatta az illegális munkát.

A felszabadulás 1945. január 17-én érte. Az Ideiglenes Kormány még aznap kinevezte Buda-

pest rendőrfőkapitányává. Továbbra is a Kisgazdapárt tagja maradt, de minden ténykedésével az MKP politikáját szolgálta.

1946 őszétől a Honvédelmi Minisztérium katonai főcsoportjának vezetésével bízták meg. Sokat tett az új hadsereg tiszti állományának kinevelése érdekében. Szerepe volt abban is, hogy 1947 őszén megnyílt az új hadiakadémia, melynek – a minisztériumban elfoglalt beosztása mellett – parancsnoka is lett. Aktív tudományos irodalmi munkásságot is folytatott, a marxista-hadtudomány jelentős művelője volt.

1948 nyarán altábornaggyá nevezték ki. 1949 elejétől a Magyar Néphadsereg első vezérkari főnöke lett. A hibákat kíméletlenül bíráló katonai vezető volt.

1950. május 20-án kohoft kémkedési vádak alapján letartóztatták, augusztus 19-én kivégezték.

1956 nyarán az ellene emelt vádakat és a bírói ítéletet a párt és illetékes hatóságok törvénytelennek minősítették.

Sólyom Lászlóra úgy emlékezünk, mint a fasizmus elleni harc egyik jelentős alakjára, az új típusú hadsereg kiváló szervezőjére, a bátor, harcos kammunista parancsnokra.

Forrásanyag:

- A szocialista forradalomért. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 626–627. lap.
- Forradalmárok, katonák. Szerkesztette: Hetés Tibor. Budapest. 1968. Zrínyi Könyvkiadó, (Móricz Lajos életrajzi tanulmánya) 133–143. lap.
- Emlékezés egy kiváló kommunista katonára. Néphadsereg. 1964. dec. 19.
- Magyar szabadságharcok a fasizmus ellen. Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből. 1941–1945. Szerkesztette: Harsányi János. Budapest. 1966. 313, 315–316. lap.

SPIEGLER JENŐ

(Szentgotthárd, 1901. november 12. – 1920.)

Alig múlt 19 éves, amikor végzett vele a fehérterror.

Idősebb szülők egyetlen gyermeke. Apja Spiegler Jakab kereskedő volt, anyja, Holzer Lilli háztartásbeli. Szentgotthárdon járt elemi- és ipariskolába. Kereskedőnek tanult. Tanítványa volt Duxler Lajos haladó gondolkodású tanítónak. A forradalmi eszmékre fogékony ifjúként kapcsolódott be a Tanácsköztársaság küzdelmeibe. A szentgotthárdi direktórium intézőbizottsági tagjává választották.

A fiatal Spiegler Jenő a munkástanácson és direktóriumon belül Szentgotthárd és környéke fiatalságának érdekeit hozzáértéssel és lelkiismeretesen képviselte. Különösen foglalkoztatta a munkás fiatalok helyzete, annak javításáért szóval, tettel és írással harcolt. A helyi ellenforradalmi megmozdulások leverésében részt vett.

A Tanácsköztársaság leverése után elfogták és Szombathelyre vitték. A vizsgálati fogságból ugyan elengedték, de az őrizet alá helyezendő kommunisták nyilvántartásában a következőket írták róla: „. . . azon adatok, melyek alapján őrizetbe vették, internálása szükségesnek látszik: az állam és társadalom számára veszélyes kommunista érzelmű egyén tettel, szóval, írásban közreműködött a kommunista állam érdekében . . .”

1919. november 20-án Vasvármegye alispánja elrendelte internálását, de a Hajmáskéren dühöngő spanyolnátha járvány miatt annak végrehajtását elhalasztották.

1920 januárjában Szentgotthárdra érkezett a Prónay-különítmény. Január 21-én éjjel Spiegler Jenőt többedmagával letartóztatták.

További sorsa ismeretlen. A többi társát kegyetlenül meggyilkolták, így az ő sorsa sem lehetett más.

Az ifjú forradalmár emlékét Szentgotthárdon márványtábla őrzi a volt ipariskola falán.

Forrásanyag:

- VasmL. Szentgotthárdi anyakönyv 121/1901. fsz.
- VasmL. /alispáni iratok/ 2/920/1919.
- VasmL. /Szentgotthárdi járási főjegyző elnöki iratai/ 46/1919.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. és Forradalmi Múzeum által gyűjtött visszaemlékezés.

STOCKER JENŐ

(Szombathely, 1915. november 11. – 1944.)

Stocker Vilmos és Kovács Rozália hetedik gyermekeként született Szombathelyen 1915. november 11-én. Apja kőműves volt.

Elemi iskoláit a Szombathelyi II. kerületi Szily János utcai Községi Elemi Iskolában végezte. Az ötödik osztály befejezése után 1927 szeptemberében a Szombathelyi I. sz. Községi Polgári Fiúiskolába iratták be szülei. A polgári iskola elvégzése után Weiner Sándor Óperint utcai fűszerkereskedésében lett inas.

Már diákévei alatt látogatta a szociáldemokrata párt gyűléseit, majd belépett a párt tagjai sorába. Mint fiatal kereskedősegéd, lelkesen terjesztette a Népszava című újságot. A szociáldemokrata pártban végzett munkája során ismerkedett meg Marosán Györggyel és Kéthly Annával, akikhez később baráti kapcsolat fűzte. Évekig levelezésben állt velük.

Fiatalon tagja lett az Építőmunkások Szakszervezetének is. 1936-ban szervezte és irányította a szombathelyi építőmunkások sztrájkját.

Szabad idejében sokat olvasott, képezte magát. Elsősorban Marx, Engels, Lenin munkáit tanulmányozta.

Képzettsége, jó szervező képessége, a pártban végzett munkája elismeréseként az ifjúmunkások elnökévé választották. Az 1940-es évek elején politikai tevékenysége miatt a rendőrség figyelte, többször kihallgatták és bántalmazták is. 1944-ben jóakarói figyelmeztették, hogy hagyja el Szombathely területét, mivel élete nincs biztonságban. Stocker Jenő azonban maradt és dolgozott tovább.

1944. november 3-án hajnalban tartóztatták le. Két napi élelmet és 2 váltás fehérneműt vihetett magával. Néhány napig a Faludi Ferenc utcai rendőrségi fogdában tartották. Nővérei délben és este élelmet vihettek számára, láthatták, de nem beszélhettek vele. Segítségükkel levelet juttatott ki a börtönből, hogy fogolytársa részére élelmet, ruhaneműt kérjen.

1944. november 5-én társaival együtt a szombathelyi pályaudvarra kísérték, ahonnét Komáromba szállították. Ide utazott utána jó barátja Ungár Jenő, de már nem találta. November 17-én kapta meg családja Hegyeshalomból küldött első és egyben utolsó levelezőlapját. Többet nem hallottak róla. Életét egyik haláltáborban fejezte be.

Szülővárosa 1950-ben utcát nevezett el róla. Régi iskolájában és a Szakszervezetek Megyei Tanácsa székházában márványtábla őrzi emlékét.

Forrásanyag:

– Tizennégyen 1944-ből. Szombathely, 1967. Horváth Istvánné szakkörvezető tanár kézirata.

A szombathelyi Építők Szakszervezetének Kórusa 1946-ban megemlékezett az elhurcolt mártírokról, köztük Stocker Jenőről.

SZABÓ IMRE

**(Sárvár, 1896. január 1. –
Szombathely, 1977. január 20.)**

E sorok írója gyakran írt róla; az évfordulók emlékezései, a nagy időkről szóló tanúvallomások között többször szerepelt Szabó Imre vallomása. Kalandos, forradalmi romantikától gazdag élete kész regény.

Zsellér, cseléd, napszámos apja a hajnali kelések és a kései fekvések embere volt. Éjtnap verejtékezett azért, hogy családját tisztességgel el tudja tartani. Ezt a sorsot hagyta fiára örökül.

Abban az időben nem volt állandó otthonuk. Születésekor még a Sárvár melletti Antoniamajorban laktak. Édesanyja bevásárolni ment a járási székhelyre, s a fiúcska ott jött a világra. A major után Szeleste, Pósfa, Kanotapuszta, Felsőpaty, Hegyfalu voltak gyermek- és ifjúkora állomásai. Nyolcéves korában már kipróbálta a szelestei uradalom. A vele egykorú cselédgyerekekkel korán megtanult répát egyelni.

Felnőtt koráig szinte mindent megpróbált. Volt félkommenciós béres, postakocsis, köblös arató, selyemgyári munkás és útépítő. Mivel nagyon nyomta a sorsa, az első világháború kitörésekor felcsapott önkéntesnek.

1915 ősze Bécsben találja, de a tél már Galíciában éri utol. Október 21-én orosz fogságba esik. Egy napon küldöttség érkezett hozzájuk a Kubán-parti fogolytáborba. Gyújtó beszédek hangzottak el arról, hogy megmozdult a föld Oroszországban, a munkások és a parasztok elkergették a cárt, kezükbe vették a hatalmat, és hogy ez a hatalom most veszélybe került.

„1917 pünkösdjén egy Szaratov környéki faluba vittek dolgozni. Nem sokkal később Krasznodarba kerültem, ugyancsak mezőgazdasági munkára. Akkoriban már többet tudtam az orosz nép életéről, megismertem a nyelvüket, beszélni tudtam velük. Amikor a következő állomásra, Armavirbe értem, már jól megértettük egymást. Tizennyolc telén katonaruhás férfiak kerestek fel bennünket, kiderült, hogy magyarok, és hogy beléptek a Vörös Hadseregbe. Elmondták, hogy szükség lenne ránk is" – írja visszaemlékezéseiben. Az első tennykedésük az volt, hogy segítették lefegyverezni a frontról hazaáramló kozákokat. Ellenforradalmárok voltak egytől egyig és szervezkedni akartak a bolsevizmus ellen. Később Krasznodar környékén harcolt. Az egység többsége magyar hadifoglyokból verbuválódott, s ezek a katonák égették föl Kornyilov főhadiszállását.

Vrangel csapatainak leverése után Armavirbe vitték kolhozt szervezni. Feladatuk közé tartozott az aratási munka folyamatosságának biztosítása és az eldugott készletek felkutatása. Armavirbe találkozott azzal a lánnyal, akivel 1920-ban házasságot kötött, s két orosz barátjának ajánlására itt vették fel a Bolsevik Pártba. Nem sokkal később

Krasznodárban elvégzi az első pártiskolát, hogy hónapok múltával orosz feleségével és kisgyermekével haza induljon Magyarországra.

Felsőpatyon, a szülői házban apja és két öccse még mindig cselédeskedett. Szabó Imre nem tudott beilleszkedni a falusi életbe, meg a csendőrök naponkénti zaklatását sem bírta, Pestre költözött a nagybátyjához családjával együtt. A Cukorközpontban zsákoló lett és bekerült a segédmunkások szakszervezetébe. 1930-ban megismerkedett Kossa Istvánnal és Ratkó Annával, a Nemecz-fivérekkel, Horváth Jánossal és több más pesterzsébeti elvtárssal. Ekkor már öt éve Pesterzsébeten lakott.

Ezeknek az elvtársaknak a tanácsára belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba, ahol nemsokára vezetőségi tag lett. Négy év múlva, 1934-ben kommunista kapcsolatai miatt kizárták a szociáldemokrata pártból, ezt a Népszava is leközölte. Ettől kezdve a rendőrség még jobban figyelt rá, majd 1937. június 29-én, a nagy orosházi lebukás során letartóztatták. Ekkor már önálló sejtje volt, tagja többek között Veres József, a későbbi munkaügyi miniszter is. Ő szervezte meg a Munkás című lap megjelenését is.

A letartóztatás után Orosházára vitték. Két heti brutális vallatás után a szegedi Csillag Börtönbe zárták, ahonnét véglegesen 1942. április 14-én szabadult. A szociáldemokrata pártból való kizárástól egyenes út vezetett az illegális mozgalomhoz. Előbb vezetőségi tagja lesz egy munkásszervezetnek, amely éppen a szociáldemokrata pártból kizárt kommunistákat gyűjtötte egybe, majd amikor ezt feloszlatták, megismerkedett a föld alá kényszerült párt egyik összekötőjével. Így vállalta el az említett kommunista sejt vezetését.

A rendőrségen nem volt ismeretlen Szabó Imre neve. Az említett orosházi lebukás idején megszimatolták, hogy a szálak a fővárosba vezetnek. Így jelentek meg egyik este Szabó Imre lakásán is a detektívek, akik a házkutatás során a könyvforgalomban is szereplő könyveket találtak csupán, mert az illegális könyveket sikerült elrejtenie. Szabó Imre, amikor a detektívek elvitték, oroszul közölte a feleségével, hogy a könyveket semmisítse meg.

Amikor 1942-ben elhagyta a börtönt, szembe kellett néznie azzal a fájdalommal is, hogy közben apja és a felesége meghalt. Öt gyermekét távollétében a Vörös Segély tartotta el. Rendőri felügyelet alá került. Alkalmi munkákból élt. A felszabadulás 1945. január 10-én érte az Üllői úton.

Jelképnek is szép, hogy a párt akkori vezetői éppen a felszabadulás napján, 1945. április 4-én indítják útjára Szabó Imrét, s éppen oda, ahonnét évtizedekkel korábban cselédként indult: Vas megyébe. Április 5-én érkezett meg Sárvárra, ahol Urbán Lajossal, a 19-es direktóriumi taggal és még néhány emberrel megalakították a Magyar Kommunista Párt sárvári szervezetét.

Szabó Imre sokszor elmesélte ennek a napnak a történetét. A sárvári pártszervezet élére titkárnak Urbán Lajos nagyobbik fiát, Ernőt választották.

Másnap szülőfalujában, Felsőpatyon összehívta három község – Felsőpaty, Alsópaty, Rábabogyoszló lakóit és megalakították a földosztó bizottságot. Még aznap, harangzúgás mellett leütötték az első karót az uradalom földjén. Ezeréves álom teljesült.

Szabó Imrének a földosztás nagy ügye mellett aprónak tűnő dolgokkal is meg kellett küzdenie. Szelestén például azért kellett veszekednie az em-

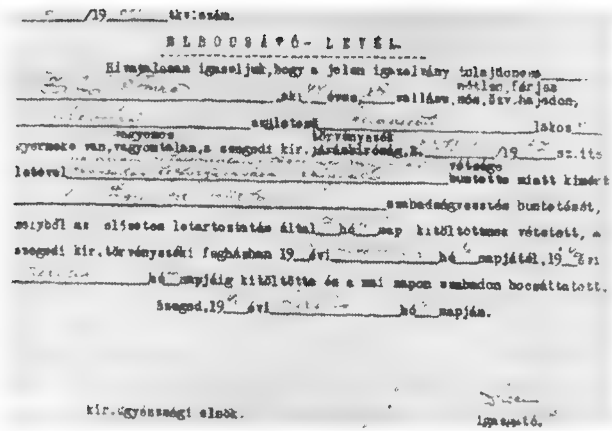

___/19___ tkv.szám.

ELBOCSÁTÓ-LEVÉL.

Hivatalosan igazoljuk, hogy a jelen igazolvány tulajdonosa ___ nőtlen, férjes ___ aki ___ éves, ___ vallású, nős, özv. hajadon, ___ születésű ___ lakos ___ vagyonos, gyermeke van, vagyontalan, a szegedi kir. törvényszék járásbíróság ___/19___ sz. ítéletével ___ vétsége bűntette miatt kimért ___ szabadságvesztés büntetését, melyből az előzetes letartóztatás által ___ hó ___ nap kitöltöttnek vétetett, a szegedi kir. törvényszéki fogházban 19__ évi ___ hó ___ napjától, 19__ évi ___ hó ___ napjáig kitöltötte és a mai napon szabadon bocsáttatott.

Szeged, 19__ évi ___ hó ___ napján.

kir. ügyészségi elnök.

igazgató.

Elbocsátó levél a fogházból

MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT
KÖZPONTI VEZETŐSÉGE
BUDAPEST, VIII., TISZA KALMAN-TER 27

Budapest, 194 5.IV.3.

Megbízó - levél

A Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének Szervezési Osztálya megbízza Szabó Imre elvtársat, hogy Sárvár városban és az azt környező járásokban, mint a Központi Vezetőség megbízottja, pártmunkát végezzen. Szabó Imre elvtársnak jogában áll azokban a községekben, ahol még pártszervezet nem működik, megalakítani a pártszervezeteket, a már működő pártszervezetek munkájába betekintést nyerni, utasítással és tanáccsal ellátni. Szükség esetén a vezetőség tagjai közül egyeseket, vagy az egész vezetőséget kicserélheti.

Kérjük az Elvtársakat, hogy Szabó Imre munkájában a fentebbi értelemben támogassák.

A Szervezési Osztály titkára

Удостоверение

Орготдел Ц. К. Венгерской Коммунистической Партии, Командирует Тов. Сабо Имре в качестве уполномоченного в Гор. Шарвар и окрестности, для проведения партийных работ.

Тов. Сабо Имре, имеет право в тех местах, где партийных организаций еще не имеется учреждать таковую и в действующих организациях давать указания и советы, проверять их работу. По надобности имеет право одного или всех руководителей менять. Просим всех партийных организаций и товарищей оказывать Тов. Сабо Имре всемерную помощь в проведении партийной работы.

Ответственный Секретарь Зав. Орготделом Ц. К. Венгерской Коммунистической Партии.

/Ковач/

A Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének megbízó levele

berekkel, mert nem akarták elfogadni a földet. Féltek a bárótól, aki ott maradt a faluban. Május elejére azonban szinte mindenütt befejeződött a földosztás. A volt cselédek, nincstelenek jogos tulajdonába került a bajor hercegek, a Baich, az Artz, a Foester bárók birtoka és a szombathelyi püspökség uradalma.

Május végén már a szombathelyi Területi Titkárságon – Vas–Zala megyék tartoztak ide – dolgo-

A megye párt-vezetői köszöntik 80. születésnapján

zik, mint káderes. 1946 áprilisától 1948 decemberéig a Magyar Kommunista Párt Vas megyei Bizottságának titkára, 1946-tól a fordulat évéig, pontosabban az egyesüléséig a Központi Vezetőségnek is tagja. A kommunista párt képviseletében országgyűlési képviselő volt 1945-től 1953-ig.

A koalíciós harcok idején a legkeményebb próbát is állta. Az iskolázatlan, cselédből lett megyei vezető olyan feladatokat old meg, amelyekre a legképzettebbek sem vállalkoztak. Többször felszólal a Parlamentben, javaslataira felfigyel az ország. Hadakozik a klérussal, szembe kerül Mindszentyvel. Népgyűléseket, pártnapokat szervez megyeszerte, s fáradhatatlanul dolgozik a párt ügyéért.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése 1948-ban új munkaterületre szólítja Szabó Imrét. Vas megye Mezőgazdasági Igazgatójává nevezik ki. Néhány évnyi küzdés, hadakozás után Keszthelyre kerül, itt éri az 1956-os ellenforradalom. Börtönbe zárják, ahonnét több társával együtt megszökik. A kommunista börtönparancsnok „nyitva felejti" cellájuk ajtaját.

Rövid szolgálat után, 62 éves korában nyugdíjazását kérte. Visszaköltözött Szombathelyre, s ettől kezdve itt élt haláláig. Élete végéig tagja volt a megyei pártbizottságnak, a Veterán Bizottság elnökeként egybetartotta a pártnyugdíjasokat, rendszeresen látogatta őket a megyében. Megszervezte a szombathelyi pártnyugdíjasok klubját, s nagyon sokszor látták a fiatalok körében. Az 1975 márciusi megyei pártértekezleten felszólalásában többek közt ezt mondta: „Jó érzés tudni és látni, hogy a stafétabot jó kezekbe került, a szocializmus építése az országban és itt, a mi megyénkben is azon az úton halad, amelyen a mi korosztályunk elindította."

Szabó Imre munkásságát pártunk és kormányunk több magas kitüntetéssel jutalmazta.

1977. január 20-án, 82 éves korában meghalt. A szombathelyi temetőben díszsírhelyen helyezték örök nyugalomra. Élete ívelő híd volt az őt váltó nemzedék számára a soha vissza nem térhető múlt és szép jelenünk között.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F. 56. Szabó Imre személyi anyaga.
- Vas Népe: 1964. március 22., 1965. április 1., 1965. április 6., 1967. október 1., 1975. március 12.
- Vasi Propagandista 1976. III/1.
- Farkas Imre: Öntudat és küzdelem.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./1. sz. Tájékoztatója.

SZABÓ JÁNOS

(Ostffyasszonyfa, 1894. május 11. – Ostffyasszonyfa, 1920. október 20.)

A falusi agrárproletár szülők gyermeke Ostffyasszonyfán született 1894. május 11-én. Apja, Szabó Sándor alkalmi cseléd, napszámos volt az ostffyasszonyfai földbirtokosok, gazdag parasztok birtokán. Anyja, Kiss Rozália hat gyermeket hozott a világra, és hűséges társa volt férjének a testölő zsellérmunkában.

Szabó János szülőfalujában járt elemi iskolába. Szakmát nem tanulhatott. Mihelyt felcseperedett, munkába kellett állnia, így apjával együtt cselédeskedett. A gyermekkorban kezdett nehéz munka, nélkülözések ellenére is bizakodó, jókedélyű fiatalemberré serdült. Barátai, testvérei visszaemlékezése szerint szeretett politizálni, józan gondolkodású, szókimondó ember volt.

Az első világháború kitörésekor besorozták katonának. A bécsi 83. gyalogezrednél szolgált. Az orosz frontra vitték, ahol 1917-ben egyik karján súlyosan megsebesült. A frontról Bécsbe szállították, majd hazaengedték Ostffyasszonyfára. Még nem épült fel teljesen, amikor ismét behívót kapott. Az orosz harctereken megedződött napszámos azonban nemet mondott. „Nincs énnékem ellenségem Oroszországban. Azok ott éppen úgy kínlódnak, mint mi" – hangoztatta. Tudta, a behívóparancs megtagadása, ha elfogják, az életébe kerül, mégsem félt. „Itthon Édesanyám muskátlit ültet a síromra, de ha a fronton lőnek agyon . . ." mondta egyik – azóta elhunyt – falubélijének. Budapestre utazott és egy-két szobi rokoni látogatás kivételével ott tartózkodott. Kapcsolatot keresett a háborúellenes mozgalommal, majd az őszirózsás forradalom győzelme után visszatért Ostffyasszonyfára, ahol a cselédek és zsellérek szószólója lett. Szervezője és tagja volt az ostffyasszonyfai katonatanácsnak. A községi direktórium tagjaként elszánt harcot folytatott a Nemzeti Tanácsba befurakodott Ostffy Lajos és Ajkay Zoltán földbirtokosok ellen. Nyíltan a szemükbe mondta: „Nem velünk éreznek, nem közénk valók." A testületben együtt ülő urak és szegényparasztok „összeboronálásán" fáradozó Kovács Dénes községi jegyzőnek ugyanilyen keményen tagadott meg minden együttműködési ajánlatot.

1919. augusztus elseje után a reakció ellentámadásba lendült. Augusztus 17-én csendőrök rohanták meg a falut, és letartóztatták a parasztforradalmárokat. Jó néhányat a cséplőgép mellől vittek el. Szabó Jánost azonban nem találták. A falutól 4 km-re levő Czenczmajorban búját meg: itt éltek, dolgoztak szülei.

Az ostffyasszonyfai hadifogoly gyűjtőtáborban csendőrképző iskola is működött. Rájuk bízták a „veszélyes, felforgató" kézrekerítését. Azok többször tartottak a tanyán rajtaütésszerű házkutatást – sikertelenül –. Szüleit, testvéreit meghurcolták,

de nem vallottak. 1919. december végén rövid tűzharc után, a jeges Rábát átúszva menekült el üldözői elől.

Czencz Antal nagygazda 1920. januárjában elkergette Szabó János szüleit a tanyáról. A család beköltözött a „Hosszúudvarnak" nevezett cselédek lakta viskósorba. Szabó János pedig kedvesének szüleinél, Baranyai István sokgyermekes zsellérnél kapott menedéket. Közben szoros kapcsolatot tartott barátaival. Titkos találkozókat szerveztek Kozák Mihály cipészmester műhelyében. „Politizáltunk, szidtuk az urakat" – emlékszik vissza Bogdányi Gyula és Takács István. Családja, barátai őrizték, rejtegették.

A csendőrök provokációhoz folyamodtak. Öcscsét, a tizenhét éves Szabó Lajost egyik nagygazda kukoricájának ellopásával hamisan megvádolták, letartóztatták, és a csendőrőrsre vitték vallatni. Szabó Jánosban – aki gyorsan értesült az esetről – erősebb volt a testvéri szeretet, a jogos felháborodás, mint az óvatosság. De hajtotta őt az urak elleni szenvedélyes gyűlölet, és a hosszú bújkálás idegölő feszültsége is. Elhagyta rejtekhelyét, az őrsre ment, és rárontott a megkötözött öccsét ütlegelő csendőrökre. A dulakodás közben szuronnyal hasba szúrták.

Bár várták, a megjelenése mégis riadalmat keltett, így sebesülése ellenére öccsével menekülni tudott. Egy csendőrgolyó azonban leterítette. A lövés nem volt halálos, mégis belehalt, mert orvosi segítséget nem kapott.

„Most én meghalok emberek, mert ezek a kutyák eltettek láb alól. De ha én nem leszek is, a szegények igazságának egyszer győzni kell" – mondotta halálos ágyán. Szabó János utolsó gondolatai azóta beteljesültek.

Temetése megerősített csendőri felügyelet mellett zajlott. Ott volt az egész falu. Néhányan hivatalból, mások kíváncsiságból. A cselédek, napszámosok, szegényparasztok pedig őszinte együttérzésből. Amilyen keményen, fegyelmezetten őrizték, védték az élő titkát, úgy búcsúztak halott társuktól, a szókimondó forradalmártól, a bátor, kemény „szegénylegénytől".

Édesanyja piros muskátlit ültetett a sírjára.

A falu népe 1956-ban díszsírhelyre temette, szemben egyik gyilkosa, a hajdani osttfyasszonyfai „fehérbíró" sírhelyével.

Forrásanyag:

- Csöngei Evangélikus Egyházközség: keresztelési anyakönyv 36/1894 f. sz.
- MSZMP Vas megyei Bizottság Archívuma és a Savaria Múzeum Legújabbkori Osztály által gyűjtött visszaemlékezések:
  Bogdány Gyula Ostffyasszonyfa
  Takács István Ostffyasszonyfa
  Szabó Lajos Ostffyasszonyfa (testvéröccse Szabó Jánosnak).
- Ostffyasszonyfa Községi Tanács: halotti anyakönyv 57/1920. f. sz.
- Katona Sándor Ostffyasszonyfa községi tanácselnök: adatgyűjtemény Szabó János mártírról.

SZAKSZ GYULA

(Zalaszentgrót, 1901. szeptember 20. – ?)

Kereskedő család második gyermekeként született. Kitanulta a cipészmesterséget, de a szakmájában nem tudott elhelyezkedni, alkalmi munkából élt. A Tanácsköztársaság győzelme napjáig a helybéli pálinkafőzdében és a téglagyárban dolgozott.

A tanácshatalom idején testvérével, Halek Ferenccel és Hadik Miklóssal Zalaszentgróton szervezték a Kommunisták Magyarországi Pártját, de a munkájuk kiterjedt Zalacsány, Zalabér, Gógánfa, Kisgörbő falvakra is. Többnyire kubikusok és uradalmi cselédek között agitáltak.

A tanácshatalom leverése után a Szaksz testvéreket, Halek Ferencet és Hadik Miklóst a zalaegerszegi internálótáborba zárták. 1920-ban szabadultak. A kiszabadulás után a Szaksz testvérek Budapestre költöztek. Gyula itt ismerkedett meg László Jenő közvetítésével Greiner Józseffel, akivel rendszeresenn találkoztak. 1922-ben Greiner Józseffel együtt Bécsbe utazott, ahol a vidéki szervezőmunka minden részletét egyeztették Lukács Györggyel, Révai Józseffel és Sallai Imrével. Ezután Greiner Szombathelyre utazott, ahol Szaksz Gyulának és Székely Lajosnak lakást szerzett a Szövő utca 66. sz. alatti házban Gálos Antalné szülésznőnél. Ők 1922. május 20-án meg is érkeztek Szombathelyre és az Általános Fogyasztási Szövetkezet Cipészüzeménél kaptak állást. A feladatokat megosztották, Szaksz elsősorban a munkásmegmozdulásokat, a bérharcokat szervezte. Munkájának eredményei az 1922-es sztrájk- és bérkövetelési mozgalmakban mérhető le igazán. Beszédeiben azt hangsúlyozta: a budapesti cipészmunkások jobban vannak megfizetve, mint a szombathelyiek, azért követelték Szombathelyen is a magasabb bért. Ennek hatására a munkások is felléptek a béremelésért, 90%-os bérjavításban állapodtak meg, Szaksz azonban 100%-os emelés mellett agitált. Három hónapig tartózkodott Szombathelyen. Ezután Budapesten folytatta munkáját egészen 1922. szeptember 21-ig, amikor Ferenc bátyjával együtt letartóztatták és a Conti utcai börtönbe szállították. A vizsgálati fogságban kínzások közepette vallatták társaival együtt. Köztük volt Vidéki Alice egyetemi hallgató is, aki több alkalommal élt panasszal a rendőrségi brutalitások miatt. Szaksz Gyula maga is tanúskodik arról, hogy milyen vadállati kegyetlenséggel verték és gyalázták meg Horthy pribékjei a fiatal egyetemista lányt. A Gerő–Greiner perben Szaksz Gyulát kommunista tevékenysége miatt 2 év és 2 hónap szabadságvesztésre ítélték és kitiltották Budapestről.

A börtönből szabadulva hazatért Zalaszentgrótra, ahol érthető módon még illegalitásba vonult, hiszen állandó rendőri megfigyelés alatt állt. 1935 novemberéig élt Zalaszentgróton a Szaksz család, ekkor ismét Budapestre költöztek. A Király-erdőben levő házukban laktak 1941 májusáig, amikor a családnak újra el kellett hagynia Budapestet. Visszaköltöztek Zalaszentgrótra. Itt érték meg a várva várt felszabadulást. Szaksz Gyula újult erővel, most már legálisan kezdte meg politikai tevékenységét, az MKP zalaszentgróti járási titkárság szervezőjeként. A szervező munka eredményeként az MKP tagjainak sora erőteljesen gyarapodott, de ennél is nagyobb jelentőségű, hogy az MKP politikáját és programját nagy tömegek követték és harcoltak a kommunistákkal együtt a megvalósításáért.

Szaksz Gyula 1946-ban családjával együtt visszatért Budapestre, de további sorsa ismeretlen.

Forrásanyag:

- Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéről 1919–1929/173 old.
- MSZMP KB P.I. Archív./638. f./73. 851.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./26. F./52. ő. e.

SZELESTEI JÁNOS

(Boba, 1886. december 30. – Devecser, 1919. szeptember 26.)

A Vas megyei Bobán született 1886. december 30-án, a mezőgazdasági napszámos család tizenegyedik gyermekeként.

A szegénysorsú szülők korán szárnyra bocsátották gyermekeiket. János a hat elemi elvégzése után Pápára került cipészinasnak. A cipészmesterség elsajátítása után önálló kisiparos lett. Pápán a Rozmaring utca 17. számú szegényes házban élt feleségével és négy apró gyermekével.

A család mindennapos nyomora, a sanyarú ifjúkor megaláztatásainak emléke erősödő gyűlölettel töltötte el az úri rend iránt. Az 1900-as évek elején bekapcsolódott a munkásmozgalomba. Tagja lett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt pápai szervezetének, később a párt vezetőségének. 1919 januárjában tagja, és egyben jegyzője a munkásosztály hatalmi szervének, a pápai munkástanácsnak. A tehetséges fiatal munkásvezető egyre nagyobb tekintélyre tett szert.

A Tanácsköztársaság győzelme után, április 7-én városi tanácstaggá, július 20-án a Járási Tanács Inntézőbizottsága elnökévé választották meg. A Tanácsköztársaság idején megalakította a Cipészek Kisipari Szövetkezetét.

A fáradhatatlan és tapasztalt szónok sokat tett a falusi pártszervezetek kiépítéséért is. Az ő irányításával alakult meg szülőfalujában, Bobán is a pártszervezet, melynek testvéröccse, Károly is tagja lett.

A hatalom elvesztése után Szelestei Jánost is letartóztatták. A börtönben kegyetlenül megkínozták. Fizikailag összetörték, de osztályárulásra nem tudták kényszeríteni. Hóhérai 1919. szeptember 26-án a devecseri erdőben több társával együtt kivégezték. A saját maguk ásta sírban hantolták el őket.

A Pápai Városi Pártbizottság kezdeményezésére 1951-ben Pápán, és a Tanácsköztársaság 50. évfordulóján a devecseri Meggyes-erdőben emlékművet állítottak a devecseri mártírok tiszteletére. Szelestei János cipésznek, megyénk szülöttének neve is ott ragyog. Pápán utcát is neveztek el róla.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas megyei Bizottság Archívuma és a Savaria Múzeum Legújabbkori Osztálya által gyűjtött visszaemlékezés: Szelestei Károly Boba (testvéröccse Szelestei Jánosnak).
- 1919 Tanácsköztársaság Pápán c. könyv kéziratából.
- Tanácsköztársaság Veszprém megyében c. könyv 1959. kiadás 76–77. old., 255. old.

A Meggyes-erdei emlékmű avatása (1969.)

SZERECZ ISTVÁN

(Kisbarátipuszta, 1890. november 13. – Szombathely, 1975. augusztus 5.)

Somogyi zsellércsalád gyermeke. Négyen voltak testvérek. Még hároméves sem volt, amikor mindkét szülőjét elveszítette. A négy elemi elvégzése után Somogycsurgóra került szabóinasnak. A csendes, szorgalmas fiút mestere kedvelte, saját költségén ruházta, élelmezte. 1909-ben már szabósegéd. Nővére időközben férjhez ment és Szombathelyre került. 1910-ben meglátogatta őt, tetszett neki a város, munkát is ajánlottak számára, így végleg Szombathelyen maradt. Itt ismerkedett meg a munkásmozgalommal. Már 1910-ben a szabómunkások szakegyletének tagja; szervező munkát végez, részt vesz több alkalommal a szabómunkások bérharcában.

Világot látni, tanulni akar, szeretné a szakma minden csínját-bínját még jobban elsajátítani. 1913-ban így kerül Fiumébe, majd Abbáziába, ahol műhelybizalmi is lesz. 1915-ben bevonultatják, Galíciában, Lengyelországban és Olaszországban szolgál. 1918 végén újból Szombathelyen van. A Tanácsköztársaság idején a Horthy-korszak első éveiben a szakszervezeti szakmaközi bizottságban dolgozik. A minden mozgalmi munkát szívesen vállaló, csendes és szorgalmas fiatalember élvezi munkatársai, a szabók bizalmát. A munkások érdekeinek képviselőjeként részt vesz az 1921–22-es választások munkáiban.

1922-ben már a szabók szakszervezete vezetőségének tagja és később elnöke. 1924-ben elnökként bérmozgalmat vezet és később is részt vesz több sztrájk kezdeményezésében, vezetésében. 1926-ban megnősült. Egyre nehezebb a megélhetésük. Munkásmozgalmi tevékenysége miatt sok meghurcoltatásban, zaklatásban volt része. 1929-ben már nem is kapott munkát. Önálló lett, és 1945-ig mint kisiparos dolgozott. A szabók szakszervezetének elnöke már nem lehetett, de mint tag szorgalmasan tevékenykedett. Részt vett minden megmozdulásban, munkájukban. Ott volt az 1930-as szeptember 1-i szombathelyi kormányellenes tüntetésen, a munkanélküliek családtagjait segítő „kenyérbálok" szervezésénél a Népszavá-t terjesztő akciókban. Az 1936-os országgyűlési választások munkálatainak pártmegbízottja, szervezője és résztvevője az 1938-as országos munkásdalos találkozónak.

1933-ban belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba, később mint annak vezetőségi tagja harcolt a szakszervezet egyik legfőbb célkitűzéséért, a három nyolcasért; a munkaidő rövidítéséért, a pihenésért, a szórakozás lehetőségéért.

A nyilas-éra alatt is a háború-ellenes vonalat képviselte. Szervezte a munkásokat a szociáldemokrata párt és szakszervezet felvilágosító, ismeretterjesztő előadásaira, rendezvényeire.

Hitt abban, hogy a jövő társadalmának építésekor csak egy munkáspártra lesz szükség. Ezért találjuk ott a felszabadulás után – 1945. április 9-én – az MKP szombathelyi szervezetének alakuló ülésén. Tevékenysége, munkásmozgalmi múltja miatt őt választják meg az MKP „kilencedik" vezetőségi tagjának. Az egységes munkáspárt azonban 1945 után rögtön nem jött létre. 1945. április 11-én a szociáldemokrata párt is megkezdte tevékenységét Markó János elnökletével.

A szabad szakszervezetek életre keltése érdekében a szociáldemokrata párt vezetősége – valamennyi szociáldemokrata párttag munkásra számított. Döntött abban is, hogy meg kell indítani a szervező munkát mind a szociáldemokrata párt –, mind pedig a szakszervezetek tagszámának növelése érdekében.

Április 16-án a kommunista párt vezetőségi ülésén kérte felmentését, s visszatért a szociáldemokrata pártba, annak tagjaként, majd a vezetőségben tevékenykedett 1948-ig, a két párt egyesüléséig.

Szerecz István – mint régi szakszervezeti aktíva, sok társával együtt – vallotta, hogy a munkásérdekek képviselete a szakszervezeteken áll vagy bukik. Ezért is vállalt szívesen munkát a vasutasok megnyerése érdekében létrehozott szervezőbizottságban.

1945. november 7-én megbízólevelet kapott nemzetgyűlési pótképviselői megválasztásáról. Részt vett a falujáró mozgalmakban, az SZDP pártszervező munkájában, a két párt egyesülésének előkészítésében.

A Magyar Függetlenségi Front Országos Tanácsa 1950-ben megbízólevelet adott neki a Vas megyei tanácstagságára. Ott volt az 1953-as országgyűlési képviselőválasztásokon, közreműködött annak szervezésében, lebonyolításában.

1950-től, mint munkás-részlegvezető, feleségével együtt a Sabária Ruházati Ktsz-ben dolgozott. 1956 mélyen megrendítette, de nem törte meg hitét a szocializmusban. Negyedmagával pártszervezetet alakított, s 5 évig párttitkára is volt. Részt vett a volt vasvári járás tsz-einek szervező munkájában, létrehozásában.

1961-ben vonult nyugdíjba. Munkásságát, munkásmozgalmi múltját számos kitüntetéssel is elismerték, a Tanácsköztársasági Emlékérem, a Felszabadulási Jubileumi Emlékérem és a Szocialista Hazáért Érdemérem tulajdonosa.

Sorsa, hite – példa lehet a közösségért áldozni tudó és akaró embereknek, a munkásérdekek érvényre jutását elősegítő szakszervezeti munkásoknak, aktivistáknak, fiataloknak.

Kortársai szerették, becsülték. 1975. augusztus 5-én halt meg Szombathelyen.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F/33/2. ő e.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F/39/4. fcs./1. ő. e.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F/39/4. fcs./2. ő. e.
- MSZMP Vas m. Bizottság Archívumának 1. sz. Tájékoztatója 1972.
- Nagy László, Derdák Lajos, Szerecz Istvánné visszaemlékezése.

SZÉKELY LAJOS

(Budapest, 1890. június 6. — Budapest, 1968. június 20.)

Székely Lajos 1890. június 6-án született Budapesten, szülei munkások voltak. Gyermekéveit a Józsefvárosban élte és itt járt iskolába. A család nem tudta tovább taníttatni a gyermeket, így cipészinas lett. A fiatal tanoncfiú és cipészsegéd az I. világháború kitörése idején találkozott először a munkásmozgalommal. Eleinte a szociáldemokrata ifjúsági szervezet rendezvényeit látogatta, de rendszeresen eljárt a Cipész Szakszervezet rendezvényeire, megmozdulásaira is. Az 1919-es események Székely Lajos életében is mély nyomot hagytak, hiszen nemcsak a marxizmus–leninizmus tanulmányozását kezdhette el, de tevékeny részese is lett a proletárhatalom építésének és védelmének. A két munkáspárt egyesülésekor lett tagja a kommunista pártnak. A proletárhatalom védelmében részt vett a Vörös Hadsereg dicsőséges északi hadjáratában. A Tanácsköztársaság leverése után a pártmunkáját illegalitásban folytatta és kapcsolatot tartott Greiner Józseffel, Szaksz Gyulával, Halek Ferenccel és a zalaszentgróti Hadik Miklóssal. Rendszeresen találkoztak a ferencvárosi Ráday utca 53. sz. házban és részt vállaltak a kommunista sejtek országos kiépítésében. 1922-ben Singer Ernő (Gerő) és Greiner József kapott megbízatást a Központi Bizottságtól a pártszervező munkára a budapesti nagyüzemekbe és vidéken. Úgy kezdtek a munkához, hogy igyekeztek érintkezésbe lépni a meglevő csoportokkal és elvtársakkal. Még 1922-ben Dél-Közép és Nyugat-Dunántúlon hoztak létre szervezeteket. Az első dunántúli sejt Zalaszentgróton alakult László Jenő fémmunkás közreműködésével. A szombathelyi kommunista sejtet Székely Lajos és Szaksz Gyula szervezte. Mindkettőjüknek Greiner József készítette elő a terepet, 1922. május 18-án lakást bérelve számukra Gálos Antalné szülésznőnél a Szövő u. 66. sz. házban. Május 20-án érkezett meg Szaksz Gyulával együtt a bérelt házba, s az Általános Fogyasztási Szövetkezet Cipészüzeménél vállaltak állást. Ebben Vinkovics József szakszervezeti vezető, későbbi sejttag, nyújtott nekik segítséget. Székely Lajos feladata Szombathelyen a kommunista újságok szétosztása és a sejt megalakítása volt. Ezenkívül kapcsolatot tartott fenn Szombathely és Budapest között, de Zalaszentgróton és Nagykanizsán is volt kapcsolata. Hetente ment fel Budapestre, ahol találkozott Gerő és Greiner elvtársakkal, kicserélték tapasztalataikat és átvette a párt rendszeresen megjelenő sajtótermékeit. Tájékoztatta Gerő Ernőt arról is, hogy Szombathelyen megismerkedett egy Udvaros István nevű egyénnel, akit megbízhatónak tart és a szervezkedésbe be kívánja vonni.

Javasolta, hogy ő is ismerkedjen meg vele. A találkozó után Gerő is alkalmasnak tartotta Udvarost a sejtszervező munkára. Székely Lajost a Cipész Szakszervezetben folytatott eredményes munkájáért a cipészek köztárgyalási bizottságába és a szakszervezeti választmányba beválasztották. Ilyen minőségben a bérmozgalmak vezetésében is részt vett. Erről László Jenő a Komintern VB-hez adott jelentésében a következőket írta: „Sejtek működtek minden szakszervezeti és szociáldemokrata pártszervben, melyek erős ellenzéki mozgalmat fejtettek ki a párt és szakszervezeti vezetőséggel szemben és az utóbbi, ahol erre valamilyen alkalom adódott, — a választásokon a régi vezetőség kibukott — a helyükre sejttagokat választottak meg."

Az áldozatos és nehéz pártszervező munka egyik legfontosabb eredménye, hogy sikerült Szombathelyen is létrehozni a párt legkisebb szervezeti egységét, a pártsejtet. Székely Lajos eredményes munkájáról szól Greiner Józsefnek a rendőrség által brutális módon kicsikart vallomása is. „Két héttel a lefogatásom előtt Székely elvtárs Szombathelyről küldött hozzám egy Siska nevű szombathelyi magántisztviselőt, akit a szombathelyi rendőrség körözött. Székely elvtárs kérte,

A szombathelyi letartóztatottak is részt vettek a kommunista szervezkedésben

A letartóztatottak egy része beismerő vallomást tett — A szombathelyi fősejt Szabó Lajos cipész-munkás volt

Szombathely, október 17.

A kerületi főkapitányságnak a Budapestről kiküldött csoporttal karöltve lefolytatott vizsgálat még most sem nyert teljesen befejezést.

A Budapestre szállított letartóztatottak egy része beismerő vallomást tett, a többi ellenben még tagadásban van. Megállapított tény, hogy a szombathelyi fősejt Székely Lajos cipész munkás volt, akin a szombathelyi és a megyei szálak átfutottak. Székelynek sikerült megszöknie és jelenleg Ausztriában tartózkodik.

A kerületi főkapitányságra a mai nap folyamán beérkeztek a terjesztett kommunista lapok. Ezek kétfélék: a kommunista felnőttek kapták, egy másik pedig az ifjumunkásoknak készült. A sejtrendszer alapján a legpontosabb és legóvatosabb szervezkedést hajtották végre a kommunisták.

Székelynek sikerült megszöknie... Cikk -1922-ből a Vasvármegyében

hogy legyek segítségére, mert Siska a bécsi „Panoráma" című képeslap részére készített karikatúrákat a zalaegerszegi fogolytáborról, s emiatt üldözték."

A szökést Székely és Greiner közösen szervezte meg és Siska Pozsonyba került.

„Székely eredményes politikai szervező munkáját az szakította meg, hogy a politikai detektívcsoport egyik embere a Józsefváros egyik kávémérésében már régebben megfigyelt egy munkásembert, kinek olvasás közben egy írás esett ki a zsebéből. Ezt a detektív felvette, a címlapján „Kommün" volt, alatta nagy betűkkel: „Világ proletárjai egyesüljetek!" „A Kommunisták Magyarországi Pártja". A detektívek ezután ezt az embert nem tévesztették szem elől és állandó megfigyelés alatt tartották. Amint később megállapították, a megfigyelt személy Greiner József magánhivatalnok, a KMP egyik főszervezője volt" — írja a Bécsi Magyar Újság. Greiner lebukása maga után vonta a többiek letartóztatását, így a szombathelyi sejt tagjainak lefogását is. Székely Lajos nem tartózkodott otthon, amikor a detektívek keresték, de értesítést kapott, hogy le akarják tartóztatni. A letartóztatás elől Bécsbe szökött, így a rendőrség hiába kereste.

Székely Lajos László Jenővel együtt Bécsből a Szovjetunióba került és 1929-ig ott élt. Hét év tá-

vollét után jött vissza Budapestre, ahol hivatalnoki állást vállalt. A hatóságok megtévesztésére „a hivatalos papírjai szerint" Kínából tért haza.

Visszatérése után rövidesen bekapcsolódott a politikai életbe. A KMP legális folyóiratának munkatársaként tevékenykedett a Tamás Aladár szerkesztésében megjelenő 100%-ban. A folyóiratba írt egyik cikkéért „A középosztályok helyzete a fasiszta államban" perbe fogták, vádemelésre azonban nem került sor, mert Székely hosszú külföldi tartózkodásra való hivatkozással meg tudta téveszteni a hatóságokat. Arra hivatkozott, hogy már nyelvi és kifejezésbéli problémái vannak, emiatt értették őt félre. A hatóságok 1930-ban a 100% c. folyóiratot betiltották. A munkatársak kapcsolata ezután megszakadt, Székely Lajos is illegalitásba vonult, mert a rendőrségen rájöttek, hogy az „1912-es kommunista szervezkedés ügyében gyanúsított volt". A rendőrségi zaklatások elől 1937-ben az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, ott maradt a felszabadulás után is, és ott is ment nyugdíjba. Az 1960-as évek második felében hazatért Magyarországra és 1968. június 20-án, Budapesten halt meg.

Forrásanyag:

- Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéről 1919–1929/172–175 old.
- Tamás Aladár írásos visszaemlékezése a szerző tulajdonába.
- MSZMP KB. P.I. Archív. 638. f./73. 851 lap.

SZIGETHY ZOLTÁN

(Szombathely, 1893. június 22. – Győr, 1972. december 23.)

Még kisgyermek volt, amikor Szombathelyről, ahol 1893. június 22-én született, Győrbe került a család. Apja, a győri Vagongyár gépmunkása nehezen tudta előteremteni tízgyermekes családjának a megélhetéshez szükséges dolgokat, ezért Zoltánnak – bár az elemi iskola hat osztályát kitűnő eredménnyel végezte – már 12 éves korában munkába kellett állnia. Először a Gráb-gyárban dolgozott, majd a Vagongyárban esztergályos tanuló lett, 1911-ben vasesztergályos segédlevelet szerzett.

1911 áprilisában lépett be a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetébe. A budapesti Vulkán Gépgyárba kerülve, 1912 májusában a Parlament előtti tüntetés alkalmával vett részt először olyan munkásmegmozdulásban, amelyben a munkásság a hatalom képviselőivel csapott össze, s amelyben munkásvér is folyt.

1913-ban visszatért Győrbe, s a Vagongyár autóosztályán kapott munkát. Az első világháború kitörésekor behívták katonának, megjárta a szerb, a román és az olasz harctereket. Az 1918-as polgári demokratikus forradalom idején – már ismét a Vagongyárban – belépett a szociáldemokrata pártba. A Tanácsköztársaság idején újra fegyvert fogott, részt vett a cseh intervenciósok elleni komáromi támadásban.

A Tanácsköztársaság leverése után, az üldöztetés idején is bátran harcolt a dolgozók ügyéért. Sztrájkok szervezésében vett részt, a vasasok egyik vezetője volt. Ellentétbe került a hatóságokkal, ezért kénytelen volt elhagyni az országot. 1925-ig a párizsi Renault-gyárban dolgozott. Hazatérése után munkás kultúrcsoportokat, dalárdákat, kórusokat szervezett.

A második világháború idején rendőri megfigyelés alatt állt. Az arcképes rendőrségi nyilvántartólapon a következőképpen minősítették: szociáldemokrata vezetőségi tag, kommunista érzelmű, a Vági-párt exponense.

A felszabadulás után az SZDP győri belvárosi szervezetének elnökévé választották. A két munkáspárt egyesülésekor MDP-tag lett, és továbbra is a pártszervezet elnöke maradt.

1946 augusztusától 1948-ig a Rába Szabályozó Társulat és még nyolc vízszabályozó társulat miniszteri biztosaként dolgozott, 1949-től a győri Temetkezési Vállalat igazgatója volt.

1950-ben koholt vádak alapján kizárták a pártból, leváltották állásából. Ezt követően a Kisalföldi Gépgyárban, majd a Célgépgyárban dolgozott mint esztergályos, illetve művezető. Jó munkáját, újításait többször jutalmazták.

1956-ban, az ellenforradalom idején szilárd kommunista magatartást tanúsított, megakadá-

lyozta, hogy kommunistákat eltávolítsanak munkahelyükről.

1963-ban a pártból való kizárásának ügyét a KEB felülvizsgálta. Tisztázták a koholt vádak alól, rehabilitálták. 1964-ben visszavették a pártba, párttagságát 1919-től elismerték.

Munkásmozgalmi tevékenysége elismerésképpen 1967-ben a Szocialista Hazáért Érdemrenddel, 1969-ben pedig a Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntették ki.

Elvtársai megbecsülése övezte 1972-ben bekövetkezett haláláig.

Forrásanyag:

– Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajzgyűjteménye. Győr, 1975.
– Kisalföld/1973. január 6.

SZVÉTECZ ERNŐ

(Rábatótfalu, 1892. október 18. — Tomtor, Jakut ASZSZK, 1925. március 12.)

Szvétecz Ernő rábatótfalui szülők gyermeke. Az erről szóló apátistvánfalvi római katolikus egyházi anyakönyv bejegyzése így tájékoztat: apa Szvétecz Mihály, az anya Korpics Anna. Az apa foglalkozása zsellér. A család rendkívül szegény volt. A még élő kortársak elmondják, Szvétecz szülei tulajdonában egy vertfalú zsúpos ház, egy hektár föld, 2 igavonó tehén, baromfi, és szegényes bútorzat volt. Az anyagi létbizonytalanság késztette az édesapát arra, hogy a századforduló éveiben vasúti pályamunkás legyen Villach, Radkersburg pályamesteri szakaszain. Az édesanya a kevés földet művelte gyermekeivel együtt. A gyermekek anyanyelve szlovén volt. Ernő és öccse, Károly a helybeli elemi iskolában tanult meg magyarul.

Ernő az elemi iskola befejezése után 3 évig odahaza segített édesanyjának a kis gazdaságban, a háztartási munkákban. A kevés föld nem tartotta el a családot, ezért úgy döntöttek, hogy Ernő szakmát tanuljon. Az apa elérte, hogy Ernőt a radkersburgi vasútállomásra asztalosinasnak felvegyék. E foglalkozás azzal járt, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia vasútjai sok állomásán kellett javító munkát végezni. Az ingyenes utazási lehetőséget felhasználva, szabad idejét igyekezett családjával, barátaival tölteni. Jó felfogású, éles szemű és jó megfigyelőképességű fiatalember hamarosan barátai elismert vezetője lesz. Az ifjúkori közös szórakozások, együttlétek, emlékek még élnek az idős emberekben.

Dr. Szatmári Antal kutató, kandidátus jó ismerőse volt Szvétecz Ernőnek. Dr. Szatmári Antal szintén Radkersburgban tanult, és mint kosztos diák Czeinel nevezetű tanító családnál lakott. Czeinel és a Szatmári család között baráti kapcsolat alakult ki. Ez a baráti kapcsolat azonos politikai nézetük alapján vált tartóssá. Szatmári Antal édesapja Szatmári-Szatyi Sándor közismert szocialista gondolkodású tanító volt, akit az akkori tanügyi hatóságok, hogy elszigeteljék, a vend vidékre helyezték. Ebben a környezetben ismerkedik meg Szvétecz Ernő a szocialista eszmékkel. Megismeri a szakszervezeti mozgalmat, bekapcsolódik munkájába. Már 20 éves korában tagja a Famunkások Budapesti Szakszervezetének. Politizált, propaganda és szervező munkát végzett az osztrák Radkersburg, Villach és a jugoszláv Radgona városokban. Főleg a vasúti ifjúmunkások között hirdette a szocializmus eszméit. További kutatást igényel az osztrák, jugoszláv és magyar területen végzett politikai tevékenysége.

Az I. világháború kitörésekor Szvétecz Ernőt Szombathelyre, majd Bécsbe a 83-as közös gyalogezredbe hívták be, majd a frontra küldték. Az 1914–15 év telén a Kárpátokban folyó harcok so-

rán fogságba esett, és 1915 végén Kelet-Szibériában hadifogolytáborba került.

A hadifogoly Szvétecz Szibériában sem lett hűtlen a haladó gondolkodáshoz. Kereste az utat a forradalmi személyek és szervezetek felé. Kolcsugin szénbányájában dolgozva találkozott össze az illegális forradalmi szervezetek helyi megbízottjaival. Forradalmi agitációja miatt hamarosan szembe kerül a hatóságokkal, elítélik, szervezkedés és lázítás vádjával száműzik.

Így a februári polgári forradalom Szvéteczet sokadmagával börtönben találja. Mint politikai fogoly kiszabadul és újra szervező agitátor. Főleg a hadifoglyokat igyekszik meggyőzni a forradalom szükségességéről. Munkások—parasztok sorsa egyforma az egész világon, hirdeti. Vezetője lesz a különböző szociális segélyakcióknak, amelyek a munkásegységet erősítik, a háborús nyomort enyhítik.

Szvétecz Ernő az orosz nyelvet is kitűnően megtanulta. Nyelvtudása agitátori szervező munkáját eredményessé, ezen keresztül személyét közismert forradalmárrá tette. De nem állt meg a szavaknál . . . ő is százezred magával a forradalom védelmére kelt. Csitában egy internacionalistákból álló nemzetközi zászlóalj alakult, a fehérgárdisták, szemjonovisták, cseh-légionáriusok és sok más betolakodó ellen folytattak véres harcot. Az internacionalista zászlóalj a harcokban elvérzett. Ligeti Károly, a híres forradalmár és még sokan lettek áldozatai az első harcoknak. Szvétecz Ernő és kis létszámú alakulata Bajkáltól északra a tajgában partizán harcot kezdett, és harcolva Jakut földre nyomult.

Jakut földön nem kerülik el a fogságot, lefegyverzik őket. Csak pár hónapig tart fogságuk, kalandos körülmények között kiszabadulnak, csatlakoznak a Vörös Hadsereghez, és újra fegyvert fognak.

Harcoltak Jakutszk környékén, a Kolima folyó mentén, Ohotszk vidékén és Vlagyivosztoknál.

A fegyveres harcok szünetében folyt a politikai munka. Szvétecz Ernőt 1920. március 12-én felvették a bolsevikok pártjába, s mint kommunista

Szülőháza Rábatótfaluban

folytatta a harcot. A közkatonából parancsnok lett, mégpedig a 3. Amuri lövészhadosztály különleges osztagának a parancsnoka. Mint kommunista forradalmár több megbízást kapott különleges feladatok végzésére. Volt G. P. U. parancsnok, kommunista ezred parancsnoka, hadosztályparancsnok. Számos különleges megbízást hajtott végre.

Szvétecz Ernő tudta, hogy parancsnoki feladatának csak úgy képes eleget tenni, ha katonailag, politikailag képezi magát. Örömmel fogadta 1921-ben azt a meghívást, hogy 2 éves Katonai Főiskolán fog tanulni Leningrádban. Tanulmányai sikeres befejezése után 1923-ban Csitában az 5. hadsereg parancsnokánál jelentkezik új beosztása végett. Innen Vlagyivosztokba az I. Csendes-óceáni hadosztály 3. verhnyeugyinszki ezred különleges osztályának parancsnoki tisztébe vezénylik.

Ezen időben ismerkedett meg Feoktyiszta Grigovjevnával, akivel házasságot kötött. Felesége testvére, Alexandra Grigovjevna Csudova ma is él. Az ő elbeszéléséből ismerjük, hogy a Szvétecz család a nehéz forradalmi időben nem sokáig lehetett együtt. Ernőt elszólította katonai kötelessége. Sajnos, Vlagyivosztokból utolsó útjára indult,

Emlékmű őrzi nevét Jukatiában is

soha nem tért vissza sem oda, sem magyar hazájába.

Szvétecz Ernő és osztaga 1923 végén a Kolima alsó folyásának vidékére ment, itt tisztogató hadműveleteket végeztek. 1925 februárjában indultak vissza Vlagyivosztokba. 280 km-es menet után Tomtor közelében tőrbe csalták Szvétecz Ernőt és egységét. A lesben álló fehérgárdisták megölték őket. Felesége a keresésükre indult, a Vörös Hadsereg katonáival együtt, s 1925. április 22-én az orvul megölt hősöket eltemették.

Ma Tomtorban és más településeken iskola, tér, utca van elnevezve Szvétecz Ernőről. Tomtorban, Arilban emlékművet állítottak a hősöknek.

Magadantól, Csitáig, Jakutszktól Vlagyivosztokig ismerősként beszélnek ma is Szvétecz Ernőről, a kiváló forradalmárról, a hős internacionalistáról.

Történelmi tévedést kell korrigálni Rábatótfaluban. Az első világháborús emlékművön ötödikként olvasható Szvétecz Ernő neve, mint aki meghalt az I. világháborúban. Nem akkor, hanem 1925. március közepén halt meg ő a szovjet hatalomért, szabadságunkért.

1926. szeptember 24-én, halála után, a szovjet kormány Vörös Zászló Katonai Érdemrenddel tüntette ki.

Élete és cselekedetei bizonyítják tudatos tevékenységét, amely a forradalmár magyar internacionalistákra jellemző. Tudták, hogy harcuk, küzdelmük a végtelen messze Távol-Keleten is a magyar munkásosztály győztes forradalmáért folyik. Erről vall harcostársa Ligeti Károly „Végrendeletem" című versében, amely hűen tükrözi tiszta és nagy emberi érzéseiket.

Nem adják a vörös szabadságot olcsón;
Ára könny és mártírvérfolyam,
Aki hullik az legyen százszor áldott,
A gyávákon meg az ár átrohan.

Forrásanyag:

- A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista forradalomban és polgárháborúban. (1917–1922. I. kötet) 481. old. és II. kötet.
- Tanúságtevők 3/a kötet. Párttörténeti Intézet. 1977. Kossuth Könyvkiadó.
- A mi forradalmunk is. Milei György. Táncsics Könyvkiadó. 1977.
- Narodni kalendar. Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége. 1977.
- Magyarok az Amur partján. Györkei Jenőtől. Zrínyi Katonai Kiadó, 1967.
- Vörös magyar. Magadanszkája Pravda. 1969. március 25-i cikke.
- Kolimától a Balkánig. Magadanszkája Komszomolec. 1971. március 20-i cikke.
- A Népszabadság 1959. április 23-i száma.
- Dr. Szatmári Antal kandidátus levelezése, Távol-Keleti személyes kutatási leírása.
- Korpics Ferenc és felesége, Dancsecs Ferenc, Antal László, Gáspár Boldizsár és még sokan Rábatótfalu lakosaiból, akik emlékezéseikkel Szvétecz család történetének megismerését segítették.
- Poljarnaja Zvezda 1977/5. 127. old.

Magyar hadifoglyok Oroszországban. Nyíllal jelölve Szvétecz Ernő

TAKÁCS KÁROLY

(Zarkaháza, 1894. július 21. – 1944.)

A Vas megyei Zarkaházán, 1894-ben született Takács József nyolcgyermekes asztalossegéd fiaként, hat fiú és két lány közül sorrendben a másodiknak. A fiúk közül később négyen választották az esztergályos mesterséget, valamennyien a Mayer féle gépgyárban kezdték, az apa foglalkozását az egykori szülői házhoz közeli Szombathely–Szentkirályon élő József választotta, egy fiú pedig cukrász lett.

Károly az első világháborút követő években az akkor már két évtizede működő Szombathelyi Magyar Pamutipar gyárában – akkori tulajdonosa után nevezve: a Doctor Móric féle szövőgyárban – keresett munkahelyet. 1922. nyarán, abban az esztendőben, amikor a gyár vezetősége a család csehországi: reichenbergi, azaz libereci gyárából több szakembert telepített át a szombathelyi üzembe, Károly a karbantartásban kapott állandó munkát. A szövőgépek száma ekkor 400 körül lehetett, a kazánházban két nyolc atmoszférás kazán működött, ezek közül éppen abban az esztendőben cserélték ki az egyiket, az 1900-as évjáratú Cornwall típusút egy kétszeres teljesítményűre. Az átmeneti fellendülést gyors hanyatlás követte, mert a régi elavult gépek kicserélését, felújítását abbahagyták, a termelés pedig – mivel a gépek szaggatták, tépték, csomózták a fonalat – egyre csökkent. A gyártott termékek (flanell, zefír, barchett stb.) árából aligalig futotta a termelési költségekre, s elkövetkezett az a pillanat, amikor már a bérekre sem volt elegendő. A csődbe jutott családi vállalkozást 1937-ben a – győri gyárukról ismert – Gráb féle részvénytársaság vette át.

Takács Károly már az előző munkahelyén szakszervezeti tag, szervezett szociáldemokrata munkás volt, s a pamutiparban is tartotta a kapcsolatot elvtársaival, barátaival, köztük az üzem egyik agilis szakszervezeti vezetőjével, a nála néhány évvel fiatalabb Takács Alajossal is. Munkahelyére hét kilométernyi távolságból, Zarkaházáról kerékpárral járt be. 1930-ban – harminchat évesen nősült, s ekkor beköltözött a városba, felesége Rumi út 85. szám alatti házába. A következő esztendőben lányuk – Magda –, majd újabb egy esztendő múltán két ikerfiúk – Károly és Jenő született.

A gazdasági válság sok nélkülözést, szűkölködést hozott a családra. A pamutipari munkabérek a harmincas évek elején az országos (textilipari) átlag ötven százalékára, időnként és egyes munkakörökben az alá is csökkentek. Egyes számítások szerint a tíz órás munkaidőben dolgozó munkások átlag 7–8–9 pengőt kerestek hetenként. Az 1937-es béremelés – valamint a 8 órás mun-

kaidő bevezetése – évében 14–15 pengőig emelkedett a bérük az országos 21 pengővel szemben.

A bedórendszer bevezetése 1937-ben nagy nyugtalanságot keltett a gyárban, s már-már egy nagyarányú bérharc volt kibontakozóban, tiltakozásul a várható elbocsátások miatt. Az augusztusi sztrájk majdnem egy hétig tartott, s hosszas alkudozások után félsikert hozott: a gyár vezetősége megígérte, hogy nem lesz nagyobb méretű elbocsátás, viszont bejelentette: „azt a néhány munkást, akik a munkabeszüntetést... előidézték... a gyárban uralkodó rend biztosítása céljából kénytelen elbocsátani." A teljesség kedvéért érdemes megemlíteni, hogy ezt a sztrájkot megelőzte az év elején, május 31-én egy néhány órás munkabeszüntetés az akkordmunkások részéről, de ezt gyors beavatkozással – a rendőrkapitányság megbízottja jelenlétében a gyárigazgatóval folytatott béremelési tárgyalással – végül 15 százalékos béremelést kaptak – elhárították.

Mindehhez kiegészítésül: 1938-tól kezdve a gyár új vezetői megkezdték a racionálást, más szóval a kevésbé munkabíró, vagy a gyakorlatlanabb, ügyetlenebb, idős, elnehezedett munkások céltudatos, ütemes kirostálását. Az utcára kerülés réme oly súlyosan nehezedett a gyárra, hogy úgyszólván minden munkásmozgalmi kezdeményezést megbénított.

A háborús évek, különösen azzal, hogy 1942-ben hadiüzemmé nyilvánították az akkor már inkább francia érdekeltségű (a Frama cég, Dewavrinék szerezték meg a részvények többségét) gyárat, tovább rontották a helyzetet. Ilyen körülmények között érte a gyár szervezett munkásait a fasiszta hatalomátvétel.

Takács Károly ugyan nem tartozott az első sorokban „menetelő, agitáló, szervező" munkások közé, de hűséges, megbízható aktíva volt. Rumi úti lakásuk közel volt Zsiray Lajosékéhoz, Zsiray pedig, a 19-es vasi munkás-, katona és földmunkás tanács egykori tagja, a fehérterror sokat üldözött ellensége, a munkásmozgalom lelkes szervezője – visszaemlékezések szerint – Takács Károllyal is tartotta a kapcsolatot.

Azon a végzetes 1944. november 3-án is együtt hurcolták el őket. Takácsért először a lakásán kopogtatott két rendőr, egy nyilas pártszolgálatos kíséretében. A reggel hatra járó esztergályos azonban már negyed órával előbb elindult, így utána siettek és az üzemben tartóztatták le. Egyik munkatársa, Németh György (ma már nyugdíjas) még arra is emlékszik, hogy Takács meglepődve tiltakozott, hangoztatva, bizonyára valami tévedés lehet. A fogdmegek azonban nem sokat teketóriáztak vele. Később a gyárban el is terjedt, majd legendává színesedett a hír: Takácsot fatális véletlen folytán az éppen katonasághoz bevonultatott szakszervezeti aktivista, Takács Alajos helyett, névcsere következtében vitték el. A valóság sokkal sivárabb: mindkettőt keresték. Később kiderült, hogy a katonaságnál már a Takács Alajos elleni körözvényt is kiadták, de a visszavonulás zűrzavarában valahogy elfektették. A másik Takácsot megtalálták.

Az utolsó életjel, egy lap, Hegyeshalomból jött tőle. Útban Németország egyik megsemmisítő tábora felé. S onnét többé nem tért vissza.

Forrásanyag:

- Bertalan Lajos: 14-en 44-ből, Szombathely, 1967. A Szakszervezetek Vas megyei Tanácsa kiadványa (20–23. o.)
- Bogdán István: A Szombathelyi Pamutipar Története, Szombathely, 1969.
- Családi okiratok, fényképek stb. Takács Károly Budapesten élő özvegyénél, illetve Károly fiánál, SZOT alosztályvezetőnél találhatók.

TARCZAI LAJOS

(Paks, 1881. január 8. — USA, ?)

Tanítói képesítésű, szociáldemokrata író és agitátor volt, és diákként vett részt a Szabó Ervin körül kialakult ellenzéki csoportosulásban. Tulajdonképpen így ő is az anarcho–szindikalizmus hatása alá került és 1904-ben Budapesten szerkesztette a csoport Világosság című lapját. 1905-ben már mint a Népszava munkatársa dolgozik, s még 1904-ben ismerkedik meg Batthyány Ervin gróffal. Batthyány tolsztoji anarchizmusától eltérően ő keresi az eleven kapcsolatot a munkásosztállyal, s a gadzasági és társadalmi osztályuralom megdöntésének híve.

Amikor 1905-ben Batthyány tolsztoji elveitől vezérelve Bögötén reform-iskolát építtet és nyit, Tarczai Lajost hívja meg Szabó Ervin tanácsára az iskola vezetőjének. Mindezt annak ellenére teszi, hogy nézeteik az iskola célja kérdésében is eltérők.

A helyi arisztokrácia és egyházi hatalom ellenére Tarczai 1905 őszén megkezdi a tanítást Bögötén, Batthyány Ervin gróf cselédeinek gyermekei részére. Érdeme, hogy megismerteti az iskola könyvtárának segítségével tanítványait a nagy magyar írókkal, s az orosz klasszikusokkal is. Az iskola asztalosműhelyében szakképzést szervez részükre.

Ám az iskolai tanítás működésének csak egyik oldala volt. Szombathelyre járt szocialista népgyűléseket tartani és a szervezett munkások számára előadássorozatot indított. A helyi lapok a „szociáldemokrata párt mint a kultúra támasza" címmel illették ezt a tevékenységét.

Emellett Bögötén az iskolában ún. „esti beszélgetéseket" szervezett, amelyeken a helyi és a környék iskolás koron túli parasztfiataljai részére tartott felvilágosító előadásokat. Ezek a szocialista tartalmú előadások felkeltették az uralmát féltő polgári társadalom ellenszenvét, működését közigazgatási és csendőrségi beavatkozással igyekeztek meggátolni. Ez sikerült is nekik, mert Tarczait 1906-ban a tanév végén Bögötéről eltávolították.

Tarczai 1906-ban elhagyta tehát a bögötei iskolát és visszaköltözött Budapestre, ahol a Népszava könyvkereskedés vezetője lett, majd 1908-tól a MSZDP vezetőségi tagja. 1910-ben Alpári Gyula kizárásával kapcsolatban lemondott vezetőségi tagságáról. 1911-ben az USA-ban telepedett le, ahol részt vett a magyar nyelvű szocialista mozgalmakban. Később a háború alatt magyar nyelvű polgári lapoknak dolgozott. Életének utolsó évei, tartózkodási helye és körülményei ismeretlenek.

Forrásanyag:

- VasmL./Vasvári Járási Főszolgabírói iratok 19/1906. eln. 146/1906., 1646/1906., 4943/1906.
- VasmL./Vasvármegye Közigazgatási Bizottság iratai 202/1906., 693/1907.
- Népszava: 1905. szept. 8., okt. 21., 22., 26., 27., nov. 2., 12., dec. 7., 1906. ápr. 13., 21.
- Szombathelyi Újság: 1905. aug. 27., szept. 3., okt. 29., dec. 10., 1906. febr. 18., ápr. 22., máj. 27., jún. 24., júl. 1., 8., 22., szept. 18., 1907. jún. 14., szept. 22.
- Szombathelyi Friss Újság: 1905. okt. 7., 10., 25., 27., 29., 31., nov. 1., 3., 12., dec. 8., 10., 14.
- Testvériség: 1906. ápr. 7., jún. 30.
- Horváth Ferenc: A Vas megyei munkásmozgalom kezdeteiről = Vasi Szemle, 1961. II. k. 97. l.
- Horváth Ferenc: A „bögötei iskola" I–II. rész = Vasi Szemle, 1962. III. k. és 1963. I. k.
- Jemnitz János: Az anarcho-szindikalizmus Magyarországon 1914 előtt. = Párttörténeti Közlemények 1961. 1. sz.
- Kuntár Lajos: Adatok a bögötei reformiskola történetéhez = Vasi Szemle, 1961. II. k. 90. l.
- Litván György: A bögötei reformiskola = Természet és Társadalom, 1955. 12. sz.
- Magyar életrajzi lexikon: (Szerk. Kenyeres Ágnes) Bp. 1967. Első kötet A–K. 144. o.
- Munkásmozgalomtörténeti lexikon. Bp. 1972. 55. lap.

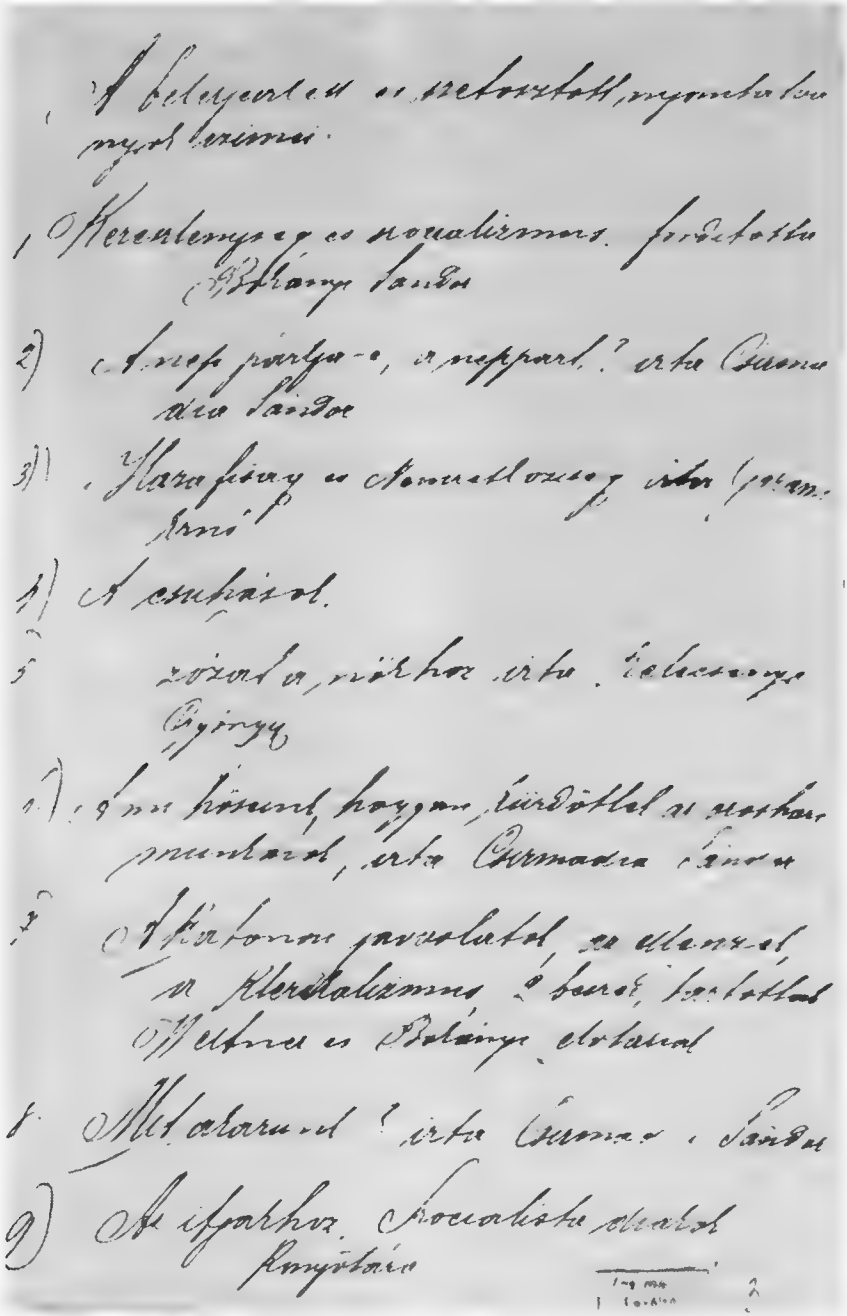

Jegyzék a Tarczai által terjesztett szocialista irodalomról

TILLAI (Tillman) JÓZSEF

(Pécs, 1903. augusztus 22. – Szombathely, 1961. augusztus 6.)

1903-ban született Pécsett, sokgyermekes proletárcsaládból. Korán – a 6 elemi befejezése után – munkát kellett vállalnia, hiszen még négy kisebb testvére várta otthon a kenyeret. 1915-től részese a nehéz munkáséletnek, 1919-től pedig aktív tagja a munkásmozgalomnak. Belépett az MSZDP-be, s tevékenyen kivette a részét a szakszervezeti életből.

Tehetséges ember volt, több mesterséget tanult. A húszas évek elején az asztalos, majd a cipész szakmát sajátította el. 1931-ben új szakmát szerzett, villanyszerelő-segéd lett Lévai Miklós pécsi kisiparosnál, egészen 1944-ig.

Ebben az évben munkahelyet változtatott, Pécs Közüzemi Vállalatához ment át villanyszerelőnek. Mozgalmi munkájában is jelentős változások, események következtek. Még 1944-ben átlépett az MSZDP-ből az MKP-ba. A német megszállás alatt megmentette a szakszervezeti könyvtárakat, s fontos szerepet kapott a kulturális mozgalmakban.

1947-ben a vállalatánál kiemelték igazgatónak, 1950-ig dolgozott ebben a pozícióban. Több funkciót töltött be ekkor is, mint régi szakszervezeti munkás. Szakági igazgatósági tag, VAOSZ elnök, 1946-tól 1950-ig pedig az MKP–MDP nagypécsi szervezetének választmányi tagja.

1950 nyarán Győrbe helyezték, és július 1-től az ÉDÁSZ győri telepének üzletigazgatója. 1951. augusztus elsejével áthelyezték a Szombathelyi Üzletigazgatóság igazgatói posztjába. Még ez évben súlyos cukorbaj támadja meg, élete végéig sokat kínlódott vele. Betegsége ellenére az új helyen, új emberek közt is hamar megszerettette magát. Igazságos, csendes alaptermészetű, elvei mellett kiálló igazgatónak ismerték meg a munkások és munkatársai. Bízott az emberekben, méltányolta a pozitív tulajdonságokat, „új rendszert" teremtett a szombathelyi telepen. Nagy tekintélyt szerzett, nem a kinevezéssel, hanem a jó légkör, a jó emberi kapcsolatok kialakításával. Jelentős munkálatok folytak igazgatósága alatt, mind a város, mind a megye területén. A falvak villamosítása az ő idejében kezdődött, s még működése alatt be is fejeződött. A városi hálózat korszerűsítése, bővítése, az energiaelosztás megtervezése szintén az ő igazgatósága alatt ment végbe.

Vezetői beosztásában is hű maradt osztályához, egyszerű volt, közvetlen, emberi. Nemcsak műszaki, szakmai, hanem társadalmi tevékenységével is sokat alakította az üzem kollektíváját. Szoros kapcsolatot tartott fenn az üzemi, városi pártszervekkel, aktív résztvevője volt a fiatalok, veteránok, szakszervezeti tagok, párttagok találkozóinak, taggyűléseinek. Munkásszemmel nézte

a dolgozók gondjait, s munkásszívvel igyekezett segíteni azokon.

Támogatta az ifjúsági mozgalmakat, politikai, kulturális és sportvonalon.

Magánélete, családi élete ugyancsak harmónikus volt, két fia, felesége követte a politikai mozgalomba.

Felesége hosszú éveken át a városi nőmozgalom aktív munkatársaként dolgozott. Megértette a változások szükségességét, s a pozitív folyamatok alakulását mindig elősegítette.

Tíz kemény év eredményei őrzik a kommunista munkásigazgató, Tillai József kezenyomát Szombathelyen.

Nyugdíjazása előtt érte a halál. Példáját, munkásságát, kommunista emberségét, emlékét őrzik munkatársai.

Forrásanyag:

- ÉDÁSZ Győri Igazgatóság Személyzeti Osztálya /Tillai József személyi anyaga/.
- Volt munkatársak visszaemlékezései a szerző feljegyzéseiben.

TÓTH BÉLA

(Rábabogyoszló, 1932. március 16. – Budapest, 1956. október 28.)

Rábabogyoszlón a felszabadulás előtt sokan éltek vesszőfonásból. A Tóth család minden tagja megtanulta ezt a mesterséget, így Béla is. A felszabadulás döntő változást hozott minden területen, a falusi fiatalok élete és lehetőségei is megváltoztak.

A munkáshatalomnak megbízható munkás- és parasztfiatalokra volt szüksége. Tóth Béla a községi pártszervezet ajánlására a belügyi pályát választotta élethivatásul. Szolgálatát 1950-ben Szombathelyen a belső karhatalomnál kezdte. A karhatalom pártszervezete 1951. február 21-i taggyűlésén felvette a párt tagjai sorába. A felszólásában elmondta; „mint tagjelölt igyekezni fogok, hogy kiérdemeljem a pártnak a belém helyezett bizalmát." E hitvallását rövid élete során következetesen be is tartotta.

1952-ben Körmendre helyezték. Még abban az évben megnősült, felesége szintén belügyi dolgozó. Munkáját becsülettel végezte. A fiatal hadnagyot parancsnokai méltónak tartották arra, hogy 1956. szeptemberében Budapestre karhatalmi tiszti iskolára küldjék. Felesége két kislányával együtt Körmenden maradt.

Az ellenforradalom első napjaiban Budapesten a József Attila u. 4–6. sz. alatt teljesített fegyveres őrszolgálatot. Október 28-án önként jelentkezett, hogy a legveszélyesebb helyeken segítse az ellenforradalmi csoportokkal harcban álló bajtársait. A Mester utcáig jutottak el, amikor egy ellenforradalmi csoport tüzet nyitott a gépkocsira. Tóth Bélát sorozatlövés érte, azonnal meghalt.

A hozzátartozók csak hetekkel később értesültek a tragédiáról. Nehéz időszak következett a család életében, de az édesapa helytállása példaként állt mindannyiuk előtt.

Rábapaty temetőjében (időközben a közigazgatási átszervezés során, a szülőfalut Rábapaty községhez csatolták) családjával együtt a falu is minden évben megemlékezik a fiatal hősről, a Vörös Csillag Érdemrend és a Munkás Paraszt Hatalomért Érdeméremmel kitüntetett fiáról, aki esküjéhez híven életét áldozta a munkáshatalomért.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Arch./F. 40/1. fcs./62. ő. e.
- Tóth Béláné visszaemlékezése
- Tóth család birtokában lévő iratanyag

TÓTH JÁNOS

(Bejcz, 1880. augusztus 31. – Budapest, 1965. október 29.)

Tóth János életútját – mint sok más kortársáét – a századvégi magyarországi viszonyok határozták meg. 1880. augusztus 31-én született Bejcz községben.

Az elemi iskola elvégzése után lakatostanoncnak szerződött. Az inasévek elteltével hamarosan Budapesten találjuk, ahol kapcsolatba került a munkásmozgalommal. 1903-ban belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba, és munkahelyein – a budapesti Villamosvasútnál, a Schlick–Nicholson gyárban, a Nyersolajmotorgyárban – pártbizalmiként tevékenykedett. Budapestről való elköltözése után is a mozgalom aktivája maradt, s Fehéregyházán és Dicsőszentmártonban is a szocialista eszmék terjesztője volt.

1913 októberében kötött házasságot Kiss Máriával, majd 1914-ben Győrbe költöztek, ahol Tóth János a Vagongyárban helyezkedett el géplakatosként. Így, mint hadiüzem dolgozóját, a harctéri szolgálat alól mentesítették.

A világháborút követő forradalmi események a másfél évtizedes mozgalmi múlttal rendelkező gyári munkást újra aktivizálták. A polgári demokratikus forradalom idején, mint az MSZDP tagja, harcos agitációt folytatott a munkásérdekek védelmében. A Tanácsköztársaság kikiáltását örömmel üdvözölte, s az alakulás pillanatában ott találjuk az egyesült munkáspárt soraiban. Gazdag mozgalmi tapasztalatai, a munkásérdekek következetes képviselete, elvhűsége alapján a gyár egyik alapszervezetének titkárává választották.

A Tanácsköztársaság leverése után meg kellett válnia a gyártól és a mozgalmi tevékenységtől. 1919-ben iparengedélyt váltott, s 1932-ig mint önálló lakatos kisiparos teremtette elő a család létfenntartásához szükségeseket. A gazdasági válság nehézségei azonban újabb szakma- és helyváltoztatásra kényszerítették Tóth Jánost. 1932-ben családjával együtt visszatért szülőfalujába, Bejcgyertyánosra, ahol bazárárus kiskereskedő volt a felszabadulásig.

A felszabadulást követően újra ott találjuk az első sorokban. 65 éves kora ellenére szülőfaluja mozgalmi életének elindítója volt. A Magyar Kommunista Párt alapító tagjaként, s az MKP majd a Magyar Dolgozók Pártja helyi szervezetének titkáraként (1945–1956-ig) a község szocialista átalakulásának egyik aktív segítője. Közéleti tevékenységének elismeréséül 1948-ban a Munka Érdemrend kitüntetésben részesült.

Az 1956-os ellenforradalom leverése után tevékenyen részt vett az MSZMP helyi szervezetének megalakításában, s elvhűségének, fáradhatatlanságának, a közélet iránti elkötelezettségének bizonyítékaként – idős kora ellenére – vállalta a titkári teendők ellátását. 1958-ban lányához,

Köcskre költözött, ahol szintén az MSZMP helyi titkáraként tevékenykedett. 1959-ben Tanácsköztársasági Emlékérem kitüntetésben részesült.

Tóth János életútja a mozgalmi harcokban edzett egyszerű munkásember életútját példázza. Tudását a gyakorlatból merítette. Becsületessége, kitartása, határtalan munkabírása, a munkásosztály ügye melletti elhivatottsága, elvhűsége párosult a mozgalomban eltöltött évtizedek gazdag tapasztalataival, s ezek együtt egy tevékeny, eredményekben gazdag életpálya lehetőségét teremtették meg. Tóth János élt is az adott lehetőségekkel.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. 1. F./1957/11. ö. e. 1. F./1958/11. ö. e.
- Győr megyei Levéltár. Győr Város Tanácsának iratai XII/1919/2087.

TÓTH JENŐ

(Szombathely, 1898. szeptember 16. – Szombathely, 1965. január 14.)

A munkásmozgalommal összefonódott élete során megérhette: amiért szívósan, minden keserűséget, napi gondot, veszélyt vállalva dolgozott, az megvalósult! Csendes örömmel tekinthetett Tóth Jenő a szebb, jobb életet élő osztályos társaira, az új nemzedékre, hiszen ebben a változásban, az emberséges társadalom létrehozásában neki is szerepe volt.

Régi munkáscsaládból származott. Apja és testvérei is szervezett munkások voltak. Két fivérét 1944 őszén tartóztatták le és hurcolták Németországba. Soha többé nem látták a családjukat. Ő maga asztalos szakmát tanult. Első munkahelye 1927. január 1-től Scheibl István asztalosműhelye volt, – de még abban az évben május 14-től újra munkát kellett keresnie. 1927. október 6-án lett a szakszervezet tagja. Részt vett annak munkájában, rendezvényei szervezésében, emiatt ismét munkahelyet kellett változtatnia. Ez végigvonult életének nagyobbik felén, hiszen többnyire csak 2–3 hónapig dolgozhatott egyhuzamban.

A Tanácsköztársaság idején vöröskatona volt, aminek újabb munkanélküliség (vagy legfeljebb idénymunka) lett a következménye.

1922. április 22-én belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba, s évtizedekig aktívan dolgozott, végezte a rábízott és saját maga vállalta feladatokat.

Részt vett az MSZDP és a szakszervezet által szervezett megmozdulásokban, s a május 1-i ünnepségek, kenyérbálok, gyűlések előkészítésében. Terjesztette a Népszavát, az MSZDP lapját, többször részt vett a Népszava agitációs programjaiban, s a különféle sztrájkok szervezésében.

1920-tól állandó tagja volt a MÉMOSZ dalárdának, amelynek szerepléseit szinte mindig politikai töltés jellemezte. A 20-as és a 30-as években többször volt munka nélkül. Húga, Nagy Jánosné emlékezései szerint egyik évben Bécsben dolgozott, s mivel kevés volt az órabér, gyalog jött haza Szombathelyre. 1944. január végén a szombathelyi Famunkás Csoport vezetőségi taggá – ellenőrré – választotta. A német megszállás és a nyilas hatalomátvétel után igen körültekintően kellett a mozgalmi munkát végeznie, s még a Munkásotthonbeli összejövetelek is veszélyessé váltak. Húga emlékezete szerint 1944 vége felé a Munkásotthon kulcsát Tóth Jenőnek adták át, részben megőrzésre, részben az épület és a berendezések megóvása céljából.

1939-től 1949. nov. 5-ig Süle József asztalos műhelyében dolgozott.

A felszabadulás után örömmel és eredményesen vett részt az SZDP politikai, agitációs, szervezési munkájában, s a falujárásban. A két munkáspárt egyesülése után az MDP, illetve az

MSZMP tagjaként végzett pártmunkát. 1950. január 5-től 1959. dec. 31-ig, nyugdíjazásáig a Szombathelyi Pamutiparban dolgozott. Pártszervezetében vezetőségi tag volt (agitációs és kultúrfelelős), szervezte a pártoktatást, s közben ő maga is elvégezte a különböző alapszervezeti szemináriumokat, marxizmus–leninizmus tanfolyamokat.

1953-ban sztahanovista oklevéllel és 36 éves szakszervezeti tagságáért díszoklevéllel tüntették ki. 1955-ben harcos szakszervezeti múltja elismeréséül ismét díszoklevelet kapott a Textil- és Ruházatiipari Dolgozók Szakszervezete Központi Vezetőségétől. 1959-ben a Tanácsköztársasági Emlékérem tulajdonosa lett.

Nyugdíjas korában is szívesen vállalt és végzett pártfeladatokat, tapasztalataival segítve a fiatalabbakat. 1965. január 14-én zárult le örökké tevékeny, mozgalmas élete.

A munkásmozgalom, a párt közkatonája volt Ő, az olyan emberek fajtájából, akik nélkül nem valósulhatott volna meg új társadalmi rendünk.

Forrásanyag:

- Munkakönyve – A család tulajdonában.
- MSZMP Vas m. Archív./F. 56. (A párttagságára, munkájára vonatkozó adatok forrása is.)
- Húga, Nagy Jánosné, Unger Margit továbbá Gáspár Ferenc és Németh János, volt munkatársai, harcostársai visszaemlékezései.
- VasmL/Szombathelyi születési anyakönyv/555/ 1898. fsz.

TÓTH KÁROLY

(Szombathely, 1900. november 3. – 1944.)

Idős Tóth Károlyné, született Krizmanics Mária életében az átlagosnál is gyakoribb volt a sorscsapás. Még nem volt harminc éves, s már három apró fiúgyermek anyja, amikor férje hirtelen meghalt. A kilátástalan nyomorból egy szorgalmas fiatalemberrel, a festő és mázoló mesterségű Unger Gyulával kötött második házassága mentette ki. Az első házasságából született Károly, Jenő és Árpád után ebből a másodikból Gyula és Margit származott. A század első két évtizede csupa újrakezdés, nyomor, közben a háború és az összeomlás utáni évek nincstelensége. S amikor a fiúkból felnőtt férfiak, munkások, családapák váltak, a harmincas évek munkásmozgalmi harcai csatasorba állították őket, jöttek a megfélemlítés, megtorlás, üldözés évei. Végül egy csapásra elveszítette két fiát: az első házasságából származó Károlyt és a második házasságából való Gyulát, mindkettőt 1944. novemberében hurcolták el.

Tóth Károly a szombathelyi Kőszegi utcában Márczi Gyula festő és mázoló mesternél tanulta ki a szakmát az első világháború éveiben. Az 1900-ban született fiú életének legfogékonyabb éveiben omlott össze az Osztrák–Magyar Monarchia, váltotta fel a háborús éveket a forradalmak kora. A katonasorba érett fiatalember beállt vöröskatonának. Ezt a lépését, amely egyébként egész további sorsát meghatározta, soha nem felejtette el az uralkodó osztály. A fehérterror első éveiben csak lopva, itt-ott, nagyon rövid ideig kaphatott átmeneti, alkalmi munkát. A húszas évek elején két-három hónapnál tartósabban egy évben nemigen dolgozhatott, azt sem tanult szakmájában.

Huszonnyolc éves korában nősült. Felesége 1965-ben, halála előtt egy évvel tett nyilatkozatában elmondta, hogy Károly megígérte édesanyjának, addig nem nősül, amíg a kisebb gyerekek is fel nem cseperednek, s nem keresik meg maguk is a kenyeret. Házasságkötésük évében, 1928-ban – mint mondta – Károly úgyszólván sehol sem jutott tartósabb munkához, míg végre a következő év májusában sikerült a szakmában elhelyezkednie. A veszedelmes rebellisként nyilvántartott fiatalember nem odahaza, hanem természetes környezetétől jó távol állhatott munkába: Hegyeshalomban az éppen tatarozásra, javításra kijelölt vasútállomás épületeire kerestek festőket, kőműveseket, napszámosokat. Az akkor még huszonéves fiatal festő nem gondolta, hogy jó másfél évtized múlva ez az épület lesz a haza utolsó látványa, amit egy tovarobogó, lezárt marhavagon résein át megpillanthat.

Az 1929-es esztendő azért is nevezetes Tóth Károly rövid, harcos életében, mert ekkor lett a MÉMOSZ, s egyúttal a szakszervezeti dalárda

A szombathelyi munkás eszperantó csoport 1925-ben. Felülről a második sorban, jobbról a negyedik Tóth Károly

tagja is. Később a szakszervezetben több fontos munkával bízták meg, s tisztséget is viselt: pénztáros lett, s ezt a munkakört elhurcolása pillanatáig ellátta. Húga, Unger Margit (Nagy Jánosné) szerint a harmincas évek elején, amikor a válság miatt még súlyosabbá vált a család helyzete, Károly néha Freiszberger és Sebetics szombathelyi magánvállalkozóknál kapott egy-két havi munkát.

Házassága tizenhatodik évfordulóján, 1944. november 3-án jöttek érte a rendőrök Mátyás király utcai lakásukra. Leánya, Ilona (Kiszer Istvánné, Szombathely) akkor tizenöt éves volt. Emlékezete szerint édesapja nyugodtan felöltözött, majd a szakszervezeti pénztárkönyvet és a pénzt átadta feleségének, vigyázzon rá. S noha megszökhetett volna, engedelmesen követte az érte jött rendőrt a Faludy Ferenc utcai fogdába. Másnap, éppen nevenapja volt, virágot vittek neki, s akkor tudták meg tőle, hogy több társával együtt internálják. A családtagok arra is emlékeznek, hogy amikor a szombathelyieket Komáromba szállították, útközben több alkalommal vesztegelt a vonatjuk. Az első kényszermegálló Sárváron volt, légiriadó és kisebb bombázás miatt, s mivel a vonatkísérők messze elfutottak a szerelvénytől, a foglyok a le

nem zárt vagonból ugyancsak könnyen leléphettek volna. Ezt viszont – mint üzeneteikből kiderült – azért nem tették, mert tartottak attól, hogy a nyilasok az otthoniakon, a családtagokon állnak bosszút. S részben abban is bíztak, hogy Komáromból a front közeledtére hamarosan hazatérhetnek. Mint kiderült, számításuk hibás volt, a nyilas hatalom megszállottai – a német fasizmus hazai kiszolgálói – a megbízhatatlannak bélyegzett munkásvezetőket, szakszervezeti, mozgalmi embereket kiszolgáltatták az idegen megsemmisítő gépezetnek. Ezzel meg is pecsételődött az elhurcoltak sorsa, hiszen a náci koncentrációs táborokban még az összeomlás előtti hónapokban is teljes kapacitással dolgoztak a gázkamrák. A szombathelyi letartóztatottak közül senki sem tért onnét vissza. Sem Tóth Károly, sem féltestvére Unger Gyula.

Forrásanyag:

– Bertalan Lajos: Tizennégyen 44-ből.

UNGER GYULA

(Szombathely, 1909. július 23. – Dachau, 1944.)

Unger Gyula 1909. július 23-án született hatodik gyermekként. Édesapja asztalos a szombathelyi Lamatch cégnél, de korán elveszti a család, mert 1914-ben még az első világháború kitörése előtt katonai szolgálata alatt meghal Sopronban. Édesanyja varrással keresi kenyerét, egyedül neveli hat gyermekét.

A család a város nyomornegyedében lakott egy kis házban, másik nyolc munkáscsaláddal együtt.

Gyula nagyon fiatalon volt kénytelen munkát vállalni. Úgy döntött, apja mesterségét folytatja. Keresztes Lajos asztalosnál tanulta ki a mesterséget, de alig hogy megismerkedett a szakmával, a gazdasági válság, a pangás miatt mestere nem tartja meg, a már kitanult asztalost elbocsátják.

Gyula ezután Ernő bátyja után Budapestre megy, de itt is csak alkalmi munkát talál. Budapesti tartózkodása alatt kapcsolódik be a munkásmozgalomba.

Rendszeresen eljár a Magyarországi Szociáldemokrata Párt ifjúsági rendezvényeire, majd tagja lesz a pártnak. A szociáldemokrata tanok hatnak a fiatalemberre, haladó gondolkodású, baloldali beállítottságú emberré fejlődik. Öt évet töltött már Budapesten, amikor egy tüntetés során Ernő bátyját a csendőrök az utcán megverték s a fiatal testvér mentette be egy kapu alá félig halottá vert bátyját.

Unger Gyula az események hatására visszaköltözött Szombathelyre, ahol Braun bútorasztalosnál kapott munkát. A budapesti hatások nem múltak el nyomtalanul a fiatalember életében. Testvéreivel együtt az Építők Szakszervezetébe jár el, ott alakítja ki új kapcsolatait.

1938. október 4-én – asztalos létére – a MÁV Vasúti Javító Műhelyben segédmunkásként kezd el dolgozni. Csak később kerülhet szakmájába, amikor az üzemen belül megismerik kiváló képességeit, nagy szakmai tudását és gyakorlatát, ám a műhelyfőnökség kikötötte, hogy semmilyen munkásszervezetben nem tevékenykedhet. Ezután már csak illegálisan járhatott el a MÉMOSZ-ba.

Az üzemben zárkózott, halk szavú ember, nem barátkozik, nem tipikus agitátor. Félteni kellett a kenyerét, hisz 1939-ben házasságot kötött, és rövidesen gyermekük születik. Politikai tapasztalata azt súgta, hogy a műhelyben nyílt agitációt nem végezhet.

Esténként azonban szorgalmasan eljárt a MÉMOSZ-ba, természetesen erről a műhelyben nem tudott senki.

A fasizmus végnapjai közeledtével a műhelyben is állandó lett a feszültség, a kilátástalanság érzése. Ebben a helyzetben Unger Gyula már nem tudta megtagadni önmagát, nézeteit, véleményét.

A munkatársai előtt már nyíltan hangoztatja, hogy „már nem tarthat soká, a szovjet hadsereg már magyar földön aratja győzelmeit, nem sokára felszabadítja az országot és akkor itt más világ épül majd fel." Hitt abban, hogy az emberiség nagy ellensége, a fasizmus már a végnapjait éli, és törvényszerűen el kell pusztulnia. Ennek adott nyíltan hangot a műhelyben, amiről a besúgók és a titkos rendőrség emberei tudomást szereztek.

A szociáldemokrata rendezvényeken való rendszeres részvétel, a háború- és rendszerellenes kijelentések elég ürügyet szolgáltattak a nyilasok és a gestapósok cselekvésére. Unger Gyulát és még több szombathelyi társát német koncentrációs táborba hurcolták.

A család két hírt kapott még Unger Gyuláról. Egyet Celldömölkről, a deportáltakat szállító vonat ablakából dobtak ki, s a levelet a megtaláló eljuttatta a családhoz. A második levelet a határállomáson adták fel, amelyet szintén a szerelvény ablakán dobtak ki az elhurcoltak.

Több levél már nem jött, csak hír 1945-ben a felszabadulás után, amikor az 1944-es dachau-i deportáltak közül egy túlélő értesítette a családot, hogy Unger Gyula a koncentrációs táborban mártírhalált halt.

Unger Gyula épp úgy a fasizmus áldozata lett, mint több ezer baloldali beállítottságú, haladó gondolkodású társa és elvtársa, akik egy emberibb társadalom felépítéséért dolgoztak, harcoltak.

Forrásanyag:

- Bertalan Lajos: Tizennégyen 1944-ből/Szombathely, 1967. 24–27. old.
- Nagy Jánosné (született: Unger Margit) Visszaemlékezése
- MÁV Járműjavító Üzem Irattár.

UNTENECKER JÁNOS

Kőszeg, 1889. november 9. –
Kőszeg, 1919. augusztus 12.

A rőti erdőnek piros a levele,
Késő őszi szellő játszadozik vele,
Egyenként, lassacskán a javát letépte,
Unteneckert kellett betakarni véle.
Társai már rabok a kőszegi várban,
Ő maga meg nyugszik, fekszik egymagában.

– Szatmári-Szatyi Sándor:
Untenecker ballada. –

„Törvénytelen" gyermek volt, emiatt később sokat szenvedett. A szellemi sötétségben élő nép bűnnek tartotta a leányanyaságot, a szerencsétlen gyermeket pedig „fattyúnak", „törvénytelennek" csúfolta. Ettől félt Untenecker Zsuzsanna is. Gazdag bécsi polgárnál volt cselédlány, aki viszszaélt kiszolgáltatottságával, de a leányanyáról és gyermekéről már hallani sem akart. A „törvényteleneket" nem védte meg a „Rend". Untenecker Zsuzsanna, megesett cselédlány a számkivetettség elől a halálba menekült, Bécsben a Dunába ölte magát.

Jánost nagyszülei nevelték Kőszegen. A szegényes szeretetével gondozták a kis árvát, de a „fattyú", „törvénytelen" jelzőket nem tudták nem hallani, a gyermek sem. Az árvák életét élte, – édesanyaként szerette a „liebe Grossmuttert" –, de nem vált elbizonytalanodottá, félénkké, hanem erős akaratú, bátor, kemény legénnyé érett. Szőke, kék szemű, széles vállú óriássá serdült, és egyre többen hívták „kedves Hanzi"-nak a mély hangú, keményöklű legényt. Szakmát nem tanulhatott, így már egész fiatalon béres lett, majd később molnárlegény a Czeke-féle gazdaságban.

A kizsákmányolók, az urak szenvedélyes gyűlölete gyermekkorában alakult ki nála, felnőtt korában pedig tettekre váltotta fel ezt az érzést.

Az őszirózsás forradalom alatt Kőszegen három ízben hajtott végre fegyveres akciót a reakciósok ellen. Ekkor üldözői elfogták. Súlyos büntetés várt rá, de a Tanácsköztársaság győzelmekor kiszabadult. Tagja lett a Vörös Őrségnek. Részt vett a június 5–6–7-i kőszegi és lékai ellenforradalmi puccs felszámolásában.

A Tanácshatalom leverése után a két Lackner, a két Schranz testvérrel és még néhány volt vörösőrrel együtt a Kőszegi-hegység erdőrengetegébe vonultak vissza. Innen hajtották végre fegyveres akcióikat az ismét fehérré lett rendőrök, katonatisztek ellen. Az éjszakai lövöldözések rettegésben tartották az árulókat, a reakciót. 1919. augusztus 8-án német nyelvű elfogatási parancsot adtak ki ellene. A kormány 10 000 koronát tűzött ki Untenecker fejére.

Megindult elfogatására a szervezett hajsza. Öt

Kundmachung.

Heute nachts hat der geisteskranke Rotgardist Untenecker, der im vorigen Jahre in der Bierhalle herumschoß, im Rathaussaale einen Oberleutnant angeschossen. Dies ist die Tat eines Irrsinnigen. Ich rufe die Bewohner der Stadt ohne Unterschied auf, eventuellen anderen Schreckensnachrichten keinen Glauben zu schenken. **Die Ruhe ist auch weiterhin zu bewahren.**

Es wurden alle Maßnahmen getroffen, um den Täter habhaft zu werden und ihn exemplarisch zu bestrafen.

Kőszeg, am 8. August 1919.

Mocsáry m. p. Stationskommandant.

A lakosságot félrevezető hirdetmény magyar szövege:
HIRDETMÉNY. Ma éjszaka az elmebeteg vörösgárdista Untenecker, aki az előző évben a Sörcsarnokban lövöldözött, a tanácsteremben egy főhadnagyot megsebesített. Ez egy tébolyodott tette volt. Felhívom a város lakosságát megkülönböztetés nélkül, hogy esetleges más rémhíreknek ne adjon hitelt. A nyugalmukat továbbra is őrizzék meg. Minden intézkedés megtörtént a tettes kézrekerítésére és példás megbüntetésére.
Kőszeg, 1919. augusztus 8.

Mocsáry s. k.
állomásparancsok

napi folyamatos üldözés után a rőti erdőben, míg társai visszavonulását fedezte, bekerítették. A túlerővel szembeni harcban halálos sebet kapott. A kőszegi katonai tartalékkórházba szállították, ahol haldokolva elmondta, hogy a proletárhatalom visszaállítására szervezkedtek.

Augusztus 12-én fél 12 órakor halt meg, 29 éves korában.

Az Untenecker-csoport vakmerő támadásai felől a miniszterelnöki sajtóiroda naponta érdeklődött. A hadsereg erősítésül egy páncélvonatot küldött Kőszegre. Ezt azonban már a sztrájkoló és harcoló brennbergbányai bányászok ellen használták fel, akik közt a hősi halált halt Untenecker társai is ott küzdöttek.

Szatmári-Szatyi Sándor kommunista néptanító az emigrációban, Zalka Máté lakásán ismerkedett meg Untenecker János történetével és balla-

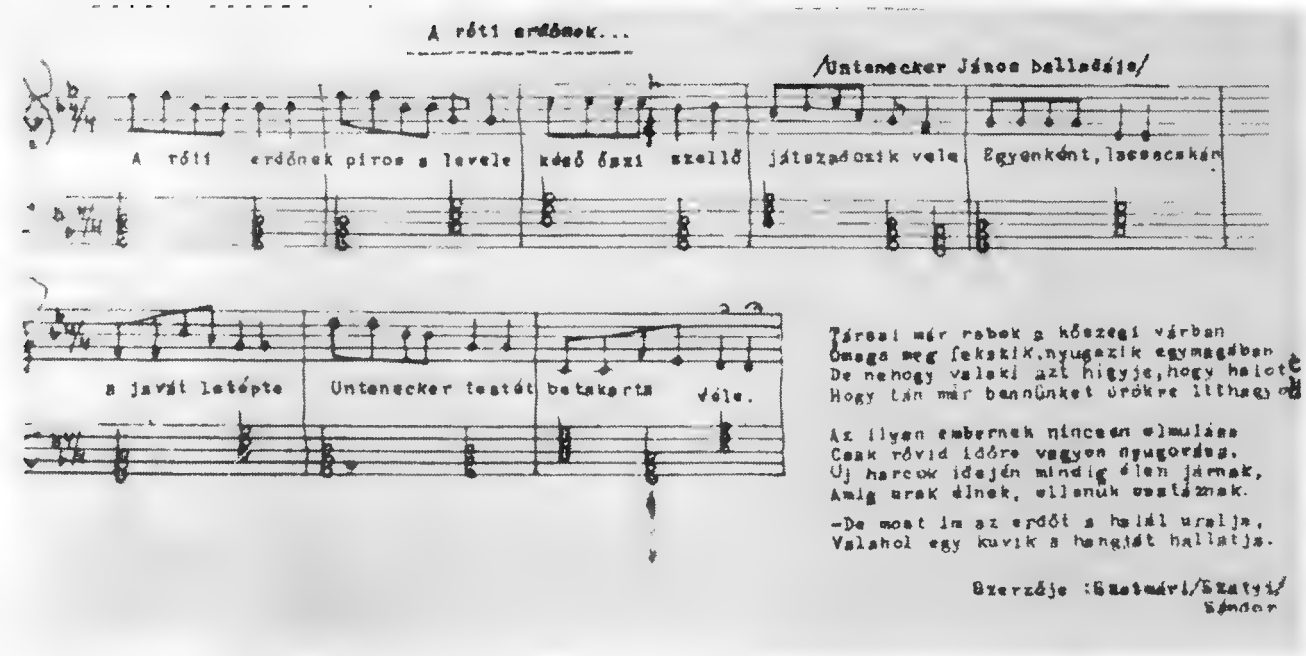

Untenecker János balladája

dát írt róla. A későbbi híres Lukács tábornok mondta Unteneckerről: „Az ilyen embert meg kell örökíteni. Ő volt Magyarországon az első igazi partizán."

A Horthy-rend el akarta feledtetni a hős partizánt. Harcostársai, elvtársai azonban szívükbe zárták „Hanzit", őrizték emlékét.

Utcát neveztek el róla, és névadója lett a kőszegi munkásőrszázadnak. Neve aranybetűkkel ragyog az egység vörös zászlaján. A régi Királyvölgy, hősi halálának színhelye az Unteneckervölgy nevet kapta.

A kőszegiek 1959. november 22-én márványból állítottak emlékoszlopot a vöröspartizán sírjára, amelyre Szatmári-Szatyi Sándor balladájának 4 verssorát vésték:

Az ilyen embernek nincsen elmúlása,
Csak rövid időre vagyon megnyugvása . . .
Új harcok idején mindig élen járnak,
Amíg urak élnek, ellenük csatáznak.

Forrásanyag:

- Szatmári-Szatyi Sándor: Untenecker ballada.
- Kőszeg Evangélikus Egyházközség: keresztelési anyakönyv 88/1889 f. sz.
- Dr. Szatmári Antal kandidátus Budapest: Untenecker János kutatásainak feljegyzéseiből.
- Vasvármegye c. lap 1922. december 16. sz. Dr. Freyberger Jenő: „A forradalmak története Kőszegen" című cikksorozatából.
- Kőszeg Városi Tanács: halotti anyakönyv 186/1919 f. sz.
- Vas Népe 1959. november 24. sz. „Untenecker Jánosra emlékezett Kőszeg város dolgozó népe."
- Mezőgazdasági Technikum Kőszeg: Pályamunka „Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság 1919 kőszegi történetéhez."
- Deme és Keleti: Az ellenforradalom Vasvármegyében és Szombathelyen.

Untenecker János síremléke a kőszegi temetőben

URBÁN ERNŐ

(Sárvár, 1918. szeptember 4. — Budapest, 1974. szeptember 19.)

„Megesik, hogy a munkába belefáradva úgy érzem, csak ugarolás amit csinálok. De mit, vagy kit okolhatok miatta? A kort? Ezt a folyton változót, tendenciákat tényekbe burkoló forgatagot? Aki a forró ércet próbálja formába önteni, annak a selejt, vagy az összeégés kockázatát is vállalnia kell. De él bennem a remény, hogy írói világom sok-sok hiteles részlete egyszer majd harmonikus egésszé áll össze . . ."

(Részlet Gáll Istvánnal folytatott beszélgetéséből.)

A szocializmussal úgyszólván születése jegyezte el Urbán Ernőt. A sárvári járás direktóriumi elnökének, Urbán Lajosnak a fiaként pillantotta meg a napvilágot 1918. szeptember 4-én. A nehéz sorsú család minden gondját az egyébként is gyenge idegzetű anya viselte az idő tájt, amikor a fiúcska értelme nyiladozni kezdett. „Egyéves sem voltam, amikor az ellenforradalmár feldbachi tisztek elvitték az apámat, úgy feszítették fel a vagon ajtajára, mint Jézus Krisztust, bajonéttal" — mesélte később az író.

Urbán Lajos túlélte a borzalmas kínzásokat, de egészen a felszabadulásig csendőri felügyelet alatt állt. Nyilvánvaló, hogy fia nemcsak a vallásos szemléletű anya kívánsága szerint tanult a bencéseknél, majd lett novícius Pannonhalmán, hanem egyszerűen azért, mert továbbtanulására nem kínálkozott más lehetőség. Tíz hónap múlva így is otthagyta a papneveldét, s a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán lett magyar—francia szakos hallgató. 1937-től 1939-ig tagja volt az Eötvös Kollégiumnak is. 1941-ben fejezte be tanulmányait. Versei, karcolatai már korábban megjelentek a Pester Lloydban, a Napkelet, az Élet, az Ünnep, a Híd, a Sorsunk hasábjain, majd kiadott egy kis kötetet is — előfizetéses alapon, „Ének a Dunakorzón" címmel.

Révbe természetesen ezáltal sem jutott azokban az években. Házitanítóskodott, volt grófi nevelő, szellemi szükségmunkás, könyvügynök és sok más egyéb, mígnem huszonhat esztendősen katonának vitték. Egyenruhában sem töltött több időt, mint a kispapok reverendájában: tíz hónap után, a Szálasi-puccs idején megszökött a hadseregből. Hamis papírokkal, fantasztikus kalandok közepette vergődött Pécs környékéről a Dunántúlon át hazáig. Anyját nem találta, tífusszal feküdt kórházban, de apja élt, s éjszakánként egymásnak adták a kilincset Urbánéknál a sárvári járás régi kommunistái, 19-es funkcionáriusok, egykori vöröskatonák. Hozták-vitték a híreket, s várták a megváltást: a felszabadító szovjet katonákat.

Szinte még el sem hallgattak Szentgotthárd környékén az ágyúk, amikor ezek az emberek, köztük a fiatal Urbán Ernővel, hozzáláttak a föld-

osztáshoz. Volt mit, jegyezte meg később az író, hiszen a sárvári járásban még Kemál pasa nevén is szerepelt földbirtok.. Büszkén szokott visszaemlékezni ekkori nagy „irodalmi" sikerére is: ő írta azt a röpcédulát, amely a földosztásról szóló redeletet ismertette, magyarázta a parasztság számára. Nem akarta vállalni, de az öregek ráparancsoltak: „Végül megszültem azt a röpcédulát a földosztás ügyében, s talán életem egyik legnagyobb élménye volt visszahallani, amikor a kisbírók a községekben dobolták, és harsányan úgy olvasták fel, mint azelőtt a főszolgabírói, vagy nem is tudom milyen rendeleteket. Akkor támadt bennem egy olyan érzés – nem a saját találmányom ez –, hogy a világ megváltoztatható" – mesélte később Simon Istvánnak.

Egy nappal az ország felszabadulása után, 1945. április 5-én megalakult Sárváron a kommunista pártszervezet, mely első titkárául Urbán Ernőt választotta. A fiatal titkár nem sokáig gyakorolhatta funkcióját: májusban felutazott a párt első országos konferenciájára, s bizony ott is marasztalák a Központi Vezetőség Propaganda Osztályán. Innen küldték Vas megyébe, hogy segítse a sárvári járásban az 1945-ös választási munkát.

Egy évet töltött hivatásos pártmunkásként, majd 1946-ban a Szabad Földhöz küldték főmunkatársnak. Újságíróként is éppoly lobogó lelkesedéssel dolgozott, mint korábbi beosztásában. Simon Istvánnak adott interjújában így emlékezik vissza tevékenységére:

„Éveken keresztül, csaknem öt éven keresztül, szerdától vasárnapig én mindig úton voltam. Vagy azért, mert valahonnan valamilyen szívig érő, megrendítő sikoltás hangzott el olyan levélben, amelyet zacskó hátára írtak, mert hiszen papír sem volt, vagy pedig valami nagyon szép újnak a hírét hallottam meg és azért mentem le. Abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy mint egy ilyen országos lapnak az egyik szerkesztője, tudtam arról, központi tájékoztatás alapján, hogy mit akar a párt, mit akar a kormány, tehát mit akar az ország vezetése. De ugyanakkor az állandó jövés-menés arról is tájékoztatott, hogy ezek a felső elgondolások odalenn az életben hogyan tudnak megvalósulni. Vajon egy úton haladnak-e a nép akaratával? Nincsen-e súrlódás, nincsen-e akadály? És jó ideig, 49-ig ez a két vonal, amely tulajdonképpen egy volt, együtt is futott. Semmi különösebb lelkiismereti problémám nem volt soha. (...) Azt szokták mondani, ha egy írósüvölvény, vagy írójelölt újsághoz kerül, akkor már lehet is rávetni a keresztet, mert elújságírja magát. Soha nem fogom elfelejteni, és örökké hálás leszek ennek az öt évnek a Szabad Földnél, mert itt valamit én tanultam: a kettős látást..."

Szinte minden műfajt kipróbált az újságírás éveiben: remek interjúkészítőnek, bravúros riporternek ismerték, ugyanakkor a lap „Kismagyarok rovatá"-ban számtalan meséje jelent meg. Nem mondott le a verselésről sem, közben pedig kitűnő, folytatásos elbeszélő műveket írt. A Szabad Földtől a Szabad Néphez, illetve a Népszabadsághoz vezetett az útja, de szerkesztette 1953-tól a Csillagot is, 1959-ben kinevezték a Falusi Vasárnap főszerkesztőjének.

Nemcsak az újságíró tollával szolgálta ez idő tájt az épülő, új Magyarországot, hanem aktív politikusként, törvényhozóként is. 1953. május 17-én a sárvári cukorgyárban tartott jelölőgyűlésen a megye országgyűlési képviselői közé választotta a sárvári járás déli részének lakossága. 1958. november 16-án választói ismét őt küldték a Parlamentbe. Megbízatását – mint minden politikai munkáját – nagyon komolyan vette: járta a megyét, fogadónapokat, beszámolókat, gyűléseket tartott, rendszeresen részt vett a megyei képviselőcsoport munkájában, aktívan segítette a termelőszövetkezetek szervezését, nemcsak abban a 17 községben, amelynek lakossága képviselővé választotta, hanem az egész megyében. 1962. május 22–24. között, Kádár János elvtárs Vas megyei látogatása alkalmával képviselőként és tudósítóként kísérte el választói közé az MSZMP első titkárát.

Írói munkásságában az 1950-es év fordulópontot jelent. „Tündérmajor" című kötetével, melyet a kritika sajnálatosan és igazságtalanul mellőzött

(egyedül Nagy Péter ismerte fel értékeit) lényegében búcsút mondott a költészetnek. Érdeklődése ettől fogva a széppróza, a dráma és a film felé fordult. Alig egy évvel később már két drámáját is bemutatták: a „Gál Anna diadalá"-t a Vidám Színházban, a „Tűzkeresztség"-et pedig a Nemzeti Színházban. Az utóbbiért, amely az egyéni paraszti gazdálkodásról a szövetkezeti útra való áttérést mutatja be, 1952-ben Kossuth-díjat kapott, a filmváltozat pedig ugyanebben az évben a „Munka díját" nyerte a Karlovy Vary-i filmfesztiválon. A „Tűzkeresztség" Lukács György elismerését is meghozta Urbán Ernő számára. 1953-ban mutatta be a Nemzeti Színház az „Uborkafá"-t. A személyi kultusz éveinek ez a bátor és kíméletlen szatírája hatalmas vihart kavart annak idején.

Ez a szenvedélyes igazságkeresés, önérdeket figyelmen kívül hagyó szókimondás mindvégig legfőbb jellemzője maradt Urbán Ernőnek. Haláláig vállalta a bevezető nyilatkozatában már idézett „összeégés kockázatát". Nem véletlen, hogy gondolkodásában, írói pályájában, közéleti felfogásában az 1956-os ellenforradalom sem okozott törést. Sokat járt a határokon túl is, többek között Mongóliában, Kínában, Lengyelországban éles szemű megfigyelőként, de mindenhova elkísérte ennek a kicsi hazának az emléke, amelynek a falai az ő kezemunkájával is nőttek annak idején. Kezdettől tudatosította szocialista örökségünk megbonthatatlan folyamatát: 1945-höz mindig 1919-et társította, a felszabadítókhoz – bár nem azonos nagyságrendről, véráldozatról, történelmi feladatról van szó – a Szovjet-Oroszországért harcoló magyar internacionalisták százezrét. Hogy falusi témáit, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének drámai epizódjait sem valamiféle „divatnak" hódolva dolgozta fel, arra hadd hívjuk tanúnak az illetékes nagy kortársat, Szabó Pált: „Úgy hisz a szocialista mezőgazdaságban, mint a régi hívők, hogy hittek a mindenható istenben, s ez a pompás, csodálatos hit az Urbán kenyere, vize, levegője . . ."

Kitűnően elevenítette meg írásaiban az adott korszak nyelvi szokásait, kifacsart szófordulatait, de emellett mindvégig megőrizte ízes-zamatos dunántúli, közelebbről vasi nyelvkincsét. Szülőföldjét egyébként is gyermeki ragaszkodással szerette. Anekdóta járja arról, hogy a fővárosból hazatérőben, Vas megye határán mindig megállította a kocsit, kiszállt, s széles kalaplengetéssel felkiáltott: Adj' isten jónapot! Itthon vagyunk . . .!

Fájdalmasan korán vitte el a szívroham 1974 szeptemberében, 56 éves korában.

A nagy kortárs-költő, az időközben szintén elhunyt Simon István jegyezte fel róla: (. . .) Ízig-vérig a ma írója volt. Nem érdekelte a sznobok és finnyás irodalmárok fanyalgása, ő a népet akarta szolgálni, a jövőt, amelyben oly őszintén hitt. Ezért lett művészetével igazán izgalmas a

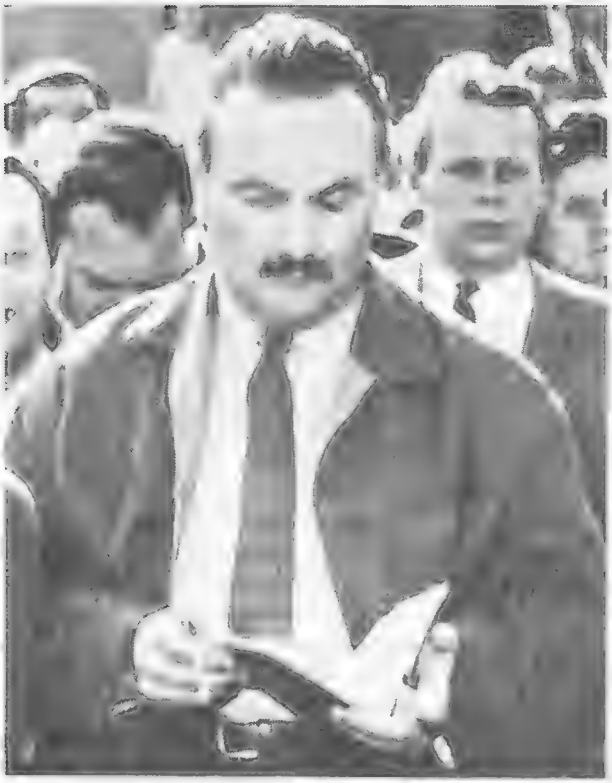

Urbán Ernő Vas megyéből tudósít (1962)

legjobbak között. A mindig lázas mehetnékű író, a lelkiismeretének is felelős közéleti ember otthon volt az egész országban, s így otthon is fog maradni ezután is . . ."

Az író főbb művei az 1965-ben kiadott Magyar Irodalmi Lexikon adatai szerint: Ének a Dunakorzón (versek, 1942); A piros csillag meséje (mese, 1945); Tündérmajor (elbeszélő költemény, 1950); Gál Anna diadala (vígjáték, 1951); Ezüstkard (verses mese, 1951); Tűzkeresztség (színmű, 1952); Kemény dió (elbeszélések, 1953); Tere-fere (karcolatok, 1955); Pirkadás (regény, 1955); Tűzkeresztség, Vihar, Hintónjáró szerelem (irodalmi forgatókönyvek, 1956); Kutyaszorító (regény, 1956); Szamba-hercegnő (szatirikus kisregény, 1958); Forgószél (kisregények, elbeszélések, 1958); Jó mulatást! Vidámságok könyve (kisregények, karcolatok, anekdoták, 1959); Földközelben (válogatott riportok, helyzetrajzok, 1959); Aranyfüst (regény, 1961); Árnyak és sugarak (filmregények, 1961); A nagy kaland (regény, 1963); Színe és visszája (regény, 1964) stb.

Forrásanyag:

- Urbán Ernő levele az MSZMP Vas megyei Bizottságának Archívumához (1969. december 10.).
- MSZMP Vas m. Biz. Archív. /Urbán Lajos életrajza./
- Magyar irodalmi lexikon III. kötet 447–448. old., Urbán Ernő címszó = Bp. 1965. Akadémiai Kiadó.
- Gáll István: Urbán Ernő. = Látogatóban. Kortárs magyar írók vallomásai. Bp. 1971. Gondolat Könyvkiadó.
- Kőháti Zsolt: Igazságkeresőben (Urbán Ernőnél) = Életünk, 1978/1. (A tanulmányhoz 26 tételből álló irodalomjegyzék csatlakozik, amely az Urbán Ernővel kapcsolatos irodalmat megközelítő teljességgel tartalmazza.)
- Simon István: Urbán Ernő. = Simon István: Írószobák, Bp. 1976. Gondolat Könyvkiadó.
- Urbán László: Az élet érdekel, nem az irodalom. = Életünk, 1978/1.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 40/2. fcs. 52., 53. ő. e.
  F. 1./1958/13. ő. e.
  F. 1./1959/20. ő. e.
  F. 1./1960/18. ő. e.
  F. 1./1962/2. ő. e.

URBÁN LAJOS

(Pusztahomok, 1881. június 17 — Sárvár, 1965. március 8.)

Urbán Lajos 1881. június 17-én született a Pest megyei Pusztahomokon. Apja, Urbán Frigyes uraságí cseléd, kertész volt. Anyja, Makári Mária, szintén az uradalom kertészetében dolgozott. A cselédsors, az állandó kiszolgáltatottság meghatározta a 6 gyerekes család életét, s később Urbán Lajos mozgalmi tevékenységét is.

Gyermekkora, a szegényes életkörülmények, apjának összeütközése a főúri önkénnyel (Kunszentmiklóson ellenállt az őt tettleg bántalmazó uraságnak, ezért csendőrökkel vitették el) mély nyomokat hagytak Urbán Lajos emlékezetében, egyéni életútját is befolyásolta, hiszen a kereső nélkül maradt család 9 éves korában kénytelen volt őt libapásztornak adni egy magányos tanyára. Így csak az elemi iskola négy osztályát végezhette el.

A tanulnivágyás, a többet akarás azonban ott munkált gondolataiban. 13 éves korában, miután gyógynövénygyűjtéssel pénzt szerzett útiköltségre és megfelelő ruhára, Budapestre szegődött cipészinasnak. Bár a sanyarú inas-sors újra tele volt megpróbáltatásokkal, mégis meghatározója volt Urbán Lajos további életútjának. Itt, Budapesten találkozott először a szervezett munkásmozgalommal. Az 1897. május 1-i felvonulás, ha ösztönösen is, a munkásosztály ügyével való azonosulásának kezdetét jelentette.

Az inasévek után, 1899. októberében megkapta segédlevelét, azonban az elégtelen táplálkozás, az egészségtelen lakásviszonyok aláásták egészségét, s így 1900 augusztusáig az egyik budapesti kórház lakója. Felgyógyulása után hamarosan sikerült munkát találnia, de egyéni életkörülményei nem sokat javultak, kenyéren, szalonnán élt, s néha az ínségkonyhán kapott üres főzeléken.

A gyermekkor emlékei és ifjúkorának szomorú tapasztalatai rádöbbentették a fogékony fiatalembert a társadalmi igazságtalanságokra. Egy 1902-ben meghallgatott gyújtó hangú Bokányi-beszéd után világosan érezte, hogy igazi helye a szervezett munkások között van. Belépett tehát a cipész szakszervezetbe, s egyúttal tagja lett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak. Utca- és műhelybizalmi megbízatást kapott.

A szakszervezeti és szociáldemokrata szervező munka hamarosan kiváltotta a munkaadók ellenakcióját. 1904-ben Urbán Lajos is fekete listára került, Budapesten munkát nem kaphatott. Ezért Sárvárra szegődött cipészsegédnek, ahol ebben az időben bontakozott ki a munkásmozgalom.

A sárvári hivatalos körök a kereszténységszocialista munkásszervezet megalakításával igyekeztek a munkásságot a szociáldemokrata eszmék hatása alól kivonni. Mivel 1905-ben más munkásszervezet Sárváron nem létezett, Urbán Lajos is a ke-

reszténységocialista munkásszervezetben kezdte meg tevékenységét. Természetesen a keresztényszocialista tanok nem elégítették ki szociáldemokrata szemléletét, így hamarosan összeütközésbe került a helyi vezetéssel. A kereszténységocialista szervezetből kiutasították, ám rövid ténykedése mégsem volt eredménytelen, hiszen a tagság mintegy 30%-a vele tartott, s így 1905-ben megalakították a vasas szakszervezetet, majd létrehozták a szociáldemokrata párt helyi szervezetét, amelynek ő lett az elnöke.

A szociáldemokrata párt sárvári szervezete a kezdeti időszakban elsősorban a tagszervezést tekintette a legfontosabbnak. Urbán Lajos mozgalmi tapasztalata azonban már 1906-ban nyílt szereplésre, az orosz polgári demokratikus forradalom melletti harcos kiállásra ösztönözte a sárvári munkásságot. A szociáldemokrata párt népgyűlésen tett hitet az orosz forradalom eszméi mellett. Nem véletlen tehát, hogy a helyi reakció Urbán Lajos ellen fordult. Munkaadója elbocsátotta, így akarták sárvári működését megakadályozni. A vasasok és a szociáldemokraták azonban mellette álltak. Ösztönzésükre iparengedélyt váltott – munkával is ők látták el – ezzel biztosították a megélhetését.

1907-ben aztán újra Budapesten találjuk Urbán Lajost. Elsősorban hiányzó ismereteit bővíti. Bekapcsolódott a Galilei Kör munkájába, a Társadalomtudományi Szabadiskola szorgalmas látogatója volt. A meghallgatott előadások, a párt könyvtárának használata, a korabeli mozgalmi kiadványok tanulmányozása segítette, hogy 1909-ben Sárvárra visszatérve harcosabb akciókra ösztönözze a helyi szociáldemokratákat.

1909–1913 között számos olyan bérharc, sztrájk zajlott le Sárváron, amelynek szellemi irányítója Urbán Lajos volt. A selyemgyári munkások 1911 évi bérharca, a gőztéglagyári munkások 1912 évi munkabeszüntetése és sikeres bérharca, az 1913-as selyemgyári sztrájk, a népgyűlések számának növekedése bizonyítják, hogy vezetésével Sárváron kialakulóban volt egy olyan szociáldemokrata baloldal, amely alkalmas lehetett a munkásérdekek következetes képviseletére. Mozgalmi tapasztalatait, vezető egyéniségét felismerte a megyei pártvezetés is, 1913-ban Szombathelyre hívta, s beválasztotta az MSZDP megyei vezetőségébe. 1914 tavaszáig tevékenykedett Szombathelyen, s az ő nevéhez fűződik a cipészszakosztály megalakítása.

Az imperialista világháború kitörése bénítólag hatott a sárvári munkásmozgalomra is. A háború 4 éve alatt szervezett munkásmegmozdulásról Sárváron nem tudunk. Az 1905–1914-ig tartó évek eseményei azonban nem múltak el nyomtalanul. Urbán Lajos személye és a szociáldemokrata baloldal megléte biztosítékot jelentett a világháborút követő forradalmi helyzet kiaknázására.

A polgári demokratikus forradalom győzelme után Sárvár politikai és közéletének egyik irányító személyisége lett. Az újjáalakuló szociáldemokrata párt helyi szervezete 1918. november 16-án titkárává, majd a sárvári munkásság a Munkástanács elnökévé választotta. A szervezett munkásság támogatásával, – mint a sárvári Nemzeti Tanács ügyvezető elnöke – elérte, hogy 1919 januárjától kezdődően a Nemzeti Tanács a Munkástanács irányítása alá került.

Urbán Lajos tevékenysége a Nemzeti Tanácsban a sárvári munkások érdekeit szolgálta. Már 1918 novemberében bátran hirdette a szocializmus eljövetelének szükségességét. A Tanácsban tett javaslatai, gyakorlati tettei is ezt bizonyítják.

A Nemzeti Tanács ügyvezető elnökeként felléppett az erdei munkások munkabér-rendezése ügyében, segítette a járás falvaiban a nemzetőrségek létrehozását. 1919. január 15-én a Nemzeti Tanács a Sárvári Néplap felelős szerkesztőjévé nevezte ki, s így nem kis része volt a haladó eszmék propagálásában, a sárvári dolgozók felvilágosításában.

Mint a Vas megyei szociáldemokrata baloldal egyik képviselője, a Szociáldemokrata Párt Földmunkás és Kisgazda Csoportjának megyei szervezője, majd 1919. január 28-tól annak megyei titkára, feladatának tekintette a járás földmunkásainak szocialista szervezését. Sótonyban, Nyő-

gérben, Bejczen, Sömjénben felvilágosító, szervező munkája eredményeként sorra alakultak meg a földmunkás szervezetek és a falusi néptanácsok. Nem véletlen, hogy a reakció és a szociáldemokrata szervezkedés ellensúlyozására alakított keresztényszocialista szervezetek haragja elsősorban ellene irányult. Névtelen levélben halállal fenyegették meg, és „suszter, maradj a kaptafánál!" jelszóval támadták meg a megyei sajtóban.

Mint a Földmunkás és Kisgazda Csoport megyei titkára egyik kezdeményezője volt a Vasmegyei Cukorgyár Részvénytársasággal kötött kollektív szerződésnek, amely szabályozta a munkabéreket és a munkaköri kötelességeket, s egyúttal biztosította a szervezett munkásság foglalkoztatottságát oly módon, hogy elismerte a szakszervezeti munkaközvetítést. Ugyancsak tevékeny részese volt a bajor hercegi uradalom cselédei által indított bérharcnak, s az uradalom szocializálásának gondolatát a cselédek az ő javaslatára fogadták el. Ennek eredményeként 1919. február 24-én megtörtént a 16 ezer holdas uradalom állami tulajdonba vétele, s Urbán Lajos tagja lett a szövetkezeti átvétel előkészítésére alakult bizottságnak.

A Tanácsköztársaság győzelme nem érte váratlanul Sárvár munkásságát, s a járás hivatott vezetőt talált Urbán Lajos személyében. A megyei direktórium 1919. március 21-én járási népbiztoshelyettessé nevezte ki. A hatalom átvételét Sárváron megkönnyítette, hogy a munkástanács már előzőleg is irányította a község közigazgatási életét, a járás községeiben pedig Urbán Lajos személyének tisztelete, a földmunkások melletti harcos kiállása biztosítékot jelentett a lakosságnak.

A Nádasdy vár udvarán március 22-én tartott népgyűlésen Urbán elvtárs a lezajlott történelmi események óriási jelentőségéről beszélt, s felszólította Sárvár munkásságát az „öntudatos szocialista" viselkedésre, a rendbontások megakadályozására. S hogy élni tudott, élni kellett a rábízott hatalommal, azt a március 22-én este lezajlott sajnálatos események bizonyítják. A mintegy 200 főnyi rabló, garázdálkodó társaságot az ő irányításával a szombathelyi karhatalom és a sárvári fegyveres erők fékezték meg.

Az áprilisi első szabad választások alkalmával a járási tanács elnökévé, a megyei tanács tagjává és Vasvármegye Intéző Bizottsága tagjává választották. Egy járás életének irányítása a sajátos történelmi körülmények között fokozott munkát igényelt. S Urbán Lajos, mint a járási direktórium elnöke, egyúttal az egyesült munkáspárt járási titkára is volt.

Sárvár munkásmozgalmának értékelését, elismerését jelentette küldötté választása a Tanácsok Országos Gyűlésére. A gyűlés elnökévé történt megválasztása, felszólalásának fogadtatása a gazdasági és hadügyi vitában, ugyancsak ezt bizonyítják.

A Tanácsok Országos Gyűlésén elmondott beszédében a Tanácsköztársaság gazdasági kérdéseit a gyakorlat, a megvalósulás oldaláról vizsgálta. Kifogásolta, hogy a szocializált gyári intézőségek tevékenysége csupán adminisztrációs teendőkre, a termelőbiztosok ellenőrzésére szorít-

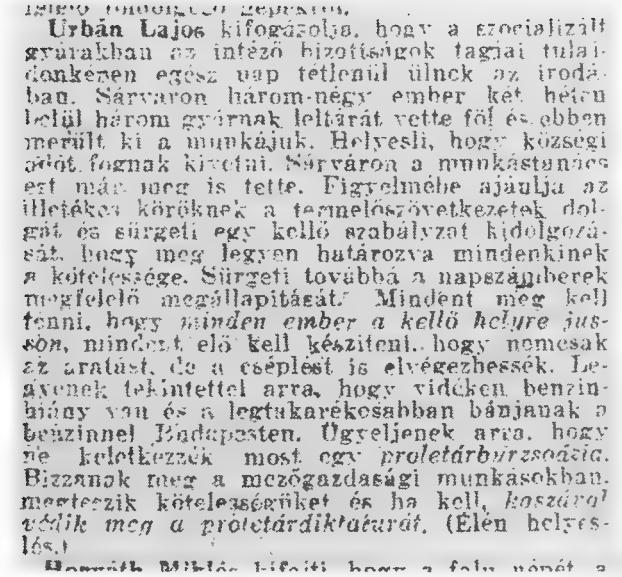

Urbán Lajos kifogásolja, hogy a szocializált gyárakban az intéző bizottságok tagjai tulajdonképen egész nap tétlenül ülnek az irodában. Sárváron három-négy ember két héten belül három gyárnak leltárát vette föl és ebben merült ki a munkájuk. Helyesli, hogy községi adót fognak kivetni. Sárváron a munkástanács ezt már meg is tette. Figyelmébe ajánlja az illetékes köröknek a termelőszövetkezetek dolgát és sürgeti egy kellő szabályzat kidolgozását, hogy meg legyen határozva mindenkinek a kötelessége. Sürgeti továbbá a napszámberek megfelelő megállapitását. Mindent meg kell tenni, hogy *minden ember a kellő helyre jusson*, mindent elő kell készíteni, hogy nemcsak az aratást, de a cséplést is elvégezhessék. Legyenek tekintettel arra, hogy vidéken benzinhiány van és a legtakarékosabban bánjanak a benzinnel Budapesten. Ügyeljenek arra, hogy ne keletkezzék most egy *proletárburzsoázia*. Bizzanak meg a mezőgazdasági munkásokban, megteszik kötelességüket és ha kell, *kaszával védik meg a proletárdiktatúrát*. (Élén helyeslés.)

Részlet a Népszava 1919. július 18-i számából

kozik. Javasolta, hogy az adminisztrációs ellenőrzés munkaidőn kívül történjék. Bírálta a Szocializáló Népbiztosságot, mivel kiküldöttjei hetekig a már szocializált, tehát leltárilag átvett üzemek újbóli leltárfelvételével bajlódnak. Javasolta bizonyos községi adók bevezetését, hiszen a felmerülő községi kiadások csak így fedezhetők. Más felszólalásokkal ellentétben szükségesnek tartotta a mezőgazdasági proletariátus és a kis és középbirtokos rétegek közötti megkülönböztetést, hiszen véleménye szerint a mezőgazdasági proletariátus továbbra is a forradalom egyik lendítő ereje. Beszélt a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről: „... szövetkezeti téren nem csináltunk mást, mint csupán azt, hogy formailag átváltoztattuk, olyanformán, hogy levettük a cégtáblát, a magántulajdont, és feltettük, hogy szocializált birtok. De más azon a birtokon abszolute nem történt..." E sommás megállapítása nyilván tartalmazott túlzásokat, azonban meglévő problémákra irányította a figyelmet. A termelőszövetkezetekbe kinevezett gazdatisztek nagy része politikailag nem felelt meg a követelményeknek, s a parasztság tájékozatlansága is akadálya volt a fejlődésnek. Így nem véletlen, hogy hatékonyabb felvilágosító munkára, a parasztság anyagi megbecsülésének fokozására szólította fel a Tanácsok Országos Gyűlését.

Urbán Lajos felszólalása elsősorban a gazdasági élet negatív jelenségeit érintette, néha túlhangsúlyozva a meglévő tényleges hibákat. A szándék azonban, amely hozzászólását vezérelte, a javítás szándéka volt, s felszólalása a proletariátus ügye melletti harcos kiállás bizonyítéka.

Járási feladatai mellett továbbra is aktív részese maradt a sárvári eseményeknek. A gyári munkásőrségek felfegyverzése, a Rába szabályozás megindítása a munkanélküliség felszámolására, a spekuláció megfékezése, ellenőrök beállítása a malmokba, az aprópénzhiány felszámolása, az Uránia mozi államosítása, járási panasziroda felállítása, publicisztikai tevékenysége, a proletárdiktatúra hatalmi szerveinek kiépítése, az ellenforradalmi kísérletek elleni harc, stb. mind határtalan munkabírását, tenniakarását bizonyítják.

A Forradalmi Kormányzótanács lemondása után Sárvárott a proletárdiktatúra még néhány napig tovább élt. Urbán Lajos csak 1919. augusztus 6-án adta át a hatalmat a volt főszolgabírónak. A forradalmi múlt, az elvhűség az ellenforradalmi terror egyik első sárvári áldozatává tette. A letartóztatott sárvári vezetők közül a Lehár-különítmény tagjai 1919. augusztus 9-én talán őt kínozták meg legjobban a Pásztorháznál, majd Szombathelyre a huszárlaktanyába, ezt követően pedig az ügyészségi fogházba szállították.

A kínzások Szombathelyen is folytatódtak, majd 1920. áprilisában hivatalosan is vádat emeltek Urbán Lajos és társai ellen.

Bár a vádak nélkülöztek minden realitást, mégis alkalmasak voltak arra, hogy Urbán Lajost az 1920. június 15–17-én megtartott gyorsított tárgyaláson elítéljék: „Urbán Lajos vádlottat... összbüntetésképpen hat (6) hónapi fogházbüntetésre mint fő, és 10+1 (tíz+egy) napi fogházra átváltoztatandó kettőszáz és húsz (200+20) korona pénz, mint mellékbüntetésre ítéli, eddigi fogvatartásából betudván 1919. december 1-től 1920. június 19-ig terjedő időtartamot, mint kitöltöttet." Az ellenforradalmi rendszer bírósága azzal is sújtotta Urbán Lajost, hogy az 1919. augusztus 9-től december 1-ig letartóztatásban töltött időt nem számította be a hathónapos büntetésbe.

A börtönbüntetés s az azt követő felügyelet alá helyezés (2 évig hetente háromszor jelentkeznie kellett a csendőrségen, s egészen a felszabadulásig csendőri felügyelet alatt állt) lehetetlenné tette Urbán Lajosnak a mozgalmi tevékenység folytatását. A helyi hivatalos szervek még levelezését is ellenőrizték. Így a Horthy-korszak éveiben csupán az Ipartestületben tevékenykedhetett. A cipész szakosztály ügyvezető elnöke, a kisiparos kultúrmunka egyik szervezője volt. Az önsegélyező és temetkezési egyesület ellenőreként és a zeneegylet tagjaként tevékenykedett.

Sárvár felszabadulása után Urbán Lajost újra

ott találjuk az első sorokban. Mint 19-es kommunista egyik alapító tagja az 1945. április 5-én megalakult Kommunista Párt helyi szervezetének. Vidéki szervező munkát végzett, s a járás nagyon sok községében az ő segítségével alakult meg az MKP szervezet. Az 1945. április 10-én megalakult Nemzeti Bizottságban mint a Kommunista Párt képviselője tevékenykedett. 1945. július 16-tól 1946. április 15-ig a Nemzeti Bizottság elnöki tisztét is betöltötte. Tagja volt a községi új képviselő testületnek, amely 1945. július 9-én esküdtnek választotta. Egy ideig felelős szerkesztője volt az MKP sárvári heti lapjának, a Sárvári Szabadságnak. Sárvári tevékenységén túl szerepet vállalt a megye közéletében is. Tagja volt a megyei törvényhatósági bizottságnak, valamint az MKP megyei bizottságának.

1948-at követően átmenetileg kiszorult a mozgalmi életből. A kialakuló személyi kultusz idején, mint 19-es kommunistát, őt is bizalmatlanság vette körül. Betegsége miatt portási állást vállalt a sárvári vajüzemben, s 1952-től a vajüzemi pártszervezet titkára és propagandistája. Idős kora és megrendült egészségi állapota ellenére 1954-ben vállalta a nem kevés időt és energiát igénylő tanácstagi megbizatást.

Mozgalmi munkájának elismeréseként 1955-ben, a Felszabadulás 20. évfordulóján, a Munka Érdemrend ezüst fokozata kitüntetésben részesült. Az ellenforradalmi események idején a párthoz hű magatartást tanúsított. Továbbra is tanácstagként tevékenykedett, s tagja volt a Tanács egészségügyi állandó bizottságának. 1958-ban a községi tanács MSZMP tagcsoportjának vezetőjévé választották. 1959-ben, a Tanácsköztársaság kikiáltásának 40. évfordulóján, a Tanácsköztársasági Érdemérem kitüntetésben részesült. Az 50-es évek végén, a 60-as évek elején idős kora ellenére sem szakadt el a közélettől. Továbbra is aktívan tevékenykedett a járási Népfront Bizottságban, s elnökségi tagja volt Magyar–Szovjet Baráti Társaságnak.

Urbán Lajos haláláig (1965. március 8.) hű maradt kommunista meggyőződéséhez. Élete tevékeny élet volt, mozgalmi munkája, gyakorlati tettei mindig a munkásosztály és a parasztság, a haladás ügyét szolgálták.

Forrásanyag:

- Emlékezés Urbán Lajosra. Szabad Föld, 1965. március 21.
- Gerse–Rácz: A polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság hatása Sárváron. Vasi Szemle, 1968. 1–2. szám.
- Horváth János: Sárvár hű fia volt. Vas Népe, 1965. március 11.
- Németh István: Sárvár felszabadulása. Honismereti Híradó, 1975. 1–2. szám.
- A sárvári Nemzeti Tanács iratai. Nádasdy Ferenc Múzeum Dokumentáció 75. 1114. 1–75. 1114. 35.
- Urbán Lajos önéletrajza, MSZMP Vas m. Biz. Archív. 56. F.
- Urbán Lajos naplója. (Fia, ifj. Urbán Lajos tulajdona)
- Vádindítvány Urbán Lajos és társai ellen (Fia, Urbán László tulajdona)
- Ítélet Urbán Lajos és társai ügyében. MSZMP KB P.I. Archív. Szombathelyi Büntetőtörvényszéki Iratok. 1919–B. 1615. 37–42.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./1. f./1958/11. öe. 1. f./1961/18. öe.

II. évfolyam, 23. szám. (Telefon 41 sz.) Sárvár, 1919. évf március hó 23.

SÁRVÁRI NÉPLAP

(Ezelőtt Sárvári Járási Hírlap.)

Felelős szerkesztő: URBÁN LAJOS
Társszerkesztő: LÖWINGER FERENC
Kiadó: FÜRST FERENC

Politikai és társadalmi lap.
A Sárvári Munkastanács hivatalos lapja

Előfizetési árak: Egész évre 32 K, negyed évre 8 K, egyes szám ára 30 fill.
Szerkesztőség és kiadóhivatal
Sárvár, Batthyányi-utca 5. sz.

Proletárdiktatura!

A kormány lemondott az entente teljesíthetetlen követelései következtében. — Budapesten teljes rend és nyugalom van.

Vasvármegye területén Obál Béla, Kovács József és Hencz Kálmán kormányoz.
A sárvári járásban kormánybiztos-helyettes Urbán Lajos. Timár István a városházán mint népbiztos

A történelmi idők hatalmas fuvalata söpört végig az utolsó órákban a magyar politika berkeiben. Amit évtizedek bűnös, nyavalygó politikája elmulasztott, amit évtizedek elhetetlen politikus hérosza megteremteni nem akarták, azt megteremtette a forradalom első, egyetlen pillanata. A hatalmas vörös ököl egyetlen lendülése elkergette a sok száz év bűnének „Koronás bitangját", a vörös kalapács egyetlen zuhanása szétroncsolta a régiek, [illegible]

természetesen megtagadta beleegyezését e rablásba és továbbra felelőséget nem vállalhatván, beadta lemondását a munkástanács kezéhez. A munkástanács a diktaturát az ország fölött azonnal átvette és az entente katonai megbizottját, Vyx alezredest fogságba vetette.

Ez elkerülhetetlen, energikus cselekedettel hadiállapotba kerültünk az ententel Az együttes cselekvés érdekében a két proletárpárt: a szociáldemokraták és [illegible]

A Sárvári Néplap tudósítója: Urbán Lajos kormánybiztos-helyettes

VADKERTI FERENC

(Brezova, 1889. április 23. – Pozsony, 1941. november 5.)

Vadkerti Ferenc Nyitra vármegyében, Brezova községben született 1889. április 23-án. Édesapja Vadkerti Menyhért erdész volt, édesanyja Kolncsah Antónia.

1907. június 20-án Znióváralján a tanítóképzőben elemi–népiskolai tanító képesítést szerzett.

Az első világháború előtt Vas vármegyében, Horvátlövő községben tanított, majd Szombathelyre került a tanfelügyelőséghez.

A vaskeresztesi kocsmáros leányával, Windisch Paulával kötött házasságából Mária nevű gyermeke született.

Vadkerti Ferenc az első világháborúban a 18. honvéd gyalogezredben tartalékos főhadnagyként teljesített szolgálatot a frontokon. Ebben az időben a családja Szombathelyen, a Kőszegi utcában lakott.

Mint néptanító, a néppel való közvetlen kapcsolata révén korán felismerte a társadalmi igazságtalanságokat, s a háború borzalmai és személyes tapasztalatai még jobban elmélyítették haladó gondolkodását.

1919. március 21-e, a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának napja, Szombathelyen találta és a vasvármegyei tanács, felismerve Vadkerti forradalmi gondolkodását, már az első napokban felelős állami–politikai tisztségekkel bízta meg. A megyei munkástanács és a Vasvármegyei Közművelődési Tanács tagjává választották. 1919. március 30-án a vasvármegyei tanács az egyházak vagyonának őrizetbe vételére három tagú direktóriumot alakított, amelynek tagjai Kovács József, dr. Kertay Sándor és Vadkerti Ferenc voltak. A direktórium intézkedéseiben a forradalmi tanácsnak volt alárendelve. A direktórium összetétele később megváltozott, dr. Kertay helyére Borossai Béla került. Vadkertit 1919. április 17-én, majd május 2-án megbízták az egyházi vagyon köztulajdonba vételével, az erre vonatkozó összes ügyek előadói teendőinek az ellátásával, továbbá Vasvármegye területén működő, a helyi tanácsokból alakult likvidáló bizottságok ellenőrzésével.

A vármegyei direktórium felhatalmazta Vadkerti Ferencet és Borossai Bélát, hogy az egyházi vagyonnal együttes aláírásukkal valamennyi takarékpénztárnál pénzügyileg rendelkezzenek.

A vasvármegyei direktórium 1919. március 27-én táviratban közölte az igazságügyi népbiztossal, hogy Vasvármegye Munkás-, Katona- és Földművestanácsa a megyében Szombathely székhellyel megalakította a forradalmi törvényszék tanácsait. A IV. sz. tanács elnöke Vadkerti Ferenc, tagjai pedig Varga József és Tobicska Károly lettek. Varga kocsis, Tobicska pedig vasmunkás volt.

Vadkerti a direktórium megbízatásának nagy lelkiismeretességgel tett eleget. Az állami tulaj-

donba vett egyházi vagyonról igen részletes, pontos leltárakat készített és készíttetett, ezeket a leltárakat az egész vármegye területéről begyűjtötte és továbbította a Közoktatásügyi Népbiztossághoz Budapestre, a vallásügyi népbiztoshelyetteshez, Faber Oszkárhoz. Munkájáról részletes beszámolót készített 1919. július 26-án a vármegyei intézőbizottság részére. Ebből a következő főbb intézkedések emelhetők ki:

- az átvett pénzösszegeket és értékpapírokat a helybeli állampénztárba szállították be azzal, hogy ott külön naplóba vételezzék be és a központi állampénztárba továbbítsák.
- az átvett ingatlanokat és a hozzá tartozó élő, holt felszereléseket további kezelés és hasznosítás végett a direktóriumoknak, a terület szerint illetékes helyi munkás- és paraszttanácsoknak adták át azzal a figyelmeztetéssel, hogy gondoskodjanak a köztulajdonba vett ingatlanok hasznosításáról, nehogy kiessenek a termelésből.
- jelentette, hogy a vármegyei intéző bizottság rendelete alapján a jogosultaknak kiadták a misealapítványi tőkék első félévi kamatait s azt is, hogy az épületekben, berendezésekben a mellőzhetetlen helyreállításokat elvégeztek és azok fedezetéről gondoskodtak.

A jelentés hangvételéből egyértelműen kitűnik Vadkerti Ferenc reálpolitikai érzéke, amikor utal arra, hogy az indokolt kiadásokat ki kellett fizetnie. Amint írta: „nehogy a templomhoz ragaszkodó földmunkás lelkében azt a vádat ébresszük, hogy mi a vallásnak vagyunk ellenségei, ellenkező esetben csak növelnénk azt az ellenszenvet, elégedetlenséget, amelyek a vármegyében lezajlott ellenforradalmi megmozdulások tömegbázisát adták a vallás jelszava alatt".

Azt tartom, mondotta, hogy „a Tanácsköztársaság érdekét szolgálom akkor, amidőn a földműves proletár világnézeti elmaradottságának engedményt teszek, benne e téren legalábbis megnyugvást keltek, s így biztosítom azt a munkakedvet, amelyre a mai élelmezési és termelési nehézségek közepette Tanácsköztársaságunknak ugyancsak szüksége van. Egyébként sem volna megengedhető, hogy bármely épület az ország területén veszendőbe menjen, s különösen hogy a munkásemberek életét veszélyeztesse. Nagyon alapos propagandára van nálunk szükség, hogy földműves munkásainkat attól a káros ideológiától, mely őket ma még lenyügözve tartja, mentesítsük, hogy őket a szociális világeszmék megalkuvás nélküli harcosaivá tegyük."

Messzemenően érvényesítette a Közoktatásügyi Népbiztosság utasításait a teljesen munkaképtelen öregek, rokkantak, tüdőbetegek, árvák, elhagyott gyermekek sorsának felkarolása érdekében. 1919. június 17-én jelentette a vármegyei direktóriumnak többek között, hogy a püspökvárba hét aggot és egyiknek 16 éves elhagyott unokáját elhelyezték, őket a Geist fürdőben megfürösztötték, a 18. vörös gyalogezred raktárából tiszta fehérneművel ellátták, a püspökvár volt személyzetét pedig utasították az aggok körüli szolgálatra.

Mint a forradalmi törvényszék IV. tanácsának elnöke, több büntetőügy tárgyalásában is részt vett. Tanácsa tárgyalt köztörvényi ügyeket (pl. gyilkosság), de ellenforradalmi ügyekben is eljárt. Ez utóbbiakban több személy ügyében felmentő ítéleteket is hozott az általa vezetett tanács, s ezeket az ellenforradalmi bíróság előtt történt felelősségre vonása során mint saját védelmét szolgáló tényeket kérte figyelembe venni. Az ellenforradalom bírósága Vadkerti Ferenc forradalmi törvénykezésében nem talált olyan okot, amely miatt utólagosan büntetőjogi felelősség terhelte volna. Amint saját maga, utalva törvénykezési tevékenységére, kifejtette: minden egyes esetben a legnagyobb humanitással kezelte az eléje került vádlottak ügyét.

1919. május 28-án Nemesbőd községben személyesen is részt vett az ellenforradalmárok fegyveres fellépésének a felszámolásában.

Önmagukban ezek a tények is mutatják, hogy Vadkerti Ferenc milyen sokoldalú tevékenységet folytatott a Magyar Tanácsköztársaság érdekében. Tevékenységében mindig szerepe volt a személyes meggyőződésének és érzelmeinek is, igyekezett a

Katonák között (középen) az első világháború idején

rendkívüli körülmények között a proletariátus hatalmának érdekeit képviselve az általános emberiességet is érvényesíteni. Ennek ellenére a Tanácsköztársaság leverése után, több ügyben folytatott nyomozás alapján, súlyosan elítélték.

A Szombathelyi Törvényszék az 1920. május 22-én kelt B. II. 1683/1919.I23. sz. ítéletével lopás büntette miatt 8 havi börtönre és 3 évre hivatali és politikai jogvesztésre ítélte, mert „Bornemissza bárónőnél folytatott rekvirálás során annak 200 korona értékű fényképezőgépét elvette."

A Szombathelyi Törvényszék az 1920. június 25-én kelt B. II. 2348/1919/5. sz. ítéletével izgatás vétsége miatt 3 havi fogházbüntetésre ítélte, ezzel az indoklással: „Szombathelyen és vidékén megtartott népgyűléseken szóval azt hirdette, hogy a burzsujoktól el kell venni a vagyont, ezzel a vagyontalan osztályt gyűlöletre izgatta háború idején, s izgatott a tulajdon intézménye ellen is."

A Szombathelyi Törvényszék 1920. október hó 5-én kelt B. II. 2543/1920/9. sz. ítéletével lázadás és zsarolás büntette miatt 6 évi fegyházra, 10 évi hivatalvesztésre és politikai jogainak ilyen tartamú felfüggesztésére ítélte, mert „1919. május 28-án Nemesbődön tagja volt annak a csoportnak, amely a Tanácsköztársasággal nem rokonszenvező polgárok az un. ellenforradalmárok fegyveres megtámadását tűzte ki célul, amely csoport kézi és gépfegyverekkel hét egyént megölt, többeket megsebesített, rabolt a faluban és abból a

célból, hogy a Tanácsköztársaságnak jogtalan vagyont szerezzen, a Tanácsköztársaság idején uralkodott általános terrorban megnyilvánuló fenyegetéssel, mint az egyházi vagyonok likvidálására kirendelt bizottság tagja az egyházi személyeket az egyházi vagyon leltározásának és az állampénztárba beszolgáltatásának tűrésére, gróf Batthyányi Iványt illetőleg műkincseinek őrizetével megbízottakat ezek leltározásának és Budapestre szállításának eltűrésére kényszerítette. Ezeket a cselekményeket a Tanácsköztársaság fenntartása érdekében követte el."

Ezeket az ítéleteket 1923. november 5-én foglalták összbüntetésbe a Szombathelyi Törvényszék B. 1968/1919/42. számú ítéletével. Összbüntetésül 6 évi és 6 hónapi fegyházbüntetést állapítottak meg azzal, hogy a mellékbüntetések érintetlenül maradtak. Ez az ítélet 1923. december 5-én lett jogerős.

Vadkerti Ferenc a súlyos büntetést részben a szombathelyi, majd a sopronkőhidai Királyi Országos Fegyintézetben töltötte.

A szombathelyi börtönben felesége és gyermeke meglátogatták. Sopronban már ilyen látogatásra nem került sor, valószínűleg azért, mert feleségének a családja kommunista magatartása miatt eltaszította magától, nem tűrték el, hogy a családi kapcsolatok fennmaradhassanak. Gyermeke 1920 után nem találkozott az édesapjával, s neki az édesanyja a további években sem beszélt róla.

Vadkerti Ferenc büntetésének hátralévő részét a kormányzó 1924. április 12-én kegyelemből elengedte, és őt 1924. április 19-én a Sopronkőhidai Országos Fegyintézetből kiengedték.

Szabadulása után a családjához nem tért vissza. Feltételezhetően azért, mert nem akarta a családját politikai üldözésnek kitenni, s valószínű, hogy feleségének szülei és korábbi családi környezete is ellenezte a házasság helyreállítását.

Felesége gyermekével 1920-ban visszaköltözött Vaskeresztes községbe és ott éltek nagyon nehéz körülmények között.

Vadkerti Ferenc a fegyházból szabadulása után ismeretlen körülmények között Szlovákiába került vissza. Pozsonyban sikerült elhelyezkednie egy gyermekotthonban és ott is halt meg 1941. november 5-én.

Gyermeke, özv. Éder Ferencné (Vadkerti Mária) vaskeresztesi lakos 1942-ben csak a pozsonyi temetőben találkozhatott fiatalon meghalt forradalmár édesapja emlékével.

Forrásanyag:

- MSZMP KB P.I. Archív 635. f. 1/1919–B. 1683.
  1/1920–2543/II., III.
  1/1920–3102
  1/1920–B. 2543/II.
  K. Ü. 8479–1919.
- VasmL. Direktóriumi iratok E. 156/1919, E. 211/1919, E. 99/1919.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./özv. Éder Ferencné (Vadkerti Mária) visszaemlékezése.

VAJDA ERNŐ

(Szombathely, 1892. március 10. — Szombathely, 1963. július 10.)

Vajda Ernő 1892. március 10-én született Szombathelyen szegénysorsú családból. Szülei nem taníttathatták, ezért cipészinasnak állt. 1906 körül szerzett cipőfelsőrész-készítő szakképesítést. Ugyanekkor belépett a MSZDP-be is és hamarosan az ifjúmunkások szervezőjeként tette ismertté nevét. Vas megyében ugyanis ebben az időben még semmiféle külön szervezete sem volt a kisiparosoknál, vagy üzemekben tanuló inasoknak, de magukra maradottak voltak a fiatal segédek is. Ezt a tényt felismerve alakította meg Vajda Ernő 1906-ban a szombathelyi ifjúmunkás szövetséget, melynek egészen 1909-ig, Budapestre költöztéig elnöke maradt. Az ifjúmunkás egyesület létrejöttével újabb rétegek kapcsolódtak be a munkásság bérmozgalmaiba, de kibővült a szociáldemokraták választási küzdelmének tartalékserege is.

A fővárosban a Robust Cipőgyárban vállalt munkát. Kezdetben üzemi bizalmiként tevékenykedett, egy év múlva azonban beválasztották az MSZDP fővárosi vezetőségébe. A koalíciós harcok elültével korántsem nyugodtak meg a politikai szenvedélyek; az annexiós válság sikeres megoldása a kemény kéz politikájának alkalmazására bátorította a kormányköröket. A „geszti bolond" szélsőségesen agresszív sovinizmusa és konzervatizmusa a nemzetiségek és a munkásmozgalom ellen irányult, a Parlament folyosóin pedig már a Monarchia nagyhatalmiságát szolgáló véderőtörvény előkészítéséről, egy eljövendő háború lehetőségéről is szó esett. Az MSZDP jobboldali és centrista vezetői ebben a feszült helyzetben lemondtak az osztályharcról, reformista politikát folytattak, a munkástömegek elégedetlenségét pedig az általános, egyenlő és titkos választói jog követelésével vezették le. Vajda Ernő, munkástársaihoz hasonlóan, nem ismerhette fel még ekkor a pártvezetés opportunizmusát. Áldozatkészen végezte a rábízott mozgalmi aprómunkát. Rokonszenve a fővárosban is az ifjúmunkásokhoz vezette, többnyire az ő felvilágosításukkal, irányításukkal foglalkozott. Ugyanakkor azonban elnöke volt a Bőrmunkások Szakszervezetének is. A párt 1910-ben németországi tanulmányútra küldte.

Életének az első világháború kirobbanása adott új fordulatot. A hadbalépés és az általános mozgósítás hírére szülővárosába ment, itt sorozták be a 83. gyalogezredbe. A Vas megyében felállított sorezred a keleti frontra került. Vajda Ernő részt vett a gorliczei áttörésben, tanúja és részese volt az 1916-ban meginduló lövészárokbarátkozásnak. Az összeomlást az olasz hadszíntéren érte meg, a frontkatonák felbomló kötelékében 1918 őszén tért haza a forradalmi hátországba. Háborús élményei, az oroszországi forradalomról keringő hí-

rek még jobban megszilárdították elkötelezett hitét. Szombathelyre visszatérve a vasútnál helyezkedett el. Eleinte a cipészműhelyt vezette, később szertáros lett, majd a raktárba került. Szociáldemokrata párttagságát fenntartotta, bár az állami alkalmazottaknak, így a bányászoknak, a posta és a vasút dolgozóinak tiltva volt a belépés a szakszervezetekbe, vagy a MSZDP-be. Vajda Ernő Mégis János álnéven dolgozott tovább a mozgalomban.

A proletárhatalom kirobbanásakor sem maradt tétlen. A súlyosbodó közellátási és élelmezési nehézségek közepette elvállalta Szombathely élelmezésének irányítását. Igen jól helyt állt élelmezési biztosként, hiszen még a szűkölködő Budapestre is képes volt néhány élelmiszerszállítmányt eljuttatni. A Tanácsköztársaság megdöntése után letartóztatták, de csak nyolc napot volt őrizetben, mert betegsége miatt elbocsátották a rendőrségtől. Rendőri felügyelet alá került; 1924-ig naponta, 1925-ben hetente kellett jelentkeznie a rendőrségen.

Az 1920:3. tc, törvényen kívül helyezte a kommunista pártot, az MSZDP pedig csak a Bethlen–Peyer paktum révén őrizhette meg legalitását. A párt vezetői a titkos megállapodásban végképp lemondtak az osztályharcról és a politikai tevékenységről, a bérmozgalmakra és a választási hadjáratra korlátozták a mozgalmat. Vajda Ernő 1922-től 1928-ig a szociáldemokrata párt városi képviselője volt, a külváros átfogó fejlesztését követelte a magisztrátus uraitól. Működése kiterjedt a megye területére is. A május 1-i megmozdulásokat szervezte, részt vállalt a sztrájkok és a választási küzdelem irányításában is. Nem riadt vissza a szervezkedés folytatásától a politikai irányvonal jobbratolódása láttán, az ország egyre nyilvánvalóbb fasizálódása idején sem. Kitartott a mozgalomban Magyarország hadbalépése után, de még a nyilas uralom hónapjaiban is.

A veterán szociáldemokrata Vajda Ernő életében, mint oly sokak számára, a felszabadulás hozta az építő munka lehetőségét. A Nemzeti Bizottság az ország újjáépítése, a termelés megindítása szempontjából alapvető fontosságú posztra állította: a szombathelyi vasútigazgatóság élére nevezték ki. Hat hét elteltével igazgatóhelyettesi megbízást kapott, s 1948-ban bekövetkezett méltatlan nyugdíjazásáig ezt az állást töltötte be. A háborús években megrongálódott vasúti sínek javítása, az elpusztult, vagy elrabolt felszerelés és szerelvények pótlása, az „Arccal a vasút felé" programjának teljesítése óriási feladatokat rótt rá. Bámulatra méltó, hogy hivatali elfoglaltsága mellett milyen sokrétű politikai és közéleti tevékenység ellátására volt képes. A felszabadulást követő években egyidejűleg több tisztséget is viselt: a Nemzeti Bizottság és az Igazoló Bizottság elnöke volt, ő alakította meg a szombathelyi vasutas szakszervezetet, hosszú időn át annak elnöke volt. Az SZDP újjáalakuló közgyűlésén választmányi tag lett, 1945 decemberében pedig már a szociáldemokrata párt helyi elnökévé választották.

Vajda Ernő (a kép jobb szélén) a koalíciós pártok országos és megyei vezetőivel 1947-ben

1947-ben egy sor gyűlésen agitált a munkáspártok egyesítése érdekében. Ebben a szellemben tartott előadást, illetve szólalt fel Szegeden, Győrben és Celldömölkön, de a fúziót sürgette az SZDP elnökök budapesti országos értekezletén is. A szociáldemokrata párt vezetősége a végsőkig ellenezte a kommunistákkal való együttműködést és a közös párt létrehozatalát. Vajda Ernőt 1948. március 8-án kizárták az MSZDP-ből, s ugyanakkor nyugdíjazták. Ügyét évekkel később az MDP vizsgálta felül. 1956 szeptemberében rehabilitálták. Az ellenforradalom leverése után jelentkezett a városi pártbizottságon. Kérte, igazolják át az MSZMP-be és adjanak neki ismét pártmunkát. Kívánsága teljesült. Idős kora ellenére megújult lendülettel végezte a rábízott feladatokat.

1963. július 10-én halt meg.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 56./Vajda Ernő személyi anyaga.
- MSZMP Vas m. Biz. Archív./F. 39./4. fcs. 2–3. ő. e.

Vajda Ernő beszél Szombathelyen, az 1947-es választási nagygyűlésen

VARGA JENŐ

(Rábasömjén, 1895. december 21. – Szolnok, 1965. június 8.)

Varga Jenő rábasömjéni parasztcsaládból származott. Nyolc hold földjük volt, s ő, miután kijárta az elemi iskolát, a kis gazdaságban segített szüleinek. Később napszámos lett a sárvári bajor hercegi uradalomban, a Sárvár–Répcevis vasútvonal építkezésén és a sárvári cukorgyárban.

1915 tavaszán bevonult a 83. gyalogezredhez. Az orosz frontra vitték, ahol 1915. szeptember 13-án hadifogságba esett. Különböző táborokban sínylődött, majd falura került mezőgazdasági munkára.

A szocialista forradalom győzelme Oroszországban, majd a polgárháború évei Varga Jenő életútját is meghatározóan befolyásolták. A Vas megyei parasztfiú Krasznojarszkban 1919 végén csatlakozott a Kolcsak ellen harcolók táborához, majd 1920. február 23-án önként jelentkezett a Vörös Hadseregbe, s az első nemzetközi ezredben teljesített szolgálatot. Az ezred részt vett a transz-szibériai vasútvonalat veszélyeztető fehérgárdisták felszámolásában, és a Cseka helyi rendfenntartó munkájában. 1920 áprilisában azt a feladatot kapták, hogy a Szovjet Köztársaság Kolcsaktól visszaszerzett aranykészletét (409 millió aranyrubelt) szállító úgynevezett „aranyvonatot" Acsinszktól Kazanyig kísérjék. A magyar internacionalisták sikerrel teljesítették a megbízatást.

Századparancsnoka, Zalka Máté javaslatára, Varga Jenő 1920. június 1-én a moszkvai vörösparancsnokképző iskolára került, amelynek székhelyét szeptemberben Bakuba helyezték. A parancsnokképző iskolát 1920 decemberében Varga Jenő sikerrel fejezte be. Tanulni vágyása, szorgalma eredményeként tagja lett annak a 100 hallgatónak, akik 1921-ben megkezdhették tanulmányaikat a Különleges Magyar Katonai Főiskolán. Közben 1921 februárjában részt vett a Tiflisz (Tbiliszi) felszabadításáért folytatott harcban.

A főiskola 1921 júniusában Petrográdba költözött. Varga Jenő itt fejezte be katonai tanulmányait 1922. szeptember 1-én, s kapta meg a vörösparancsnoki rangot. 1920-ban tagja lett az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Pártnak. 1922-től 1926-ig a Vörös Hadseregben mint századparancsnok teljesített szolgálatot, s egyúttal a 38. gyalogezred pártvezetőségi tagjaként tevékenykedett.

1926-ban saját kérésére leszerelték, utána fontos beosztásokban tevékenykedett Leningrádban.

1928–1931 között elvégezte a Kommunista Egyetem esti tagozatát. Munkahelyén továbbra is mint a pártvezetőség tagja dolgozott. Kommunista meggyőződésének, katonai tudásának értékelését jelzi, hogy 1931-ben a Leningrád, Moszkva kerületi pártbizottsága katonai instruktorának vá-

lasztották. 1935-ben a leningrádi Autójavító Vállalat osztályvezetőjévé nevezték ki.

A II. világháború idején, kommunista meggyőződéséhez, internacionalista múltjához híven, azonnal fegyvert ragadott a Szovjetunió védelmében. Leningrád ostromakor osztagparancsnokként harcolt a hitlerista betolakodók ellen, majd az Uralban mint munkavezető hasznosította tudását, évtizedes mozgalmi tapasztalatait. 1943 tavaszától Cseljabinszkben, a hadifoglyok politikai instruktoraként tevékenykedett. A háború befejezése után, 1945–1946-ban, ugyancsak mint politikai instruktor, a 67-es tábor hadifoglyai között folytatta politikai felvilágosító munkáját.

A felszabadulás után hazánk megváltozott társadalmi viszonyai arra késztették Varga Jenőt, hogy 1947 februárjában, több mint 30 évi távollét után, visszatérjen Magyarországra, s a Szovjetunióban szerzett gazdag tapasztalatait hazájában hasznosítsa a szocialista építőmunkában. Hazatérése után a Kőolajipari Tröszt Alföldi Kőolajfúrási Üzeménél helyezkedett el. 1947–1951-ig személyzeti osztályvezetőként, 1952–1953-ban munkaügyi osztályvezető helyettesként, 1954–1957-ig gondnokként, majd 1960-ig, nyugdíjba vonulásáig munkásellátási vezetőként dolgozott.

Hazatérésekor azonnal kérte felvételét a Magyar Kommunista Pártba, s munkahelyén hosszabb ideig az alapszervezeti titkári teendőket is ellátta. A régi internacionalistát, a Vörös Hadsereg volt századparancsnokát az 1956-os ellenforradalom sötét napjai sem félemlítették meg. Bátran fellépett a munkáshatalom védelmében. Részt vállalt a Magyar Szocialista Munkáspárt szervezésében, s 1957–1960 között a vállalat MSZMP bizottságának szervező titkára volt. Ott találjuk a munkáshatalom védelmére alakult Munkásőrség alapító tagjai között is, amelynek haláláig tagja maradt.

A Rábasömjénből elindult parasztifjú pályaíve jól példázza az Oroszországban hadifogságba esett, a Szovjet-Oroszországért internacionalistaként harcoló, majd politikai és szakmai ismereteket szerző, a szocialista építőmunka különböző területein helytálló magyar forradalmárok életútját. Varga Jenő elvhűségének, kommunista meggyőződésének, egész élete munkájának elismerését jelentették a kapott magas kormánykitüntetések. 1957-ben a Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozata, 1959-ben a Tanácsköztársasági Emlékérem és a Bányászat Kiváló Dolgozója, majd a Partizánszövetség kitüntetésében részesült. 1965-ben, néhány hónappal halála előtt, születése 70. évfordulóján, az Elnöki Tanács a Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntette ki. A munkáshatalom melletti harcos életút emlékét idézi a Nagyalföldi Kőolajfúrási Üzem szolnoki Munkásőr úti székházának falán elhelyezett emléktábla is.

Forrásanyag:

- Értünk éltek. A forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosainak életrajz-gyűjteménye. Szolnok, 1974.
- Magyar Életrajzi Lexikon. II. köt. BP. 1969.
- Tanúságtevők 3/a. kötet. Kossuth Kiadó, 1977.
- MSZMP Szolnok megyei Bizottsága PTO/Varga Jenő személyi anyaga.

VARGA LAJOS

(Molnaszecsőd, 1930. október 31. — Budapest, 1957. április 27.)

Molnaszecsődön, a műút mentén, a Petőfi Sándor utcában, modern új házak árnyékában húzódik meg az idő múlásával öregedő, de kívül-belül gondosan tisztán tartott 55. számú kis ház. Itt él a 76 éves Varga Lajos.

1926-ban nősült, Molnaszecsődön. Lakásuk nem volt, mindössze 2 kh földjük. Szorgos munkájukkal 1937-ben épült fel az a kis ház, ahol ma is él.

Lajos bácsi nem válogatott a munkában, dolgozott a mezőgazdaságban, vasútnál, fuvarozott, napszámba járt. A Varga család hat gyermeket nevelt fel. Lajos bácsi, amikor legkisebb fia tragikus sorsáról beszélt tsz-nyugdíjas volt, nemzeti gondozott.

A legkisebb fiú — mint a népmesékben — igen tehetséges, feltűnően szorgalmas, törekvő gyermek, akit tanítója már az elemi iskolában „segédtanítóként" foglalkoztatott. Szeretett olvasni, tanítónak készült. Beiratkozott a gyulai Tanítóképzőbe. Három évet sikeresen elvégzett. Mivel idősebb testvérei mind elmentek otthonról, megszakította tanulmányait, hazament idős szüleit segíteni.

Molnaszecsődről vonult be 1950-ben a belső karhatalomhoz. 1953-ban tisztté avatták. Ugyanabban az évben megnősült. 1955-ben kislányuk született, Verácska.

Népművelési tanfolyamot végzett, s ismereteit hasznosítva lelkes szervezője lett — országos viszonylatban is — a karhatalom kulturális életének. Írással is próbálkozott. Kisebb elbeszélései különböző katonai újságokban jelentek meg. Tudásszomja, könyvszeretete arra ösztönözte, hogy beiratkozzon az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsésztudományi kara irodalmi szakára, amit munkája mellett végzett. A sors tragédiája, hogy a sokoldalúan képzett, érdeklődő, melegszívű katonatiszt csak három évfolyamot fejezhetett be. Az 1956-os tanévet már nem folytathatta . . .

1956. október 23-án este a Rádióhoz vezényelték. Esküjéhez híven teljesítette kötelességét: harcolt a néphatalom megvédéséért.

Október 24-én reggel fél hétkor az ellenforradalmárok súlyosan megsebesítették. Gerinc- és tüdőlövést kapott. Eszméletét nem veszítette el. Társait elhurcolták, ő magára maradt. Később két ismeretlen civilruhás egy létrára tette és a Vas utcai kórház felé vitte. A Szentkirály utca és a Bródy Sándor utca sarkán a két ismeretlent az ellenforradalmárok megtámadták. Varga Lajost a létráról lelökték, égő papírcsomót dobtak a ruhájára és otthagyták. Súlyos égési sebekkel később — ugyancsak ismeretlen személyek — kórházba szállították. Tüdőlövése viszonylag gyorsan gyógyult, de gerinclövése csak súlyosbította állapotát. Járóképtelen béna volt. Hallatlan akaraterővel, a tőle megszokott optimizmussal tervezgetett: ha

nem is lesz ép, járóképes, befejezi egyetemi tanulmányait és a kulturális élet területén hasznosítja tudását, amellett fiatal katonák nevelésével, oktatásával foglalkozhat.

Kezelőorvosai a Korvin Ottó kórházban minden lehetőt elkövettek, hogy Varga Lajos vágyai teljesülhessenek. Sajnos, a leggondosabb orvosi kezelés és a nagy akaratérő sem tudta életben tartani. 1957. április 27-én meghalt.

Életében a Szocialista Kultúráért kitüntetésben részesült. A Belügyminisztérium hősi halottjaként megkapta a Munkás–Paraszt Hatalomért emlékérem és a Vörös Csillag Érdemrend kitüntetést. A Belügyminisztérium főhadnaggyá léptette elő. Emlékét a Budapesti Karhatalmi ezred és a Magyar Rádió épületén emléktábla őrzi.

A Kerepesi temető hősi parcellájában nyugszik.

Varga Lajosra emlékezve a kiváló csehszlovák kommunista költő, Juliusz Fučik szavait idézzük: „Egyet kérek tőletek, akik majd túlélitek ezt a kort: ne felejtsétek sem a jókat, sem a rosszakat! Gyűjtsétek gondosan a tanúvallomásokat azokról, akik elestek magukért és értetek. Egy napon a ma múlt lesz, nagy időkről fognak beszélni meg névtelen hősökről, akik történelmet csináltak. Szeretném, ha tudnátok: ezek a hősök nem voltak névtelenek. Emberek voltak, akiknek volt nevük, volt arcuk, voltak vágyaik és voltak reményeik, s éppen ezért még a legutolsónak a fájdalma sem volt semmivel sem kisebb az elsőnél, akinek a neve fennmarad."

Forrásanyag:

- BM Személyügyi Főcsoport Szoc. Alosztály Varga Lajos személyi anyaga.
- BM Nemzeti Gondozottakkal foglalkozó Alosztály Varga Lajos személyi anyaga.
- Id. Varga Lajos visszaemlékezése, az elhunyt édesapja. (Lakcím: Molnaszecsőd, Petőfi Sándor u. 55.)
- Juliusz Fučik: Eleven erő. Kossuth 1969.

VARGA SÁNDOR

**(Duka, 1931. május 31. –
Rákoskeresztúr, 1957. február 17.)**

Az 1956-os ellenforradalom utáni konszolidálási időszak elvhű, becsületes harcosokat követelt a fegyveres testületekben. A Vas megyei Duka községből származó, fiatalon rendőrnek állt Varga Sándor azon emberek közé tartozott, akik fegyverrel a kézben végezték nehéz szolgálatukat szocialista hazánk védelmében. Ezt tette 1957. február 17-ig, haláláig.

Mindössze 25 évet élt, így életútja nagyon rövid. De ez a fiatal életidő nagyon is becsületes példája a helytállásnak, az igaz embernek. Elvhűségét és kommunista magatartását abból a kis faluból hozta magával Budapestre, Rákoskeresztúrra, ahol született, ahol példát kapott a szülők szemlélete és életvitele által. Varga Sándor szülei 1945 előtt osztályhelyzetüket tekintve agrárproletárok voltak. A cselédség, napszámosság, aratózsellérség jelentette az osztály-hovatartozást. Varga Pál volt az édesapa, felesége Herczeg Margit, az édesanya. Hét gyermeket nevelgettek a fehérre meszelt, eldugott kis falusi házban. Hatodik volt rendőr fiuk, Sándor. Ő 1931. május 31-én született Dukán. A családban három fiú és négy nő testvérével élt.

Mint minden szegény család esetében, a fordulat náluk is 1945-tel kezdődött, hazánk felszabadulásával. Az édesapa, akinek már 1919-es munkásmozgalmi múltja is volt, azonnal a haladó politikai irányzathoz csatlakozott. A földosztás után újgazdaként léphetett előbbre és ekkor az egész család a kapott földeken dolgozott. A szövetkezeti mozgalom térhódítása a legszegényebbeknek, a földhözjuttatottaknak a figyelmét ragadta meg elsőként. Így Varga Pálék azonnal a szocialista nagyüzem szószólói lettek. A nagy átszervezés idején Varga Pál a dukai pártalapszervezet titkára volt. Ahogy a gyermekek növekedtek, egyre szűkebb lett a kis családi ház. Így a fiúknak mozdulni kellett, valamilyen foglalkozás, állás után nézve. Varga Sándor még katonasági kötelezettsége előtt rendőrnek jelentkezett. Egészen fiatalon, 20–21 évesen vállalta ezt a hivatást és így elkerült szülőfalujából. A rendőrség állományában Rákoskeresztúron teljesített szolgálatot. A fiatal rendőr eredményesen dolgozott, azt parancsnokai rendszeresen elismerték. Hamarosan őrmesterré lépett elő, s ebben a rendfokozatban érte az 1956-os ellenforradalom. Ebben a nehéz időszakban az elvhű emberek közé tartozott, nem adta fel korábbi eszményeit, helytállt az ellenforradalmi erők ellen való harcban.

Varga Sándor mégsem ezekben a harcokban lelte halálát, hanem később, a konszolidáció idején, amely természetesen nem volt mentes nehézségektől, sőt összeütközésektől sem.

1957. február 17-én halt meg Rákoskeresztúron,

szolgálatának teljesítése közben. Holttestét a szovjet katonák temették el. Családja nem volt, nőtlen emberként élt Rákoskeresztúron. Bajtársai, elvtársai, Dukán a szülők és testvérek könnyezték meg, valamint eljegyzett menyasszonya, akivel szép és boldog családi életről álmodoztak.

Pártunk és a Magyar Népköztársaság Kormánya méltóan karolta föl e nagyszerű fiatal példás emlékét. Édesapja állami támogatást kapott fia után, egészen a haláláig. Sírja ma a Kerepesi-úti temetőben díszhelyen található, ott ahol az 1956-os ellenforradalom idején hősi halált halt kortársai feküsznek. Halála után alhadnaggyá léptették elő.

Dukán áll még a ház. Nővére lakik benne családjával. E kis családi fészek a Dózsa György u. 128. sz. alatt található. Őrzik emlékét a családtagok, a falak és néhány kopott fénykép. Van ott egy színes nagy mellképe is, amely őt, a fiatal rendőrőrmestert ábrázolja, tiszta tekintettel, őszinte sugárzással.

Forrásanyag:

- MSZMP Vas m. Biz. Archív. F. 1/1958/11. őe.
- A szerző által gyűjtött visszaemlékezés:
- Svendor Istvánné szül. Varga Mária (a mártír nővére) Duka, Dózsa György u. 128.

VÁLYI PÉTER

(Szombathely, 1919. december 25. – Budapest, 1973. szeptember 18.)

1919-ben Szombathelyen született. Itt végezte el elemi, majd középiskoláit, s a kitüntetéssel letett érettségi után a budapesti Műegyetemen 1942-ben szerzett vegyészmérnöki oklevelet. Fiatal mérnökként Simontornyán a Bőrgyár laboratóriumának vezetését látta el. Ezt követően a szekszárdi munkaszolgálatos századhoz hívták be.

1945. januárjában kommunista propaganda vádjával letartóztatták. A Nemzeti Számonkérő Szék csendőrosztaga elé került, ahonnan sikerült megmenekülnie.

Magyarország felszabadulásának másnapján, 1945. április 5-én lépett a Magyar Kommunista Párt szombathelyi szervezetébe. Ettől kezdve élete egybeforrt a párt tevékenységével. A simontornyai Bőrgyárban szervezte a termelés megindítását, majd a Vigodni-bőrgyár államosításakor annak vezetőjévé nevezték ki.

1948. elején az Országos Tervhivatalban dolgozott, 1952-ig a Közgazdasági Egyetem oktatójaként segítette az első szocialista közgazdász nemzedék felkészítését. 1950-től a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége államgazdasági, később ipari és közlekedési osztályának munkatársa. 1953-ban a Chinoin Gyógyszergyár vezérigazgatója, majd a Nehézipari Minisztérium szervesvegyipari igazgatóságának vezetője. 1954-től mint az Országos Tervhivatal elnökhelyettese, rövid megszakítással másfél évtizedig, a szocialista építőmunka e fontos posztján szolgálta a magyar népgazdaság tervszerű fejlődését. 1967. április 14-én pénzügyminiszter lett. Ezen a területen dolgozott 1971 májusáig, amikor a Minisztertanács elnökhelyettesévé választották.

A kormány elnökhelyetteseként a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Bizottságának elnöke, hazánk képviselője a KGST Végrehajtó Bizottságában.

A Magyar Szocialista Munkáspárt X. kongresszusán megválasztották a Központi Bizottság tagjának.

Mint gazdaságpolitikus végigjárta a szocialista tervgazdaság iskoláját, annak aktív szervezője és propagandistája. Különösen lelkes szóvivője volt a magyar és a szovjet nép barátságának.

Magas beosztása és elfoglaltsága mellett mindig figyelemmel kísérte Vas megye, Szombathely város fejlődését, munkájával, egyéni életével kapcsolatosan gyakran hazalátogatott.

Kiemelkedő munkásságáért számos magas kitüntetésben részesült. Tulajdonosa volt a Népköztársasági Érdemérem arany fokozatának, két alkalommal a Munka Érdemérem kitüntetést, egy alkalommal pedig a Munka Érdemrend arany fokozatot kapta meg.

1973. szeptember 18-án a miskolci Lenin Kohá-

Vályi Péter felszólalása a megyei tanács 1973-as alakuló ülésén

szati Művek öntőcsarnokában elszenvedett súlyos baleset következtében hunyt el.

1973. szeptember 24-én a Mező Imre úti temető munkásmozgalmi Panteonjában helyezték örök nyugalomra.

Forrásanyag:

- Szombathelyi születési anyakönyv 994/1919. f. sz.
- Népszabadság, 1967. április 15., 1973. szeptember 19.
- Vas Népe, 1973. szeptember 19.

VINKOVICS JÓZSEF

(Szombathely, 1884. március 4. — 1944.)

Vinkovics József 1884. március 4-én született Szombathelyen. Szülei téglagyári munkások voltak. Fiukat a hat elemi után tanonciskolába adták; kőműves lett. Tanoncéveiben sokfelé megfordult, Bécsben is járt. Tapasztalatai és útiélményei arra indították, hogy maga és társai sorsán segíteni próbáljon. Visszatérte után munkaadójánál, Müller építőmesternél sztrájkot szervezett. Kísérlete eredményeképpen — alig 17 évesen — megismerkedett a munkanélküliséggel. Segédlevelét végül is Kopfensteinernél szerezte meg, de híre ide is elkísérte, s néhány év alatt több vállalkozónál volt kénytelen hosszabb-rövidebb időre munkát vállalni. Végül már-már megállapodni látszott a Söter cégnél, ahol munkaadója bizalmát nem ingatta meg az a körülmény, hogy Vinkovics József a szociáldemokrata párt tagja és az építőmunkások helyi szakszervezeti csoportjának elnöke.

Vinkovics József azonban ekkor „Zöld ládikót cipelő elvtársaim, álljatok meg egy szóra!" címmel cikket írt a Népszavába. A zsebkendőszavazást meghonosító magyar parlamentarizmus, a véderőtörvény és a demokratizmus látszatát is felszámoló, házszabály-reform megalkotásán fáradozó minisztérium már az általános, titkos választójog követelését, a legelemibb szociális reformok bevezetésének gondolatát is lázításnak tekintette a háború előestéjén. A mechanizmus ez esetben is pontosan működött: a cenzor jelentést írt, az ügyész vádat emelt, s az izgatás címén perbefogott Vinkovics József 6 hónapra a váci fegyház foglya lett.

Szabadulása után rövidesen megkapta a katonai behívót. A Szombathelyen állomásozó 83. cs. k. gyalogezred útja a keleti frontra, Galíciába vezetett. A mazuri tavaknál vívott véres állóharc részesei Gyóni Géza gyorsan híressé vált költeményét, a „Csak egy éjszakára" című verset tanulgatva váltak pacifistákká, a lövészárokbarátkozásokban nevelődve ösztönös internacionalistává. A fogságba esettek közül igen sokan a győzedelmeskedő orosz szocialista forradalom Vörös Hadseregében harcoltak a belső ellenforradalom és az intervenciós erők ellen. Így tett Zsiray Lajos is, ki a harctér poklában átélt iszonyú élmények, s a közösen fellelt forradalmi gondolatok hatására életre szóló barátságot kötött Vinkovics Józseffel.

A háború végét Vinkovics József az elsőként összeomló déli fronton, Észak-Itáliában érte meg. Hazatérése után már ellenségei és barátai egyaránt veterán szakszervezeti bizalmiként, radikális, baloldali szociáldemokrataként tartják számon. A Tanácsköztársaság leverése után őt is letartóztatták, Pestre vitték, s a Markó utcai börtönbe zárták, ahol már korábban is töltött három hó-

napot. A vizsgálati fogságból megalázó körülmények közepette szabadult: egy rablógyilkossal összebilincselten toloncolták vissza szülővárosába. Az elszenvedett kihallgatás barbár módon folyhatott; fiatal felesége eleinte nem ismerte fel.

A Horthy-korszak a korábbiaknál is több megpróbáltatást és gondot hozott a Vinkovics család életébe. A rendőri felügyelet alatt álló férj nem válogathatott a munkaalkalmakban, a zöld szerszámosláda többnyire a sarokban hevert. Pedig Vinkovics Józsefnek nagy családról kellett gondoskodnia. Mostohafiát kitaníttatta, 1939-ben pedig három árvát fogadott örökbe. Sokszor vidéken vállalt munkát, s nemegyszer a szokásosnál is alacsonyabb bérért.

A mozgalmi munkától a rendőri felügyelet és a nyomasztó kenyérgondok sem tántoríthatták el. A szombathelyi szociáldemokrata pártalapszervezet egyik vezetője volt. A szakszervezeti tevékenységgel sem hagyott fel; egyik utolsó képe az 1936-os országos dalostalálkozón készült. A MÉMOSZ-kórus tagjai között, a felszalagozott zászló mellett áll, mosolyog.

Alig három héttel a nyilas puccs után letartóztatták. Ő volt a legidősebb az 1944-ben deportált és meggyilkolt tizennégy munkásmozgalmi harcos közül. Útja Zsiray Lajossal, Rózsa Jánossal és Stocker Jenővel együtt Csornán és Komáromon át vezetett a hegyeshalmi határállomáshoz. Utolsó lapja Csornán kelt. Többé nem érkezett róla hír.

Forrásanyag:

- Bertalan Lajos: Tizennégyen 1944-ből. Szombathely, 1967. 32–35. o.
- Vinkovics József életrajza. Összeállította a megyei Berzsenyi Könyvtár KISZ-szervezete. Kézirat a könyvtár tulajdonában.

ZSIRAY LAJOS

(Szombathely, 1896. december 21. — 1944.)

Édesapja vas- és rézöntő szakmunkás volt a szombathelyi Pohl-gyárban.

A fiú korán kitűnt szellemi képességeivel, a világ dolgai iránt is élénk érdeklődést tanúsított. A cserép és palafedő szakmát tanulta ki. Megbecsült és elismert szakmunkás vált belőle.

A fiatal fiú alig hagyta el az iparostanonc-iskolát, rögtön belépett a szervezett munkások sorába. 1914 óta volt tagja az építőmunkások szakszervezetének. (Tagsági könyvének száma: U 2758)

Az első világháború — 5 testvérével együtt — őt is a harctérre parancsolta. Testvérei mind ott pusztultak. A fronton együtt szolgált Gyóni Gézával, akinek nagy szerepe volt abban, hogy Zsiray Lajos hamar rádöbbent a háború igazságtalan, néppusztító voltára. Együtt kerültek orosz fogságba is a költővel 1915-ben, s barátságuk ott még inkább elmélyült. Az irodalom iránt is érdeklődő, fogékony ifjú később maga is próbálkozott versírással, könyvtárában a szépirodalmi művek és a politikai irodalom mellett jócskán voltak verskötetek is.

A hadifogság Zsiray Lajos számára igen jó nevelőiskolának bizonyult. Forradalmi műveket olvasott, megtanult oroszul és németül, majd a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után — annyi sok magyar társával együtt — önként jelentkezett a forradalom katonájának. A forradalom védelmében harcolt a fehér bandák, az ellenforradalmárokkal szemben, eljutott egészen a Távol-Keletig.

A magyarországi polgári demokratikus forradalom győzelme után hazatért, és szülővárosában fontos szerepet játszott a forradalom továbbfejlesztéséért vívott osztályharcban. Tanulmányai, személyes tapasztalatai megérlelték benne azt a meggyőződést, hogy a forradalom Magyarországon még nem fejeződött be, ezért nagy energiával folytatta az építőmunkások és a katonaság körében az agitációs munkát. Kiváló szónok volt, de túlzásokra sosem ragadtatta magát.

Amikor 1919. február 20-án Budapesten ellenforradalmi megmozdulás ütötte fel a fejét, ennek hatására Szombathelyen is kísérletek történtek a régi rend visszaállítására. A forradalom vívmányainak védelmében Szombathelyen általános sztrájkot hirdettek, és február 22-én tömeggyűlést tartottak. Erről a Testvériség című lap február 23-i számában tudósít. A cikkből kiderül, hogy Zsiray Lajos felszólalásában visszautasította azokat a megalapozatlan, általánosító nézeteket, melyek szerint „a huszárság nem volna az új rendnek hű katonája." A katonaságot is az osztályharc szemszögéből ítéli meg, hiszen együttal azt is követelte, hogy „egyes reakciós, megbízhatatlan tisztek a katonaság éléről eltávolíttassanak."

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásakor az alig 23 éves ifjú már érett, megfontolt forradalmárrá vált. Eszmei tisztánlátásával, szónoki tehetségével igen nagy népszerűséget szerzett a szombathelyi munkásság körében. Nem csoda hát, hogy Vasvármegyei Munkás-, Katona- és Földmíves Tanács megválasztotta a megyei direktórium intézőbizottságának tagjává.

Fáradhatatlanul dolgozott a közellátás megszervezésében, s nagy szerepe volt az üzemek reakciós vezetőinek eltávolításában. Amikor pedig a Tanácsköztársaság vívmányainak fegyveres védelmére volt szükség, ott találjuk a forradalmi hadsereg soraiban.

A Tanácsköztársaság fegyveres leverése után sok társával együtt elfogták, vizsgálati fogságban tartották. A börtönben megkínozták, de a bátor forradalmárt nem lehetett megtörni. Végül a szombathelyi rendőrkapitányság 1921. februárjában az 1884/1921. sz. határozatában az eljárást megszüntette ellene, és rendőri felügyelet alá helyezte. A határozat szerint Zsiray Lajos „mint a tanácsrendszer híve, annak fenntartása, megerősödése érdekében tevékenységet fejtett ki, a visszaállított állami és társadalmi rendre aggályos, ezért a felügyelet gyakorlása újabb miniszteri rendelkezésig feltétlenül szükséges."

A rendőri felügyelet igen súlyos helyzetbe hozta Zsiray Lajost! Minden szerdán és vasárnap jelentkeznie kellett a kapitányságon, vidéki munkavállalásra engedélyt kellett kérnie és a helyi csendőrségen vagy községi elöljáróságon jelentkeznie.

De ez a megalázó intézkedés inkább elmélyítette benne a forradalomba vetett hitét, meggyőződését. Mivel munkát sehol sem kapott – ki merte volna alkalmazni a „vörös bolsevikot"? – ezért önállósította magát. Kitűnő szakember lévén nem volt híján megbízásoknak. Számos vidéki építkezésen dolgozott, külföldön (Fiuméban) is talált munkát. Hogy nyelvi nehézségei ne legyenek, az olasz rádió adásaiból elsajátította az olasz nyelvet is. Politikai, munkásmozgalmi tevékenységét is tovább folytatta – ha csak korlátozott keretek között is. A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek legálisan működhettek, s az aléltságából lassan magához térő munkásmozgalom e szervezeti keretekben találta meg tevékenységének legális formáit. Zsiray Lajos is a szociáldemokrata párt és az építőmunkások szakszervezetének szombathelyi szervezetében politizált.

Szombathelyen 1924. decemberében községi választásokat tartottak. A választáson a progreszszív ellenzék „polgárok és munkások demokratikus blokkja" néven külön programmal és listával indult. Programjukban „a községi politika teljes demokratizálása" szerepelt. Célkitűzésük, hogy „Szombathely a népkultúra, szociálpolitika, népegészségügy, városfejlesztés és intézmények modern városa legyen." A demokratikus blokk VII.

A demokratikus blokk jelöltjei:

VII-ik kerület.

Rendes tagok:

Zsiray Lajos palafedőmester
Horváth József asztalosmester
Kovács János kőművesmester

Pót tagok:

Vidovics József sütőmunkás
Vilits József festőmunkás

Szavazás helye:
III. ker. elemi iskola.

A szombathelyi VII. kerület választási listája.

kerületi választási listájának első helyén Zsiray Lajos palafedőmester nevét találjuk.

Az ellenforradalmi rendszer legsötétebb napjaiban megtalálta a kapcsolatot az illegális kommunista párttal. A találkozók színhelye legtöbbször a munkahelyén, félig kész házak tetőpadlása volt. Itt vette át a röplapokat, s azokat többnyire a megye mezőgazdasági cselédei, a majorok lakói között terjesztette. De önművelését is tovább folytatta: a szakmájával akkor együtt járó téli munkanélküliség idején sokat olvasott, gyarapította könyvtárát, sőt verseket is írt. Ezek közül néhány fennmaradt. Természetesen e versek értékét nem a művészi kidolgozottságukban, színvonalukban kell keresnünk. De ékesen bizonyítják, hogy Zsiray Lajos tántoríthatatlanul kitart a proletariátus mellett.

A fasizmus térhódítása a harmincas években fokozódott, a pártmunka egyre nehezebbé vált. Valószínűleg Zsiray Lajos utasítást kapott a legszigorúbb konspirációs szabályok betartására. Ezt mutatja többek között, hogy házi könyvtárából a legkompromittálóbb könyveket elrejtette. Fia, Zsiray Jenő, visszaemlékezik rá, hogy már a Népszavát se járatta a saját címére, hanem egy közelben lakó ismerős lakásáról hozta el a serdülő fiú mindennap, édesapja utasítása szerint a kabátjába rejtve. Egyéb körülmények is azt jelezték, hogy Zsiray Lajost fokozott megfigyelés alatt tartották. A IV. kerületi rendőr gyakran melátogatta, egyelőre csak érdeklődésből be-betévedt, és „hogyléte felől" tudakozódott.

Magyarországnak a második világháborúba való belépése után hamarosan újból letartóztatják Zsiray Lajost, és „az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló bűntett" gyanújával vád alá helyezik. De hiába a házkutatások, megfélemlítések, a bátor kommunistából semmit sem tudnak kiszedni. Végül is kénytelenek szabadlábra helyezni, majd 1943-ban a győri királyi ügyészség 11325/1943. sz. határozatában a nyomozást is megszüntette ellene.

A viszonylagosan nyugalmasabb időszak nem sokáig tart. Bekövetkezik 1944. október 15, a nyilas rémuralom kezdete. Szombathely utcáin nyilaskeresztes pártszolgálatosok tartják állandó rémületben a város lakosságát.

Zsiray Lajost – több társával együtt – november 3-án hajnalban tartóztatják le. Egyelőre a Faludi utcai fogdában tartják fogva, ahol a letartóztatottak előtt kihirdetik az internálásról szóló határozatot. Ámenetileg a hozzátartozók számára megengedték a látogatást, csomagot is vihettek be a foglyoknak. De az őrizetet ellátó nyilas rendőrök árgus szemekkel ügyelték, hogy miről beszélgetnek, üzenetet, levelet sem vihettek ki.

Zsiray Lajos tisztában volt vele, milyen sors vár rá. Ezt bizonyítja az a noteszlapokra írt levele, melyet egy termoszba rejtett el:

„Édeseim! Még ma valószínű megyünk Komáromba... Sokszor gondolok rátok! Vigyázzatok magatokra, ne aggódjatok, majd valahogy csak lesz. Csókollak benneteket a viszontlátásig!"

A levélben hátizsákot, pokrócot, cipőkefét, bakancsot és tisztálkodási eszközöket kér hozzátartozóitól. A termoszba rejtett levelet csak másnap reggel találták meg... S ekkor már késő! Zsiray Lajos fia – kósza hírekhez igazodva – a kért holmikkal kerékpáron eredt édesapja nyomába. Kereste Sárváron, de a szerelvény még az éjszaka tovagördült. A család többé soha nem láthatta az értük annyit aggódó édesapát...

A hozzátartozók zaklatása Zsiray Lajos elhurcolása után sem szűnt meg. Egymást érték a házkutatások, de a nyilas kopók kénytelenek voltak üres kézzel távozni. Hogy bosszújuk teljes legyen, a hős forradalmár fiát szégyenítik meg. Nyakába szégyentáblát akasztanak, s így kísérik körbe a város utcáin.

Az utolsó életjel Komáromból érkezett Zsiray Lajostól. Levelezőlapot írt, s azt valaki kicsempészte és továbbította Szombathelyre. A levél feleségéhez szól, de – elővigyázatosságból – a szomszédja címére: „... vigyázzatok magatokra, nyugodjatok bele a változhatatlanba, majd egyszer csak haza megyek, mert bűnös nem vagyok. Csak azt sajnálom, hogy a termelőmunkából kivettek és nem dolgozhatok. De remélem az ügyünket ki-

vizsgálják, úgyis szabadlábra helyeznek bennünket. Azért kövess el mindent, de úgy, nehogy magatoknak is kellemetlenséget okozz. Most pedig üdvözlök mindenkit, Titeket pedig számtalanszor csókollak férjed: Zsiray Lajos"

A levél keltezése: november 9. Többé aztán semmi hír nem érkezett az elhurcoltakról. Csak a felszabadulás után, évekkel, 1949-ben vált bizonyossá, hogy Zsiray Lajost elhurcolt szombathelyi elvtársaival együtt előbb Dachauba vitték, majd onnan Schönbergbe, ahol táborba kerültek. Vagy itt, vagy egy másik haláltáborban oltották ki a hős forradalmár életét.

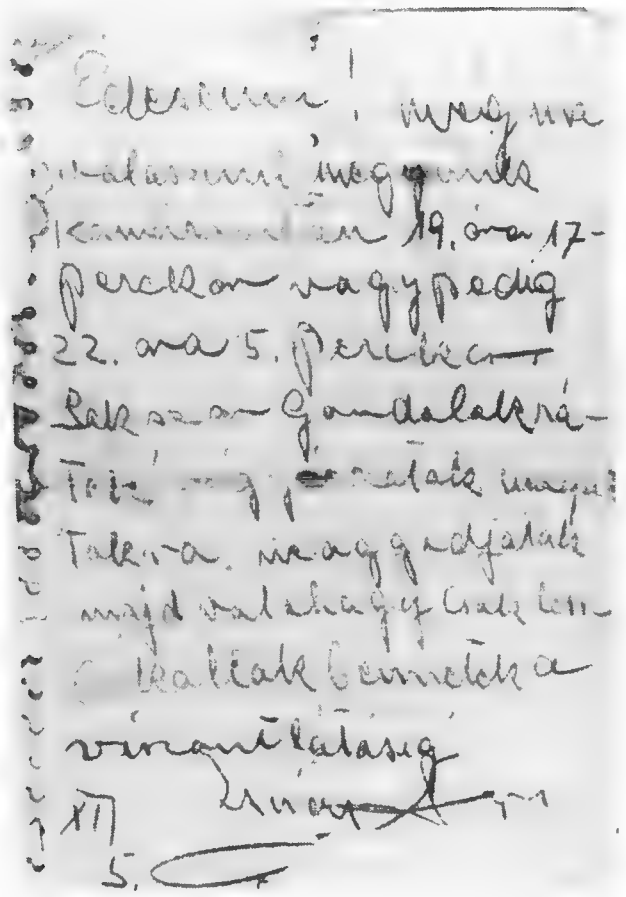

Utolsó üzenete

Zsiray Lajos nevét ma utca viseli Szombathelyen, munkásőregységet neveztek el róla, és a szakszervezeti székházban márványtábla őrzi az emlékét.

Forrásanyag:

- Szakszervezeti tagsági könyv. Zsiray Jenő tulajdonában.
- Testvériség című lap 1919. február 23-i száma, Megyei Forradalmi Múzeum.
- Zsiray Lajost megválasztják a megyei direktórium intézőbizottságába. Dokumentum a Vas megyei Forradalmi Múzeumban.
- Szombathelyi rendőrfőkapitányság 1884/1921. sz. határozata Zsiray Lajos rendőri felügyelet alá helyezéséről. Dokumentum a Vas megyei Forradalmi Múzeumban.
- A demokratikus blokk választási programja és listája Szombathelyen 1924-ben. A dokumentum Zsiray Jenő tulajdonában.
- Zsiray Lajos verseinek kéziratai Zsiray Jenő és a Vas megyei Forradalmi Múzeum tulajdonában.
- Győri királyi ügyészség 11325/1943. sz. határozata a Zsiray Lajos elleni nyomozás megszüntetéséről. Dokumentum a Vas megyei Forradalmi Múzeum tulajdonában.
- Zsiray Lajos levele a börtönből. Zsiray Jenő tulajdonában.
- Zsiray Lajos levele Komáromból. A Vas megyei Forradalmi Múzeum tulajdonában.
- Bognár Dezső volt soproni polgármester levele 1949-ből Zsiray Lajos és társai deportálásával kapcsolatban. A dokumentum Zsiray Jenő tulajdonában van.
- Zsiray Jenő visszaemlékezése.
- Bertalan Lajos: Tizennégyen 1944-ből. Szombathely, 1967.
- Haypál Tibor: Névadóinkra emlékezünk II., Budapest, 1974.
- Magyar Életrajzi Lexikon.

HELYSÉGNÉVMUTATÓ
SZEMÉLYNÉVMUTATÓ
JEGYZETEK

HELYSÉGNÉVMUTATÓ

A helységneveket a magyarban használatos elnevezéssel közöljük. A hazai helyneveknél zárójelben utalunk az egyesítések nyomán keletkezett mai megnevezésekre. Hasonlóan zárójelben adjuk meg a külterületek közigazgatási székhelyeit.

Az Ausztriához (A), Csehszlovákiához (Cs), Jugoszláviához (J), Romániához (R), Szovjetunióhoz (SZU) tartozó helységeket a megfelelő kezdőbetűkkel jelöljük. További rövidítések: Belgium (B), Franciaország (F), Lengyelország (L), Német Demokratikus Köztársaság (NDK), Német Szövetségi Köztársaság (NSZK), Olaszország (O), Spanyolország (S).

Abbázia (Opatija, J) 327
Abony 31
Ács 86
Acsád, 72, 229
Acsinszk (SZU) 379
Albertfalva (Budapest) 25
albertirsai választókerület 288
Alsólászló (A)
Alsópaty (Rábapaty) 318
Alsópél (Cs) 65
Alsórönök (Rönök) 190
Alsóság (Celldömölk) 269
Alsótelekes (Telekes) 153, 161
Altáj hegység (Belső-Ázsia) 263
Amerika 25, 153, 161, 217
Amerikai Egyesült Államok 331, 341
Amur (folyó, SZU) 337
Andrásfa 161–162
Angyalföld (Budapest) 254
Antóniamajor (Ikervár) 317
Apátistvánfalva 335
Aril (SZU) 337
Armavir (SZU) 317
Árva megye 307
Ashabad (SZU) 123
Aszód 42
Augsburg (NSZK) 257
Auschwitz (L) 83, 89, 100
Ausztria 49, 51, 60, 66, 70, 79, 89, 108, 111, 131, 135, 185, 190, 193, 209, 211–212, 236, 244–245, 250, 270, 289

Bács-Kiskun megye 284
Baden (A) 49
Baja 193
Bajkál-tó (SZU) 266, 336–337
Bakony 266–267
Baku (SZU) 379
Balaguer (S) 186
Balaton 66, 251, 266
Balatonboglár 32
Balti-tenger 266
Baranya 142, 266
Baranya megye 251
Bari (O) 209
Barth (NDK) 27
Bécs (A) 49, 51, 54–55, 59–60, 70, 74–75, 77, 100, 113, 149, 212, 221–223, 229, 241, 245, 263, 276, 291, 317, 321, 323, 330, 335, 349, 357, 387
Bécsújhely (A) 269
Bejcgyertyános 347
Bejcz (Bejcgyertyános) 347, 367
Beled 270
Belgium 10, 39, 41, 186, 198, 209
Belgrád (J) 139, 142
Berdicsev (SZU) 197
Berente 92
Berlin (NDK) 262–263, 284
Billancourt (F) 29
Boba 325
Borsod megye 168
Botosani (R) 23
Bögöte 177, 341
Brassó (R) 27
Brennbergbánya 358
Brezova (Cs) 371
Brno (Brünn, Cs) 175, 184, 255–256
Bruck (A) 70

Brünn (lásd: Brno)
Brüsszel (B) 41, 43, 186, 209
Buchenwald (NDK) 125
Buda (Budapest) 91
Budapest (lásd még: Albertfalva, Angyalföld, Buda, Csepel, Erzsébetfalva, Kispest, Kőbánya, Pesterzsébet, Rákoskeresztur, Rákospalota, Újpest) 19–20, 25–30, 32, 39–41, 43, 49, 51, 53–55, 59–60, 63, 70, 73, 75, 77, 91–92, 97, 100, 107, 112–113, 135, 150, 165, 170, 172, 183, 185, 195, 201–202, 205, 207, 214–215, 217, 219, 221–222, 225, 227, 229, 236, 239, 246, 253–256, 258, 261, 275–276, 279, 285, 288–289, 291, 297, 300, 307, 311–312, 321, 323, 329, 331, 333, 335, 340–341, 345, 347, 355, 361, 365–366, 372, 375–376, 382–383, 385, 387, 389
Bukarest (R) 23, 52, 292–293
Bukovina (R) 89
Buzau (R) 23
Bük 11

Celldömölk (lásd még: Alsóság, Kiss-Cell, Nemesdömölk, Ságh) 13, 17, 18, 193–194, 270–271, 289, 356, 377
Charlero (B) 41
Chlebnice (Cs) 307
Cremieux (F) 135
Csákány (Csákánydoroszló) 12
Csákánydoroszló 300
Csáktornya (J) 307
Császtó-erdő (Szombathely) 250
Csehszlovák Köztársaság 183, 255, 269
Csehszlovákia 129, 184, 256, 269, 279
Cseljabinszk (SZU) 380
Csendes-óceán 336
Csénye-Füztőmajor 127
Csepel (Budapest) 24, 139
Csernovici (SZU) 69
Csikszereda (R) 23
Csita (SZU) 253, 336–337
Csongrád megye 168
Csorna 70, 189, 388
Csót 254, 269
Csönge 322
Csörötnek 207
Csucsa (R) 27
Czenczmajor (Ostffyasszonyfa) 321

Dachau (NSZK) 27, 87, 172, 203, 212, 241, 355–356, 392
Damaszkusz (Szíria) 187
Daurija (SZU) 269
Debrecen 165, 264, 277
Devecser 325
Diosőszentmárton (R) 347
Dörgicse 269
Duka 383–384
Duna 310, 357
Dunakeszi 309
Dunántúl (lásd még: Nyugat-Dunántúl) 137, 263, 361
Dunaszerdahely (Cs) 129
Duna-Tisza csatorna 24
Duna-Tisza köze 28
Dunaújváros 91

Eger 193
Egyházasrádóc 12, 185
Eisenstadt (A) 212
Élesd (R) 27
Eperjes (Cs) 233, 269
Erdély (R) 24, 27
Erzsébetfalva (Budapest) 299
Eszterháza (Fertőd) 175

Fehéregyháza (Dunavecse) 347
Feldbach (A) 189, 299
Felsőcsatár 41
Felsőgalla (Tatabánya) 165
Felsőpaty 13, 317–318
Felső-Ribcsák (J) 305
Felsőszeleste (Szeleste) 13
Felsőszölnök 67, 184, 189–190
Felsővisó (R) 307–308
Felvidék 145
Fiume (Rijeka, J) 327, 390
Franciaország 10, 29, 37, 100, 135, 186, 209, 215, 244, 264, 311

Frunze (SZU) 60, 62
Füles (A) 70

Galícia (L–SZU) 97, 317, 327, 387
Gasztony 299, 307
Gencsapáti 122–123, 300
Gógánfa 323
Gorlicze (L) 98, 375
Gősfa 221
Graz (A) 59, 89, 169, 183, 186, 190, 212
Grenoble (F) 265
Guns (F) 186
Güssing (Németújvár, A) 211–214

Győr 12, 63, 93, 125, 129, 185–186, 189, 211, 214, 229, 237, 250, 285, 333–334, 343–344, 347–348, 377
Győr-Sopron megye 63, 241, 334
Győrszemere 86
Győrszentiván (Győr) 185
Gyula 381

Hajdú-Bihar megye 167
Hajduhadháza 202
Hajmáskér 20, 32, 66, 163, 311, 313
Halastó 307, 310
Halogy 12, 184–185, 300, 307
Harkov (SZU) 279
Hecsepuszta (Győr) 189
Hegyeshalom 172, 315, 340, 351, 388
Hegyfalu 317
Herény (Szombathely) 35–36
Hódmezővásárhely 165
Horvátlövő 371
Horvátország 45
Hosszúszeg (A) 149

Iasi (R) 23
Inota (Várpalota) 91, 190
Irkutszk (SZU) 253–254

Jakabháza 163
Jakut ASZSZK (SZU) 336–337
Jakutszk (SZU) 336–337
Jánosháza 145, 190, 215–216, 231–232, 289–290
Jaroszlavl (SZU) 161–162
Jugoszlávia 142, 189, 264, 266, 270
Jutas 270

Kanada 231, 247
Kanotapuszta (Sárvár) 317
Kapuvár 70, 189
Karakó (Jánosháza) 217
Karlovy Vary (Cs) 363
Kárpátok 54, 270, 335
Kazany (SZU) 123, 379
Kazincbarcika 24, 91–92
Kecskemét 157, 159, 279, 284
Kelet-Szibéria (SZU) 253–254, 336
Kemenesszentmárton 269
Keszthely 175, 205, 225, 320
Kétvölgy 305
Kijev (SZU) 69, 197, 276
Kína 269, 331, 363
Kínai Népköztársaság 284
Királyhágó (R) 27
Kisbarátipuszta (Somogyszob) 327
Kis-Cell (Celldömölk) 243
Kisgörbő 323
Kisköllked (Rádóckölked) 12, 185
Kispest (Budapest) 19
Kissároslak (Egyházasrádóc) 123
Kisunyom 297–298
Kisvárda 307
Kizil-Arvat (SZU) 123
Kolcsugin (SZU) 336
Koléden (A) 190
Kolima (folyó SZU) 336–337
Kolozsvár (R) 23–24, 193
Komárom 27, 86, 172, 174, 315, 352–353, 388, 391–392
Kópháza 70, 72
Kőbánya (Budapest) 91
Köcsk 348
Körmend 10, 12–13, 25, 28, 32, 39, 67, 123–124, 177, 183–186, 249, 299–300, 303, 307, 345
körmendi járás 123, 299, 302
Kőszeg 10–13, 24, 49–52, 63, 69, 107–108, 111, 142, 149–152, 211, 214, 270, 291, 293, 357–360

Kőszegi hegység 357
Krasznodar (SZU) 317–318
Krasznojarszk (SZU) 379
Krasznoufimszk (SZU) 69
Kraszovodszk (SZU) 123
Krim-félsziget (SZU) 123
Krusevac (J) 139
Kubán (folyó SZU) 317
Kunszentmiklós 365
Kuznyecksztroj (SZU) 263

Léka (A) 51, 149, 357
Lengyelország 92, 327, 363
Leningrád (lásd még: Petrográd, Szentpétervár) 98, 379–380
Letenye 189
Liberec (Cs) 339
Liptószentmiklós (Cs) 269
Ljubim (SZU) 162
Lóos 175
Lökösháza 142
Lublin (L) 197
Luck (SZU) 89
Lyon (F) 37, 135

Madrid (S) 186
Magadan (SZU) 337
Magyarlak 207
Majdanek (L) 212
Makó 139, 142–143
Máramaros megye (R) 307
Marne (folyó F) 98
Marosvásárhely (R) 23
Mauthausen (A) 100
Mazur-tóhátság (L) 387
Mezőcsokonya 177
Milano (O) 112
Miskolc 19, 39, 209, 311, 385
Molnaszecsőd 381
Mongólia 363
monori járás 288
Moravci (J) 305
Mosan megye 29
Moszkva (SZU) 60, 62, 79, 98, 100, 112, 197–198, 254, 263–264, 279, 379
Munkács (SZU) 279
Mura (folyó) 305
Muraköz (J) 233
Muraszombat (J) 189, 233, 311
Muravidék (J) 175, 189–190
Murmanszk (SZU) 197
München (NSZK) 245, 262, 266

Nádasd 25, 39, 169, 227–228, 299–302
Nagyatád 175
Nagybakónak 70
Nagycenk 70
Nagycsákány (Csákánydoroszló) 184, 300
Nagykanizsa 70, 83, 90, 175, 243, 301, 329
Nagykölked 20
Nagysimonyi 265
Nagysitke (Sitke) 93
Nagyvárad (R) 27
Nárai 45, 155
Narda 247
Nemesbőd 300, 372–373
Nemesdömölk (Celldömölk) 269
Nemeskolta 285
Németgyirót (A) 149
Németlövő (Lövő) 95
Németország 23, 27, 86, 98, 125, 222, 227, 241, 243–245, 274, 276, 340, 375
Németújvár (lásd még: Güssing A) 300
Nógrád megye 285, 288
Novorosszijszk (SZU) 112
Novoszelki (SZU) 197
Nyergesújfalu 54–55
Nyikolszk-Usszurijszk (SZU) 197
Nyőgér 157, 366–367
Nyugat-Dunántúl 263

Ohotszk (SZU) 336
Olaszország 264, 266, 276, 327, 387
Omszk (SZU) 162, 269
Oranienburg (NDK) 227
Orenburg (SZU) 123
Orgovány 31

Orosháza 258, 318
Oroszország 11, 98, 123, 263, 269, 317, 321, 338, 375, 379–380
Orsova (R) 25
Ostffyasszonyfa 53, 269, 321–322
Osztrák–Magyar Monarchia 98, 104, 113, 161, 223, 351, 375
Ozora 255

Őriszentpéter 97
Őrség 65, 97, 137

Paks 341
Pannonhalma 361
Pápa 69, 83, 193, 195, 215, 249, 270, 295, 307, 325
Párizs (F) 41, 98, 100, 104, 209–210, 215, 243, 246, 261–262, 264–265, 333
Pavlodar (SZU) 197
Pécel 25
Pécs 251, 343, 361
Peking (Kína) 284
Perlikó (J) 305
Pesterzsébet (Budapest) 318
Petrográd (Leningrád) 379
Piave (folyó O) 89
Piliscsaba 42
Ploiesti (R) 23
Póla (Pula J)
Pósfa 317
Pozsony (Cs) 330, 371, 374
Pörgölény (A) 149
Prága (Cs) 98, 100, 183–184, 256, 263
Prázsmár (R) 27
Prekmurje (lásd még: Muraköz, Mura-vidék) (J) 305
Przemysl (L) 89, 123
Pusignan (F) 37
Pusztahomok (Pest megye) 365

Rába 66, 198, 233, 322
Rábabogyoszló (Rábapaty) 137, 318, 345
Rábadoroszló (Csákánydoroszló) 185
Rábafüzes 163
Rábapaty (korábban: Rábabogyoszló és Alsópaty) 137, 157, 318, 345
Rábasömjén (Sárvár) 379–380
Rábatótfalu 335–337
Radgona (J) 335
Radkersburg (A) 335
Radosna (Cs) 145
Rakamaz 27
Rákoskeresztur (Budapest) 51, 55, 293, 383–384
Rákospalota (Budapest) 25–26, 42
Reichenberg (NDK) 339
Rempehollós (Nemesrempehollós) 83
Répcevis 379
Riese 298
Riga (SZU) 112
Rio de Janeiro (Brazília) 187
Rohonc (A) 263
Róma (O) 255, 265
Románia 23–24
Rózsahegy (Cs) 269
Rőt (A) 358
Rum 73, 239

Ságh (Celldömölk) 175
Saint-Cyprien (F) 186
Salköveskút 169
Salomvár 121
Sárvár (lásd még: Rábasömjén) 10–13, 20, 37, 69, 81–82, 127, 133–138, 157–159, 167, 197–198, 250, 275, 289, 300, 317, 352, 361–362, 365–370, 379, 391
sárvári járás 361–362
Satura (SZU) 198
Savanyúkút (A) 289
Savaria (lásd még: Szombathely) 266
Schönberg (A) 169, 172, 174, 392
Simaság 175
Simontornya 385
Sió-csatorna 24, 67
Siófok 31, 67, 93, 163, 189, 309
Somló-vidék 145, 217
Somogycsurgó 327
Somogy megye 177

Sopron 69–70, 108, 113, 125, 131, 134, 241, 289–290, 307, 355, 374
Sopronbánfalva (Sopron) 269
Sopronkőhida 150, 374
Sopron megye 29, 108, 299
Sorkipolány (Sorokpolány) 83
Sorokújfalu (Sorokpolány) 297
Sótony 157, 366
Sömjén (Kemenessömjén) 157, 367
Spanyolország 186, 209
Steiermark (A) 212
Sümeg 249, 251–252

Szabolcs megye 168, 307
Szarajevo (J) 97
Szaratov (SZU) 317
Szardínia (O) 266
Szeged 142, 165, 186, 193–194, 264, 318, 377
Székesfehérvár 129, 255, 311
Szekszárd 385
Szeleste 317–318
Szemenye 295
Szentes 157
Szentsebestyén (J) 17
Szentgotthárd 10, 65–69, 97, 125, 163, 185, 207, 305–306, 313, 361
szentgotthárdi járás 163
Szentkirály (Szombathely) 339
Szentpéterfa 211
Szentpétervár (Leningrád SZU) 98
Szerbia (J) 97, 139
Szerpuhov (SZU) 197–200
Szibéria (SZU) 221, 269, 336
Szimferopol (SZU) 123
Szlovákia (Cs) 374
Szófia (Bulgária) 284
Szolnok 379–380
Szolnok megye 380
Szombathely (lásd még: Herény, Savaria, Szentkirály, Tücsökmajor, Újperint, Zarkaháza) 10–13, 19–20, 23, 25, 31–36, 39, 45–47, 52–54, 58–59, 65, 69, 70, 72, 73, 79, 83–87, 89–90, 95–97, 104, 107–108, 111, 113, 115–118, 120–123, 125, 129, 131, 133, 139, 143, 150, 153, 155, 159, 161, 165–167, 169, 172–173, 177–178, 189, 193, 195, 201–203, 205–206, 209, 212, 223–225, 229–230, 233, 236, 238, 241, 245–246, 249–250, 253, 258, 261, 263, 270, 273–274, 280, 282, 284, 289–291, 297, 300, 302, 313, 315–317, 320, 323, 327–329, 333, 339–341, 343–345, 349–352, 355, 359, 366, 368, 371, 373–376, 378, 385, 387–392
szombathelyi járás 298
Szovjet-Oroszország 71, 107, 112, 270, 363, 380
Szovjetunió 14, 23, 60, 74, 77, 79, 91, 107, 167, 186, 227, 250, 257, 265–266, 270, 276–277, 279, 311, 330, 380
Táplánfa (Táplánszentkereszt) 19, 83, 241
Tapolca 31, 225
Tarazona (S) 186
Tarnapol (SZU) 81
Taskent (SZU) 123
Távol-Kelet (SZU) 389
Tbiliszi (SZU) 379
Telekes 153–154, 162
Teruel (S) 186
Thermopilé (Görögország) 255
Tisza 27
Tiszafüred 19
Tiszalök 190
Tomtor (SZU) 335, 337
Tóti (R) 27
Turnu Severin (R) 289
Tücsökmajor (Szombathely) 72, 289
Türje 35

Újperint (Szombathely) 131
Újpest (Budapest) 25, 101, 201, 217
Ukrajna (SZU) 23, 123, 257
Ural (hegység SZU) 380

Vác 150, 387
Vaskeresztes 374
Vasszentmihály 67, 189–191, 299
Vasszilvágy 13
Vasvár 10, 13, 253–254
vasvári járás 328
Vát 115

Vend-vidék 131, 189, 233
Veszprém 212, 225, 295
Veszprém megye 251, 325
Villach (A) 335
Vincefőpuszta (Győr-Sopron megye) 299
Vlagyivosztok (SZU) 336–337
Vönöck 269

Weiz (A) 211–214
Winnipeg (Kanada) 231, 247

Zalabér 323
Zalabesenyő (Zalaegerszeg) 300
Zalacsány 323
Zalaegerszeg (lásd még: **Zalabesenyő) 39, 51, 79,** 81, 107, 116, 121–122, **209, 300, 323, 330**
Zala megye 29, 190, 236, 243
Zalaszabar 175
Zalaszentgrót 323, 329
zalaszentgróti járás 323
Zaporozsje (SZU) 267
Zarkaháza (Szombathely) 339
Zimmerwald (Svájc) 98
Znióváralja (Cs) 371

Zsámánd (A) 307
Zsennye 258

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

Abaházi Miklós 52
Ady Endre 54, 56, 98
Ágoston György 52
Ajkay Zoltán 321
Alpári Gyula 341
Alvinczy Mihály (Somogyi Béla írói álneve) 308
Andavári Kálmán 17–18
Andics Erzsébet 277–278
Andráskai Müller Ede 131
Antal László 337
Antonescu, Ion 23
Aragon, Louis 77
Arndt (SS Hauptscharführer) 90
Artinger Imre 62
Artz 320
Ávár István 19–21, 90, 170–173
Ávár Istvánné 21

Babochay-Farkas Béla 116
Babos Ernő 36
Babos Julianna (Horváth Józsefné) 133
Bacsó Béla 171, 309
Báder Berta (Hirschler Adolfné) 107
Baich Mihály br. 320
Bajcsy-Zsilinszky Endre 153
Bajkó Bálint 23–24
Balassi Bálint 56
Bálint György 53
Balla Aladárné 78
Balogh Imre 147
Bánffy Dezső 308
Bankits István dr. 284
Barabás János 234
Bárány Mihály 25–26
Baranyai István 322
Barbusse, Henri 77
Bárczy Ödön 98
Bárd András 201
Bárd Andrásné 203
Bárdosi Jánosné 36
Batthyány Ervin gr. 177, 341
Batthyány grófok 97
Batthyány Iván gr. 374
Batthyány-Strattmann hercegi család 39
Beán 300
Bebel, August Ferdinand 308
Becher, Johannes Robert 77
Benicz Zsigmond 27–28
Benk Vilmos 29–30
Benk Vilmosné 30
Benkő Pál 147, 290
Bényei (Bodanitz) István 35–36
Bercsényi Miklós 49
Berki Ferenc 31–34, 202
Berki Ferencné (Cziffer Ilona) 32
Berki Ferencné (Weisz Rózsa) 32–33
Berl Terézia (Eisenstein Sándorné) 67
Bertalan Lajos 83, 87, 90, 113, 173, 203, 274, 340, 353, 356, 388, 392
Bethlen István gr. 255, 376
Betrix (francia ezredes) 194
Block Lajos 147
Blum Frantisek (Körmendi (Hafner) Pál fedőneve) 184
Bodri Ferenc 267
Bogdán István 87, 173, 230, 340
Bogdányi Gyula 322
Bognár Dezső 392
Bokányi Dezső 365
Bokor 194
Bokor (pártszervező Celldömölkön 1945-ben) 270
Bornemissza bárónő 373
Borossai Béla 371
Borovnyák János 305
Borovnyák Jánosné 305
Bors András 72
Bors János 19
Bors László 70, 72, 289
Borsányi György 78
Bothe (bécsi bútorgyáros) 60
Botos János 278
Bozi László 37–38

Bölöni György 54
Brammer Ödön 89
Brandt György (Fürst Sándor illegális neve) 74
Brassai (Halász Gyula művészneve) 264, 266–267
Braun 355
Brecht, Berthold 77
Bródi Miklós dr. 116
Brodorics Ferenc 39–40
Brodorics Ferencné 40
Budai Nagy Antal 56
Busse Sylta (Reismann Jánosné) 263–264

Capa, Robert 262, 265
Chim 265
Cocteau, Jean 265
Courtade, Pierre 265
Csáki Pál 78, 310
Csatár Imre 267
Csatári (Kalcsics) József 41–43
Csergő János 52
Csergő Károly 52
Csermely (Zernovácz) Gyula 45–48, 224
Cserny József 31
Csontos Erzsébet (id. Derkovits Gyuláné) 53–54
Csőgör Jenő 49–52, 108, 111, 291, 293
Csudova, Grigovjevna Alexandra 336
Csuk Ferencné 264, 267, 303
Csurka István 266
Czeinel (radkersburgi tanító) 335
Czeke Gusztáv 357
Czencz Antal 322
Czettin József 250
Cziffer Ilona (Berki Ferencné) 32

Dancs József 250
Dancsecs Ferenc 337
Deme László 119, 359
Derdák Lajos 250, 328
Derkovits Ernő 59–60
Derkovits Erzsébet 59
Derkovits Gyula 53–62, 74
Derkovits Gyula id. 53–54, 59
Derkovits Gyuláné (Dombai Viktória) 54–56, 58, 60, 62
Derkovits Gyuláné id. (Csontos Erzsébet) 53–54
Derkovits Jenő 59–62
Derkovits Jenőné (Nagy Borbála) 60
Derkovits László 59
Derkovits Lujza 59
Derkovits Sándor 59–60
Dési Huber István 58, 74
Deutsch Mária (Gerő Béláné) 89
Dewavrin, Bernard 340
Dinkgreve Nándor 193
Dix Ottó 256
Dobler Mária (Schätzel Lajosné) 291
Dobozy Imre 266
Doctor Móric 339
Dombai Viktória (Derkovits Gyuláné) 54–56, 58, 60, 62
Domonkos József 78
Dózsa György 55–56
Döme Piroska 78
Draskovics Jolán 63
Dravarics József 175
Dreissinger Zoltán 66
Dresszinger Zoltánné (Eisenstein Katalin) 67
Duczynska Ilona 60, 98, 100
Duxler Lajos 65–66, 163, 313

Éder Ferencné (Vadkerti Mária) 371, 374
Ehrmann (bécsi bútorgyáros) 60
Eisenstein Arnold 67, 190
Eisenstein Katalin (Dresszinger Zoltánné) 67
Eisenstein Sándor 67
Eisenstein Sándorné (Berl Terézia) 67
Élő Rozália (Horváth Istvánné) 127–128
Endrényi Lajos 193
Engels, Friedrich 275, 315
Entzbruder Dezső 69–72, 289
Entzbruder Dezsőné (Gondurina Olga) 69
Entzbruder János 69
Erdei Ferenc 154
Erki Edit 266
Ertler Gizella (Kondics Istvánné) 169, 173
Esztergályos János 186
Faber Oszkár 372
Falmann Antal 184

Farkas Imre 320
Farkas Károly 244, 246
Fehér István 147
Ferenc József I. 244
Fodor Antal dr. 116, 189
Fodor Henrik dr. 66, 119
Foester br. 320
Fóti Jánosné (Salzberger Magdolna) 290
Földes Ferenc 186
Frank János 267
Frankel Leo 246
Freiszberger Nándor 352
Freyberger Jenő dr. 107, 359
Frunze, Mihail Vasziljevics 123
Fritsch dr. (Steiermark tartományfőnöke) 212
Fürst Sándor (1899–1976) 79, 135
Fürst Sándor (1903–1932) 73–78. 239
Fürst Zoltán 239
Fucik, Juliusz 382

Gál János 81–82
Gáll István 361, 364
Gálos Antalné 323, 329
Garasin Rudolf 162
Garbai Sándor 285
Gárdos Sándor 250
Gáspár Boldizsár 337
Gáspár Ferenc 173, 274, 350
Gecse Józsefné 254
Geiringer Zsigmond dr. 116, 234
Geisler István 20, 83, 202
Geisler Sándor 83
Gergely Imre 187
Gergye Ferenc 85
Gergye István 85
Gergye László 85–87, 169, 172–273
Gergye Lászlóné 87
Gergye Sándor 85
Gerő (Goldschmiedt) Béla 83, 89–90, 115, 202, 323
Gerő Béláné (Deutsch Mária) 89
Gerő (Singer) Ernő 329
Gerse János, 72, 134, 159, 369
Giesswein Sándor 98
Glatzhoffer Karolin (Dr. **Halász Józsefné**) **112**
Goldschmiedt Jakab 89
Gombis Antal 91–92
Gondurina Olga (Entzbruder **Dezsőné**) **69**
Gőcze Géza 93
Gömbös Gyula 239, 256
Greiner József 323, 329, 330
Grigovjevna, Feoktyiszta (Szvétecz **Ernőné**) **336**
Grosz, Georg 256, 257
Guttman János 95–96
Gyóni Géza 387, 389
Gyulai Emil 116

Haász Árpád 97–100
Hadik Miklós 323, 329
Hain Péter 75
Halász (Fischer) József 101–105
Halász (Fischer) József dr. 49–50, 107–112, **234**
Dr. Halász Józsefné (Glatzhoffer Karolin) 112
Halek Ferenc 323, 329
Halmai Dezső 66, 163
Halmi János 195
Hámán Kató 221
Hammerschmidt János 20, 89–90, 113–115
Hanacik, Fritz dr. 212
Handler Gyula 95
Harsányi János 312
Harsányi László 112
Háy Mihály 74
Haypál Tibor 40, 392
Heartfield, John 256, 262
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 261
Heimler Ernő dr. 20, 83, 89, 115–119, 121, 202
Héjjas Iván 150
Hencz György 122
Hencz József id. 121
Hencz József ifj. 122
Hencz Józsefné id. (Tomsics Teréz) 121
Hencz Kálmán 11, 116, 121–122, 234
Hencz Kálmán ifj. 121
Hencz Kálmánné (Köhler Erzsébet) 122
Hencz Kálmánné (Varga Irma) 121
Hencz Katalin 122
Hencz Mária 121

Hendl Ottó 269
Herczeg Jenő 123–124
Herczeg Margit (Varga Pálné) 383
Hérincs György 108
Hetés Tibor 312
Hirczi Károly 230
Hirschler Adolf 107
Hirschler Adolfné (Báder Berta) 107
Hitler, Adolf 263
Hlavati József 125
Hodács Károly 125
Hoffmann László 31
Hollós Ervin 187
Holtzer család 194
Holzer Lilli (Spiegler Jakabné) 313
Horthy Miklós 31, 86, 118, 256, 263, 309, 323
Horti Emil 236
Horváth Ferenc dr. 96, 112, 119, 181, 341
Horváth István 127
Horváth Istvánné (Élő Rozália) 127–128
Horváth Istvánné 315
Horváth János 129
Horváth János 318
Horváth János (Pósfai) 369
Horváth József 131–132
Horváth József 133
Horváth Józsefné (Babos Julianna) 133
Horváth Julianna 147
Horváth Klára (Riczinger Dezsőné) 270
Horváth Lajos 133–134
Horváth Lászlóné 36
Hubay János 172

Ihrlinger Antal 244
Illyés Gyula 266

Jaczkó Pál dr. 280
Jáki Tibor 303
Jambrits Lajos 108
Járay Zsigmond 60
Jászi Oszkár 98
Joó Gyula 96
Joós István 135–136
József Attila 74, 77, 202, 218
Jemnitz János 341

Kádár János 9, 362
Kádár Sándor 139–143
Kádár Sándorné 143
Kállay Miklós 227
Kapui Károly 83
Karikás Frigyes 74, 75, 186
Karner Gyula 51
Károlyi Mihály 49, 282, 285, 291, 308
Karsai Elek 303
Kassák Lajos 59
Kaszás Ferenc 137
Katona Sándor 322
Kelen Jolán 100, 310
Kelen József 98
Kelen Józsefné 98
Keleti József 119, 359
Kemál pasa 362
Kemény (Berki Ferenc fedőneve) 32
Kemény Ákos 145
Kemény Julianna 147
Kemény Simon 145–147, 289
Kemény Simonné (Kőnig Rózsa) 145
Kenyeres Ágnes 341
Kerékgyártó 31
Kerenszkij, Alekszandr Fjodorovics 253
Keresztes Lajos 355
Kern Mihály 149–152
Kernstok Károly 54–55
Kertay Sándor dr. 371
Kéthly Anna 315
Kilián György 74, 75, 186
Kiss Artur 278
Kiss Endre 101
Kiss Éva 181
Kiss Gyula 153–155, 161–162
Kiss Gyula ifj. 155
Kiss István 153, 161
Kiss István 232
Kiss Istvánné (Nagy Rozália) 161
Kiss János 157–160
Kiss Jánosné (Pokornik Ilona) 134, 157, 159, 290

Kiss Károly 301
Kiss Mária (Tóth Jánosné) 347
Kiss Mihály 161–162
Kiss Pál 59
Kiss Rozália (Szabó Sándorné)
Kiszer Istvánné (Tóth Ilona) 352
Klein Miklós 185
Klosovszky Ernő 250
Koblencz Ignác 163–164, 190
Koblencz Móric 163
Koblencz Móricné (Stern Berta) 163
Koczkás Gyula 311
Kohut Mária, H. 246
Kolcsak, Alekszandr Vasziljevics 254, 379
Kolhwitz, Käthe 77
Kolncsah Antónia (Vadkerti Menyhértné) 371
Kolwentz, Eugen dr. 214
Komócsin Zoltán 165–168
Kondics Antal 169
Kondics István 20, 85, 169–173, 273
Kondics Istvánné (Ertler Gizella) 169, 173
Kondics Zoltán 86, 172
Kantha László 62
Kopfernsteiner Dénes 123, 387
Kornyilov, Lavr Georgievics 317
Korpics Anna (Szvétecz Mihályné) 335
Korpics Ferenc 337
Korpics Ferencné 337
Korvin Ottó 25, 108, 129, 149
Kossa István 318
Kossuth Lajos 49, 56, 291
Kovács Dénes 321
Kovács Ferenc 270
Kovács Ferenc 278
Kovács János 175
Kovács János id. 175
Kovács Jánosné id. (Németh Julianna) 175
Kovács József 11, 116, 121, 177–181, 234, 236, 371
Kovács Rozália (Stocker Vilmosné) 315
Kovasec, Filip 305
Kozák Mihály 322
Kőháti Zsolt 364
Köhler Erzsébet (Hencz Kálmánné) 122
Kőnig Rózsa (Kemény Simonné) 145
Körmendi (Hafner) Pál 183–187
Körner Éva 56, 58, 62
Krajczár Tibor 191
Krajczár Vendel 67, 163, 189–191
Krammer Mór 145
Krammer Mórné (Wetzler Regina) 145
Kreutz Tibor 202
Krizmanics Mária (id. Tóth Károlyné, később Unger Gyuláné) 351
Kruppa Rezső 172
Kuc, I. F. 124
Kummer Ferenc 79, 135
Kun Béla 100, 123, 182, 195, 236
Kunovits Sándor 20
Kuntár Lajos dr. 59, 62, 181, 195, 225, 274, 341
Kuti Gáborné (Lukács Jolán) 203

Lackner József 357
Lackner Károly 357
Laczó József 207
Lamatsch Ede 355
Landler Jenő 60, 74, 236
László Jenő 323, 329, 330
Lengyel István 89–90
Lehár Antal 299
Lencz Géza 193–196
Lenin, Vlagyimir Iljics 23, 167, 261, 263, 276, 315
Lex Ferenc 197–200
Lex Lajos 197
Lex Liza 198
Lex Magda 198
Lex Mária 198
Lex Mihály 197
Lex Olga 198
Lex Péter 197
Lex Róza 198
Lévai Miklós 343
Levi, Carlo 266
Ligeti Károly 336–337
Ligeti László 240
Lingauer Albin 116, 119, 172, 178
Litván György 341
Lóránt Ferenc 47
Losonczi Pál 28

Lovas József 194
Lőkkös János 175
Löwinger Oszkár 184, 185
Lukács Gabriella 202
Lukács György 60, 257, 323
Lukács Jolán (Kuti Gáborné) 203
Lukács József 32, 83, 201–203
Lukács tábornok (Zalka Máté) 359

Madzsar József 218, 257
Mágori Varga Erzsébet 265
Magyar László 205–206
Magyarics Ferenc 207–208
Majakovszkij, Vlagyimir Vlagyimirovics 263
Major Frigyes 209–210
Major Károlyné 252
Makári Mária (Urbán Frigyesné) 365
Makra Sándor 112
Mándli Anna (id. Rózsa Jánosné) 273
Mann, Thomas 77
Márczi Gyula 351
Markó János 328
Márkus Sándor 270
Marosán György 172, 250, 315
Maróti Miklós 36
Marx, Karl 102, 261, 275, 276, 315
Masaryk, Tomas Garrigue 255
Maszkovity, Vera (Rákosi Ferencné) 253
Máthé Ferenc 147
Máthé István 147
Máthé Lajos 147
Mayer József dr. 83
Mégis János (Vajda Ernő fedőneve) 376
Mészáros Gábor 276
Mészáros László 62
Mezei Anikó (Tóth Jánosné) 214
Mezei Bertalan 291
Mezei, Jozef 214
Mezei József 211–214
Mezei József id. 211
Mezei Józsefné (Schmol Mária) 211
Milei György 337
Mittli Ernő 215–216
Mocsáry (állomásparancsnok) 358
Mód (Oszkó) Aladár 217–219
Mód Aladárné 219
Mód Péter 265
Moholy-Nagy László 262
Molnár Erik 218, 278
Móricz Lajos 312
Mosolygó Antal 60
Mosonyi Dezső dr. 83
Murár Lajos 285
Mussolini, Benito 255
Müller Ede 250, 387

Nagy Borbála (Derkovits Jenőné) 60
Nagy Ebeling Miklós dr. 50, 108
Nagy Gyula (Németh Gyula fedőneve) 222
Nagy István 63
Nagy János 278
Nagy Jánosné (Unger Margit) 350–352, 356
Nagy Jenő 263
Nagy József 250
Nagy Lajos 251–252
Nagy László 328
Nagy Pál 74
Nagy Péter 363
Nagy Rozália (Kiss Istvánné) 161
Nemecz-fivérek 318
Nemes Dezső 246, 303
Németh Emil 227–228, 300
Németh Gabriella 206
Németh György 85, 340
Németh Gyula 221–222
Németh István (polgármester) 20, 223–226, 273
Németh István 198, 200, 369
Németh Iván 228
Németh János 222–223, 229–230, 350
Németh Jánosné 230
Németh József 231–232
Németh Józsefné 232
Németh Julianna (Kovács Jánosné) 175
Novák Rudolf 52, 151
Novomesky, Laco 77
Nowinszky László 36
Nyékhegyi Géza 153

Obál Béla dr. 11, 107, 178, 233–237
Oelmacher Anna 257, 260
Olt Károly 217
Orbán Ferencné 66
Orlai-Fürst Károly 239–240
Orosz Nándor 74
Ostffy Lajos 116–117, 321
Őri Károly 221–222
Örsi Ferenc 266

Pálmai János 96
Passuth Krisztina 58
Pásztor József, M. 78
Pauly Károly 273
Pável Ágoston dr. 65
Pázmándy Dénes 245
Perczel Dezső 308
Peidl Gyula
Péter László 194, 195
Pethő Tibor 266
Petőfi Sándor 49, 56, 73, 240
Petrovics, Borisz 23
Peyer Károly 118, 376
Picasso, Pablo 264
Pintér István 241
Pintér József 300, 301
Piscator, Ervin 256
Pogány József 25
Pogány Ö. Gábor 55–56, 58
Pohl Ede 250
Pokornik Ilona (Kiss Jánosné) 157, 159
Politzer (Csapó) Zsigmond 243–246
Politzer György 195
Pollatsek Emma 289
Polyák Gyula 247
Possert Jakab 185
Poszpitz József 270
Powell, Peter 261
Priboly Mária (Rózsa Jánosné) 273
Prohászka Ottokár 194
Prónay Pál 189, 310
Puer Gyula 249–252
Pungor János 232
Pusztai Ferenc 300

Rácz János 72, 134, 159, 369
Rács (Reich) Imre 270
Rács (Reich) Imréné 271
Radnóti Miklós 56, 73, 257
Rajk László 209, 217, 240, 265
Rákóczi Ferenc, II. 49, 56, 291
Rákoczy István 285
Rákosi Ferenc 253–254
Rákosi Ferencné (Maszkovity, Vera) 253
Rákosi Mátyás 104, 269, 271
Rakovszky Iván 51
Ránky-Roxi József 255–260
Ratkó Anna 318
Rédly Antal 116
Regős Zsuzsanna 271
Reismann Adolf dr. 261
Reismann Ferenc dr. 263
Reismann János 261–268
Reismann Jánosné (Busse Sylta) 263–264
Reismann Marian 263, 267
Révai József 60, 74, 323
Révész Gábor 285
Rezes (Pintér József fedőneve) 300
Riczinger Dezső 269–272
Riczinger Dezsőné (Horváth Klára) 270
Riczinger Ignác 269
Riczinger Ignácné (Somogyi Eszter) 269
Riczinger Zsuzsanna 270
Rohonczy Imre 116
Rolland, Romain 77
Dr. Rozgonyi Vendelné 66–67, 163
Rozner bárók 153, 154
Rozner Ferenc 147
Rózsa Edit 274
Rózsa János 20, 172, 273–274, 388
Rózsa János id. 273
Rózsa Jánosné (Priboly Mária) 273
Rózsa Jánosné id. (Mándli Anna) 273
Rudas László 275–278
Ruffy Péter 265, 267

Safrankó Emánuel 279–284
Sághy Antal 85, 172
Salamon Pál 293

Sallai Imre 25, 74–78, 323
Saly Endre 285–288
Salzberger Magdolna (Fóti Jánosné) 290
Salzberger Sándor 72, 289–290
Sárdi Lászlóné 100, 206
Schätzel Frigyes 51–52, 291–294
Schätzel Lajos 291
Schätzel Lajosné (Dobler Mária) 291
Schätzel József 292–293
Schätzel Lujza 292
Scheibl István 249, 349
Schermann Elek 295
Schermann István 295
Schermann Istvánné (Tomics Mária) 295
Scherschen, Hermann dr. 263
Schmol Mária (id. Mezei Józsefné) 211
Schnábli József 172
Schönherz Zoltán 83–84
Schöntag Alfréd 55
Schöpflin Gyula 217
Schranz-testvérek 357
Schwartz István 185
Schwertner 171
Sebetich Antal 352
Seghers, Anna 77
Sík Endre 269
Simon István 266–267, 362–364
Sinkó Ervin 78
Sinkovics József 297–298
Sipos Béla 26, 39, 227, 299–303
Sipos Géza 299
Siska 329–330
Sikerjanc, Alojz (Mirko) 305–306
Smidt Lajos dr. 224
Sógor (Sólyom László fedőneve) 311
Sólyom László 311–312
Somló József dr. 285
Somogyi Béla 171, 307–310
Somogyi Eszter (Riczinger Ignácné) 269
Somogyi Jenő 307
Söter 387
Spiegler Béla 83
Spiegler Jakab 313
Spiegler Jakabné (Holzer Lilli) 313
Spiegler Jenő 313
Stein Ferenc 25
Stern Berta (Koblencz Móricné) 163
Stift Lajos 52, 292–293
Stocker Jenő 83, 316–316, 388
Stocker Vilmos 315
Stocker Vilmosné (Kovács Rozália) 315
Strasser, Alex 262
Strohoffer 127
Stromfeld Aurél 73
Sugár Tivadar 98
Suhogó (Somogyi Béla írói álneve) 308
Súlyosi Mártonné 92
Süle József 349
Süle Sándor 250
Sümeghy (százados) 86
Svendor Istvánné (Varga Mária) 384

Szabados Imre 185
Szabó Ágnes 222, 278
Szabó Ervin 275, 341
Szabó Ferenc 74
Szabó Imre 250, 317–320
Szabó János 321–322
Szabó Lajos 322
Szabó Pál 153, 363
Szabó Sándor 321
Szabó Sándorné (Kiss Rozália) 321
Szakasits Antal 172
Szaksz Gyula 323, 329
Szálasi Ferenc 12, 113, 125, 219, 227, 301
Szalay János 193
Szalvai Mihály 41
Szamuely Tibor 54, 70, 108, 122, 149, 195
Szász Béla 263
Szatmári Antal dr. 335, 337, 359
Szatmári-Szatyi Sándor 335, 357–359
Széchenyi (Orlai-Fürst Károly fedőneve) 240
Szecsődi László 278
Székely Ferenc dr. 233
Székely Lajos 323, 329–331
Szekeres Sándor 172
Szelestei János 325
Szelestei Károly 325

Szemák Jenő 58
Szepesházy Róbert 47, 225
Szerecz István 252, 327–328
Szerecz Istvánné 328
Szigethy Vilmos, Sz. 194
Szigethy Zoltán 333–334
Sziklai Sándor 202
Szinyei Merse Pál 58
Szlaminka (szíjgyártó) 113
Szmrecsányi György 66
Szobotka Imre 55
Szőllősy Endre 257
Szukics Mihály 207
Szüsz Miklós 184
Szvétecz Ernő 335–338
Szvétecz Ernőné (Grigovjevna, Feoktyiszta) 336
Szvétecz Károly 335
Szvétecz Mihály 335
Szvétecz Mihályné (Korpics Anna) 335

Takács Alajos 21, 85, 169, 172–173, 230, 250, 252, 274, 339–340
Takács Ferenc 116
Takács István 322
Takács Jenő 339
Takács József 339
Takács József 40
Takács Károly 230, 339–340
Takács Károly ifj. 339–340
Takács Magda 339
Tamás Aladár 78, 186, 331
Tamás István 267
Tamics Mária (Schermann Istvánné) 295
Táncsics Mihály 243, 246
Tarczai Lajos 341–342
Telkes Sándor 250
Thököly Imre 56
Tillai (Tillman) József 343–344
Tobicska Károly 371
Toller, Ernst 77
Tomsics Teréz (Hencz Józsefné) 121
Tóth Árpád 351
Tóth Béla 345
Tóth Béláné 345
Tóth Ilona (Kiszer Istvánné) 352
Tóth János 347–348
Tóth Jánosné (Kiss Mária) 347
Tóth Jánosné (Mezei Anikó) 214
Tóth Jenő 349–351
Tóth Károly 351–353
Tóth Károlyné (Krizmanics Mária) 351
Türk Márton 70

Udvaros István 234, 236, 329
Ungár Jenő 315
Unger Ernő 355
Unger Gyula 351
Unger Gyula ifj. 351–352, 355–356
Unger Margit (Nagy Jánosné) 350–352, 356
Untenecker János 357–360
Untenecker Zsuzsanna 357
Urbán Ernő 137, 198, 200, 318, 361–364
Urbán Frigyes 365
Urbán Frigyesné (Makári Mária) 365
Urbán Károly 119
Urbán Lajos 69, 81, 134, 137, 157, 197–199, 290, 318, 361, 364–370
Urbán László 37, 364, 369

Vadász Béla 250, 252
Vadász István 250–252
Vadkerti Ferenc 371–374
Vadkerti Ferencné (Windisch Paula) 371
Vadkerti Mária (Éder Ferencné) 371, 374
Vadkerti Menyhért 371
Vadkerti Menyhértné (Kolncsah Antónia) 371
Vági István 221–222
Vajda Ernő 20, 375–378
Valéry, Paul 255
Vályi Manó 90, 118–119
Vályi Péter dr. 385–386
Vámbéry Rusztem 270
Vámos István 300
Varga Ferenc 175
Varga Imre 58
Varga Irma (Hencz Kálmánné) 121
Varga Jenő 379, 380
Varga József 371

Varga Lajos 381–382
Varga Lajos id. 381–382
Varga Mária (Svendor Istvánné) 384
Varga Pál 383
Varga Pálné (Herczeg Margit) 383
Varga Sándor 383–384
Varga Vera 381
Várnai László 123
Vaskövi (Eisenstein) Sándorné 67
Vass József 131
Végh Dezső 98
Vértes György 257
Vidéki Alice 323
Vilt Tibor 257
Vince Edit 246
Vinkovics József 202, 329, 387–388
Vitányi Iván 219
Vrangel, Pjotr Nyikolajevics br. 317
Wälder László 184–186
Wéber Árpád 270
Weiner Sándor 315
Weisbecker Jenő 108
Weisz Rózsa (Berki Ferencné) 32–33
Weöres Sándor 261, 266
Wetzler Regina (Krammer Mórné) 145
Windisch Paula (Vadkerti Ferencné) 371
Wilson, James Harold 102

Zalka Máté 358–359, 379
Zentai Pál 267
Zombori (Makó polgármestere) 142
Zörrgiebel (Berlin rendőrfőnöke) 262
Zsiray Jenő 391–392
Zsiray Lajos 340, 387–392

JEGYZETEK A SZÖVEGBEN ELŐFORDULÓ SZERVEZETEKHEZ ÉS FOGALMAKHOZ

ANSCHLUSS

Az önálló Ausztria bekebelezése a fasiszta Németországba 1938 márciusában.

AUSZTRO-MARXISTÁK

Az Osztrák Szociáldemokrata Párt megalkuvó elemeit nevezték így. Ideológiájuk (ausztromarxizmus) tagadja az osztályharcot, a tőkés tulajdon forradalmi úton történő köztulajdonba vételét.

ÁLTALÁNOS MUNKÁSEGYLET

A munkásság első szocialista szervezete Magyarországon. 1868. február 9-én alakult meg, célja a munkásság anyagi és szellemi érdekvédelme volt. 1870-ben csatlakozott az I. Internacionáléhoz. 1871 februárjában jelent meg a hetilapja, a Testvériség. A párizsi kommün melletti tüntetés miatt vezetőit perbe fogták (hűtlenségi per). A rendőrség zaklatásai miatt szüntették be tevékenységüket. Hatására alakult meg 1873-ban a megye első munkásszervezete, a Szombathelyi Munkásegylet.

BEDÓRENDSZER

Bedeaux francia mérnök dolgozta ki. Az idő és darabbérrendszer kombinációja, a tőkés bérrendszer egyik különleges munkásnyúzó formája. A Szombathelyi Pamutiparban 1937-ben régi, elavult gépeken, rossz műszaki körülmények között akarták bevezetni. Emiatt 250 munkásnő lépett sztrájkba 1937. augusztus 18-án. A sztrájkot rövid idő alatt leszerelték.

„B" LISTA BIZOTTSÁGOK

Kényszerű létszámcsökkentés mellett a demokrácia erőinek megszilárdítása. A „B" lista bizottság a koalíciós pártok és a szakszervezetek képviselőiből állt. Vas megyében 1946-ban alakultak meg, és kilenc „B" lista bizottság működött.

CGT
(CONFÉDÉRATION GÉNÉRALE DU TRAVAIL)

Francia Általános Munkaszövetség. Franciaország legnagyobb szakszervezeti szövetsége. Osztályharcos politikát folytat. 1895-ben alakult.

CSEKA

Szovjet-Oroszország államvédelmi szervezete, melyet Lenin javaslatára 1917. december 20-án hoztak létre Dzerdzsinszkij vezetésével. Döntő szerepe volt az ellenforradalmi szervezkedések felszámolásában, és az ellenséges ügynökök leleplezésében.

CSERNY-KÜLÖNÍTMÉNY

A Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Kormányzótanács, illetve a Belügyi Népbiztosság politikai-karhatalmi különítménye (Lenin fiúk). Nevét parancsnokától Cserny Józseftől kapta, aki a KMP alapító tagja volt. A Tanácsköztársaság leverése után Cserny Józsefet – annak ellenére, hogy társaira vallott – halálra ítélték.

DIREKTÓRIUM

A magyar Tanácsköztársaság idején a helyi tanácsok vezető testülete, intéző bizottsága. Egyes helyeken maga a tanács viselte ezt a nevet.

ESZE (EGYESÜLT SZAKSZERVEZETI ELLENZÉK)

A KMP irányítása alatt működő féllegális szervezetként alakult 1931-ben. A különböző szakszervezetekben működő baloldali munkásokat tömörítette.

Több sztrájkot vitt sikerre. 1935-től, a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának határozata értelmében a szakszervezeti ellenzék különállása teljesen megszűnt.

ESZEREK

Szociálforradalmárok. 1901-től a narodnyikok különböző csoportjaiból alakultak. 1917 novemberétől 1918 márciusáig részt vettek a szovjet kormányban. Ekkor szembe fordultak a szovjet hatalommal. Ellenforradalmi kormányt, majd lázadást szerveztek a Volga vidéken és Szibériában. A lázadások leverésében magyar internacionalisták is részt vettek.

ESZPERANTÓ MOZGALOM

Az eszperantó mesterséges világnyelv a népek közötti közeledés elősegítésére. Ludwig Zamenhof lengyel orvos alkotta meg a 19. sz. 80-as éveiben. Vas megyében már az I. világháború előtt voltak csoportjai az eszperantó mozgalomnak. Virágzását a 20-as évek közepén érte el, amikor a sárvári és a szombathelyi baloldali szocialisták által irányított eszperantó csoportok működtek a megyében. A rendőrség 1934-ben betiltotta. A felszabadulás után alakult szakkörök tanfolyamain sokan ismerkedtek meg a nyelvvel. A mozgalmat az Országos Eszperantó Tanács irányítja.

FEKETE LISTA

A tőkések által készített jegyzék, melyen a „megbízhatatlan" személyeket tartották nyilván. Azokat, akik politikai vagy gazdasági mozgalmat szerveztek, vagy azokban részt vettek.

FÖLDIGÉNYLŐ BIZOTTSÁG

Az 1945 évi földreform végrehajtására községenként megalakított társadalmi szerv. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról, a földreform végrehajtását az Országos Földbirtokrendező Tanácsra bízta. A földigénylő bizottság feladata az igényjogosultak nyilvántartásba vétele, a községek határában levő elkobzásra, vagy megváltás alá kerülő földbirtok összeírása, a felosztási terv elkészítése és a földosztás gyakorlati lebonyolítása volt. Tagjait az igénylők maguk közül választották meg. Az országban több mint 3200 földigénylő bizottság alakult, mintegy 30 ezer taggal. Vas megyében 246 földigénylő bizottság, közel 2500 taggal működött. Fontos szerepük volt a „Földet vissza nem adunk!" mozgalomban és a juttatott földek telekkönyvezésének munkálataiban. A bizottságokat 1947 elején oszlatták fel, az újbirtokosok és földhözjuttatottak érdekeinek védelmét ekkor az UFOSZ vette át.

FKGP (FÜGGETLEN KISGAZDA, FÖLDMUNKÁS ÉS POLGÁRI AGRÁRPÁRT)

1930 őszén az Egységes Pártból kivált ellenzékiek alapították meg. A Horthy-korszakban ellenzéki párt volt. A II. világháború alatt szovjetellenes, de ugyanakkor németellenes is volt, főként Bajcsy-Zsilinszky Endre belépése után. Ekkor kapcsolatba léptek a népfrontmozgalommal. 1942-től bekapcsolódtak a fasisztaellenes függetlenségi mozgalomba. 1944-ben csatlakoztak a Magyar Fronthoz. 1944 decemberében képviselői részt vettek a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megszervezésében, majd az Ideiglenes Nemzetgyűlésen és a kormányban. Az ország teljes felszabadulása után a koalíció jobboldalának fő erejévé vált. Vezetőinek többsége reakciós volt. 1947-től a jobboldalt kiszorították a pártból Dobi István vezetésével. 1948 után tagjai bekapcsolódtak a Hazafias Népfront munkájába.

GALILEI KÖR

1908 novemberében alakult meg a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületének fiókszervezeteként. Kezdetben a polgári radikalizmus hatotta át. Tagjai 1910-től antimilitarista agitációt végeztek. Az I. világháború előtt kapcsolatba kerültek az MSZDP-vel. A háború idején tagjainak nagy része marxistává vált. 1918. januárjában néhány tagját börtönbüntetésre ítélték, csak az 1918-as polgári demokratikus forradalom szabadította ki őket. Közülük többen (Korvin Ottó, Sallai Imre, stb.) részt vettek a KMP megalakításában. 1919 áprilisában szűnt meg.

GESTAPÓ

Geheime Staatspolizei (Titkos Államrendőrség), a hitleri Németország hírhedt fasiszta terrorszervezete. Vezetője Göring, majd 1934-től Himmler volt. Feladata a totális fasiszta diktatúrával szembehelyezkedő, haladó gondolkodású emberek üldözése és megsemmisítése. A második világháború idején a megszállt területeken is működött.

HADIÜZEM

Háború esetén a háborús célokra termelő üzemek egy részét nevezték így. Az üzem élén katonai parancsnok állt. A dolgozókat katonaként kezelték. Mindennemű munkásmegmozdulást parancsmegtagadásnak minősítettek, és a dolgozókat hadbíróság elé állították.

JUSTH-FÉLE PÁRT, FÜGGETLENSÉGI PÁRT

Justh Gyula, a Függetlenségi Párt egyik vezetője, azon belül a polgári demokratikus reformok szószólója volt. 1913-ban átengedte a vezetést Károlyi Mihálynak, egyetértve annak radikális követeléseivel. A párt együtt harcolt a szociáldemokratákkal, polgári radikálisokkal az általános választójogért.

KEMENESALJA C. LAP

1905 januártól 1944. szeptember 30-ig hetenként, 1919 március 27-től augusztus 3-ig hetenként kétszer jelent meg.

KERESZTÉNYSZOCIALISTA SZERVEZET

A kereszténységocialista szervezeteket a marxizmus térhódításának fékezésére hozták létre. A vallást és a szocialista eszméket akarták egyesíteni. Magyarországon az 1894-ben alapított Katolikus Néppárt, majd az 1907-ben megalakult Keresztény Szocialista Párt terjesztette eszméit. A Tanácsköztársaság leverése után az ellenforradalmi rendszer kiszolgálója volt. A II. világháború előtt EMSZO (Egyházközségi Munkásszervezetek Szakosztálya) néven működött. Vas megye nagyobb településein mindenütt működtek szervezetei, nagyon sok embert megtévesztettek.

KOALÍCIÓS PÁRTOK, KOALÍCIÓ

Politikai pártok szövetsége meghatározott cél érdekében. Magyarországon 1944 végén az MKP kezdeményezésére a Magyar Függetlenségi Frontba tömörült pártokat (MKP, SZDP, NNP, FKGP) nevezték így, és alakítottak később kormányt, mely többszöri átalakulással 1948-ig állt fenn.

KIMSZ (KOMMUNISTA IFJÚMUNKÁSOK MAGYARORSZÁGI SZÖVETSÉGE)

Az egyesült Ifjúmunkások Országos Szövetsége és a Szocialista Ifjúmunkások Országos Szövetsége 1919. április 6-án vette fel ezt a nevet. A KIMSZ, mint a Kommunista Ifjúsági Internacionálé egyik

alapító szekciója, szerves része volt a forradalmi ifjúság világmozgalmának. A Tanácsköztársaság idején, 1919 júniusában tartotta első kongresszusát, taglétszáma ekkor több mint 100 000 fő volt. A tanácshatalom megdöntése után illegálisan működött a KMP vezetésével. Központi lapja az Ifjú Proletár volt. 1936–1937-ben a KIMSZ ideiglenesen feloszlott, 1944 októberében Kommunista Ifjúsági Szövetség néven szervezték újjá.

KISZ (KOMMUNISTA IFJÚSÁGI SZÖVETSÉG)

Illegális kommunista ifjúsági szervezet. A KMP kezdeményezésére 1944 októberében, a volt KIMSZ utódaként jött létre Budapesten. Csatlakozott a Magyar Front programjához, részt vett a fasizmus elleni fegyveres harcban. 1957. március 21-én az ellenforradalom leverése után, a KIMSZ, KISZ és DISZ utódaként Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség elnevezéssel alakult ifjúsági szervezet, amely az MSZMP vezetésével aktívan kiveszi részét a szocialista Magyarország építéséből.

KMP (KOMMUNISTÁK MAGYARORSZÁGI PÁRTJA)

1918. november 24-én alakult meg baloldali szociáldemokraták, az Oroszországból hazatért kommunista hadifoglyok és a forradalmi szocialisták összefogásából. Új típusú marxista–leninista, forradalmi munkáspárt. A Magyarországi Tanácsköztársaság létrehozásakor egyesült a szociáldemokrata párttal (Magyarországi Szocialista Párt) s az 1919. június 12–13-án tartott kongresszuson felvette a Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja nevet. A proletárdiktatúra megdöntése után az egyesülés felbomlott és a KMP illegálisan folytatta munkáját. 1943 júniusától Békepárt, majd 1944 szeptemberétől Kommunista Párt néven folytatta tevékenységét.

A Horthy-korszakban Szombathelyen 1922-ben, Körmenden és környékén 1932-ben működtek KMP sejtek.

KÚT (KÉPZŐMŰVÉSZEK ÚJ TÁRSASÁGA)

Művészcsoport, 1924-ben alakult. Alapító tagjai között szerepeltek Rippl-Rónai József, Vaszary János, Márffy Ödön, Czóbel Béla, Kernstock Károly stb. Rövid ideig hozzájuk tartozott Berény Róbert, Pátzay Pál, Bernáth Aurél, Szőnyi István is. A baloldali polgári szemléletű csoport a Nyolcak örökösének vallotta magát. Ellentétben az akkori hivatalos művészetpolitikával, törekvéseik a francia festészet posztimpresszionista, kubista és expresszionista irányzataihoz álltak közel. 1949-ig működött.

KÜB (KÜLFÖLDI BIZOTTSÁG)

A KMP Központi Bizottságának emigrációban élő tagjaiból állt.

KÜLÖNÍTMÉNYEK

Többnyire ellenforradalmi érzelmű tisztekből verbuválódott, fegyveres „rendfenntartó" alakulatok. Kíméletlenül üldözték a kommunistákat, a Tanácsköztársaság híveit, a baloldaliakat, és zsidóellenes pogromokat rendeztek. Nagy szerepük volt Horthy kormányzóvá választásának előkészítésében is. Az ellenforradalmi rendszer konszolidálódásának idején a kompromittált katonai terrorrszervezeteket – bel- és külpolitikai okokból egyaránt – meg kellett szüntetni. Különítmények vezetői: Héjjas Iván, Prónay Pál, Ostenburg Gyula, Lehár Antal voltak.

Vas megyében a Lehár és a Prónay különítmény garázdálkodott.

LEGITIMISTA

Azok elnevezése, akik az elűzött dinasztiák trónigényét támogatják. Hazánkban a Tanácsköztársaság leverése után a Habsburg-ház uralkodói jogához ragaszkodó, nagybirtokos, klerikális jobboldali csoportok tagjai, akik IV. Károly visszatérését segítették elő.
Vas megyében Lehár Antal k. u. k. ezredes és Mikes János püspök volt a mozgalom vezetője.

ÁMP
(MAGYARORSZÁGI ÁLTALÁNOS MUNKÁSPÁRT)

A szociáldemokrata munkásság első politikai pártja, 1880. január 25-én jött létre a Nemválasztók Pártja és a Magyarországi Munkáspárt egyesülésével. Frankel Leó készítette elő megalakítását. Szocialista programja követelte a termelőerők társadalmi tulajdonba vételét, munkásvédelmi törvények bevezetését, egyesülési, gyülekezési és választójogot a munkásság számára. Frankel Leó bebörtönzése után vezetői megalkuvó politikát folytattak.

MAGYAR FRONT

1944 májusában alakult, a Békepárt, az SZDP, a Kisgazdapárt és legitimisták egy csoportja hozta létre. 1944 szeptemberben csatlakozott a Nemzeti Parasztpárt is. Célul tűzte ki a szovjet ellenes háborúból való kilépést, és a fasiszta ellenes fegyveres harc kibontakoztatását. Örökébe lépett 1944 decemberében a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, mely a demokratikus pártokat (MKP, SZDP, NPP, FKGP, PDP) és a szakszervezeteket tömörítette. Programját az MKP adta meg. Helyére 1949-ben a Magyar Függetlenségi Népfront lépett, mely 1954 ig állt fenn. Utóda a Hazafias Népfront.
A Magyar Függetlenségi Népfront Ideiglenes Vas megyei Népi Bizottsága 1949. február 14-én alakult meg.

MADISZ (MAGYAR DEMOKRATIKUS IFJÚSÁGI SZÖVETSÉG)

Az MKP kezdeményezésére 1944 végén létrejött egységes ifjúsági tömegszervezet. Vas megyében Szombathelyen alakult meg elsőként 1945 áprilisában. A Nyugatdunántúli Területi Titkárság és a Vas megyei Titkárság Szombathelyen Óperint utca 15. sz. alatt működött.
Első titkára Tima Endre volt. A MADISZ szervezetek 1948 márciusában a Magyar Ifjúsági Népi Szövetség (MINSZ) megalakulásakor feloszlottak, tagjai más ifjúsági szervezetbe léptek be.

MKP (MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT)

Marxista–leninista forradalmi munkáspárt, a Kommunisták Magyarországi Pártja, a Békepárt (1943–1944) és a Kommunista párt (1944) utóda. 1944 októberében a felszabadult területeken alakult újjá. A felszabadulásig fő feladatának a fegyveres ellenállás megszervezését tekintette. 1945 után a demokratikus átalakulásért folytatott harc vezető pártja. 1945 májusában taglétszáma már 150 000 volt, befolyása a munkásság körében egyre nőtt. Az 1947-es választások után az ország első pártja lett. 1948 júniusában egyesült a szociáldemokrata párttal, és a két munkáspárt politikai és szervezeti egységben, a szocializmus építésének programjával Magyar Dolgozók Pártja néven működött tovább. 1956. november 4-e óta Magyar Szocialista Munkáspárt.

Vas megyében 1945. április 5-én Sárváron alakult meg elsőként az MKP szervezet. A Szombathelyi MKP Területi Titkársága május elején jött létre Szombathely székhellyel. Működési területe Vas és Zala megye volt. Titkára: Szilágyi Béla. Az MKP pártszervezetek Vas megyében 1948. május 31-ig egyesültek az SZDP szervezetekkel.

MNDSZ (MAGYAR NŐK DEMOKRATIKUS SZÖVETSÉGE)

A nőket tömörítő tömegszervezet, az MKP kezdeményezésére 1945-ben alakult. 1948-tól az összes nőszervezeteket egyesítette. 1957-től a Magyar Nők Országos Tanácsa vette át feladatát. Célja volt a nők politikai felvilágosítása. Jelenleg a nőmozgalomnak külön szervezete nincs. Nőbizottságok a Hazafias Népfront bizottságaiban, illetve a szakszervezetekben és szövetkezetekben működnek.

MOVE (MAGYAR ORSZÁGOS VÉDERŐ EGYESÜLET)

Ellenforradalmi, fasiszta szervezet volt. Leszerelt tisztek alakították meg 1918. november 15-én. Nyílt ellenforradalmi szervezkedés miatt 1919 februárjában betiltották. Tagjai a Tanácsköztársaság alatt is az ellenforradalom szervezői voltak. A Horthy-korszakban újjászervezték, Gömbös Gyula volt a vezetője. Jelentős szerepük volt a fehérterror vérengzéseiben és a fasizmus megszilárdításában.

MSZMP (MAGYARORSZÁGI SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT)

1925. április 14-én a szociáldemokrata pártból kivált hat ellenzéki pártszervezet tagságából a KMP irányításával alakult meg. Céljául az ország demokratikus átalakítását, majd a szocializmus kivívását tűzte ki. Létrehozását a kormány azzal a szándékkal tűrte, hogy a munkásmozgalom tevékenységét ily módon megosztva jobban figyelemmel kísérhesse. A gyors szervezeti és politikai sikerek azonban az ellenforradalmi rendszer erőszakszerveit kezdettől a párt üldözésére késztették, míg végül 1928-ban az MSZMP megszűnt. Magyar Szocialista Munkáspárt. 1956 november elején az újjászervezett marxista–leninista párt neve. Utóda a Magyar Kommunista Pártnak és a Magyar Dolgozók Pártjának. Vas megyében 1956. november 11-én alakult meg az MSZMP Vas megyei Ideiglenes Intéző Bizottsága.

MSZDP (MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT)

Marxista, utóbb reformista munkáspárt. 1890-ben a Magyarországi Általános Munkáspárt átszervezéséből alakult. Végső célja a szocialista társadalom evolúciós úton történő elérése volt. A Tanácsköztársaság kikiáltásakor egyesült a KMP-vel, majd a proletárhatalom megdöntése után mint önálló párt újjáalakult. A két világháború között reformista vezetésű, antifasiszta párt. Az 1939 januári kongresszus a párt nevét Szociáldemokrata Pártra (SZDP) változtatta. 1948-ban marxista–leninista platformon egyesült az MKP-val.

Vas megyében az első szervezetek az 1900-as évek elején jöttek létre. A Horthy-korszakban a legerősebb szervezetek Szombathelyen, Körmenden és Sárváron működtek. A felszabadulás után a megyében 1945. április 10-én Szombathelyen alakult újjá elsőként.

MUNKASZOLGÁLAT

Több fasiszta országban, köztük Magyarországon is különböző rétegekre kiterjedt munkakényszer. A nemzetiségieket, zsidókat, baloldali érzelmű egyéneket vitték munkaszolgálatra. Embertelen körülmények között dolgoztak. Az őket őrző személyeket nevezték keretlegényeknek, akiknek kegyetlenkedései következtében nagyon sok munkaszolgálatos elpusztult.

MUNKÁSKÉPZŐ EGYLET

Szombathelyen 1897 októberében hagyták jóvá az alapszabályzatát. A szociáldemokratákat tö-

mórítette magába, mert pártszervezet alakítását nem engedélyezték. 1900 októberében a szombathelyi rendőrkapitány betiltotta működését, mert összejöveteleiken többnyire a szocializmus kérdéseivel foglalkoztak. Szerepét 1901-től a Táncsics Asztaltársaság vette át.

MUNKÁSOTTHON

A munkások szervezeti, mozgalmi és kulturális életének központja volt a felszabadulás előtt. Itt kapott helyet a szakszervezet, az MSZDP pártalapszervezet irattára, pénztára, könyvtára. Itt tartották gyűléseiket, tanfolyamaikat.

Sárváron a Gyöngyös utca 4., Szombathelyen a Rumi út 14. sz. alatt, majd 1939-től 1944. március 19-ig a Kossuth Lajos u. 17. sz. alatt volt munkásotthon. 1944. március 19. után a munkásotthonokat a fasiszták bezártak.

NEMZETI BIZOTTSÁGOK

Népi forradalmi szervek, amelyek 1944-től a fasiszta uralom alól felszabadult területeken alakultak a dolgozó osztályok képviselőiből. Vezetői és legaktívabb tagjai a kommunisták voltak. Egyes helyeken azonban, elsősorban a Dunántúlon a nemzeti bizottságok a reakciós polgári erők befolyása alatt álltak.
Az Ideiglenes Kormány 1945. január 4-i rendelete kivonta hatáskörükből a helyi államigazgatás feladatait, s ezután mint a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervei egyre inkább társadalmi–politikai ellenőrző szervként működtek.

NPP (NEMZETI PARASZTPÁRT)

1939 júniusában, Makón alapított politikai párt. Létrehozásában nagy szerepe volt a népi íróknak. A párt balszárnya kezdettől a parasztkérdés demokratikuss megoldásáért küzdött. Részt vettek az antifasiszta egységfront megteremtésében. A felszabadulás után tagja lett a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak. 1946-ban a NPP-ből eltávolították a jobboldalt és csatlakoztak a Baloldali Blokkhoz, 1949 tavaszán pedig a Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronthoz. 1949 után fokozatosan megszüntette tevékenységét.

NEMZETI TANÁCS

A baloldali ellenzéki pártok központi szerveként, mellékkormányaként 1918. október 25-én alakult. A polgári demokratikus forradalom után a hatalom egyik irányítója.

Vidéken megyei, városi, községi, kerületi tanácsok, politikai pártok és különböző társadalmi szervek küldötteiből alakultak meg, kezdetben hatósági feladatokat láttak el. A hatalom balra tolódásakor hatáskörük csökkent. Velük párhuzamosan működtek a munkás-katona-paraszttanácsok is. Szombathelyen 1918. november 1-én alakult meg a városi, a megyei Nemzeti Tanács pedig november 3-án.

NEMZETKÖZI BRIGÁDOK

A spanyol szabadságharc idején (1936. júliustól 1939. márciusig) a spanyol köztársaságot védő külföldi antifasisztákból álló egységek. 54 országból 40 ezren harcoltak a Nemzetközi Brigádokban, közöttük 1200–1300 magyar a XI., XII. és a XIII-as brigádokban.

NÉPI KOLLÉGISTÁK

A felszabadulás után főként munkás- és parasztfiatalokat küldtek tanulni, akiket népi kollégiumokban helyeztek el. Az MKP segítségével és a Nemzeti Parasztpárt támogatásával jöttek létre az első intézmények. Szocialista nevelés, önkormányzat érvényesült itt. Központi szervük a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (NÉKOSZ),

amely 1946. július 16-án alakult. 1949 után a kollégiumok beolvadtak az állami diákotthonok egységes rendszerébe.

Vas megyében 1946 őszén alakultak és 1949-ig öt kollégium működött.

NUMERUS CLAUSUS (zárt szám)

1920-ban hozott törvény, amely nemzetiségi és faji megkülönböztetés alapján megszabta az egyetemekre felvehetők számát. A későbbi zsidóellenes törvények előfutára, mert például az egyetemeken a hallgatóknak csak 3%-a lehetett zsidó.

NYILASKERESZTES PÁRT

A német fasiszta párt szellemét, módszereit másoló, szélsőjobboldali szervezet. 1932-től kezdett szervezkedni Magyarországon. Vas megyében 1935-től működött. A hitleri politika támogatói voltak. Ideológiájuk nacionalista, soviniszta. 1944. október 15-e után vették át a hatalmat Szálasi Ferenc vezetésével. A nyilas rémuralom következtében százezrek pusztultak el.

NYOLCAK

1911-ben alakult művészcsoport, mely működése alatt két kiállítást rendezett. Tagjai: Berény Róbert, Czóbel Béla, Czigány Dezső, Kernstock Károly, Márffy Ödön, Orbán Dezső, Pór Bertalan, Tihanyi Lajos voltak. Impresszionista stílusuk formabontó volt. A munkásmozgalommal, szocializmussal együttérző magatartásuk hatott festészetünk alakulására, a Tanácsköztársaság plakátművészetére.

„80-AS TANÁCS"

A Magyarországi Tanácsköztársaság Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanácsa (500-as tanács) 1919. április 15-i ülésén 80 tagú intéző bizottságot választott. A tanácsok közvetlen irányítása az intéző bizottság öt tagú direktóriumának feladata volt.

NYUGATI KIS ÚJSÁG

Megjelent 1946. március 10-től 1948. július 13-ig hetente háromszor, 1946. december 1-től hetente hatszor.

A Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt lapja. Felelős szerkesztője 1947. január 8-ig ifj. Szász Endre, majd Hertelendy Imre.

OK⟨b⟩P (OROSZORSZÁGI KOMMUNISTA ⟨BOLSEVIK⟩ PÁRT)

Az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt VII. kongresszusán (1918) elfogadott új elnevezés, melyet a párt XIV. kongresszusa (1925) a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjává és a XIX. kongresszus a Szovjetunió Kommunista Pártjává változtatott.

500-AS TANÁCS

Az 1919. április 11-én alakult Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács gyakran használt elnevezése. A tanács 500 tagját a kerületi tanácsok választották saját tagjaik közül.

PÁSZTORHÁZ SÁRVÁRON

A községi pásztor lakott ebben az épületben. Sárváron a Tanácsköztársaság leverése után itt kínozták és gyalázták meg az első magyar proletárdiktatúra helyi vezetőit.

PDP (POLGÁRI DEMOKRATA PÁRT)

A haladó polgárság szószólójaként 1944 novemberében Debrecenben, majd Szegeden kezdték el a szervezését. Csatlakozott a Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronthoz. Támogatta a nagyburzsoáziát is, munkás, paraszt nem volt a pártban.

Vas megyében nem indult az 1945-ös választásokon. Az 1947-es választáson csak 790 szavazatot kapott.

SÁRVÁRI NÉPLAP

1918 novemberétől 1919. augusztus 7-ig jelent meg. Kezdetben a Sárvári Nemzeti Tanács, 1919 januárjától a Munkástanács hivatalos lapja volt. Hetente kétszer jelent meg. Felelős szerkesztője Urbán Lajos.

SÁRVÁRI SZABADSÁG

Demokratikus hetilap volt, a kommunisták irányították. 1945. július 22-től 1946. január 20-ig adták ki. 1945. július 29-ig Szalai János, 1945. augusztus 26-ig Szabó Ferenc, október 7-ig Szalai János, 1946. januárig Urbán Lajos volt a felelős szerkesztője.

SCHUTZBUND (REPUBLIKANISCHER SCHUTZBUND – KÖZTÁRSASÁGI VÉDŐSZÖVETSÉG)

Az osztrák SZDP fegyveres szervezete 1924-ben alakult meg. 1933-ban betiltották. Jelentős szerepet játszott az 1934 februári munkásfelekelésben, melynek leverése után tagjai egy része az osztrák KP-hez csatlakozott. 1938-ig illegálisan működött.

SS SCHUTZ-STAFFEL (NÉMET „VÉDOSZTAG")

1925-ben Hitler személyes védelmére alakult szervezet. 1929-től Himmler irányítása alatt állt. Nagy része volt a fasizmus uralomra jutásában Németországban. 1933 után több különleges osztaga volt: Allgemeine SS (Általános SS), Waffen SS (Fegyveres SS), keretébe tartozott az SD (Sicherheitsdienst – Biztonsági szolgálat.) Az SS volt a terroruralom erőszakszerve, a haláltáborokban a gyilkosságok végrehajtója.

SZABADELVŰ PÁRT

1875-ben, a Deák párt és a Tisza Kálmán vezette balközép párt egyesüléséből alakult. 1875-től 1905-ig kormánypárt. A nagybirtokosok és nagyburzsoázia érdekeit képviselte.

SZTRÁJKÖRSÉG

Sztrájk (munkabeszüntetés) esetén megakadályozták, hogy a tőkések által szervezett sztrájktörők felvegyék a munkát.

TANÁCSOK

A proletariátus hatalmi szervei. Az első tanácsok (szovjetek) Oroszországban, az 1905–07-es forradalom idején alakultak, majd az 1917-es forradalom idején általánosan elterjedtek. Magyarországon 1918. novemberében alakultak munkás-katona- és földművestanácsok, amelyek elősegítették a proletárhatalom békés győzelmét. A Tanácsköztársaság idején Magyarországon az állam a tanácsok szervezetére épült.

TANÁCSOK ORSZÁGOS GYŰLÉSE

A Magyar Tanácsközötársaság legfőbb hatalmi szerve, 1919-ben június 14-től június 23-ig ülésezett. Vas megyéből kilencen voltak tagjai.

TTE
(TERMÉSZETBARÁTOK TURISTA EGYESÜLETE)

A magyar munkásság természetjáró szervezete. 1910-ben alakult, és az MSZDP, valamint a szakszervezetek irányításával működött. Az első világháború után a magyar munkásmozgalom harci szervezetévé vált. Szakosztályaiban, csoportjaiban több helyen kommunista befolyás érvényesült. A menedékházak illegális találkozóhelyek voltak. Kirándulásokon szemináriumokat tartottak. A felszabadulás után a demokratikus sportmozgalom fontos szervezete.

TESTVÉRISÉG

A Vas megyei MSZDP szervezet heti, majd havilapja. 1906 március és november között 1000 példányban jelent meg. Főszerkesztője Nadler Herbert volt, főmunkatársa Batthyány Ervin. Anarchoszindikalista irányzatot képviselt. Antimilitarista, antiklerikális cikkeket közölt. Cikkírói közé tartozott Mérő Gyula, Tarczai Lajos, Rudas László is. 1918. december 12-én éledt újjá, mint az MSZDP, majd az egyesült párt Vas megyei lapja, Kovács József, majd Halász (Fischer) József szerkesztésében. Utolsó száma 1919. augusztus 3-án jelent meg. A Tanácsköztársaság idején kommunista irányzatot képviselt.

UNESCO
(UNITED NATIONS EDUCATIONAL, SCIENTIFIC AND CULTURAL ORGANIZATION)

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének nevelésügyi, tudományos és kulturális szervezete. 1946 novemberében jött létre. Magyarország 1948-ban csatlakozott a szervezethez.

ÜZEMI BIZOTTSÁGOK

Az 1945. februári illetve a júniusi kormányrendelet szerint a 20-nál több alkalmazottat foglalkoztató üzemekben a tőkés vezetés ellenőrzésére, a termelés megindítására, a munkások, alkalmazottak gazdasági és politikai érdekvédelmére üzemi bizottságot kellett választani. Soraikba a reakció is megpróbált beférkőzni. A Szakszervezeti Tanács 1945 júliusában, majd 1947 júniusában összehívta az üzemi bizottságok országos kongresszusát feladataik, munkamódszereik megvitatására. Irányításuk fokozatosan a szakszervezetek kezébe került. Szombathelyen az első üzemi bizottság a Reich-gépgyárban alakult 1945 április 10-én.

VASI VÖRÖS HÍRLAP

Elődje volt a Vasmegyei Hírlap. A Vasi Vörös Hírlap 1919. május 24-től augusztus 5-ig jelent meg. 1919. június 18-tól a Szocialista-Kommunista Párt Vas megyei szervezetének volt a hivatalos lapja. A Tanácsköztársaság ideje alatt vasár- és ünnepnapok kivételével mindennap megjelent.

VASMEGYEI FÜGGETLEN HÍRLAP

A Függetlenségi és a 48-as Párt megyei szervezetének lapja. Megjelent 1905 december 31-től 1919. február 28-ig, hetente hatszor.

VASMEGYEI LAPOK

Megjelent 1867 október 1-től 1895 október 29-ig, hetenként kétszer. A Szabadelvű Párt Vas megyei szervezetének volt a lapja. Ez volt az első rendszeresen megjelenő Vas megyei újság.

VASVÁRMEGYE C. LAP

Politikai, társadalmi és közgazdasági lap. Politikai arculata többször változott. 1889. január 9-től 1945. március 26-ig jelent meg. Kezdetben hetilap, majd később napilap.

VILÁGOSSÁG CSOPORT

A Tanácsköztársaság megdöntése után emigrált szociáldemokraták legjelentősebb centrista csoportja. 1920 áprilisában Bécsben alakult. Vezetői: Böhm Vilmos, Dovcsák Antal voltak. 1920 júniusában adták ki a Világosság c. újságot. Elítélték a Bethlen–Peyer paktumot, de szemben álltak a kommunistákkal is. 1934 után szüntette meg tevékenységét.

VOLKSBUND
(VOLKSBUND DER DEUTSCHEN IN UNGARN – MAGYARORSZÁGI NÉMETEK NÉPI SZÖVETSÉGE)

A magyarországi németek fasiszta szervezete. 1938 óta nevezik így. 1940-től Horthy a hitleri Németországhoz tartozónak ismerte el tagjait. Részt vettek Magyarország német megszállásának előkészítésében. A felszabadulás után a népbíróság a vezetőjét – többekkel együtt – felelősségre vonta, és mint háborús főbűnöst 1946-ban halálra ítélte. Vas megyében erős szervezetei voltak a felszabadulás előtt.

ZSIDÓPOGROM

Pogrom (szétrombolás). A zsidók faji üldözése során szervezett erőszakos akciók. A Magyar Tanácsköztársaság leverése után az ellenforradalmárok által felbujtott csőcselék 1919. augusztus 21-én Jánosházán, 24-én pedig Celldömölkön több haladó gondolkodású zsidót meggyilkolt.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó – *Horváth Miklós* ... 7
Bevezető – *Rácz János* ... 9
Andavári Kálmán (1899–1973) – *Dala József* 17
Ávár István (1892–1944) – *Nagy János* ... 19
Bajkó Bálint (1917–1977) – *Tuba László* ... 23
Bárány Mihály (1895–1973) – *Dr. Bankits István* ... 25
Benicz Zsigmond (1901–1963) – *Kiss Kálmán* 27
Benk Vilmos (1895–1967) – *Tuba László* ... 29
Berki Ferenc (1901–1965) – *Dr. Simon Péter* 31
Bényei István (1902–1967) – *Horváth József* 35
Bozi László (1923–1944) – *Urbán László* ... 37
Brodorics Ferenc (1919–1956) – *Lőrincz Károly* ... 39
Csatári József (1909–1970) – *Dr. Bankits István* ... 41
Csermely Gyula (1906–1945) – *Horváth József* ... 45
Csőgör Jenő (1895–1928) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos*... 49
Derkovits Gyula (1894–1934) – *Kulcsár János* 53
Derkovits Jenő (1892–1959) – *Rózsa Béla* ... 59
Draskovics Jolán (1895–?) – *Lőrincz Károly* 63
Duxler Lajos (1881–1920) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 65
Eisenstein Arnold (1890–1920) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 67
Entzbruder Dezső (1894–1919) – *Rácz János* 69
Fürst Sándor (1903–1932) – *Gerse János* ... 73
Fürst Sándor (1899–1976) – *Gerse János* ... 79
Gál János (1892–1971) – *Urbán László* ... 81
Geisler István (1903–1944) – *Lőrincz Károly* 83
Gergye László (1908–1944) – *Bertalan Lajos* 85
Gerő Béla (1895–1944) – *Pethő Gyula* ... 89
Gombis Antal (1902–1967) – *Gerse János* ... 91
Gőcze Géza (1898–1972) – *Lőrincz Károly* ... 93
Guttman János (1875–1968) – *Pósfai János* 95
Haász Árpád (1896–1967) – *Dr. Simon Péter* 97
Halász József (1885–?) – *Dr. Gutter József* 101
Dr. Halász József (1883–?) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 107
Hammerschmidt János (1882–1944 – *Lőrincz Károly* ... 113
Dr. Heimler Ernő (1879–1944) *Pethő Gyula* 115
Hencz Kálmán (1883–1928) – *Dr. Horváth Ferenc* ... 121
Herczeg Jenő (1891–1975) – *Kiss Kálmán* ... 123
Hlavati József (1893–1945) – *Lőrincz Károly* 125
Hodács Károly (1897–?) – *Lőrincz Károly* ... 125
Horváth Istvánné (1889–1973) (Élő Rozália) – *Dr. Söptei István* ... 127
Horváth János (1897–1950) – *Lőrincz Károly* 129
Horváth József (1897–1976) – *Németh Miklósné* ... 131
Horváth Lajos (1896–1921) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 133
Joós István (1900–1964) – *Urbán László* ... 135
Kaszás Ferenc (1893–1948) – *Urbán László* 137
Kádár Sándor (1895–1974) – *Jáki Tibor* ... 139
Kemény Simon (1872–1919) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 145
Kern Mihály (1889–1959) – *Dr. Kiss Mária* ... 149
Kiss Gyula (1900–1976) – *Vágvölgyiné Szanati Anna* ... 153
Kiss János (1893–1926) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 157
Kiss Mihály (1898–1918) – *Vágvölgyiné Szanati Anna* ... 161
Koblencz Ignác (1895–1920) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 163
Komócsin Zoltán (1923–1974) – *Dr. Bankits István* ... 165
Kondics István (1902–1945) – *Biró Gyula* ... 169
Kovács János (1894–1929) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 175
Kovács József (1874–1949) – *Dr. Söptei István* ... 177

Körmendi (Hafner) Pál (1907–1972) – *Gerse János* ... 183
Krajczár Vendel (1901–1975) – *Kiss Kálmán* 189
Lencz Géza (1889–1976) – *Mészáros Gábor* 193
Lex Ferenc (1892–1976) – *Dr. Németh István* 197
Lukács József (1915–1944) – *Dr. Simon Péter* 201
Magyar László (1925–1956) – *Mészáros Gábor* ... 205
Magyarics Ferenc (1900–1944) – *Lőrincz Károly* ... 207
Major Frigyes (1900–1963) – *Nagy János* ... 209
Mezei József (1903–1969) – *Vágvölgyiné Szanati Anna* ... 211
Mittli Ernő (1896–1971) – *Dala József* 215
Mód Aladár (1908–1973) – *Horváth József* 217
Németh Gyula (1892–1944) – *Horváth József* 221
Németh István (1897–1962) – *Horváth József* 223
Németh Emil (1902–1944) – *Lőrincz Károly* 227
Németh János (1893–1975) – *Horváth József* 229
Németh József (1898–1975) – *Pungor János* 231
Dr. Obál Béla (1882–) – *Dr. Surján László* 233
Orlay-Fürst Károly (1900–1945) – *Gerse János* ... 239
Pintér István (1897–1944) – *Lőrincz Károly* ... 241
Politzer Csapó Zsigmond (1852–1924) – *Gosztonyi Miklós* ... 243
Polyák Gyula (1900–1966) – *Pungor János* 247
Puer Gyula (1905–1974) – *Rózsa Béla* 249
Rákosi Ferenc (1888–1965) – *Németh Lászlóné* ... 253
Ránki-Roxi József (1909–1953) – *Kulcsár János* ... 255
Reismann János (1905–1976) – *Rózsa Béla* 261
Ritzinger Dezső (1897–1962) – Baranyai Sándor ... 269
Rózsa János (1903–1944) – *Dr. Kiss Mária* ... 273
Rudas László (1885–1950) – *Nagy János* ... 275
Safrankó Emánuel (1890–1965) – Gosztonyi *Miklós* ... 279
Saly Endre (1872–1955) – *Dr. Gutter József* 285
Salzberger Sándor (1896–1919) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 289
Schätzel Frigyes (1902–1930) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 291
Schermann Elek (1933–1956) – *Németh Miklósné* ... 295
Sinkovics József (1887–1969) – *Joó Gyula* ... 297
Sipos Béla (1896–1968) – *Jáki Tibor* 299
Skerjanc Alojz (1923–1945) – *Kiss Kálmán* ... 305
Spiegler Jenő (1901–1920) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 307
Sólyom László (1908–1950) – *Dr. Bankits István* ... 311
Spiegler Jenő (1901–1920) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 313
Stocker Jenő (1915–1944) – *Dr. Kiss Mária* 315
Szabó Imre (1896–1977) – *Pósfai János* 317
Szabó János (1894–1920) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 321
Szaksz Gyula (1901–?) – *Jáki Tibor* 323
Szelestei János (1886–1919) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 325
Szerecz István (1890–1975) – *Biró Gyula* ... 327
Székely Lajos (1890–1968) – *Jáki Tibor* 329
Szigethy Zoltán (1893–1972) – *Lőrincz Károly* 333
Szvétecz Ernő (1892–1925) – *Bencsik Zoltán* 335
Takács Károly (1894–1944) – *Bertalan Lajos* 339
Tarczai Lajos (1881–?) – *Dr. Horváth Ferenc* 341
Tillai József (1903–1961) – *Mészáros Gábor* 343
Tóth Béla (1932–1956) – *Németh Miklósné* 345
Tóth János (1880–1965) – *Dr Söptei István* 347
Tóth Jenő (1898–1965) *Pethő Gyula* 349
Tóth Károly (1900–1944) – *Bertalan Lajos* ... 351
Unger Gyula (1909–1944) – *Jáki Tibor* 355
Untenecker János (1889–1919) – *Csuk Ferencné–Mentes Vilmos* ... 357
Urbán Ernő (1918–1974) – *Kulcsár János* ... 361
Urbán Lajos (1881–1965) – *Dr. Söptei István* 365
Vadkerti Ferenc (1889–1941) – *Dr. Módos József–Lukács József* ... 371
Vajda Ernő (1892–1963) – *Dr. Simon Péter* 375
Varga Jenő (1895–1965) – *Dr Söptei István* 379
Varga Lajos (1930–1957) – *Németh Lászlóné* 381

Varga Sándor (1931–1957) – *Dala József* ... 383
Vályi Péter (1919–1973) – *Tuba László* 385
Vinkovics József (1884–?) – *Dr. Simon Péter* 387
Zsiray Lajos (1896–1944) – *Horváth József* ... 389
Helyiségmutató 393
Személynévmutató 400
Jegyzetek a szövegben előforduló szervezetekhez és fogalmakhoz 410